

universität
wien

DISSERTATION

Titel der Dissertation

„Soziolinguistische Aspekte der aktuellen Sprachenfrage in
den ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus“

Verfasserin

Mag. Manuela Miklas

angestrebter akademischer Grad

Doktorin der Philosophie (Dr. phil.)

Wien, 2008

Studienkennzahl lt. Studienblatt:

A 092 377

Dissertationsgebiet lt. Studienblatt:

377 Ukrainisch

Betreuer:

Ao. Univ.-Prof. Mag. Dr. Michael Moser

Univ.-Prof. Dr. Juliane Besters-Dilger

Den Abschluss dieser Arbeit verdanke ich der über das übliche Maß hinausgehenden fachlichen Betreuung von Professor Juliane Besters-Dilger und der Teilnahme an einem vom Österreichischen Wissenschaftsfonds FWF geförderten Projekt unter der Leitung von Professor Michael Moser. Zahlreiche Menschen haben mich auf dem für mich nicht immer einfachen Weg begleitet, allen voran mein Mann Markus und meine Mutter. Ihnen danke ich für ihr Einfühlungsvermögen, ihre Geduld, die inhaltlichen Diskussionen und für die Mitarbeit am Aufbau der Projektdatenbank. Zur Seite standen mir weiters Taras Hrynčyšyn, wissenschaftlicher Leiter des Religious Information Service Ukraine (RISU), Professor Oleh Turij von der Katholischen Universität Lemberg und meine Freunde Ulrike Baloh (Kasesz), Natalija und Roman Bakaj sowie Ol'ha Vaščak.

In Dankbarkeit für meine Zeit an der Wiener Slawistik, wo ich Freunde, Mentoren und auch meinen Lebensmenschen kennenlernen durfte

Я завершила свій проект завдяки надзвичайній фаховій опіці професора Юліане Бестерс-Дільгер та завдяки участі у одному з проєктів, підтриманих Австрійським науковим фондом (FWF) під керівництвом професора Міхаеля Мозера. Багато людей супроводжувало мене на цьому непростому для мене шляху, передусім мій чоловік Маркус та моя мати. Їм дякую за розуміння, терпіння та дискусії щодо змісту, як і за допомогу в створенні бази даних проєкту. Мені також допомагали Тарас Гринчишин, науковий керівник Релігійної інформаційної служби України (PISU), проф. Олег Турій з Католицького університету у Львові та мої друзі Ульріке Балог (Касес), Наталія та Роман Бакай, а також Ольга Ващак.

З вдячністю за роки, проведені в Інституті Віденської славістики, де я знайшла друзів, наставників, а також супутника життя.

Abstract

Die vorliegende Dissertation stellt eine erstmals über den theoretischen Diskurs hinausgehende, auf verschiedene Erhebungsmethoden gestützte Analyse der Sprachenfrage in den Kirchen des byzantinischen Ritus sowie der Bedeutung der Sprachenfrage im religiösen Alltag ukrainischer Christen dar.

Die im Umbruch begriffenen gesellschaftspolitischen Rahmenbedingungen wirken sich in besonderem Maße auf die Sprache aus. Derzeit befindet sich das Ukrainische allem Anschein nach in einer Phase der Konsolidierung, welche in immer stärkerem Ausmaß auch den sensiblen Bereich der Religion erfasst. Hatte die Marginalisierung der Religion zu Sowjetzeiten den Verfall des Kirchenslavischen beschleunigt und zu einer unzureichenden Ausprägung eines konfessionellen Stils im Ukrainischen geführt, erfolgt aktuell die Entwicklung und Normierung einer einheitlichen ukrainischen Kirchensprache. Die Rezeption dieser Entwicklung bzw. die Klärung der Relevanz für das ukrainische Christentum durch die Sprachwissenschaft weist jedoch bis dato einige zentrale Defizite auf: Nach wie vor fehlen umfassende Darstellungen der sprachlichen Situation in den Kirchen oder auch eine einheitliche Definition des Begriffs „Kirchensprache“. Daher wird der Forschungsgegenstand entlang der folgenden Analysedimensionen behandelt: außersprachliche Aspekte der Sprachenfrage in den Kirchen des byzantinischen Ritus, Ansätze im Diskurs über die Erneuerung der Kirchensprache, Relevanz der Sprachenfrage und der Sprachendebatte im Glaubensleben der Christen.

Die Arbeit stützt sich auf mehrere Forschungsmethoden, sie kombiniert das Studium und die (Inhalts)analyse der „Produkte menschlicher Arbeit“ (Primär-, Sekundärtexte) mit der Befragung über „aktuelles menschliches Verhalten“ (mittels qualitativer und quantitativer Fragebogen bzw. in mündlich geführten Gesprächen gewonnener Aussagen aus dem „natürlichen Umfeld“). Ausgehend von in vorangegangenen Experteninterviews und aus einer qualitativen Befragung von insgesamt 46 Philologen und Theologen gewonnenen Erkenntnissen über das Meinungsspektrum zu Fragen der Kirchensprache wurden in den Jahren 2003 und 2004 über 400 Ukrainer zur sprachlichen Situation in der Kirche befragt. Besonderes Augenmerk galt der Wahrnehmung der sprachlichen Situation, dem Verständnis von religiöser und sprachlicher

Identität, der Verwendung des Ukrainischen im Gottesdienst aus einer „Innensicht“ und aus der „Außenperspektive“, der Beurteilung des Übergangs vom Kirchenslavischen zum Ukrainischen sowie der Wahrnehmung sog. „traditioneller Kirchen“, der interkonfessionellen Konflikte und der Einschätzung der Koexistenz der verschiedenen Kirchen.

Соціолінгвістичні аспекти актуального мовного питання в українських церквах візантійського обряду, Мануела Міклас

Дана дисертація є аналізом мовного питання в українських церквах візантійського обряду та їх значення для релігійного життя українських християн. У дисертації проведено аналіз мовного питання в українських церквах Східного обряду та його значення у релігійному житті українців-християн. Окрім теорії наведено також результати кількісного та якісного дослідження, які всебічно висвітлюють це питання. Перехід від Радянського Союзу до незалежної держави наклав значний відбиток на українську мову, зокрема на мову, якою послуговуються в українських церквах. Після десятиліть радянської маргіналізації функціональний стиль сучасної української літературної мови став темою мовної дискусії, яка веде до стандартизації відповідної підсистеми. Огляд і аналіз останніх досягнень не є достатнім, і немає загального визначення терміну «церковна мова». Ця дисертація заповнює прогалини. Тут ідеться про позалінгвістичні аспекти, сучасні погляди на мовні проблеми, а також сприймання громадськістю мовного та пов'язаних із ним інших питань (як-от національна та етнокультурна самобутність).

Социолингвистические аспекты актуального языкового вопроса в украинских церквях византийского обряда, Мануэла Миклас

Данная диссертация является анализом языкового вопроса в украинских церквях византийского обряда и их значения для жизни украинских христиан. Кроме теории наведены также результаты количественного и качественного исследования, которые всесторонне описывают этот вопрос. Переход от Советского Союза к независимому государству оставил ощутимый отпечаток на украинском

языке, в частности на языке, каким пользуются в украинских церквях. После десятилетий советской маргинализации функциональный стиль современного украинского литературного языка стал темой языковой дискуссии, которая ведет к стандартизации соответственной подсистемы. Обзор и анализ последних достижений недостаточный, и нет общего определения термина «церковный язык». Эта диссертация заполняет пробелы в этой сфере. Здесь речь идет о внелингвистических аспектах, современный взгляд на языковые проблемы, а также восприятие общественностью языкового и связанных с ним других вопросов (как, например, национальная и этнокультурная самобытность).

Sociolinguistic aspects of the language question in the Ukrainian churches of the Byzantine rite, Manuela Miklas

This dissertation provides an analysis of the language question in Ukrainian churches of the Byzantine rite and its meaning for the religious life of Ukrainian Christians. It goes beyond theoretical discourse and comprises results from quantitative and qualitative research, providing an in-depth view on this matter. The transition from the Soviet Union towards an independent Ukrainian nation has shown tremendous impact on the Ukrainian language, particularly on language use in Ukrainian churches. After decades of Soviet marginalisation the modern Ukrainian standard language's functional style has become the subject of a language debate that leads to the standardisation of the respective subsystem. A comprehensive description and analysis of the latest developments as well as a common understanding of the term "church language" have been missing. This dissertation closes the gap. It covers extralingual aspects, the current discourse on language issues, and the public perception of the language question and related topics (such as national, ethno-linguistic identity).

Inhaltsverzeichnis

Abbildungsverzeichnis.....	8
Tabellenverzeichnis.....	12
Abkürzungsverzeichnis.....	13
Vorwort.....	15
0 Einleitung.....	15
0.1 Forschungsgegenstand und thematische Eingrenzung.....	15
0.2 Feldzugang.....	23
1 Regionale Identitäten – außersprachliche Aspekte.....	26
1.1 Die ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus.....	26
1.2 Zur Verfügbarkeit offizieller statistischer Daten über die konfessionelle Zugehörigkeit der Ukrainer aus dem Untersuchungszeitraum 2003-2004.....	28
1.3 Konfessionelle Zuordnung von religiösen Organisationen.....	34
1.4 Religiösität und konfessionelle Zugehörigkeit der Ukrainer.....	37
1.5 Die Idee der Nationalkirche.....	40
2 Die ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus und ihre Sprachen.....	41
2.1 „Kirchensprache“ – der Versuch einer Abgrenzung.....	41
2.2 Die sprachliche Praxis in den Kirchen des byzantinischen Ritus.....	48
2.3 Die Erneuerung der ukrainischen Kirchensprache im Kontext der ukrainischen Sprachenfrage.....	57
2.4 Zur Wahl des Ausgangstextes, der Zielsprache und des idealen Übersetzers für die Neufassung von liturgischen Büchern.....	65
2.5 Der interdisziplinäre und interkonfessionelle Diskurs über die ukrainische Kirchensprache der Gegenwart	69
3 Zur Sprachenfrage in den Kirchen – Aussagen aus dem Feld.....	82
3.1 Die Studienteilnehmer.....	82
3.1.1 Konfessionelle Zugehörigkeit und Herkunft der Probanden.....	84
3.1.2 Erst- und Zweitsprachen in der Kommunikation der Kirchenangehörigen	89
3.1.3 Alter und Bildungsniveau der Befragten.....	91
3.1.4 Aktive und soziale Christen.....	93

3.1.5 Rückblick auf den Ukrainischunterricht während der Schulzeit	96
3.2 Identitätskonstruktionen und ihre Bedeutung für die Sprachenfrage.....	98
3.2.1 Annahmen über die Ursprünge nationaler Identität.....	98
3.2.2 Orthodoxie als Element nationaler Identität?.....	102
3.2.3 Kirchenslavisch und religiöse Identität.....	104
3.2.4 Die Übersetzung der Heiligen Schrift und ihre Bedeutung für die sogenannte nationale Wiedergeburt.....	107
3.2.5 Ansichten zum identitätsstiftenden Potenzial der Kirche(n).....	113
3.2.6 Wahrnehmung der Kirchen in Bezug auf die nationale Identität.....	120
3.2.7 Vereinigung der orthodoxen Kirchen zu einer ukrainischen Landeskirche..	122
3.2.8 Der Zusammenhang von Sprache und nationaler Identität.....	125
3.3 Aussagen zum Glaubensalltag in den Kirchen des byzantinischen Ritus.....	130
3.3.1 In der mündlichen Kommunikation verwendete Sprachen.....	130
3.3.2 Zugang zu kirchlichen Medien und präferierte Sprache des Medienkonsums.	132
3.3.3 Auswirkungen der russisch-ukrainischen Zweisprachigkeit auf die sprachliche Situation in den Kirchen.....	136
3.3.4 Mit der politischen Transformation einhergehende sprachliche Veränderungen in den Kirchen.....	139
3.3.5 Die Verwendung der modernen ukrainischen Standardsprache.....	141
3.3.6 Der Übergang vom Kirchenslavischen zum Ukrainischen.....	149
3.3.7 Die Rolle der Kirchen im Hinblick auf die Sprachenfrage.....	161
3.3.8 Die Relevanz der Sprachenfrage im religiösen Alltag.....	169
3.3.9 Ansprüche an die Liturgiesprache.....	175
3.3.10 Aussagen zur Vereinheitlichung der Kirchensprache.....	178
3.4 Die öffentliche Meinung zur Entwicklung der Kirchensprache.....	184
3.4.1 Staatliche Sprachregelung im religiösen Bereich und Aktionsradius der Kirchen im sprachlichen Bereich.....	184
3.4.2 Der gewünschte Umgang mit der ukrainischen Sprache.....	188
3.4.3 Maßnahmen zur Modernisierung der Liturgiesprache.....	196
3.4.4 Umgang mit Stereotypen gegenüber im Gottesdienst verwendeten Sprachen.	208
3.4.5 Die Perspektiven des Ukrainischen als Kirchensprache.....	211
4 Zusammenfassende Interpretation der Ergebnisse.....	221

4.1 Die Studienteilnehmer.....	221
4.2 Die Bedeutung von Identitätskonstruktionen für die Sprachenfrage.....	221
4.3 Die Kirchen und Ihre Sprachen.....	223
4.4 Der Diskurs über die Modernisierung der Kirchensprache.....	225
4.5 Die Wahrnehmung der Sprachenfrage.....	227
4.6 Spezifika der Sprachenfrage in der UOK MP.....	229
4.7 Ausblick.....	229
5 Соціолінгвістичні аспекти актуального мовного питання в українських церквах візантійського обряду, Мануела Міклас	233
5.1 Мовна практика у церквах візантійського обряду.....	235
5.2 Відновлення української церковної мови у контексті мовного питання. .	239
5.3 Висловлювання щодо мовного питання з середовища.....	243
5.3.1 Учасники дослідження.....	243
5.3.2 Конструкції ідентичності та їх значення для мовного питання.....	245
5.3.3 Роздуми про консолідуючий потенціал церкви для ідентичності.....	247
5.3.4 Висловлювання про будні віруючих в церквах візантійського обряду	250
5.3.5 Громадська думка щодо майбутнього розвитку церковної мови.....	255
6 Социолингвистические аспекты актуального языкового вопроса в украинских церквях византийского обряда, Мануэла Миклас	261
6.1 Языковая практика в церквях византийского обряда.....	263
6.2 Возобновление украинского церковного языка в контексте языкового вопроса.....	268
6.3 Высказывания, касающиеся языкового вопроса из среды.....	272
6.3.1 Участники исследования.....	272
6.3.2 Конструкции идентичности и их значение для языкового вопроса.....	275
6.3.3 Размышления о консолидирующем потенциале Церкви для идентичности.....	276
6.3.4 Высказывания о буднях верующих в церквях византийского обряда..	279
6.3.5 Общественное мнение относительно будущего развития церковного языка.....	285
Literaturverzeichnis.....	291
Anhang.....	303

Anhang 1: Qualitativer Fragebogen.....	303
Anhang 2: Qualitative Befragungsergebnisse.....	309
Anhang 3: Quantitativer Fragebogen.....	455
Anhang 4: Urliste (quantitative Befragung).....	463
Anhang 5: Abfragen (quantitative Befragung).....	464
Anhang 6: Musterauswertungen (quantitative Befragung).....	465
Anhang 7: Zusatzkommentare der Probanden (quantitative Befragung).....	470
Anhang 8: Datentabelle (quantitative Befragung).....	473

Abbildungsverzeichnis

Abb. 1: Anteil der Bürger mit ukrainischer Muttersprache an der Gesamtbevölkerung.....	17
Abb. 2: Anteil der Bürger mit ukrainischer Muttersprache an der Gesamtbevölkerung.....	18
Abb. 3: Die ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus in Zahlen.....	27
Abb. 4: Zunahme der Anzahl von Pfarrgemeinden.....	29
Abb. 5: Zunahme der Anzahl von Priestern.....	30
Abb. 6: Religiöse Organisationen nach Konfession.....	35
Abb. 7: Religiöse Organisationen nach Konfession (Westen).....	37
Abb. 8: Chrysostomus-Liturgie, Griechenland 1991 (in einer Kirche der UOK KP erworben).....	50
Abb. 9: Chrysostomus-Liturgie (St. John's Ukrainian Catholic Church Newark, N. J. 1984).....	50
Abb. 10: Der konfessionelle Funktionalstil der modernen ukrainischen Standardsprache.	60
Abb. 11: Lexik des konfessionellen Funktionalstils der ukrainischen Standardsprache.....	65
Abb. 12: Herkunft der Probanden.....	83
Abb. 13: Konfessionelle Zugehörigkeit der befragten Theologen.....	85
Abb. 14: Konfessionelle Zugehörigkeit der befragten Laien.....	86
Abb. 15: Herkunft der befragten Probanden.....	89
Abb. 16: Alter der befragten Laien der RKK, UAOK, UGKK, UOK KP und UOK MP	92
Abb. 17: Höchste abgeschlossene Bildungsstufe der befragten Laien.....	93
Abb. 18: Anteil der gläubigen Laien an der Gesamtzahl der befragten Laien.....	95
Abb. 19: Aussagen über den Ukrainischunterricht in Abhängigkeit vom Alter.....	97
Abb. 20: Aussagen über den Ukrainischunterricht in Abhängigkeit vom Bildungsniveau.	98
Abb. 21: Beurteilung des Ursprungs der ukrainischen Nation nach Konfession.....	99

Abb. 22: Beurteilung des Ursprungs der ukrainischen Nation nach für die Alltags- kommunikation präferierten Sprachen.....	100
Abb. 23: Beurteilung des Ursprungs der ukrainischen Nation in Abhängigkeit von der Definition des ukrainischen Volks als orthodoxes.....	101
Abb. 24: Beurteilung des Ursprungs der ukrainischen Nation nach Bildungsniveau.....	101
Abb. 25: Beurteilung des Ursprungs der ukrainischen Nation nach Alter	102
Abb. 26: Aussagen über das Verhältnis der Ukrainer zur Orthodoxie.....	103
Abb. 27: Religiöse Identität der Ukrainer (Laien).....	103
Abb. 28: Bedeutung des Kirchenslavischen für die kirchliche Tradition aus Sicht der Laien...	105
Abb. 29: Bedeutung des Kirchenslavischen für die kirchliche Tradition (Theologen).....	106
Abb. 30: Vereinbarkeit des Gottesdienstes in einer modernen Standardsprache mit der Orthodoxie.....	107
Abb. 31: Bekannte Bibelübersetzungen ins Ukrainische (Laien).....	110
Abb. 32: Bekannte Bibelübersetzungen ins Ukrainische (Theologen).....	110
Abb. 33: Nationale Wiedergeburt und Übersetzung der Heiligen Schrift (Theologen)	111
Abb. 34: Nationale Wiedergeburt und Übersetzung der Heiligen Schrift aus Sicht der Laien...	112
Abb. 35: Einfluss der Kirche auf die Konsolidierung des Staates.....	114
Abb. 36: Möglicher Beitrag der Kirche zur Konsolidierung des Staates (Theologen).....	115
Abb. 37: Aussagen der Laien zur Rolle der Kirche bei der „Reukrainisierung“	117
Abb. 38: Aussagen der Theologen zur Rolle der Kirche bei der „Reukrainisierung“	118
Abb. 39: Rolle der Kirche bei der „Reukrainisierung“ in Abhängigkeit von der Einstellung zu Fragestellung 3.10. (Laien).....	119
Abb. 40: Vereinigung der Kirchen entsprechend der Einschätzung der Laien.....	124
Abb. 41: Vereinigung der Kirchen entsprechend der Einschätzung der Laien.....	124
Abb. 42: Aussagen der Laien über ethnosprachliche Identitätskonstruktionen.....	126
Abb. 43: Aussagen der Probanden über ethnosprachliche Identitätskonstruktionen.....	126
Abb. 44: Aussagen der Theologen über ethnosprachliche Identitätskonstruktionen.....	127
Abb. 45: Zusammenhang zwischen nationaler Identität und Sprache (Laien).....	128
Abb. 46: Zusammenhang zwischen nationaler Identität und Sprache (Theologen).....	129
Abb. 47: Zugang der Laien zu kirchlichen Massenmedien.....	133
Abb. 48: Bevorzugte Sprache(n) des Medienkonsums aus Sicht der Laien.....	134

Abb. 49: Bevorzugte Sprache(n) des Medienkonsums aus Sicht der Theologen.....	135
Abb. 50: Folgen der Zweisprachigkeit für die Sprachenverwendung in der Kirche (Laien).	137
Abb. 51: Folgen der Zweisprachigkeit für die Sprachenverwendung in der Kirche (Theologen)....	137
Abb. 52: Bedeutung interkonfessioneller Differenzen für die sprachliche Situation (Laien)	138
Abb. 53: Bedeutung interkonfessioneller Differenzen für die sprachliche Situation (Theologen).	139
Abb. 54: Bevorzugte Gottesdienstsprache(n) der Laien.....	145
Abb. 55: Geeignetste Gottesdienstsprachen aus Sicht der aktiven Christen.....	146
Abb. 56: Geeignetste Gottesdienstsprachen aus Sicht aller Respondenten.....	146
Abb. 57: Geeignetste Gottesdienstsprachen aus Sicht der Theologen.....	147
Abb. 58: Sinnhaftigkeit spezieller kirchenslavischer Gottesdienste (Laien).....	148
Abb. 59: Sinnhaftigkeit spezieller kirchenslavischer Gottesdienste (Theologen)	149
Abb. 60: Beurteilung des Übergangs vom Kirchenslavischen zur modernen Standardsprache (Laien).....	151
Abb. 61: Beurteilung des Übergangs vom Kirchenslavischen zur modernen Standardsprache (Theologen).....	152
Abb. 62: Einschätzung der Rolle des Kirchenslavischen in der Kirche durch die Laien.....	153
Abb. 63: Einschätzung der Rolle des Kirchenslavischen in der Kirche durch die Theologen. .	153
Abb. 64: Angaben der Theologen zur Verwendung des Kirchenslavischen.....	154
Abb. 65: Selbsteinschätzung der Laien in Bezug auf die Kirchenslavischkenntnisse.....	155
Abb. 66: Selbsteinschätzung der Theologen in Bezug auf die Kirchenslavischkenntnisse.....	156
Abb. 67: Verständnisprobleme während des Gottesdienstes aus Perspektive der Laien (Selbstbild).....	157
Abb. 68: Verständnisprobleme während des Gottesdienstes aus der Perspektive der Theologen (Fremdbild).....	158
Abb. 69: Erwartungshaltung in Bezug auf die Förderung des Ukrainischen (Laien).....	163
Abb. 70: Erwartungshaltung der Laien mit Affinität zum Kirchenslavischen in Bezug auf die Förderung des Ukrainischen.....	164
Abb. 71: Erwartungshaltung der Theologen in Bezug auf die Förderung des Ukrainischen	164
Abb. 72: Engagement der Kirche(n) für das Ukrainische (Theologen).....	165
Abb. 73: Engagement der Kirche(n) für das Ukrainische (Laien).....	166

Abb. 74: Engagement der Kirche(n) für das Ukrainische aus Sicht der Laien (Fremdbild).....	168
Abb. 75: Engagement der Kirche(n) für das Ukrainische aus Sicht der Theologen (Fremdbild).....	168
Abb. 76: Engagement der Seelsorger für das Ukrainische aus Sicht der Theologen.....	171
Abb. 77: Engagement der Kirche(n) für das Ukrainische aus Sicht der Laien.....	172
Abb. 78: Engagement der Kirche(n) für das Ukrainische aus Sicht der aktiven Christen.....	173
Abb. 79: Bekanntheit uneinheitlicher Fassungen des Vaterunser bei den Laien.....	180
Abb. 80: Bekanntheit uneinheitlicher Fassungen des Vaterunser bei den Theologen.....	180
Abb. 81: Beurteilung uneinheitlicher Fassungen des Vaterunser durch die Laien.....	182
Abb. 82: Beurteilung uneinheitlicher Fassungen des Vaterunser durch die Theologen.....	183
Abb. 83: Aussagen in Bezug auf die Vereinheitlichung liturgischer Texte.....	184
Abb. 84: Der Einfluss der Kirche auf die Ukrainisierung aus Sicht der Respondenten.....	186
Abb. 85: Der Einfluss der Kirche auf die Ukrainisierung aus Sicht der Laien.....	187
Abb. 86: Der Einfluss der Kirche auf die Ukrainisierung aus Sicht der Theologen.....	188
Abb. 87: Erwartungshaltung der Laien im Hinblick auf die Ausbildung von Priestern.....	189
Abb. 88: Erwartungshaltung der Theologen im Hinblick auf die Ausbildung von Priestern.....	190
Abb. 89: Angleichung der Kirchensprache an moderne Sprachen (Laien).....	191
Abb. 90: Angleichung der Kirchensprache an moderne Sprachen (Theologen).....	191
Abb. 91: Probanden mit Affinität zum Kirchenslavischen über die Modernisierung der Kirchensprache.....	193
Abb. 92: Rollenverständnisse in Bezug auf die Entwicklung einer Liturgiesprache (Laien).....	195
Abb. 93: Rollenverständnisse in Bezug auf die Entwicklung einer Liturgiesprache (Theologen).....	195
Abb. 94: Beurteilung des Nutzens von Hilfsübersetzungen durch die Laien.....	197
Abb. 95: Beurteilung des Nutzens von Hilfsübersetzungen durch die Theologen.....	198
Abb. 96: Überwindung der Unverständlichkeit von Texten (aktive Christen).....	200
Abb. 97: Überwindung der Unverständlichkeit von Texten (soziale Christen).....	200
Abb. 98: Lösungsansätze der Theologen zur Überwindung der Unverständlichkeit von Texten.....	201
Abb. 99: Ansichten der Laien zum Ersatz des Kirchenslavischen durch moderne Standardsprachen.....	204
Abb. 100: Theologen zum Ersatz des Kirchenslavischen durch moderne Standardsprachen.....	204

Abb. 101: Ansichten der Laien zum Ersatz von Kirchenslavismen	206
Abb. 102: Ansichten der Theologen zum Ersatz von Kirchenslavismen	207
Abb. 103: Auswirkungen des Ersatzes kirchenslavischer Elemente auf die Kirchensprache (Theologen)	207
Abb. 104: Umgang der Laien mit dem Stereotyp „Kirchenslavisch = Russisch“	209
Abb. 105: Umgang der Theologen mit dem Stereotyp „Kirchenslavisch = Russisch“	210
Abb. 106: Einstellung der Laien zum Stereotyp „Kirchenslavisch = Russisch“	210
Abb. 107: Einstellung der Theologen zum Stereotyp „Kirchenslavisch = Russisch“	211
Abb. 108: Beurteilung der Eignung des Kirchenslavischen als Liturgiesprache (Laien).....	212
Abb. 109: Beurteilung der Eignung des Kirchenslavischen als Liturgiesprache (Theologen). ..	213
Abb. 110: Einschätzung der Perspektiven des Kirchenslavischen als Kirchensprache (Laien).....	214
Abb. 111: Perspektiven des Kirchenslavischen als Kirchensprache (Theologen).....	215
Abb. 112: Erwartungen der Laien in Bezug auf die sprachliche Ausbildung der Priester (Kirchenslavisch).....	216
Abb. 113: Erwartungen der Theologen in Bezug auf die sprachliche Ausbildung der Priester (Kirchenslavisch).....	216
Abb. 114: Beurteilung eines Kirchenslavischunterrichts für Laien (Selbstbild).....	218
Abb. 115: Beurteilung eines Kirchenslavischunterrichts für Laien durch Theologen.....	219

Zur Förderung der Leserlichkeit von Beschriftungen werden die befragten Laien kurz als „Laien“, die befragten Theologen und Kleriker analog als „Theologen“ bezeichnet.

Tabellenverzeichnis

Tab. 1: Konfessionelle Zugehörigkeit der ukrainischen Bevölkerung.....	32
Tab. 2: Die ukrainischen Verwaltungseinheiten nach Regionen.....	34
Tab. 3: Internetpräsenz der ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus.....	48
Tab. 4: Aktuelle Ansätze in der Debatte über die Neufassung liturgischer Bücher	69
Tab. 5: In sprachlicher Hinsicht schwer verständliche Teile des Gottesdienstes 1.....	159
Tab. 6: In sprachlicher Hinsicht schwer verständliche Teile des Gottesdienstes 2.....	160
Tab. 7: Qualitative Kommentare der Befragten zu den Perspektiven des Ukrainischen als Kirchensprache.....	220

Abkürzungsverzeichnis

Abb.	Abbildung
bzw.	beziehungsweise
d.h.	das heißt
Hrsg.	Herausgeber
i.d.R.	in der Regel
i.S.	im Sinne
Kslv.	Kirchenslavisch
lt.	laut
POK	Pokytnyky („Büßer“, Sekte)
Pkt.	Punkt
RGKK	Ruthenische Griechisch-katholische Kirche
RKK	Ukrainische Römisch-katholische Kirche
ROK	Russische Orthodoxe Kirche
sog.	sogenannte(r)
Tab.	Tabelle
UAOK	Ukrainische Autokephale Orthodoxe Kirche
UGKK	Ukrainische Griechisch-katholische Kirche
UOK KP	Ukrainische Orthodoxe Kirche des Kiewer Patriarchats
UOK MP	Ukrainische Orthodoxe Kirche des Moskauer Patriarchats
u.a.	und andere
z.B.	zum Beispiel

Vorwort

Die vorliegende Arbeit geht auf das vom Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung (FWF) unterstützte Forschungsprojekt „P-15184 Das Ukrainische als Kirchensprache“ und den unter der Leitung Michael Mosers, ao. Professor am Institut für Slawistik an der Universität Wien, verfassten Beitrag „Soziolinguistische Aspekte der aktuellen Sprachenfrage in den ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus“ zurück (Buchmayer 2005: 243ff). Sie stellt eine erstmals über den theoretischen Diskurs hinausgehende, auf verschiedene Erhebungsmethoden gestützte Analyse der Sprachenfrage in den Kirchen des byzantinischen Ritus sowie der Bedeutung der Sprachenfrage im religiösen Alltag ukrainischer Christen dar.

0 Einleitung

0.1 Forschungsgegenstand und thematische Eingrenzung

“Я православный человек, я верю в Януковича”¹

Die Ukraine, einer der flächenmäßig größten Staaten Europas, ist seit der sogenannten „Orangen Revolution“ ins europäische Bewusstsein gerückt. In Erinnerung geblieben ist v.a. der Wahlkampf vor den Präsidentschaftswahlen im Herbst 2004, der vom bewussten Spiel mit nationalen und religiösen Symbolen geprägt war. Vor dem Hintergrund der allgemeinen russisch-ukrainischen Zweisprachigkeit eignet sich die Sprachenfrage in besonderer Weise als Mittel zur Polarisierung der Gesellschaft – dies hatten auch die beiden verbleibenden Spitzenkandidaten erkannt, sodass in den Wahlprogrammen offen für die eine oder andere Sprache Stellung bezogen wurde (konkret: für das Russische oder das Ukrainische). „Die Kandidatur von Viktor Janukovyč bei den Wahlen 2004 unterstützen jene, die (...) für einen offiziellen Status der russischen Sprache und für die weitere Bewahrung und Entwicklung der ukrainischen Staatssprache eintreten.“² Und es ist kein Geheimnis, dass sich der damals

¹ „Ich bin ein orthodoxer (Christ), also glaube ich an Janukovyč“. Aussage einer gläubigen Ostukrainein im Hauptabendprogramm (21h) des Fernsehsenders „Telekanal Inter“ vom 23.10.2004. Bemerkenswert ist neben der Aussage die Sprachwahl der Interviewten (Russisch).

² Wahlprogramm Viktor Janukovyč 2004 „Čomu same Janukovyč“ („Warum ausgerechnet [...]“)

oppositionelle Kandidat Viktor Juščenko insbesondere in den ukrainisch-nationalbewussten Gebieten des Westens bzw. des Zentrums großer Beliebtheit erfreute. Doch auch sein Ansatz der parallelen fakultativen Verwendung des Russischen als Verwaltungssprache in Abhängigkeit vom Wunsch des individuellen Bürgers hat sich ebenso wenig wie die positive Diskriminierung des Ukrainischen als probates Mittel zur Klärung der sprachlichen Probleme im Land herausgestellt.³ Drei Jahre nach der sog. „Orangen Revolution“ hat sich am Status quo wenig geändert, aus der Sprachenfrage wird weiterhin politisches Kleingeld geschlagen, auch wenn diese Medienberichten zufolge nur mehr 8% der Bevölkerung interessiert.⁴ Derzeit diskutiert man die Angelegenheit im Kontext der Europäischen Charta der Regional- oder Minderheitensprachen und noch immer wird auch nach Ansicht der Experten um eine „nationale Sprachenpolitik zur harmonischen Integration“ der russischen Sprache bzw. der russophonen Bevölkerung gerungen.⁵ Die Praxis hat gezeigt, dass ein ethnisch fundiertes kulturelles Selbstverständnis auf dem Boden der Exklusion eines Teils der ukrainischen Bevölkerung begrenzt funktionieren wird.⁶

Kaum eine andere posttotalitäre Gesellschaft Osteuropas ist in nationaler und religiöser Hinsicht so gespalten wie die ukrainische. Die Ukraine verfügt über eine kurze eigenstaatliche Tradition, sie war über mehrere Jahrhunderte hinweg zwischen unterschiedlichen Großmächten aufgeteilt und insbesondere seit dem 17. Jahrhundert wechselten immer wieder die Machtverhältnisse – im Osten und Südosten dominierte Russland, während die westlichen Gebiete u. a. auch unter österreichischem und polnischem Einfluss standen. Der kurzen Phase der staatlichen Souveränität zu Beginn des 20. Jahrhunderts folgten Jahrzehnte sowjetischer Diktatur. Seit der Herrschaft Peter des Großen, insbesondere jedoch seit Katharina II wurde die Sprache politisch instrumentalisiert. Neuere Forschungen der Ukrainistik belegen zusätzlich, dass in vormals polnisch dominierten Gebieten eine vollständig entwickelte ruthe-

³ Siehe dazu den in der Zeitung Dzerkalo Tyždnja veröffentlichten Artikel „Movna vidpovid Juščenka“ vom 12. November 2004 (www.dt.ua/3000/3680/48239).

⁴ Siehe dazu den in der Zeitung Dzerkalo Tyždnja veröffentlichten Artikel „Jazyk do Kyjeva dovede, a do vyboriv napevne“ vom 15. Juni 2007 (www.dt.ua/3000/3680/59570).

⁵ Siehe dazu den in der Zeitung Dzerkalo Tyždnja veröffentlichten Bericht zur diesjährigen Konferenz der Kyjiver Mohyla-Akademie (www.dt.ua/3000/3300/62115), die im Jänner unter der Leitung Larysa Masenkos stattfand.

⁶ Siehe dazu auch die aktuellen Publikationen des Razumkov-Zentrums.

nische Kanzlei- und Geschäftssprache während weniger Jahrzehnte im 18. Jahrhundert völlig aus dem Gebrauch verdrängt wurde (Moser 2000: 140), z.B. durch Bücherverbrennungen oder explizite Verbote (zuletzt aus den Jahren 1863 und 1876). Spätestens seit der Eingliederung des gesamten Territoriums des heutigen ukrainischen Staates in die Sowjetunion richtete sich auch im Westen der heutigen Ukraine die sowjetische Nationalitätenpolitik im Dienste der Schaffung eines „sowjetischen“ Volks gegen jeglichen „ukrainischen Nationalismus“. Dies bedeutete die Marginalisierung des Ukrainischen.

Eine gezielte Migrations- und Sprachenpolitik führte dazu, dass heute rund 17,3% der ukrainischen Bevölkerung als ethnische Russen zu bezeichnen sind (siehe Zensus 2001 unter <http://www.ukrcensus.gov.ua>) und dass v.a. in den Gebieten der Ost- und Südostukraine die russische Sprache im Alltagsgebrauch dominiert. Man spricht in diesem Fall auch von einer Situation der Zweisprachigkeit. Dieses Phänomen ist als „Sekundarsymptom“ der ethnischen, sozialen und der religiösen Gespaltenheit der ukrainischen Gesellschaft zu sehen.

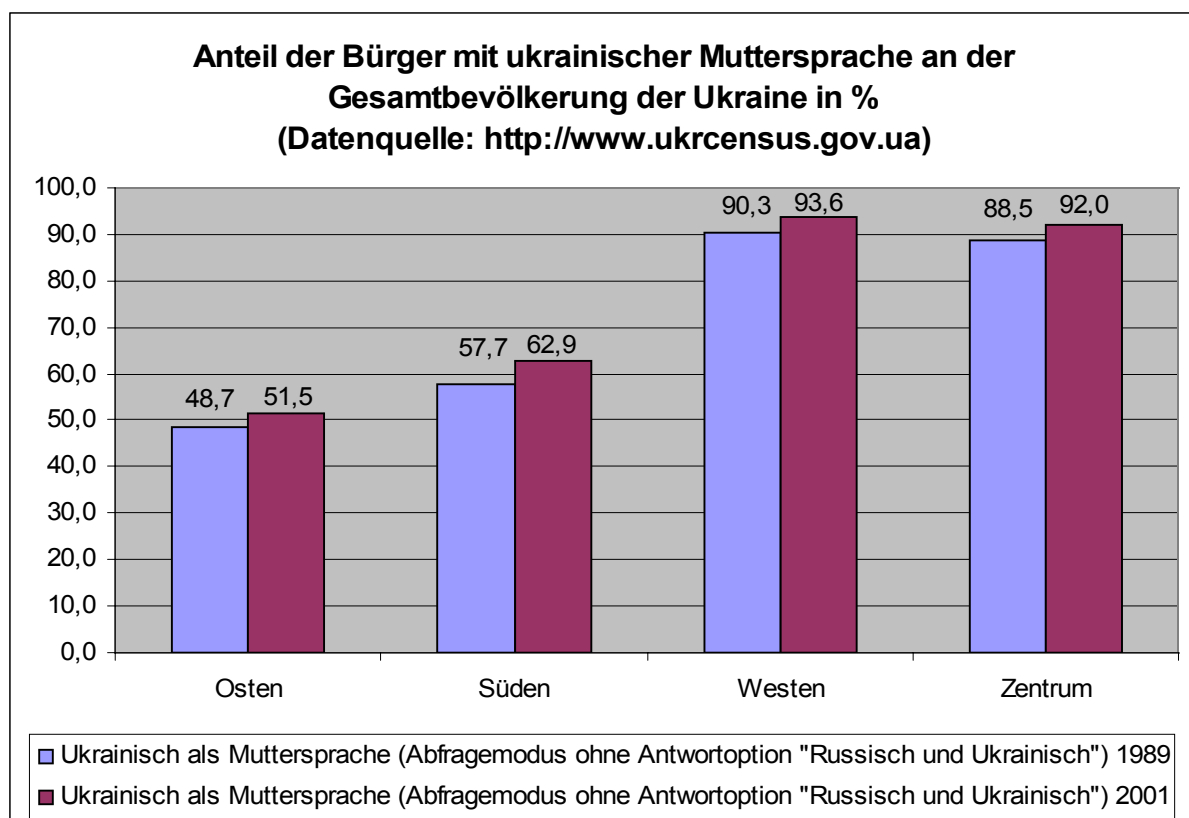

Abb. 1: Anteil der Bürger mit ukrainischer Muttersprache an der Gesamtbevölkerung

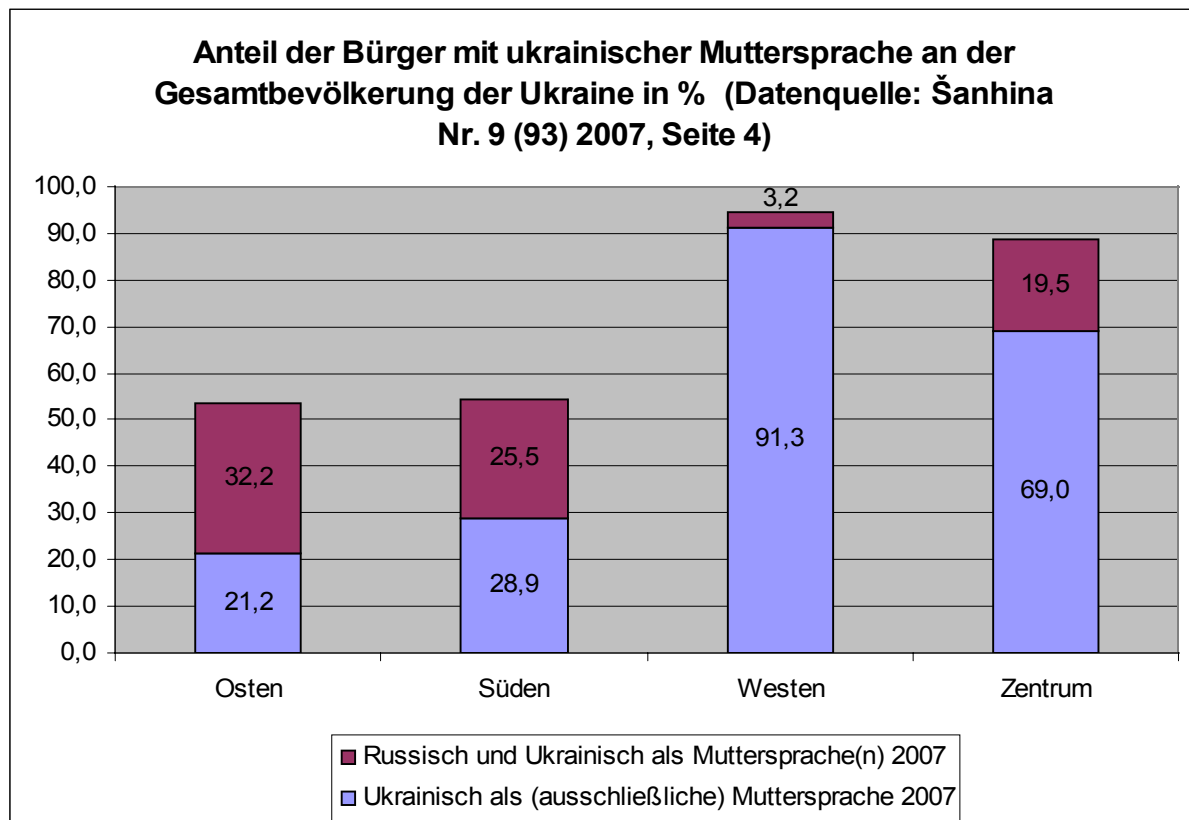

Abb. 2: Anteil der Bürger mit ukrainischer Muttersprache an der Gesamtbevölkerung

Der Anteil der ukrainischen Bürger mit Ukrainisch als Muttersprache bleibt konstant (Šanhina 2007b: 3). Gleichzeitig nimmt der Prozentsatz der Personen, die Russisch als Muttersprache bezeichnen (dieser liegt derzeit bei 25,7%), zugunsten der Gruppe laut eigenen Angaben russisch-ukrainisch bilingualer Menschen (2007 bei 21,5%), ab. Wer tatsächlich als „ukrainophon“ bezeichnet wird, hängt bis dato vom Erfassungsmodus ab: Z.B. wird aus dem Zensus nicht ersichtlich, ob Personen mit Ukrainisch als Muttersprache als monolingual oder bilingual (russisch-ukrainisch) zu sehen sind. Ich nehme an, dass die Zahlen des Zensus Ausdruck eines aktiven Bekenntnisses zum Ukrainischen sind, dieses wird im Zeitraum zwischen 1989 und 2001 in der Bevölkerung stärker, im Schnitt um 3,9%.⁷ Šanhina führt in ihrer Studie zusätzlich zu den Kategorien „Ukrainisch als Muttersprache“, „Russisch als Muttersprache“ (und andere) noch die Antwortoption „sowohl Russisch als auch Ukrainisch“ ein und bringt m.E. die tatsächlichen ethnolinguistischen Spezifika weiter Teile der ukrainischen Bevölkerung exakter zum Ausdruck. Wie bereits in der Vergangenheit

⁷ Ausnahmen bilden lediglich Luhans'k (-4,9%) und Donec'k (-6,5%) sowie die Autonome Republik Krym, Sevastopil' (zu letzteren sind keine Zahlen in der Auswertung des Zensus 2001 vorhanden, siehe www.ukrcensus.gov.ua) – hier wurde die Präferenz für das Russische stärker.

tritt eine relative Mehrheit der ethnischen Ukrainer für die Beibehaltung des derzeitigen Status (Ukrainisch als Staatssprache) ein (47,4%), andererseits ist für 48,3% der Population auch eine „Koexistenz“ der beiden Sprachen auf staatlicher Ebene denkbar (z.B. als Amtssprache in einzelnen Regionen des Landes oder als zweite Staatssprache).⁸

Die im Umbruch begriffenen gesellschaftspolitischen Rahmenbedingungen wirken sich in besonderem Maße auf die Sprache aus. Ein Indikator hierfür sind z. B. die von der Sprachwissenschaft intensiv erforschten Neuerungen in der ukrainischen Standardsprache (z. B. die Überwindung der so genannten „novomova“, der ukrainischen Variante des sowjetischen Newspeak).⁹ Derzeit befindet sich das Ukrainische allem Anschein nach in einer Phase der Konsolidierung, welche in immer stärkerem Ausmaß auch den sensiblen Bereich der Religion erfasst. Die Rezeption dieser Entwicklung bzw. die Klärung der Relevanz für das ukrainische Christentum durch die Sprachwissenschaft, insbesondere durch die Soziolinguistik, weist jedoch bis dato einige zentrale Defizite auf: Auch wenn die Auseinandersetzung mit dem Thema Kirchensprache von den durch die Transformation veränderten Voraussetzungen für die Tätigkeit der Sprachwissenschaftler profitiert hat (besonders, was den Themen- und Methodenpluralismus betrifft), fehlen nach wie vor umfassende Darstellungen der sprachlichen Situation in den Kirchen (institutionelle Rahmenbedingungen etc.) oder auch eine einheitliche Definition des Begriffs „Kirchensprache“. Texte, die dem Thema gewidmet sind, weisen z.T. noch immer einen populärwissenschaftlichen Charakter auf oder tragen eine ideologische Färbung. Der häufig zu beobachtende präskriptive bzw. ethnozentristische Zugang zur Sprache der Kirche führt zwangsläufig zu einer Instrumentalisierung im Dienste der „Nationalen Wiedergeburt“.

Heute wird in den ukrainischen Kirchen das Kirchenslavische aus dem Sprachgebrauch zurückgedrängt. Die Rolle der Predigtsprache ist längst auf das Ukrainische bzw. Russische im Fall der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Moskauer Patriarchats übergegangen, und auch im Bereich der Liturgie wird die moderne

⁸ Šanhina 2007b: 3

⁹ Ich verwende in dieser Arbeit den Begriff „moderne ukrainische Standardsprache“ (SUM), da meiner Ansicht nach der (auch von für die vorliegende Studie befragten Philologen verwendete) Begriff der „Literatursprache“ mit der sowjetischen Kategorisierung von Sprachen gleichgesetzt werden könnte (Siehe dazu Jachnow 1977: H. Jachnow, Sprachenpolitik in der Sowjetunion, in: Osnabrücker Beiträge zur Sprachwissenschaft 5, 60-88).

Standardsprache die einst universelle Kultursprache der Slavia Orthodoxa aller Wahrscheinlichkeit nach ablösen.¹⁰ Die Fortführung dieser Entwicklung ist zum Gegenstand einer Debatte über die Kirchensprache geworden. An ihr beteiligen sich v. a. Kleriker der hier behandelten Kirchen, Theologen und Philologen. Die Tatsache, dass sich heftige Diskussionen nicht nur an strukturell-sprachlichen Fragen entzünden, sondern auch an dogmatischen, sowie das Faktum, dass zuweilen in der Frage Primat der Form vs. Primat des Inhalts der zentrale strittige Punkt der Sprachdebatte gesehen wird, hat in der Öffentlichkeit den Eindruck entstehen lassen, in der Frage der Kirchensprache stünden Vertreter „philologischer Standpunkte“ denen völlig konträrer theologischer Ansichten gegenüber. Dem aktuellen Stand der Diskussion wird eine derartige Verkürzung der Positionen auf eine ausschließlich pro-ukrainische Orientierung „der“ Sprachwissenschaftler und eine pro-kirchenslavische „der“ Theologen allerdings nicht gerecht. Aus philologischer Sicht ist die historische Bedeutung des Kirchenslavischen unbestritten, genauso wie sich auch Theologen nicht grundsätzlich gegen eine Modernisierung der Kirchensprache verwehren.

Die vorliegende Arbeit stellt die aktuelle sprachliche Situation jener ukrainischen Kirchen, die einen historischen Bezug zu den aktuell vorherrschenden Identitätskonstrukten der ukrainischen Gesellschaft aufweisen, erstmals aus unterschiedlichen Perspektiven mit einem Schwerpunkt auf mittels qualitativer und quantitativer Erhebungsmethoden gewonnenen Informationen dar. Es wird der Frage nachgegangen, ob sich die verschiedenen Aussagen im Diskurs über die weitere Entwicklung der Kirchensprache auf eine Opposition von theologischen Ansichten zu solchen der Sprachwissenschaftler reduzieren lassen, ob in der Normdebatte geäußerte Positionen in Abhängigkeit von der konfessionellen Zugehörigkeit divergieren und inwiefern die Wahrnehmung der Sprachenfrage in den Kirchen des byzantinischen Ritus durch die mit der politischen Transformation der letzten Jahre einhergehenden veränderten Rahmenbedingungen für die metasprachliche Reflexion beeinflusst wird.

Der Forschungsgegenstand wird entlang der folgenden Analysedimensionen behandelt:

¹⁰ Der umstrittene Begriff „Kultursprache“ und dessen Polysemie werden in der Habilitationsschrift Ingo Warnkes aus dem Jahr 1999 ausführlich behandelt. Demnach weist eine Kultursprache folgende zentrale Merkmale auf: einen literalen Ausbau des Schrifttums („Literalität“), Überregionalität, Polyfunktionalität und die sprachliche Realisation in epischen, dramatischen und lyrischen Texten („Literarizität“). (Warnke 1999: 13ff)

- außersprachliche Aspekte der Sprachenfrage in den Kirchen des byzantinischen Ritus,
- Ansätze im Diskurs über die Erneuerung der Kirchensprache und
- Relevanz der Sprachenfrage bzw. der Sprachendebatte im Glaubensleben der Christen.

Welche Charakteristika weist die jeweilige sprachliche Situation einer Kirche auf und wie hängen diese mit ethnolinguistischen Spezifika zusammen? Wie gehen die Christen unterschiedlicher Kirchen mit dem Phänomen der Zweisprachigkeit und mit dem damit einhergehenden Bilingualismus vieler Sprecher um?¹¹ Welche Aussagen können über den Funktionsradius unterschiedlicher Sprachen und über die Erfahrungen der Gläubigen mit dem Funktionieren von Sprachen in ihren Kirchen und anderen Denominationen gemacht werden? Werden Veränderungen in der sprachlichen Praxis bewusst wahrgenommen oder bleiben diese „unter der Wahrnehmungsschwelle“? Was ist der Gegenstand des theoretischen Diskurses über die Kirchensprache als Teilsystem der ukrainischen Standardsprache? Welche Motive bewegen Angehörige verschiedener Denominationen sowie unterschiedlicher Disziplinen zur Teilnahme am Diskurs über die Modernisierung der Kirchensprache? Welche Ansätze des Umgangs mit dem Kirchenslavischen sind derzeit aktuell? Ist die Bewahrung des kirchenslavischen Erbes als bewusste Zuwendung zur traditionellen Liturgiesprache oder als Brauchtumspflege zu verstehen? Wie gehen Gläubige mit aus dem (populärwissenschaftlichen) Alltagsdiskurs der ersten Jahre staatlicher Souveränität herührenden Stereotypen in Bezug auf nationale und sprachliche Identität um?

Bei der wissenschaftlichen Auseinandersetzung mit den Kirchen eröffnet sich dem Forschenden allein im Fall der Ukraine ein unüberblickbares Spektrum an etwa siebzig verschiedenen christlichen Gemeinschaften, deshalb erscheint mir eine Ein-

¹¹ Der Begriff der sog. Zweisprachigkeit ist unter ukrainischen Philologen umstritten.

„Es gibt in der Ukraine keine offiziell festgeschriebene Zweisprachigkeit. Wir haben eine Staatssprache, das Ukrainische, welches sich am besten für den Gottesdienst eignet. Weder das Russische noch das Kirchenslavische können diese Rolle, die die Staatssprache in sämtlichen gesellschaftlichen Sphären, darunter auch (...) in der Kirche erfüllt, beanspruchen. Auch, wenn man den angeführten Begriff (Kommentar: der Zweisprachigkeit) als die Beherrschung von zwei Sprachen auffasst, ist er falsch gewählt: weshalb den Bürger auf zwei Sprachen beschränken? In dieser Auslegung des Wortes sind unsere Bürger nicht zweisprachig, sondern vielsprachig, denn abgesehen von der Staatssprache, die für die Mehrheit die Muttersprache ist, beherrschen sie noch eine Reihe von Fremdsprachen – Englisch, Weißrussisch, Deutsch, Polnisch, Russisch und Ungarisch, Französisch.“ (Frage 1.9. des qualitativen Fragebogens, Z. Philologe, L'viv)

schränkung des Forschungsfeldes zweckmäßig. Als Kriterium lässt sich in diesem Zusammenhang das Merkmal Ritus verwenden, welches aus orthodoxer Sicht folgende Elemente umfasst (Ivanczo 1998: 38): die Liturgie in ihrer allgemeinen Bedeutung als Dienst an Gott bzw. enger gefasst als Eucharistie, die Doktrin einer Glaubensgemeinschaft, die Tradition einer bestimmten Gruppe von Christen (i.e. das geistig-kulturelle Erbe), die Sprache und Kultur sowie die nationale Identität. Bezieht man das Kriterium Ritus auf die Sprache, so lässt sich für zumindest vier Kirchen feststellen, dass auf Grund gemeinsamer historischer Wurzeln eine einheitliche Kirchensprache (v. a. im engeren Sinne einer vereinheitlichten Terminologie) denkbar ist. Letztere bezieht sich im Fall der Ukraine auf Realien des Christentums in seiner östlichen Ausprägung. Deshalb verfügt die Kategorie „byzantinischer Ritus“ über das Potenzial, in sprachlicher Hinsicht folgende ukrainische Kirchen zu einen (Reihenfolge nach der Größe der Glaubensgemeinschaft): die Ukrainische Orthodoxe Kirche (des Moskauer Patriarchats, im Weiteren mit der Abkürzung „UOK MP“ bezeichnet), die Ukrainische Griechisch-katholische Kirche (UGKK), die Ukrainische Orthodoxe Kirche (des Kiewer Patriarchats, kurz: UOK KP) und die Ukrainische Autokephale Orthodoxe Kirche (UAOK).¹²

Eine in der ukrainischen Literatur häufig anzutreffende Eingrenzung des Forschungsfeldes nach dem Kriterium „Tradition“ halte ich für unpräzise, da die Bedeutung des Begriffs „Tradition“ besonders im Hinblick auf den zeitlichen Aspekt noch nicht exakt definiert wurde.¹³ Z. B. unterscheidet Kravčuk (Kravčuk 1996: 16) zwischen den traditionellen Glaubensgemeinschaften, historisch verwurzelten (d. h. vor 1985 auf ukrainischem Territorium wirkenden wie die Russisch-Orthodoxe, die Armenische Kirche, die Gemeinschaft der Baptisten) und neuen, erst in der letzten Zeit registrierten Religionsgemeinschaften. Zweifellos ist in der Geschichte des ukrainischen Christentums die Orthodoxie historisch tiefer verwurzelt als der Protestantismus oder der Katholizismus in seiner römischen Ausprägung. Dennoch wäre es wohl unzulässig, die protestantische oder römisch-katholische Kirche als „nicht traditionell

¹² Bei der Schreibung von Ortsnamen orientiere ich mich an den ukrainischen Varianten, wähle jedoch aus Gründen der Konsistenz für die Bezeichnung der verschiedenen Denominationen die deutschen Entsprechungen (z.B. „Kiewer Patriarchat“).

¹³ Selbst in soziologischen Studien (beispielsweise bei Šanhina 2000: 211) findet sich die nach meiner Ansicht unzureichende und ungenaue Differenzierung zwischen „traditionellen“ und „nicht-traditionellen“ Glaubensgemeinschaften.

ukrainisch“ zu bezeichnen, auch wenn diese in der ukrainischen Öffentlichkeit häufig nicht als nationale Kirchen des ukrainischen Volks betrachtet werden (Marynovyč 1999: 496). Die im Folgenden untersuchten Kirchen repräsentieren (mit den an späterer Stelle noch erläuterten Einschränkungen) nicht nur das ukrainische Volk im Sinne einer ethnisch gedachten Entität bzw. die ukrainophonen Bürger des Landes, sondern die Bevölkerung der Ukraine. Die vier Kirchen illustrieren somit den ukrainischen Sonderfall der konfessionellen und territorialen Inkongruenz (Gieszen 1991: 243), und jede nimmt für sich eine besondere Rolle im Hinblick auf die nationale Wiedergeburt („Vidrodžennja“) ein.

0.2 Feldzugang

Die soziolinguistische Annäherung an das Forschungsfeld der Sprachenfrage in den ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus gestaltete sich als ein langwieriges und kompliziertes Unterfangen. So zeigten sich im Rahmen der vorliegenden Studie kontaktierte potenzielle Auskunftspersonen (Theologen, Philologen, Kulturwissenschaftler und Laien) skeptisch und bedingt auskunftsbereit, wenn sie zum Thema Kirchensprache Stellung nehmen sollten.¹⁴ Deshalb wurden schriftliche Expertenbefragungen mittels teilstandardisierter Fragebogen zur Gewinnung von qualitativen Aussagen mit explorativen Interviews verschiedener Repräsentanten der Kirchen sowie umfassenden Literaturrecherchen (Printmedien, Online-Medien, wissenschaftliche Publikationen) kombiniert und um Daten aus einer quantitativen Erhebung erweitert. Die vorliegende Arbeit stützt sich daher auf mehrere Forschungsmethoden, sie kombiniert das Studium und die (Inhalts)analyse der „Produkte menschlicher Arbeit“ (Primär-, Sekundärtexte) mit der Befragung über „aktuelles menschliches Verhalten“ (mittels qualitativer und quantitativer Fragebogen bzw. in mündlich geführten Gesprächen gewonnener Aussagen aus dem „natürlichen Umfeld“).

¹⁴ Die prinzipielle Befürchtung der meisten Probanden, sich in der einen oder anderen Form durch einmal getätigte Aussagen zum Thema Kirchensprache gleichzeitig auf ein politisches oder ideologisches Bekenntnis reduzieren und in weiterer Folge angreifen lassen zu müssen, stellt die Forschenden vor ungeahnte Herausforderungen. Daraus sollte jedoch nicht geschlossen werden, dass in der ukrainischen Gesellschaft bzw. in den Kirchen nicht über die Sprache im Allgemeinen und über die Rolle des Ukrainischen im Besonderen reflektiert wird. Im Gegenteil: Mitunter entzündeten sich heftige und emotional geführte Debatten an der Frage des Stellenwerts der Staatssprache für die jeweilige Konfession.

Ausgehend von in vorangegangenen Experteninterviews und aus einer qualitativen Befragung von insgesamt 46 Philologen und Theologen gewonnenen Erkenntnissen über das Meinungsspektrum zu Fragen der Kirchensprache wurden in den Jahren 2003 und 2004 (von August bis Juli des Folgejahres) mehr als 400 Ukrainer zur sprachlichen Situation in der Kirche befragt. Besonderes Augenmerk galt der Wahrnehmung der sprachlichen Situation (v.a. in der jeweils eigenen Kirche), dem Verständnis von religiöser und sprachlicher Identität, der Verwendung des Ukrainischen im Gottesdienst aus einer „Innensicht“ und aus der „Außenperspektive“, der Beurteilung des Übergangs vom Kirchenslavischen zum Ukrainischen sowie der Wahrnehmung sog. „traditioneller Kirchen“, der interkonfessionellen Konflikte und der Einschätzung der Koexistenz der verschiedenen Kirchen.

Laut Planung sollten aus der Grundgesamtheit der erwachsenen ukrainischen Bevölkerung 1200 Probanden, die folgende Voraussetzungen erfüllten, befragt werden:¹⁵

- Personen mit Herkunft aus Regionen bzw. Städten, die in der Öffentlichkeit als Zentren des theoretischen Diskurses über das Ukrainische als Kirchensprache gelten (z.B. Charkiv, Kyjiv oder L'viv),
- Angehörige der ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus sowie in eingeschränktem Ausmaß der evangelischen und römisch-katholischen Kirchen (sowohl der metasprachliche Diskurs als auch die Normdebatte beschränken sich im Wesentlichen auf die hier behandelten Kirchen).

Der Vergleich der Sample-Zusammensetzung mit Daten des offiziellen Zensus aus dem Jahr 2001 zeigt, dass die bearbeitete Stichprobe die ukrainische Grundgesamtheit nicht repräsentiert, hingegen mit Ausnahme der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Moskauer Patriarchats (UOK MP) die west- bzw. zentralukrainische Population statistisch ausreichend erfasst.¹⁶

¹⁵ Entsprechend Zensus 2001 sind alle Personen nach Vollendung des 18. Lebensjahres als Erwachsene zu bezeichnen.

¹⁶ Eine Ausnahme bildet das Moskauer Patriarchat deshalb, weil die Denomination mit insgesamt 37 Probanden in der Stichprobe unterrepräsentiert ist. Die Aussagen der Angehörigen dieser Kirche, in der der Diskurs über die Erneuerung der ukrainischen Kirchensprache (noch) eine marginale Rolle spielt, werden daher von mir hauptsächlich als „Kontrapunkt“ zu den Angaben der Referenzgruppen anderer Konfessionen herangezogen. Die geringe Fallzahl lässt insgesamt keine statistische Auswertung im engeren Sinne zu, wie an der einen oder anderen Stelle der Arbeit jedoch evident wird, entkräften die bei Angehörigen der UOK MP ermittelten Befragungsergebnisse Vorurteile über das

Das von mir entwickelte und mit Natalja Purjajeva und Taras Hrynčyšyn, damals wissenschaftlicher Leiter des Instituts „Religious Information Service Ukraine“ („RISU“) an der Katholischen Universität L'viv, überarbeitete Erhebungsinstrument wurde in zwei Etappen zu jeweils fünfhundert Stück vervielfältigt und verteilt. In einer Pilotphase nahmen wir geringfügige Veränderungen an der Formulierung einzelner Fragen vor und entfernten Frage 5.7. aus dem Erhebungsinstrument („5.7. Eine in sprachlicher Hinsicht Moskau untergeordnete Kirche ist _____. Ukrainisch – antiukrainisch – russisch.“)¹⁷. Durch den offiziellen Charakter der schriftlichen Kontaktaufnahme mit den verschiedenen Hierarchien der jeweiligen Amtskirche¹⁸ sowie durch äußerst beharrliches Nachfassen und persönliche Präsenz der Interviewer (hauptsächlich meiner Person sowie Taras Hrynčyšyns) konnte ein Rücklauf von ca. 45% erzielt werden.

Anders als bei den vorangegangenen Erhebungen werden im Fragebogen bewusst geschlossene Fragen mit dem Ziel der Gewinnung quantifizierbarer Ergebnisse formuliert. Zusätzlich dienen die an manchen Stellen eingestreuten Textfragen bzw. freien Textfelder („andere Antwort“) der Beschreibung des Meinungsspektrums (z.B. Fragen der nationalen Identität betreffend) oder zielen auf die Exploration der Kompetenz eines Befragten ab (z.B. in Bezug auf das Kirchenslavische).

Verhältnis der UOK MP zur ukrainischen Sprache.

¹⁷ Einige Probanden (z.T. Angehörige der UOK MP) hatten sich negativ über die „politische Motiviertheit“ der Befragung geäußert.

¹⁸ Erfolgreich war beispielsweise die „offizielle Kontaktaufnahme“ mit dem damaligen Bischof von Poltava und Kremenčuk, Jevsevij (Vitalij Politylo) oder mit Studenten des Theologischen Seminars und der Akademie der UOK KP in L'viv über Vermittlung der Institutsleitung sowie die Teilnahme von Priestern, Seminaristen und Laien der Eparchie Mukačevo (RGKK).

Als z.T. erfolgreiche Erhebungsmethode erwies sich die spontane Befragung von Kirchgängern nach dem Gottesdienst. Im Gegensatz dazu zeigten sich Studenten der Nationalen Ivan Franko Universität in L'viv als auskunftsfreudig.

1 Regionale Identitäten – außersprachliche Aspekte

1.1 Die ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus

Angesichts der großen Anzahl von heute in der Ukraine aktiven christlichen Glaubensgemeinschaften wurden als Untersuchungsgegenstand für die vorliegende Arbeit jene Kirchen ausgewählt, die als gemeinsames Merkmal den byzantinischen Ritus aufweisen.

Die Ukrainische Orthodoxe Kirche des Moskauer Patriarchats (UOK MP) stellt mit über 10.000 Pfarrgemeinden die größte Glaubensgemeinschaft der Ukraine dar, sie vereinigt ca. ein Drittel aller ukrainischen Christen auf sich – wird jedoch trotz des seit 1992 bestehenden autonomen Status innerhalb der Russischen Orthodoxen Kirche von Teilen der Bevölkerung als deren „Filiale“ wahrgenommen und abgelehnt. Das Bestreben, zu dieser Kirche ein Gegengewicht in der Form einer eigenen Landeskirche aufzubauen, führte zu Beginn der 1990-er Jahre zur Gründung der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Kiewer Patriarchats (UOK KP). Nach Auseinandersetzungen rund um die Person des Patriarchen Filaret (Mychajlo Denysenko), dem Korruption bzw. Kollaboration mit dem sowjetischen Geheimdienst vorgeworfen wurde, spaltete sich von dieser Kirche ein Teil des Klerus ab und schloss sich der durch die Unterstützung von Angehörigen der ukrainischen Diaspora erstarkten Ukrainischen Autokephalen Kirche (UAOK) an.¹⁹ Insbesondere in den zentral und südöstlich gelegenen Gebieten, wo der Anteil der ethnischen Russen bis zu 40% beträgt, gelten diese bis heute durch die Moskauer Kirche nicht anerkannten Gemeinschaften als Rückhalt für nationalbewusste Ukrainer.²⁰ Im Westen kommt eine ähnliche Bedeutung der aus dem Untergrund zurückgekehrten UGKK zu, die bei den rund 90% ethnischen Ukrainern dieser Region durchaus den Status einer Nationalkirche hat – sie verfügt über etwa 3.000 Pfarrgemeinden.

¹⁹ Die Neuformierung der UAOK in den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts wird unterschiedlich beurteilt, unbestritten ist in diesem Zusammenhang die maßgebliche Rolle der aus der Diaspora zurückgekehrten Orthodoxen.

²⁰ „UCU Vice-rector Says Greek Catholic Patriarchate “Normal Development” (27.03.2003, Quelle: <http://www.risu.org.ua/eng/news/article%3B2132/>) (...) according to Prof. Myroslav Marynovych, vice-rector of external affairs and director of the Institute of Religion and Society at the Ukrainian Catholic University (...) “today’s patriarchal Moscow cannot possibly accept even the slightest recognition of the pseudosobor’s forcible nature, which has already been admitted by non-Russian (for instance, Constantinople) hierarchs (...)”

Somit finden wir in der Ukraine eine Situation vor, in der sich die UOK MP nach Moskau orientiert, die UOK KP nach Konstantinopel – wo sie sich bis dato vergeblich um eine Anerkennung bemüht.²¹ Die UGKK genießt entsprechend des im Zuge des II. Vatikanums beschlossenen Ostkirchenkanon einen Sonderstatus innerhalb der Römisch-katholischen Kirche und kann als „ecclesia sui generis“ ihren byzantinischen Ritus beibehalten.

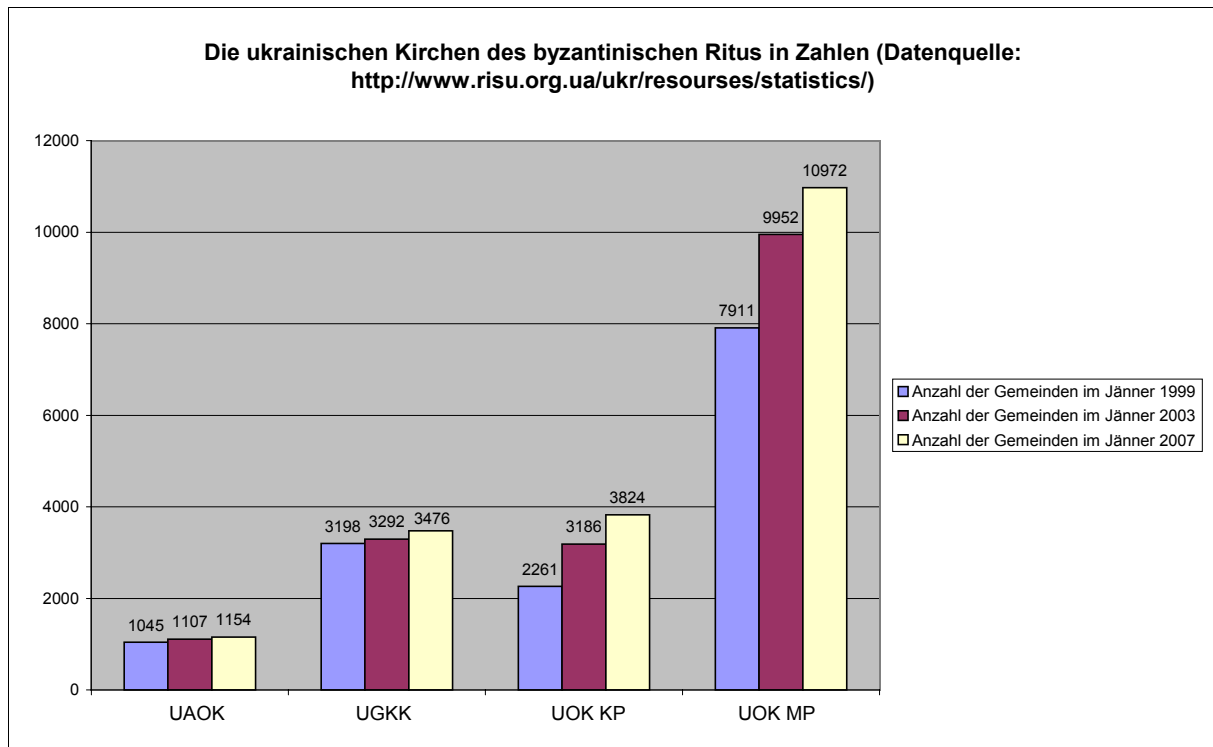

Abb. 3: Die ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus in Zahlen

Seit Jahren wird über die Vereinigung dieser Kirchen zu einer Nationalkirche spekuliert, denn jede von ihnen wird in der ukrainischen Öffentlichkeit mit nationalen Ideen in Verbindung gebracht. Bedeutende Persönlichkeiten wie Ivan Ohijenko, An-

²¹ „Constantinople Does not Recognize Ukrainian “Schismatics,” Says Russian Orthodox Representative (02.06.2005, Quelle: <http://www.risu.org.ua/eng/news/article%3B5580/>)

Istanbul – “Patriarch Bartholomew of Constantinople does not recognize the self-proclaimed religious organizations of Ukraine. He said this at the Assembly of Heads and Representatives of Orthodox Churches [held] in Istanbul [Turkey].” So said Archpriest Nikolai Balashov, official representative of the Russian Orthodox Church, who participated in the assembly. sedmitza.ru posted the news on 27 May 2005. According to Fr. Balashov, Patriarch Bartholomew said, among other things, that “the Church of Constantinople does not recognize Ukrainian schismatic groups, even though their representatives have come to the Phanar [the Istanbul neighborhood where Patriarch Bartholomew’s residence is situated].” The patriarch of Constantinople, sedmitza.ru reports, “has again confirmed the former stand of the Church of Constantinople on the schisms in Ukraine” in the presence of delegations from all Orthodox churches (...).“

Der Besuch des ökumenischen Patriarchen Bartholomäus in Kyjiv (Juli 2008) wird als ein Abweichen von dieser Position interpretiert (siehe die aktuellen Artikel unter <http://www.risu.org.ua/ukr/>).

drij Šeptyc'kyj oder Josyp Slipyj haben einen großen Beitrag zum Entstehen des modernen ukrainischen Nationalstaats bzw. zur Herausbildung einer nationalen Identität geleistet. In den Jahrzehnten der sowjetischen Herrschaft galten die Untergrundkirchen (besonders die Griechisch-katholische Kirche) als jene Rückzugsbereiche, in denen man „ukrainisch“ sein durfte, was gleichermaßen die Sprache wie die religiöse Ausrichtung betraf. Während jedoch die im byzantinischen Ritus verwurzelten ukrainischen Kirchen bis heute als Bewahrer der ukrainischen Kultur und somit auch der Sprache gelten, wird das Moskauer Patriarchat nach wie vor ob seiner widersprüchlichen Rolle im Hinblick auf die Unterdrückung des ukrainischen nationalen Bewusstseins und wegen der bis in die Zeit des Zarismus zurückreichenden Assimilation der Ukrainer angegriffen.²²

Auch die allgemeinen ethnischen und sozialen Spannungen im Land rücken die Zukunftsvision einer geeinten ukrainischen Kirche in weite Ferne. Darüber hinaus ist es weder der griechisch-katholischen noch den drei orthodoxen Kirchen gelungen, sich landesweit als ukrainische Nationalkirche zu etablieren. Mittlerweile hat die Zahl der offenen interkonfessionellen Konflikte abgenommen, Oleh Turij, ein Kenner der Situation, meint jedoch, es habe sich ein Gleichgewicht der Schwäche ausgebildet.²³

1.2 Zur Verfügbarkeit offizieller statistischer Daten über die konfessionelle Zugehörigkeit der Ukrainer aus dem Untersuchungszeitraum 2003-2004

Die (größtenteils über das Internet zugänglichen) statistischen Quellen mit einer zeitlichen Nähe zur vorliegenden Analyse enthalten unterschiedliche Aussagen über die konfessionelle Zugehörigkeit der Ukrainer. Zwar fanden sich in der Vergangenheit Informationen über die ethnokonfessionellen Spezifika der ukrainischen Bevölkerung auf sämtlichen Websites der größeren Konfessionen, meist fehlten solchen Darstel-

²² Natalya Boyko (Boyko 2005) spricht in diesem Zusammenhang vom interorthodoxen Konflikt als einem der am stärksten institutionalisierten in Bezug auf den ethnisch-kulturellen Widerspruch. Demnach handle es sich um ein dreifaches Paradoxon mit den Kernfragen „ethnisch gefasste Nation vs. politische“, „ukrainisch-byzantinischer Ritus vs. russisch-orthodoxe Tradition“ und „Autokephalie vs. Autonomie“.

²³ Oleh Turij in einem Vortrag bei der im November 2001 von der Deutschen Gesellschaft für Osteuropakunde in Berlin abgehaltenen Konferenz zum Thema „Nationale und Religiöse Identität in Osteuropa – das Beispiel der Ukraine“

lungen jedoch Angaben über die Prognosegüte der jeweiligen Studien. Solche Arbeiten blieben Informationen über die jeweilige Sample-Zusammensetzung und den Stichprobenumfang meist schuldig.²⁴

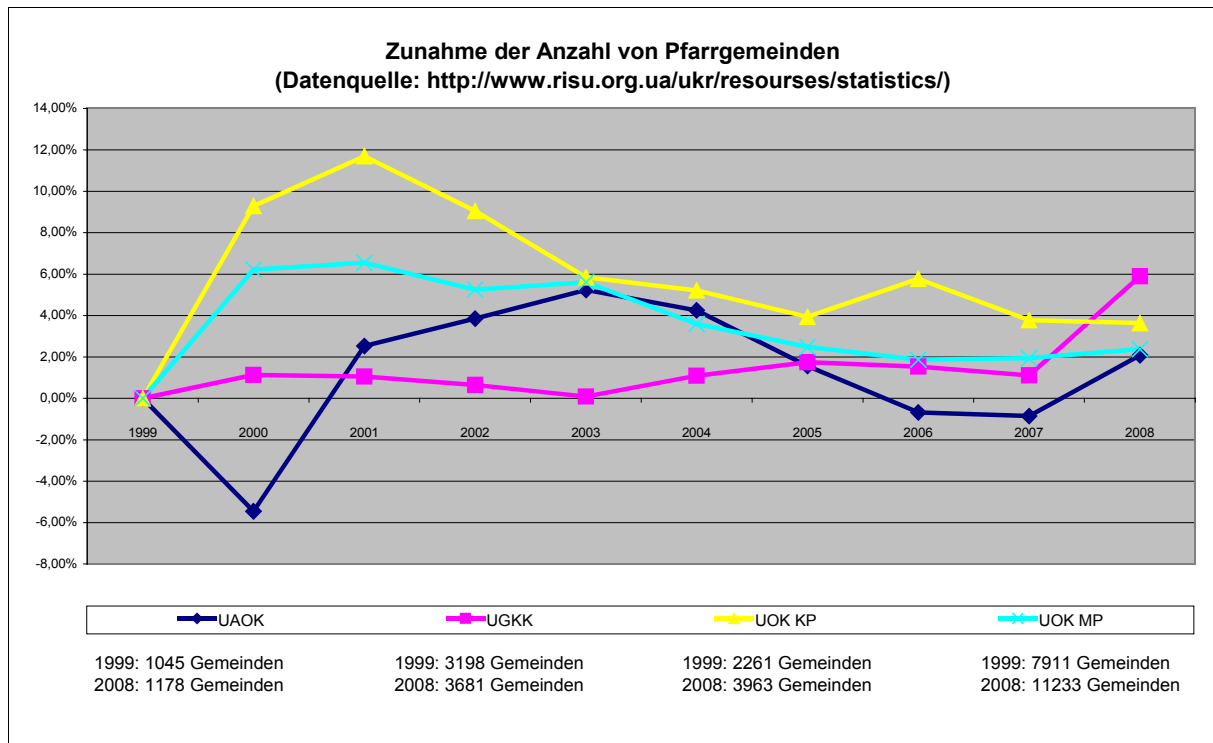

Abb. 4: Zunahme der Anzahl von Pfarrgemeinden

Das staatliche Komitee für Statistik (Deržkomstat) veröffentlicht regelmäßig Daten, die die einzelnen Konfessionen ausführlich behandeln; es wird jedoch hauptsächlich die Anzahl religiöser Organisationen und der ihnen zuzuordnenden Institutionen erhoben. Die Zuordnung der ukrainischen Bevölkerung zu den Konfessionen wird nicht erfasst. Auch die Ermittlung von Kennzahlen auf Basis der amtlichen Statistik führt beim Versuch, von offiziell publizierten Daten auf die konfessionelle Zugehörigkeit der Ukrainer zu schließen, nach wie vor (d.h. im Jahr 2008) in den Bereich der Spekulation. Z.B. setzt um das Jahr 2000 in den vier untersuchten Kirchen eine dynamische Entwicklung mit einer steigenden Anzahl von Pfarrgemeinden, Priestern und auch Studierenden ein.²⁵ In der Zwischenzeit hat sich bei der UOK MP, der UOK KP und der UAOK (nach einem leichten Einbruch) die Anzahl der Pfarrgemeinden auf stabilem Niveau eingependelt. Vergleichsweise großen Schwankungen unterliegt im letzten Jahrzehnt die Zahl der Studierenden an theologischen Bildungseinrichtun-

²⁴ Die Situation hat sich in der Zwischenzeit z.T. geändert, wie eine Recherche vom 15. April 2008 zeigt (<http://www.cerkva.info/2007/07/04/religii.html>).

²⁵ In der UAOK und der UGKK ist diese Entwicklung später (2003) zu beobachten.

gen: Nach einem Anstieg um die Jahrtausendwende (der bei der UAOK etwas später einsetzte) stabilisieren sich die Hörerzahlen. Während im Fall der UOK KP (in den letzten neun Jahren) sogar eine langfristige Abnahme erkennbar ist, zeichnet sich bei der UOK MP ein Anstieg ab. Priester der UAOK und UGKK betreuen tendenziell mehr Gemeinden als Seelsorger der UOK KP oder auch der UOK MP. Über die konfessionelle Zugehörigkeit der ukrainischen Bevölkerung können auf Basis der amtlichen Statistik jedoch lediglich Vermutungen angestellt werden. In allen Gleichungen tauchen mehrere Variablen in Bezug auf die individuelle Glaubensorientierung auf: Denkbar wäre z.B., dass Priester der UOK KP und UOK MP deshalb weniger Gemeinden betreuen, weil sie aus bestehenden Strukturen heraus agieren.

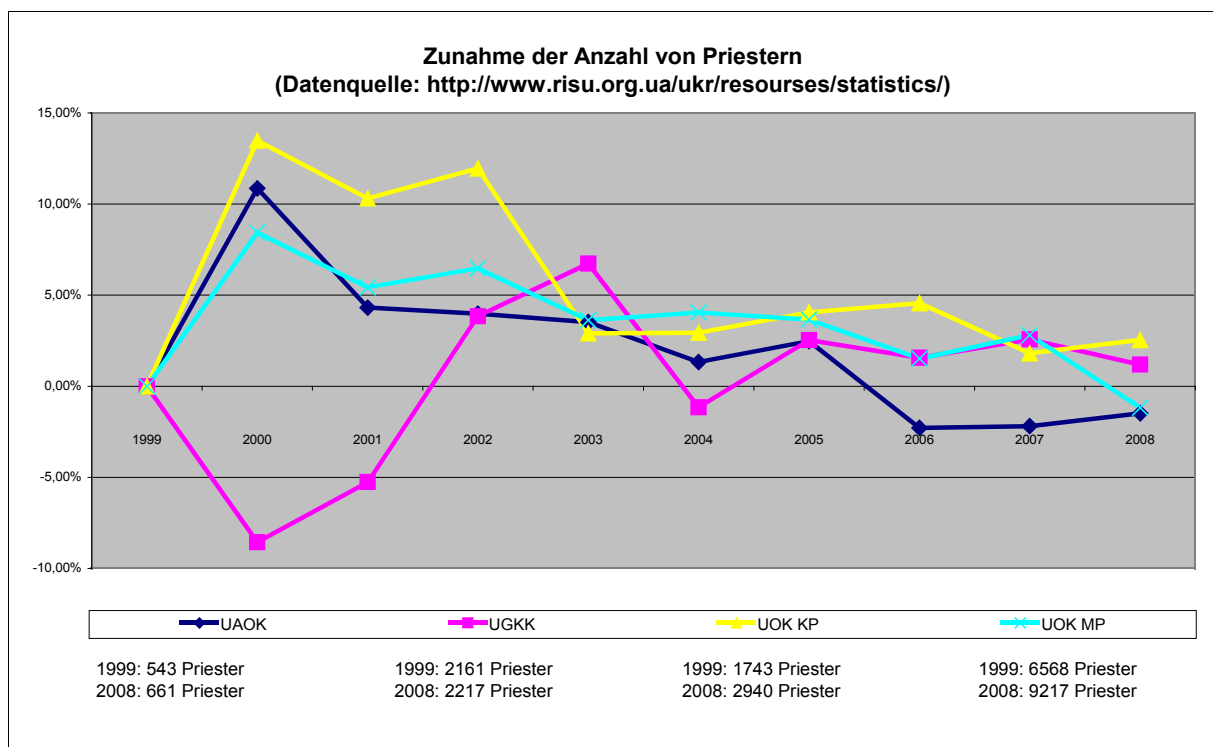

Abb. 5: Zunahme der Anzahl von Priestern

Auch die Daten des Zensus 2001 lassen Rückschlüsse auf die Repräsentanz der Kirchen in den unterschiedlichen Regionen des Landes zu, allerdings keine validen Aussagen über die Anzahl von Angehörigen der verschiedenen Denominationen. Z.B. kann die Tatsache, dass eine Konfession regional über eine hohe Dichte von Institutionen verfügt, nicht immer als verlässlicher Hinweis dafür gewertet werden, dass die jeweilige Kirche in der Bevölkerung einen starken Rückhalt hat. Prominentestes Beispiel ist die Ukrainische Orthodoxe Kirche des Moskauer Patriarchats: Sie war während der Sowjetära die einzige große Kirche, die trotz Verfolgung legal agieren konnte. Nach den politischen Umbrüchen der frühen 1990-er Jahre verfügt

die UOK MP nach wie vor über die größte Anzahl von Pfarrgemeinden, Klöstern und anderen Einrichtungen, es ist jedoch umstritten, ob sie den Großteil der ukrainischen gläubigen Bevölkerung auf sich vereinigt. Die von verschiedenen Seiten (v.a. von Vertretern anderer an dieser Stelle untersuchten Kirchen) geäußerte Vermutung, in dieser Kirche sei der Anteil an „sozialen Christen“ ohne enge Bindung an die UOK MP vergleichsweise hoch, ist nicht von der Hand zu weisen. Ein Wechsel zur Ukrainischen Autokephalen Orthodoxen Kirche, zur Ukrainischen Griechisch-Katholischen Kirche oder auch zur Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Kiewer Patriarchats zeugt dagegen häufig von einem bewussten Bekenntnis zur einen oder der anderen Kirche.

Aus den oben genannten Gründen stütze ich mich bei der Auswertung der quantitativen Befragung auf unterschiedliche Datenquellen aus dem Erhebungszeitraum und der nachfolgenden Jahre. So liegen der Interpretation der vorliegenden Studie beispielsweise die durch den „Ukrainian Sociology Service“ erhobenen und von RISU („Religious Information Service Ukraine“) im Internet veröffentlichten Daten zugrunde.²⁶

RISU („Religious Information Service Ukraine“) ist ungeachtet ausgezeichneten intrakonfessioneller Kontakte und des damit verbundenen regen Informationsaustausches mit Vertretern sämtlicher größerer ukrainischer Konfessionen eine an der Katholischen Universität L'viv etablierte Institution der Griechisch-Katholischen Kirche. Die von RISU zur Verfügung gestellten Materialien zeichnen sich jedoch durch exakte Aufbereitung und Nutzung unterschiedlichster Quellen, welche im Einklang mit offiziellen Statistiken stehen, aus. Auf der Website von RISU findet sich beispielsweise die Zusammenfassung einer im Jahr 2003 durch Socis Gallup durchgeführten Befragung von ca. 3.000 Probanden. Im Rahmen dieser Studie wurde der Versuch unternommen, die ukrainische Bevölkerung den verschiedenen Konfessionen zuzuordnen – allerdings fehlt eine Zuordnung auf regionaler Ebene. Dessen ungeachtet lassen die Daten Rückschlüsse auf Regionalspezifika der jeweiligen kirchlichen Institutionen zu. Demnach (d.h. lt. Socis Gallup) sind im von mir untersuchten Zeitraum

²⁶ RISU 2003: Ukrainian Sociology Services, Relihija ta Cerkva v sučasnij Ukraini (http://www.risu.org.ua/ukr/study/research_conference/churchsocialres/)

RISU 2008: Ukrainian Sociology Services, Opytuvannja Centru Razumkova pidtverdžuje stabil'nyj riven' relihijnosti ukrajins'koho suspil'stva (<http://www.risu.org.ua/ukr/news/article;20926/>)

knapp 70% der ukrainischen Bevölkerung (Stand 2003) als gläubige Christen zu bezeichnen (60,2% im Jahr 2002 laut Byčenko und Dudar bzw. 59% entsprechend der Angaben bei Šanhina 2007c: 21).²⁷ 15,4% der erwachsenen Gesamtbevölkerung gehören der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Moskauer Patriarchats an, weitere 11% der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Kiewer Patriarchats, 7,6% der Griechisch-Katholischen Kirche sowie 0,7% der Ukrainischen Autokephalen Kirche. Anderen Konfessionen sind ca. 3% der Bevölkerung zuzuordnen – ausgenommen die evangelischen Kirchen, welche in einigen Regionen der Ukraine sehr stark vertreten sind und, was die Anzahl der Gläubigen und jene der Pfarrgemeinden betrifft, zu den größten Denominationen zählen.

Weitere wissenschaftlich fundierte Aussagen über die Religiosität der ukrainischen Bevölkerung finden sich in der von L. Šanhina herausgegebenen Publikationsreihe „Nacional'na Bezpeka i Oborona“ des Ukrainischen Zentrums für ökonomische und politische Studien (Ukrajins'kyj centr ekonomičnych i polityčnych doslidžen' im. O. Razumkova, von mir als „Razumkov-Zentrum“ bezeichnet), insbesondere für die Jahre 2000, 2002 und 2007. Die auf Befragungen von jeweils ca. 2.000 (erwachsenen) Ukrainern basierenden Analysen belegen im Wesentlichen die von RISU veröffentlichten Daten, wonach die ukrainische (erwachsene) Bevölkerung folgenden, für die vorliegende Arbeit relevanten Konfessionen zuzuordnen ist:

Datenquelle	Erhebungsjahr	Untersuchungsgegenstand	Samplegröße (n=X)	Anteil der gläubigen Christen an der erwachsenen Bevölkerung	Anteil der jeweiligen Konfession an der ukrainischen Bevölkerung (bei Razumkova der erwachsenen Bevölkerung ab 18 Jahren)						
					RKK	UAOK	UGKK	UOK KP	UOK MP	andere christl. *	ander christl. (orthodoxe)
RISU 2003: Ukrainian Sociology Services, Relihija ta Cerkva v sučasnij Ukrajinii (http://www.risu.org.ua/ukr/study/research_conference/churchsocialres/)	2003	Religiösität und konfessionelle Zugehörigkeit der ukrainischen Bevölkerung	3007	69,6%	0,7%	0,7%	7,6%	11,7%	15,4%	2,4%	0,3%
Byčenko/Dudar 2002: A. Byčenko, N. Dudar, Relihijnist' ukrajins'koho suspil'stva: riven', charakter, osoblyvosti, in: L. Šanhina, Nacional'na Bezpeka i oborona, Seite 656	2002	Religiösität und konfessionelle Zugehörigkeit der ukrainischen Bevölkerung	2000	60,2%	0,8%	1,7%	6,9%	16,4%	10,2%	2,2%	k.A.

*Baptisten, Lutheraner, Adventisten, Pfingstler, Charismatische, andere Protestanten, Zeugen Jehovas etc.

Tab. 1: Konfessionelle Zugehörigkeit der ukrainischen Bevölkerung

²⁷ In den Quellen finden sich stark variierende Prozentangaben. Siehe dazu: Byčenko/Dudar 2002: A. Byčenko, N. Dudar, Relihijnist' ukrajins'koho suspil'stva: riven', charakter, osoblyvosti, in: L. Šanhina, Nacional'na Bezpeka i Oborona, 656

Šanhina 2007: L. Šanhina, Relihijnist' ukrajins'koho suspil'stva: okremi tendenciji 2000-2007 rokiv, in: L. Šanhina, Nacional'na Bezpeka i Oborona, Nr. 8 (92) 2007, 21

Bei der Interpretation der Befragungsergebnisse orientiere ich mich hauptsächlich am Zensus aus dem Jahr 2001, den von RISU veröffentlichten Daten sowie an den neueren Analysen des Razumkov-Instituts für ökonomische und politische Forschung, darüber hinaus greife ich in jenen Fällen, in denen ein bestimmter Sachverhalt nicht behandelt ist, auf entsprechende Daten aus dem Jahr 2000 zurück (Šanhina 2000).²⁸ Zusätzlich folgt die in dieser Arbeit vorgenommene Zusammenfassung der ukrainischen Verwaltungseinheiten („Oblast“) zu Regionen (s.u.) dem Muster des Razumkov-Zentrums bzw. dem Zensus aus dem Jahr 2001:

Region	Oblast'
Osten:	Charkivs'ka Dnipropetrovs'ka Donec'ka Luhans'ka Sums'ka Zaporiz'ka
Süden:	Autonome Republik Krym Chersons'ka Mykolajivs'ka Odes'ka
Westen:	Černivec'ka Ivano-Frankivs'ka L'vivs'ka Rivnens'ka Ternopil's'ka Volyns'ka Zakarpats'ka
Zentrum:	Čerkas'ka Černihivs'ka Chmel'nyc'ka Kirovohrads'ka Kyjivs'ka Poltavs'ka

²⁸ Šanhina 2000: L. Šanhina (Hrsg.), Cerkva i suspil'stvo v Ukrajinі: Problemy vzajemovidnosyny, in: L. Šanhina, Nacional'na Bezpeka i Oborona 2000, 204-266 (ohne weitere Angaben zum Autor, die Publikation findet sich auch online unter http://www.uceps.org/ua/section/National_Security_and_Defence/?cur_nomer=10, L. Šanhina, Nacional'na Bezpeka i Oborona, Nr. 10 2000, 2-65)

Dudar/Šanhina 2000: N. Dudar/L. Šanhina, Relihija i vira v žytti ukrajinciv, in: L. Šanhina, Nacional'na Bezpeka i Oborona 2000, 266-280. Die Publikation findet sich auch online unter http://www.uceps.org/ua/section/National_Security_and_Defence/?cur_nomer=10, L. Šanhina, Nacional'na Bezpeka i Oborona, Nr. 10 2000, 83-98.

Zentrum:	Stadt Kyjiv
	Vinnyc'ka
	Žytomyrs'ka

Tab. 2: Die ukrainischen Verwaltungseinheiten nach Regionen

1.3 Konfessionelle Zuordnung von religiösen Organisationen

Entsprechend den vom Staatlichen Komitee der Ukraine für religiöse Angelegenheiten in der Jännerausgabe des Journals „Ljudyna i svit“ veröffentlichten Daten existierten im Jahr 2003 27.249 registrierte religiöse Vereinigungen. Von diesen Organisationen entfielen

- 37,2% auf die UOK MP (das entspricht 50% der religiösen Gemeinschaften des byzantinischen Ritus),
- 26,5% auf protestantische Kirchen,
- 12,6% auf die UGKK,
- 12,1% auf die UOK KP,
- 4,2% auf die UAOK,
- 3,5% auf die RKK und
- rund 5% auf andere Glaubensgemeinschaften („andere“, islamische, jüdische etc.).²⁹

²⁹ Religiöse Organisationen in den Regionen der Ukraine (Stand per 1. Jänner 2003, Ukrainisches Komitee für religiöse Angelegenheiten, zitiert unter <http://www.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/regi-ions2003/>): Die an dieser Stelle der vorliegenden Arbeit verwendeten Prozentsätze beziehen sich auf die offiziell erfassten Religionsgemeinschaften als „(...) Vereinigung von Gläubigen auf der Basis einer gemeinsamen Glaubenslehre, die alle Merkmale einer sozialen Gruppe aufweist und die auf den Prinzipien der Glaubenslehre basiert; (sie) hat das Recht auf Erlangung eines Rechtsstatus mit allen damit verbundenen rechtlichen Konsequenzen“ (Šanhina 2007a: 8). Abgesehen von der UOK MP sind die UAOK, UOK KP und kleinere, unter „andere orthodoxe“ zusammengefasste orthodoxe Gemeinschaften aktiv (Freikirchen, Exarchat der Griechisch-Orthodoxen Kirche und dergl.). Die Kategorie „andere“ bezieht sich auf 329 ordentlich registrierte Gemeinschaften bzw. 29 nicht registrierte islamische.

Im Zeitraum zwischen den Jahren 2003 und 2008 stieg lediglich der Anteil der religiösen Vereinigungen der UOK KP an der Gesamtzahl aller derzeit 30.670 Organisationen (12,9%) an, alle anderen von mir untersuchten Kirchen des byzantinischen Ritus sowie die RKK verzeichnen einen (leichten) Rückgang ihres jeweiligen Anteils an der Gesamtzahl (UOK MP: 36,6%, UGKK: 12,0%, UAOK: 3,8%, RKK: 2,9%). In meiner Arbeit stütze ich mich auf die Daten aus dem Jahr 2003, da diese im Gegensatz zu den neueren Statistiken detaillierte Angaben zur Verteilung der religiösen Organisationen über die Regionen der Ukraine umfassen.

Im Vergleich dazu geht Šanhina für das Jahr 2000 noch von einem 70%-Anteil der UOK MP an religiösen Organisationen der Orthodoxie aus (Šanhina 2000: 261), es gibt also beträchtliche Unterschiede zu den Angaben der amtlichen Statistik. Nach wie vor hält sich die Dominanz der Orthodoxie, wenngleich keine einzige der untersuchten Kirchen das gesamte ukrainische Gebiet gleichmäßig dominiert (Šanhina 2000: 229).³⁰ Daneben sind mehr als ein Viertel aller religiösen Organisationen den verschiedenen Ausrichtungen des Protestantismus zuzurechnen. Praktisch alle Konfessionen der Ukraine sind regional geprägt und in ihren Strukturen begrenzt. Die Dichte der religiösen Einrichtungen variiert, wobei das Zentrum der religiösen Aktivitäten v.a. im Westen des Landes liegt, wo 19,8% der Bevölkerung leben und gleichzeitig 43% aller religiösen Gemeinschaften aktiv sind.

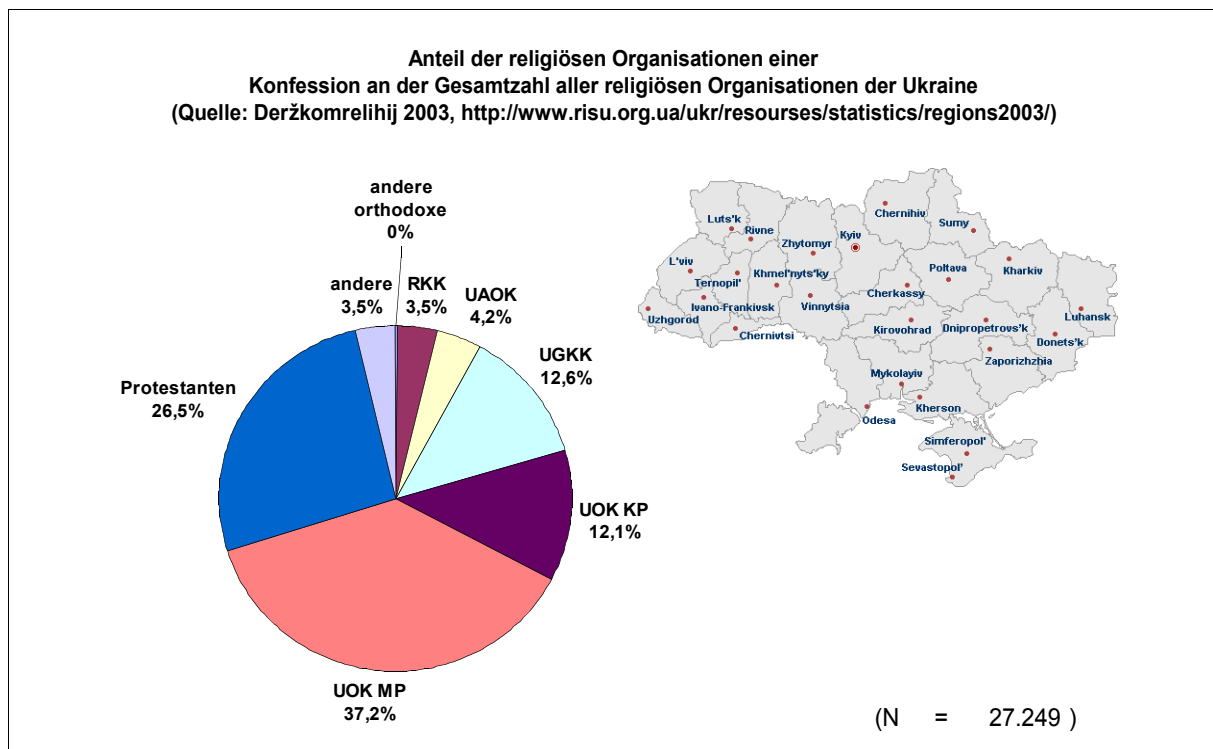

Abb. 6: Religiöse Organisationen nach Konfession

Im Norden der Ukraine entfällt bei einer gleichzeitigen Dominanz protestantischer Gemeinschaften beinahe die Hälfte der Pfarren auf die UOK MP. Über eine starke Präsenz verfügt in diesem Teil des Landes auch die UOK KP (mit rund 13,6% der im Norden ansässigen Pfarrgemeinden). Insgesamt beträgt der Anteil orthodoxer Gemeinden im Norden etwa 64,3%. Die östlichen Gebiete der Ukraine prägt bei einer geringeren Dichte an religiösen Institutionen der Protestantismus. Des weiteren sind

³⁰ In der von Šanhina herausgegebenen Publikation ist in diesem Zusammenhang vom „Fehlen einer monokonfessionellen Zone“ die Rede.

45,8% der Pfarrgemeinden der UOK MP zuzuordnen – der Anteil der orthodoxen Gemeinschaften an der Gesamtzahl liegt bei 51,2%. In der Literatur wird diese Region zuweilen auch als „weniger religiös“ beschrieben (Šanhina 2000: 229).

In den südlichen Regionen ist die UOK MP gemessen an den zu ihr gehörenden Gemeinden ähnlich stark wie im Norden und im Osten vertreten (mit 46% aller Pfarren bzw. 52,8% aller orthodoxen). Das Kiewer Patriarchat stützt sich im Süden hingegen auf eine schwache lokale Präsenz - lediglich 5,8% der im Süden aktiven Pfarren entfallen auf die UOK KP. Es existieren kaum autokephale Gemeinschaften im Süden des Landes (0,9%-Anteil).

Konfessionell uneinheitlich bzw. regional fragmentiert präsentiert sich die Westukraine. In den Regionen L'viv und Ivano-Frankivs'k nimmt die UGKK die Rolle der dominierenden Konfession ein. Die Tatsache, dass hier 55,1% aller existierenden religiösen Institutionen griechisch-katholische sind und generell im Westen 96,9% aller Gemeinden der UGKK liegen, unterstreicht den westukrainischen Charakter dieser Denomination. Vergleichbar regional geprägt ist die UAOK, von deren Gemeinden 78,8% in den westlichen Regionen zu finden sind (v.a. in L'viv, Ternopil' und Ivano-Frankivs'k, Šanhina 2000: 214). In Wolhynien, Transkarpatien und Rivne ist die UOK KP die tonangebende Konfession – in diesen Gebieten vereinigt sie 47,3% bzw. 36,5% oder 44,8% aller Pfarren auf sich. Die allgemeine Dynamik im Westen zeigt, dass die Anzahl der orthodoxen Gemeinden zu Ungunsten der UOK MP abnimmt und sich auf einem niedrigen Niveau stabilisiert (Šanhina 2000: 212). Die in anderen Landesteilen der Ukraine sehr stark vertretene UOK MP ist im Westen, insbesondere in L'viv (Region), Ivano-Frankivs'k und Ternopil', unterrepräsentiert – Šanhina spricht sogar vom „Verschwinden“ der UOK MP in Teilen der Westukraine. In der Zentralukraine vereinigt das Moskauer Patriarchat hingegen 54,7% aller religiösen Gemeinden auf sich (bzw. einen Anteil von 65,8% innerhalb der lokalen Orthodoxie), gefolgt von den protestantischen Kirchen mit 27%.

In den letzten Jahren ist die Anzahl der Regionen, in denen der Großteil der religiösen Institutionen auf protestantische Gemeinschaften entfällt (beispielsweise in Donec'k, Kyjiv, Zaporizžja, Kirovohrad, Černivci), gestiegen. Sog. neoreligiöse Gemeinschaften finden sich gleichmäßig über das gesamte Territorium der Ukraine verteilt, während die „etablierten“ Kirchen (ausgenommen die UOK MP) v.a. die religiöse

Landschaft des Westens formen. Aktuell zeichnet sich noch keine substantielle Änderung der regionalspezifischen Fragmentiertheit des konfessionellen Spektrums ab. Jede der Kirchen ist, was ihren gesellschaftlichen Einfluss betrifft, bestimmten Regionen zuzuordnen. Im Hinblick auf die ausgewogene Verteilung der Gemeinden über das ukrainische Staatsgebiet kommt am ehesten der UOK MP der Status einer Nationalkirche zu. Doch auch diese Denomination läuft Gefahr, in bestimmten Regionen zur „Randerscheinung“ zu werden.

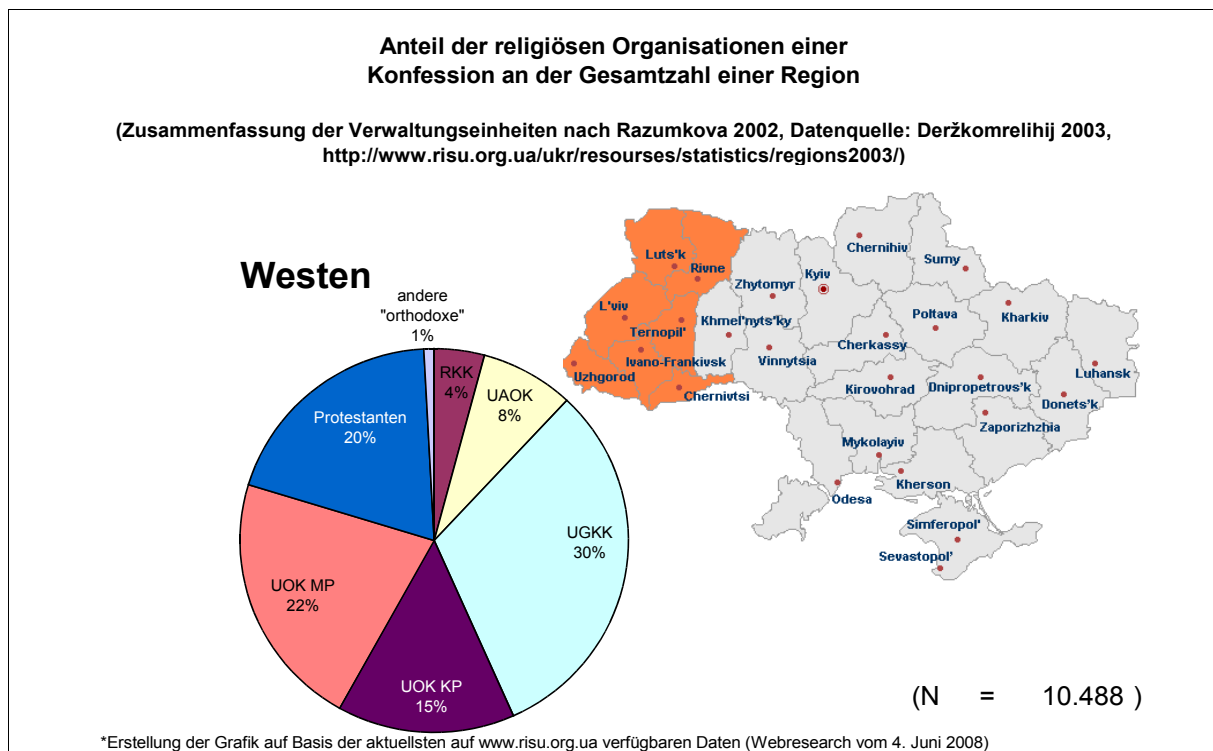

Abb. 7: Religiöse Organisationen nach Konfession (Westen)

1.4 Religiösität und konfessionelle Zugehörigkeit der Ukrainer

Zum Anteil der Gläubigen an der ukrainischen Gesamtbevölkerung existieren in der Literatur unterschiedliche Aussagen: Šanhina nimmt für das Jahr 2000 einen Prozentsatz von 57,8% an, in der entsprechenden Publikation aus dem Jahr 2002 beträgt der Anteil bereits 60,2% (Byčenko/Dudar 2002: 654). 60,2% der ukrainischen Bevölkerung waren demnach Gläubige, 19,4% „zwischen Glauben und Nichtglauben schwankende Menschen“, 10,7% Nichtgläubige, 2,2% überzeugte Atheisten und 4,1% hatten eine indifferente Einstellung zur Religion (Byčenko/Dudar 2002: 655).³¹

³¹ Die Autoren unterscheiden zwischen „Gläubigen“, „Nichtgläubigen“ und Personen, „die zwischen

Glaubt man den Ergebnissen der von RISU veröffentlichten Studie nach Socis Gallup, dürfte die Religiösität einen weiteren Anstieg erlebt haben (69,6% der ukrainischen Bevölkerung bezeichneten sich demnach 2003 als gläubig). Laut Šanhina ist die Religiösität der Ukrainer in den letzten sieben Jahren freilich unverändert geblieben, sodass sich derzeit 59% als gläubig bezeichnen (2007c: 21ff).

Die Religiösität korreliert mit dem Alter: Während in der Gruppe der 18 bis 20-Jährigen der Anteil der Gläubigen bei 53% liegt, ist der entsprechende Prozentsatz bei Angehörigen älterer Generationen bei 68,3% angesiedelt (Šanhina 2007c: 21ff). Noch im Jahr 2002 war dieser Unterschied schwächer ausgeprägt. Hinsichtlich des Bildungsniveaus sind die gläubigsten Bürger unter Mittelschulabbrechern zu finden (67,6% im Jahr 2007), gefolgt von Mittelschulabsolventen bzw. Menschen mit abgeschlossener berufsbildenden Schule (60,0%) und von Hochschulabsolventen bzw. Studenten (53,7%).

Die regionale Ausprägung der Religiösität in der Bevölkerung ist in den Jahren 2000 bis 2007 mit einer leichten Tendenz zur Verstärkung der Gegensätze konstant: Am gläubigsten präsentiert sich nach wie vor die Westukraine (89,6% im Vergleich zu 87,9% im Jahr 2000), Der Osten des Landes unterliegt hingegen mit einem Anteil von 47,8% (gegenüber 48,1% im Jahr 2000) der Gläubigen an der Gesamtbevölkerung einer Säkularisierung.

Ob eine Person ihren Lebensmittelpunkt auf dem Land oder in einer der größeren Städte des Landes hat, wirkt sich kaum auf deren Gläubigkeit aus, denn der von Šanhina nachgewiesene Anteil der Gläubigen in der Landbevölkerung unterscheidet sich unwesentlich von jenem der Probanden mit urbanem Hintergrund (Šanhina 2007c: 24).

Religiösität wird naturgemäß in der Familie tradiert: Nach der Erziehung im Elternhaus befragt, geben rund 74,7% der Probanden in den westlichen Gebieten an, religiös erzogen worden zu sein (vgl. im Osten geben 79,3% an, in keinem gläubigen Umfeld herangewachsen zu sein). Es besteht also ein starker Zusammenhang zwi-

Glauben und Nichtglauben schwanken“, wobei sich die Respondenten den vorgegebenen Kategorien selbst zuordneten.

schen „christlicher“ Erziehung und regionaler Herkunft eines Probanden (Byčenko/Dudar 2002: 656).

Die ukrainische Gesellschaft identifiziert sich sehr stark mit der Orthodoxie, ihr ordnen sich soziale Christen ebenso wie aktive zu (im Jahr 2002 77,2% der sozialen Christen, 77,5% der aktiven Christen). Unter allen Befragten gaben damals 53,2% an, „ich bin einfach orthodox“, 23,8% ordneten sich der UOK KP zu, lediglich 14,8% der UOK MP, 2,4% der UAOK, 5,8% nahmen keine eindeutige Zuordnung vor („weiß es nicht“). D.h. es besteht ein Unterschied zwischen der Zugehörigkeit zu einer Konfession laut „Taufschein“ und tatsächlicher religiöser Überzeugung. Von dieser Tatsache kann man sich allorts überzeugen. Während der Arbeiten an der vorliegenden Studie lernte ich z.B. eine Ukrainerin mit folgendem religiösen Hintergrund kennen: Die in L'viv ansässige junge Frau stammte aus der Ostukraine, war zunächst Angehörige der UOK MP gewesen, bevor sie im Zusammenhang mit der bevorstehenden Heirat mit einem Westukrainer zur Römisch-katholischen Kirche (RKK) übertrat. Heute besucht sie Gottesdienste der Griechisch-katholischen Kirche und meint von sich selbst, „ich kenne mich mit der Zuordnung zur einen oder anderen Kirche nicht wirklich aus...“. Jedenfalls gehen rund 59,3% der Angehörigen der UGKK davon aus, „ein gläubiger Mensch muss sich der einen oder anderen Religion zurechnen“, ebenso wie 27,5% der Angehörigen der orthodoxen Kirchen sowie 11,1% jener Personen, die angeben, „einfach christlich“ zu sein (ohne Zugehörigkeit zu einer bestimmten Denomination, Byčenko/Dudar 2002: 660).

Die unterschiedlichen für die vorliegende Studie verwendeten Datenquellen belegen, dass ca. zwei Drittel der ukrainischen Bevölkerung als „gläubig“ zu bezeichnen sind. Die überwiegende Mehrheit dieser gläubigen Bevölkerung gehört laut RISU 2003 den orthodoxen Kirchen des Landes an (ca. 68%, das entspricht einem Drittel der erwachsenen Bevölkerung), v.a. der UOK MP (37,8% der Gläubigen) bzw. der UOK KP (28,7%). 18,6% der praktizierenden Christen sind demnach Angehörige der UGKK, lediglich 1,6% Angehörige der UAOK. Entsprechend den von Šanhina (Byčenko/Dudar 2002: 656) publizierten Daten waren jedoch im Jahr 2002 das Kiewer Patriarchat mit 23,8% und das Moskauer Patriarchat mit 14,8% in der Gesamtheit der orthodoxen Bevölkerung repräsentiert. Die beiden zitierten Literaturquellen lassen die Schwierigkeit der Zuordnung von Gläubigen zur UOK KP und zur UOK MP erahnen. Immerhin wird in der von RISU auf der Website zitierten Studie aus dem

Jahr 2003 darauf hingewiesen, dass rund die Hälfte der Befragten Schwierigkeiten mit der exakten Angabe der eigenen konfessionellen Zugehörigkeit gehabt habe. 53,2% gaben bei der von Šanhina 2002 veröffentlichten Studie an, „einfach (nur) orthodox zu sein“ (Byčenko/Dudar 2002: 656).

1.5 Die Idee der Nationalkirche

Speziell in den Jahren vor und nach der Jahrtausendwende stellten Byčenko und Dudar einen tendenziellen Anstieg der Religiosität in der ukrainischen Bevölkerung fest, diese hat sich in den folgenden Jahren auf einem hohen Niveau stabilisiert. Gläubigkeit zieht jedoch für die Mehrheit der Ukrainer nicht automatisch die persönliche Zugehörigkeit zu einer bestimmten Konfession nach sich: 63,9% der erwachsenen Ukrainer waren 2002 der Überzeugung, man könne auch gläubig sein, ohne sich einer bestimmten Religion zuzuordnen (Byčenko/Dudar 2002: 660ff). In diesem Prozentsatz spiegelt sich v.a. die Werthaltung orthodoxer Christen wider, unter den Angehörigen der UGKK teilten laut Byčenko und Dudar lediglich 34,1% diese Ansicht. Eine Minderheit von 17,6% der Respondenten gab an, ein gläubiger Mensch habe unbedingt den Gottesdienst zu besuchen, die Regeln des jeweiligen Ritus einzuhalten und müsse sich in der jeweiligen Religion „gut auskennen“. Religion wird eindeutig im Bereich des Privaten gesehen. Aus dem dargestellten Sachverhalt schlossen die Studienautoren auf ein allgemein niedriges Aktivitätsniveau der Bevölkerung hinsichtlich der Religion. Meiner Einschätzung nach ist diese Schlussfolgerung im internationalen Vergleich zu relativieren.

Die Kirche (ohne weiteren Bezug auf eine bestimmte Denomination) ist trotz eines leichten Rückgangs des entsprechenden Prozentsatzes nach wie vor jene „soziale Einrichtung“, der im Vergleich zu anderen Gemeinschaften bzw. Organisationen am stärksten vertraut wird (ca. 60%, Šanhina 2007c: 24). Es gibt jedoch keine Konfession, mit der sich „die“ Gesellschaft eindeutig identifizieren würde (Dudar/Šanhina 2000: 204). Vor dem Hintergrund der höchst unterschiedlichen Beurteilung der sozio-ökonomischen und geopolitischen Rolle des Landes durch die ukrainische Gesellschaft ist auch die Suche nach neuen Mitteln der persönlichen Identifikation und die Wahrnehmung des Wirkens der ukrainischen Kirchen zu verstehen. Letztere kann in

der Phase der Transformation aufgrund ihrer moralischen Autorität theoretisch einen stabilisierenden Einfluss ausüben, eine knappe Mehrheit der Ukrainer (53%) sah sie (hier abstrakt gefasst ohne weitere Bezugnahme auf eine bestimmte Konfession) 2002 in einer positiven Rolle, unter den Gläubigen in der erwachsenen Bevölkerung waren rund 68% dieser Auffassung (Byčenko/Dudar 2002: 647). Der Kirche (ohne weiteren Bezug auf eine bestimmte Denomination) wird zwar weiterhin großes Vertrauen entgegen gebracht (von ca. 30% der Population im Jahr 2007, Šanhina 2007c: 24), in der Praxis verstärken jedoch die interkonfessionellen Konflikte die politischen Bruchlinien entlang den Fragen der ukrainischen Nationsbildung und der geopolitischen Orientierung (Ukraine als Titularnation oder politische Nation, Orientierung nach „Westen“ oder „Osten“). Auch den Gläubigen bleibt nicht verborgen, dass sich Befürworter des ethnisch gefassten Nationalstaats, beispielsweise Vertreter rechtskonservativer, zentrumsnaher Parteien, z.T. nationalistischer Kräfte eindeutig auf den Westen konzentrieren und die Etablierung der UAOK, der UGKK und auch der UOK KP unterstützen. Kritiker solcher nationalstaatlicher Ideen gruppieren sich eher um die UOK MP.

Eine nationale Orientierung der Kirche(n) befürworten ähnlich wie im Jahr 2001 27,6% (2007). Der Anteil der positiv zu einer national orientierten Kirche eingestellten Menschen liegt in der Westukraine bei 47,5%, im Süden des Landes bei 10,9%, die Zentralukraine präsentiert sich „ausgeglichen“, hier gibt es keine deutliche Präferenz oder Ablehnung einer nationalen Orientierung der Kirche. 2007 halten 53,2% der Befragten die Institution einer Staatskirche für nicht sinnvoll (Šanhina 2007c: 24). Generell tritt eine Mehrheit der Population bei strikter Trennung für eine „partnerschaftliche“ Koexistenz von Kirche und Staat ein.

2 Die ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus und ihre Sprachen

2.1 „Kirchensprache“ – der Versuch einer Abgrenzung

Neben der durch das Moskauer Patriarchat anerkannten Ukrainischen Orthodoxen Kirche prägen heute drei weitere Kirchen des byzantinischen Ritus den religiö-

sen Alltag der ukrainischen Christen. Nach Jahrzehnten der Unterdrückung bietet sich dem Ukrainer erstmals die Möglichkeit, seinen Glauben in der Religionsgemeinschaft und der Sprache seiner Wahl auszuüben. Soweit zur Theorie. In der Praxis gestaltet sich der sprachliche Alltag in den Kirchen kompliziert: Einerseits spiegelt sich die allgemein in der Gesellschaft gegebene Situation der russisch-ukrainischen Zweisprachigkeit in der Kommunikation der Angehörigen beinahe aller Religionsgemeinschaften in Abhängigkeit von der geographischen Lage wider (Osten vs. Westen). Darüber hinaus hat sich das Ukrainische in den Kirchen selbst dort, wo sein prinzipieller Gebrauch nicht in Frage gestellt ist, noch nicht als einzige Kirchensprache im engeren Sinn etablieren können.

Bereits die Begriffsbestimmung „Kirchensprache“ bereitet nicht nur im ukrainischen Kontext Schwierigkeiten, noch mehr die Klärung des Bedeutungsinhalts. In gängigen (westlichen) theologischen Nachschlagewerken bezieht sich der Terminus „Kirchensprache“ per definitionem auf die Sprachverwendung in Bibelübersetzungen, der Messfeier, der Lehre, dem Kirchenrecht und der Verwaltung (Diedrich 1997: 56) und umfasst historisch betrachtet die Sprache des Alten und Neuen Testaments (AT und NT) sowie der Liturgie (Messfeier) als Kernbereiche.³² Diese Darstellung steht im Einklang mit den in der Klassifizierung des altrussischen Schrifttums angeführten Genres 1-5 nach Vereščagin (Vereščagin 1997:305) bzw. nach N.I. Tolstoj. Demnach werden hierarchisch folgende Genres unterschieden, für die lange Zeit hauptsächlich das Kirchenslavische in Verwendung war (auf Grund seines polyfunktionalen Charakters als die Slavia Orthodoxa einende schriftliche Kultursprache):

- Sacra bzw. divina scriptura (Altes und Neues Testament),
- liturgisches Genre (Hieratikón, Hagiasmatáron, Evangélion, Apóstolos, Pentekostárion, Triodion und Októech),

³² Lurz geht in seiner Darstellung der Kirchensprache stärker als andere Autoren auf die Problematik des Bedeutungsinhalts ein (Lurz 2007: 674ff). Demnach wird der Begriff synonymisch für „Liturgiesprache“ (oder „Kultsprache“) verwendet, „mit dem die Identität einer Kirche über die in Bibel-Übersetzungen, Liturgie, Lehre, Recht und Verwaltung verwendete Sprache zu definieren versucht wird“ (Lurz 2007: 674). Zulässig ist diese Definition laut Lurz lediglich, wenn diese Sprache „geographisch, (kirchen-) politisch oder konfessionell abgrenzend wirkt und/oder sich in einer konkreten Gesellschaft als fremde od. tote Sprache erweist“. Sie entwickeln sich „durch Sprachkonstanz innerhalb einer Kirche bei Sprachwechsel der Umgebung“. Lt. Lurz wirken Kirchensprachen „integrativ“. Es kommt ihnen die Rolle eines integrativen Bestandteils der Inkulturation des Christentums zu. In Bezug auf die modernen westlichen Liturgien ist entsprechend den Ausführungen „höchstens eine Abgrenzung der *sakralen* Sprache gegenüber der Alltagssprache aufgrund spezifischer Wortwahl und Semantik möglich.“

- belehrende Literatur (Glaubensbekenntnis, Katechismen, apologetische Literatur, Traktate),
- Predigtliteratur bzw. patristische Schriften,
- Hagiographie³³,
- kanonisch-juridische Literatur (Canones der Kirchen, daneben auch weltliche Dokumente, Verträge),
- Chroniken und
- wissenschaftliche Genres.

Im Gottesdienst benützt der Zelebrant Bücher mit den gleichbleibenden Teilen der Liturgie (Hieratikón – Služebnyk), das sog. Hagiasmatáron (Trebnýk) mit den Texten für die Spendung der Sakramente, für die Segnungen und Andachten, sowie das Evangélion (Evanhelije) und den Apóstolos (Apostol – Apostelgeschichte und -briefe). Die übrigen – veränderlichen - Teile der Liturgie finden sich im Pentekostáron (Triod' cvetna), Triodion (Triod' postna) und im Októech (Oktoich). (Diedrich 1997: 61ff).

Die Verwendung des Terminus „Kirchensprache“ in der allgemeinen Bedeutung einer „sakralen“, „heiligen“ Sprache führt häufig zu einem oberflächlichen Verständnis der Kirchensprache, sodass diese hauptsächlich über den angenommenen Gegensatz zur sog. „Alltagssprache“ definiert wird.³⁴ In einer solchen Betrachtungsweise unterscheidet sich die Kirchensprache (als „Sakralsprache“ gefasst) von der Alltagssprache lediglich durch eine spezielle Wortwahl und Semantik. Eine Begriffsfindung wird so zu einem schwierigen Unterfangen. Für die Kirchen des byzantinischen Ritus fällt aufgrund eben der Bedeutung des Kirchenslavischen als Kultursprache der Slavia Orthodoxa eine Begriffsabgrenzung noch schwieriger als z.B. in der römisch-katholischen Kirche. Der Prozess der Ablösung des Kirchenslavischen durch

³³ Die Kategorien 3-5 weisen fließende Übergänge auf und werden mitunter zu einer zusammengefasst.

³⁴ Einen Eindruck von der diesbezüglichen Debatte über die Begrifflichkeiten (Kirchensprache vs. „Volkssprache“, Universalität des Lateinischen) bieten z.B. Online-Foren wie www.kathnews.com. Eigentlich dient der Begriff „Kirchensprache“ auch im deutschen Sprachraum seit dem 18. Jahrhundert nachweislich als Synonym für die Bezeichnungen „Liturgiesprache“ oder „Kultsprache“.

die modernen Gegenwartssprachen ist daher jener des Lateinischen durch die sog. Vernakularsprachen nicht vergleichbar.³⁵

Die Kyjiver Rus' kam mit dem byzantinischen Ritus und folglich mit dem Kirchenslavischen erstmals im zehnten Jahrhundert in Berührung, damals wurde im Zuge der Christianisierung auf das Erbe der slavischen Mission in Mähren bzw. in Bulgarien Bezug genommen. Durch die Leistungen der Schüler Kyrills und Methods war es möglich geworden, den christlichen Glauben in einem den heimischen Dialekten sehr nahen slavischen Idiom zu übernehmen (vgl. die noch heute in der Ukraine übliche Bezeichnung des Kirchenslavischen als „materyns'ka mova“). Das Kirchenslavische (häufig auch als „Altbulgarisch“ bezeichnet) etablierte sich bereits um die erste Jahrtausendwende zunächst im südostslavischen und später im nordostslavischen Raum als Sprache der Liturgie. Es handelt sich dabei um eine künstlich geschaffene Schriftsprache, die von den Brüdern Konstantin Kyrill und Method speziell für die Bedürfnisse der Kirche des Großmährischen Reichs („Megalé morabia“) entwickelt worden war. Seit ihrer Kindheit waren die aus Thessaloniki stammenden Gelehrten mit den slavischen Dialekten ihrer Heimat vertraut gewesen, sodass sie es verstanden, ein spezielles Idiom für die Mährische Mission zu entwickeln. Mit der von ihnen geschaffenen Sprache durchbrachen sie das von der Kirche Roms vertretene Prinzip, wonach sich ausschließlich das Griechische, Lateinische und Hebräische als Liturgiesprachen eigneten (aus der Sicht der slavisch-byzantinischen Kirchen wird dieser Ansatz noch heute als „Dreisprachenhäresie“ bezeichnet). Das Kirchenslavische ist die erste Schriftsprache der Slaven, es wurde jedoch im Unterschied zu anderen klassischen Sprachen nie aktiv gesprochen.

Im Gegensatz zu den „Volkssprachen“ wurde dem Kirchenslavischen eine Aura des Transzendenten zugeschrieben, welche der Liturgie als Abbild des himmlischen „cultus divinus“ gerecht wurde. Als von rhetorischen und grammatikalischen Normen geleitete Sprache erfüllte es im Mittelalter die Anforderung, wonach lediglich eine „lingua sacra“ während des Gottesdienstes verwendet werden durfte. Das Kir-

³⁵ Auf diesen Sachverhalt wird auch seitens des Vatikans hingewiesen (beispielsweise im Abschnitt VI. [„Evangelium und Kultur“] des Rundschreibens „Slavorum Apostoli“ von Papst Johannes Paul II aus dem Jahr 1985.

(http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_19850602_slavorum-apostoli_ge.html).

chenslavische entsprach im vollen Umfang dem Kriterium der „dignitas“, d.h. der ihr zugedachten religiösen, sozialen und literarischen Funktion.

„(...) Alle unsere liturgischen Texte tauchten (...) in kirchenslavischer Sprache auf, sie werden bereits seit 1000 Jahren verwendet. Eine derartig lange Verwendungsdauer hat das Kirchenslavische der liturgischen Texte zu einer „heiligen Sprache“, die im Alltag nie verwendet wurde, gemacht. (...) Andererseits (...) müssen wir zugeben, dass der Ukrainer heute das Kirchenslavische nicht versteht und seine (aktive) Teilnahme am Gottesdienst als kommunikativer Akt zwischen Gott und dem Menschen bei Verwendung des Kirchenslavischen sehr begrenzt ist. Es gibt jedoch noch einen dritten Aspekt – der christliche Gottesdienst besteht nicht nur im Informieren der Gläubigen über den Gegenstand ihres Glaubens (...). Der Gottesdienst ist komplex, infolge der langen Entwicklung in unterschiedlichen ethnokulturellen Umfeldern hat er den Charakter eines Mysteriums angenommen, der sich weder in der narrativen Erzählung einerseits noch im passiven Zuhören andererseits erschöpft. Der Mensch nimmt am Gottesdienst mit seiner ganzen Existenz teil (...). Auf dieser Wirklichkeitsebene wird die Sprache eher symbolisch als informativ wahrgenommen, ein betender Mensch kann und darf in diesem Moment Erzähltes nicht rational wahrnehmen. Der traditionelle Kirchengesang macht eine entsprechende Wahrnehmung (das mit dem Zuhören synchrone Verstehen) unmöglich (...), v.a. bei selten verwendeten Texten.“ (Punkt 3.5. des qualitativen Fragebogens, I. Theologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

Parallel zu seiner Funktion als Kultsprache im engeren Sinne erlangte das Kirchenslavische das Prestige einer die gesamte Slavia Orthodoxa einenden supranationalen Kultsprache. Durch die Tatsache, dass beispielsweise im ostslavischen Raum (d.h. auf dem Gebiet des heutigen Russlands bzw. der Ukraine und Weißrusslands) lange Zeit die jeweilige Landessprache und das Kirchenslavische parallel in Verwendung waren, kam es naturgemäß zu wechselseitigen Einflüssen, sodass das Kirchenslavische im Lauf der Zeit regionale Prägungen erfuhr. Daraus erklärt sich auch die Existenz einer ukrainischen Redaktion des Kirchenslavischen.³⁶ Umgekehrt weisen im ostslavischen Raum insbesondere religiöse Texte, aber auch zahlreiche weltliche Dokumente bis ins 18. Jahrhundert deutliche kirchenslavische Einflüsse auf. Obwohl das Kirchenslavische bei der Entwicklung der ukrainischen Standardsprache keine seinem Anteil an der russischen Sprache vergleichbare Rolle spielte (vgl. Šachmatovs Aussagen über das Russische³⁷), kommt ihm bei deren Entwicklung dennoch eine wesentliche Rolle zu.

³⁶ Zur Geschichte der slavischen Schriften siehe Trunte 1997: 16ff

³⁷ Šachmatov 1960: A. Šachmatov, G.Y. Shevelev, Die kirchenslavischen Elemente in der modernen russischen Literatursprache, Wiesbaden 1960

Vor diesem Hintergrund greifen m. E. die Darstellungen der byzantinischen Liturgie in zeitgenössischen (westeuropäischen) Nachschlagewerken zu kurz, wo die kirchenslavische Liturgiesprache im Gegensatz zu den modernen Nationalsprachen gesehen wird (entsprechend der Rolle des Lateinischen in der römisch-katholischen Kirche). Innerhalb der orthodoxen Kirchen ist wiederum eine bis dato kaum hinterfragte Assoziation der sog. Vervolkssprachlichung der Liturgie mit Entwicklungen in der Katholischen Kirche (z.B. Konzil von Trient 1562/1563 od. II. Vatikanum – Liturgiekonstitution, volkssprachliche Dezentralisierung) und deren pauschale Ablehnung beobachtbar.

„In der Römisch-katholischen Kirche ersetzen die Volkssprachen das fremde und (...) unverständliche Latein. Daher war dieser Ersatz positiv. Das Verhältnis (wörtlich: die Verhältnisse) des Ukrainischen zum Kirchenslavischen ist ein gänzlich anderes: Sie haben in ihrer Entstehungsgeschichte viel Gemeinsames, grammatikalische Strukturen, Lexik, ihre Geschichte ist mit (solchen) Momenten so durchwoben, dass man dieses Verhältnis nicht mit jenem des Lateinischen zum Deutschen oder anderen europäischen Sprachen vergleichen kann.“ (Punkt 3.3. des qualitativen Fragebogens, K. Philologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

Die grundlegende Frage in Bezug auf die Einführung der „Volkssprache“ in der byzantinischen Liturgie dürfte in besonderer Weise einen dogmatischen Hintergrund haben, nämlich die Klärung der Frage, ob die Messfeier als Abglanz des Cultus Divinus zu verstehen ist oder der Gottesdienst v.a. didaktische Zwecke erfüllt.³⁸ Insofern

³⁸ Vgl. auch Uspenskijs Aussage über die Sprache des Gottesdienstes als Ausdrucksmittel der von Gott geoffenbarten Wahrheit, der „Ikone der Orthodoxie“ (Uspenskij 1991: 754).

Dem Begriff „Liturgie“ (von griech. „λειτουργία“, vgl. gr. „λειτουργ“ = „zum Volk gehörig“, „εργον“ = „Werk“) liegen in der katholischen und der orthodoxen Kirche unterschiedliche Sichtweisen zugrunde: Gemeinsam ist das Verständnis der Eucharistiefeier als dialogische Kommunikation mit Gott (mit einer aufsteigenden, „anabatischen“ Linie, wie wir sie in Bekenntnissen, Gebeten und Gesängen verwirklicht finden, und einer „katabatischen“, der Heiligung des Menschen von Gott her im Wort Gottes, der Verkündigung der Offenbarung Gottes an die Menschen, der Predigt und den Sakramenten) und der daran knüpfenden Sprachwahl (bei Gebetstexten wird etwa seltener Wert auf Verständlichkeit gelegt als bei Texten der Verkündigung). Gleichzeitig wird jedoch im orthodoxen Verständnis im Gegensatz zu den abendländischen (römisch-katholischen) Kirchen der Begriff „Liturgie“ weiter gefasst (Karbovnik 2000: 143) – er geht über die gottesdienstliche Versammlung hinaus, gleichsam als „Dienst von und an Gott“. „Liturgie wird in den Ostkirchen nicht als ein Ordnungsprinzip oder strukturierendes Element verstanden, sondern sie ist (...) „Mysterium“. (...) Im ostkirchlichen Verständnis sind Orthodoxie und Liturgie geradezu identisch. Liturgie ist „primäre Theologie“ und damit auch Quelle und Norm der Lehre (...).“ (Müller 1991: 361)

Die modernen Liturgien (im Sinne von „Messvollzug“, „Gottesdienst“) gehen historisch auf die Riten des frühen Christentums zurück, welche sich zwischen dem ersten und dem dritten Jahrhundert v.a. in den Zentren des Altertums, in Rom, Alexandrien sowie Antiochien bildeten, später auch in Konstantinopel (Byzanz) und Jerusalem (Diedrich 1997: 972). In den orientalischen Kirchen sind heute v.a. zwei Anaphora in Gebrauch, wobei sich bereits bis zum 10. Jahrhundert die auf den oströmi-

stellt eine volkssprachliche Messe den Menschen in den Mittelpunkt des Geschehens und wird von Gegnern als „profan“ kritisiert (im Gegensatz zur kirchenslavischen Messe als Ausdruck orthodoxer Frömmigkeit und Transzendenz).

Zu beachten ist meiner Ansicht nach weiters, dass die sog. „narodna mova“ durch ihre Bedeutung für den Völkerfrühling in einem anderen Verhältnis zum Kirchenslavischen als die Vernakularsprache zum Lateinischen steht. Denn der Begriff „narodna mova“ impliziert m.E. auch eine ethnische Komponente, während „Lingua Vernacula“ hauptsächlich den profanen Charakter einer Sprache (im Gegensatz zur Sakralsprache als religiöse Ausdrucksform) zum Ausdruck bringt.

Der gesamte Komplex „Kirchensprache“ ist für die Kirchen des byzantinischen Ritus weder durch die Sprachwissenschaft noch durch die Theologie mit ihren jeweiligen Mitteln allein zu beschreiben, daher empfiehlt sich eine Zusammenschau. Unbestritten steht während der Liturgie nicht die kognitive Leistung des Verstehens von Sprache im Vordergrund, sondern der feierliche Charakter. Nach Mohrmann (Lang 2007: 115) weist die Kirchensprache drei zentrale Tendenzen auf: die Konservierung archaisch wirkender Sprachformen, die Verbindung mit alter religiöser Tradition durch Verwendung von Fremdwörtern sowie eine rhetorische Stilisierung.³⁹ Die Sprachwissenschaft kann meiner Ansicht nach genau diese Charakteristika umschreiben (z.B. auf Ebene der Stilistik, Morphologie oder Lexik) und dem entsprechenden Funktionalstil der modernen ukrainischen Standardsprache zuordnen, so dass letzterer die Funktion der Kirchensprache erfüllt.⁴⁰

schen Bischof Chrysostomus zurückgehende Liturgie gegenüber der Basilius-Liturgie durchsetzte (die Basilius-Liturgie wird heute nur mehr an 10 Tagen im Jahr verwendet). Die erfolgreiche Verbreitung der Chrysostomus-Liturgie in den alten Patriarchaten wird in diesem Zusammenhang auch auf den aufkommenden Buchdruck zurückgeführt. Für das achte bzw. neunte Jahrhundert wird in der Wissenschaft die Überformung der griechischen Riten (also des griechisch-alexandrinischen und des griechisch-antiochenischen Ritus) durch den byzantinischen angenommen. Die byzantinische Liturgie gilt unter den orientalischen Liturgien als die am weitesten verbreitete (siehe dazu auch Hans-Jürgen Feulner, in: Diedrich 1997: 979ff).

³⁹ Lang 2007: Uwe Michael Lang, Überlegungen zu Liturgie und Sakralsprache, in: Theologisches Katholisches Monatsheft, Jahrgang 37, Nr. 3/4 2007, 115. Aufgrund der Unschärfe des Begriffs „Sakralsprache“ verwende ich „Kirchensprache“.

⁴⁰ Im Gegensatz zur allgemeinen Definition nach Lurz (Lurz 2007: 674ff) gehe ich für die ostslavischen Sprachen aufgrund ihres historischen Verhältnisses zum Kirchenslavischen nicht davon aus, dass sich eine Kirchensprache „(...) in einer konkreten Gesellschaft als fremde od. tote Sprache (...)“ zu erweisen hat (auch wenn diese Charakterisierung vordergründig auf das Kirchenslavische zutrifft).

2.2 Die sprachliche Praxis in den Kirchen des byzantinischen Ritus

In der mündlichen Kommunikation der Angehörigen, der Verwaltung und in kirchlichen Medien der hier besprochenen Konfessionen spiegeln sich die allgemeinen gesellschaftlichen, demografischen bzw. sprachlichen Verhältnisse der Ukraine wider: Während beispielsweise in der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Kiewer Patriarchats sowie der Autokephalen Orthodoxen Kirche und der Griechisch-katholischen Kirche das Ukrainische dominiert, hat für die im Osten des Landes stark verwurzelte Ukrainische Orthodoxe Kirche des Moskauer Patriarchats das Russische einen vergleichbaren Status.

Internetpräsenz der ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus anhand der Anzahl der Websites (18.06.2008, Datenquelle: http://www.risu.org.ua/ukr/resourses/ukrweb/orthodox/)			
	Russisch	Ukrainisch	zweisprachig (Russisch und Ukrainisch)
RKK	6	10	8
UAOK		10	2
UGKK	1	63	3
UOK KP	4	32	2
UOK MP	92	17	22

Tab. 3: Internetpräsenz der ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus

Im kirchennahen Printmediensektor setzen sich ukrainischsprachige Blätter kaum gegen die aus Russland stammenden Importprodukte bzw. aus russischen Quellen finanzierten Zeitungen durch, obwohl beide Sprachen gleichermaßen den Anforderungen des journalistischen Funktionalstils gerecht werden. Die vielzitierte „russische Informationsexpansion“ zeigt auch hier ihre Auswirkungen. Weiters beeinträchtigen die Folgen sowjetischer Marginalisierung des Ukrainischen bis heute die sprachliche Kompetenz vieler Kirchenangehöriger, dies schließt Angehörige des Klerus ebenso wie Laien ein.

“(...) den Anfang mit dem Übergang ins Ukrainische machten die Priester, die von Patriarch Josyf (Slipyj) in Rom bzw. von (Bischof) Miroslav (Ivan Lubačiv-s'kyj) in den U.S.A. herausgegebene Messbücher erhielten – die Gläubigen zelebrierten (wörtlich: sangen) den Gottesdienst auf Kirchenslawisch. Mit der Zeit, wenn die Herausgabe von Gebetbüchern für die Gläubigen in ausreichender Auflagenstärke in Gang kommt, wechseln ganze Pfarren zum ukrainischsprachigen liturgischen Gesang. Dieser Prozess ist charakteristisch für die griechischen Katholiken. Unter den orthodoxen (Kirchen) verfügt lediglich die UAOK über eine auf die Vorkriegszeit zurückgehende Erfahrung mit der Ukrainisierung der Liturgiesprache. Mit der Wiedergeburt der UAOK (...) haben sie sofort an diese Errungenschaft angeknüpft.” (Pkt. 1.1. des qualitativen Fragebogens, O. Theologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

“Da ein Großteil der Priester (und auch der an Seminaren und an der Theologischen Akademie Lehrenden) aus der Diaspora kam, ist ihre Sprache von Polonismen, Amerikanismen beeinträchtigt, meist künstlich und unnatürlich. Die Literatur stammt ebenfalls größtenteils aus dem Ausland. Die Übersetzer aus der Diaspora und die von ihnen verfasste Literatur sind sehr angesehen (denn sie zeichnen sich tatsächlich durch fundierte theologische Kenntnisse aus). Aber unter einem solchen Einfluss formiert sich bei Studenten und Seminaristen eine überkommene Sprache. Die kirchliche Obrigkeit schenkt dem keine Aufmerksamkeit, denn sie bedient sich der selben Sprache. Meiner Ansicht nach ist das ein sehr gefährlicher Prozess.” (Pkt. 1.7. des qualitativen Fragebogens, K. Philologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

“(...) In unserer Region, insbesondere in L'viv (...), gestaltete sich das Leben in der Kirche in sprachlicher Hinsicht schon vorher auf Ukrainisch. Meiner Meinung nach kam es bei uns zu keinen fundamentalen Änderungen der Kirchensprache. In der individuellen sprachlichen Praxis der Priester passieren Fehler (stilistische, grammatikalische, orthoepische), die das allgemeine Niveau der Sprachkultur im Ukrainischen widerspiegeln. (...)” (Pkt. 1.1. des qualitativen Fragebogens, Z. Philologe, L'viv)

V.a. in den 90er Jahren standen die ukrainischen Kirchen vor der Herausforderung, den Christen, unter ihnen viele mit dem Kirchenslawischen nicht vertraute Neophyten, den Glauben in einer ihnen verständlichen Sprache nahe zu bringen.⁴¹ In den Jahren nach der Unabhängigkeit tauchten daher in den unterschiedlichen Kirchen individuelle, für den „Hausgebrauch“ erstellte Übersetzungen bzw. importierte Publikationen auf, die nicht approbiert und in sprachlicher Hinsicht uneinheitlich waren.

⁴¹ Zur selben Zeit ist meiner Meinung nach im kirchlichen Bereich ein romantisierendes Anknüpfen an „Ukrainisierungsideen“ der ersten beiden Dekaden des 20. Jahrhunderts feststellbar (z.B. in Form der Neuauflage der erstmals 1929 erschienen Reflexionen des Paters T. Haluščyns'jy „Dumka i nauka Cerkvy v pytannjach liturhičnoji [sic] movy“).

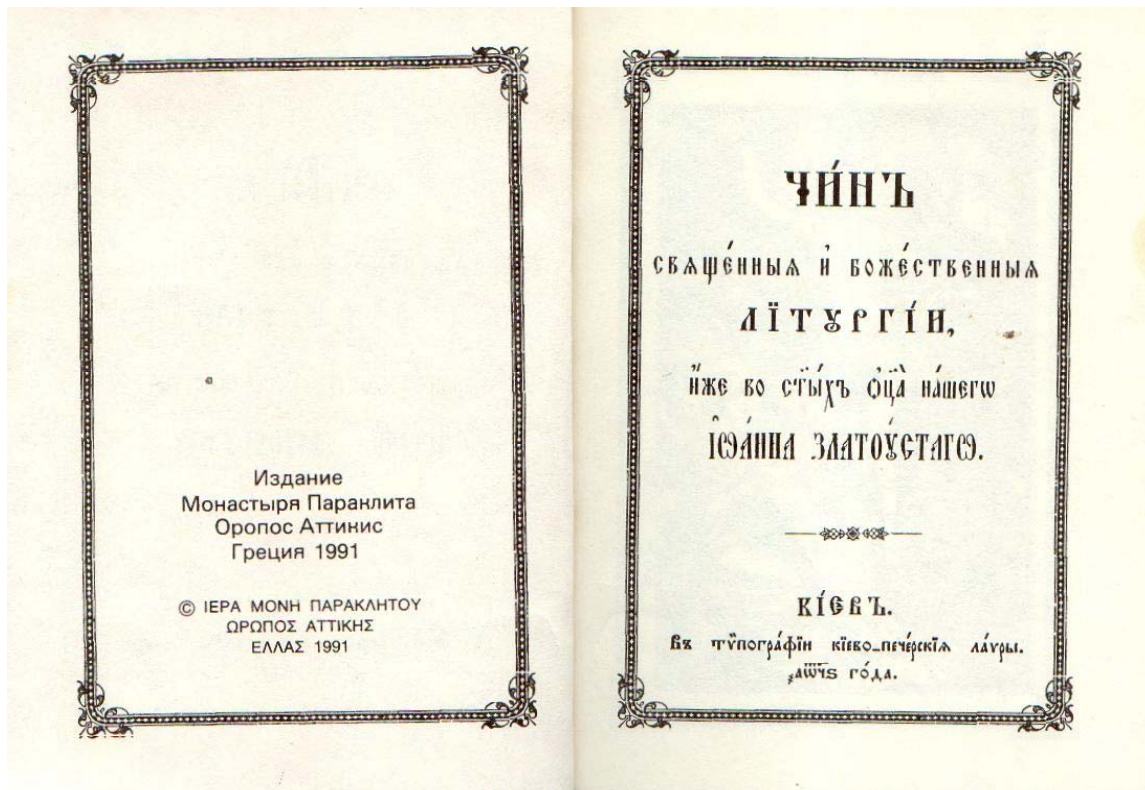

Abb. 8: Chrysostomus-Liturgie, Griechenland 1991 (in einer Kirche der UOK KP erworben)

„(...) obwohl die politische Transformation die gesamte Ukraine erfasste, hat ihre (...) Entwicklung in jeder einzelnen Region (insbesondere im Osten und Westen) einen eigenen Charakter. Mit den politischen Veränderungen erwachte in der Bevölkerung („narod“) das nationale Bewusstsein. Allmählich fand das Ukrainische neben dem Kirchenslawischen Eingang in das liturgische Leben (und verdrängte es sogar). Es tauchte eine Vielzahl an Übersetzungen ukrainischer liturgischer Bücher auf, die einerseits den Gläubigen eine aktivere Teilnahme an Gottesdiensten ermöglichte, andererseits das völlige Chaos verursachten. Sie entstanden nämlich häufig in einem privaten Umfeld auf unprofessionelle Art und Weise, für den „Hausgebrauch“. Freilich waren das die ersten Erfahrungen, die niemals letztendliche Gültigkeit haben“ (Punkt 1.1. der qualitativen Befragung, P. Theologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

Abb. 9: Chrysostomus-Liturgie (St. John's Ukrainian Catholic Church Newark, N. J. 1984)

Gerade für den byzantinischen Gottesdienst ergab sich daher eine Situation der Konkurrenz mehrerer Sprachen auf unterschiedlichen Ebenen: Auf Grund des in

der Ukraine allgemein gegebenen russisch-ukrainischen Bilinguismus traten voll ausgeprägte moderne Literatursprachen zu einander in Konkurrenz (Russisch und Ukrainisch als Predigtsprachen in den Kirchen der UOK MP in Abhängigkeit von der jeweiligen Region), folglich unterschiedliche Redaktionen des Kirchenslavischen im Gottesdienst (russische vs. ukrainische) und das Kirchenslavische als klassische Sprache des konfessionellen Stils zu den modernen Literatursprachen (v.a. Ukrainisch).⁴²

Zunehmend wurde v.a. in den Kirchen der UAOK und der UOK KP das Kirchenslavische aus dem aktiven Gebrauch zurückgedrängt, sein Funktionsradius beschränkte sich hauptsächlich auf liturgische Texte, und auch hier setzte sich die moderne ukrainische Standardsprache sukzessive durch. Der Tatsache, dass auf Grund ihrer historischen Entwicklung die modernen Standardsprachen andere Funktionsbereiche abdecken als das mit einer speziellen Terminologie ausgestattete Kirchenslavische, wurde im Allgemeinen wenig Aufmerksamkeit geschenkt. Die Marginalisierung der Religion zu Sowjetzeiten hatte jedoch den Verfall des Kirchenslavischen beschleunigt und zu einer unzureichenden Ausprägung eines konfessionellen Stils im Ukrainischen geführt.

Naturgemäß werden die Folgen der oben beschriebenen Entwicklung von vielen ukrainischen Gläubigen sehr negativ wahrgenommen und dementsprechend in der Öffentlichkeit mögliche Maßnahmen zur Überwindung dieses unbefriedigenden Zustands diskutiert (nachfolgend einige Antworten auf Frage 3.6. [„Immer mehr Gläu-

⁴² „Das Kirchenslavische – die Sprache der Gottesdienste, ist (gleichzeitig) die Seele unseres Gottesdienstes. Das Russische und das Ukrainische sind in Abhängigkeit von der Region, in der sich eine Pfarre befindet, Sprachen der Predigt, der Beichte. Die Verwendung der russischen Sprache in vielen Regionen (wörtlich: Oblast', Plural) begründet sich dadurch, dass das Russische die Sprache eines Großteils der theologischer Arbeiten, qualitativ hochwertiger Periodika und auch der interethnischen Kommunikation ist.“ (Punkt 1.8. der qualitativen Befragung, B. Theologe, Angehöriger der UOK MP L'viv)

Z.B. erwähnt Zatylnyj die Verwendung einer „vereinfachten, moskauer Variante des Kirchenslavischen“ in der UOK MP Ternopil', das er als „z.T. unverständlich“ beschreibt (Zatylnyj 2005: 131). Ebenfalls in der russischen Orthoepik komme das Kirchenslavische im Kloster des Wallfahrtsortes Počajiv zum Einsatz (Zatylnyj 2005: 132 bzw. 134). Neu aufgelegte liturgische Bücher in der entsprechenden Redaktion (z.B. Psalter) werden v.a. von Ordensleuten verwendet, den Gläubigen werden russischsprachige Wörterbücher empfohlen.

Zatylnyj 2005: V. Zatylnyj, Osoblyvosti vykorystannja cerkovnoslov'jans'oji movy v chramach ternopil'sčyny na sučasnomu etapi, in: Students'kyj naukovyj visnyk, Ternopil'skyj nacional'nyj pedahohičnyj universytet imeni Volodymyra Hnatjuka, Nr. 10 2005, 130-135

bige haben Probleme, das Kirchenslavische zu verstehen. Wie kann man dieses Problem lösen?“] der von mir durchgeführten qualitativen Befragung).

„durch die Herausgabe von Gebetbüchern mit Paralleltexten, kurzen (gedruckten) Einführungen in das Kirchenslavische, die aktive Teilnahme an Gottesdiensten“ (A. Studitische Ordensschwester, Angehörige der UGKK L'viv)

“durch kirchliche Sonntagsschulen, Predigten, Gespräche, didaktische Literatur und entsprechende Arbeit“ (B. Theologe, Angehöriger der UOK MP L'viv)

“durch Hilfestellung für jene, die das Kirchenslavische verstehen wollen“ (H. Leiter des Theologischen Seminars L'viv, Angehöriger der UAOK)

“In den meisten ukrainischen Kirchen (ausgenommen das Moskauer Patriarchat) kommt das Kirchenslavische kaum mehr zum Einsatz, daher ist die Frage seiner Verständlichkeit eine private Angelegenheit der einen oder anderen Person. Aber ich finde, es gibt doch eine Reihe von Menschen, die an kirchenslavischen Gottesdiensten teilnehmen wollen, deshalb soll die Kirche den Gläubigen diese Möglichkeit geben. Damit verbindet sich die Notwendigkeit, entsprechende liturgische Texte herauszugeben (...), was (...) das Erlernen der Sprache fördern wird.“ (I. Theologe, Angehöriger der UGKK L'viv)

“durch die Feier (des Gottesdienstes) in der Muttersprache“ (W. Theologe, Angehöriger der UOK KP L'viv)

“durch (...) entsprechende Lehrwerke (Grammatiken, Leitfäden, Lesebücher) und Nachschlagewerke (Wörterbücher, Enzyklopädien). Weiters ist die Einrichtung von Kursen zur Erlernung des Kirchenslavischen nötig: als Freifächer an den Schulen und höheren kirchlichen Bildungseinrichtungen (...). Freilich stellt sich in diesem Fall das Problem der Lehrkräfte für das Kirchenslavisch, von denen es in der Ukraine zu wenig gibt.“ (CC. Philologin, Angehörige der UGKK Kyjiv)

“durch die Einführung der ukrainischen Sprache für den Gottesdienst“ (DD. Laie, Angehöriger der UOK KP Kyjiv)

“(durch den Übergang) zu einem Gottesdienst in der Nationalsprache („nacional'na mova“). Nur solche Kirchenslavismen lassen, die das Verständnis des Gottesdienstes nicht verdunkeln. Ein anderer Weg: in den Schulen die Erlernung des Kirchenslavischen einführen. Aber das ist unrealistisch und nicht nötig. Denn die Sprache ist nicht Wesen (wörtlich: Träger) des Glaubens, sondern äußere Ausdrucksform.“ (EE. Philologin, Angehörige der UGKK L'viv)

“Eigenartig, weshalb „haben immer mehr Gläubige Probleme mit dem Verstehen des Kirchenslavischen“ - ausgerechnet jetzt, wo wir problemlos die eine oder andere Fremdsprache lernen? (Liegt diese Schwierigkeit) darin, dass so schwer zu begreifen ist, was (...) „dnes“, „hrjaduščyj“, „plot“ (...) bedeutet?... Und wenn das unverständlich ist, dann sollte es in der Predigt erklärt werden — zum großen Nutzen der Gläubigen.“ (FF. Klassischer Philologe, Übersetzer, Schriftsteller, Angehöriger der UGKK L'viv)

Wie begegnet man von offizieller Seite diesen sprachlichen Problemen?

In der Ukrainischen Autokephalen Orthodoxen Kirche (UAOK) ist laut dem Beschluss des Statut aus dem Jahr 1997 neben der Verwendung des Ukrainischen auch die des Kirchenslavischen möglich. Das Statut der Eparchien Charkiv und Poltava (2003) bestätigt die diesbezüglichen Aussagen in Bezug auf das Ukrainische: „Die UAOK sieht ihre kulturschaffende Mission in der Perspektive der geistigen Gesundheit der Nation, der Seelsorge im Umfeld der Intelligencija, der Jugend, der Armeeangehörigen.“ Besondere Aufmerksamkeit werde dabei der „Mission im russifizierten Osten der Ukraine“ zuteil.⁴³ Heute erfolgt in dieser Kirche nach einer zunächst rigorosen Abkehr vom Kirchenslavischen tendenziell ein behutsamerer Umgang mit dem Kirchenslavischen (z.B. wird im theologischen Seminar der UAOK L'viv Kirchenslavischunterricht erteilt, um das passive Verständnis des klerikalen Nachwuchses zu verbessern).

Für die Ukrainische Griechisch-katholische Kirche (UGKK) gelten in sprachlichen Fragen als primäre Rechtsquellen die Bestimmungen des Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium (CCEO, Art. 654-657) sowie die Normen des Partikularrechts (Synodalrecht und dergl.). Eine wichtige partikulare Rechtsquelle stellen in diesem Zusammenhang die Bestimmungen der Bischofskonferenzen aus den Jahren 1989 bis 1997 dar. Der Gebrauch des Kirchenslavischen ist während des griechisch-katholischen Gottesdienstes nach wie vor obligatorisch, während das Ukrainische auf fakultativer Basis zum Einsatz kommt. In der Praxis können je nach Wunsch der Gläubigen auch alternierend ukrainische und kirchenslavische Messen zelebriert werden. In manchen Kirchen, v. a. aber in Klöstern (wie beispielsweise in jenem der Studitischen Ordensschwwestern in L'viv), werden die Gottesdienste in unterschiedlichen Sprachen gefeiert. Üblicherweise liest man an den Wochentagen ukrainischsprachige Messen, an den Feiertagen kirchenslavische (die Studitinnen verrichten auch Morgen- und Abendgebete, ukr. „Utrenja“ und „Večirnja“, in Kirchenslavisch).⁴⁴

⁴³ Abschnitt I.5.: „Autokephalie“: Seit den Anfängen sei eine verständliche Sprache ein wichtiger Faktor gewesen. Abschnitt III.46. *„Die Muttersprache der Gegenwart ist die grundlegende Ideologie (sic!) der Ukrainischen Kirche. Sie ist der direkte Weg zu Gott, die Bestätigung der nationalen Eigenständigkeit.“* Das Kirchenslavische in der russischen Orthoepik sei als Mittel zur Denationalisierung des ukrainischen Volkes eingeführt worden und gehöre ins Museum. 47. In allen Sphären des kirchlichen Lebens soll ausschließlich das Ukrainische Verwendung finden (Statut 2003, siehe dazu auch die offizielle Website der UAOK 2003).

⁴⁴ Siehe auch die Aussagen Zatylynyjs zur Verwendung des Ukrainisch-Kirchenslavischen bei den Studiten (Zatylyj 2005: 132). Er geht sogar von einer verstärkten Tendenz zur Orientierung am Kirchenslavischen, zu dem es in der UGKK nach wie vor unterschiedliche Zugänge gibt, aus. Gleichzeitig konstatiert er an anderer Stelle seiner Arbeit in einer kontrastiven sprachlichen Analyse von

In der Praxis erfreut sich derzeit das 1990 in Rom bzw. Toronto herausgegebene ukrainischsprachige Gebetbuch des Basilianerordens („Молитвослов“, „Molytvoslov“) breiter Akzeptanz, daneben auch das 2002 vom Verlag Svičado herausgegebene Gebetbuch („Прийдіте поклонімся“, „Pryjdite poklonimsja“). Weiters ist die 1996 in der von Slipyj 1968 approbierten Fassung neu aufgelegte ukrainisch-kirchenslavische Chrysostomos-Liturgie in allgemeiner Verwendung („Священна і Божественна Літургія во святих отця нашого Йоана Золотоустого“, „Svjaščenna i Božestvenna Liturhija vo svjatyh otcja našoho Joana Zolotoustoho“). Bis heute fehlen in der UGKK allerdings wichtige Übersetzungen, sodass auf in der Diaspora herausgegebene Texte oder fremdsprachige Quellen bzw. deren Übersetzungen zurückgegriffen wird.

In der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Kiewer Patriarchats können seit einem Beschluss der Bischofssynode im Jahr 1992 Ukrainisch und Kirchenslavisch gleichermaßen als Liturgiesprachen verwendet werden. Sehr große Anerkennung findet das 1995 offiziell herausgegebene ukrainischsprachige Messbuch. Bis zum Jahr 2003 wurden etwa 15 Bücher approbiert, darunter Stundenbuch, Psalmen und das Neue Testament (in ungewöhnlich hohen Auflagen von 3000 Stück). Die im Jahr 2000 verabschiedeten Bestimmungen des Landeskonzils der UOK KP bzw. das Verwaltungsstatut aus dem Jahr 2004 deuten klar auf eine langfristige Ablösung des Kirchenslavischen durch das Ukrainische hin.

Nach einem Beschluss des Landeskonzils wurde als Liturgiesprache der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Moskauer Patriarchats das Kirchenslavische in einer sogenannten „östlichen“ und einer „westlichen“ Ausprägung bestätigt. Kritiker erkennen in dieser Diktion freilich nichts anderes als die offizielle Festschreibung der Dominanz der russischen Redaktion des Kirchenslavischen zu Ungunsten des Ukrainisch-Kirchenslavischen im Gottesdienst dieser Kirche. Fakultativ, d.h. auf Wunsch der Gläubigen, steht die Verwendung „moderner Standardsprachen“ als Predigtsprache frei (es wird nicht näher definiert, um welche Sprachen es sich hierbei handelt). Bis einschließlich 2008 konnte ich keine Normen hinsichtlich des Einsatzes des Ukrainischen nachweisen, auf der Bischofskonferenz 2003 wurden die Grundprinzipi-

Gebeten aus unterschiedlichen Gebetsbüchern eine Abnahme von Kirchenslavismen in ukrainischen Übersetzungen (er unterzieht die Publikationen „Chvalim Hospoda“, „Pryjdite poklonimsja“ und „Molytvoslov“ einem Vergleich). (Zatylyj 2005: 132ff)

en über das Verhältnis zur „Inoslavie“ neuerlich formuliert. Im Dokument wird in Bezug auf die nicht zur russisch-orthodoxen Slavia gehörenden ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus von „Union“ und „Proselytismus“ gesprochen.⁴⁵ Die offizielle Haltung der ukrainischen Orthodoxie bleibt in den letzten Jahren unverändert (siehe Buchmayer 2005: 261ff.).⁴⁶ Entsprechend der derzeit geltenden Fassung des Ustav zählt die UOK MP zu den „selbstverwalteten Kirchen (...) mit Rechten weitreichender Autonomie“ (Abschnitt VIII., Art. 17).

Nach meiner Ansicht erschwert insbesondere die hochgradige Ideologisierung der Sprachenfrage die seltenen suprakonfessionellen Initiativen (wie die umstrittene ukrainischsprachige Bibelübersetzung des griechisch-katholischen Geistlichen Rafajil Turkonjak). Alle an dieser Stelle angesprochenen Kirchen blicken diesbezüglich auf negative Erfahrungen zurück. So scheiterte beispielsweise zu Beginn des 20. Jahrhunderts die von den Sowjets politisch instrumentalisierte Erneuererkirche (russ. „Obnovlency“) und in weiterer Folge eine durch die Protagonisten dieser Bewegung geförderte „Vervolkssprachlichung“ der Liturgie. Auch in der Ukrainischen Autokephalen Kirche endete die Ukrainisierung des Gottesdienstes in den 1930-er Jahren mit der politischen Verfolgung ihrer Proponenten. In der UGKK wird die eigene Identität als Partikularkirche bis heute zuweilen über die Sprache definiert, in Abhängigkeit vom Bezugsobjekt sowohl über das Ukrainische als auch über die Bewahrung des Kirchenslavischen...⁴⁷

⁴⁵ Es mehren sich jedoch die Anzeichen einer vorsichtigen Öffnung gegenüber den modernen Standardsprachen: So fällt auf der offiziellen Website der UOK MP ein Interview zu Fragen der Bibelübersetzung mit Andrej Desnickij, einem russischen Philologen und Mitglied der Russischen Bibelgesellschaft, der bereits 1998 öffentlich für die Einführung der russischen Sprache in den orthodoxen Gottesdienst plädierte, auf („Bibliju očen' važno prosto čitat'“, unter orthodoxy.org.ua/uk/node/3156).

Die UOK MP präsentiert sich auf der Startseite ihrer Homepage ukrainischsprachig, die Unterseiten sind z.T. in russischer Sprache gehalten. Diese wird v.a. für „tagesaktuelle“ Beiträge verwendet, z.B. bei Presseaussendungen, selten wechselnde Texte sind eher in ukrainischer Sprache abgefasst (Biographien der Würdenträger, katechetische Texte, Statuten). Allgemein ist eine Ukrainisierung feststellbar, dennoch führen die auf der offiziellen Website angeführten Links zu den Kirchen in den Regionen zum Großteil auf russischsprachige Seiten – die einzige Ausnahme stellt das Erzbistum L'viv dar. Über www.risu.org.ua sind zusätzlich ukrainischsprachige Websites folgender Eparchien zugänglich: Luc'k, Chmel'nyc'k, Wolhynien (alle zweisprachig).

⁴⁶ Überprüfung der auf der offiziellen Website der ROK veröffentlichten Rechtsnormen und Prinzipien unter <http://www.mospat.ru/index.php?mid=80> (vom 18.06.2008)

⁴⁷ Wójtowicz begründet dies mit dem Nationalisierungsprozess der Ruthenen (19. Jahrhundert): *„Die bedeutsame Rolle der griechisch-katholischen Geistlichen in dem Nationalisierungsprozess der Ruthenen in Galizien bestand (...) auch in ihrem Monopol zur Darstellung der religiösen Wirklichkeit.“*

Zusammenfassend lässt sich über die sprachliche Situation in den hier besprochenen Kirchen festhalten, dass eine Situation der Zweisprachigkeit gegeben ist. Diese äußert sich entweder in einem russisch-ukrainischen Bilinguismus in der Kommunikation der Kirchenangehörigen, in der Verwaltung und den Medien (z.B. in der UOK MP) oder in Bezug auf die Kirchensprache auf die funktionale Trennung von modernen Literatursprachen und dem Kirchenslawischen (Diglossie) bzw. in der parallelen Verwendung unterschiedlicher Redaktionen des Kirchenslawischen (hier wieder russische vs. ukrainische). Jede der vier Kirchen steht vor der Erneuerung der Kirchensprache mit der Zielsetzung einer optimalen Verständlichkeit für den Gläubigen. In diesem Zusammenhang würde die Ukrainisierung der liturgischen Texte den Höhepunkt und gleichzeitigen Abschluss des Übergangs der Kirchen zum Ukrainischen darstellen. Dabei dürfte sich in allen Gemeinschaften die Erkenntnis durchge-

Da sich das Leben der sich noch auf der Agrarstufe befindlichen ruthenischen Gesellschaft mit ihrer Religion stark verzahnt hat, schufen die religiösen Faktoren, die der Absonderung dienten - wie der ruthenische, julianische Kalender, die kyrillische Schrift, die kirchlich-slawische Sprache oder auch der Ritus und sogar das kulturbedingte Äußere eines Geistlichen - einen Grundstein für eine heftige nationale Debatte. (...) Die kyrillische Schrift wurde als ein von der Natur gegebener Kern ruthenischer Zivilisation, als Kommunikationsmittel, das aus der Tradition und Religion der Väter erwachsen ist, interpretiert. (...) Jedoch kann das Bild der friedlichen und einheitlichen Tätigkeit der griechisch-katholischen Kirche zum Wohle der Nation täuschend sein. (...) Hier handelt es sich um die in den 60-er Jahren des 19. Jh. vollzogene Zersplitterung der ruthenischen Geistlichkeit in einen proukrainischen und prorussophilen Flügel, in der es zur Verschränkung der nationalen Identität mit der Religion und der Sprache kam. Im Laufe der Zeit bildeten sich zwei ideologische Qualifikationen:

- 1) unierter Katholizismus – Volkssprache (später Ukrainisch) - ukrainische Identität, die die Einheit mit den Ukrainern im Russischen Imperium befürwortete*
- 2) Orthodoxie – russische Sprache (jazyčje [sic]) - russische Identität, die die galizischen Ruthenen der russischen Nation zugeordnet hat.*

Dieses Schema widerspiegelt das doppelte Selbstbild der Ruthenen in Galizien, bei dem der wichtigste Differenzierungsfaktor die Religion war. Es ist bemerkenswert, dass die oben angeführte oft extreme und feindliche Polarisierung - ein Russophiler/Russe auf der einen und ein Ukrainophiler/Ukrainer auf der anderen Seite - nicht immer endgültig war. Angesichts des Bedrohungsgefühls durch die Polen, aber auch gegen das latinisierende Vorhaben der eigenen höheren Hierarchie, entwickelten beide ruthenischen Flügel solidarische Widerstands- und Protestaktionen. Mit einem Wort: innerhalb der Fraktionen bildeten sich, abhängig vom Geiste der Zeit, mehr oder weniger gemäßigte oder radikale Gruppierungen.“ (Wójtowicz 2006: B. Wójtowicz, Die unierte griechisch-katholische Kirche als Nationalkirche, Vortrag bei der vom 26.-28. Oktober 2006 in Lüneburg abgehaltenen internationalen Tagung „Kirche und Nation in Ostmitteleuropa im 19. Jahrhundert [1848-1914]“ (URL: www.ikgn.de/pdf/Konferenz%20Kirche%20und%20Nation/Abstracts/Wojtowicz-Referat.pdf).

Zur Problematik der Verwendung des „Pseudoterminus Jazyčje“ siehe M. Moser, „Jazyčje“ – ein Pseudoterminus der sprachwissenschaftlichen Ukrainistik: *Studia Slavica Hung.* 49/1–2 (2004), 121-147.

setzt haben, dass der Gottesdienst auch in der modernen ukrainischen Standardsprache denkbar ist. Lediglich über die Art bzw. das Ausmaß der Modernisierung konnte noch kein Konsens erzielt werden.

“Allem Anschein nach hat sich die Situation der Sprache in der Kirche verbessert. Sie nähert sich immer stärker der Sprache der autochtonen Bevölkerung (wörtlich: Bewohner) der Ukraine an – daher wird die Kirchensprache deutlich national. Wir sehen, dass von Jahr zu Jahr selbst in den orthodoxen Kirchen (immer stärker) von Kirchenslavismen und Russismen abgegangen wird, was (...) die Menschen im Glaubensleben und in intellektueller Hinsicht (...) wachsen lässt.“ (Punkt 1.1. der qualitativen Befragung, U. Angehöriger der UGKK L'viv)

“Aktuell bestimmen das Verhältnis der verschiedenen christlichen Kirchen zur Sprache leider v.a. kulturologische und politische Überlegungen. Es ist eine deutliche Tendenz der religiösen Identifikation von Gläubigen (...) über (...) die Kirchensprache (der Liturgie, der gemeinsamen Kommunikation) beobachtbar. Gleichzeitig gibt es seitens der (...) UOK MP offenkundige Anzeichen der Bemühungen um Akzeptanz der Sensibilisierung der Gläubigen für die ukrainische Sprache, die authentischere Züge der lingua sacra der Kyjiver Rus' bewahrt hat als das moderne Russische.“ (Punkt 1.2. der qualitativen Befragung, V. Wissenschaftlicher Mitarbeiter am Institut für Kirchengeschichte, UKU, Angehöriger der UGKK, L'viv)

“(...) Veränderungen der Kirchensprache kommen zeitweise zum Vorschein – insbesondere in der Predigt (Plural) der Priester. Wenn die Rede von wieder in den Gebrauch gekommenen (“wiedergeborenen”) lexikalischen Einheiten und einigen grammatikalischen Formen ist, haben sich diese (...) ja genau dort (in der Kirchensprache) erhalten – in der Ukrainischen (sic) Auslandskirche und im Untergrund in der Ukraine. Die sprachliche Situation hat sich in der Ukraine verändert, aber einstweilen profitiert die (allgemeine) Literatursprache (...) auf Kosten der Kirchen(sprache) und nicht umgekehrt.“ (Punkt 1.1. der qualitativen Befragung, EE. Philologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

2.3 Die Erneuerung der ukrainischen Kirchensprache im Kontext der ukrainischen Sprachenfrage

Das Ukrainische fließt in die einzelnen Sphären des kirchlichen Sprachgebrauchs unterschiedlich schnell ein: Während seine Eignung als Predigtsprache de facto nicht mehr in Frage gestellt wird, ist die sprachliche Ukrainisierung von liturgischen Texten noch in Diskussion. So muss bis dato von einer Situation ausgegangen werden, in der das Kirchenslavische als klassische Kirchensprache der Slavia orthodoxa mit der modernen ukrainischen Standardsprache in Konkurrenz tritt. Zunehmend warnen allerdings ausgewiesene Experten davor, dass die weitere Beibehaltung des Kirchen-

slavischen die Entwicklung einer eigenständigen Sakralsprache auf ukrainischer Basis beeinträchtigte, so etwa Vasyľ Nimčuk in einem Gespräch mit mir.

Zahlreiche in den ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus verwendete liturgische Bücher erweisen sich nach Jahrzehnten der staatlich verordneten Unterdrückung der Religion in sprachlicher Hinsicht als veraltet oder in beträchtlichem Maße von der Diaspora geprägt. Zusätzlich werden von den Amtskirchen wegen mangelhaft institutionalisierter Approbationsmechanismen variierende Fassungen von Gebeten zugelassen, selbst von den zuständigen kirchlichen Kommissionen nicht zugelassene Literatur aus inoffiziellen Quellen wird benützt. Dies führt dazu, dass hinsichtlich ihres sprachlichen Niveaus unterschiedlichste Texte im Umlauf sind und sich im einen oder anderen Gebetbuch mehrere Versionen eines bestimmten Gebets parallel finden (Isičenko 1998: 27). Nach kircheninternen Angaben hat sich diese Situation lediglich in der Griechisch-Katholischen Kirche substantiell gebessert, kaum jedoch in den anderen Kirchen.

Der Mangel an Literatur macht sich nicht nur im Gottesdienst bzw. in der kirchlichen Andacht bemerkbar, sondern auch in den Bereichen der Theologie, der Religionswissenschaft und der Sprachwissenschaft: Hier wird die (wissenschaftliche) Reflexion durch Lücken in der Terminologie erschwert. Z.B. muss man sich mit russischen Wörterbüchern behelfen, um aus klassischen Sprachen zu übersetzen. In den teilweise bereits vorhandenen religionswissenschaftlichen Nachschlagewerken werden Teile der Terminologie im Kirchenslavischen beibehalten (Petrovyč 2000: 35).

Die in kirchennahen Kreisen häufig vor dem Hintergrund der Vereinigung der orthodoxen Kirchen diskutierte „soborna mova“ konnte bis dato nicht realisiert werden.⁴⁸ Ebenso befindet sich die Kirchensprache als Teilsystem der modernen ukrainischen Standardsprache („Sučasna ukrajins’ka literaturna mova“, „SUM“) noch in Diskussion. Schließlich setzte mit dem Ziel der sprachlichen Vereinheitlichung der Liturgie und der Texte des religiösen Genres eine Normdebatte über den „religiösen“ bzw. „konfessionellen“ Stil als Teilsystem der ukrainischen Standardsprache ein.⁴⁹

⁴⁸ Befürworter einer für alle Kirchen des byzantinischen Kirchen einheitlichen Kirchensprache verwenden den Begriff in Analogie zu „soborna cerkva“ („die eine, [einzige] Konziliarkirche“).

⁴⁹ Die genaue Definition eines konfessionellen Stils begünstigt gleichzeitig die Ablösung des Kirchenslavischen. Entsprechend der Drei-Stile-Theorie Lomonosovs ist der sog. „hohe Stil“ dem Kirchenslavischen vorbehalten. Solange der entsprechende Stil der modernen ukrainischen Standard-

Für die Entwicklung und Normierung einer einheitlichen Kirchensprache konnte auf keine exakte Definition des betreffenden Funktionalstils zurückgegriffen werden (nachweislich wurde auch bis 1998 über die prinzipielle Existenz eines konfessionellen Stils der ukrainischen Sprache diskutiert bzw. ob dieser lediglich normiert werden müsse).⁵⁰ Weder waren einheitliche Bezeichnungen in Verwendung noch die von ihm erfassten Bereiche des lexikalischen Systems genau beschrieben. Bereits die Gegenstandsbenennung löste Kontroversen aus. Purjajeva spricht in diesem Zusammenhang von „absolutem terminologischem Chaos“ (Purjajeva 2000: 101). Die parallele Verwendung von „священна мова“ („svjaščenna mova“), „свята мова“ („svjata mova“), „сакральна мова“ („sakral'na mova“), „lingua sacra“, „культова мова“ („kul'tova mova“), „конфесійна мова“ („konfesijna mova“) und „богослужбова мова“ („bohoslužbova mova“) kann als Ausdruck der unterschiedlichen Sichtweisen auf den Bereich der Kirchensprache gewertet werden (Koc' 2002: 18ff).

Aktuell haben sich je nach Sichtweise folgende Termini durchgesetzt: Setzt man z. B. „die“ religiöse Sprache in Opposition zur weltlichen, wird häufig vom so genannten „geistlichen Stil“ oder „duchovnyj styl“ im Gegensatz zum weltlichen („svit-s'kyj styl“) gesprochen (Majdanovyč 2000: 335, 341).⁵¹ Für die Darstellung der religi-

sprache in Diskussion ist, werden Gegner der Schaffung einer ukrainischen Kirchensprache am Kirchenslavischen festhalten. Vgl. dazu auch die Aussagen Pavlovs über die Benützung der modernen russischen Sprache im Gottesdienst (Pavlov 1991: 762ff)

Der Begriff „konfessioneller Stil“ war im letzten Jahrzehnt aufgrund seiner „historischen Belastung“ (i.e. ob seiner Verwendung in der sowjetischen Linguistik) in Diskussion und wurde vorübergehend durch den sog. „religiösen Stil“ ersetzt. Aktuelle Recherchen belegen jedoch, dass sich letztere Bezeichnung nicht durchsetzt. Die Verwendung des Attributs „konfessionell“ im Zusammenhang mit stilistischen Fragen ist insofern problematisch, als sich die Frage stellt, ob es einen konfessionellen Stil für alle ukrainischen Kirchen tatsächlich geben kann. Der derzeitige Stand der Sprachendebatte legt den Schluss nahe, dass sich der konfessionelle Stil auf die in der byzantinischen Tradition stehenden Kirchen bezieht.

Die Eingrenzung des Terminus bereitet auch in anderen Sprachen Schwierigkeiten, so deutet die Formulierung „kirchlich-religiöser Stil“ („церковно-религиозный стиль“) in der russischen Literatur darauf hin, dass „religiös“ auf den Bereich der Kirche eingeschränkt werden musste (Kožina 2006: 612ff).

⁵⁰ Zum konfessionellen Stil als Funktionalstil der modernen ukrainischen Literatursprache: „(...) Die „Theorie der Funktionalstile“ wurde in den 1930er Jahren vor der Prager Schule unter dem Einfluß des russ. Formalismus begründet. Sie nimmt an, daß sich natürl. Sprache in eine begrenzte Zahl von Funktionalstilen unterteilen lassen, daß das System einer Sprache keine uniforme, homogene Struktur aufweist, sondern daß sie sich nach dem Umfang des Sprachgebrauchs und den Redezielen untergliedern läßt.“ (Glück 2000: 225, siehe auch Maslov 1997: 21ff)

⁵¹ Siehe auch <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult230.htm>.

ösen Sprache als Subsystem bzw. Funktionalstil der modernen Standardsprache (mit den Charakteristika: Konservativismus, Traditionalität, Archaizität, hoher Normierungsgrad, Exaktheit und Feierlichkeit) wird der Terminus „konfessioneller Stil“ verwendet (nach einer vorübergehenden Ablösung durch die Bezeichnung „religiöser Stil“ [„relihiynyj styl“] wegen der historischen Belastung des Begriffs).⁵² Nimčuk verwendet daneben auch die Bezeichnung „konfessionell-sakraler Stil“, Babyč (Babyč 1998: 163) führt zusätzlich den Terminus „bohoslovs'kyj styl“ ein, welcher auch der Differenzierung durch Purjajeva (Purjajeva 2000: 101) entspricht.⁵³ Demnach umfasst der konfessionelle Stil einen „theologischen“ und einen „liturgischen“, sodass er sich schematisch folgendermaßen abbilden lässt:

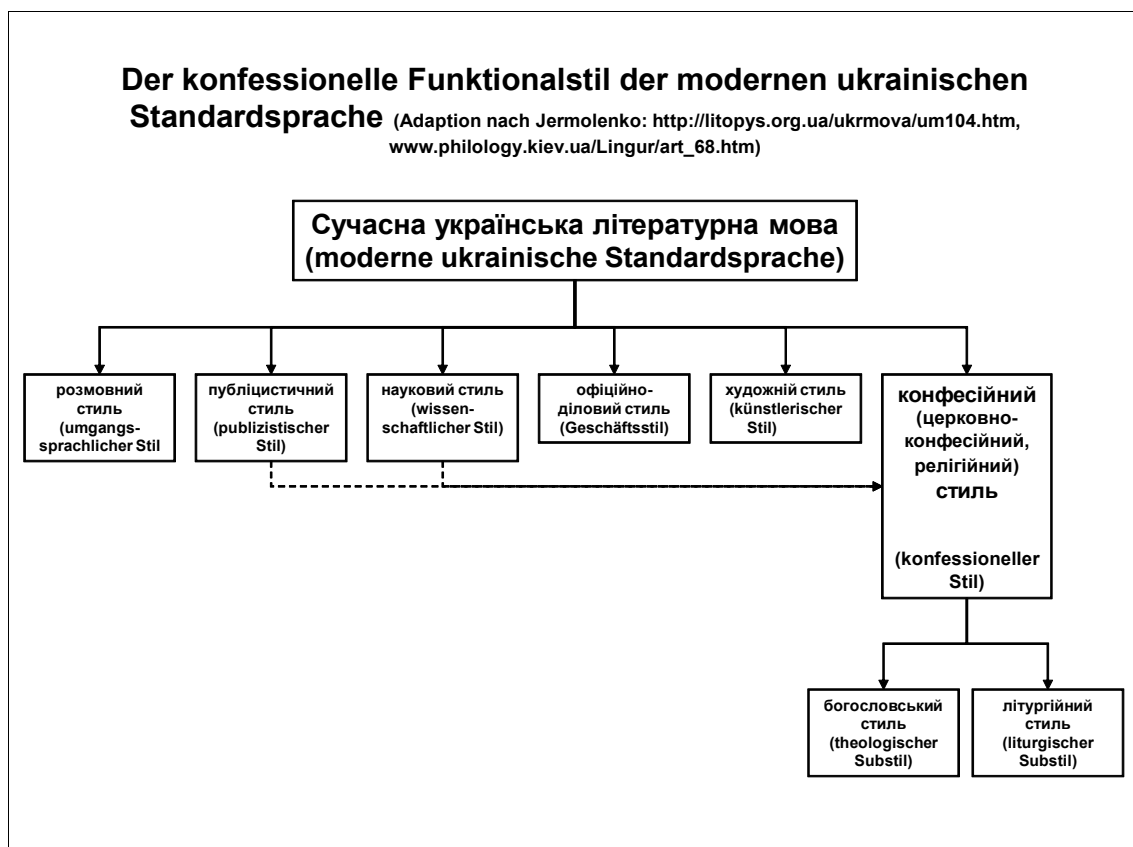

Abb. 10: Der konfessionelle Funktionalstil der modernen ukrainischen Standardsprache

⁵² Siehe auch Zatylnyj 2005: 134 bzw. T. Koc' in ihrem unter www.philology.kiev.ua/Lingur/art_68.htm veröffentlichten Artikel „Ukrajins'ka linhvostylistyka druhoji polovyny XX st. pro konfesijnnyj styl' ukrajins'koji literaturnoji movy“

Offensichtlich ist die Wahrnehmung des Begriffs „religiöser Stil“ durch Ohijenkos Reflexionen zur Religiosität Taras' Ševčenkos geprägt, daher wird dieser eher im Sinne „Religiosität eines künstlerischen Stils“ verwendet.

⁵³ Purjajeva wird in Beiträgen zum konfessionellen Stil nach wie vor von zahlreichen Autoren zitiert (z.B. Koc' 2002: 18ff). Ich gehe daher davon aus, dass sich die von ihr erarbeitete Systematik der Klassifizierung durchgesetzt hat.

Die politische Transformation hat die neuerliche Debatte über die Kirchensprache ermöglicht. Im Zuge der Nationalen Wiedergeburt wurde diese allerdings auch zum Gegenstand eines zuweilen unsachlich geführten Metadiskurses. Der in dem Zusammenhang am konsequentesten in der Autokephalen und der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Kiewer Patriarchats praktizierte Sprachpurismus erwies sich jedoch nicht als produktiver Ansatz für die Erneuerung der religiösen Sprache, insbesondere des konfessionellen Stils. Denn die verstärkte Auseinandersetzung mit den Werken von Vasyl' Lypkivs'kyj, Ivan Ohijenko oder Josyf Slipyj, die Rezeption internationaler theologischer Fachliteratur (hier v. a. aus dem deutsch-, englisch- und polnischsprachigem Raum), aber auch das Entstehen von originär ukrainischen liturgischen bzw. theologischen Texten oder der Sprachgebrauch in den zahlreichen kirchennahen Printmedien warfen terminologische Fragen auf, deren Klärung eine differenzierte Auseinandersetzung mit dem konfessionellen Stil erforderten. Offen war z. B. das Verhältnis einer neuen ukrainischen Kirchensprache zum Kirchenslavischen, der Umgang mit aus dogmatischen und kulturgeschichtlichen Gründen unterschiedlichen terminologischen Varianten (z. B. auf Grund der Übernahme von Fremdwörtern aus unterschiedlichen Gebersprachen, vgl. *katedral'nyj* vs. *kafedral'nyj* [катедральний vs. кафедральний]) oder die prinzipielle Verwendung von Fremdwörtern und Lehnübersetzungen.

Bei der wissenschaftlichen Auseinandersetzung mit dem konfessionellen Stil liegt der Schwerpunkt nach wie vor auf terminologischen Fragen. Aus bekannten Gründen war das Ukrainische nach der vorangegangenen Tabuisierung im religiösen Bereich auf eine allgemeine, populär-religiöse Lexik beschränkt (Petrovyč 1998: 9), und somit wurde die theologische Terminologie als komplexer Teilbereich des lexikalisch-semanticen Systems der ukrainischen Sprache nie näher erforscht (Skab 1998: 179). Z. B. stellt das noch zu Sowjetzeiten herausgegebene 11-bändige Wörterbuch der ukrainischen Gegenwartssprache die religiöse Terminologie zwar als Teilsystem der modernen ukrainischen Sprache dar, allerdings lückenhaft. Auch V. Nimčuk hat öfter darauf hingewiesen, dass in lexikographischen Werken Teile des religiös-kirchlichen Wortschatzes fehlen. Auf diesen Umstand reagierte man z. B. an der Nationalen Akademie der Wissenschaften in Kyjiv mit der Neuauflage des Wörterbuchs. Dies setzt eine eingehende Analyse unterschiedlichster Lexemgruppen voraus, wobei kaum auf terminologische Arbeiten zurückgegriffen werden kann. Falls

vorhanden, beschränkten sich diese vor dem politischen Umbruch im Wesentlichen auf von O. Horbatsch bereits ab den 60-er Jahren des letzten Jahrhunderts verfasste Artikel.⁵⁴ Noch immer werden die Bereiche der „neutralen religiösen Lexik“ und der (wissenschaftlichen) theologischen Terminologie vermischt und Begriffe wie „religiöse Terminologie“ verwendet (Nakonečna 2000: 80). Der derzeitige Entwicklungsstand der terminographischen Arbeiten lässt sich auf folgende Weise darstellen: Zur modernen ukrainische Standardsprache zählt im weitesten Sinn die so genannte Sakrallexik („sakral'na leksyka“), deren Elemente nicht a priori eine theologische Semantik aufweisen, sondern sie kontextuell bedingt erhalten können. An den konfessionellen Stil gebunden sind hingegen so genannte kirchlich-theologische Termini (d. h. als „bohoslovs'ki terminy“ bzw. „bohoslovizmy“ bezeichnete Begriffe), sie werden unter dem Begriff „bohoslovs'ka terminolohija“ zusammengefasst und bezeichnen entweder als konfessionelle Termini (konfesijni terminy) kirchliche Realien oder sind der Untergruppe der theologischen Fachtermini zuzurechnen. Die Kirchenterminologie weist im Vergleich zur theologischen Terminologie bereits einen hohen Differenzierungsgrad auf. Dies belegen die ihr gewidmeten sprachwissenschaftlichen Arbeiten der letzten Jahre (vgl. Purjajeva [Purjajeva 2000: 102] über das Mikrosystem der konfessionellen Kirchenterminologie) ebenso wie die aus der intensiven Erforschung resultierenden Kurzbezeichnungen, die Purjajeva als Bezeichnung für die Realien des religiösen Lebens vorschlägt (UBT als Abkürzung für „Ukrajins'ka bohoslovs'ka terminolohija“, UCT für „Ukrajins'ka cerkovna terminolohija“ und UCOT für „Ukrajins'ka cerkovno-obrjadova terminolohija“).⁵⁵

Petrovyč unterscheidet entsprechend der Einteilung nach Kolodnyj (Petrovyč 2000: 35ff) die folgenden thematischen Terminologieklassen der ukrainischen Kirchenterminologie:

- allgemeine Bezeichnungen des östlichen Ritus (als Beleg für die Entwicklung der ukrainischen Liturgiesprache auf Basis des byzantinischen Ritus),

⁵⁴ Bemerkenswerterweise erfolgt bei der Klärung von terminologischen Problemen mitunter noch immer eine Orientierung am Modell des Russischen.

⁵⁵ Inwiefern sich diese Bezeichnungen durchsetzen, wird sich noch zeigen. Im 2005 vom Institut für ukrainische Kirchenterminologie herausgegebenen terminologisch-orthografischen Handbuch werden sie jedenfalls nicht verwendet (Petrovyč 2005: M. Petrovyč, Terminologično-pravopysnyj poradnyk dlja bohosloviv ta redaktoriv bohoslovs'kych tekstiv dlja vydan' Ukrajins'koho Katolyc'koho Universytetu, L'viv 2005).

- Gegenstandsbezeichnungen (престол, потир, благовіст),
- liturgische Bezeichnungen für die Festtage des Jahreskreises (Вознесіння Христове),
- religiöse Ortsbezeichnungen (церква, каплиця, іконостас),
- Bezeichnungen für Gebete und religiöse Handlungen (осанна, тропар, акафіст, всеношна, вечірня, утрєня),
- Personenbezeichnungen (Архидиякон, Архієпископ, Прєсвітер, Протоієрей, священник).

In den letzten Jahren hat sich Natalja Purjajeva auf die so genannte „cerkovno-obrjadova terminolohija“ als Mikrosystem der ukrainischen Kirchenterminologie (UCT) spezialisiert und auf deren

- griechisch-byzantinische Prägung durch Entlehnung bzw. Calquierung (morphologisch, semantisch) aus dem Griechischen sowie auf
- den Variantenreichtum v.a. durch Entlehnungen aus unterschiedlichen Gebersprachen, Übernahme von Fremdwörtern bzw. Calquierung bei unterschiedlicher Adaptierung an das Ukrainische sowie fehlende Normierung hingewiesen.⁵⁶

Nach Purjajeva (2000: 102) weist die ritusgebundene Kirchenterminologie („UCOT“) Varianten auf allen strukturellen Ebenen auf:

- phonetisch (благословіння – благословення, вечірня – вечерня, всенічна – всеночна – всенощна – всеношна, Євангеліє – Евангеліє, оглашений – оголошений, Хрещення – Крещеніє etc.),
- morphologisch (висвятити – посвятити, євангельський – євангелічний, Ірмологіон – Ірмології – Ірмолой, літургійний – літургічний, обіт – обітниця, уніатський (von „уніат“) – унійний (von „унія“), духовництво – духовенство etc.),
- lexikalisch-semantisch (висвячувати – хиротонізувати, ставити – рукопокласти, жертovníк – проскомидійник – трапєза предложення – стіл предложення, мінея обща – мінея загальна, мінея празнична – мінея святкова, облачення –

⁵⁶ Die Existenz von Varianten (Dublekken, Homonymen, Paronymen und dergl.) ist als Nebenprodukt des in der Normierung befindlichen terminologischen Systems zu werten. Sie wird unterschiedlich kritisch beurteilt (siehe dazu Džubysčyna-Mel'nyk 2000) und ist Gegenstand einer historisch-vergleichenden (vgl. Bibla 1997) bzw. nach Konfessionen differenzierenden Erforschung.

- ризи – одяг – шати потир – чаша, хор – лик – партес etc.),
- syntaktisch (Воскресіння Господнє – Воскресіння Христове – Воскресіння Господа Бога нашого Ісуса Христа – Воскресіння).

Varianten orthografischer bzw. phonetischer Natur lassen sich auch erklären durch

- die Herkunft von Entlehnungen aus dem Griechischen und dem Lateinischen (entsprechend der orthodoxen Tradition vs. der römisch-katholischen: акафист – акатист, кафедра – катедра) und
- durch unterschiedliche orthografische Traditionen. Neben der heute geltenden Norm wird insbesondere durch den Einfluss der ukrainischen Diaspora noch die historische Charkiver Rechtschreibung verwendet (Beispiele: архієратикон – архиєратикон, митра – мітра).

Ein nichtnormativer Begriff setzt sich laut Purjajeva durch, wenn

- ein normatives Äquivalent fehlt („Kirchenterminoid“ – церковні терміноїди) und
- sich ein bedeutender Unterschied (v.a. ein stilistischer) zum normativen Äquivalent ergibt („Professionalismen“ – професіоналізми, „Fachjargon“- професійні жаргонізми bei größerer Abweichung zur Norm).

Als Kirchenterminoide haben sich ihren Ausführungen zufolge “ванна” (Behälter für Weihwasser), “печатка” als Bezeichnung des Stempels für die Prosphore (Hostie) und “шаль” (Stola, Bestandteil des Messgewandes der Kleriker) durchgesetzt, als Professionalismen “карафка” bzw. “чашечка” anstelle des Terminus “ампулка”. M.E. ist allerdings fragwürdig, ob sich die von Purjajeva angeführten Ausdrücke “дзбаночок” für “ампулка”, “казання” bzw. “наука” (in der Bedeutung von „Predigt“, “проповідь”) als normative Elemente der Terminologie durchsetzen werden. Wie die ebenfalls von Purjajeva als Illustration des Sachverhalts angeführte Bezeichnung “нанашко” in der Bedeutung von „Taufpate“ (“хрещений батько”) haben sie umgangssprachlichen Charakter.

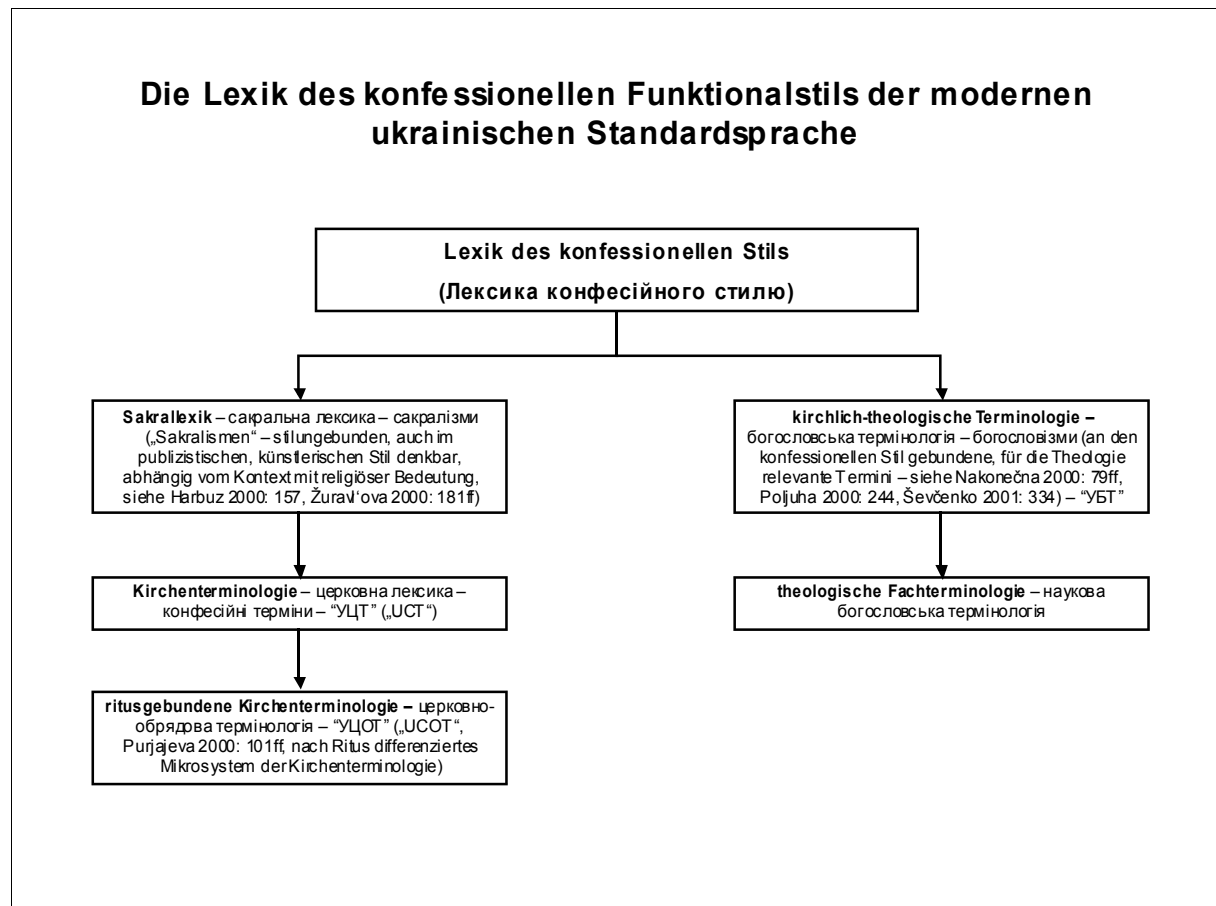

Abb. 11: Lexik des konfessionellen Funktionalstils der ukrainischen Standardsprache

Die ukrainische Kirchenterminologie bezieht sich laut Purjajeva hauptsächlich auf Realia der ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus. Durch die enge Abgrenzung der UCOT (УЦОТ) werden also Unterschiede berücksichtigt, die sich aus der Konfession einerseits und andererseits aus dem Ritus ergeben.⁵⁷ Dies steht auch im Einklang mit der generellen Entwicklung des konfessionellen Stils, der die Spezifika der mit der Religion verbundenen Sprache beschreibt.

2.4 Zur Wahl des Ausgangstextes, der Zielsprache und des idealen Übersetzers für die Neufassung von liturgischen Büchern

Einen Kernbereich des konfessionellen Stils stellt die sog. Übersetzungsliteratur dar, hier v.a. Übersetzungen der Sacra Scriptura sowie liturgischer Texte. Den in der Vergangenheit in großer Zahl ohne Approbation der jeweiligen Kirche(n) veröffentlichten

⁵⁷ Ein Spezifikum der griechisch-katholischen Kirchenterminologie im Vergleich zu jener der orthodoxen ist der lateinische Einfluss, dem sie trotz des Sonderstatus der UGKK innerhalb der katholischen Kirche unterliegt.

sakralen Texten begegnen Kenner skeptisch, da sie in ihnen den Ausdruck einer künstlichen Mischsprache in der Art des im 19. Jahrhundert „Jazyčije“ sehen.⁵⁸ Die auf solche Weise für den „Hausgebrauch“ entstandenen „Übersetzungen“ zeichnen sich durch eine unsystematische „Annäherung“ an die moderne ukrainische Standardsprache bei weitgehender Beibehaltung des kirchenslavischen Charakters aus.

“Die einen versuchen, alles zu ukrainisieren, indem sie sämtliche Archaismen oder “verdächtige” (vom Russischen oder Kirchenslavischen “infizierte”) Termini eliminierten, andere wiederum halten an altertümlichen (Termini) fest und fürchten sich generell davor, etwas in Texten zu ändern, sogar wenn augenscheinlich ein Fehler vorliegt; dritte suchen den Kompromiss zwischen diesen Gegensätzen, aber es gelingt ihnen nicht immer, die “goldene Mitte” zu treffen. Deswegen wird der Weg zur Einheitlichkeit von Übersetzungen ein schwieriger und langer werden.” (Punkt 1.10. der qualitativen Befragung, C. Theologe, L'viv)

“Beim Übersetzen von liturgischen Texten trifft man auf zwei Ansätze: (auf den der) Ukrainisierung bzw. (einen zweiten) der Kirchenslavisierung von Messtexten. Folglich hat die Autokephale Kirche “Подякуймо Господеві” („Podjakuymo Hospodevi“), die Griechisch-katholische “Благодарім Господа” („Blahodarim Hospoda“), die Autokephale – “Трійця” („Trijcja“), die Griechisch-katholische “Троїця” („Trojcja“) und so weiter übersetzt.” (Punkt 1.10. der qualitativen Befragung, EE. Philologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

Neuübersetzungen aus dem Griechischen ins Ukrainische bei gleichzeitiger Annäherung der Sprache an das Kirchenslavische setzen einen voll entwickelten konfessionellen Stil einschließlich der entsprechenden Kirchenterminologie voraus, wobei zu beachten ist, dass für abstrakt-philosophische Inhalte schwieriger Termini gefunden werden als für Realia (z.B. Kircheninventar und dergl.). Freie Übersetzungen liturgischer Texte in eine moderne Standardsprache werden z.T. als Gefährdung des Symbolgehalts der slavischen Liturgie gesehen. Aktuell lässt sich daher der Gegenstand der Sprachenfrage in den ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus auch als Frage formulieren: „Wer übersetzt auf welche Weise welche Texte aus welcher Ausgangssprache in welche Zielsprache?“.

Bereits die frühen Übersetzungen zentraler Texte des Christentums in die ukrainische Sprache (meist Bibelübersetzungen) erfolgten auf Basis unterschiedlichster Primärtexte. Durch die interdisziplinäre Auseinandersetzung mit den vorhandenen Bibelübersetzungen sowie anhand sprachlicher Analysen konnte beispielswei-

⁵⁸ Michael Moser plädiert in seinem 2004 publizierten Artikel für den Verzicht auf diesen „Pseudotermi-
nus“ (Moser 2004: 141ff).

se in den letzten Jahren geklärt werden, dass P. Kuliš, I. Puljuj und I. S. Levyc'kyj das Alte Testament zumindest teilweise aus protestantischen Quellen übersetzten. Aktuell weisen die diesbezüglichen Beiträge in der Fachliteratur auf eine zunehmende Orientierung an griechischen, hebräischen (bzw. aramäischen) Originalen hin.⁵⁹

Während eine einheitliche, konfessionelle Grenzen überwindende Bibelübersetzung ins Ukrainische bereits konkrete Formen annimmt (vgl. die Aktivitäten der Ukrainischen Bibelgesellschaft, in die sich Angehörige unterschiedlicher Konfessionen und auch wissenschaftlicher Disziplinen einbringen), gestaltet sich die Herausgabe neuer liturgischer Bücher mit den feststehenden und auch variablen Teilen der Liturgie (Hieratikon, Blumentriodion und dergl.) als schwieriges Unterfangen.⁶⁰ Diese Texte wurzeln stärker in der spezifischen Tradition der jeweiligen Kirche und sind somit in unterschiedlichen Redaktionen überliefert. D. h.: Es stellt sich bei der Arbeit mit kirchenslavischen Quellen zusätzlich die Frage, ob auf Texte zurückgegriffen wird, die in der „redactio ruthena“ (der offiziellen römisch-katholischen Ausgabe kirchenslavischer Texte [Šman'ko 2002] vorliegen, oder auf kirchenslavische Texte der Kyjiver Tradition. Auch der Rückgriff auf das kirchenslavische Erbe selbst erfolgt in unterschiedlicher Weise: Vertreter einer sprachpuristischen Strömung, die eine Übertragung der Texte in eine von Kirchenslavismen „bereinigte“ Sprache bevorzugen, stehen häufig in der Tradition der Schule um A. Kryms'kyj oder auch I. Nečuj-Levyc'kyj (2. Hälfte des 19. Jahrhunderts) und sind stark auf die Volkssprache („narodna mova“) konzentriert. Allerdings wird ihnen eine Banalisierung von liturgischen Texten und das Ableiten in eine Alltagssprache vorgeworfen (Isičenko 1998: 24). Die Umstrittenheit des puristischen, auf eine von Kirchenslavismen „bereinigte“ Sprache gerichteten Zugangs gründet sich dabei v. a. auf stilistische Fragen. In der an I. Ohijenkos Methodik anknüpfenden Warschauer Schule (1. Hälfte des 20. Jahrhunderts) wird philologisch exakt nach dem Muster griechischer Liturgietexte direkt aus dem Griechischen in die moderne ukrainische Standardsprache übersetzt. In dieser Methodik erstellte Texte werden freilich meist als schwer verständlich und kaum für

⁵⁹ Zu den biblischen Sprachen zählen das Althebräische und Aramäische im Alten Testament (AT) sowie eine hebraisierte Form der griechischen Koine im Neuen Testament (NT). Als wichtigste griechische Übersetzung des AT gilt die Septuaginta (Ägypten, Alexandrinischer Kanon), in der katholischen Kirche ist seit dem Konzil von Trient 1546 die Vulgata kanonisiert (Holovaščenko 1999: 100).

⁶⁰ Bereits vollständig liegt das Neue Testament in einer Übersetzung von R. Turkonjak vor. Diese Übersetzung wird aber wegen ihres volkssprachlichen Charakters kritisiert (Zadorožnyj 1998: 140).

den liturgischen Gesang geeignet beschrieben. Darüber hinaus gelten selbst bei Philologen Neuübersetzungen aus dem Griechischen als unrealisierbar. Verstärkt bemerkbar ist hingegen die Tendenz der Archaisierung von ukrainischen Texten in Anlehnung an die Übersetzungen in der Redaktion des Patriarchen J. Slipyj (v. a. in der Griechisch-Katholischen Kirche). Diese Entwicklung zeichnet sich nach Aussage des Oberhauptes der UAOK nicht nur in der Griechisch-katholischen Kirche ab (etwa in den Gottesdiensten der Studiten in L'viv), sondern auch in der UOK KP. Seinen Ausführungen zufolge ist dieser Ansatz sogar für Vertreter der UOK MP vorstellbar (!).⁶¹

Die generell intensive Rezeption historischer Werke zur Übersetzungsproblematik (wie z. B. der zwischen 1933 und 1939 in Warschau publizierten Artikel I. Ohijenkos) und die teilweise widersprüchlichen Erwartungen an Übersetzungen (auch innerhalb einer Konfession) lassen die hohen Anforderungen bereits erahnen, welche an den idealen Übersetzer liturgischer Texte gestellt werden: In der aktuellen Debatte hat sich die Sichtweise durchgesetzt, dass dieser beste theologische Kenntnisse mit sprachlicher Perfektion verbinden müsse. Das lässt sich anschaulich am Exempel des Vaterunser, des wohl wichtigsten christlichen Gebets, illustrieren, welches nach wie vor in unterschiedlichen Varianten in Verwendung ist. „Unser tägliches Brot gib uns heute“ findet im „Отче нашъ“ (kirchenslavische Form) bzw. „Батьку наш“ (ukrainisiert) der ukrainischen Kirchen mehrere Entsprechungen, wobei v. a. „хліб наш насущний“ und „хліб наш щоденний“ dominieren.⁶² In der Diskussion „насущний vs. щоденний“ wird von den einen der Akzent auf „täglich“ im Sinn von regelmäßiger Notwendigkeit gelegt, andere wiederum erachten im übertragenen Sinn das existentielle Moment als vorrangig (die traditionelle kirchenslavische Lehnübertragung von griechisch „ἐπιούσιον“ lautet im Ukrainischen „насущний“ (Petrovyč 1998: 48). Bereits Zadorožnyj (1998: 139) hat in diesem Zusammenhang darauf hingewiesen, dass derartige Differenzen auf die gleichzeitige Existenz „katholischer“ Varianten neben solchen zurückzuführen seien, die in der byzantinischen Tradition wurzeln.⁶³

⁶¹ Vgl. dazu die Aussagen Isičenko zur sprachlichen Spezifik des griechisch-katholischen Gottesdienstes des Basilianerordens, dem er eine sprachliche Orientierung an der Tradition des autokephalen Metropoliten Lypkivs'kyj zuschreibt (Isičenko 1997: 14).

⁶² Es gibt noch eine seltener gebräuchliche Variante: хліб наш на сущний день дай нам. (Ščurat-Hlucha 1999: 48).

⁶³ Als Beispiel führt er die „orthodoxe“ Variante „хліба нашого щоденного дай нам сьогодні“ an.

Aktuelle Ansätze in der Debatte über die Neufassung liturgischer Bücher				
Typus	Beispiel	Ausgangstext	Vorbilder	Kirche
Vervollkssprachlichung, Orientierung an sog. „narodna mova“	antikirchen-slavischer Purismus (19. Jhd.)	unterschiedlich (z.T. protestantisch)	P. Kuliš, I. Puljuj, I. S. Levyc'kyj, A. Kryms'kyj	UAOK, UOK KP
Modernisierung, maximale Adaption an die moderne ukrainische Standardsprache	Warschauer Schule	griechische Liturgietexte	I. Ohijenko (Metropolit Ilarion)	UAOK, UOK KP
Archisierung, Kirchen-slawisierung	Redactio Ruthena	ukrainische, kirchenslawische Liturgietexte	J. Slipyj	UGKK, UOK KP (in Zukunft eventuell auch UOK MP)

Tab. 4: Aktuelle Ansätze in der Debatte über die Neufassung liturgischer Bücher

2.5 Der interdisziplinäre und interkonfessionelle Diskurs über die ukrainische Kirchensprache der Gegenwart

In einem Artikel aus dem Jahr 2000 kritisiert M. Petrovyč (2000: 41ff), Vorstand des Instituts für Kirchenterminologie an der Katholischen Universität L'viv, den im religionswissenschaftlichen Lexikon (Kolodnyj 1996) angeführten Terminus „Вознесіння Христове“, da er ihn für eine analoge Bildung zu „Вознесіння Богородиці“ hält. Seiner Ansicht nach sei die Bildung aus theologischer Sicht zu überprüfen, da es sich bei „Christi Himmelfahrt“ im Gegensatz zu „Mariae Himmelfahrt“ um einen „aktiven Vorgang“ handle (analog zu lat. „ascensio“ vs. „assumptio“). Es zeigt sich, dass Fragen der Terminologiebildung über die formal adäquate Bildung hinaus der theologisch-inhaltlichen Klärung bedürfen. Im Bewusstsein dieses Sachverhalts beteiligen sich an der aktuellen Normdebatte über die Erneuerung der ukrainischen Standardsprache für den religiös-konfessionellen Bereich in zunehmendem Maße sowohl Philologen (bzw. Kulturwissenschaftler im weitesten Sinne) als auch Theologen bzw. Kleriker. Rund um die Modernisierung der Kirchensprache hat sich ein reger interkonfessioneller und interdisziplinärer Diskurs entwickelt. Dennoch wird zuweilen ein Gegensatz zwischen einem „theologischen“ und einem „sprachwissenschaftlichen“ Zugang zur Sprachenfrage in den ukrainischen Kirchen konstruiert. Naturgemäß stehen unterschiedliche Beweggründe hinter dem Engagement für eine einheitliche Kirchensprache: Aus der Sicht religiöser Institutionen dient sie der Bin-

dung der Gläubigen an die Kirche, aus einer theologischen Perspektive dient ihre Vereinheitlichung und Standardisierung einer wissenschaftlichen Konsolidierung der Theologie (Petrovyč 1997: 3), im Vordergrund der sprachwissenschaftlichen Betrachtung steht der Ausbau einer funktionstüchtigen Standardsprache. Gemeinsam ist jedoch das Bedürfnis, eine den Erfordernissen der Kirche gerecht werdende Sprache zu schaffen. Dies steht durchaus im Einklang mit dem zunehmenden Bewusstsein des engen Zusammenhangs zwischen der Entwicklung der ukrainischen Standardsprache und der Kirche.⁶⁴ Darüber hinaus illustrieren die Beispiele des höchsten Repräsentanten der Autokephalen Kirche, des Erzpriester I. Isičenko, und der an sprach(wissenschaft)lichen Fragen in Bezug auf die Liturgiesprache interessierten Ordensschwester Venedykta (einer zur Orthodoxen Kirche des Moskauer Patriarchats konvertierten Angehörigen der UGKK) eindrucksvoll, dass keineswegs von „einem“ theologischen Ansatz ausgegangen werden kann. Von beiden liegen Beiträge zum Thema auf hohem wissenschaftlichem Niveau vor (siehe dazu auch Ščurat-Hlucha 1998, 1999, Isičenko 1997, 1998).⁶⁵

Die Implementierung einer standardsprachlichen Norm hängt sowohl von einer internen Einigung in den jeweiligen Kirchen als auch vom interdisziplinären bzw. interkonfessionellen Dialog ab. Deshalb zeichnet sich in den letzten Jahren eine Institutionalisierung der Normdebatte ab: Beispielsweise werden Runde Tische und Konferenzen organisiert, um Experten der unterschiedlichsten Disziplinen in die Erarbeitung einer Norm einzubinden.

Die aktive Auseinandersetzung mit Sprachenfragen wird in besonderer Weise von der Griechisch-Katholischen Kirche nahestehende Institutionen gefördert. Diese pflegen die interdisziplinäre Zusammenarbeit mit hochrangigen Vertretern aus anderen Kirchen und Mitgliedern der Akademie der Wissenschaften in Kyjiv (NAN).⁶⁶ Seit

⁶⁴ Man denke beispielsweise an die Bedeutung des griechisch-katholischen Klerus für die sprachliche Bildung in den damals österreichischen Gebieten der heutigen Westukraine (siehe Moser 2005: 151ff), an die von Ivan Ohijenko begründete Warschauer Schule oder die Publikationstätigkeit des griechisch-katholischen Kardinals Josyf Slipyj.

⁶⁵ Schwester Venedykta (Ščurat-Hlucha) schlägt zur Beurteilung der Adäquatheit von Termini die Beurteilung nach drei Gesichtspunkten („liturgische Prämisse“, „lexikalische Prämisse“ und „stilistische Prämisse“) vor.

⁶⁶ In diese Zusammenarbeit sind v. a. Mitglieder des Instituts für ukrainische Sprache sowie des Instituts für Soziolinguistik eingebunden.

1997 widmet sich ein spezieller, an der Katholischen Universität L'viv (früher LBA, „L'vivs'ka Bohoslovs'ka Akademija“) etabliertes Institut für ukrainische Kirchentermi-
nologie (IBTP) und veröffentlicht in einer eigenen Publikationsreihe („Jedynomy usta-
my“) wissenschaftliche Beiträge. Mychajlo Petrovyč sieht die Hauptaufgaben in der
Koordination der Arbeit an der Terminologie (Forscher aus der ganzen Ukraine ste-
hen in ständigem Kontakt zum Institut) als Voraussetzung für die Bestimmung ein-
heitlicher Normen und in der Implementierung der Norm durch die Bearbeitung litur-
gischer Texte.⁶⁷

Erste Höhepunkte und zugleich Institutionalisierungsansätze der interdisziplinären Forschungstätigkeiten stellen zwei von der Katholischen Universität (UKU, damals noch LBA) organisierte Konferenzen dar, die ausgewiesenen Fachleuten die Möglichkeit zur Diskussion der Sprachenfrage in den ukrainischen Kirchen boten. V. a. die erste der beiden Konferenzen wird auch aus heutiger Sicht weithin noch als der erste seriöse Versuch angesehen, terminologische Fragen jenseits konfessioneller Barrieren anzusprechen (vgl. hierzu auch Obižnyk 1998). Aus den damaligen Beiträgen zu Fragen der Kirchentermi-
nologie, zur Übersetzung liturgischer Bücher, zu orthographischen Aspekten des konfessionellen Stils und stilistischen Spezifika von Gebetstexten wird deutlich, dass die Debatte zu diesem Zeitpunkt im Wesentlichen bereits eigenständig geführt wurde, d. h. mit geringer Beteiligung von Angehörigen der ukrainischen Diaspora, und dass das Engagement für die Erneuerung der Norm oft einer tiefen Gläubigkeit entsprang. Der in diesem Zusammenhang bemerkbare emotionale Ton ist jedoch auf den Symbolcharakter der Sprachenfrage für die meist auch gläubigen Diskutanten zurückzuführen und entsprechend einer bewusst ethno-
sprachlichen Identitätskonstruktion zu bewerten.⁶⁸ Bereits auf der Nachfolge-
konferenz 2000 wurde von den Initiatoren, den Mitgliedern des Instituts für Kir-
chentermi-
nologie in L'viv sowie der NAN in Kyjiv, der Versuch unternommen, die Kir-
chensprache auf einer interdisziplinären und überregionalen Ebene zu thematisieren.

⁶⁷ Hervorzuheben ist auch das Engagement der Mitarbeiter des griechisch-katholischen Verlags Svičado in L'viv, die in ihrem unmittelbaren Tätigkeitsbereich die Mängel einer nicht normierten religiösen Sprache erleben. Bei Veröffentlichungen bemüht man sich laut der Aussage eines Mitarbeiters (Šman'ko 2002) um eine einheitliche Rechtschreibung sowie Bildung von Eigennamen und Ortsbezeichnungen. Zitate aus der Hl. Schrift würden in der Tradition Chomenkos wiedergegeben, liturgische Texte aus dem 1991 in Rom publizierten Gebetbuch „Pryjdite poklonimsja“ zitiert. Außerdem arbeite man eng mit Spezialisten anderer Disziplinen zusammen.

⁶⁸ Vgl. dazu auch die Beiträge der 1999 in Kyjiv abgehaltenen Konferenz unter dem Titel „Ukrajins'ka mova – identyčnist' ta duch ukrajins'koho narodu“.

Erstmals waren auch Vertreter der Orthodoxen Kirche des Moskauer Patriarchats in die Foren involviert.

“Die moderne ukrainische Standardsprache eignet sich zur Verwendung in der Liturgie. Eine andere Frage ist ihre Einführung in den Gottesdienst – das ist ein Prozess und kein punktuelles Ereignis. Damit das Ukrainische mit dem System religiöser Bedeutungsinhalte korreliert, ist eine intensive Arbeit der Übersetzer, theologischer Interpreteure und Linguisten nötig. Die Sprache kann durchaus ihr semantisches und stilistisches Potenzial entwickeln, aber nur unter der Bedingung ihres umfassenden Funktionierens in allen entsprechenden Sphären.” (Punkt 2.3. der qualitativen Befragung, CC. Philologe, Angehöriger der UGKK Kyjiv)

In den auf die beiden Konferenzen folgenden Jahren konnte ein Konsens über die Gründung einer überkonfessionellen liturgischen Kommission und einer auf die ukrainische Sakralsprache spezialisierten Fachkommission an der NAN (als Teilorganisation des wissenschaftlichen Koordinationsrats „Ukrajins'ka mova“) erzielt werden (Antoniv 2001: 6). Weiters wurden die Grundlagen für die Publikation terminologischer Nachschlagewerke geschaffen und übersetzungswissenschaftlichen Fragen gewidmete Konferenzen organisiert.

Nach einer dynamischen Entwicklung um die Jahrtausendwende stagnieren in den letzten Jahren die Normdebatte und die Umsetzung der formulierten Ziele.⁶⁹ Zumindest sind die Voraussetzungen für die überregionale, überkonfessionelle und interdisziplinäre Entwicklung der Sprache geschaffen.⁷⁰ Ein wichtiger Schritt auf dem Weg zur Normierung konnte im Jahr 2005 mit dem von Petrovyč herausgegebenen terminologisch-orthografischen Handbuch des Instituts für ukrainische Kirchenterminologie (IBTP) gesetzt werden.⁷¹ Programmatisch erheben darin die Autoren den Anspruch, mit dem Wörterbuch zu Vereinheitlichung des Wortschatzes beizutragen. Ihre Empfehlungen richten sich in erster Linie nach der Verständlichkeit eines Kirchenterminus als Auswahlkriterium und stellen auch auf eine Integration kirchenslawischer Elemente als „organisches Element der ukrainischen Sprachkultur“ ab (Petro-

⁶⁹ Siehe auch Žyhylij 2006: 83

⁷⁰ Z. B. einigten sich die Teilnehmer der Konferenz 1998 auf eine Resolution mit genauen Bestimmungen bezüglich der Etablierung einer genormten Kirchensprache.

⁷¹ Petrovyč 2005: M. Petrovyč, Terminologično-pravopysnyj poradnyk dlja bohosloviv ta redaktoriv bohoslovskych tekstiv dlja vydan' Ukrajins'koho Katolyc'koho Universytetu, L'viv 2005.

vyč 2005: Vorwort).⁷² Der inhaltliche Fokus liegt klar auf der Wortwahl, damit zusammenhängend werden auch Fragen der Wortbildung angesprochen.⁷³

Der derzeitige Stand der Debatte legt den Schluss nahe, dass v. a. hinsichtlich des Verhältnisses der Kirchensprache zu ihrem kirchenslavischen Erbe bzw. dem Kirchenslavischen im Allgemeinen eine moderat-inkulturative Konzeption der sprachlichen Ukrainisierung dominiert.⁷⁴ Als Bedingung für die Entwicklung und Normierung eines konfessionellen Stils werden daher bei der Übernahme von fremdsprachlichen Elementen die Spezifika der ukrainischen Sprache berücksichtigt.

“(...) Der Stil baut in Bezug auf die Orthografie und Syntax auf den Normen der ukrainischen Sprache auf. Aber er schließt eine enorme Masse von kirchenslavischen Lexemen ein, (...) die seine Einzigartigkeit zum Ausdruck bringen.” (Punkt 1.10., K. Philologe, Angehöriger der UGKK L'viv)

„Generell ist ein Ersatz des Kirchenslavischen durch die moderne ukrainische Standardsprache sinnvoll, wenn die (...) Elemente der Sakralität des Kirchenslavischen erhalten bleiben (z.B. „Царські Врата“ [„Cars'ki Vrata“], und nicht „Cars'ki Vorota“ [„Царські Ворота“], „Chlib naš nasušnyj daj nam...“ [„Хліб наш насущний дай нам...“], und nicht „Chlib nam ščodennyj...“ [„Хліб нам щоденний...“]).“ (Punkt 3.8., V. Theologe, Angehöriger der UGKK L'viv)

⁷² Konkret werden Kirchenslavismen Internationalismen und umgangssprachlichen Formen vorgezogen.

⁷³ Meiner Ansicht nach zeichnet sich eine umfassendere Behandlung des konfessionellen Funktionalstils ab, von Interesse wäre aber eine genauere Definition des kommunikativen Ziels sowie morphologischer und syntaktischer Charakteristika, die über den Charakter von Empfehlungen hinausgehen (ähnlich wie dies z.B. für den „kirchlich-religiösen Stil“, „церковно-религійозний стиль“, der russischen Standardsprache bereits erfolgt ist, siehe dazu: Kožina 2006: 612ff).

Die Empfehlungen werden anhand konkreter Belege der Verwendung eines Terminus in historischen Quellen (z.B. Bibelübersetzungen) gegeben. Der theologischen Abklärung des Bedeutungsinhalts folgen Erläuterungen zur Ethymologie, eine kontrastive Analyse des jeweiligen Begriffs im Vergleich zu synonymisch verwendeten Termini sowie eine Darstellung der Produktivität. Z.B. raten die Autoren entgegen früherer Aussagen zur Ableitung des Adjektivs von „Liturgie“ bzw. „Liturgik“ mittels Suffix -н- (anstelle von -ічн-, „літургійний“). (Petrovyč 2005: 34ff)

Im zweiten Abschnitt des Handbuchs werden die Konsequenzen der geltenden Rechtschreibnorm („ОСМ“, „Orthografie der modernen ukrainischen Sprache“) für die Verwendung von Termini behandelt (z.B. die Adaption griechischer Fremdwörter betreffend). Ein weiterer Schritt wäre die Erstellung eines derartigen Nachschlagewerks unter Miteinbeziehung von Realia anderer in der byzantinischen Tradition stehender Kirchen und eine Definition der „gemeinsamen Schnittmenge“.

⁷⁴ Im Zentrum der Debatte stehen im Wesentlichen eine Orientierung des konfessionellen Stils am kirchenslavischen Erbe im Gegensatz zur maximalen Nutzung von Ressourcen der modernen ukrainischen Standardsprache (T. Koc' in ihrem unter www.philology.kiev.ua/Lingur/art_68.htm veröffentlichten Artikel „Ukrajins'ka linhvostylistyka druhoji polovyny XX st. pro konfesijnij styl' ukrajins'koji literaturnoji movy“).

„Inkulturatív“ verwende ich in Anlehnung an das Konzept der Inkulturation in Bezug auf die Evangelisierung unter Berücksichtigung der lokalen Tradition einer christlichen Gemeinschaft.

Es sind auch erste Ansätze dieser synthetischen Konzeption vorgestellt und teilweise in Publikationen umgesetzt worden. Purjajeva (2000: 102) schlägt beispielsweise als Kriterien für die Inkulturation von Termini die semantische Adäquatheit, die Verwendungsfrequenz, die Aktivität, stilistische Merkmale (umgangssprachlich vs. dialektal etc.) und die Verteilung in terminologischen Wörterbüchern vor. Im Zusammenhang mit der sprachlichen Ukrainisierung der Kirchenterminologie plädiert sie für den Weg

- der Übersetzung kirchenslavischer Lexik (утрення – ранішня – рання – ранкова, час – година),
- der Adaption (Inkulturation) von Entlehnungen auf phonetischem, morphologischem oder syntaktischem Niveau (вечерня – вечірня, вознесення – вознесіння, глас – голос, Тройця – Трійця, царські врата – царські ворота, воцерковлення – уцерковлення etc.)
- sowie der Aktivierung noch unnormierter Lexik des Fachjargons bzw. des Dialekts (ампулка – карафка – чашечка, Антипасха – Біла неділя – Нова неділя – Провідна неділя – Неділя в білих, стручок – мирувальник – помазок – щіточка – гілочка – патичок etc.).⁷⁵

Während noch vor wenigen Jahren auf die raren sprachwissenschaftlichen Arbeiten zur religiösen Sprache aus dem Ausland (Horbatsch, Shevelov) und auf theologische Werke der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts bzw. auf russische Literatur zurückgegriffen werden musste, stehen dem Interessierten mittlerweile solide zeitgenössische Quellen zur Verfügung. Wenngleich noch immer versucht wird, den konfessionellen Stil mit der ukrainischen nationalen Identität in Verbindung zu bringen, und in der Geschichte eine Legitimationsbasis für die Gegenwart gesucht wird, ist doch von einer Überwindung der ideologisierten Norm- und Sprachendebatte auszugehen. So zeichnet sich bei der Entwicklung der Kirchenterminologie der Übergang zu einem moderat-inkulturativen Ansatz ab. Die vollständige Ukrainisierung der Liturgiesprache wird in ein bis zwei Generationen abgeschlossen sein.⁷⁶

⁷⁵ Die Tatsache, dass Purjajeva in diesem Zusammenhang nicht näher ausführt, welche der vorgeschlagenen Begriffe in den normativen Bestand der Terminologie aufgenommen werden sollen, zeigt m.E. deutlich, dass die Realisierung der angesprochenen Ukrainisierung der Kirchenterminologie noch eine intensive wissenschaftliche Auseinandersetzung mit der Kirchensprache voraussetzt.

⁷⁶ Es handelt sich um die in einem mündlichen Gespräch mit dem L'vivier Erzbischof der UOK MP (Avhustyn Markevyč) geäußerte Einschätzung.

In den Kirchen gibt es nach Jahrzehnten des Schweigens das Bedürfnis sich zu artikulieren, und vieles deutet darauf hin, dass das Ukrainische unter Zuhilfenahme kirchenslavischer Elemente diesen sprachlichen Anforderungen in vollem Ausmaß gerecht wird. Auf dem Weg zur Umsetzung dieses Vorhabens sind jedoch noch einige Hürden zu überwinden.

Der Diskurs stellt in diesem Zusammenhang nicht nur die „objektive Abhandlung“ unterschiedlicher inhaltlicher Positionen dar. Er ist gleichzeitig Ausdruck von Kommunikationsstrategien, die wegen ihres vermeintlichen ideologischen Charakters kritisiert werden.⁷⁷

Anhand der Ausführungen der von mir befragten Probanden lassen sich tatsächlich diverse Muster nachweisen, es stellt sich allerdings nach die Frage, ob den Diskussionsteilnehmern in jedem Fall „ideologische Strategien“ vorgeworfen werden können. Z.B. begründet ein Angehöriger der UOK MP die Verwendung des Russischen in Pfarren der eigenen Denomination mit dem Charakter einer „Sprache der interethnischen Kommunikation“.

„Das Kirchenslavische – die Sprache der Gottesdienste, ist (gleichzeitig) die Seele unseres Gottesdienstes. Das Russische und das Ukrainische sind in Abhängigkeit von der Region, in der sich eine Pfarre befindet, Sprachen der Predigt, der Beichte. Die Verwendung der russischen Sprache in vielen Regionen (wörtlich: Oblast', Plural) begründet sich dadurch, dass das Russische die Sprache eines Großteils der theologischer Arbeiten, qualitativ hochwertiger Periodika und auch der interethnischen Kommunikation ist.“ (Punkt 1.8. der qualitativen Befragung, B. Theologe, Angehöriger der UOK MP, L'viv)

Andererseits zieht derselbe Proband an späterer Stelle der Befragung den meiner Ansicht nach bewussten Vergleich zwischen der autokephalen Ausrichtung einer Kirche und der Erneuerungsbewegung innerhalb der ROK in den 20-er Jahren des letzten Jahrhunderts:

⁷⁷ Ich nehme in der Darstellung Anleihen an der Systematik nach Wodak (Wodak 1998: 79ff). Um die relevanten Positionen im Fachdiskurs über die Rolle des Ukrainischen in den Kirchen und konkrete Argumentationsmuster, die den interdisziplinären Diskurs beeinflussen, zu identifizieren, wurden 46 „Experten“ (Kleriker, Theologen, Kulturwissenschaftler) eingeladen, sich zur Sprachensituation in der Ukraine, der Verwendung des Ukrainischen in den verschiedenen Kirchen, dem Übergang vom Kirchenslavischen in das Ukrainische sowie zu Identitätskonstruktionen zu äußern. Ziel dieser qualitativen Erhebung war nicht die Gewinnung eines statistisch auswertbaren Datenmaterials, sondern das Ausloten des Meinungsspektrums zur Sprachenfrage in den Kirchen. An der als Expertenbefragung konzipierten Aktion nahmen Philologen und Theologen teil. Die Art der teilstrukturierten schriftlichen Erhebung mit offenen Textfragen wurde gewählt, um die Argumentationsmuster der Probanden zu verdeutlichen und um zu ergründen, ob der Diskurs eine „ideologisch verzerrte Kommunikation“ darstellt (siehe Kopperschmidt 2000: 46).

“Die heutigen Akteure der ‘autokephalen’ Strömung erinnern an die russischen ‘Erneuerer’. Jegliche Diskussion über die Existenz des Problems ist (eigentlich) Ausdruck einer anderen Frage (...). Unsere ukrainischen Reformatoren bezeichnen im Unterschied zu den russischen das Kirchenslavische häufig als ‘fremd’ und sind meist nicht von guter Absicht motiviert, sondern versuchen (sie, die Sprache) als Mittel zur Durchsetzung von nationalen Anliegen zu nützen.” (Punkt 3.4. der qualitativen Befragung, B. Theologe, Angehöriger der UOK MP L'viv)

Die Verwendung des Begriffs „Sprache der interethnischen Kommunikation“ ist häufig Ausdruck unkritisch übernommener („tradiierter“) Stereotypen, in denen sich Reste eines „sowjetisch“ geprägten Weltbilds konservieren. Zu Sowjetzeiten bewusst geförderte kommunikative Strategien sind längst in den „normalen Sprachgebrauch“ integriert oder paradoxer Weise (noch) Bestandteil desselben, sodass in der Kommunikation nicht immer deutlich zum Ausdruck kommt, ob der Sprecher eine bestimmte „Ideologie“ verfolgt oder einfach nicht auf seine Wortwahl achtet. Zusätzlich bedienen sich Vertreter gegensätzlicher Positionen meist ähnlicher kommunikativer Strategien. Die Auskunftspersonen verwenden ideologisch belastete Ausdrücke bzw. Redewendungen, gleichzeitig äußern sie sich z.T. kritisch, sogar ironisch über eine „Ideologisierung“ der Sprachenfrage.

“Gnostische Erleuchtungen sind leider typisch für viele Professoren und unsere Akademiemitglieder. Diese Sprachrevoluzzer nehmen keine Rücksicht (...) auf soziokulturelle Faktoren.” (Punkt 2.9. der qualitativen Befragung, M. Angehöriger der UOK MP, Journalist aus Kyjiv).

In der (öffentlichen) Auseinandersetzung mit der Sprachenfrage hat der Sender daher explizit darauf zu achten, wie seine Botschaft dekodiert wird. Das betrifft selbst sprachwissenschaftliche Inhalte, beispielsweise wird die aus dem russisch-ukrainischen Sprachkontakt hervorgegangene Mischsprache Suržyk als Synonym für Archaismen, Kirchenslavismen, Dialektismen verwendet und die eigentliche Semantik verändert bzw. die Bedeutung erweitert.

“Was die Kirchensprache betrifft, so bezeichnen wir die dem hohen Stil immanente lexikalische Schicht (Archaismen, Kirchenslavismen, Dialektismen) achtlos als ‘Suržyk’ (Punkt 1.1. der qualitativen Befragung, FF. Philologe, Angehöriger der UGKK L'viv)

In den Stellungnahmen der Auskunftspersonen ist eine Betonung der jeweils eigenen, durch äußere Bedrohung verursachten Opferrolle festzustellen. Es ist die Rede vom „moskauer Genozid“ oder auch vom „Feind der Ukraine“, wie es ein Angehöriger der UAOK formuliert:

“Momentan ist die Kirche in der Ukraine zum Nutzen der Feinde (...) gespalten, und daher kann sie ihre Mission der sprachlichen Aufklärung nicht erfüllen.” (Punkt 1.7., H. Kleriker, Angehöriger der UAOK L'viv)

Ein Angehöriger der RGKK meint:

“Als Folge des moskauer Genozids kam es zu einer nachhaltigen Veränderung der Eigendefinition der Ukrainer als Nation. Das äußert sich auch in der Sprache. Die Gläubigen sind heute mehrheitlich Neophyten, sie haben größtenteils den Bezug zur traditionellen Kirchensprache verloren (oder haben ihn nie gehabt).” (I. Theologe, Angehöriger der UGKK, L'viv, Frage 1.4.)

Diese externe Bedrohung in Form eines meist mit dem Attribut „moskauer“ versehenen „Chauvinismus“ oder „Imperialismus“ durch „Staatsokkupanten“ könne letztlich zum Verlust der eigenen Unabhängigkeit bzw. der staatlichen Souveränität des Landes führen.⁷⁸

“Speziell in den östlichen Regionen wurden die Gläubigen von den moskauer Chauvinisten getäuscht, aber den Wunsch, seine religiösen Gefühle möglichst in der Muttersprache auszudrücken, verspürt jeder Ukrainer. Das muss man einfach nur umsetzen.” (H. Reaktion eines Theologen, Angehöriger der UAOK aus L'viv, auf Fragestellung 2.5.).

⁷⁸ „Moskauer“ als Synonym für „russisch“, „sowjetisch“!

Eine pauschale moskaukritische Einstellung wird jedoch auch kritisch hinterfragt: *“(...) In Bezug auf die aktuelle Diskussion kann man bei uns (...) folgende Gruppen unterscheiden: ‘wahre Ukrainer’. Das sind hauptsächlich Menschen, die vor noch nicht allzu langer Zeit zurückgekommen sind (Ergänzung: aus der Diaspora), sie motiviert nicht die Religiosität als solche, sondern es interessiert sie die politische Seite der Angelegenheit, damit es in unserer heimischen ukrainischen Kirche nur ja kein ‘Moskautum’ (‘moskal'stvo’) gibt (...)” (Philologe, Angehöriger der UGKK aus L'viv, auf Frage 3.4.)*

“In der römisch-katholischen Kirche hat der Übergang zu den Nationalsprachen nach dem II. Vatikanischen Konzil gezeigt, dass die Kirche tatsächlich demokratischer geworden ist, obwohl es den Anschein hat, dass sie dadurch für die Menschen nicht viel attraktiver geworden ist (...). Aber man kann keineswegs sagen, dass die Kirchen dort nationalistisch geworden wären. Freilich, was in Westeuropa (...) funktioniert hat, kann im Osten gänzlich unerwartete Folgen haben. Obwohl die ROK auch ohne die russische Sprache offensichtlich einen (...) chauvinistischen Charakter hat. Vielleicht fürchtet die ROK das nationale Bewusstsein ihrer ukrainischen Pfarren deshalb so, weil dieses das Problem ihrer Autokephalie (...) in sich birgt. Und hinter der kirchenslawischen Sprache, der einen, für die russischen, ukrainischen und weißrussischen Völker gemeinsamen Muttersprache (i.S. Einer ‘matirna mova’) verbirgt sich leicht ein großrussischer Chauvinismus.” (Theologiestudent, Angehöriger der UGKK aus L'viv, auf Frage 4.9.)

“Die nationale Identität ist eng mit der sprachlichen (Identität) verbunden, insbesondere unter den Voraussetzungen der Vielsprachigkeit und des Drucks auf die autochthone Bevölkerung (...). Nicht zufällig richteten sich sämtliche Maßnahmen der Staatsokkupanten (...) in erster Linie gegen die ukrainische Sprache (zahlreiche Verbote, Verfolgungen [...]). Ein Volk, eine Nation besteht solange seine Sprache existiert.” (Philologe, Angehöriger der UGKK auf Frage 4.8.)

Für „die pro-ukrainische“ Seite bedeutet dies eine Situation des „Kolonialismus“ und eines damit verbundenen „Minderwertigkeitsgefühls“.

“Jedesmal, wenn ein Priester das Russische verwendet, zeugt das von seiner moskauzentrischen Haltung. Aber das muss nicht Ausdruck der ethnischen Zugehörigkeit der Pfarrangehörigen sein – diese haben große Probleme mit der nationalen Identifikation: eine Gleichgültigkeit (gegenüber der nationalen Identität), einen Minderwertigkeitskomplex (in Bezug auf die ukrainische Sprache und die ukrainische Kultur.” (D. Theologiestudent, Angehöriger der UGKK aus L'viv auf Frage 4.10.)

Ein griechisch-katholischer Theologe hält über einen möglichen Zusammenhang zwischen konfessioneller Zugehörigkeit und nationaler Identität fest:

“(…) das ist charakteristisch für traditionell mononationale Staaten. Es ist in diesem Zusammenhang notwendig, darauf hinzuweisen, dass die koloniale Vergangenheit der Ukraine eine derartige Differenzierung verzerrt hat. Ganze Jahrhunderte hindurch wurden die Ukrainer dazu angehalten, fremde Feiertage zu feiern (…).” (I. Theologe, Angehöriger der UGKK, Frage 4.3.)

Die „Staatsorthodoxie“ wird vor diesem Hintergrund zum Sekundärsymbol einer vermuteten expansiven Politik Russlands, gleichzeitig verbirgt sich hinter dem Begriff der Hinweis auf ein „veraltetes“ Verhältnis von Kirche und Staat und auf die Instrumentalisierung der Kirche für politische Zielsetzungen.

“Die ROK unterstützt, ja verfolgt eine Politik der Erhabenheit der auf Gewalt basierenden (...) Staatsorthodoxie.” (G. Philologe, Angehöriger der UGKK, Frage 1.3.)

Das sog. „Kosmopolitentum“ wird in Anspielung auf einen „sowjetischen Bedeutungsinhalt“ ironisiert und pejorativ zum Zweck der Beschreibung „alles Russischen“ umgedeutet.

“Wie in der Vergangenheit spielen auch aktuell die Kirchen, die den Gottesdienst auf Ukrainisch halten, eine positive Rolle. Religiöse Vereinigungen, die das Kosmopolitentum und die Geringschätzung der nationalen Kultur, Sprache propagieren, spielen hingegen eine destruktive Rolle.” (Punkt 1.3. der qualitativen Befragung, Z. Philologe, konfessionelle Zugehörigkeit unbekannt, L'viv)

Umgekehrt werden in der byzantinischen Tradition stehende Kirchen außerhalb des Moskauer Patriarchats als „Schismatiker“ und „Uniaten“ bezeichnet und erhalten somit „unkanonischen“ Charakter.

“Die Geschichte beweist, dass in der Ukraine die Sprachenfrage in der Regel als Instrument der Reorganisation kirchlichen Lebens (Union, Schisma) von

der Mehrheit spekulativ genützt wird.” (Punkt 1.3. der qualitativen Befragung, Theologe, Angehöriger der UOK MP L'viv)

Als Kontrapunkt zu dieser defensiven Strategie wird über die Betonung des ethnisch gefassten Nationsbegriffs und der „traditionellen“ bzw. „nationalen Mentalität“ an das Zusammengehörigkeitsgefühl appelliert.

“(…) die Kirche (…) formt (…) die Mentalität, formt die Sprachkultur und das Denken.” (Punkt 2.2. der qualitativen Befragung, Philologe, konfessionelle Zugehörigkeit unbekannt)

“Ein geeinter religiöser Raum, eine geeinte Mentalität könnten den Staat festigen. Allerdings sollte klar sein, vor wem die nationale Identität geschützt wird. Wenn vor Russland, dann ist das ein gestriger (Ansatz, wörtlich: Tag).” (Punkt 1.1., B. Theologe, Angehöriger der UOK MP L'viv)

Die Zukunft der ukrainischen Sprache wird so zum Sinnbild für das Schicksal der ukrainischen Nation.

„Die Perspektiven des Ukrainischen als Kirchensprache hängen mit der weiteren (...) Entwicklung der Ukraine zusammen und hängt davon ab, ob sie künftig zur Sprache der interethnischen Kommunikation im Staat wird, was aus heutiger Perspektive fraglich ist.“ (Punkt 2.8. der qualitativen Befragung, V. Historiker, Angehöriger der UGKK L'viv)

Diese nähert sich in sprachlicher Hinsicht ihrem „natürlichen Zustand“. Freilich, „national“ bezieht sich in dieser Logik lediglich auf die autochthone ukrainische Bevölkerung. Die eigene Einheit wird über die Exklusion des Anderen definiert.

„Allem Anschein nach hat sich die Situation der Sprache in der Kirche verbessert. Sie nähert sich immer stärker der Sprache der autochthonen Bevölkerung (wörtlich: Bewohner) der Ukraine an – daher wird die Kirchensprache deutlich national. Wir sehen, dass von Jahr zu Jahr selbst in den orthodoxen Kirchen (immer stärker) von Kirchenslavismen und Russismen abgegangen wird, was (...) die Menschen im Glaubensleben und in intellektueller Hinsicht (...) wachsen lässt.“ (Punkt 1.1. der qualitativen Befragung, U. Angehöriger der UGKK L'viv)

Die Konstruktion nationaler, religiöser oder auch sprachlicher Identität wird jedoch durchaus kritisch hinterfragt und Probanden stehen mit ihren Aussagen z.T. im Widerspruch zu (noch) verbreiteten Stereotypen.

“Die traditionellen christlichen Gemeinschaften (orthodoxe und katholische) betonen die Bedeutung der Sprachenfrage für den Menschen nicht über. Die Orthodoxen bewahren das alte Erbe unseres sprachlichen Schatzes besser, die Katholiken und Protestanten wiederum reagieren flexibler auf neue Impulse der Sprachgenese. Beide Prozesse sind nützlich (...).” (Punkt 1.2. der qualitativen Befragung, M. Angehöriger der UOK MP, Seminarist, Journalist)

„Aktuell bestimmen das Verhältnis der verschiedenen christlichen Kirchen zur Sprache leider v.a. kulturologische und politische Überlegungen. Es ist eine deutliche Tendenz der religiösen Identifikation von Gläubigen (...) über (...) die Kirchensprache (der Liturgie, der gemeinsamen Kommunikation) beobachtbar. Gleichzeitig gibt es seitens der (...) UOK MP offenkundige Anzeichen der Bemühungen um Akzeptanz der Sensibilisierung der Gläubigen für die ukrainische Sprache, die authentischere Züge der lingua sacra der Kyjiver Rus' bewahrt hat als das moderne Russische.“ (Punkt 1.2. der qualitativen Befragung, V. Wissenschaftlicher Mitarbeiter am Institut für Kirchengeschichte, UKU, Angehöriger der UGKK, L'viv)

„Freilich, es gibt auch russischsprachige Ukrainer, die sich als Patrioten (...) fühlen (...) und das ist sogar auf seine Weise ergreifend, aber (...) ein wenig unnatürlich, und das wird als vorübergehende Erscheinung wahrgenommen. Im Innersten müssten Patrioten (...) auf Ukrainisch denken. Andererseits gibt es Ukrainer, die Ukrainisch sprechen, aber die nationale Identität ist ihnen egal.“ (Punkt 4.8. der qualitativen Befragung, G. Philologe, Angehöriger der UGKK)

„(...) Meiner Ansicht nach ist das Phänomen der russischsprachigen Ukrainer eher ein Produkt der sowjetischen Pathologie als irgendein normaler Prozess.“ (Punkt 4.8. der qualitativen Befragung, O. Theologe, Angehöriger der UGKK L'viv)

Zusammengefasst weist die sprachliche Praxis in den ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus folgende Spezifika auf:

- Es muss von der Verwendung unterschiedlicher Sprachen in der mündlichen Kommunikation ausgegangen werden.
- Das Russische dominiert nach wie vor den Printmediensektor (in diesem Zusammenhang ist häufig die Rede von „Importliteratur“).
- Selbst in den variablen Teilen des Gottesdienstes (z.B. während der Predigt) treten mehrere moderne Standardsprachen zueinander in Konkurrenz (hauptsächlich das Russische und Ukrainische).
- In den stehenden Teilen der Liturgie tritt das Kirchenslavische in Konkurrenz zu modernen Standardsprachen (Russisch, Ukrainisch).
- Das Kirchenslavische kommt in einer „östlichen“ (russischen) Redaktion zum Einsatz (im Gegensatz zur „westlichen“, ukrainischen).
- Es sind uneinheitliche Übersetzungen der Liturgie in Verwendung, über konfessionelle Grenzen hinweg bindende Approbationsmechanismen fehlen noch.
- Die Normen einer (gemeinsamen?) Kirchensprache werden erst in den letzten

Jahren erarbeitet.

- Die klassische Liturgiesprache (Kirchenslavisch) wird sukzessive von der modernen ukrainischen Standardsprache abgelöst, wobei nach einer Phase des anti-kirchenslavischen Purismus (wie er beispielsweise in der UAOK oder der UOK KP gegeben war) kirchenslavische Elemente in den konfessionellen Stil der modernen ukrainischen Standardsprache (SUM) integriert werden.

Im Zentrum des Diskurses über die Kirchensprache als Teilsystem der ukrainischen Standardsprache stehen

- die prinzipielle Existenz des konfessionellen Stils,
- Fragen der Normierung,
- die Gegenstandsbenennung (heilige Sprache, Sakralsprache, *lingua sacra*, Kultsprache, konfessionelle Sprache, Gottesdienstsprache) sowie
- der „konfessionelle Stil“ als neuer Funktionalstil der SUM

Zielsetzungen des interkonfessionellen und interdisziplinären Diskurses über die Modernisierung der Kirchensprache sind

- die Schaffung einer verständlichen Sprache für die Evangelisierung der Gläubigen,
- die wissenschaftliche Konsolidierung der Theologie sowie
- der Ausbau einer funktionstüchtigen Standardsprache.

Die Schwerpunkte der Auseinandersetzung mit der Kirchensprache liegen auf terminologischen Fragen,

- der Überwindung der Beschränkung der Terminologie auf populär-religiöse Lexik,
- der Definition der konfessionellen Kirchenterminologie,
- der Neuauflage des Wörterbuchs der ukrainischen Standardsprache,
- der Entwicklung neuer Ansätze im Hinblick auf die Neufassung liturgischer Bücher und
- auf der Auseinandersetzung mit historischen Vorbildern (Bibelübersetzungen).

Die Normdebatte verläuft zunehmend institutionalisiert (UNAN, UKU) unter Einbindung der UOK MP (beispielsweise bei Konferenzen), wobei sich eine Überwindung der Ideologisierung sprachlicher Fragen abzeichnet. In Bezug auf die Integration von

kirchenslavischen Elementen in die ukrainische Sakralsprache setzen sich ein moderativ-inkulturatives Verhältnis zum Kirchenslavischen sowie die Berücksichtigung struktureller Spezifika des Ukrainischen bei der Übernahme von Fremdwörtern durch. Experten gehen von einem Abschluss der Ukrainisierung der Liturgiesprache in etwa zwei Generationen aus.

3 Zur Sprachenfrage in den Kirchen – Aussagen aus dem Feld

Die nachfolgende Analyse der von mir durchgeführten Befragungen ist der Klärung der Frage, inwiefern die theoretische Sprachendebatte im Einklang mit der Beobachtung der Sprachenfrage im Alltag und der „im Feld“ für die ukrainische Kirchengesprache erwarteten Perspektiven steht, gewidmet.

3.1 Die Studienteilnehmer

Das der Studie zugrundeliegende Sample bildet im Wesentlichen demografische Spezifika der westukrainischen Region ab.⁷⁹ Trotz des ursprünglichen Forschungsvorhabens einer für die gesamte Ukraine repräsentativen Studie wurde die Befragung wegen des begrenzten Feldzugangs auf die West- und Zentralukraine eingeschränkt. Ausschlaggebend waren in diesem Zusammenhang die unter logistischem Gesichtspunkt schwere Erreichbarkeit von Interviewpartnern aus östlichen und südlichen Gebieten der Ukraine (bei einer von L'viv bzw. Kyjiv aus koordinierten Kampagne) und die trotz hohen administrativen Aufwands, zahlreicher Empfehlungsschreiben und mehrerer „Vorstellungsgespräche“ mangelnde Auskunftsbereitschaft von Angehörigen bzw. Repräsentanten der in religiöser Hinsicht die Ostukraine dominierenden UOK MP. Da auch für diese westliche Region nicht eindeutig nachgewiesen werden kann, ob die Zuordnung der Auskunftspersonen zu den vorgegebenen Denominationen RKK, UAOK, UGKK, UOK KP und UOK (MP) die tatsächliche konfessio-

⁷⁹ „Region“ wird von mir als Überbegriff zur Verwaltungseinheit „Oblast“ verwendet, das ukrainische Staatsgebiet gliedert sich demnach in die Regionen „Osten“, „Süden“, „Westen“ und „Zentrum“.

nelle Zugehörigkeit der westukrainischen Population repräsentiert⁸⁰, werden die Studienergebnisse stets nach Konfessionen differenziert. So können mögliche Unschärfen, die an manchen Stellen durch Ermittlung einer „Durchschnittsmeinung“ aller 447 Probanden entstünden, vermieden werden.

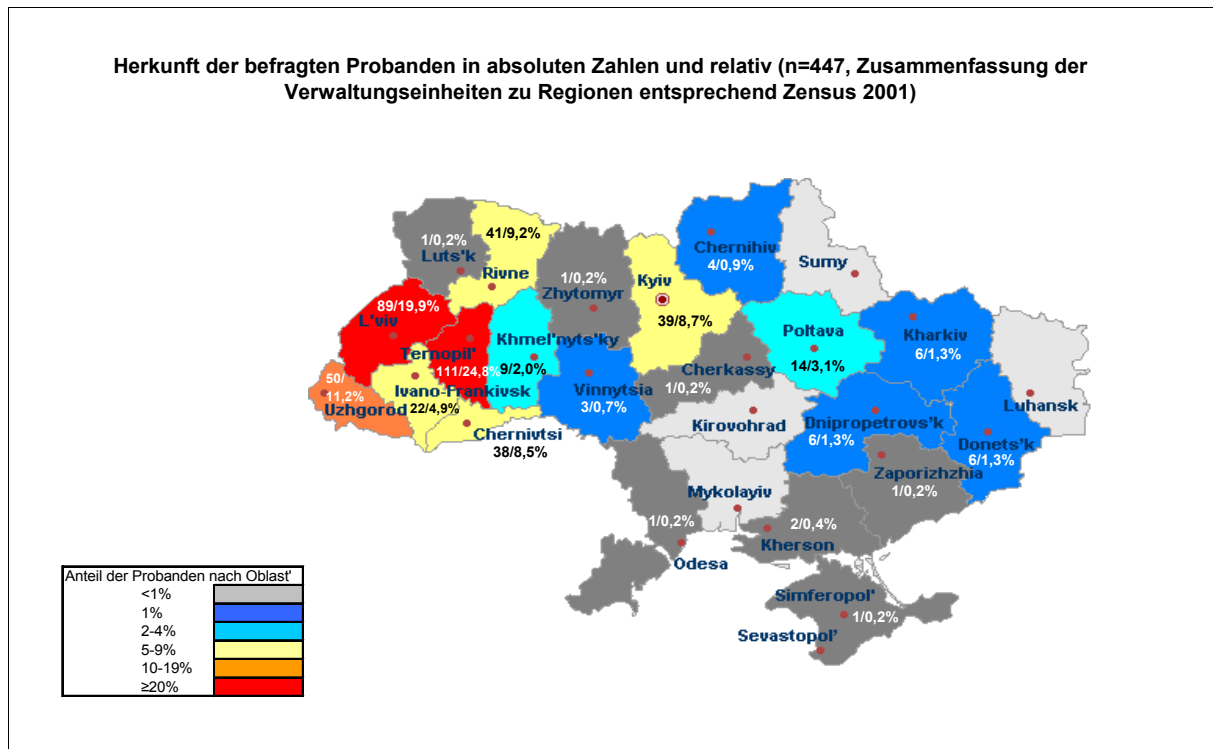

Abb. 12: Herkunft der Probanden

Während der Feldphase reagierten potenzielle Auskunftspersonen z.T. skeptisch auf mein Anliegen, was ich auf mangelnde Erfahrung mit Befragungen und die Einschränkung der freien Meinungsäußerung vor der politischen Transformation zurückführe.⁸¹ Eine im Unterschied zu anderen teilnehmenden Probanden ausgeprägte Sensibilität in Bezug auf die abgefragten Themen und sogar Reaktanz zeigte sich v.a. bei Angehörigen der UOK MP, weshalb die pointiert formulierte Frage 5.7. nachträglich aus dem Erhebungsinstrument entfernt wurde („5.7. Eine in sprachlicher Hinsicht Moskau untergeordnete Kirche ist: _____. Ukrainisch — antiukrainisch — russisch.“).⁸²

⁸⁰ Ich verweise in diesem Zusammenhang auf meine Aussagen im vorangegangenen Abschnitt über die Verfügbarkeit von statistischen Daten aus dem Erhebungszeitraum.

⁸¹ Noch im Jahr 2002 (!) halten Byčenko und Dudar fest (Byčenko/Dudar 2002: 642), dass entsprechend ihrer Forschungsergebnisse 73,6% der befragten Respondenten angeben, Zensur wahrzunehmen. Byčenko und Dudar sprechen in diesem Zusammenhang von sog. „sozialer Apathie“ in Teilen der ukrainischen Bevölkerung.

⁸² Als Reaktanz wird in der empirischen Sozialforschung das (unerwünschte) Auftreten von negativen

Andere Auskunftspersonen reagierten begeistert und retournierten die von ihnen ausgefüllten Fragebogen z.T. sogar unterschrieben unter Angabe von Namen und Wohnort. Generell setzten sich die Probanden intensiv mit dem Erhebungsinstrument auseinander und notierten auf dem Fragebogen zahlreiche Zusatzkommentare.⁸³

3.1.1 Konfessionelle Zugehörigkeit und Herkunft der Probanden

32% der 447 vollständig ausgefüllten und auswertungsrelevanten Fragebogen entfallen auf Angehörige der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Kiewer Patriarchats, 28% auf solche der Ukrainischen Griechisch-Katholischen Kirche, 19% auf Personen mit Zugehörigkeit zur Ukrainischen Autokephalen Orthodoxen Kirche, 4% bzw. 10% auf Mitglieder „anderer Kirchen“⁸⁴ oder der Römisch-katholischen Kirche (RKK) sowie 8% auf Probanden der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Moskauer Patriarchats (UOK MP). Da bei einigen Fragestellungen ein „Expertenwissen“ (z.B. das Kirchen-

Reaktionen auf Formulierungen im Erhebungsinstrumenten bezeichnet.

Ein Angehöriger der UOK MP aus Rivne (Fragebogen Nr. 81) äußert sich wie folgt. *„(...) Abgesehen vom Detailgrad des Fragebogens ist (...) ein auf den Leser gerichteter manipulativer Charakter festzustellen. Insbesondere bei Fragen des Typs: „Eine in sprachlicher Hinsicht Moskau untergeordnete Kirche ist“ mit den Antwortoptionen „antiukrainisch“ lässt bereits auf die Haltung der Studienautoren Moskau gegenüber schließen. Freilich kann ich mich auch irren, aber ich gehe davon aus, dass auch die Schlussfolgerungen und die Interpretation in diesem Sinne erfolgen werden, d.h. anti-russisch und patriotisch ukrainisch mit einer entsprechenden Einstellung zu den Sprachen (...).“*

Kritisch nimmt auch ein weiterer Proband (Fragebogen Nr. 243), ebenfalls Gläubiger der UOK MP (aus Dnipropetrovs'k) in russischer Sprache Stellung: *„(...) Viele Fragen sind unkorrekt formuliert, berücksichtigen nicht alle denkbaren Antworten oder sind tendenziös. Es ist ein politischer Auftrag bemerkbar.“*

⁸³ Als Beispiel seien ein der UGKK angehörender Laie aus Rivne erwähnt, der beim Ausfüllen des Fragebogens Rufzeichen und Korrekturen notierte (insbesondere im fünften Abschnitt, in dem Fragen der nationalen Identität behandelt werden) und den Fragebogen unter Angabe des Namens, des Datums und des Orts unterschrieb.

⁸⁴ Unter „andere“ sind Probanden zusammengefasst, die keine Angaben machten oder explizit „ohne Bekenntnis“ auf dem Fragebogen vermerkten, weiters solche, die sich mehreren Kirchen zuordneten. Zusätzlich wurden dieser Kategorie Angehörige der evangelischen Kirche (Siebenten-Tags-Adventisten, evangelische Gläubige und Pentekostaren [„Pfingstler“]) zugeordnet. Insgesamt umfasst die Gruppe „andere“ 19 Interviewpartner. In meiner Arbeit werden für sie folgende Kürzel verwendet: „k.A.“ – keine Angabe, „O.B.“ – ohne Bekenntnis, „A.S.D.“ – Siebenten-Tags-Adventisten, „P'jatydesjatnyky“ – Pentekostaren (eine protestantische religiöse Bewegung, Teil des ukrainischen religiösen Spektrums seit Beginn des 20. Jahrhunderts, siehe dazu <http://www.risu.org.ua/ukr/major.religions/-pentecostals/>).

slavische betreffend) die Beantwortung beeinflusst, unterscheide ich bei der Interpretation der Befragungsergebnisse „Das Ukrainische als Kirchensprache – aktuelle Situation und Perspektiven“ zwischen Aussagen von „Theologen und Klerikern“ (138) und solchen der 309 an der Studie teilnehmenden „Laien“.⁸⁵ Diese Differenzierung ermöglicht den (in Bezug auf die UOK KP und UGKK statistisch quantifizierbaren) Vergleich von bei „Experten“ erhobenen Informationen mit den Antworten der Laien.⁸⁶

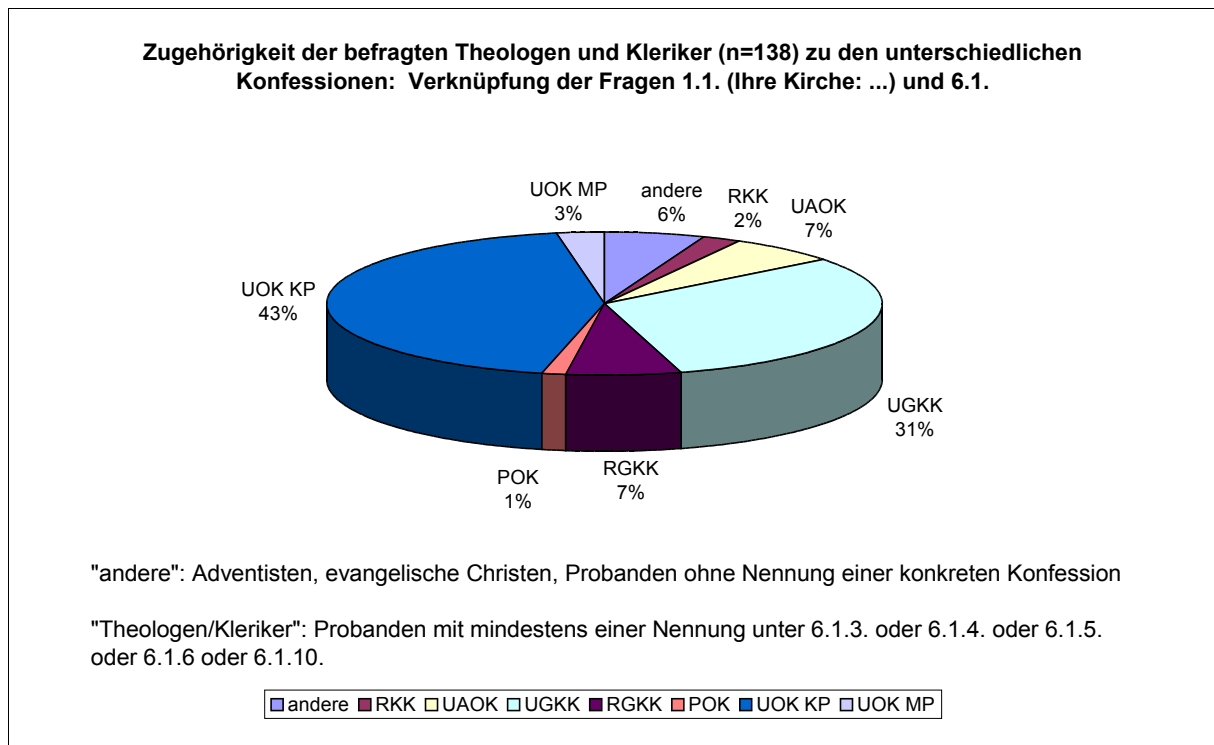

Abb. 13: Konfessionelle Zugehörigkeit der befragten Theologen

⁸⁵ In die Kategorie „Theologen und Kleriker“ fallen jene Probanden, die mindestens eines der folgenden Felder ankreuzen: 6. 1.3., 6. 1.4., 6. 1.5., 6. 1.6.

⁸⁶ 43% der 138 befragten Theologen und Kleriker sind Angehörige der UOK KP, 31% gehören der UGKK an, und lediglich 7% aller Theologen und Kleriker rechnen sich der UAOK zu. Im Vergleich dazu gehören 27% aller 309 an der Erhebung teilnehmenden Laien der UGKK, 26% der UOK KP und 25% der UAOK an.

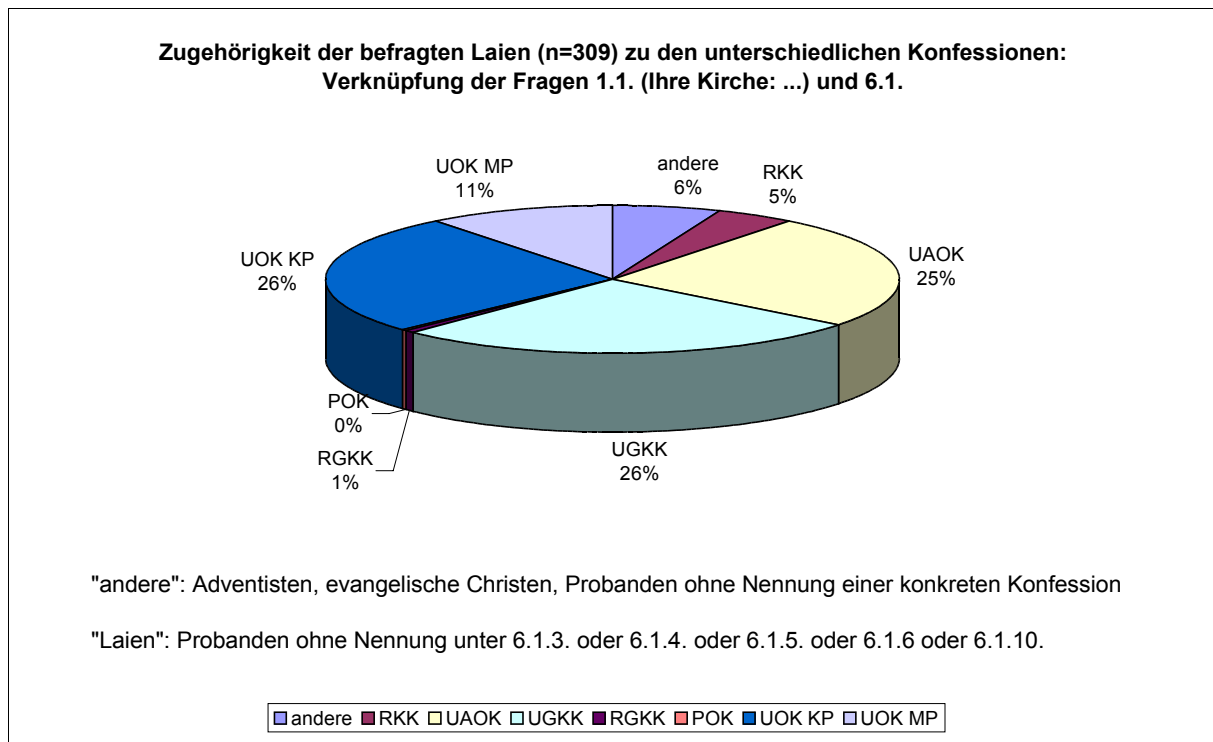

Abb. 14: Konfessionelle Zugehörigkeit der befragten Laien

Die überwiegende Mehrheit der Probanden stammt aus der Westukraine (79% der 447 Befragten), 16% aus den zentralen Regionen, 4% aus dem Osten des Landes und lediglich 1% aus dem Süden. Im Vergleich zur gesamten Stichprobe finden wir unter den Respondenten der UOK MP einen höheren Anteil von Personen aus der Ostukraine (14% vs. 4%), römisch-katholische Probanden leben sogar mehrheitlich im Zentrum bzw. Osten des Landes (65% bzw. 24%). Ostukrainische Auskunftspersonen konnten entweder aufgrund der starken lokalen Präsenz der entsprechenden Kirchen (RKK und UOK MP) oder über universitäre Kontakte der UKU L'viv erreicht werden.⁸⁷ Die Angehörigen der UAOK stammen ebenso wie die in der Karpatenregion beheimateten Ruthenischen Katholiken des byzantinischen Ritus (RGKK) und die sog. „Pokytnyky“ („Büßer“, für ihre Gemeinschaft verwende ich die Abkürzung „POK“) ausschließlich aus dem Westen.⁸⁸

⁸⁷ Rund drei Viertel der insgesamt 19 Probanden aus dem Osten der Ukraine sind zu etwa gleichen Anteilen der RKK (21%), der UGKK (26%) bzw. der UOK MP (ebenfalls 26%) zuzuordnen.

⁸⁸ Bei der Ruthenischen Griechisch-katholischen Kirche (von mir mit „RGKK“ abgekürzt) handelt es sich um eine mit der katholischen Kirche verbundene Ostkirche, die die Katholiken des byzantinischen Ritus in Transkarpatien und der Tschechischen Republik und die unierten Karpatoukrainer (Ruthenen) in Nordamerika umfasst. „Die Ruthenische Griechisch-katholische Kirche führt ihre Entstehung auf die Union von Užhorod im Jahr 1646 zurück.(...) Im April 1646 nahm der lateinische Bischof von Eger 63 ruthenische Priester in die Gemeinschaft mit der Kirche von Rom auf. Dieses Datum gilt als Geburtsstunde der Ruthenischen Griechisch-katholischen Kirche.“ Aufgrund der für die Ruthenen unbefriedigenden Situation „errichtete Papst Clemens XIV. auf Bitten von Kaiserin Maria Theresia die selbständige ruthenische Eparchie Mukačevo mit Sitz in Užhorod (Oeldemann 2008:

Die Mehrheit der Probanden (79%) lebt in Regionen, in denen traditionell die Denominationen UAOK, UOK KP und UGKK stark vertreten sind (Westen und Zentralukraine). Entsprechend den Veröffentlichungen des Razumkov-Zentrums rekrutiert sich der Großteil der Studienteilnehmer aus Gebieten mit vergleichsweise hohem Anteil an Gläubigen in der Population (der Süden und Norden des Landes werden als weniger religiös beschrieben).

Das Teil-Sample „andere Konfessionen“ ist sowohl in Bezug auf die konfessionelle Zusammensetzung als auch auf die Herkunft der Probanden heterogen (letztere stammen v.a. aus Černivci, Ternopil', L'viv, Kyjiv und Luhans'k). Da auf die in dieser Gruppe zusammengefassten Konfessionen das Merkmal „byzantinischer Ritus“ nur z.T. zutrifft, dienen die Aussagen der Angehörigen „anderer Kirchen“ primär zur Illustration des Blicks von außen auf die sprachliche Situation in den „großen“ Kirchen des byzantinischen Ritus. Eine vergleichbare Funktion erfüllt in der vorliegenden Arbeit die Teilstichprobe der RKK (17 Personen), wobei mich in diesem Fall zusätzlich der Vergleich zu Aussagen von Angehörigen der UGKK interessiert.⁸⁹

129). (...) Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde der größte Teil Transkarpatiens von der Sowjetunion annektiert und in die ukrainische Sowjetrepublik eingegliedert. 1949 wurde die Ruthenische Griechisch-katholische Kirche (...) verboten und ihre Gläubigen in die Russische Orthodoxe Kirche eingegliedert. Erst 1991 konnte der Heilige Stuhl wieder einen Bischof für die Eparchie von Mukačevo einsetzen. (...) Die ruthenische Kirche, die sich heute auf demselben Staatsgebiet wie die weitaus größere Ukrainische Griechisch-katholische Kirche befindet, steht in enger Verbindung mit dieser, wehrt sich jedoch gegen eine Integration (...), weil ihre Identität eng mit der ethnischen Gruppe der Ruthenen verbunden ist (Oeldemann 2008: 130).“ Heute gehören ihr etwa 600 000 Gläubige an (Mukačevo, Apostolisches Exarchat Prag, Kirchenprovinz Pittsburgh).

Die von Kennern der religiösen Landschaft der Ukraine zuweilen als „Sekte“ bezeichnete POK („Pokytnyky“) wird gesondert erfasst. Die Gemeinschaft der sog. „Pokytnyky“ („Büßer“) ist eine in Reaktion auf die Verfolgung der griechisch-katholischen Kirche und die „Preisgabe der griechisch-katholischen Märtyrerkirche“ entstandene apokalyptische Sekte. In eigenen Worten beschreibt ein Proband die als Produkt der Abspaltung von der UGKK geltende Gruppierung der „Pokytnyky“ wie folgt (Zusatz/Fragebogen 200/180): „Die eine heilige, unbefleckte universelle Kirche des heiligen Geistes der göttlichen, christlichen Kindheit, die alle Dogmen der Glaubenswahrheit aller Zeiten bewahrt hat (...).“

„(...) Sie werden nach dem Namen der führenden Gestalt, des griechisch-katholischen Priesters Ignatij Soltis (Hnat Soltys) auch Ignatevcy genannt. Eine Fernwirkung der Offenbarung der Gottesmutter von Fatima mag dabei Einfluss geübt haben. Ende November 1954 hatte man am Berg des Dorfes Serednij im Stanislaviv-Gebiet eine Erscheinung der Jungfrau Maria gesehen. (...) Mitte der Sekten doktrin war der Glaube an die bevorstehende Verwirklichung der apokalyptischen Prophezeiung, dass sich Satan in der UdSSR einwurzele und dadurch Macht über die ganze Welt bekomme. (...) Das Zentrum des „wahren“ Katholizismus wechselte vom Vatikan zum „Heiligen Berge“ in Serednij. (...) Verbreitet waren die Pokytnyky vor allem im Gebiet Ivano-Frankivs'k, Lemberg und im Karpatenraum.“ (Heyer 2003: 470ff)

⁸⁹ Die römisch-katholischen Auskunftspersonen stammen hauptsächlich aus den Zentrumsregionen (Kyjiv, Černihiv), aus Charkiv, daneben aus Žytomyr, L'viv und Ternopil'. Trotz der geringen Anzahl

Die Laien der UAOK stammen hauptsächlich aus für diese Denomination traditionellen Regionen (Ternopil: 86%, L'viv: 6%), die Theologen rekrutieren sich aus Ternopil, L'viv und Černivci. Die Befragten der UAOK bilden ohne Zweifel eine „rein westukrainische“ Stichprobe.

Die Studienteilnehmer der UGKK verfügen in Bezug auf ihre Herkunft über einen westukrainischen bzw. zentralukrainischen Hintergrund (77% bzw. 19%). 67% der griechisch-katholischen Theologen und Kleriker stammen aus Transkarpatien, einer in religiöser Hinsicht von der UOK MP geprägten Region. Daneben finden sich im Sample der griechisch-katholischen Theologen und Kleriker Probanden aus Kyjiv und Ternopil'. Die Laien der UGKK stammen v.a. aus L'viv (51%), Kyjiv (22%) und Ternopil' (15%). Probanden der RGKK stammen aus Užhorod, sog. Pokytnyky aus Ivano-Frankivs'k.

Die regionale Stichprobenzusammensetzung der UOK KP entspricht strukturell am stärksten jener der griechisch-katholischen Referenzgruppe. Die Laien dieser Denomination stammen aus Wolhynien (22%), wo ein Drittel aller Pfarrgemeinden auf die UOK KP entfällt, weitere 22% der Interviewpartner aus der Region L'viv, 14% aus Černivci, vier Probanden aus Ivano-Frankivs'k. Des weiteren wurden auch Probanden aus der Zentral- und Südukraine befragt (Vinnycja, Kyjiv, Poltava, Odesa und Cherson). Trotz unterschiedlicher Herkunft formulieren Laien der UOK KP an zahlreichen Stellen der Befragung ähnliche Ansichten, die meiner Ansicht nach als „nationalbewusst“ einzustufen sind.

Bei den Theologen der UOK KP entspricht der Prozentsatz der Befragten aus L'viv in etwa jenem der Laien (25%), ein vergleichsweise größerer Anteil stammt aus Ivano-Frankivs'k (20%) und Černivci. Dort gelang eine Befragung der Theologen und Seminaristen des lokalen Priesterseminars.

Die geringe Anzahl von Studienteilnehmern aus der UOK MP resultiert aus dem Schwerpunkt der Befragung auf dem Westen, wo die UOK MP mancherorts lediglich eine Randerscheinung darstellt. Zusätzlich reagierten ihre Angehörigen vor-

von Auskunftspersonen ist das Sample m.E. ausgewogen zusammengesetzt – es reflektiert die regional unterschiedliche Präsenz der RKK.

sichtig auf den Befragungsgegenstand.⁹⁰ Dessen ungeachtet gewährte mir das Oberhaupt der UOK MP L'viv, Erzbischof Avhustyn ein mündliches Interview. In diesem Gespräch verhielt er sich ebenso wenig „antiukrainisch“ wie drei weitere Theologen und Kleriker der UOK MP, die sich an meiner Studie beteiligten. Die 33 befragten Laien der UOK MP verteilen sich gleichmäßig über die Regionen der Ukraine mit einem Schwerpunkt auf Rivne und auf Dnipropetrovs'k. In der Gegenüberstellung der Befragungsergebnisse werden ihre Antworten als „Kontrapunkt“ zu den Aussagen westukrainischer Probandengruppen herangezogen.

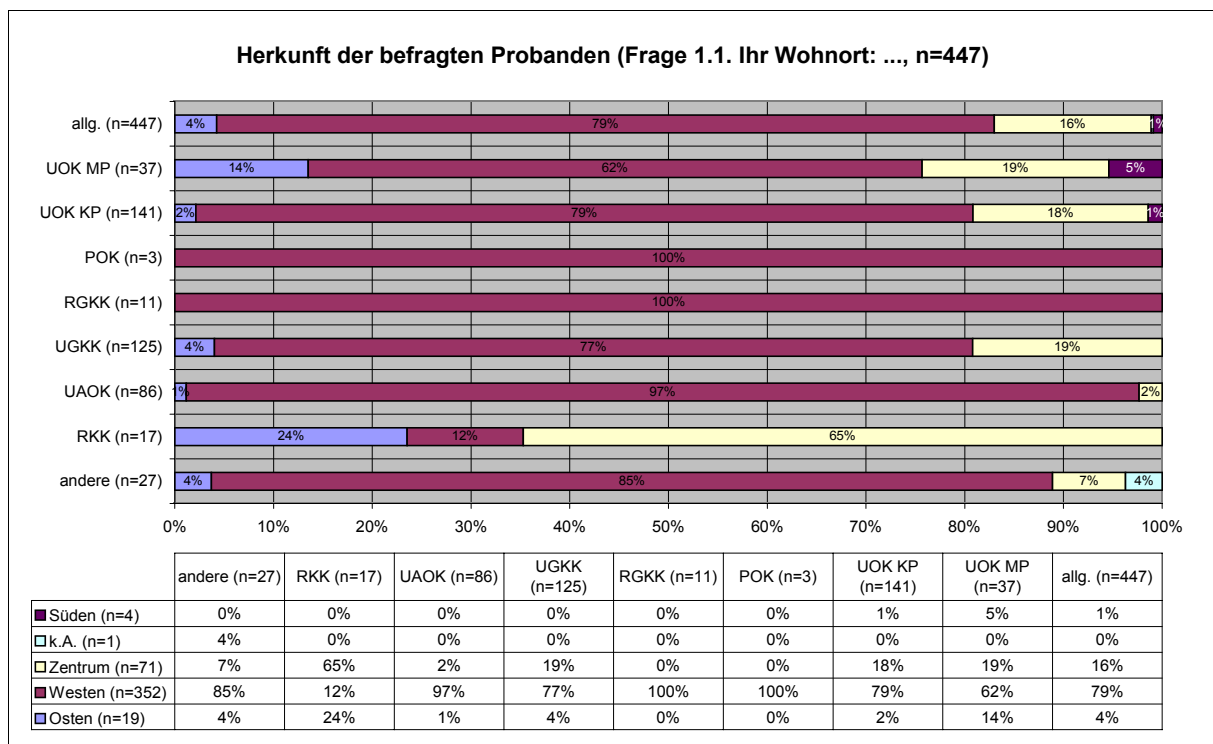

Abb. 15: Herkunft der befragten Probanden

3.1.2 Erst- und Zweitsprachen in der Kommunikation der Kirchenangehörigen

Mit dem Ziel der Gewinnung von möglichst authentischen Informationen zu ethno-linguistischen Spezifika der Population befragte ich die Studienteilnehmer nach der Sprache ihrer Alltagskommunikation („6.5. Sprache Ihrer Alltagskommunikation: Russisch – gleichermaßen beide Sprachen – Ukrainisch – andere (Sprache): _____.“). Aus dem vorgegebenen Katalog konnten sie zwischen

⁹⁰ Es ist nachvollziehbar, dass sich in der aktuellen Situation Angehörige des russischen Exarchats vorsichtig verhalten, denn im öffentlichen Diskurs über die Aufarbeitung der Vergangenheit wird „russisch“ häufig mit „sowjetisch“ gleichgesetzt.

„Russisch“, „Ukrainisch“ und der Antwortoption „gleichermaßen beide Sprachen“ bzw. „andere Sprachen“ wählen. Anschließend wurden für die Datenauswertung die Ergebnisse zusammengefasst, um die Kombination und die Reihung von Sprachen zu verdeutlichen.

In der Gruppe der Laien der UAOK ist der vergleichsweise höchste Anteil von laut eigenen Angaben „monolingualen“ Probanden nachweisbar (90%), daneben spielt der russisch-ukrainische Bilingualismus im Leben von fünf Probanden eine Rolle. Lediglich eine Person entscheidet sich für Russisch (ohne weiteren Zusatz). Unter den Auskunftspersonen mit Zugehörigkeit zur UGKK nennen signifikant mehr Laien das Ukrainische (87%) als Theologen und Kleriker der UGKK (67%). In dieser Gruppe beschränkt sich der russisch-ukrainische Bilingualismus mit einer Ausnahme (es handelt sich um einen Probanden aus L'viv) auf aus dem Osten bzw. dem Zentrum stammende Auskunftspersonen. In Bezug auf die Laien der UOK KP fällt auf, dass auch westukrainische Probanden das Russische nennen (in Form von „gleichermaßen beide Sprachen“). Insgesamt beschränken sich Laien auf gestützte Nennungen. Vier Fünftel führen das Ukrainische an, für ein Fünftel ist (daneben) auch das Russische in der Alltagskommunikation relevant. Letzteres wird jedoch hauptsächlich in Kombination mit dem Ukrainischen genannt – lediglich zwei Probanden aus dem Osten bzw. Süden beschränken sich auf die Antwortoption „Russisch“.

Theologen und Kleriker nennen zwar im Durchschnitt nicht mehr Sprachen als Laien (1,1 pro Proband), sie artikulieren sich jedoch differenzierter (mittels ungestützter Nennungen im freien Textfeld).⁹¹ 14% der Theologen entscheiden sich im Gegensatz zu lediglich zwei Laien (das entspricht 1% der Gesamtzahl der Referenzgruppe) für über das Russische oder Ukrainische bzw. über „Russisch und Ukrainisch“ hinausgehende Nennungen. Es lassen sich elf weitere Kategorien unterscheiden (im Vergleich zu zwei bei Laien). Freie Nennungen erfolgen in der Regel als Mehrfachkombination von Sprachen, sodass Zusatzanmerkungen als Indiz für eine im Alltag gelebte Mehrsprachigkeit zu werten sind. Diese äußert sich bei ostukrainischen Probanden in erster Linie als russisch-ukrainischer Bilingualismus, für Probanden aus dem Westen spielen auch Polnisch, Russinisch, Slowakisch und Ungarisch, in den

⁹¹ D.h. sie formulieren freie Textantworten. Die Wahl vorgegebener Antwortkategorien bezeichne ich hingegen als „gestützte Nennung“.

Gebieten des Flusses Dnister gesprochene (L'viv, Ternopil')⁹², transkarpatische (Užhorod)⁹³, bukowinische (Černivci) und polessische Dialekte (Rivne) eine Rolle. Ein Drittel der Theologen und Kleriker ist als zumindest bilingual zu bezeichnen, das Russische wird im Übrigen auch von Theologen und Klerikern meist in Kombination mit dem Ukrainischen genannt. Speziell Probanden der UOK KP zeichnen sich durch ihr aktives Bekenntnis zur ukrainischen Sprache aus (obwohl keineswegs alle Personen aus der Westukraine stammen). Von den 60 Respondenten wählt lediglich ein aus der Oblast' Černivci stammender Theologe für die im Erhebungsinstrument vorgegebene Antwortoption „beide Sprachen gleichermaßen“ (i.e. Russisch und Ukrainisch).

3.1.3 Alter und Bildungsniveau der Befragten

Durch den über staatlich-universitäre bzw. theologische Bildungseinrichtungen realisierten Feldzugang einerseits und die höhere Auskunftsbereitschaft jüngerer Angehöriger der kontaktierten Pfarren andererseits beschreiben die Ergebnisse der vorliegenden Studie den Blick junger Ukrainer auf die Sprachenfrage in den Kirchen des byzantinischen Ritus, denn 60% aller an der Befragung teilnehmenden Probanden gehören der Altersgruppe der unter 31-Jährigen an. In zahlreichen persönlichen Gesprächen im Vorfeld der Befragung stellte ich bei über 51-Jährigen eine ausgeprägte Skepsis gegenüber schriftlichen Erhebungen fest; diese wurde mit mangelnder Erfahrung mit der Teilnahme an quantitativen Befragungen und mit Ressentiments gegenüber der „Preisgabe“ von Details der eigenen Privatsphäre begründet. Immerhin gehören rund 12% aller befragten Probanden (n=447) der Altersgruppe der 31-40-Jährigen an, 12% jener der 41-50-Jährigen, 19% aller Befragten waren zum Zeitpunkt der Erhebung älter als 51 Jahre oder gaben ihr Alter nicht an (17%, 2%).

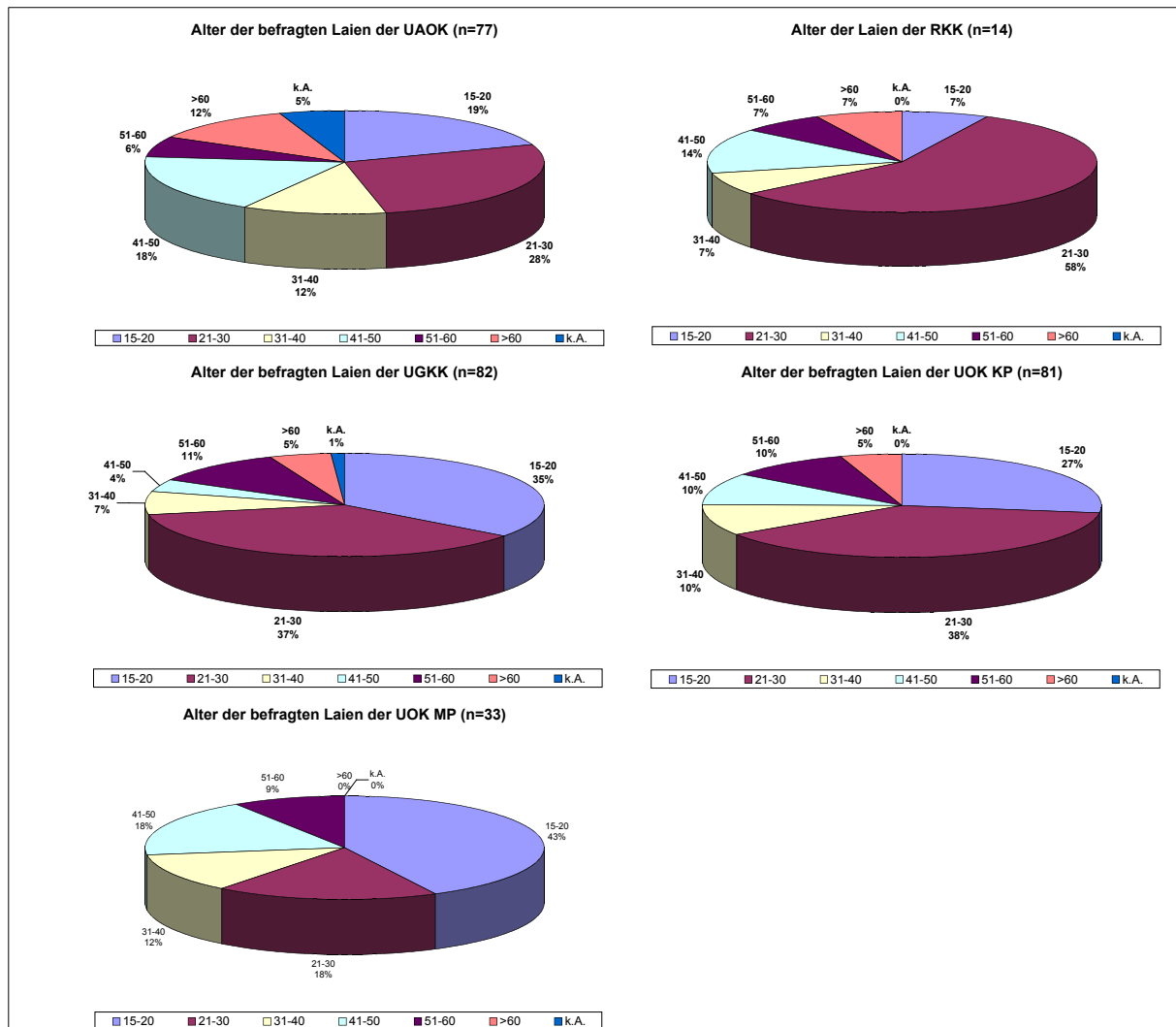
Während bei den Laien die Altersgruppen der 15-20-Jährigen sowie der 21-30-Jährigen mit jeweils rund 30% repräsentiert sind (28% bzw. 33%), ist bei den befragten Theologen und Klerikern eine Dominanz der Altersgruppe der 21-30-Jährigen gegeben (50% der insgesamt 138 Auskunftspersonen, eine signifikante Abwei-

⁹² „Dnister-Dialekte“

⁹³ Mehr zu den transkarpatischen Dialekten ist unter <http://litopys.org.ua/index.html> nachzulesen.

chung von diesem Wert weist lediglich die entsprechende, der RKK zuzuordnende Gruppe mit einem Anteil der 21-30-Jährigen von 33% auf, 67% der an der Studie teilnehmenden Theologen und Kleriker der RKK waren jünger als 21 Jahre), alle anderen Altersgruppen sind in dieser Stichprobe der Anzahl nach etwa gleich stark vertreten (ihr Anteil an der Gesamtzahl der Theologen und Kleriker liegt jeweils zwischen 9 und 14%, lediglich jener der über 60-Jährigen stellt mit etwa 4% Anteil an den 138 Befragten eine Ausnahme dar).⁹⁴ Wie im Zusammenhang mit der konfessionellen Zugehörigkeit und der regionalen Herkunft der Interviewpartner festgestellt, weisen die Samples der UGKK und der UOK KP auch in Bezug auf die Altersstruktur Parallelen auf (eine größere Abweichung in der Gruppe der 31-40-jährigen Theologen angenommen, 23% vs. 5%).

Abb. 16: Alter der befragten Laien der RKK, UAOK, UGKK, UOK KP und UOK MP

⁹⁴ Auch bei den insgesamt 309 befragten Laien bleibt der Anteil der über 60-Jährigen verhältnismäßig klein (6%).

Nahezu alle Laien gaben an, entweder über einen Mittelschul- oder über einen Hochschulabschluss zu verfügen (durchschnittlich 41% gegenüber 50%), lediglich 7% aller befragten Laien verfügen über keine abgeschlossene (Mittel-)schulbildung. Ausnahmen bilden die Samples der UAOK sowie der UOK MP (mit einem Anteil von Hochschulabsolventen von jeweils ca. einem Drittel und 13% bzw. 12% Personen ohne Schulabschluss). In beiden Fällen begründet sich die Zusammensetzung des jeweiligen Samples aus dem Feldzugang: In der UAOK motivierte ein engagierter Priester nach dem Gottesdienst seine Kirchgänger geschlossen zur Teilnahme an der Studie. Im Fall der UOK MP musste auf zahlreiche Einzelgespräche zurückgegriffen werden, um auch Angehörige dieser Gemeinschaft in der Studie berücksichtigen zu können.

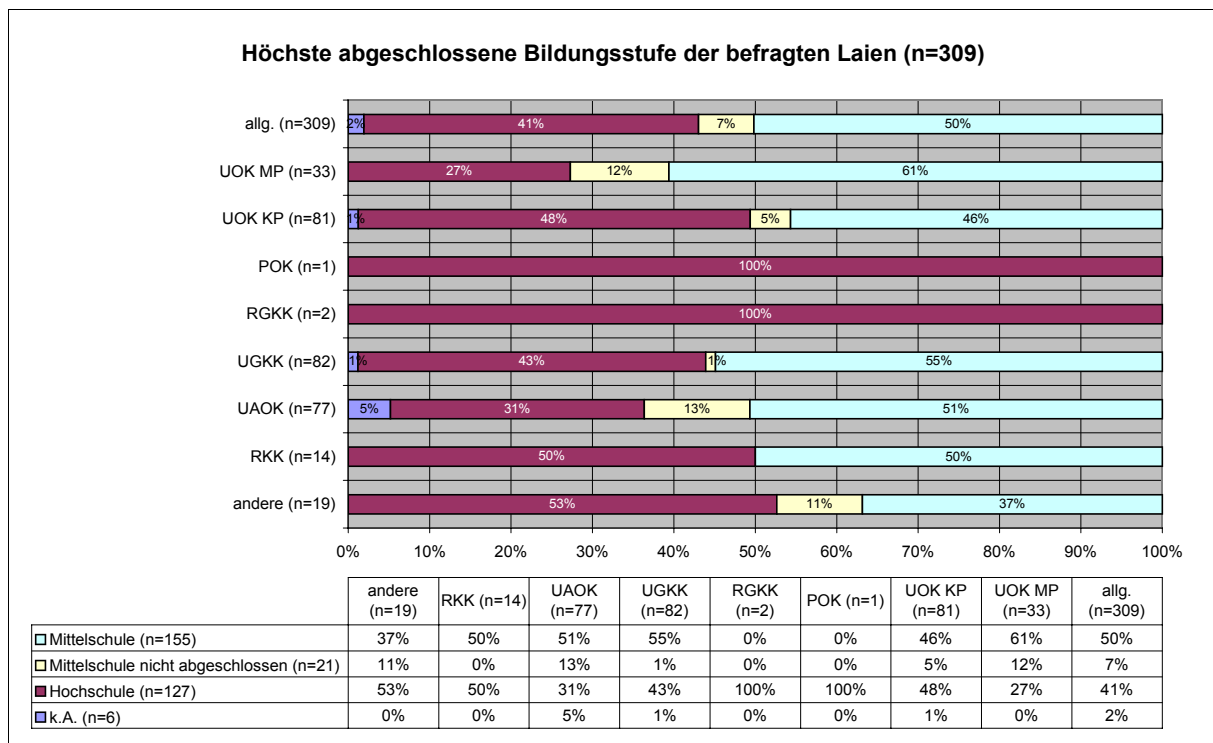

Abb. 17: Höchste abgeschlossene Bildungsstufe der befragten Laien

3.1.4 Aktive und soziale Christen

Als aktive Christen bezeichne ich Laien, die den Gottesdienst ihrem eigenen Empfinden nach regelmäßig besuchen, d.h. die Frage 1.3. mit „ja“ beantworten („1.3. Besuchen Sie regelmäßig den Gottesdienst? Ja – nein.“). Dem gegenüber ist der sog. „soziale Christ“ zwar getauft, zählt jedoch nicht zu den Kirchgängern (er wählt die

Antwortoption „nein“ bei Fragestellung 1.3.).⁹⁵ In das Erhebungsinstrument wurde die entsprechende Frage integriert, um die Religiösität der Probanden und den tatsächlichen Bezug eines Menschen zur Kirche einschätzen zu können. Ich gehe von der Hypothese aus, dass „aktive Christen“ aufgrund ihrer „aus dem gelebten Glaubensalltag“ gewonnenen Kenntnis der Sprachenfrage bestimmte Themen anders als „soziale Christen“ beurteilen.⁹⁶ Dies betrifft z.B. die Einstellungsmessung in Bezug auf im aktuellen Diskurs über die Sprachenfrage in den ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus häufig als Fakt angenommenen Zusammenhänge zwischen Nation, Religion und Sprache.⁹⁷

Die an der Studie teilnehmenden Laien der UAOK deklarierten sich im Vergleich zu Angehörigen anderer Konfessionen als besonders aktive Kirchgänger: Etwa drei Viertel (74%) der Probanden bestätigten den regelmäßigen Besuch von Gottesdiensten. Ebenso hoch ist der entsprechende Prozentsatz bei römisch-katholischen Laien (71%).⁹⁸ Daneben bestätigen auch alle Laien der RGKK und sämtliche Pokytnyky die regelmäßige Teilnahme an der Messfeier. Im Gegensatz zu den Befragten der RKK oder auch der UAOK besuchen lediglich 36% der Angehörigen der UOK MP regelmäßig einen Gottesdienst – ihnen stehen 20 Laien dieser Gemeinschaft gegenüber (61%), die dies entsprechend ihrer Aussage nicht tun. Nahezu ident verhalten sich Laien der UGKK und der UOK KP: In beiden Fällen gibt es etwa gleich viele aktive Kirchgänger und Personen, die selten den Gottesdienst besuchen (mit jeweils einem leichten Überhang der „Taufscheinchristen“).

⁹⁵ Den 168 aktiven Christen unter den befragten Laien stehen entsprechend der Differenzierung 141 soziale Christen („Taufscheinchristen“) gegenüber.

⁹⁶ Die betreffenden Abfragen sind nach folgendem Muster umgesetzt: „Wie beantworten alle Probanden, die unter 1.3. bestätigen, regelmäßig einen Gottesdienst zu besuchen, Frage 4.15.“ (4.15. Das Problem der Unverständlichkeit von kirchenslavischen Texten kann man _____ lösen. Mit Hilfe eines Wörterbuches – mit dem regelmäßigen Besuch von Gottesdiensten – anders: _____ .).

⁹⁷ Die Umsetzung erfolgte anhand von verknüpften Abfragen nach dem folgenden Muster: „Wie beantworten alle Probanden, die unter 1.3. bestätigen, regelmäßig einen Gottesdienst zu besuchen, Frage 5.1.“ (5.1. Trifft Ihrer Ansicht nach die Aussage „das ukrainische Volk ist ein orthodoxes Volk“ zu? Ja — 2 — 3 — 4 — nein.)

⁹⁸ Diese hohe Religiösität unter den befragten Laien der UAOK resultiert aller Wahrscheinlichkeit nach aus dem Feldzugang (es wurden Kirchgänger nach dem Gottesdienst befragt).

Durch die Berücksichtigung einer zusätzlichen Dimension für eine Unterscheidung zwischen aktiven und sozialen Christen definiert sich die Gruppe der sog. „gläubigen Laien“. Es handelt sich um Personen, „(...) *die sich privat oder öffentlich, individuell und/oder gemeinsam mit anderen (im Kollektiv) zu einer Religion bekennen, und die betreffende Glaubenslehre anerkennen, entsprechende religiöse Praktiken ausüben und einer religiösen Organisation angehören können*“ (Šanhina 2007a: 7). Diese beantworten nicht nur Frage 1.3. mit „ja“, sondern können darüber hinaus mindestens ein kirchliches Printmedium ungestützt nennen (Frage 2.9.) Der Anteil der „gläubigen Laien“ ist demnach unter den Angehörigen der RKK bzw. der UAOK am größten (v.a. für letztere können aufgrund des Sample-Umfangs exakte statistische Aussagen formuliert werden). Unter den Respondenten der UOK MP lassen sich hingegen lediglich 30% den sog. „gläubigen Laien“ zuordnen (insgesamt zehn Personen). Die entsprechenden Prozentsätze für die UGKK und UOK KP liegen bei 44% bzw. 41%.

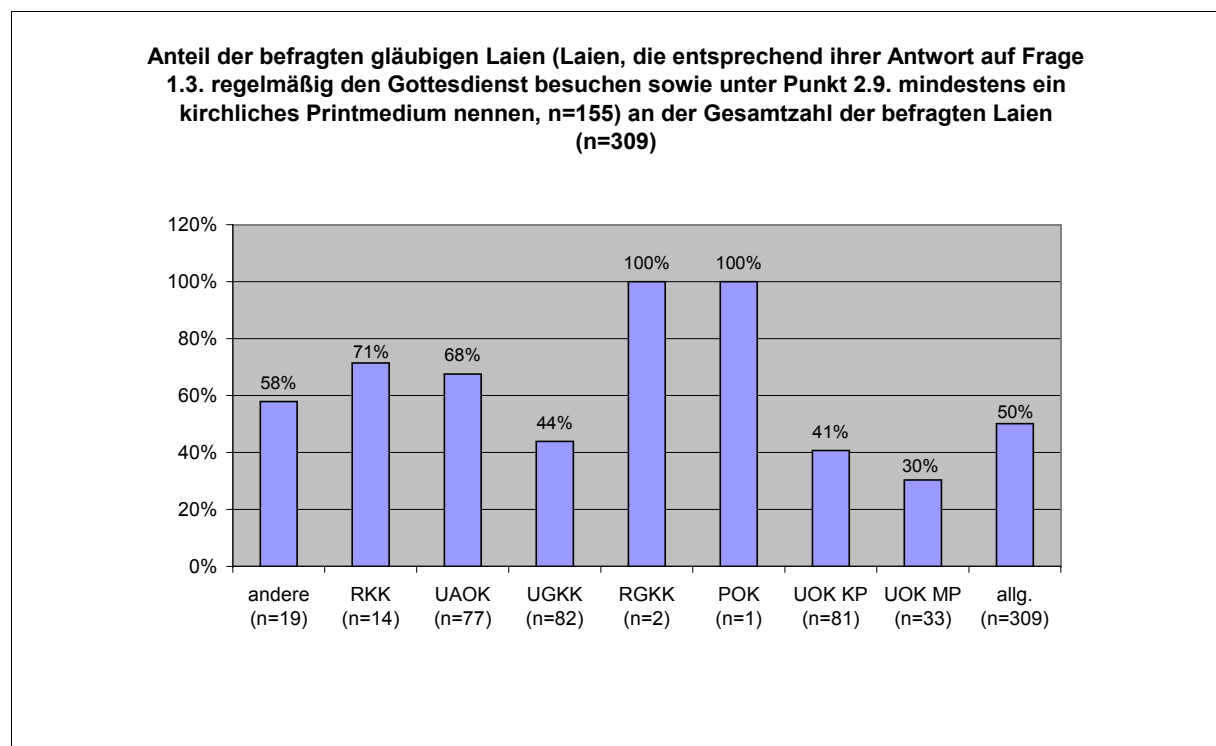

Abb. 18: Anteil der gläubigen Laien an der Gesamtzahl der befragten Laien

3.1.5 Rückblick auf den Ukrainischunterricht während der Schulzeit

Die Zielsetzung, der Gegenstand und die Bedeutung der sowjetischen Sprachenpolitik für die Lehrpläne öffentlicher Bildungseinrichtungen wurden in der Fachliteratur eingehend diskutiert, z.B. bei Jachnow (Jachnow 1977: 60ff).

“In der Schule wurde der Unterricht auf Ukrainisch abgehalten, an der Universität wurden viele Fächer auf Russisch unterrichtet. In der Kindheit beherrschten wir (Angehörige eines Jahrgangs) das Russische im Allgemeinen nicht und lernten es als Fremdsprache, wir lebten ja in einem kleinen Ort. Aber (...) auch die ukrainische Literatursprache war mir sehr fremd und unverständlich, ihre Akzeptanz ist ein Verdienst der Erziehung und kein organisches Bedürfnis. In Bezug auf die Fachausbildung hat es mir immer an Information über die Sprachgeschichte gefehlt: Diese Lehrveranstaltungen waren an der philologischen Fakultät sehr kurz und tendenziös.” (Punkt 2.7. der qualitativen Befragung, I. Theologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

“Fast alle Lehrveranstaltungen am Institut wurden auf Russisch gehalten, obwohl sich in der Gruppe nur ein Russe befand. Nach der Schulzeit war der Ukrainischunterricht praktisch verboten. Aber zum Glück hat sich das geändert.” (Punkt 2.7. der qualitativen Befragung, S. Laie, Angehöriger der UGKK)

“Im Vergleich zu anderen – ja, denn ich habe an der Universität Ukrainistik studiert (1986-1991). Dennoch fehlten seriöse Studien zur Sprachtheorie, denn das war erst eine Übergangsphase (...). Ich glaube, heute haben die Studenten bessere Möglichkeiten.” (Punkt 2.7. der qualitativen Befragung, T. Philologe, Kyjiv)

Bei der Auseinandersetzung mit dem Thema sollte m.E. der Tatsache verstärkte Aufmerksamkeit zuteil werden, dass der Anteil der nicht mehr zu Sowjetzeiten „schulisch sozialisierten“ jungen Erwachsenen an der ukrainischen Bevölkerung wächst. Daher interessiert mich die Frage, ob in Abhängigkeit vom Alter der Probanden signifikante Unterschiede in der Beurteilung des Ukrainischunterrichts während der Schulzeit nachweisbar sind („3.1. Was können Sie über Ihre Ausbildung sagen? Hatten Sie günstige Bedingungen zum Erlernen des Ukrainischen? Ja – überwiegend ja – mehr oder weniger – eher nicht – nein.“).⁹⁹

Mehr als 70% der befragten Interviewpartner (n=447) bestätigen günstige Voraussetzungen für das Erlernen des Ukrainischen während ihrer Schulzeit. Sie wählen die Antwortkategorie „ja“, wobei der höchste diesbezügliche Prozentsatz in der Gruppe der 15-20-Jährigen festzustellen ist (hier entscheiden sich 79 von 100 Personen

⁹⁹ Auf eine Differenzierung der Ergebnisse nach den Kriterien „Experte“ im Gegensatz zu „Laie“ wurde an dieser Stelle verzichtet.

für die Antwort „ja“). Ähnlich positiv fallen auch die Ergebnisse in den anderen Altersgruppen aus (ebenfalls mit Anteilen der „Ja-Nennungen“ von über 60%), auch wenn eine leicht abnehmende (für die Population jedoch nicht als signifikant nachweisbare¹⁰⁰) Tendenz in Abhängigkeit von der Höhe des Alters auffällt. Für die Grundgesamtheit bedeutet dies, dass sich selbst in der Altersgruppe 60+ unter Berücksichtigung der wegen der geringen Fallzahl (n=25) großen Schwankungsbreite mindestens 44% der Menschen positiv äußern würden (im Gegensatz zu maximal 19% der Population, die wohl von ungünstigen Voraussetzungen ausgehen).

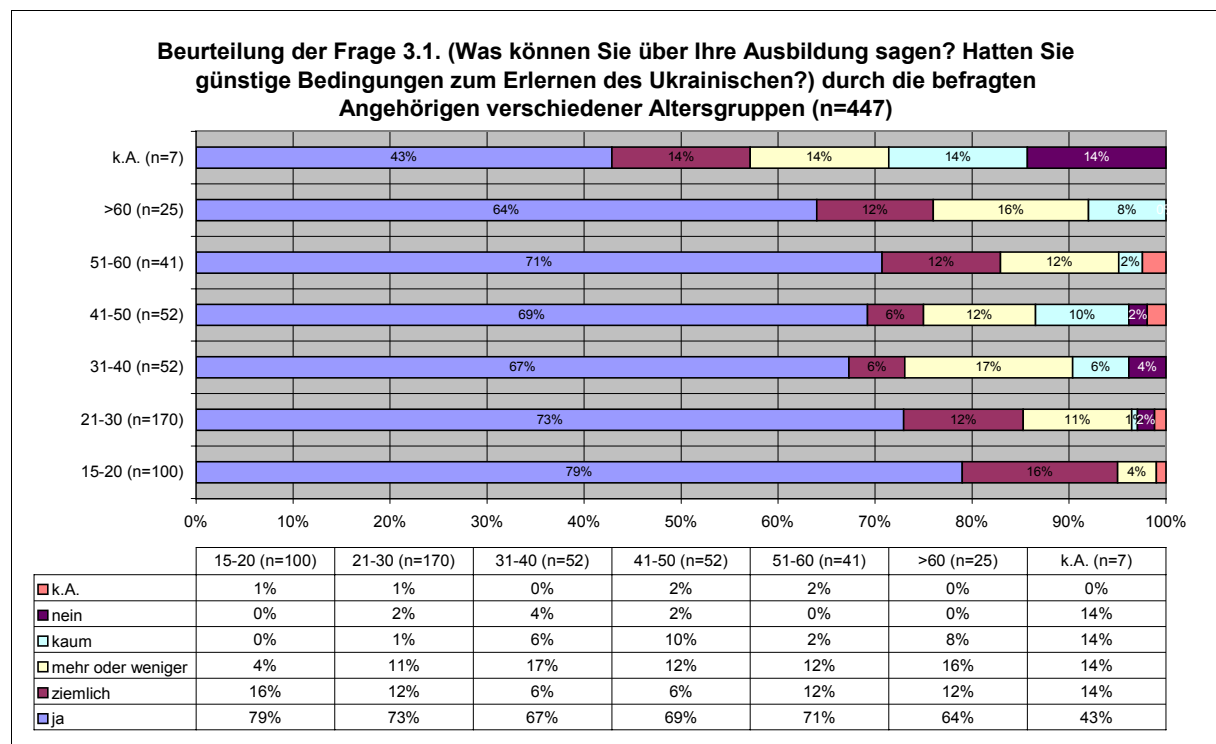

Abb. 19: Aussagen über den Ukrainischunterricht in Abhängigkeit vom Alter

Die positive Sichtweise der 447 Auskunftspersonen lässt sich auch an der Anzahl jener Probanden, die die Kategorie „beinahe nicht“ bzw. „nein“ wählen, ablesen (keine einzige Person im Alter zwischen 15 und 20 Jahren bzw. über 60 Jahre). Zusätzlich liegt der Anteil jener Personen, die der Thematik indifferent gegenüberstehen und mit „mehr oder weniger“ die Mitte der fünfteiligen Skala wählen, in allen Altersgruppen unter 20%.

Das individuelle Bildungsniveau eines Probanden hat in diesem Zusammenhang offensichtlich keinen wesentlichen Einfluss auf das subjektive Empfinden: 71% der 207 Probanden mit Hochschulabschluss wählen Antwortkategorie 1 („ja“) – der

¹⁰⁰Angaben zu den Konfidenzintervallen befinden sich im Materialteil der Arbeit.

entsprechende Anteil in der Gruppe der Mittelschulabsolventen (n=206) liegt bei 73%. Auch bei den lediglich 25 befragten Personen ohne abgeschlossene Mittelschulbildung liegt der Prozentsatz („ja“) bei 76% .

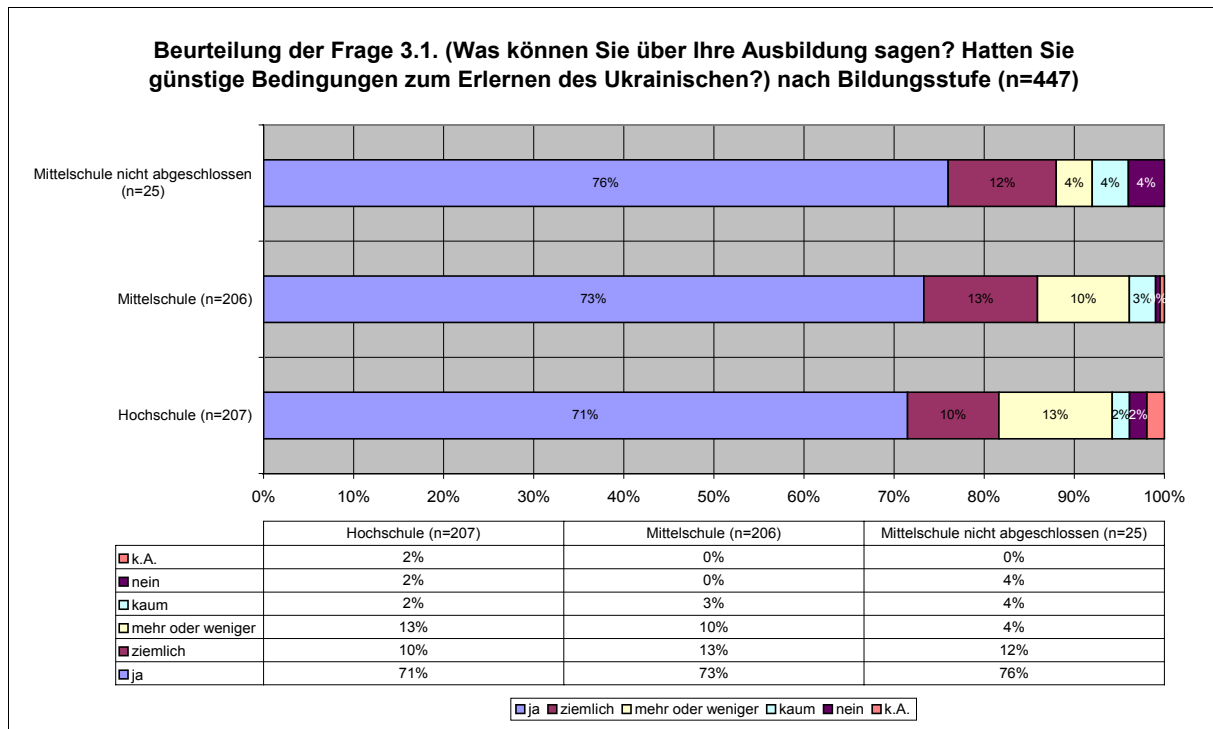

Abb. 20: Aussagen über den Ukrainischunterricht in Abhängigkeit vom Bildungsniveau

3.2 Identitätskonstruktionen und ihre Bedeutung für die Sprachenfrage

3.2.1 Annahmen über die Ursprünge nationaler Identität

Zu Beginn der 90-er Jahre des 20. Jahrhunderts wurden die Art und der Zeitpunkt der Entstehung der ukrainischen Nation intensiv (jedoch in den seltensten Fällen auf wissenschaftlichem Niveau) diskutiert. War es zuvor Konvention gewesen, die ukrainische Nation als „Produkt der Abspaltung“ von der russischen zu definieren und ihre Anfänge mit der beginnenden Neuzeit in Verbindung zu bringen, wurde später versucht, die Formierung einer nationalen Identität möglichst früh anzusetzen (z.B. zur Zeit der Skythen, wie Proband Nr. 81 bei meiner quantitativen Befragung). „Meilensteine“ ukrainischer Geschichte sind im Diskurs über die Nationsbildung die Entstehung der Kijyver Rus', die Kosakenära und die nationale Wiedergeburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts.

Die Befragungsergebnisse legen diesbezüglich nahe, dass sich die Debatte über die nationale Identität auf die öffentliche Meinung ausgewirkt hat („5.9. Von der ukrainischen Nation kann gesprochen werden ab _____. Der Formierung der Kyjiver Rus' – der Kosakenzeit – der nationalen Wiedergeburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts.“). Für mehr als zwei Drittel aller 447 befragten Auskunftspersonen stehen die Anfänge der ukrainischen Nation im Zusammenhang mit der Formierung der Kyjiver Rus' (68% der Laien, 75% der Theologen und Kleriker entscheiden sich für die entsprechende Antwortoption 1). Signifikant weniger Probanden wählen die Kosakenzeit (im Durchschnitt weniger als ein Drittel des jeweiligen Sample). Weder Bildungsniveau noch Alter der Befragten führen zu signifikanten Abweichungen vom allgemeinen Trend. Die Ausnahme bilden Theologen und Kleriker der POK – beide Probanden lassen die Frage unbeantwortet. Theologen und Kleriker der UOK MP sind unterschiedlicher Auffassung (zwei von vier wählen die nationale Wiedergeburt, eine Stimme entfällt auf die Kosakenära, ein Studienteilnehmer entscheidet sich für die Kijyver Rus'). Laien der UOK MP tendieren im Vergleich zu den Theologen und Klerikern ihrer Konfession eher zur Kijyver Rus' bzw. zur Kosakenzeit.¹⁰¹

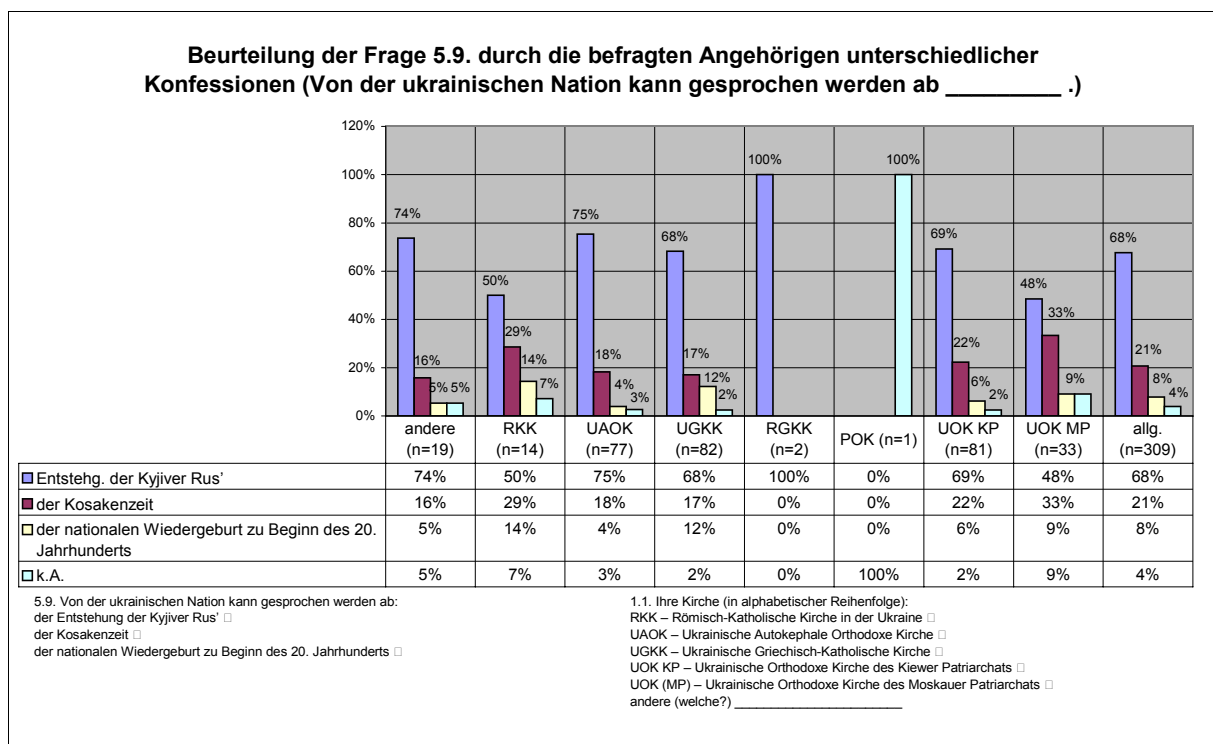

Abb. 21: Beurteilung des Ursprungs der ukrainischen Nation nach Konfession

¹⁰¹ Aufgrund sich überschneidender Konfidenzintervalle ist eine genauere Aussage nicht möglich.

Personen mit dem Russischen als Sprache der Alltagskommunikation (insgesamt 15) sowie bilinguale Probanden entscheiden sich zwar in signifikant geringerem Ausmaß als die Allgemeinheit (n=447) für die Antwortkategorie „Kyjiver Rus“, aber auch für sie steht die nationale Identität am ehesten mit dieser historischen Etappe in Verbindung.¹⁰² Daneben wird v.a. die Kosakenzeit als Ursprung der ukrainischen Nation angenommen. Respondenten, deren Auffassung nach das ukrainische Volk kein orthodoxes ist, setzen die Entstehung der ukrainischen Nation signifikant seltener zur Zeit der Kjiyver Rus' als Referenzpersonen, die eine „orthodoxe Identität“ der Ukrainer annehmen (55% vs. 74%), an.¹⁰³

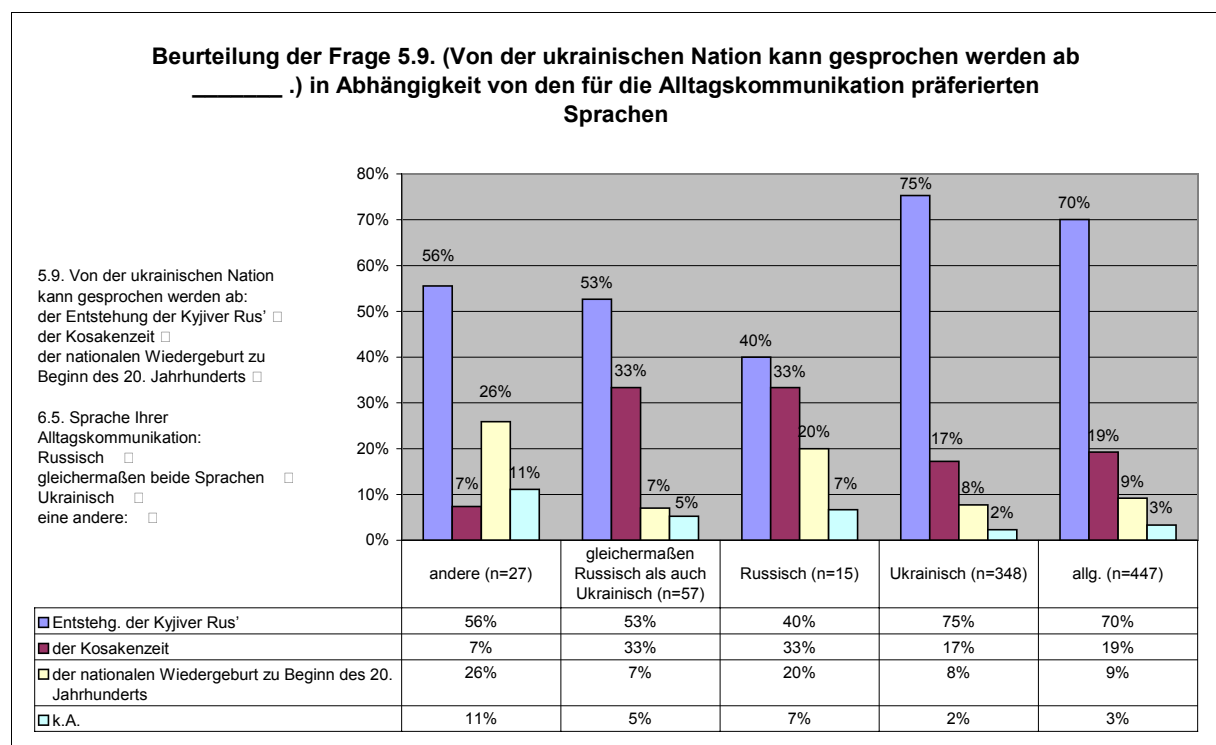

Abb. 22: Beurteilung des Ursprungs der ukrainischen Nation nach für die Alltagskommunikation präferierten Sprachen

¹⁰²Die Antwort „Kyjiver Rus“ wurde von einer relativen Mehrheit gewählt (53% bzw. 40%).

¹⁰³Ich berücksichtige bei der Auswertung alle Interviewpartner, die unter Punkt 5.1. angeben, das ukrainische Volk sei kein orthodoxes Volk (89 Personen). Diese entscheiden sich in signifikant geringerem Ausmaß als die Referenzgruppe jener Probanden, die Frage 5.1. mit „ja“ beantworten, für die Herausbildung der Kyjiver Rus' (55% vs. 74%).

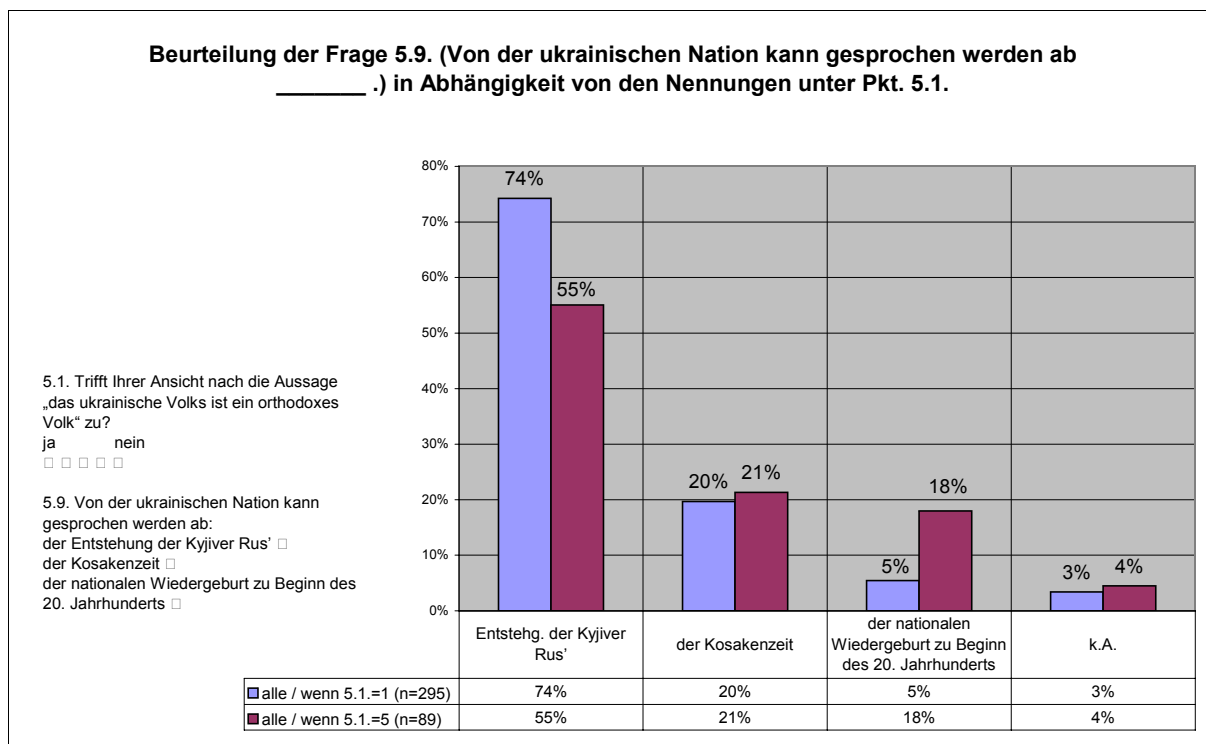

Abb. 23: Beurteilung des Ursprungs der ukrainischen Nation in Abhängigkeit von der Definition des ukrainischen Volks als orthodoxes

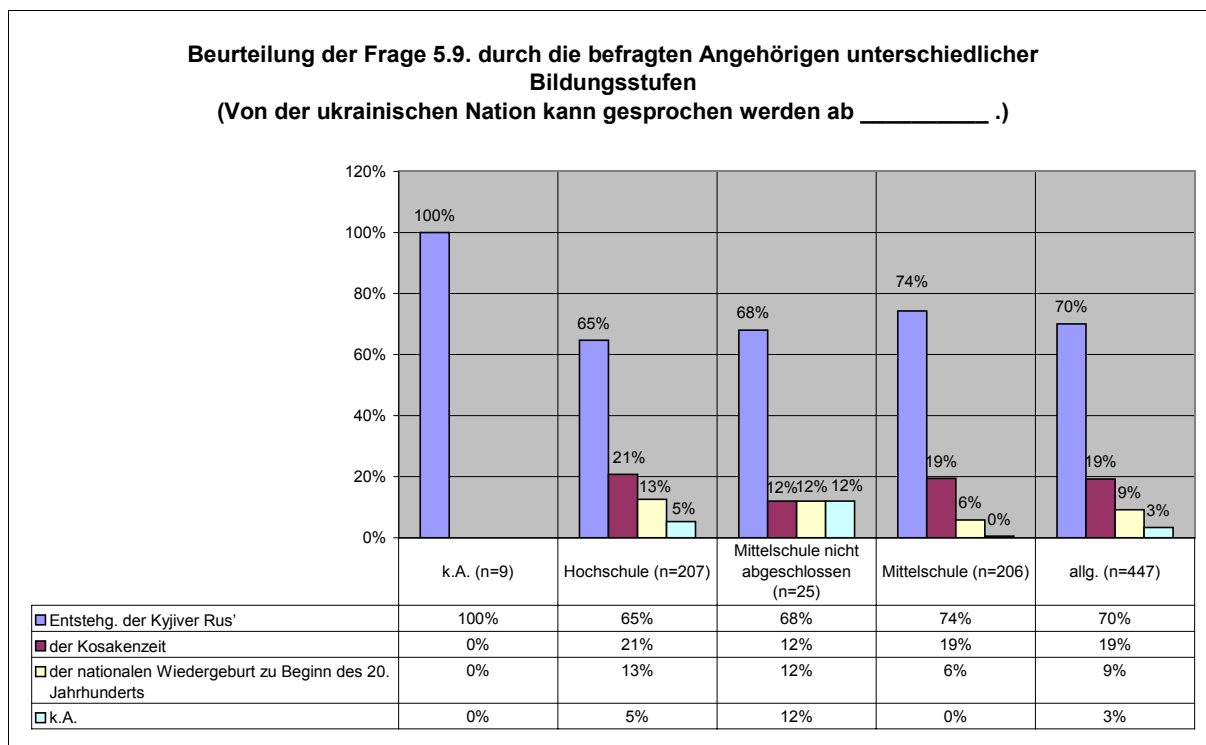

Abb. 24: Beurteilung des Ursprungs der ukrainischen Nation nach Bildungsniveau

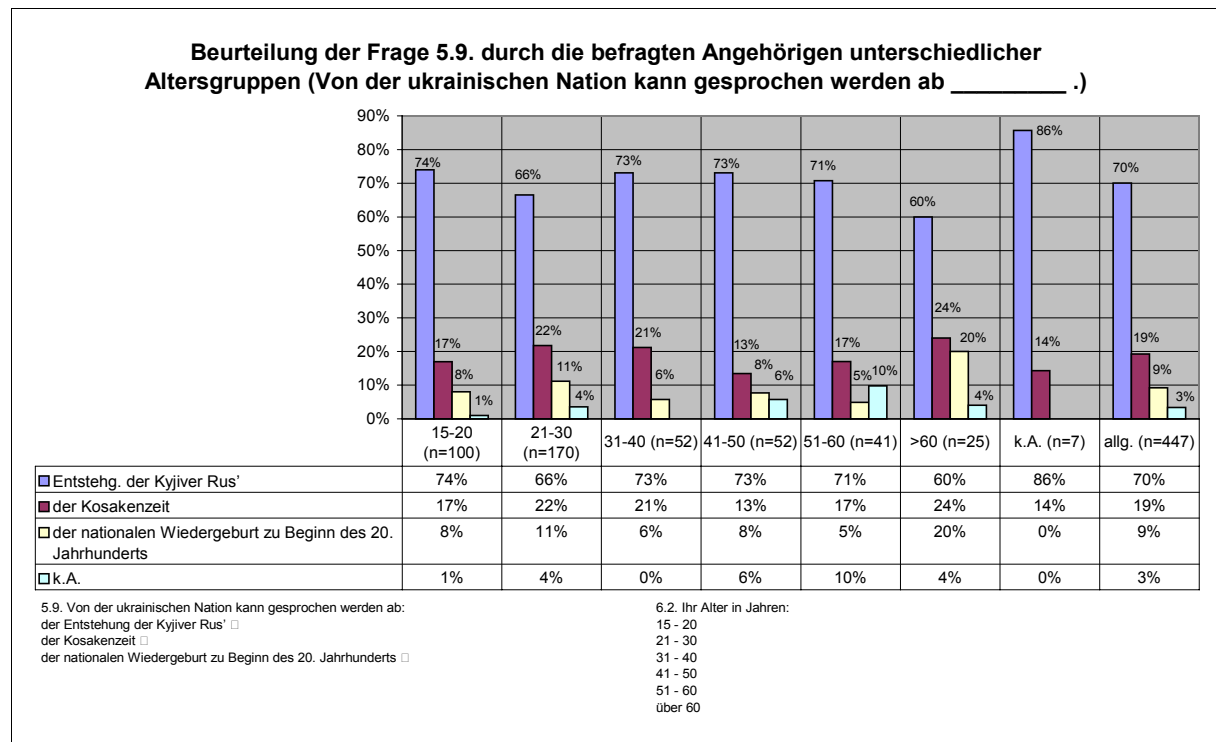

Abb. 25: Beurteilung des Ursprungs der ukrainischen Nation nach Alter

3.2.2 Orthodoxie als Element nationaler Identität?

„Das östliche Christentum hat in seiner orthodoxen Form ein betont positives Verhältnis zu „Nation“ oder „Ethnos“.“ (Koev 1991: 800)

Dieses „positive Verhältnis“ zieht in der ukrainischen Gesellschaft jedoch nicht zwangsläufig die Betrachtung der christlich-orthodoxen Glaubensausrichtung als Charakteristikum des ukrainischen Volks in seiner Gesamtheit nach sich („5.1. Trifft Ihrer Ansicht nach die Aussage zu: „Das ukrainische Volk ist ein orthodoxes Volk“? Ja – 2 – 3 – 4 – nein.“). Die Beurteilung des Zusammenhangs von nationaler Identität und religiöser Ausrichtung hängt meiner Ansicht nach vom individuellen Selbstverständnis und der persönlichen Einschätzung des Verhältnisses der jeweiligen eigenen Kirche zum Staat ab. Dahingehend interpretiere ich die hohe Zustimmung zur Aussage „das ukrainische Volk ist ein orthodoxes“ bei Angehörigen der UAOK, der UOK KP, der UOK MP und bei Pokytnyky.¹⁰⁴

Die 309 befragten Laien geben mehrheitlich an, das ukrainische Volk sei ein orthodoxes, wobei sich Aussagen aktiver Christen kaum (d.h. im Hinblick auf die Po-

¹⁰⁴ Jeweils mehr als zwei Drittel der Probanden stimmen der Aussage zu.

pulation nicht signifikant) von Angaben sozialer Christen unterscheiden.¹⁰⁵ Generell vertreten die Auskunftspersonen klare Standpunkte: Stimmen sie der im Fragebogen formulierten Aussage nicht zu, so entscheiden sie sich hauptsächlich für die Antwortoption „nein“ (ohne den mittleren Bereich auf der fünfstufigen Skala zu wählen). Hinter den ermittelten Daten verbergen sich jedoch mit der konfessionellen Zugehörigkeit variierende, z.T. signifikant unterschiedliche Meinungen zur Frage, insbesondere bei Angehörigen „anderer“ Konfessionen, der RKK, der UGKK und auch der RGKK.¹⁰⁶

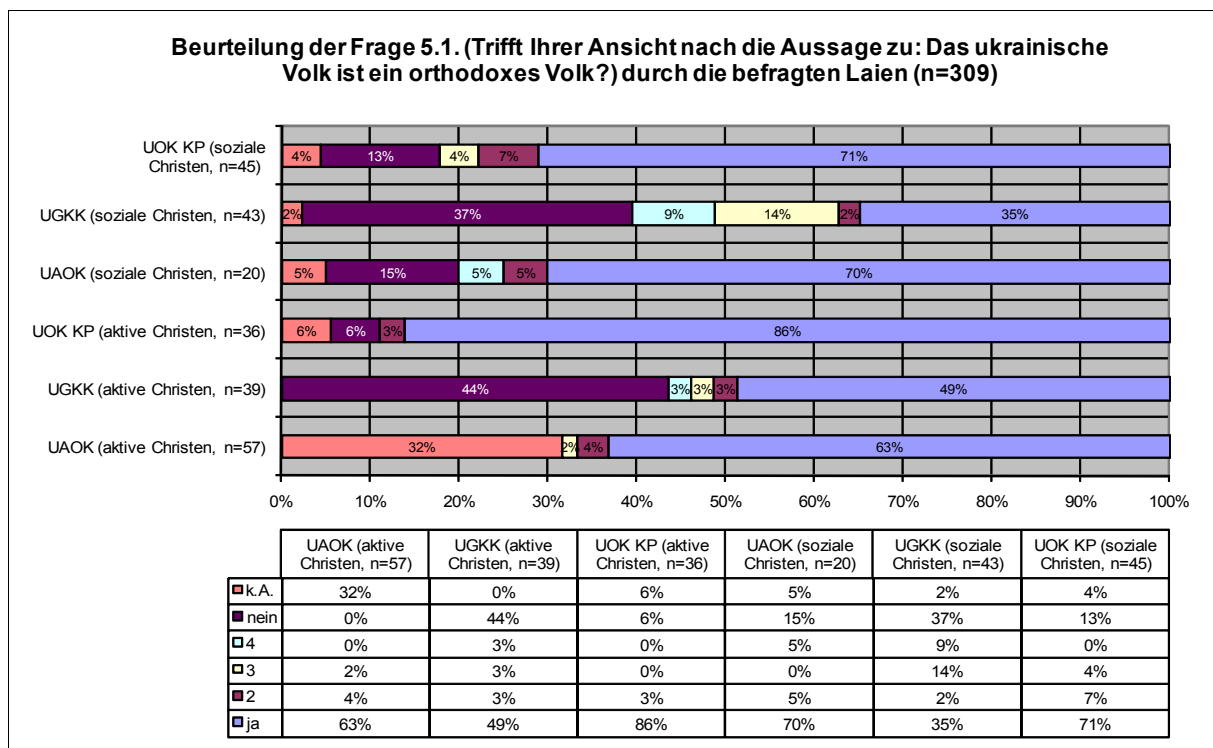

Abb. 26: Aussagen über das Verhältnis der Ukrainer zur Orthodoxie

Abb. 27: Religiöse Identität der Ukrainer (Laien)

¹⁰⁵Auf einer fünfteiligen Skala wählen 63% aller aktiven Christen bzw. 59% der sozialen Christen Antwortoption 1, d.h. sie schränken ihre Zustimmung nicht ein.

¹⁰⁶Bei Laien „anderer“ Konfessionen ist die Tatsache, dass sich acht Probanden für „ja“ und sieben Probanden für „nein“ entscheiden, m.E. auf die heterogene Zusammensetzung des Samples zurückzuführen. Acht der zehn befragten aktiven Christen der RKK beantworten die Frage mit „nein“ (im Gegensatz zu drei von vier sozialen Christen der RKK, die sich für „ja“ entscheiden). Innerhalb der UGKK steht den Laien, die das ukrainische Volk als orthodoxes bezeichnen, eine etwa gleich große Gruppe von Probanden gegenüber, die die Aussage ablehnen (sowohl bei aktiven als auch bei sozialen Christen).

3.2.3 Kirchenslavisch und religiöse Identität

Im Metadiskurs über die Bedeutung des Kirchenslavischen für die Slavia Orthodoxa bilden nicht nur Fragen der Struktur und Funktion den Gegenstand der Sprachendebatte, sondern auch der identitätsstiftende Charakter der traditionellen Liturgiesprache. Ein von mir befragter Philologe aus L'viv bringt die „ideengeschichtliche“ Grundlage des Verhältnisses der in der byzantinischen Tradition stehenden ukrainischen Kirchen zum Kirchenslavischen so auf den Punkt (Buchmayer 2005: 279):

„Unsere (...) Tradition der Kirche basiert auf dieser Sprache, ist in ihr verwurzelt und gesägt wird an diesem kirchenslavischen Zweig nur deswegen, (...) weil es (das Kirchenslavische) veraltet und sehr unverständlich ist. Über das Gebet etabliert sich die kirchenslavische Lexik im Unterbewusstsein und wird (...) vererbt. „Otče naš“ wird selbst durch die freieste Übersetzung nicht zu „Tatu naš“, denn solch ein Text wird nicht als Gebet wahrgenommen. Bei einem generellen Verlust des Kirchenslavischen müssten eigentlich zentrale christliche Bedeutungsinhalte „umgedeutet“ werden (z.B. angefangen bei den Worten „chram“ oder „Pryčastja“).

Nehmen die Befragten in der Praxis die Symbolkraft des Kirchenslavischen und damit einen zentralen Gegenstand des (theoretischen) Diskurses über die Kirchensprache wahr? Ist für sie das Kirchenslavische ein „Stein“ im Fundament der Gemeinschaft orthodoxer Christen („4.21. Sind Sie der Ansicht, dass das Kirchenslavische ein „Stein im Fundament der Kirche [wörtlich des Kirchengebäudes]“ ist? Ja – ziemlich – mehr oder weniger – nein – schwer zu beantworten.“)?

Die Antwort lautet: bedingt. Laien betrachten das Kirchenslavische z.T. als „Stein im Fundament der Kirche“. Im Hinblick auf die Population kann als gesichert angenommen werden, dass sich mehr Personen für „ja“ bzw. „nein“ als für „mehr oder weniger“ entscheiden würden (die Konfidenzintervalle für „ja“ bzw. „nein“ überschneiden einander weder mit „mehr oder weniger“ noch mit „schwierig zu beantworten“).¹⁰⁷ Die deutlichste Zustimmung äußern Laien der UOK MP (20 der 33 Probanden, d.h. 61% beantworten die Frage mit „ja“, wobei der für die Grundgesamtheit an-

¹⁰⁷Die in der Gruppe der Laien gewonnenen Daten verteilen sich trotz leichter Konzentration auf die Antwortkategorien „ja“ (27% der Befragten) und „nein“ (29%) im Wesentlichen gleichmäßig über die fünfteilige Skala (von „ja“ bis „nein“, „5“ steht für „schwierig zu beantworten“). Dieses Ergebnis und die Datenverteilung auf die anderen vorgegebenen Antwortoptionen („ziemlich“ wurde von 17% gewählt, „schwierig zu beantworten“ von 15% und „mehr oder weniger“ von 9%) sind m.E. Ausdruck der Tatsache, dass die Probanden sehr unterschiedlicher Auffassung in Bezug auf die Rolle des Kirchenslavischen sind. Diese Aussage bestätigt sich bei der Überprüfung der entsprechenden Konfidenzintervalle, es treten Überschneidungen auf.

genommene Vertrauensbereich zwischen 43% und 78% liegt). Der entsprechende Zustimmungswert liegt in der Grundgesamtheit zwischen 43% und 78%. Für den Angehörigen der POK ist das Kirchenslavische offensichtlich integrativer Bestandteil der kirchlichen Tradition. Probanden anderer im Rahmen der vorliegenden Studie untersuchten ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus (UAOK, UGKK, UOK KP) vertreten uneinheitliche Positionen.¹⁰⁸ Relativ betrachtet entscheiden sich Angehörige der UOK KP sogar am häufigsten für „nein“ (42%) – der Anteil in der Population liegt zwischen 31% und 53%. Für Probanden der RKK ist die Frage offensichtlich schwierig zu beantworten, ebenso wie für die Laien der RGKK.

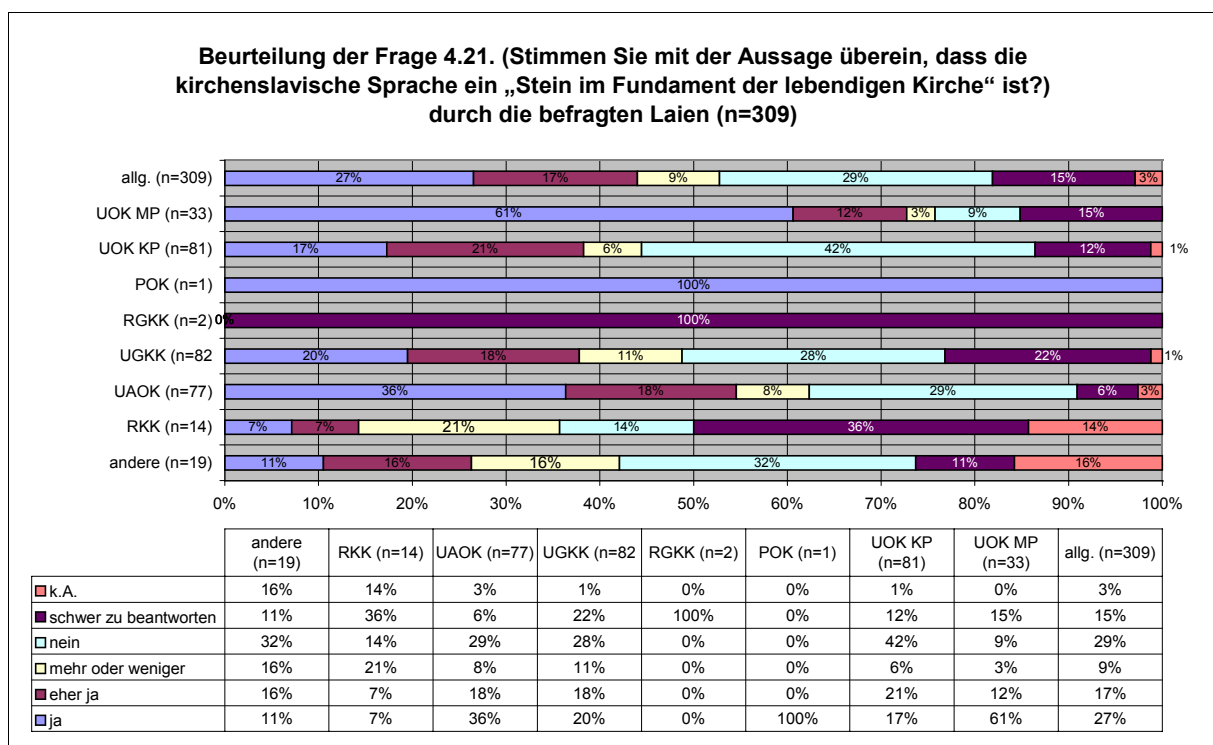

Abb. 28: Bedeutung des Kirchenslavischen für die kirchliche Tradition aus Sicht der Laien

Formeln des Typs „das Kirchenslavische ist ein Stein im Fundament der lebendigen Kirche“ polarisieren Theologen und Kleriker stärker als Laien. Jeweils zwei Drittel der Angehörigen „anderer“ Kirchen und auch der RKK lehnen die Aussage ab. Griechisch-katholische Geistliche schließen sich ebenso wie die Auskunftspersonen der UOK KP der Aussage inhaltlich eher nicht an, während auf Seite der UOK MP die Zustimmung überwiegt.¹⁰⁹

¹⁰⁸Die Felder „ja“ und „nein“ wurden häufiger angekreuzt als im mittleren Bereich der Skala liegende Antwortoptionen

¹⁰⁹Ausgenommen die UAOK sind die im Sample der Theologen und Kleriker gewonnenen Daten stärker bipolar auf „ja“ einerseits und „nein“ andererseits verteilt (bei UGKK und UOK KP mit höheren Prozentsätzen bei „nein“, bei UOK MP mit einem entsprechend hohen Anteil der Nennungen „ja“).

“(...) Es (das Kirchenslavische) steht hinsichtlich des Einflusses (...) auf das kirchliche Leben in einer Reihe mit dem Griechischen und dem Georgischen als Gottesdienstsprachen. Ohne dieses Element kann man sich den Bereich der griechisch-, georgisch- und slavischsprachigen Kirchen schwer vorstellen.” (Punkt 3.1. der qualitativen Befragung, B. Theologe, Angehöriger der UOK MP L'viv)

Sogar intrakonfessionell herrscht Uneinigkeit:

“(...) das Kirchenslavische ist ein Stein im Fundament der Kirche, aber eigentlich berühren wir mit der Einführung des Ukrainischen als Gottesdienstsprache nicht das Fundament, sondern setzen den Bau der Kirche fort (...).” (Punkt 3.1. der qualitativen Befragung, Q. Theologe, Angehöriger der UGKK L'viv)

“Eckpfeiler im Fundament der Kirche ist Jesus Christus. Ich würde dem Kirchenslavischen keine so große Bedeutung beimessen; (...) die orthodoxe Sprache (sic) ist wichtig, aber kein so einzigartiges Merkmal.” (Punkt 3.1. der qualitativen Befragung, E. Theologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

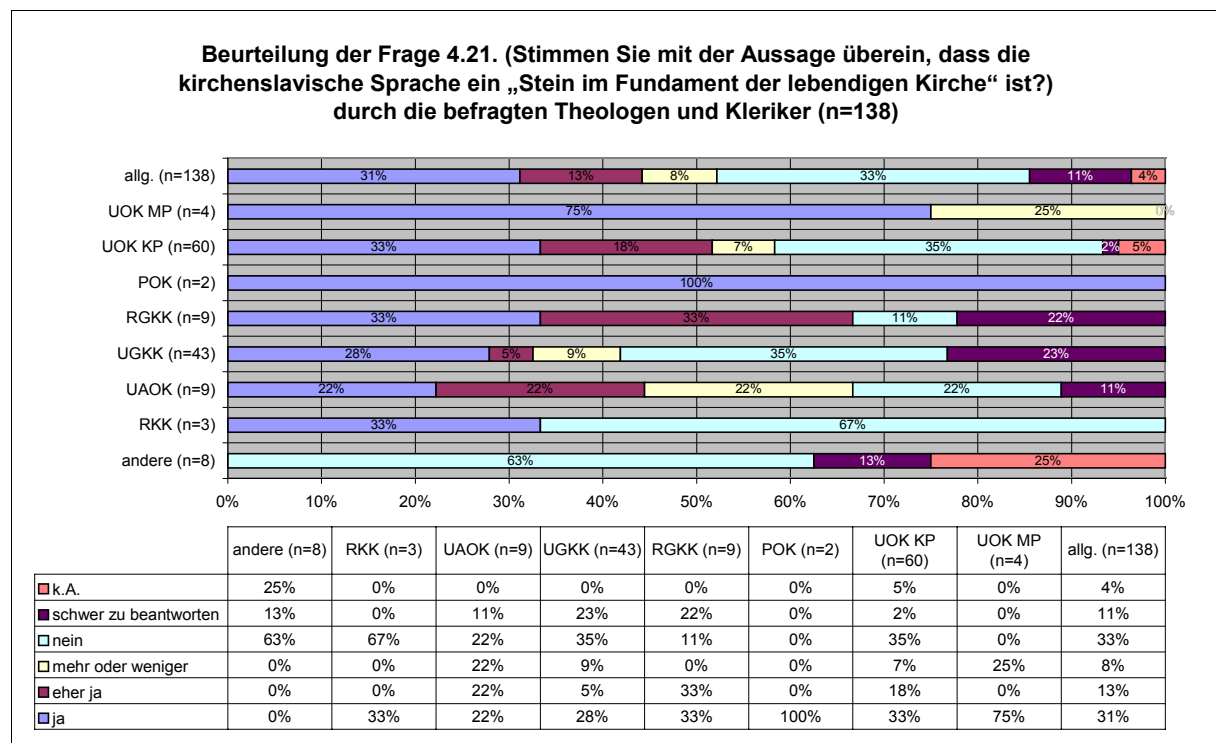

Abb. 29: Bedeutung des Kirchenslavischen für die kirchliche Tradition (Theologen)

In Fachkreisen ist in den letzten Jahren zuweilen die Rede von einer Kirchenslavisierung innerhalb der UGKK. In der UOK MP ist das Kirchenslavische, wie es scheint, unverzichtbarer Bestandteil der Orthodoxie – seine (historische) Bedeutung äußert sich nicht zuletzt in der Verfasstheit dieser Kirche. Eine signifikante Mehrheit der befragten Theologen und Kleriker (74%) erkennt jedoch keinen Widerspruch der „Vervolkssprachlichung“ der Liturgie zum Wesen der Orthodoxie („1.14. Steht Ihrer

Ansicht nach die Einführung der Volkssprachen (sic) in den Gottesdienst im Widerspruch zum Wesen der Orthodoxie? Ja – nein.“).¹¹⁰ Selbst drei der vier befragten Theologen und Kleriker der UOK MP – sie stammen aus der Westukraine – beantworten die entsprechende Frage mit “nein” (die Gegenstimme stammt von einem Theologen aus der Ostukraine). Erachten Sie daher die Wahrung der orthodoxen Tradition als mit der Verwendung moderner Standardsprachen während des Gottesdienstes vereinbar?

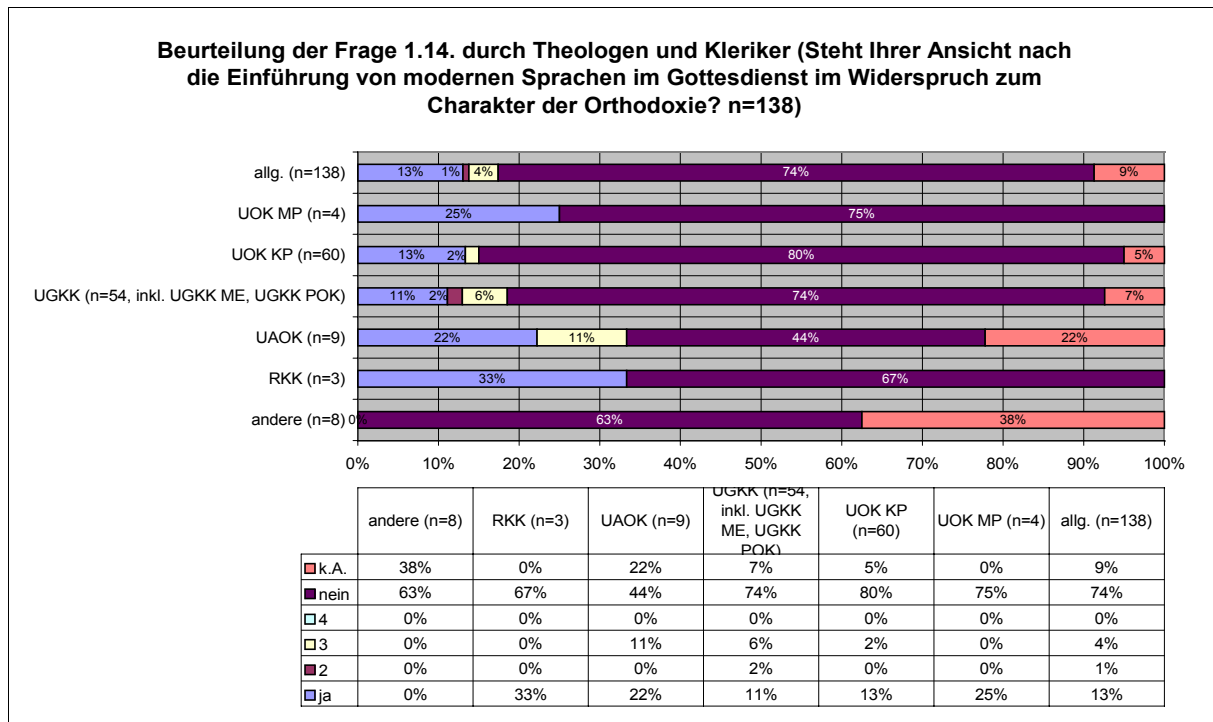

Abb. 30: Vereinbarkeit des Gottesdienstes in einer modernen Standardsprache mit der Orthodoxie

3.2.4 Die Übersetzung der Heiligen Schrift und ihre Bedeutung für die sogenannte nationale Wiedergeburt

Die bewusste Reflexion der eigenen nationalen Identität wird in zahlreichen Gesellschaften Mitteleuropas mit der Übertragung der Heiligen Schrift in die jeweilige „Volkssprache“ assoziiert, denn die nationale Wiedergeburt des 19. und 20. Jahrhun-

¹¹⁰In das der Studie zugrundeliegende Erhebungsinstrument habe ich die Fragestellung 1.14. integriert, um die Vereinbarkeit moderner Standardsprachen mit dem orthodoxen Erbe der Kirchen des byzantinischen Ritus durch Experten (i.e. Theologen und Kleriker) beurteilen zu lassen.

Die Angaben der neun Theologen und Kleriker der UAOK führen aufgrund der geringen Fallzahl zu keinen statistisch validen Aussagen, eine relative Mehrheit erkennt keinen Widerspruch.

derts stellt in Mitteleuropa jene historische Phase dar, in der (z.T. erneut) der Versuch unternommen wurde, die Bibel in moderne Nationalsprachen zu übersetzen.

Ab Mitte des 19. Jahrhunderts tauchten die ersten neueren Übersetzungen der Heiligen Schrift ins Ukrainische auf: Z.B. nahm Pantelejmon Kuliš mit Unterstützung des aus Galizien stammenden Ivan Puljuj die Arbeiten an seiner Bibelübersetzung in Angriff. Das 1897 unvollendet hinterlassene Werk stellte Puljuj mit Hilfe des Schriftstellers Ivan Nečuji-Levyč'kyj fertig. Zwar wird die 1903 erschienene (erste vollständige) Bibelausgabe in ukrainischer Sprache heute kaum mehr verwendet, da sie von der gleichzeitig entstandenen Arbeit Pylyp Moračevs'kyis „verdrängt“ wurde. Nach wie vor ist sie jedoch Gegenstand intensiver Erforschung und illustriert aufgrund ihrer Entstehungsgeschichte die verschiedenen Etappen der sprachlichen Ukrainisierung.¹¹¹ Aktuell wird ihr ebenso wie den Fassungen nach Ivan Ohijenko und Ivan Chomenko-Pljuta eine zentrale Rolle für die Herausbildung des konfessionellen Stils der modernen ukrainischen Standardsprache zugeschrieben. Vasyl' Nimčuk zählt sie überhaupt zu den wichtigsten, vollständigen Bibelübersetzungen ins moderne Ukrainische (Nimčuk 2005: 15ff). Alle drei Texte wurden im Wesentlichen aus dem Hebräischen übersetzt und markieren unterschiedliche Entwicklungsstufen der neueren ukrainischen Standardsprache.

Kennen die Studienteilnehmer die Übersetzungen und welche Bedeutung messen sie ihnen bei? Wie erleben die Studienteilnehmer den in der Fachliteratur des letzten Jahrzehnts intensiv behandelten Zusammenhang zwischen der Übersetzung zentraler Schriften des Christentums in das Ukrainische und der nationalen Wiedergeburt?

Entsprechend den Analyseergebnissen ist den Probanden v.a. die Bibelübersetzung nach Ohijenko bekannt, wobei der hohe Bekanntheitsgrad meiner Ansicht nach in erster Linie auf dessen Bedeutung für das politische Geschehen der ersten Hälfte des 20. Jahrhundert zurückzuführen ist („3.9. Welche der angeführten Übersetzungen der Heiligen Schrift sind Ihnen bekannt? (Die Übersetzung nach ...) Kuliš – Ohijenko – Chomenko – andere (Übersetzungen): _____.“). Das gestützte Erinnerungsvermögen („Recognition“) liegt in der Gruppe der 309 befragten Laien bei

¹¹¹Dies äußert sich z.B. in den wechselnden Ansätzen in Bezug auf die sprachliche Adaption von Fremdwörtern.

56%. Unter Berücksichtigung der Schwankungsbreite ist für die Grundgesamtheit von einem über 50% hinausgehenden Bekanntheitsgrad auszugehen. Ohijenkos Übersetzung nennen insbesondere Laien der UAOK und UOK KP (mit einer Recognition von jeweils 64% und einer in beiden Fällen vergleichsweise signifikant hohen Konzentration der Werte auf die Antwortkategorie „Ohijenko“). Bei den Theologen und Klerikern liegt der entsprechende Anteil mit 77% sogar noch höher.

Die Übersetzung nach Kuliš ist 62% der Experten ein Begriff und dürfte hauptsächlich unter Fachleuten bekannt sein, denn kaum mehr als ein Drittel der befragten Laien – darunter am ehesten Probanden der POK – gibt an, den Text zu kennen (36%).

Von einem noch geringeren Bekanntheitsgrad ist bei der Übersetzung des in der römisch-katholischen Tradition stehenden Ivan Chomenko auszugehen: Lediglich jede zehnte Person erinnert sich gestützt an sie, auf Seite der Theologen und Kleriker zumindest jeder dritte Proband (wobei Chomenko hauptsächlich von Klerikern der UGKK sowie der RGKK und von Theologen und Klerikern der UOK KP genannt wird).

Angehörige „anderer Kirchen“ – unter ihnen befinden sich auch Protestanten, die laut Nimčuk noch heute die Übersetzung nach Ohijenko verwenden – entscheiden sich gleichermaßen für alle drei Optionen.

Dass die Tradition der Bibelübersetzung ins Ukrainische über konfessionelle Grenzen hinweg Beachtung findet, zeigt sich im Kontext der Frage 3.9. in mehrfacher Hinsicht: Zunächst belegen die Befragungsergebnisse, dass innerhalb der UOK MP neben der offiziell approbierten Synodalübersetzung die Fassungen nach Ohijenko und Kuliš zumindest einem Teil der Angehörigen bekannt sind.¹¹² Darüber hinaus ist m.E. die Tatsache, dass Theologen und Kleriker mindestens zwei in unterschiedlichen Traditionen stehende Übersetzungen kennen, als Ausdruck einer aktiven theoretischen und konfessionelle Grenzen überwindenden Auseinandersetzung mit der Thematik zu werten.

¹¹²Denn ein Viertel Probanden der UOK MP erkennt Kuliš, ein Drittel Ohijenko.

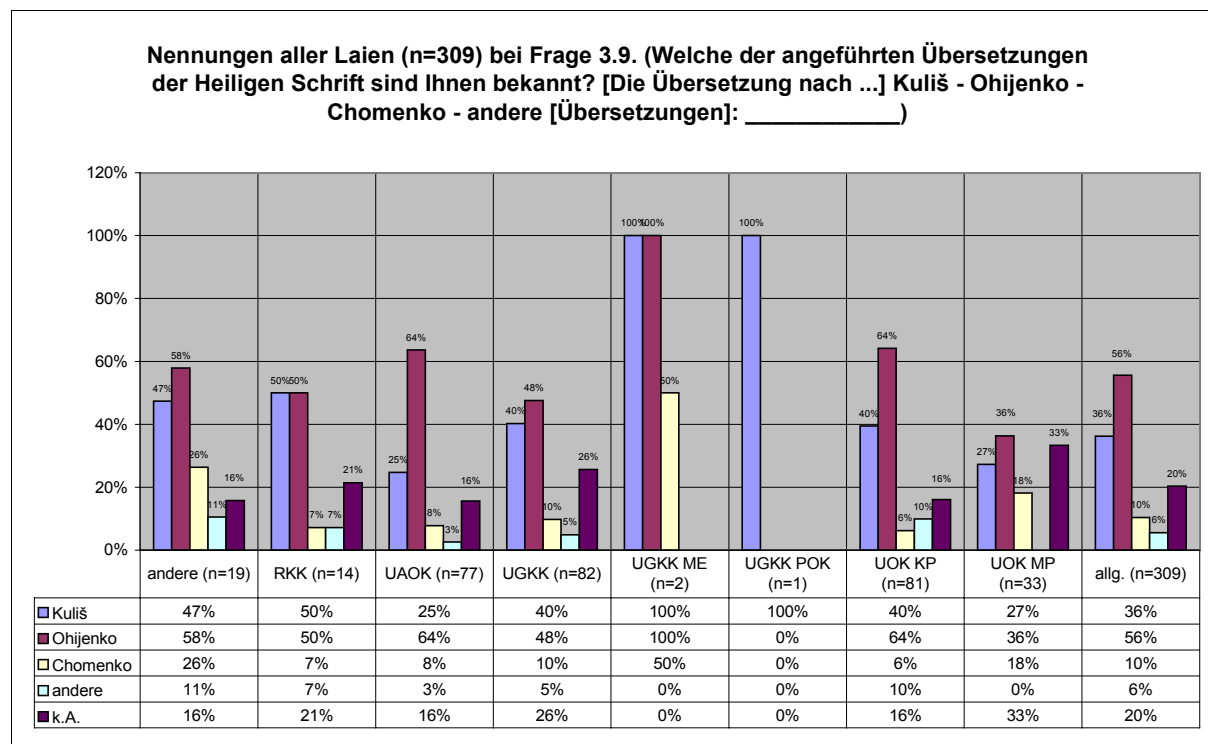

Abb. 31: Bekannte Bibelübersetzungen ins Ukrainische (Laien)

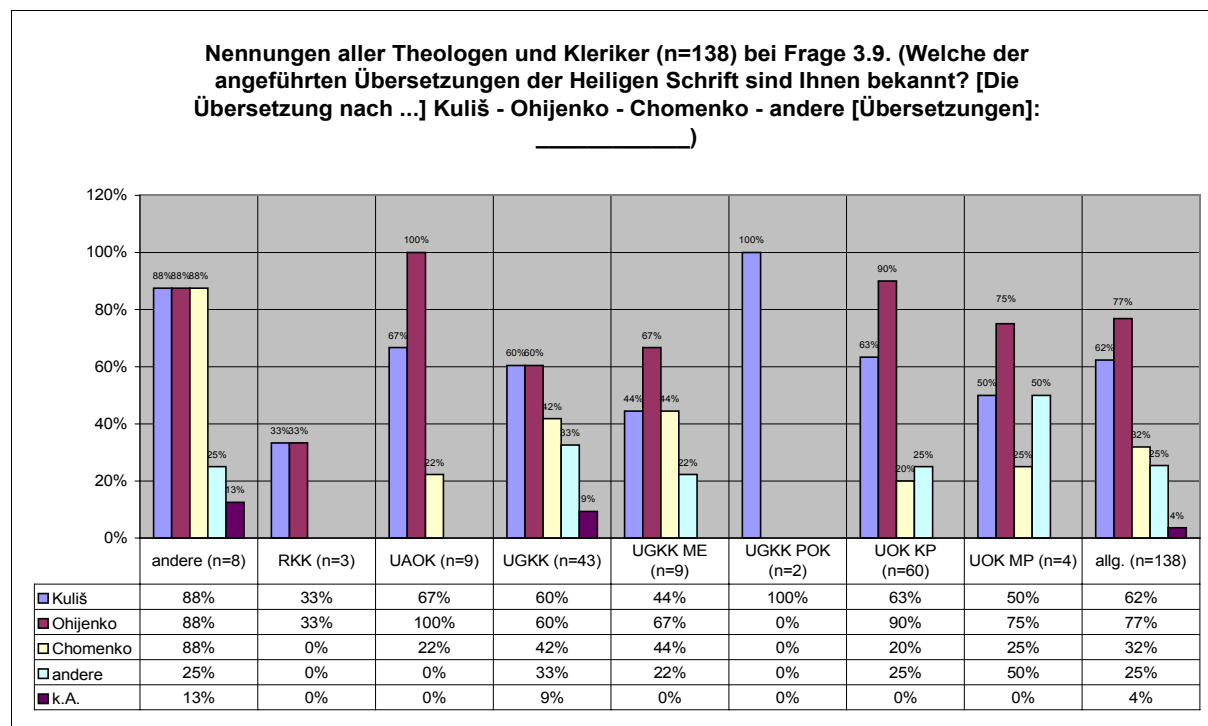

Abb. 32: Bekannte Bibelübersetzungen ins Ukrainische (Theologen)

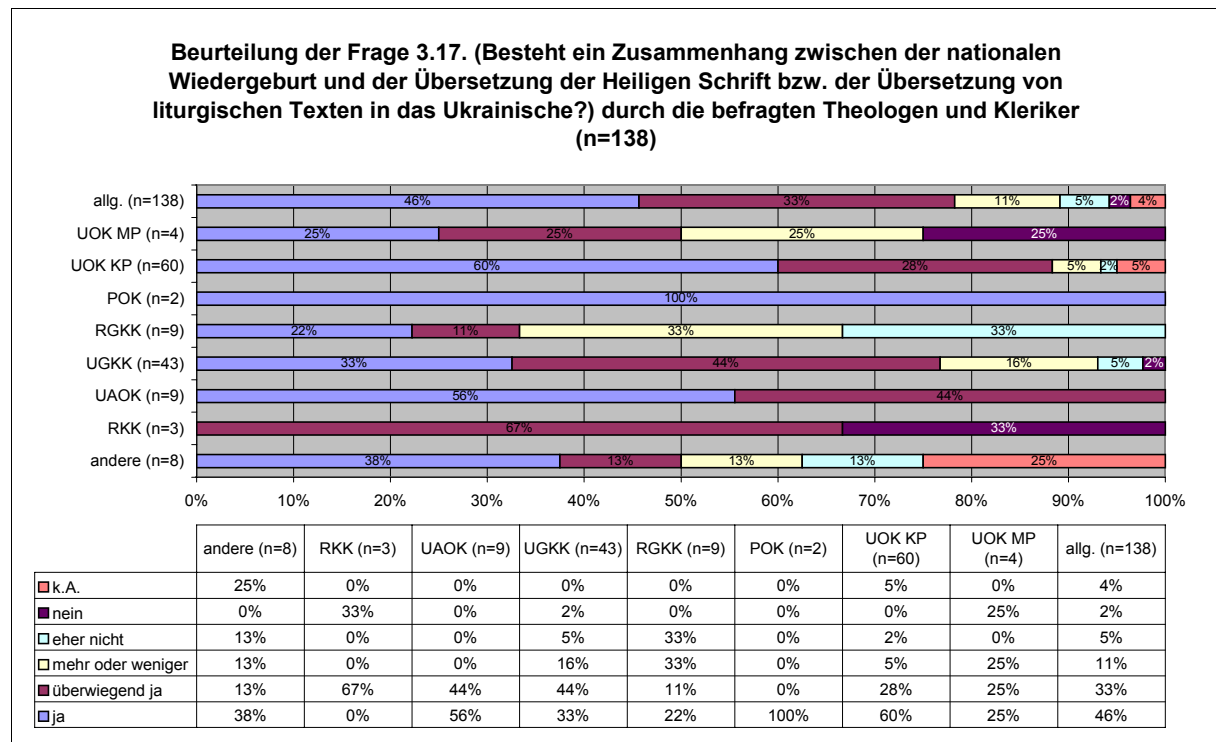

Abb. 33: Nationale Wiedergeburt und Übersetzung der Heiligen Schrift (Theologen)

Die Übersetzung der Heiligen Schrift steht in der Wahrnehmung der Studienteilnehmer eindeutig im Zusammenhang mit der nationalen Wiedergeburt, insbesondere aus Sicht der befragten Theologen und Kleriker der UAOK und der UOK KP (88% der Nennungen entfallen auf „ja“ bzw. „überwiegend ja“).¹¹³ Diese Tendenz setzt sich auch bei einem Großteil der befragten griechisch-katholischen Theologen und Kleriker fort, hier wählen 77% entweder Antwortoption 1 oder 2 („3.17. Besteht ein Zusammenhang zwischen der nationalen Wiedergeburt und der Übersetzung der Heiligen Schrift bzw. der Übersetzung von liturgischen Texten in das Ukrainische? Ja – überwiegend ja – mehr oder weniger – eher nicht – nein.“). Dennoch lässt die Datenverteilung auf einen vergleichsweise vorsichtig geäußerten Zusammenhang zwischen der nationalen Identität und Übersetzungen der Heiligen Schrift schließen.¹¹⁴ Theologen und Kleriker der POK bestätigen einstimmig die Verbindung mit der natio-

¹¹³Zwar umfasst das Sample der UAOK lediglich neun Theologen und Kleriker, wodurch die Schwankungsbreite für die jeweilige Merkmalsausprägung in der Population beträchtlich ist ($P \pm 32\%$), doch auch bei den insgesamt neun Theologen dieser Gruppe findet die unter 3.17. formulierte Aussage ungeteilte Zustimmung. Die Probanden äußern sich geschlossen entweder mit „ja“ oder mit „ziemlich“. Ebenfalls eine eindeutige Position gegenüber Punkt 3.17. nehmen der UOK KP angehörende Theologen und Kleriker ein: 60% der interviewten Personen wählen „ja“, 28% „ziemlich“. Das bedeutet: Es kann von einer Zustimmung bei über 65% der Population ausgegangen werden, die Probanden erkennen mehrheitlich einen Zusammenhang zwischen der „Nationalen Wiedergeburt“ und der Übersetzung der Heiligen Schrift ins Ukrainische.

¹¹⁴Es wird bevorzugt Antwort 2 gewählt. Auch Theologen und Kleriker der RKK tendieren stark zu dieser Antwortkategorie.

nenalen Wiedergeburt. Aus den bei Theologen und Klerikern „anderer Kirchen“ sowie der RGKK und auch der UOK MP ermittelten Daten lässt sich keine eindeutige Aussage ableiten, immerhin entscheiden sich unter den Angehörigen der UOK MP zwei von vier Personen für einen Zusammenhang.

Mit Ausnahme der RGKK stimmen die Laien der unterschiedlichen Konfessionen mit den „Experten“ überein, ihre Zustimmung liegt bei über 50% (auch in der Population kann ein Prozentsatz von mindestens 50% angenommen werden).¹¹⁵ Eine Ausnahme stellen die Angehörigen der UOK MP dar: In Ihrer Gruppe fällt der hohe Anteil jener Laien auf, die die Antwortkategorie 3 („mehr oder weniger“) wählen und sich somit nicht auf eine eindeutige Position festlegen.¹¹⁶

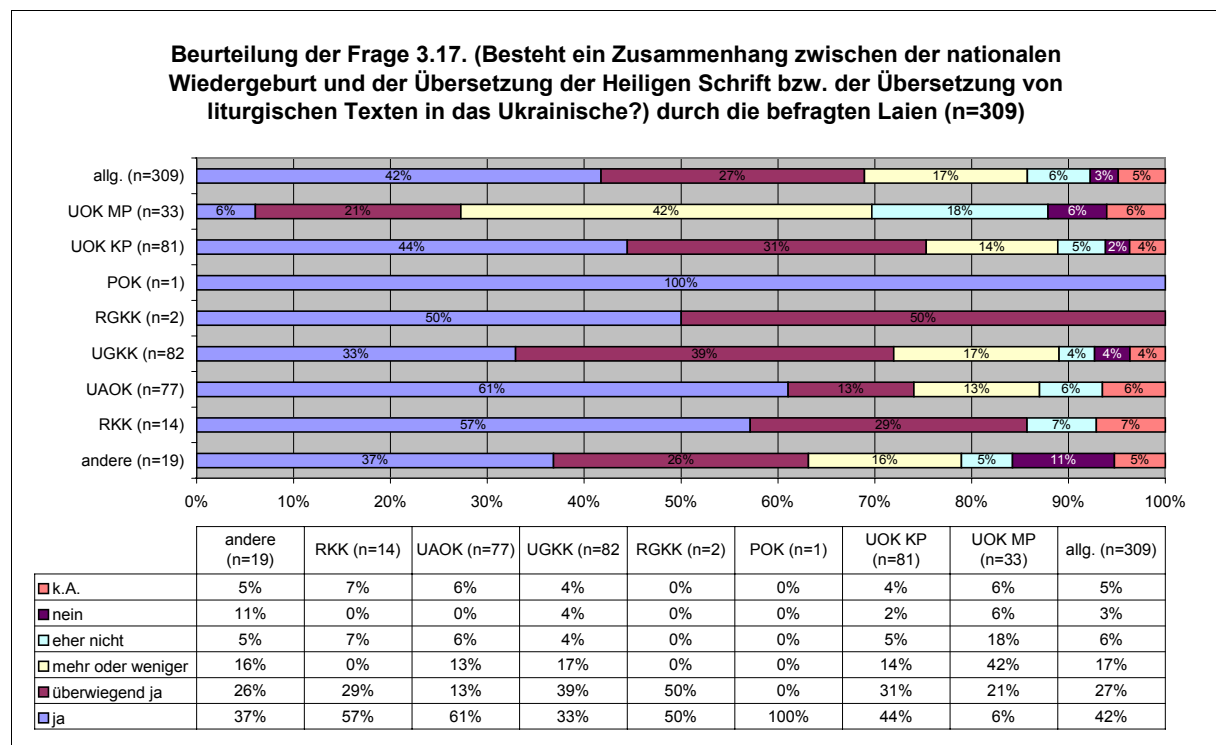

Abb. 34: Nationale Wiedergeburt und Übersetzung der Heiligen Schrift aus Sicht der Laien

Das Bildungsniveau eines Laien wirkt sich nicht wesentlich auf die individuelle Beurteilung des Zusammenhangs zwischen der nationalen Wiedergeburt und der Übersetzung der Heiligen Schrift bzw. der Übersetzung von liturgischen Texten in

¹¹⁵Berechnungsbasis ist der Anteil jener Probanden, die sich für „ja“ oder „ziemlich“ entscheiden.

¹¹⁶Diese vergleichsweise hohe Datenkonzentration bei „mehr oder weniger“ und die unipolare Datenverteilung deuten auf eine eher indifferente Haltung der insgesamt 33 befragten Laien der UOK MP zur Thematik hin (14 von 33 Probanden wählen „mehr oder weniger“).

das Ukrainische aus. Bei keiner der drei untersuchten Gruppen kommt es zu signifikanten Abweichungen vom allgemein bei den 309 Laien ermittelten Ergebnis.

3.2.5 Ansichten zum identitätsstiftenden Potenzial der Kirche(n)

In der Situation des politischen Umbruchs gilt die Kirche als jene öffentliche Institution, der die ukrainische Gesellschaft großes Vertrauen entgegen bringt (insbesondere im Vergleich zu politischen Einrichtungen, siehe dazu Byčenko und Dudar 2002: 643ff bzw. Šanhina 2007c: 24ff). Etwa zwei Drittel der Bevölkerung nehmen sie als moralische Autorität wahr, der Zeitreihenvergleich diesbezüglicher Daten bestätigt eine konstant positive Einstellung. Allgemein anerkannte Autoritäten wie Ihor Isičenko, Erzbischof der UAOK mit Sitz in Charkiv und Poltava, das Oberhaupt der UGKK (Ljubomyr Husar') oder auch Mychajlo Denysenko (Patriarch Filaret) melden sich immer wieder (auch) zu politischen Themen zu Wort. Solche Kommentare zur Tagespolitik werden von der Öffentlichkeit nur zum Teil goutiert. Byčenko und Dudar erwähnen eine Protestaktion aus dem Jahr 2002 („Povstan' Ukraïno“), im Rahmen derer sie sich an „das ukrainische Volk wandten“ (Byčenko/Dudar 2002: 643). Damals reagierte bei einer Befragung beinahe die Hälfte der Auskunftspersonen explizit negativ auf das Engagement seitens der Kirchen (47%) – nur 27% äußerten sich positiv. Immerhin 39% befanden in diesem Zusammenhang, die beteiligten Kirchen bzw. deren Vertreter hätten nicht richtig gehandelt, da sie sich nicht in die Politik einzumischen hätten. Auch die im Rahmen der vorliegenden Studie erhobenen Daten deuten darauf hin, dass eine gegenseitige Einflussnahme der Kirche auf die Politik (und umgekehrt) kritisch wahrgenommen wird. Die Annahme, im Sinne einer „demokratischen Reife“ der ukrainischen Gesellschaft wäre das Modell des säkularen Staates westeuropäischen Zuschnitts bereits umgesetzt, greift vor dem Hintergrund des historisch gewachsenen Verhältnisses zwischen der/den orthodoxen Kirche(n) und dem Staat jedoch zu kurz.¹¹⁷ Die Kirche nimmt jedenfalls einen besonderen Platz in der Identitätskonstruktion ein, wie die Diskussion über die sog. Nationalkirche und über mögliche Vereinigungsszenarien der Kirchen zeigt.¹¹⁸

¹¹⁷ Vgl. die Aussagen Bremers über die Russisch-Orthodoxe Kirche (Bremer 2007).

¹¹⁸ Da jedoch ausgenommen die UOK MP keine der an dieser Stelle untersuchten Kirchen landesweit entsprechend repräsentiert ist, werden von den ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus ver-

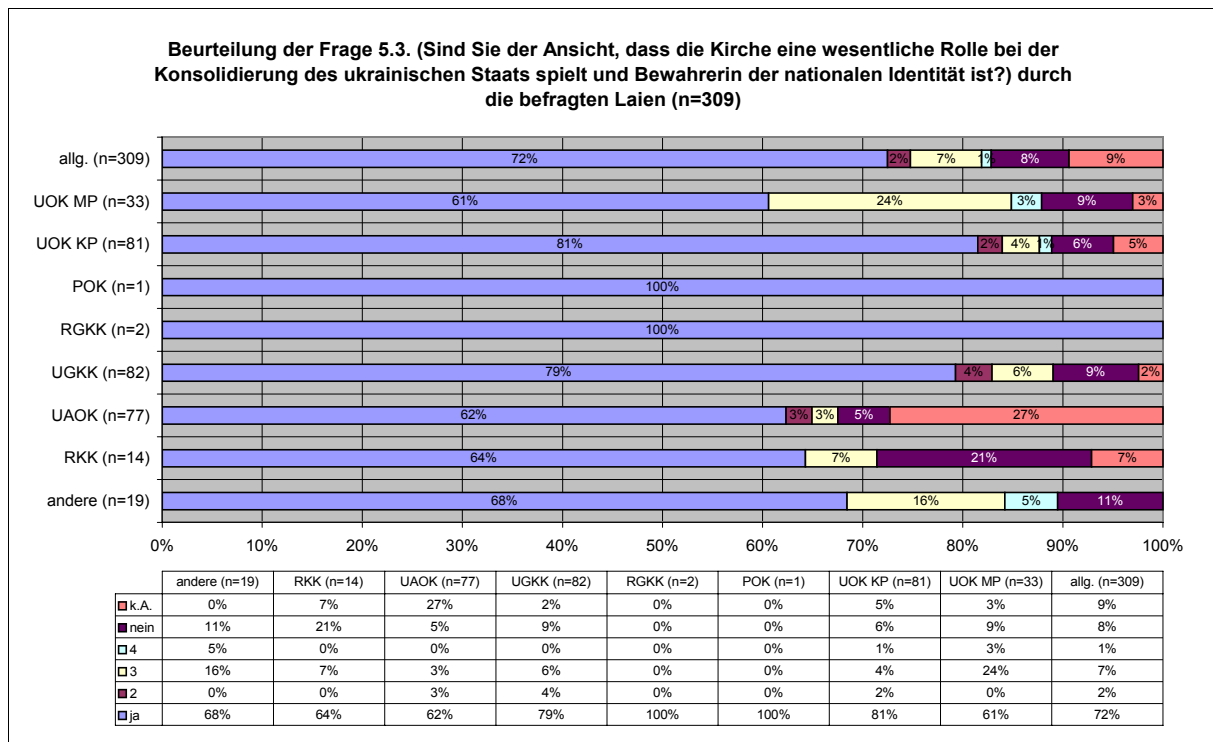

Abb. 35: Einfluss der Kirche auf die Konsolidierung des Staates

Der Kirche wird durchaus eine große Bedeutung für die Konsolidierung des ukrainischen Staates und beim „Erhalt“ (des gedachten Konstrukts) einer nationalen Identität zugeschrieben. Sie spielt nach Ansicht von 83% aller befragten Theologen und Kleriker bzw. von 72% der an der Studie teilnehmenden Laien „eine wesentliche Rolle bei der Konsolidierung des ukrainischen Staates und ist Bewahrerin der nationalen Identität“ (Frage 5.3.).¹¹⁹

“Politische und ökonomische Stabilität (...) wird erst dann einkehren, wenn wir eine geeinte Ukrainische Orthodoxe Kirche haben (“Pomisna Cerkva”), war doch das ukrainische Volk über Jahrhunderte hinweg ein orthodoxes.” (Punkt 4.2. der qualitativen Befragung, R. Laie, Angehöriger der UGKK)

Abweichende Meinungen sind lediglich in der Gruppe der acht befragten Theologen und Kleriker „anderer“ Kirchen und der UOK MP festzustellen. Laien der UAOK las-

schiedene Strategien verfolgt, um den Status einer Nationalkirche einnehmen zu können. Seit Jahren werden beispielsweise Gespräche zwischen der UAOK und UOK KP über eine (mögliche) Vereinigung geführt, innerhalb der UGKK wird ein stärkerer Fokus auf die zentralukrainischen Gebiete gelegt (etwa durch die Verlegung des Großerbischofssitzes von L'viv nach Kyjiv im Jahr 2005).

¹¹⁹5.3. Sind Sie der Ansicht, dass die Kirche eine wesentliche Rolle bei der Konsolidierung des ukrainischen Staates spielt und Bewahrerin der nationalen Identität ist?

Die Auskunftspersonen beantworten Frage 5.3. zustimmend, indem sie auf einer fünfteiligen Skala die Antwortoption 1 („ja“) wählen. Für die Grundgesamtheit ist eine Zustimmung von mindestens 66% anzunehmen (aufgrund der statistischen Schwankungsbreite des errechneten Prozentsatzes von 72% +/- 5%).

sen im Vergleich zu anderen Probanden die Frage häufig unbeantwortet (wie 27% der Angehörigen der UAOK), andere verhalten sich „neutral“ (24% der Probanden der UOK MP).¹²⁰

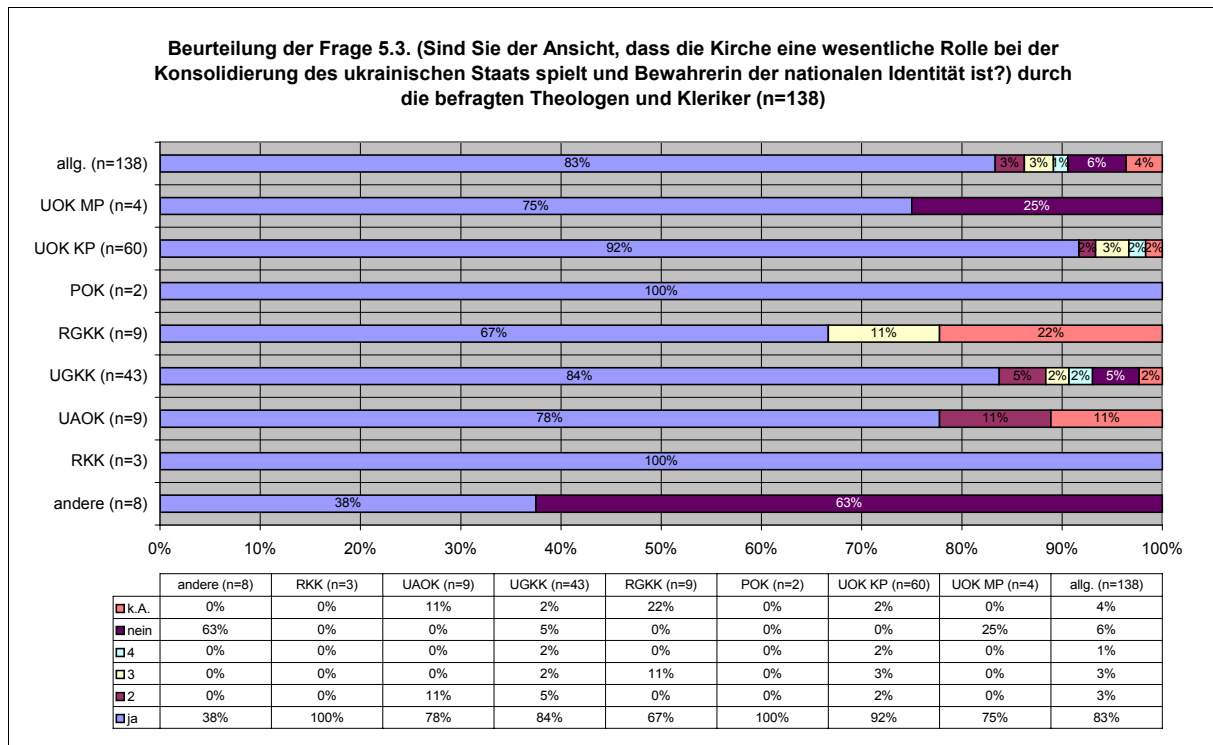

Abb. 36: Möglicher Beitrag der Kirche zur Konsolidierung des Staats (Theologen)

Nach Ansicht einer Mehrheit der Befragten kann die Kirche (ohne weitere Bezugnahme auf eine bestimmte Konfession) sogar zum Stimulus der „Reukrainisierung jener Ukrainer, die die (...) Muttersprache verloren haben, werden“ (Frage 3.15.).¹²¹ Theologen und Kleriker verhalten sich bei der Wahl der entsprechenden Antwort allerdings „vorsichtiger“. ¹²² Für die jeweils angenommene Population der an

¹²⁰Sie entscheiden sich für die Antwortoption „3“ (wählen den mittleren Bereich der fünfstufigen Skala).

¹²¹3.15. Ihre Einstellung zur Aussage: „Die Kirche kann Stimulus der „Reukrainisierung“ jener Ukrainer sein, die (ihre) Muttersprache verloren haben.“ Positiv – überwiegend positiv – neutral, eher negativ – negativ – andere (Antwort): _____.

Fragestellung 3.15. enthält mehrere, für Probanden ukrainischer Herkunft ideologisch aufgeladene Reizwörter, welche eng mit der Unterdrückung des Ukrainischen in der Vergangenheit zusammenhängen. Der Begriff der sog. „Reukrainisierung“ wird meist im Zusammenhang mit einer für die Sowjetzeit angenommenen Tendenz der Russifizierung weiter Teile der Gesellschaft verwendet, der Ausdruck „großer Bruder“ ist insbesondere für russophone bzw. ethnisch russische Bürger der Ukraine schwierig zu behandeln. Die bewusst provokante Frageformulierung „Ihre Einstellung zur Äußerung „die Kirche kann Stimulus für die „Reukrainisierung“ jener (...) Ukrainer sein, die unter dem Einfluss des „großen Bruders“ ihre „Muttersprache“ verloren haben (...)?“ dient der Ermittlung spontaner Antworten, denn anhand solcher Äußerungen lässt sich nach meiner Ansicht die Einstellung der Probanden zu historisch belasteten Begriffen besonders gut messen.

¹²²Sie wählen seltener die Antwortkategorie „positiv“ und häufiger „k.A.“ als Laien, im Vergleich entfal-

dieser Stelle untersuchten Denominationen bedeutet das eine über 50% bzw. über 40% hinausgehende (uneingeschränkte) Zustimmung bei Laien bzw. Theologen und Klerikern.

Neben den drei Angehörigen der POK zeigen entsprechend den erhobenen Daten Laien der UAOK bzw. der UGKK die positivste Einstellung zur „Kirche als Stimulus der Reukrainisierung“. Eine für die jeweilige Population signifikante Mehrheit von 77% bzw. 73% der Befragten beider Konfessionen entscheidet sich für die erste der vorgegebenen Antworten („positiv“).

“Die Kirche ist verpflichtet, als Beschützerin des Ukrainischen zu wirken (allerdings passiv) und als aktiver Propagandist (ich erlaube mir eine derartige Wortwahl) der Muttersprache aufzutreten (aktiv).” (Punkt 2.2. der qualitativen Befragung, H. Theologe, Angehöriger der UAOK L'viv)

Zähle ich jene Probanden, die sich für „positiv“ oder „überwiegend positiv“ entscheiden, zur Gruppe der Auskunftspersonen mit konsistent positiver Einstellung, ergibt sich folgendes Bild: 80% der Laien bzw. 76% der Theologen und Kleriker äußern eine (eher) positive Haltung.¹²³ Selbst unter den Angehörigen der UOK MP weisen 24% der Laien eine „positive“ und 21% eine „überwiegend positive“ Einstellung auf, in der Grundgesamtheit würden sich mindestens 15% der Laien der UOK MP dieser Ansicht anschließen.

Die Einstellung der Theologen und Kleriker gleicht insgesamt jener der Laien, es sind jedoch bei einigen Denominationen intrakonfessionelle Unterschiede nachweisbar. Wie an anderer Stelle der Befragung schränken z.B. Theologen und Kleriker der UGKK im Vergleich zu Laien ihre Zustimmung ein.¹²⁴ Für Respondenten der UOK MP lässt sich keine vorherrschende Meinung zum Thema eruieren (weder für Theologen noch für Laien). In den Augen jener Laien der UOK MP, für die die „Einführung der ukrainischen Sprache in den Gottesdienst eine Frage der Gerechtigkeit dem

len 9% weniger Nennungen auf die Option „positiv“ und 5% mehr auf „k.A.“

¹²³Zwar stößt die Aussage 3.15. bei Laien der RKK sowie bei jenen „anderer Kirchen“ auf geringere Zustimmung als bei Laien der UAOK, der UGKK oder auch der UOK KP, aber auch in diesen beiden Gruppen äußert sich eine Mehrheit positiv.

¹²⁴Innerhalb der UGKK wählt ein signifikant geringerer Anteil an Theologen und Kleriker die Antwort „positiv“ (47% im Vergleich zu 74% bei den Laien, 33% der befragten Theologen und Kleriker äußern eine eher positive Einstellung. Im Sample der Angehörigen der RGKK ist diese Tendenz sogar noch stärker ausgeprägt).

ukrainischen Volk gegenüber“ darstellt, hat die Kirche jedenfalls das Potenzial, „Stimulus der Reukrainisierung“ zu sein.¹²⁵ Allgemein wirkt sich jedoch das individuelle Gerechtigkeitsempfinden eines Probanden in Bezug auf das Ukrainische nicht signifikant auf die Wahrnehmung des Spielraums der Kirche aus.¹²⁶ Ebenso wenig nehmen Probanden aus dem Osten oder Süden von vornherein eine negative Haltung zur Aussage „Die Kirche kann Stimulus der „Reukrainisierung“ jener Ukrainer sein, die (ihre) Muttersprache verloren haben“ ein.¹²⁷ Die Antworten der Studienteilnehmer aus der Zentralukraine entsprechen im Wesentlichen den Angaben der Westukrainer.

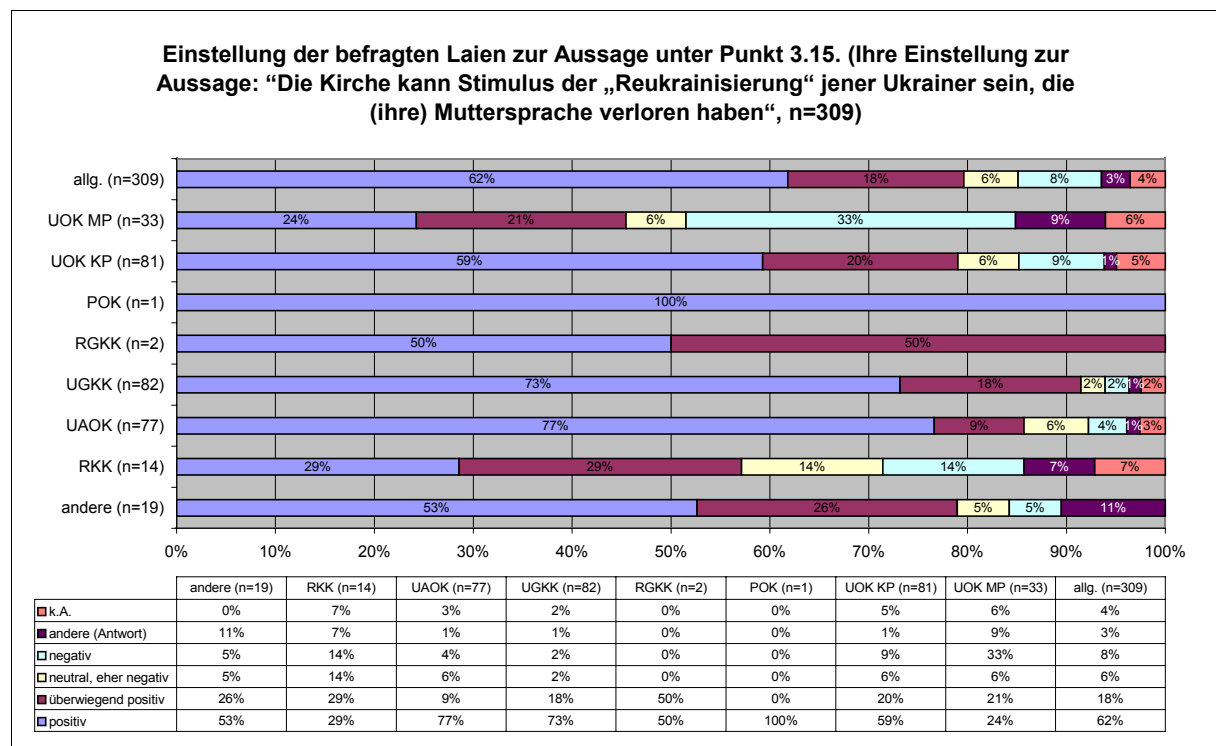

Abb. 37: Aussagen der Laien zur Rolle der Kirche bei der „Reukrainisierung“

¹²⁵3.10. Ihre Einstellung zur Aussage: „Die Einführung der ukrainischen Sprache in den Gottesdienst ist eine Frage der Gerechtigkeit dem ukrainischen Volk gegenüber.“

¹²⁶Beispielsweise weichen jene Probanden, die die „die Einführung des Ukrainischen in den Gottesdienst als Gerechtigkeit dem ukrainischen Volk gegenüber“ sehen, in ihrer Zustimmung kaum von der für alle 309 Laien ermittelten Aussage zu Punkt 3.15. ab.

¹²⁷Es liegt keine signifikante Abweichung zu den insgesamt ermittelten Ergebnissen vor (n=447).

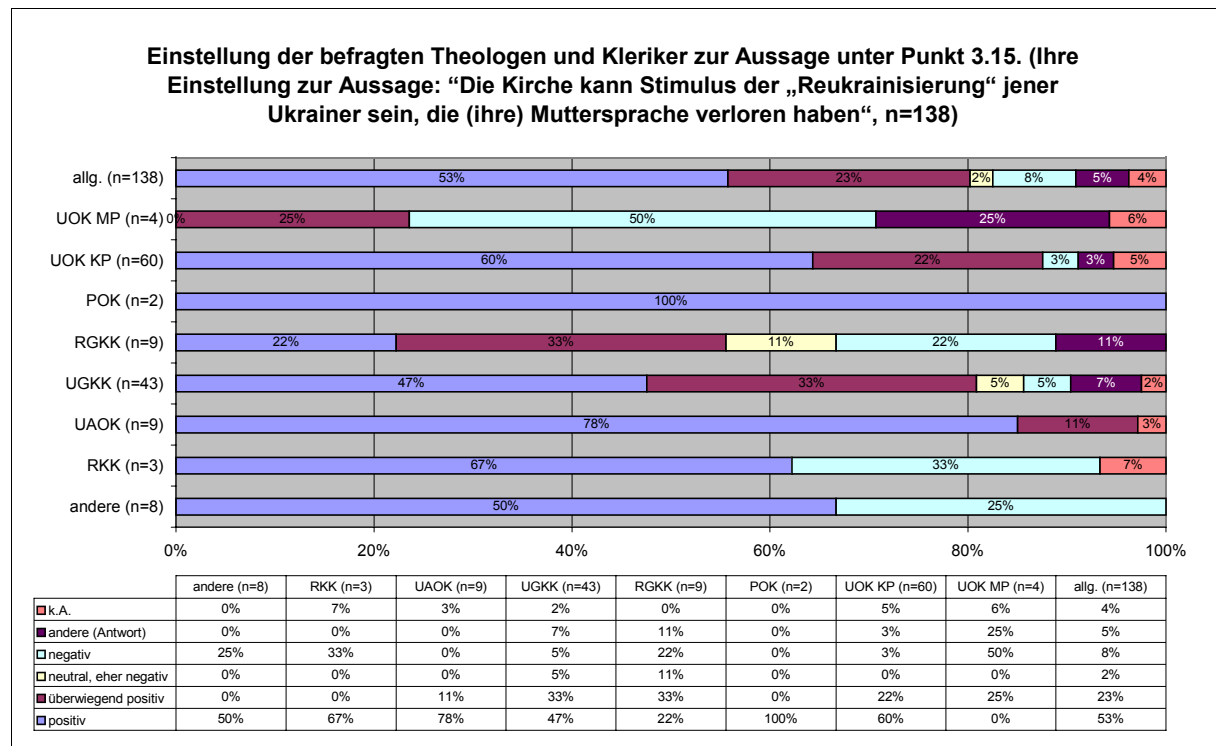

Abb. 38: Aussagen der Theologen zur Rolle der Kirche bei der „Reukrainisierung“

Trotz der durchgehend positiven Beurteilung der Möglichkeiten der Kirche(n), die Konsolidierung der ukrainischen Sprache zu fördern, sprechen sich die Auskunftspersonen nahezu unabhängig von ihrer Herkunft bei Fragestellung 2.2. für eine freie Wahl der Sprache bei religiösen Handlungen aus (82%).¹²⁸ Die Ausnahme be-

¹²⁸2.2. In einer demokratischen Ukraine soll jeder Gläubige das Recht haben, in der (...) zu beten. Staatssprache – Muttersprache. Die Reihenfolge der Antwortoptionen, im Ukrainischen alphabetisch, ist in der deutschen Übersetzung nicht ersichtlich.

Lediglich elf Personen aus der Gruppe jener Probanden, die unter Pkt. 1.6. angeben, die „Kirche könne die sprachliche Ukrainisierung im Kontext der aktuellen politischen Situation fördern“, beantworten auch Frage 2.2. mit „Staatssprache“. Selbst von den 382 Probanden, die an späterer Stelle der Befragung eine positive Einstellung zur Aussage 3.10. äußern (3.10. Ihre Einstellung zur Aussage „Die Einführung der ukrainischen Sprache in den Gottesdienst ist eine Frage der Gerechtigkeit vor dem ukrainischen Volks“ ist (...) positiv – überwiegend positiv – neutral, eher negativ – negativ – andere (Antwort): _____), meinen lediglich 56 Personen, „in einer demokratischen Ukraine solle jeder Gläubige das Recht haben, in der Staatssprache zu beten“.

Die Fragestellung 2.2. wurde bereits in der Vorbereitungsphase zum Diskussionsgegenstand. Ich kann in diesem Zusammenhang die Bedenken mancher Respondenten, es handle sich um eine Suggestivfrage, nachvollziehen. Vereinzelt reagieren Probanden bei der Befragung kritisch auf die Fragestellung, beispielsweise ein Angehöriger der UOK MP aus Dnipropetrovsk (Fragebogen Nr. 243), der auf dem Fragebogen vermerkt „die Frage ist nicht korrekt“ (in russischer Sprache). Eine absichtlich gewählte Fragebogenkonzeption bewog mich dennoch, die Frage zu stellen. Denn im Sinne der Dramaturgie sollten pointierte Fragestellungen den Probanden spontane Äußerungen „entlocken“ und auf diesem Weg zur Vermeidung sozial erwünschter Aussagen beitragen. Um bei den Probanden nicht Reaktanz hervorzurufen oder das Erhebungsinstrument dem Vorwurf der Subjektivität auszusetzen, wurden solche Fragen nicht an den Anfang des Fragebogens gestellt, sondern an späterer Stelle integriert. Für mich war von Interesse, wie Probanden auf Aussagen und Formulierungen reagieren, welche ihnen eigentlich aus dem (medialen) Diskurs vertraut sind.

stätigt die Regel: Angehörige der POK kreuzen bei der Fragestellung „In einer demokratischen Ukraine soll jeder Gläubige das Recht haben, in der (...) zu beten“ ausschließlich das Antwortkästchen „Staatssprache“ an, auch Angehörige der UAOK tendieren öfter als Probanden anderer Konfessionen zur Nennung der Staatssprache.

Die freie Religionsausübung – sie ist in den Augen vieler ukrainischer Bürger ähnlich wichtig für die Demokratie wie die freien Meinungsäußerung – inkludiert auch die Freiheit, die Sprache frei zu wählen.¹²⁹ Die untersuchten Konfessionen stoßen (ebenso wie der Staat) an die Grenzen des ihnen zugeschriebenen „konsolidierenden Potenzials“.

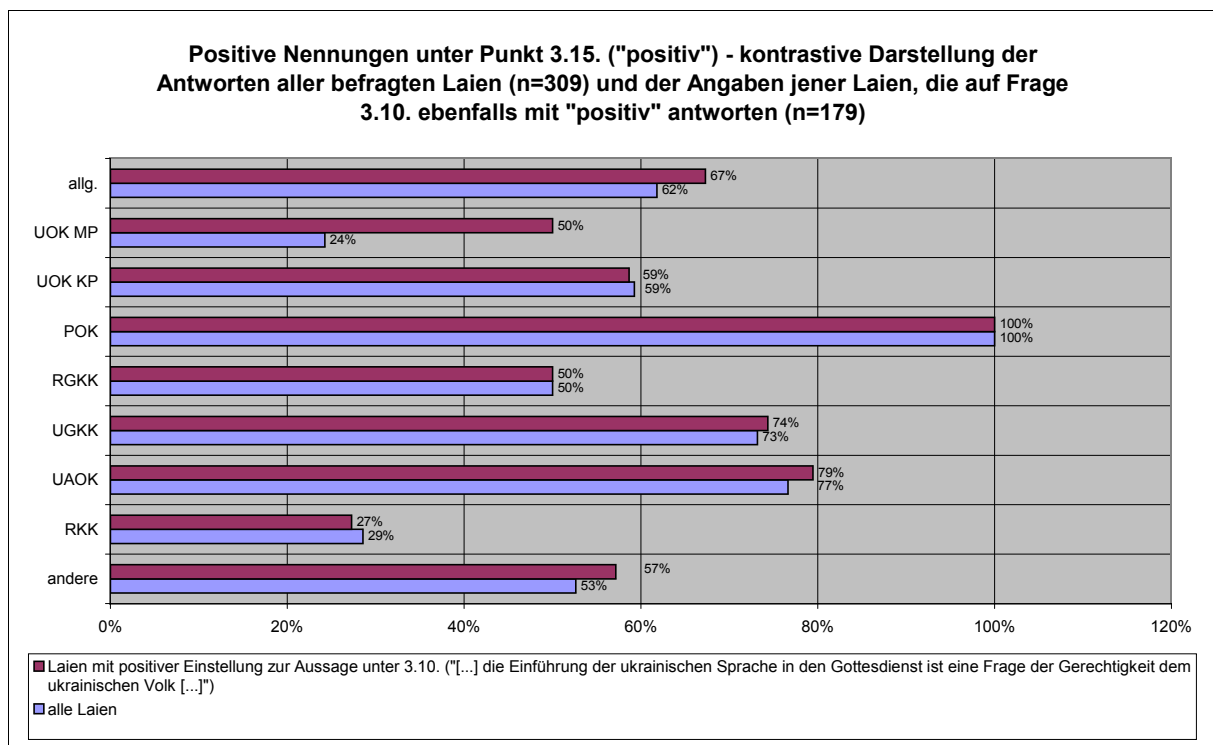

Abb. 39: Rolle der Kirche bei der „Reukrainisierung“ in Abhängigkeit von der Einstellung zu Fragestellung 3.10. (Laien)

¹²⁹Vgl. Art. 35 der ukrainischen Verfassung in der derzeit geltenden Fassung aus dem Jahr 1996: „Art. 35. Jeder hat das Recht auf Freiheit der Weltanschauung und der Glaubensausübung. Dieses Recht schließt die Freiheit, jede beliebige oder keine Religion zu praktizieren (und) ungestört allein oder im Kollektiv religiöse und rituelle Handlungen zu vollziehen (und) religiös zu handeln, ein. (...). Die Kirche und religiöse Organisationen sind in der Ukraine vom Staat getrennt, und das Schulwesen von der Kirche.“

3.2.6 Wahrnehmung der Kirchen in Bezug auf die nationale Identität

Der Untersuchung des identitätsstiftenden Potenzials von Konfessionen ist auch die Frage, welche Kirche(n) von den größtenteils aus der Westukraine stammenden Probanden als originär ukrainisch wahrgenommen werden, gewidmet („2. Welche traditionellen christlichen Kirchen der Ukraine gelten als Symbol des „Ukrainertums“? RKK – UAOK – UGKK – UOK KP – UOK MP – andere: _____.“). Aus einem vorgegebenen Katalog konnte jeder Befragte (auch) die eigene Kirche wählen. Im Vordergrund stand jedoch nicht die Ergründung von Autoreferenzen, sondern der Blick auf andere Konfessionen, der sich in Mehrfachnennungen äußert (d.h. darin, welche Kirchen ein Proband an zweiter und dritter Stelle reiht).

Rund 90% der befragten Theologen und Kleriker entscheiden sich jeweils für die eigene Kirche (n=138), bei den Laien ca. 78%. Die Datenverteilung zeigt im Wesentlichen eine Übereinstimmung der Aussagen von Theologen und Klerikern mit jenen der Laien der jeweiligen Konfession. Die meisten Probanden führen neben der eigenen noch andere, ihrer individuellen Auffassung nach „typisch ukrainische“ Kirchen an (Theologen und Kleriker nennen im Durchschnitt 1,8 Kirchen, Laien 1,6), daher gehe ich im Folgenden auf die jeweils drei erstgereihten Denomination ein.¹³⁰

“(...) Die Moskauer Kirche und die Katholiken (römisch-katholische) sind schon lange in der Ukraine, dennoch würde ich ihre Präsenz nicht mit dem Attribut “traditionell” beschreiben, denn meiner Ansicht nach impliziert das Wort den Moment der zu Beginn freiwilligen Wahl. In Bezug auf die in den 90-er Jahren aufgetauchten orthodoxen (Kirchen) ist die Verwendung des Begriffs “traditionell” ebenfalls problematisch, aber zweifellos sind sie ein “Symbol des Ukrainertums”. (...) die UGKK kann man als “Symbol des Ukrainertums” bezeichnen. Denn nur sie hat in ihrem Erbe bedeutende nationsbildende Errungenschaften.” (Punkt 4.1. der qualitativen Befragung, I. Theologe, Angehöriger der UGKK L'viv)

Da Angehörige „anderer“ Konfessionen ihre Denomination unter den angebotenen Antwortkategorien nicht finden, lassen ihre Aussagen keinen deutlichen Favoriten erkennen. Römisch-katholische Probanden entscheiden sich am ehesten für die UGKK, daneben auch für die RKK und die UAOK, wobei eine statistisch aussagekräftige Rangordnung aufgrund der kleinen Sample-Größe nicht möglich ist. Angehörige der UAOK nennen neben der eigenen Kirche (acht von neun Theologen, 91%

¹³⁰Berücksichtigt wurden UAOK, UGKK, UOK KP und UOK MP.

der Laien) die UOK KP (vier von 9 Theologen; 25% der Laien). Für 22% der Laien der UAOK stellt auch die UGKK ein Symbol des „Ukrainertums“ dar. Die befragten Probanden der UGKK (sowohl Laien als auch Theologen und Kleriker) tendieren zur Wahl der UOK KP (56% der Theologen und Kleriker, 40% der Laien), sieht man von den Nennungen der eigenen Kirche ab (93% der Theologen, 91% der Laien). 30% der Befragten nennen die UAOK. Dieses Ergebnis entspricht auch den Angaben der Probanden der RGKK (wobei sechs der neun Theologen und Kleriker dieser Gruppe auch die UOK KP nennen). „Pokytnyky“ entscheiden sich einstimmig für die Antwortoption „andere“. 100% der befragten Theologen und Kleriker der UOK KP sehen in der eigenen Kirche ein „Symbol des Ukrainertums“, immerhin 93% der Laien. Weiters werden die UAOK (von 45% der Theologen und von 42% der Laien) sowie die UGKK (von 33% bzw. 32%) genannt. Befragt, welche Kirche das Ukrainertum verkörpere, nennt die Hälfte aller befragten Angehörigen der UOK MP die UOK KP (bei Laien sogar 55%), danach folgen die anderen im Fragebogen angeführten Kirchen des byzantinischen Ritus (UOK MP, UAOK und UGKK).

Bei den spontanen Nennungen liegt die UOK KP in absoluten Zahlen vor den anderen Kirchen.¹³¹ Sie wird von 38% aller Probanden genannt, z.B. halten 46% der Angehörigen der UGKK und 54% der Befragten der UOK MP die UOK KP für ein „Symbol des Ukrainertums“.

Dem kontroversiell diskutierten Gedanken der sog. Nationalkirche begegnen die Teilnehmer der Befragung jedoch skeptisch.¹³² „Die Kirche darf die Menschen nicht teilen“, betont ein Angehöriger der UOK MP aus Simferopol' (Fragebogen Nr. 263). Befragt, welcher Kirche ihrer individuellen Meinung nach die Rolle einer Nationalkirche zukomme, vermerken die Befragten im freien Textfeld Kommentare, die sich zu folgenden Kategorien zusammenfassen lassen:

- Autoreferenzen,
- ukrainische Kirchen (ohne weiteren Zusatz),
- orthodoxe Kirchen (ohne weiteren Zusatz),

¹³¹Berechnungsbasis ist die Summe aller Nennungen für eine Konfession abzüglich der Anzahl der jeweiligen Autoreferenzen.

¹³²27,6% der (ukrainischen) Bevölkerung unterstützen eine nationale Orientierung der Kirche (Šanhina 2007c: 24).

- christliche Kirchen,
- keine Kirchen (so etwas gebe es nicht bzw. solle es nicht geben),
- UAOK, UGKK, POK, UOK KP oder UOK MP.

54% aller Befragten ordnen der eigenen Konfession die Bedeutung einer Nationalkirche zu, wobei Theologen in signifikant stärkerem Ausmaß als Laien zur Autoreferenz tendieren.¹³³ Die von den Studienteilnehmern frei gewählten Kategorien verdeutlichen, dass zahlreiche Probanden keine andere als die eigene Kirche explizit erwähnen. Manche Personen weichen auf „ukrainische Kirchen“ ohne weiteren Zusatz aus, für sie hat offensichtlich der ukrainische Charakter der Konfession große Bedeutung. Andere rücken das einende Element der Orthodoxie in den Vordergrund. Zuweilen stößt die Frage auch auf negative Reaktionen, eine Nationalkirche sei nichts Wünschenswertes, wesentlich sei allein der christlich-universelle Charakter der Kirche (v.a. aus Sicht der Theologen und Kleriker).

„(...) In den Schulen sollte die wahre Geschichte der Religion unterrichtet werden, beispielsweise, auf wen die Gründung des Klosters (von) Počajiv zurückgeht, und welcher (Konfession) das Počajiver Kloster aus historischer Perspektive angehört. Von der vorherrschenden Konfession in Transkarpatien zeugen die alten (griechisch-katholischen) Sakralbauten, von denen manche vier-, fünfhundert Jahre alt sind. Wenn sie über die Orthodoxie schreiben, dann widmen sich die Historiker leider hauptsächlich der moskauer Orthodoxie und vergessen darüber die Realität der historischen Einheit mit der katholischen Kirche bis zum Jahr 1054. Damals, als die Ukraine christianisiert wurde, war die Kirche noch eins (und katholisch).“¹³⁴

Ein Großteil der Befragten äußert sich jedoch unverbindlich, ohne sich konkret auf eine Kirche festzulegen.

3.2.7 Vereinigung der orthodoxen Kirchen zu einer ukrainischen Landeskirche

Aus einer vom Razumkov-Zentrum 2007 durchgeführten Befragung geht hervor, dass 20,7% der Ukrainer die Schaffung einer Landeskirche unterstützen (Šanhina 2007c: 25). Welche der ukrainischen Glaubensgemeinschaften im Zentrum einer Vereinigung stehen sollte, kann seit Jahren nicht eindeutig beantwortet werden (Du-

¹³³ 5.5. Die Nationalkirche der Ukraine ist _____ .

¹³⁴ Aussage eines Theologen der UGKK aus Transkarpatien (Fragebogen Nr. 132)

dar/Šanhina 2000: 239). Im Jahr 2000 nannten 47% der Befürworter einer vereinten Landeskirche die UOK KP, 18% die UOK MP und 10% die UAOK. Eine aktive Rolle des Staates in diesem Prozess wünscht lediglich jeder zehnte Bürger (Šanhina 2007c: 25).

Aus der Perspektive der von mir befragten Personen stellt die Vereinigung der Kirchen des byzantinischen Ritus einen langwierigen Prozess dar („5.6. Die Vereinigung der unterschiedlichen Kirchen ist _____. Realistisch – unrealistisch – ein langwieriger Prozess.“). Für mehr als die Hälfte der Probanden ist sie zwar denkbar, wird jedoch lange dauern (z.B. für 56% der Laien). Am deutlichsten äußern sich unter den Laien Angehörige der UAOK in diesem Sinne (64% der Befragten), die entsprechenden Prozentsätze liegen in der Gruppe der griechisch-katholischen Laien bei 55%, im Fall der UOK KP bei 57%. Positiv schätzen v.a. Laien der RKK die Perspektiven eines Zusammenschlusses ein, eventuell beziehen sich diese Probanden mit ihrer Aussage auf die Annäherung der eigenen Kirche an die UGKK. Der Befragte der POK (Laie) entscheidet sich für „unrealistisch“, eine negative Einschätzung überwiegt auch bei den Angehörigen der UOK MP, wo sich signifikant weniger Probanden für „real“ (9%) als für „unrealistisch“ (48%) oder auch „ein langwieriger Prozess“ (42%) entscheiden.

Intrakonfessionell kann von einer Einigkeit in der Einschätzung eines Vereinigungsszenarios der Kirchen keine Rede sein.¹³⁵ Theologen und Kleriker „anderer Konfessionen“ schätzen die Situation negativer als die Laien dieser Gruppe ein, Theologen und Kleriker der UAOK und der UGKK beurteilen die Vereinigung optimistischer als die Laien ihrer Konfessionen. Eine Übereinstimmung zwischen Experten-sicht und Laienperspektive der Thematik liegt bei den Referenzgruppen der UOK KP und UOK MP vor: Theologen und Kleriker der UOK KP teilen die vorsichtige Einschätzung der Laien ihrer Kirche, die Befragten der UOK MP halten eine Vereinigung für kaum verwirklichtbar.¹³⁶

¹³⁵In allen nach Konfessionen differenzierten Stichproben kommt es zu Überschneidungen der Konfidenzintervalle.

¹³⁶Bei Dudar und Šanhina (2000: 235) findet sich ein bemerkenswerter Erklärungsansatz für Konflikte zwischen den Kirchen: Demnach taucht in der öffentlichen Diskussion rund um die interkonfessionellen Spannungen immer wieder der Begriff „Nationalkirche“ auf, wobei der Nationalkirche eine zentrale Rolle in Bezug auf die Herausbildung der ukrainischen Nation zugeordnet wird. Dies führt zwangsläufig zu einer Unterscheidung zwischen „nationalen“ und „anti-nationalen“ Kirchen. Nicht in das Schema der Nationalkirche passende Denominationen werden bisweilen sogar als „anti-staatli-

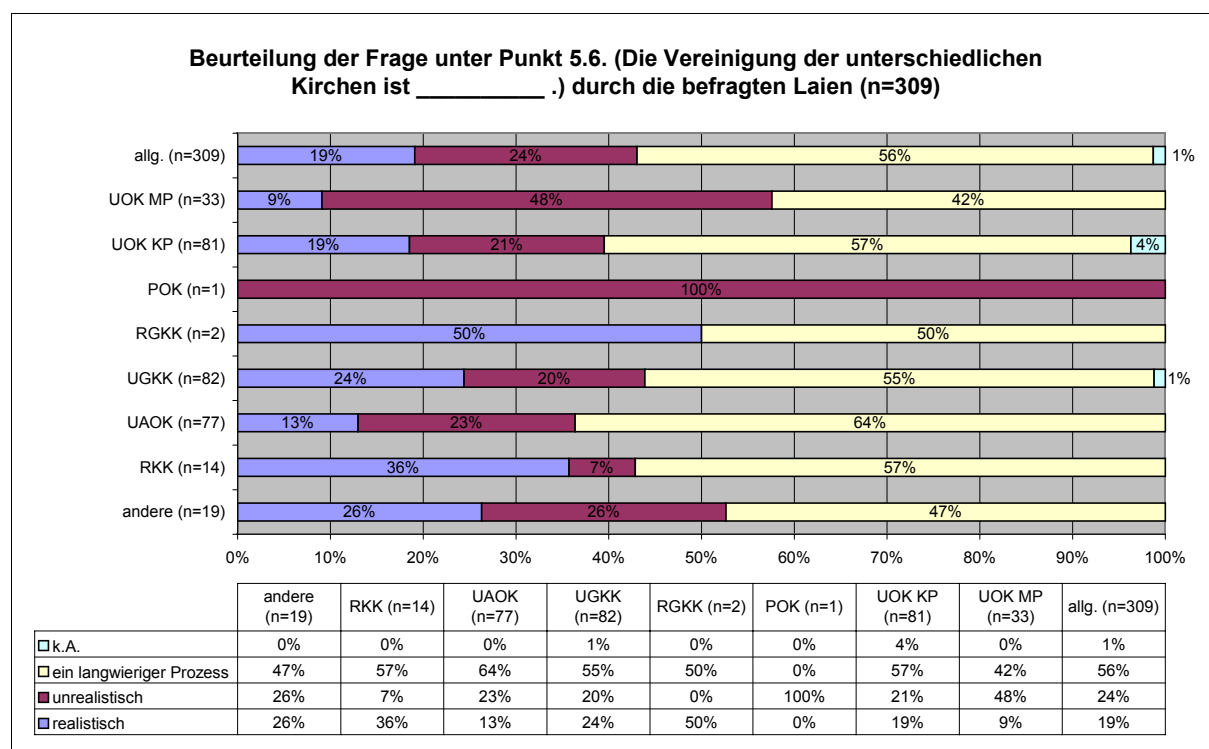

Abb. 40: Vereinigung der Kirchen entsprechend der Einschätzung der Laien

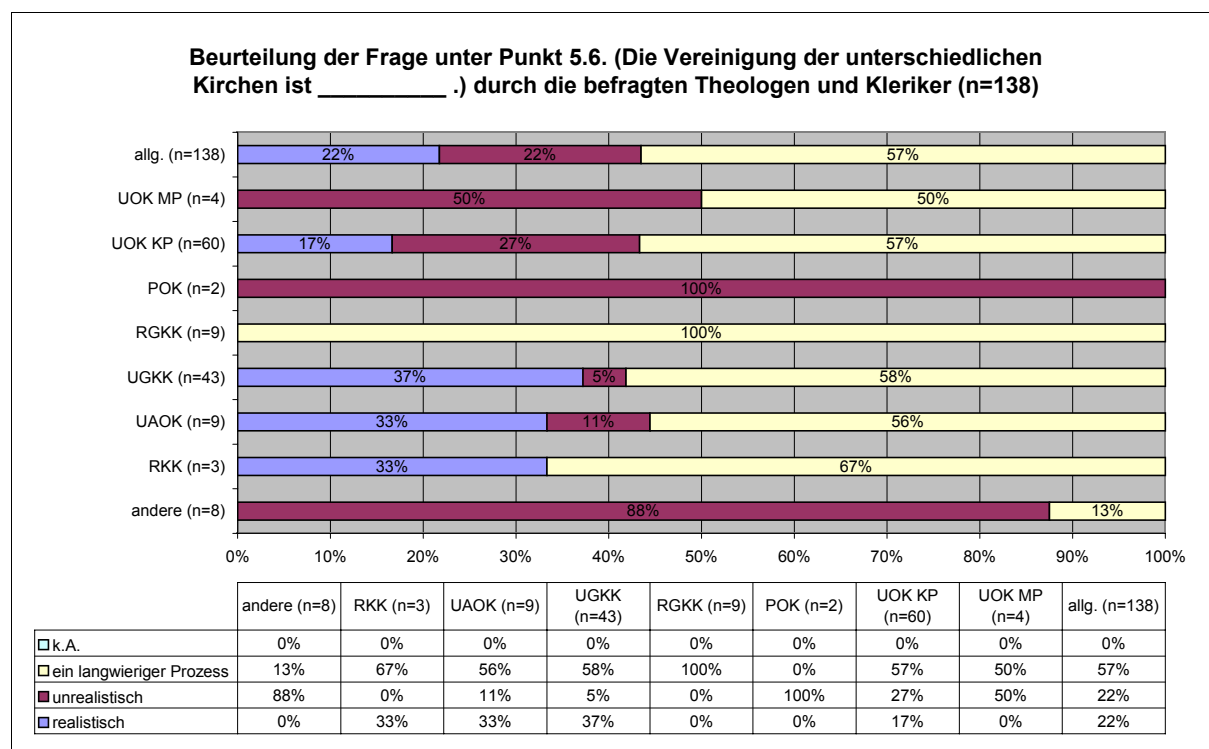

Abb. 41: Vereinigung der Kirchen entsprechend der Einschätzung der Laien

che“ oder als „staats-feindliche“ Kirchen attackiert. Der Wortschatz wird von Dudar und Šanhina als Bestandteil eines argumentativen Musters beschrieben und ist z.T. bei Angehörigen der UAOK, UGKK und UOK KP für die UOK MP und sog. neue religiöse Bewegungen in Verwendung.

3.2.8 Der Zusammenhang von Sprache und nationaler Identität

In der aktuellen Phase der politischen Neuorientierung wird die ukrainische Sprache häufig als Mittel der ethnischen Definition von Zusammengehörigkeit instrumentalisiert. Wie diverse Wahlkampfauftritte ukrainischer Parlamentarier wiederholt deutlich gezeigt haben (2007), eignet sie sich auch hervorragend zur Betonung der staatlichen Souveränität gegenüber Russland. „National-romantische“ Losungen, wie Ivan Ohijenkos Ausspruch „ohne Sprache kein Volk“ bringen in diesem Zusammenhang auf den Punkt, was auch heute noch die Einstellung vieler Ukrainer zur Sprache beschreibt.

„Die Sprache ist die Seele einer jeden Nationalität, ihr Heiligtum, ihr wertvollster Schatz...(.) Solange die Sprache lebt, wird auch das Volk leben, ebenso die Nationalität. Entsteht keine Sprache, bildet sich auch keine Nationalität heraus.“ (Ohijenko 2002: 301)

Das Zitat aus einem bis heute beliebten Klassiker zur nationalen Identität ist im historischen Kontext, in dem es von Ivan Ohijenko formuliert wurde, zu sehen und bezieht sich auf die damals dramatische Situation der ukrainischen Bevölkerung. Längst zum „Allgemeingut“ geworden, beschreibt es das Selbstverständnis „nationalbewusster“ Menschen. Auch von den insgesamt 447 Studienteilnehmern erfährt Ohijenkos Ausspruch äußerst positiven Zuspruch (unabhängig vom jeweiligen Bildungsniveau).¹³⁷ 89% drücken mit der Wahl der Antwortkategorie „positiv“ höchste Zustimmung aus und es ist auch im Hinblick auf die Grundgesamtheit der (west- bzw. zentralukrainischen) Bevölkerung davon auszugehen, dass der entsprechende Prozentsatz bei mindestens 85% liegt. Selbst die Befragungsergebnisse der aus dem Osten stammenden Probanden weichen nicht signifikant von diesen Werten ab.¹³⁸ An meiner Befragung nahmen zwar lediglich vier Personen aus dem Süden teil: Aber auch in dieser Gruppe bestätigen alle (!) Probanden eine konsistent positive Einstellung zum Ohijenko-Zitat.

¹³⁷96% der Befragten äußern sich positiv oder überwiegend positiv zur Fragestellung 5.8. (5.8. Ihre Einstellung zur Aussage „Ohne Sprache kein Volk“ (I. Ohijenko). Positiv – überwiegend positiv – neutral, eher negativ – negativ – andere (Antwort): _____.).

¹³⁸16 von 19 Befragten wählen die Antwort „positiv“, zwei weitere die Kategorie „überwiegend positiv“ (die verbleibende Person entscheidet sich für „gleichgültig, eher negativ“).

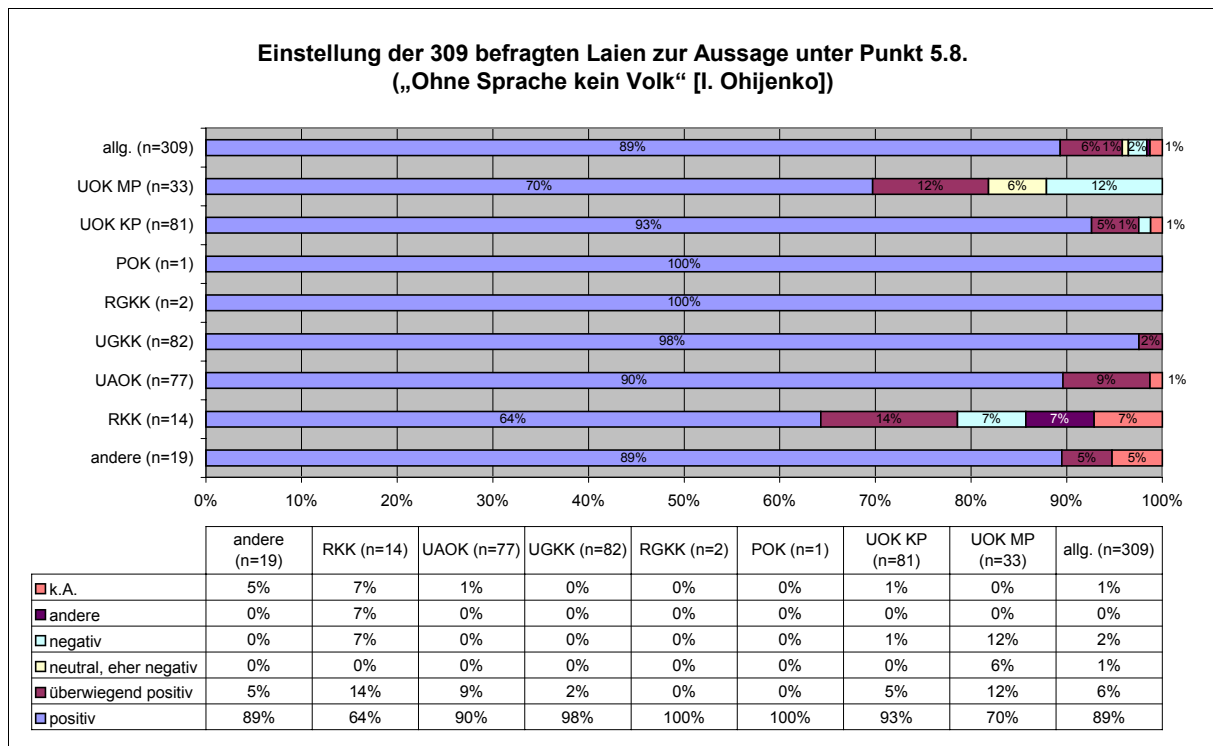

Abb. 42: Aussagen der Laien über ethnosprachliche Identitätskonstruktionen

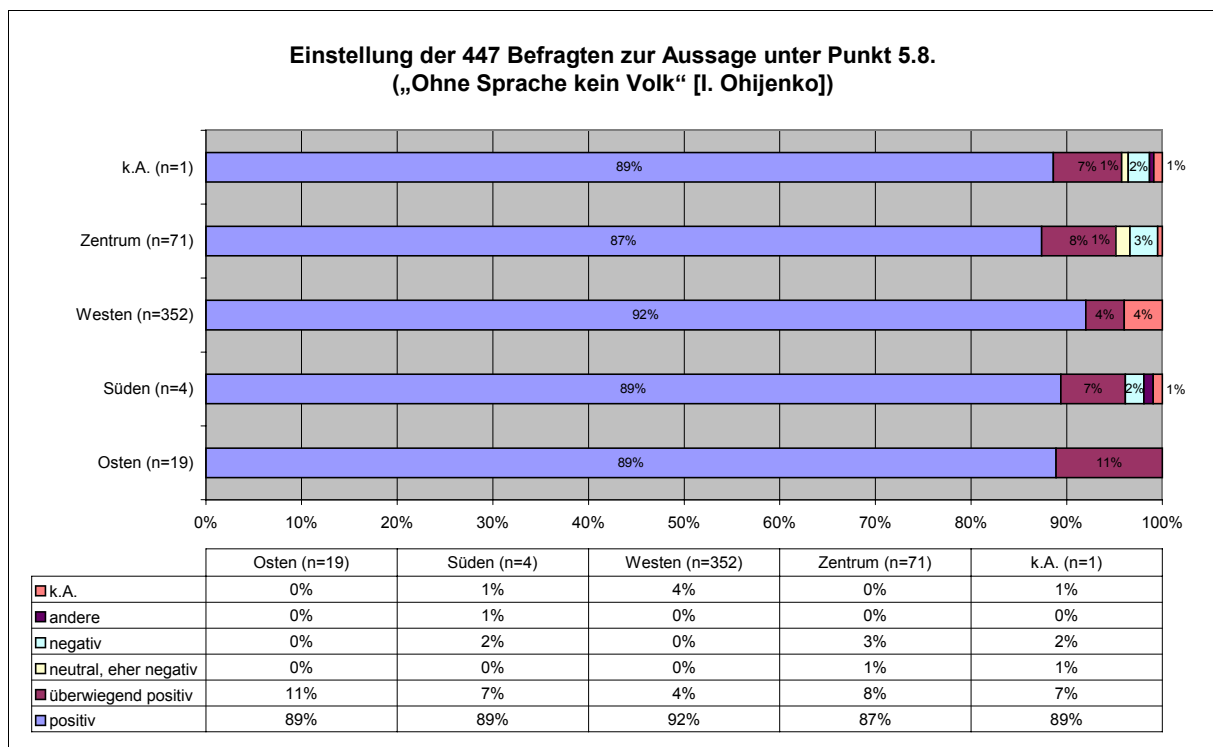

Abb. 43: Aussagen der Probanden über ethnosprachliche Identitätskonstruktionen

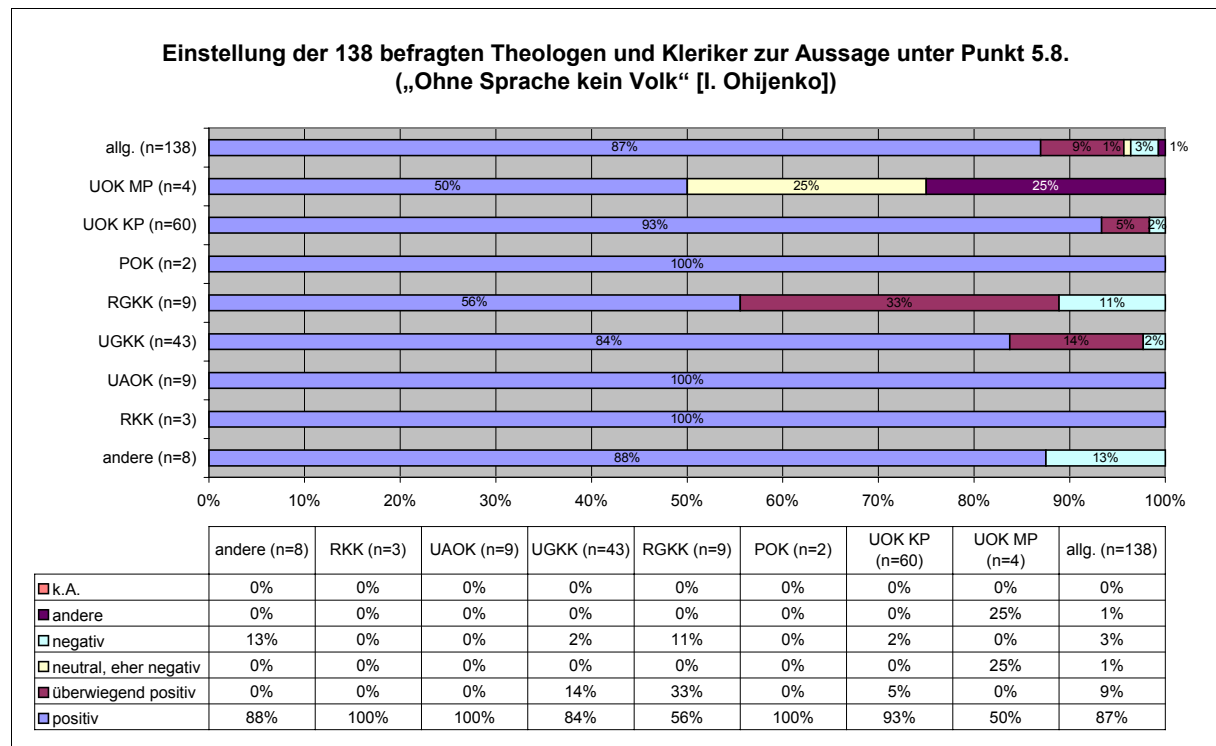

Abb. 44: Aussagen der Theologen über ethnosprachliche Identitätskonstruktionen

Die höchsten Zustimmungswerte sind bei den jüngsten und den ältesten Probanden (also bei Probanden zwischen 15-20 Jahren sowie bei solchen über 60 Jahren) feststellbar. Angehörige der „mittleren Altersklassen“ wählen häufiger „überwiegend positiv“ oder „gleichgültig, eher negativ“ (aber auch in diesen Gruppen äußern sich über 80% der Befragten positiv über das Zitat). Unterschiede in der Einstellung zur Aussage „Ohne Sprache kein Volk“ manifestieren sich am ehesten bei einer Differenzierung der Auskunftspersonen nach konfessioneller Zugehörigkeit: Beispielweise antwortet einer der vier befragten Theologen und Kleriker der UOK MP mit „gleichgültig, eher negativ“. Bei den Laien der UOK MP wählt ein Großteil die Antwortkategorie „positiv“ (70%). Theologen und Kleriker der UGKK halten sich im Vergleich zu den Laien ihrer Denomination mit der Zustimmung zum Zitat zurück: 84% der Theologen und Kleriker stimmen für „positiv“, 98% der Laien.

Meine Interviewpartner gehen jedenfalls mehrheitlich von einer Verbindung zwischen der nationalen Identität und der Sprache aus („5.4. Besteht Ihrer Meinung nach ein Zusammenhang zwischen der ukrainischen nationalen Identität und der ukrainischen Sprache? Ja – ziemlich – mehr oder weniger – kaum – nein.“). 60% der Laien bzw. 64% der Theologen entscheiden sich nach dem Zusammenhang zwischen dem Ukrainischen und der nationalen Identität befragt, auf einer fünfstufigen Skala für „ja“, zusätzlich geben jeweils über 20% der Probanden an, die nationale

Identität stehe „in beträchtlicher Weise“ mit dem Ukrainischen in Verbindung. Der entsprechende „Nein“-Anteil liegt unter 5%. In Anbetracht dieser hohen Zustimmung zu Aussage 5.4. gehe ich davon aus, dass auch in der zugrundeliegenden Population der Zugang zur Frage nach dem Zusammenhang zwischen nationaler Identität und Sprache ein ähnlicher ist, insbesondere bei Angehörigen der UGKK und UOK KP. Lediglich die acht befragten Theologen und Kleriker sog. „anderer“ Kirchen beantworten die Frage mehrheitlich mit „nein“ (bzw. „beinahe nicht“). Keine vorherrschende Meinung, sondern „Meinungspluralismus“ ist bei Theologen und Klerikern der RGKK und der UOK MP nachweisbar. Eine (knappe) Mehrheit der Laien der UOK MP bestätigt einen Zusammenhang zwischen der ukrainischen nationalen Identität und der ukrainischen Sprache.

“(...) ein sehr starker (Zusammenhang), (...) absolut und untrennbar. Man nehme nur den nationalen Propheten T. H. Ševčenko her. Selbst wenn seine persönliche Identität nicht unbedingt mit dem Ukrainischen verbunden war (denn das Tagebuch führte er beispielsweise auf Russisch), so ist der “Kobzar” Beleg seiner nationalen Identität, ja nicht nur seiner, sondern der des ganzen ukrainischen Volkes. Den ganzen Bereich der auf ukrainischem Boden verwurzelten russischsprachigen Kultur kann man (hingegen) nicht als national ukrainisch bezeichnen. Z.B. ist der Schriftsteller A. (Andrej) Bitov, obwohl er ukrainischen Speck liebte und H. Skovoroda verehrte, trotzdem kein ukrainischer (...) Autor, denn er schreibt auf Russisch, ist Träger der russischen Mentalität. Und umgekehrt, wenn sich ein Mensch seiner ukrainischen nationalen Identität bewusst wird, nicht Ukrainisch sprach, (und) es zu sprechen beginnt – (wie) M. Chvyľ'ovyj, V. Mokryj.” (Punkt 4.8. der qualitativen Befragung, D. Laie, Angehöriger der UGKK)

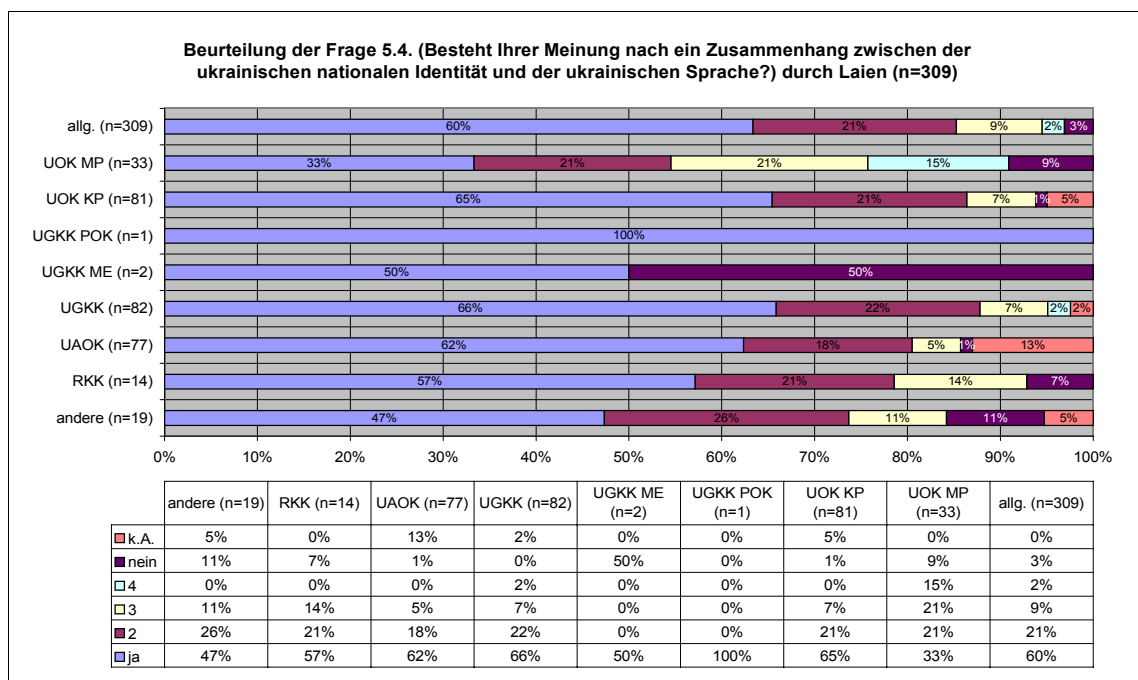

Abb. 45: Zusammenhang zwischen nationaler Identität und Sprache (Laien)

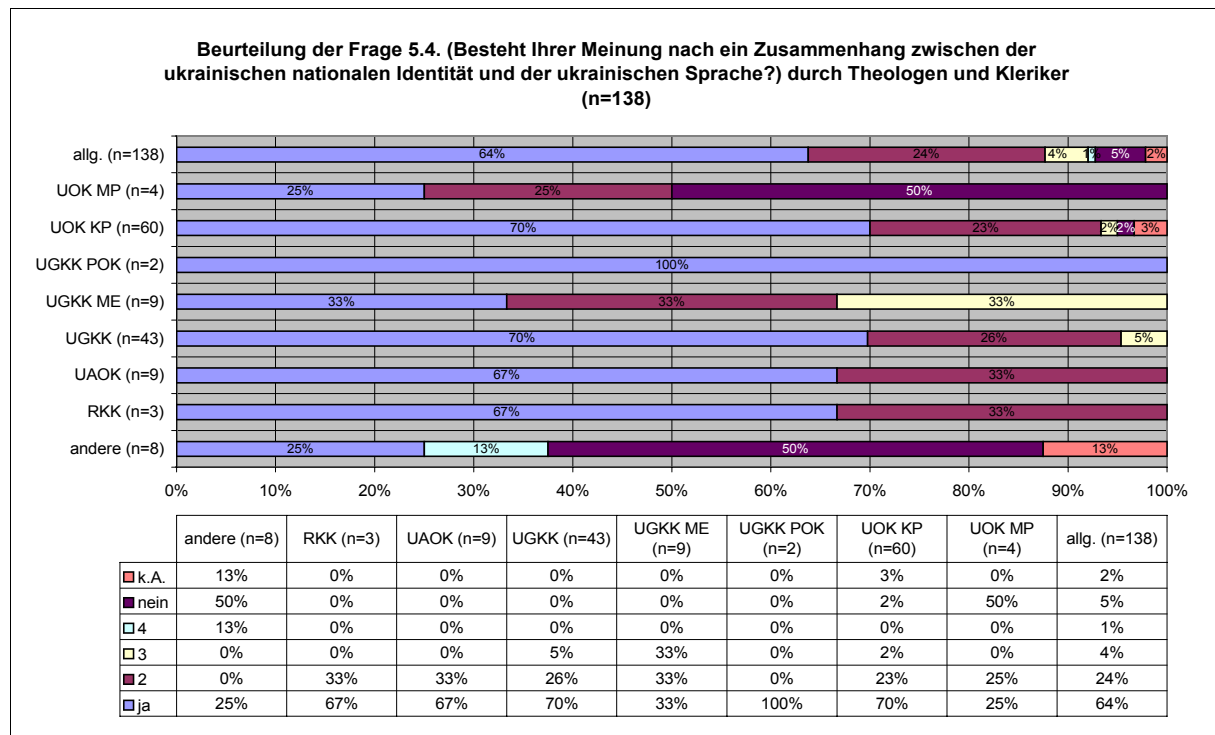

Abb. 46: Zusammenhang zwischen nationaler Identität und Sprache (Theologen)

Implizit drückt sich meiner Ansicht nach der empfundene Zusammenhang zwischen nationaler Identität und Sprache auch in der Tatsache aus, dass die überwiegende Mehrzahl der Probanden (zwei Drittel) eine uneingeschränkt positive Einstellung zur Aussage „(...) die Einführung des Ukrainischen im Gottesdienst ist eine Frage der Gerechtigkeit dem ukrainischen Volk gegenüber (...)“ aufweist (sowohl Laien als auch Theologen und Kleriker).¹³⁹ Weitere 17% der Laien sowie 19% der Theologen und Kleriker geben an, eine überwiegend positive Einstellung zur Aussage zu haben. Das Bildungsniveau eines Probanden bewirkt offensichtlich keine signifikante Veränderung der Einschätzung – die Differenzierung der Ergebnisse nach höchster abgeschlossener Ausbildung eines Studienteilnehmers ergibt kaum Unterschiede.

¹³⁹3.10. Ihre Einstellung zur Aussage: “Die Einführung der ukrainischen Sprache in den Gottesdienst ist eine Frage der Gerechtigkeit dem ukrainischen Volk gegenüber.” Positiv – überwiegend positiv – neutral, eher negativ – negativ – andere (Antwort): _____.

Unter Punkt 3.10. wurden die Studienteilnehmer bewusst mit einer polarisierenden Fragestellung konfrontiert, um ihre Einstellung zur Aussage „(...) die Einführung des Ukrainischen im Gottesdienst ist eine Frage der Gerechtigkeit dem ukrainischen Volks gegenüber (...)“ zu messen.

Zwei Drittel der Probanden drücken ihre uneingeschränkt positive Einstellung zur Frage aus. Sie wählen auf einer fünfstufigen Skala die Antwortkategorie „positiv“ (69% der Laien bzw. 65% der Theologen und Kleriker, in der Population ist von einem Anteil zwischen ca. 63% und 74% bzw. 57% und 73% auszugehen).

Signifikante Divergenzen in der Einstellung der Probanden zeigen sich interkonfessionell. Den höchsten Grad an Übereinstimmung mit der Aussage weisen Probanden der POK, die beiden Laien der RGKK und die überwiegende Mehrheit der mit 86 Personen im Sample repräsentierten Angehörigen der UAOK auf.¹⁴⁰ Ähnlich positiv fällt die Beurteilung der Fragestellung bei Auskunftspersonen der UOK KP, v.a. bei Theologen und Klerikern, aus. Laien äußern sich zurückhaltender, insgesamt stimmen jedoch 65% für „positiv“, 27% für „überwiegend positiv“. In der Grundgesamtheit der Laien der UOK KP dürfte etwas mehr als die Hälfte der Population eine mehr oder weniger positive Einstellung zur Frage haben.

Für den Großteil der griechisch-katholischen Laien ist „die Einführung der ukrainischen Sprache in den Gottesdienst eine Frage der Gerechtigkeit dem ukrainischen Volk gegenüber“.¹⁴¹ Griechisch-katholische Theologen und Kleriker teilen grundsätzlich die positive Einstellung, allerdings deuten die signifikanten Abweichungen der betreffenden Daten von den Prozentwerten der Laien und die verstärkte Wahl der Antwortkategorie „überwiegend positiv“ auf eine „vorsichtige“ Zustimmung hin. Im Hinblick auf die Population der griechisch-Katholischen Theologen und Kleriker ist nicht feststellbar, ob die unter Punkt 3.10. formulierte Aussage sich mehrheitlicher Zustimmung erfreuen würde. Theologen und Kleriker der UOK MP beziehen bei einer Stimmenthaltung eine negative Haltung, Laien der UOK MP sind unterschiedlicher Auffassung.

3.3 Aussagen zum Glaubensalltag in den Kirchen des byzantinischen Ritus

3.3.1 In der mündlichen Kommunikation verwendete Sprachen

In allen untersuchten Konfessionen wird in der mündlichen Kommunikation hauptsächlich die ukrainische Sprache verwendet (unabhängig vom situativen Kontext, wie

¹⁴⁰Acht von neun Theologen und Kleriker zeigen eine „positive“, ein Proband eine „überwiegend positive“ Einstellung. Bei den Laien der UAOK entscheiden sich 84% bzw. 10% für „positiv“ bzw. „überwiegend positiv“. Es kann also im Fall der UAOK statistisch gesichert davon ausgegangen werden, dass in der Grundgesamtheit der Laien dieser Konfession mindestens zwei Drittel der Population eine konsistent positive Einstellung zur Aussage „(...) die Einführung des Ukrainischen im Gottesdienst ist eine Frage der Gerechtigkeit dem ukrainischen Volks gegenüber (...)“ aufweisen.

¹⁴¹Laien der UGKK äußern sich ähnlich wie Angehörige der Referenzgruppe der UAOK sehr positiv zu Fragestellung 3.10. („positiv“: 84%, „überwiegend positiv“: 11%).

er in den Fragestellungen 1.9. bis 1.11. abgefragt wurde).¹⁴² Bezogen auf die Gesamtzahl der entsprechenden Nennungen (n=447) entfallen jeweils etwa 90% auf das Ukrainische.¹⁴³ Lediglich bei Angehörigen der UOK MP gehe ich von einer signifikant geringeren Nutzung des Ukrainischen aus, die entsprechenden Prozentsätze liegen in der Population im Bereich über 38%. Auskunftspersonen der RKK und der UOK MP tendieren bei der Frage nach der in der mündlichen Kommunikation verwendeten Sprache zu Mehrfachnennungen.

Das Russische (bzw. im Fall der RKK das Polnische) findet entsprechend den allgemeinen Beobachtung der Probanden im Umfeld der eigenen Kirche scheinbar stärkere Verwendung als man es selbst verwendet.¹⁴⁴ Das Eigenbild entspricht somit nicht immer dem Fremdbild. Russisch wird in etwa der Hälfte der Russisch-Nennungen in Kombination mit dem Ukrainischen angeführt. Im Kommentarfeld erwähnen Angehörige der UGKK Transkarpatiens bzw. der RGKK auch das Russinische – das sie zumeist als „Dialekt“ bezeichnen. Genannt wird vereinzelt auch der russisch-ukrainische Substandard „Suržyk“ (beispielsweise vom Proband Nr. 81, einem Angehörigen der UOK MP aus Rivne).

In einem formellen Kontext tendieren die Probanden mit Ausnahme der UOK MP am deutlichsten zum Ukrainischen.¹⁴⁵ In den Kirchen der UGKK der Karpatenre-

¹⁴²1.9. In welcher Sprache unterhalten sich die Gläubigen Ihrer Kirche (untereinander)? Ukrainisch - Russisch - Polnisch - andere (Sprache): _____ .

1.10. In welcher Sprache unterhalten Sie sich mit Kirchendienern Ihrer Kirchengemeinde / Ihrer Kirche? Ukrainisch - Russisch - Polnisch - andere (Sprache): _____ .

1.11. In welcher Sprache unterhalten Sie sich mit Kirchgängern Ihrer Kirchengemeinde / Ihrer Kirche? Ukrainisch - Russisch - Polnisch - andere (Sprache): _____ .

¹⁴³Unter 1.9. liegt der Anteil bei 90%, 89% der Probanden wählen unter 1.10. „Ukrainisch“ und unter 1.11. 91%. In der Population liegen in allen drei Fällen die Prozentsätze bei mindestens 85%.

¹⁴⁴D.h. das Fremdbild weicht vom Selbstbild ab: Befragt, in welcher Sprache er/sie selbst mit anderen Gemeindemitgliedern kommuniziere, nennt er/sie seltener das Russische.

¹⁴⁵Selbst unter jenen Auskunftspersonen, die unter Punkt 1.9. angeben, sich mit anderen Kirchgängern ihrer Pfarre nicht auf Ukrainisch zu unterhalten, wechseln in der Kommunikation mit Kirchendienern zwölf von insgesamt 42 Personen in das Ukrainische. Darüber hinaus kommt es bei der Beantwortung der Frage 1.10. („In welcher Sprache unterhalten Sie sich mit Kirchendienern Ihrer Kirchengemeinde bzw. Ihrer Kirche?“) zu weniger Mehrfachnennungen als bei Fragestellung 1.9. Von den insgesamt fünfzehn Probanden (drei Angehörige der UOK MP, zwölf der UGKK – alle aus Transkarpatien stammend), die im freien Textfeld („andere: _____“) „Russinisch“ ergänzen, kreuzen lediglich drei Personen das dazugehörige und auswertungsrelevante Kästchen an.

gion bleiben einige Kirchgänger in der Konversation mit Klerikern beim Russinischen (zehn Probanden). Insgesamt führt eine geänderte Gesprächssituation kaum zum Wechsel der Sprache (es sind keine signifikanten Unterschiede zwischen den Antworten auf die Fragen 1.9. bis 1.11. feststellbar). Das deutet auf eine Normalisierung des Umgangs der Menschen mit den Sprachen hin, die Probanden verhalten sich in unterschiedlichen Situation stabil (d.h. sie wechseln selten die Sprache).¹⁴⁶

3.3.2 Zugang zu kirchlichen Medien und präferierte Sprache des Medienkonsums

59% der befragten Laien verfügen über einen Zugang zu kirchennahen Medien („2.6. Haben Sie Zugang zu Massenmedien der Kirche? Ja – nein.“). Der signifikant höhere Anteil bei Theologen und Klerikern (80% aller 138 Befragten) überrascht nicht weiter, da ich von deren aktiver Mediennutzung ausgehe.

In der Gruppe der befragten Laien verfügen über den ihrer individuellen Beurteilung nach besten Zugang zu kirchennahen Medien Auskunftspersonen der RKK (13 von 14 Respondenten), der UOK KP (68%) sowie beide Angehörigen der POK, gefolgt von Probanden der UGKK (52%) und der UAOK (49%).

Insgesamt bestätigen mehr als zwei Drittel der Laien der UOK KP einen Zugang zu Kirchenmedien (mit durchschnittlich 68% positiven Nennungen liegen sie vor den Probanden der UAOK sowie der UGKK). Sie erleben laut eigener Einschätzung beim Medienkonsum kaum Nachteile im Vergleich zu Theologen und Klerikern ihrer Konfession (68% vs. 73% „ja“ bei den Theologen und Klerikern der UOK KP). Die entsprechende Differenz beträgt bei der UGKK ca. 33 Prozentpunkte (55%-Anteil von Personen mit Zugang zu Medien bei den Laien vs. 88% bei den Theologen und Klerikern). Die rege Publikationstätigkeit in der UOK KP trägt offensichtlich Früchte.

Sowohl Laien als auch Theologen und Kleriker geben an, primär Zugang zu konventionellen Medien zu haben (v.a. zu Printmedien, daneben auch zu Rundfunk-

¹⁴⁶Im Wesentlichen stimmen die Angaben unter 1.9., 1.10 und 1.11. mit den Ergebnissen der Frage 6.5. überein.

und Fernsehübertragungen).¹⁴⁷ Ca. 88% der befragten Theologen und Kleriker nennen in diesem Zusammenhang Zeitungen, für die entsprechende Antwortoption entscheiden sich 69% der Laien. Die größten Unterschiede im Medienkonsum sind zwischen Laien und Theologen bzw. Klerikern in Bezug auf die Internetnutzung festzustellen – 44% der Theologen und Kleriker haben laut eigenen Angaben Zugang zu modernen Medien, der vergleichbare Prozentsatz bei den Laien liegt bei lediglich 15%.¹⁴⁸ Den hohen Anteil bei Theologen führe ich auf die Repräsentanz von Universitätsabsolventen im Sample der Experten und auf die mittlerweile hervorragende Internetanbindung ukrainischer Bildungsinstitutionen zurück. Unter den Angehörigen der UOK MP dürfte der Medienkonsum im Vergleich zu den übrigen an dieser Stelle analysierten Kirchen des byzantinischen Ritus schwächer sein.

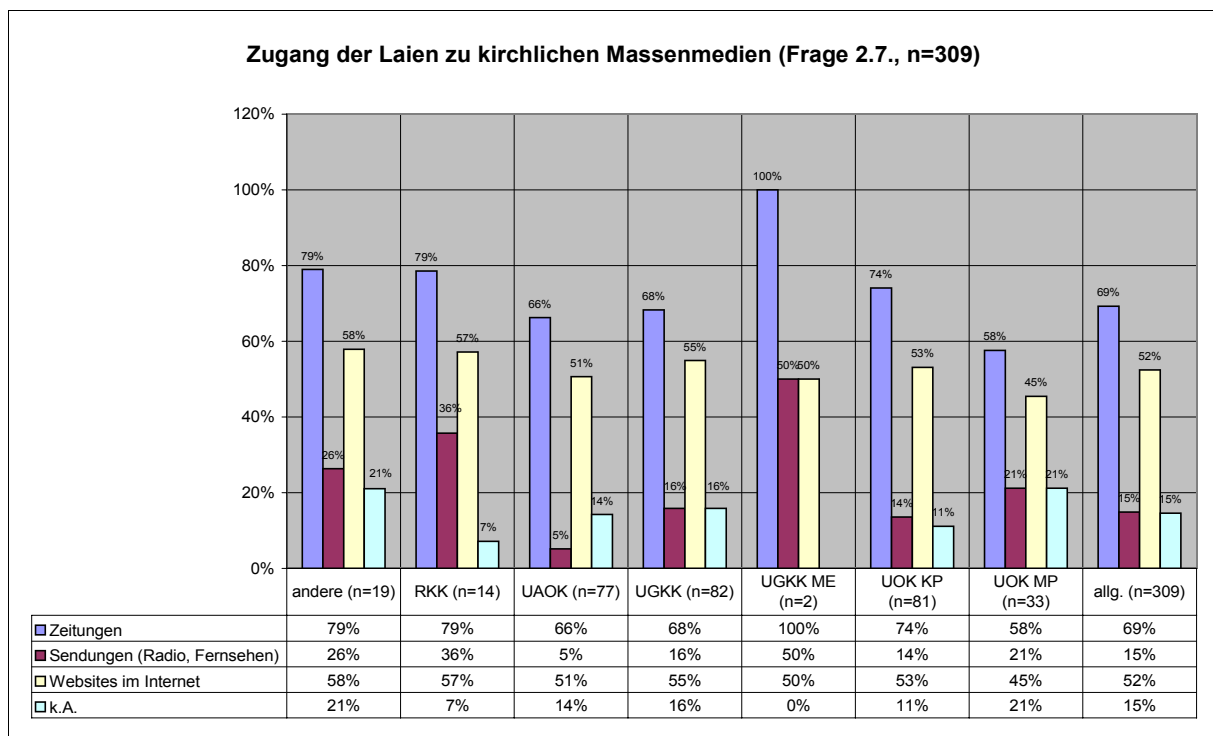

Abb. 47: Zugang der Laien zu kirchlichen Massenmedien

Die im Rahmen der vorliegenden Erhebung kontaktierten Auskunftspersonen konsumieren ihren Angaben entsprechend Kirchenmedien hauptsächlich in ukrainischer Sprache („2.8. Kirchliche Massenmedien lesen/hören Sie in folgender Sprache:

¹⁴⁷2.7. Zu welchen kirchlichen Massenmedien haben Sie Zugang? Zeitungen - Rundfunk - Websites im Internet.

¹⁴⁸Internationale Statistiken weisen für den Monat März 2005 eine private Internetnutzungsquote von ca. 11,5% aus. Vgl.: Im selben Untersuchungszeitraum nutzten im Durchschnitt rund 56,6% aller Österreicher das Internet (Quelle: Computer Industry Almanac, <http://www.internetworldstats.com>). Für das Jahr 2007 wird in ukrainischen Haushalten eine Internetpenetration von ca. 12,1% angegeben.

Ukrainisch – Russisch – Polnisch – in einer anderen Sprache.“). Russisch spielt als Erstsprache lediglich für sieben Laien der UOK MP eine Rolle (sie stammen aus allen untersuchten geografischen Regionen) bzw. auch für je einen Probanden aus der UOK KP (aus Kyjiv) sowie der UGKK (aus Ternopil’). Es wird sonst als Zweitsprache angeführt, d.h. immer in Kombination mit dem Ukrainischen. Im Durchschnitt nutzen Laien dieser Kirchen die entsprechenden Medien in 1,3 Sprachen.¹⁴⁹

Probanden der RKK beziehen ihre Informationen gleichermaßen aus polnisch-, russisch- bzw. ukrainischsprachigen Medien (polnische werden von 71% ihrer Angehörigen genützt, russische von 79%, ukrainische von rund 86%) und verhalten sich in der Wahl der Medien flexibel – durchschnittlich konsumiert jeder Laie der RKK Medien in 2,6 Sprachen. Bei einer vergleichsweise geringeren Anzahl von Mehrfachnennungen pro Person tendieren Laien der UOK MP neben dem Ukrainischen sehr deutlich zum Russischen (mit Ausnahme der UOK KP signifikant häufiger als Angehörige anderer Konfessionen): 64% führen das Ukrainische an, 48% das Russische. Immerhin ein knappes Drittel der Laien der UOK KP entscheidet sich für das Russische als bevorzugte Sprache des Medienkonsums (vgl. 94% nennen das Ukrainische als primäre Sprache).

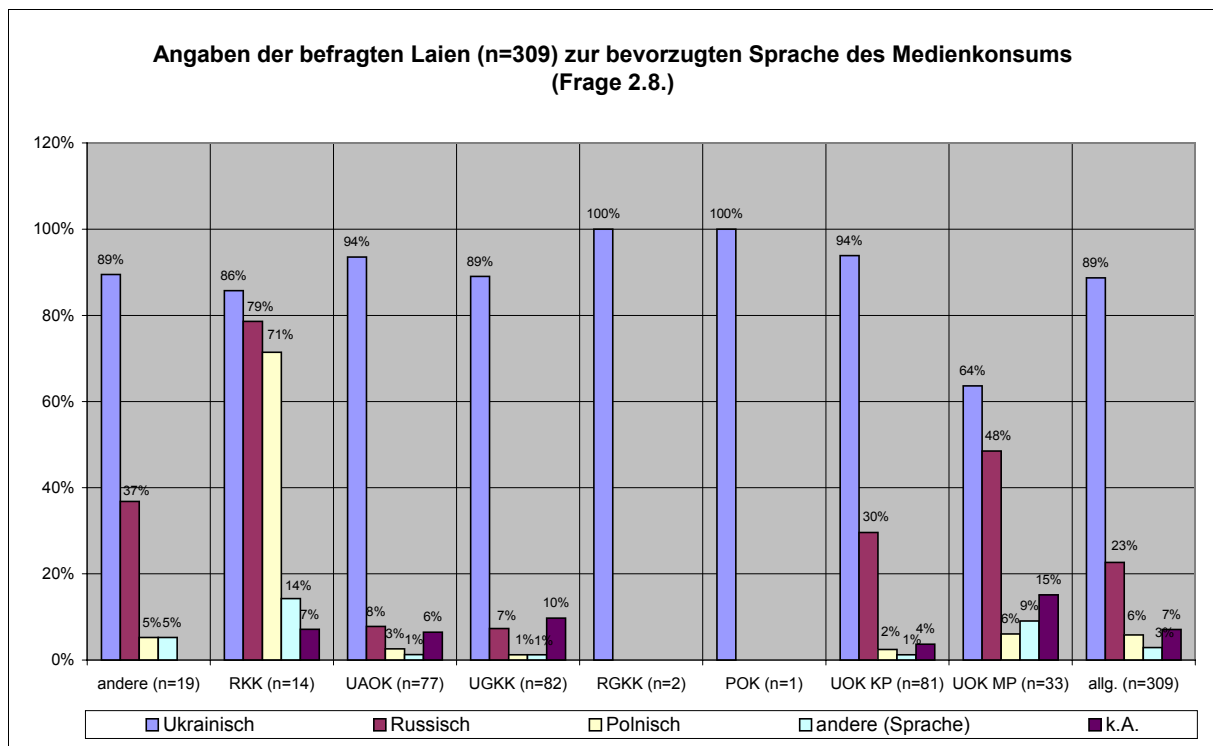

Abb. 48: Bevorzugte Sprache(n) des Medienkonsums aus Sicht der Laien

¹⁴⁹UAOK: 1,1, UGKK: 1,1, UOK KP: 1,3, UOK MP: 1,4

Theologen und Kleriker konsumieren vorwiegend ukrainischsprachige Medien, sie greifen jedoch häufiger als Laien auf Informationsquellen in unterschiedlichen Sprachen zurück.¹⁵⁰ Wohl auf die Sonderstellung ihrer Denomination innerhalb der römisch-katholischen Kirche ist die Tatsache zurückzuführen, dass Probanden der UGKK auch russische (35%), polnische (28%) und andere internationale (z.B. englische und italienischsprachige Quellen, insgesamt 21%) nützen. In der strukturell am stärksten dem griechisch-katholischen Sample entsprechenden Probandengruppe der UOK KP wird als „Zweitsprache“ im Wesentlichen das Russische angegeben (ca. 40%), daneben das Polnische (5%) und andere Sprachen (3%). Im Vergleich zur UGKK ist die UOK KP ihrem Wesen nach eine zentralukrainische Kirche, damit spielt das Russische beim Medienkonsum eine wichtigere Rolle. Bemerkenswert erscheint mir vor dem Hintergrund der in persönlichen Gesprächen gefallenen Äußerungen über den in den meisten Kirchen wahrgenommenen Mangel an ukrainischsprachiger Literatur die Tatsache, dass in der Gruppe der Theologen und Kleriker ein signifikant höherer Anteil an Probanden das Russische als bei Laien nennt (38% vs. 23%).¹⁵¹

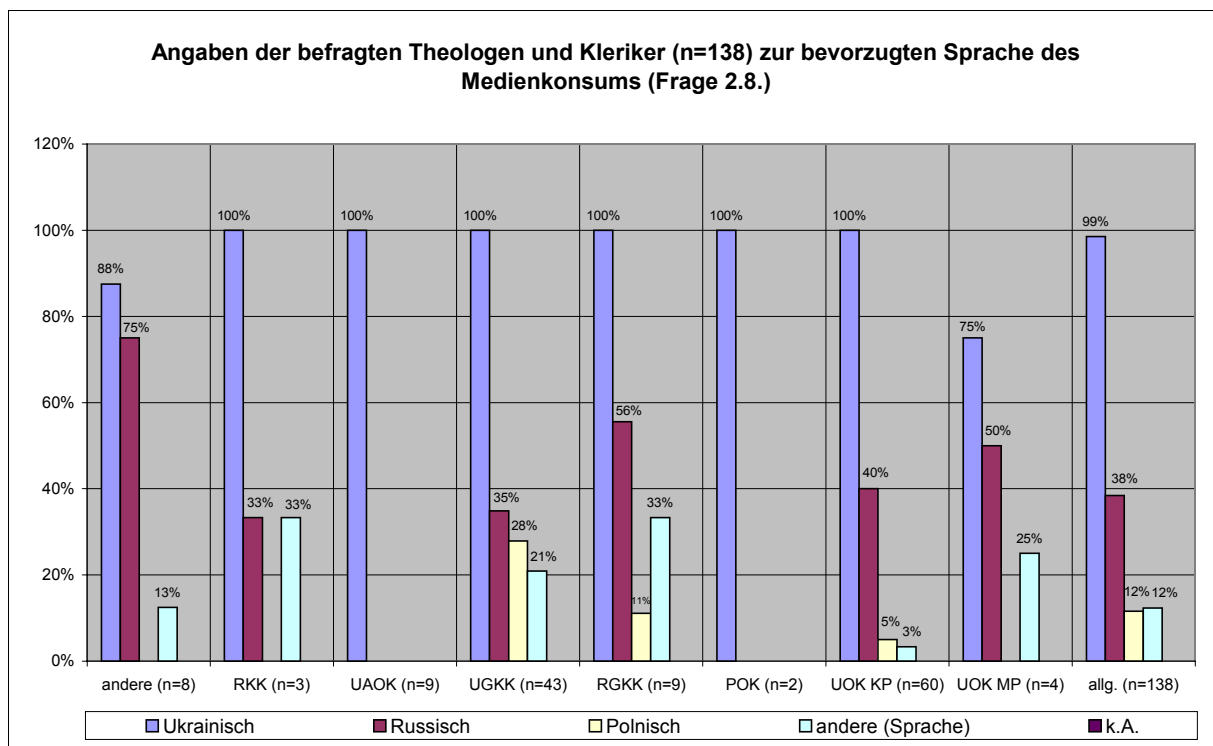

Abb. 49: Bevorzugte Sprache(n) des Medienkonsums aus Sicht der Theologen

¹⁵⁰Sie konsumieren Kirchenmedien im Durchschnitt in 1,6 Sprachen.

¹⁵¹Ausnahmen stellen alle neun Theologen und Kleriker der UAOK dar, die die Antwortoption „in ukrainischer Sprache“ wählten, sowie beide Probanden der POK.

3.3.3 Auswirkungen der russisch-ukrainischen Zweisprachigkeit auf die sprachliche Situation in den Kirchen

Die russisch-ukrainische Zweisprachigkeit wirkt sich nach Ansicht einer deutlichen Mehrheit von Befragten auch in den Kirchen auf die Verwendung von Sprachen aus (72%). Laien sind sich in der Beurteilung dieses Sachverhalts mit Theologen und Klerikern weitgehend einig („2.1. Wirkt sich die Situation der Zweisprachigkeit auf die Verwendung von Sprachen in der Kirche aus? Ja – ziemlich – mehr oder weniger – beinahe nicht – nein.“).¹⁵² Bei der Beantwortung der entsprechenden Frage setzt sich die an anderer Stelle der vorliegenden Arbeit dokumentierte Tendenz fort, wonach v.a. Angehörige der UAOK und der POK eindeutige Positionen beziehen: 81% der Laien der UAOK sowie alle Pokytnyky bestätigen einen Kausalzusammenhang.¹⁵³ Diesen bemerken auch die Respondenten der UOK KP (62% „ja“, 16% „ziemlich“), insbesondere Theologen und Kleriker (85%, auf „ja“ entfallen 72%, auf „ziemlich“ 13%). Unter den griechisch-katholischen Probanden nehmen Laien offensichtlich einen stärkeren Zusammenhang zwischen der Zweisprachigkeit im gesellschaftlichen Umfeld und der sprachlichen Situation in der Kirche an: 50% der Befragten antworteten mit „ja“, 16% mit „ziemlich“. Zurückhaltender äußern sich Theologen und Kleriker der UGKK: Insgesamt entscheiden sich jedoch auch hier 56% der Interviewpartner für „ja“ bzw. „ziemlich“. Das ist im Hinblick auf die Population ein signifikant geringerer Anteil an Probanden als unter den Theologen und Klerikern der UOK KP. Von Probanden der UOK MP und der RGKK wird die Situation unterschiedlich beurteilt: Aber auch in diesem Fall bestätigt knapp mehr als die Hälfte der Personen einen Zusammenhang (51%). Ohne Zweifel beeinflusst aus Sicht der Probanden die allgemeine russisch-ukrainische Zweisprachigkeit in der Gesellschaft die sprachliche Situation in den Kirchen.

¹⁵²Sowohl 72% aller Laien (n=309) als auch 72% aller Theologen und Kleriker (n=138) beantworten die Frage 2.1. mit „ja“ (Laien – 57%, Theologen und Kleriker – 52%) bzw. mit „ziemlich“ (Laien – 15%, Theologen und Kleriker – 20%). Die insgesamt neun Theologen der UAOK legen sich im Wesentlichen auf eine ähnliche Position fest: Fasst man die Prozentsätze der beiden ersten Antwortoptionen zusammen, ergibt sich eine Zustimmung von 100% („ja“: 56%, „ziemlich“: 44%). Die geringe Fallzahl lässt in diesem Zusammenhang jedoch keine weitere Interpretation zu – etwa, ob sich Theologen und Kleriker der UAOK „vorsichtiger“ äußern als Laien (75% „Ja-Nennungen“ bei den Laien).

¹⁵³Ca. 75% der Laien der UAOK äußern sich mit „ja“, 6% mit „ziemlich“ (in Summe ergibt das eine Zustimmung bei 81% der Respondenten).

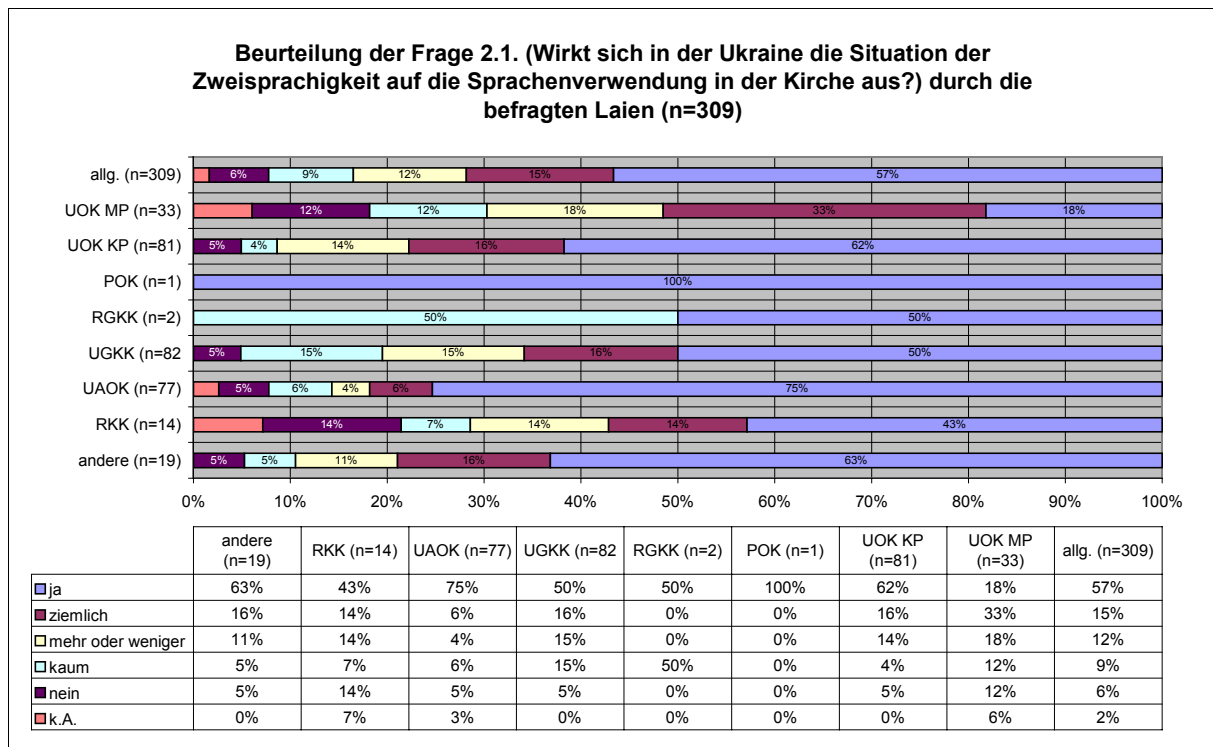

Abb. 50: Folgen der Zweisprachigkeit für die Sprachenverwendung in der Kirche (Laien)

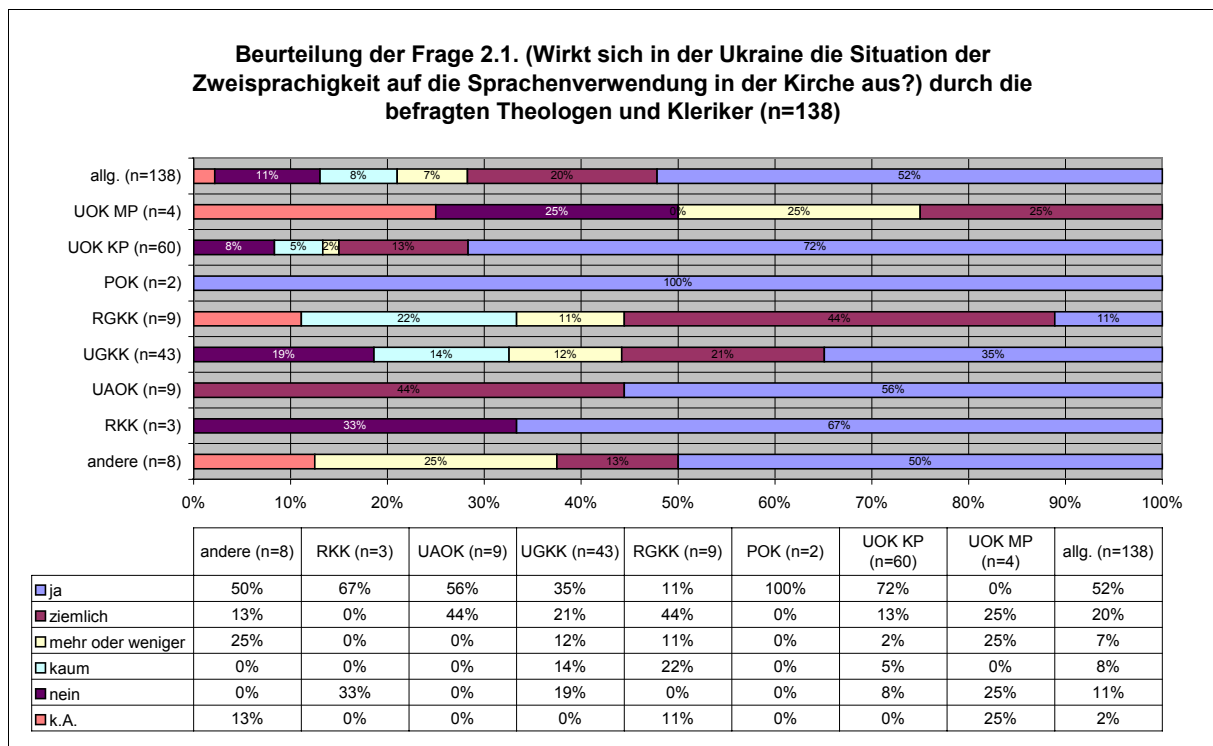

Abb. 51: Folgen der Zweisprachigkeit für die Sprachenverwendung in der Kirche (Theologen)

Inwiefern umgekehrt interkonfessionelle Konflikte sprachliche Probleme in der ukrainischen Gesellschaft beeinflussen, wird unterschiedlich beurteilt („2.4. Sind sprachliche Probleme das Ergebnis interkonfessioneller Differenzen? Ja – ziemlich –

mehr oder weniger – kaum – nein.“). Z.B. befinden Probanden der UAOK und UOK KP mehrheitlich, dass sprachliche Probleme aus interkonfessionellen Auseinandersetzungen resultieren (jeweils mehr als zwei Drittel der Auskunftspersonen).¹⁵⁴ Sämtliche Probanden der POK führen sprachliche Probleme ebenfalls auf solche Konflikte zurück (alle drei wählen auf der fünfstufigen Skala „ja“). Laien der RKK erkennen hingegen keinen Zusammenhang (lediglich 14% der Probanden wählen die Antwortoptionen „ja“ oder „ziemlich“), geteilter Meinung sind auch die Angehörigen der „anderen“ Kirchen. Ein breites Meinungsspektrum ist bei Angehörigen der UGKK bzw. der UOK MP beobachtbar – die entsprechenden Nennungen verteilen sich gleichmäßig über die angebotenen Antwortkategorien.

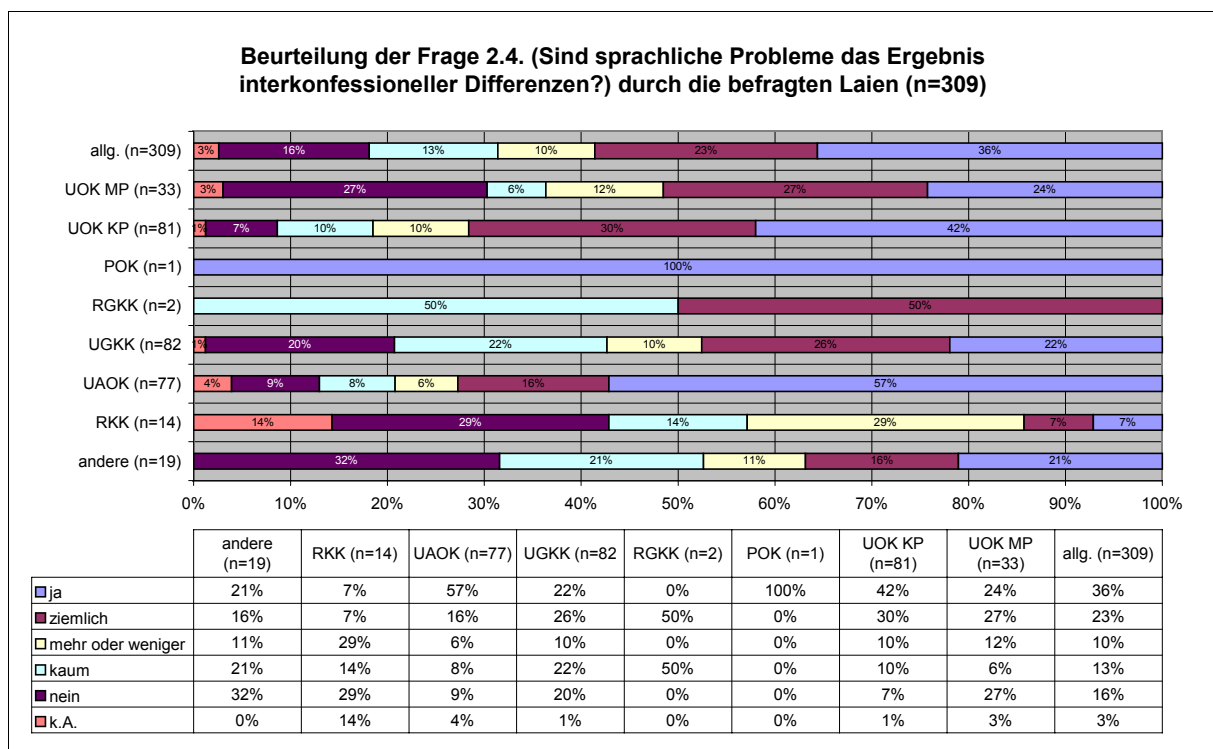

Abb. 52: Bedeutung interkonfessioneller Differenzen für die sprachliche Situation (Laien)

¹⁵⁴So antworten 73% der Laien der UAOK mit „ja“ oder „ziemlich“, der entsprechende Prozentsatz für das Kiewer Patriarchat liegt bei 72%. In beiden Fällen ist eine für die Grundgesamtheit anzunehmende (knappe) Mehrheit gegeben. 66% der Theologen und Kleriker der UAOK sowie 65% der Theologen und Kleriker der UOK KP schließen sich dieser Meinung an.

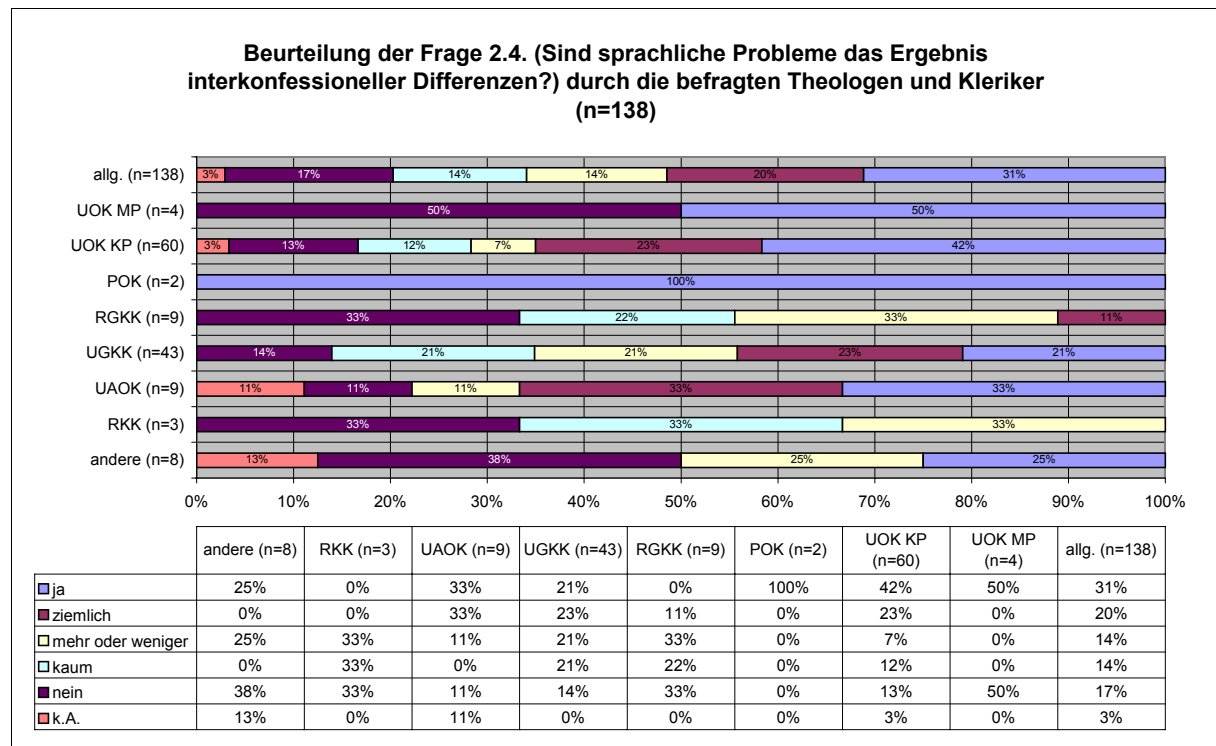

Abb. 53: Bedeutung interkonfessioneller Differenzen für die sprachliche Situation (Theologen)

3.3.4 Mit der politischen Transformation einhergehende sprachliche Veränderungen in den Kirchen

Eine signifikante Mehrheit der im Rahmen der schriftlichen Erhebung befragten 309 Laien hat seit Beginn der politischen Transformation Veränderungen im Sprachgebrauch der eigenen Kirche (etwa in Form der Einführung des Ukrainischen) wahrgenommen (58%).¹⁵⁵ Z.B. stellen 73% der dem Kiewer Patriarchat eine solche Entwicklung im Sprachgebrauch der eigenen Kirche fest. Der entsprechende Prozentsatz liegt in der Referenzgruppe der Laien der UAOK bei 65%.¹⁵⁶ Die Sensibilität der Probanden der UOK KP für das Thema ist m.E. auf die im Außenauftritt deutlich „natio-

¹⁵⁵3.2. Konnten Sie im Zuge der Transformation des ukrainischen politischen Systems Veränderungen bei der Verwendung von Sprachen in Ihrer Kirche feststellen (z.B. die Einführung der ukrainischen Sprache)? Ja – nein.

Trotz des unspezifischen Charakters der Fragestellung (sie enthält keine nähere Angaben über die Art der zu beurteilenden Veränderungen im Sprachgebrauch) bleibt der Anteil jener Laien, die Frage 3.2. nach wahrgenommenen Veränderungen bei der sprachlichen Praxis in den Kirchen (z.B. die Einführung des Ukrainischen in den Gottesdienst) unbeantwortet lassen, unter 12%. In der Grundgesamtheit liegt der Anteil der Laien, die Veränderungen wahrnehmen, bei mindestens 52%.

¹⁵⁶D.h. ich gehe davon aus, dass auch in der Grundgesamtheit der entsprechende Anteil jener Menschen, die Veränderungen wahrnehmen, bei mehr als 60% (bzw. 50%) liegt.

nale“ Orientierung der Kirche zurückzuführen, zudem vollziehen Angehörige den Wechsel (von der UOK MP) zur UOK KP in der Regel bewusst. Zusätzlich ist die UOK KP in der Öffentlichkeit mit zahlreichen ukrainischsprachigen Publikationen (von populärwissenschaftlichen Schriften bis hin zu Neuauflagen liturgischer Literatur) präsent. Das Bekenntnis zur UAOK wurzelt häufig in einer besonders im Westen und in den zentralen Gebieten der Ukraine gewachsenen Tradition. Diese Kirche knüpft an die historische UAOK an und definiert sich meiner Ansicht nach weniger über eine Abgrenzung von der UOK MP. Der ukrainischsprachige Gottesdienst - er fand erstmals in der UAOK statt – ist zum integrativen Bestandteil der Tradition geworden.

Der interkonfessionelle Vergleich der Ergebnisse verdeutlicht, dass innerhalb der UOK KP ein signifikant höherer Anteil von Laien Veränderungen wahrnimmt, als bei den Referenzgruppen aufseiten der UOK MP, aber auch der UGKK. Generell sind sich die 82 befragten Laien der UGKK in der Beurteilung des Sachverhalts uneinig: Etwa die Hälfte der Probanden beobachtet Veränderungen, der Rest beantwortet die entsprechende Frage mit „nein“ (jeweils 48%). In der UGKK steht die grundsätzliche Eignung der modernen ukrainischen Standardsprache als Predigtsprache nicht zur Diskussion, diskutiert wird hauptsächlich der Umgang mit dem Kirchenslavischen. Die Beurteilung, inwiefern sich am Verhältnis Kirchenslavisch-Ukrainisch bzw. am Gebrauch des Kirchenslavischen etwas verändert hat, dürfte Laien schwer fallen.

Bei den unter „andere Kirchen“ zusammengefassten Probanden ist ein heterogenes Meinungsspektrum feststellbar, ebenso bei den Laien der RKK und der UOK MP.¹⁵⁷ Jedenfalls gibt es offensichtlich auch in der RKK und der UOK MP Laien, die sprachliche Veränderungen wahrnehmen (jeweils 36% der Befragten).

Eine einheitliche Tendenz konnte ich bei Angehörigen der UAOK, UGKK und auch der UOK KP in Bezug auf das Bildungsniveau feststellen: In der Gruppe der Hochschulabsolventen liegt ein höherer Grad an Zustimmung zur Aussage unter 3.2. (zwischen fünf und zehn Prozent) als bei Mittelschulabsolventen vor. Es lassen sich

¹⁵⁷In beiden Fällen wurden von der Mehrheit der Probanden keine Veränderungen im Sprachgebrauch wahrgenommen (55%). Aufgrund einander überschneidender Konfidenzintervalle kann für die Grundgesamtheit keine vorherrschende Meinung ermittelt werden.

jedoch keine signifikanten Unterschiede bei der Beurteilung der Fragestellung in Abhängigkeit vom Merkmal „höchste abgeschlossene Ausbildungsstufe“ nachweisen.

3.3.5 Die Verwendung der modernen ukrainischen Standardsprache

In allen untersuchten Kirchen, darunter entgegen der langläufigen Meinung auch in der UOK MP, kann mehr oder weniger von der Verwendung des Ukrainischen ausgegangen werden. Dies bestätigen z.B. 30% der Probanden der UOK MP, 82% der griechisch-katholischen Befragten, 86% der Angehörigen des Kiewer Patriarchats und 92% der Interviewpartner aus der UAOK („1.8. Wird in Ihrer Kirche die moderne ukrainische Literatursprache verwendet? Ja – nein – andere (Antwort): _____.“).¹⁵⁸ Allerdings beziehen sich die Probanden bei der Beantwortung der Fragestellung 1.8. meiner Ansicht nach nicht nur auf die moderne ukrainische Standardsprache im engeren Sinne, sondern auch auf von ihnen dem Ukrainischen zugeordnete lokale Dialekte oder nicht normierte Substandards. Angehörige der RGKK, sie stammen aus Transkarpatien, weisen im freien Textfeld explizit auf lokale Dialekte hin, ein Proband der UGKK bezieht sich auf den sog. Suržyk.

Für die UOK MP nehme ich einen eingeschränkten Gebrauch des Ukrainischen an (z.B. als Sprache der mündlichen Kommunikation der Gläubigen), da als Liturgiesprache das Kirchenslavische in der russischen Redaktion verwendet wird. Dagegen ist auch die Aussage dreier Angehöriger der UOK MP zu interpretieren, wonach das Ukrainische lediglich während der Predigt verwendet werde. Ein Angehöriger der UOK KP führt als Verwendungsdomänen des Ukrainischen folgende Bereiche an: Šestopsalmie (Psalmen, die zu Beginn des Morgengottesdienstes gelesen werden), Apostol (Apostelgeschichte und -briefe), Evangelium und Predigt. Er weist damit auf den vollen Funktionsradius des Ukrainischen in seiner Kirche hin.

¹⁵⁸Die Angaben im freien Textfeld („andere Antwort“) entsprechen sinngemäß den im Erhebungsinstrument vorgegebenen Antwortoptionen „ja“ bzw. „teilweise“ oder „nein“. Daher wurden bei der Auswertung folgende Kategorien gebildet: „Größtenteils“ entspricht „ja“, die Antworten „manchmal“, „selten“, „Dialekte“, „in der Predigt“, „50% zu 50%“, „Hexapsalm“ („Ehre sei Gott in der Höhe“), „Apostelgeschichte“, „Evangelium“, „Predigt“ werden zur Kategorie „teilweise ja“ zusammengezogen, während „fast nicht“, „überhaupt nicht“ zu „nein“ gezählt wurden und „(ich) weiß nicht“, „k.A.“ sowie „andere (Antwort)“ zu „keine Angabe“ („k.A.“).

In Bezug auf das Angebot von Gottesdiensten in verschiedenen Sprachen erleben v.a. die befragten Laien der UGKK die sprachliche Realität anders als die Priester bzw. auch Theologen dieser Konfession.¹⁵⁹ 77% aller Laien nennen das Ukrainische, lediglich 10% das Kirchenslavische, Theologen hingegen gleichermaßen das Ukrainische (67%) und das Kirchenslavische (53%). Diese Angaben werte ich als Indiz der traditionell starken Verwurzelung des Kirchenslavischen in der Tradition der UGKK Transkarpatiens. Aussagen für die römisch-katholische oder protestantischen Kirchen, aber auch für die orthodoxe Kirche (des Moskauer Patriarchats) lassen sich entweder wegen mangelnder Relevanz des Kirchenslavischen in den angesprochenen Gemeinschaften (für RKK und protestantische) oder zu geringer Fallzahl nicht verallgemeinern (die Gruppe der Theologen und Kleriker der UOK MP umfasst lediglich vier Personen, auch RGKK und POK können aufgrund der geringen Probandenzahl nicht quantitativ erfasst werden).¹⁶⁰ In der UAOK unterscheidet sich die Wahrnehmung der Laien unwesentlich von jener der „Experten“. Von den ihr zuzuordnenden Laien nennen 79% das Ukrainische (vs. 5% Nennungen für das Kirchenslavische), Theologen und Kleriker legen sich eindeutig auf das Ukrainische fest (89% aller befragten Theologen und Kleriker der UAOK vs. 0% Nennungen für das Kirchenslavische). Auch innerhalb der UOK KP stimmt die Wahrnehmung der Laien im Wesentlichen mit jener der Theologen und Kleriker überein, berücksichtigt man bei der Interpretation der Ergebnisse den hohen Anteil, der sich im Vergleich zu den Theologen und Klerikern ihrer Konfession einer Beantwortung der Frage enthielten (17%). Die Probanden legen sich sehr deutlich auf eine bestimmte Sprache fest: Laien nennen durchschnittlich 1,1 Sprachen, Theologen und Kleriker 1,2.

Das Ukrainische kommt zwar in allen untersuchten Kirchen zum Einsatz, nach Aussage der Befragten jedoch nicht als einzige Gottesdienstsprache („3.5. Kommt in

¹⁵⁹Zwei Drittel der Theologen der UGKK stammen aus Transkarpatien, der Großteil der Laien aus L'viv.

¹⁶⁰1.2. Anzahl der Gottesdienste pro Woche: in ukrainischer Sprache – auf Kirchenslavisch - in einer anderen Sprache (welche?)

In der betreffenden Fragestellung fehlt der für den Probanden wesentliche Zusatz, ob die Anzahl der von ihm besuchten Gottesdienste oder die absolute Anzahl der gelesenen Messen pro Woche abgefragt werden. Die Beantwortung der Frage bereitete daher zahlreichen Interviewpartnern Probleme (anstelle von Zahlen wurden Textantworten gegeben, ungefähre Einschätzungen angeführt und dergl.). Für die Auswertung wurden daher nicht die Zahlen berücksichtigt, sondern die absolute Anzahl der Einträge in den entsprechenden Antwortfeldern des Fragebogens. Beispielsweise wurde der Eintrag „alle“ unter „auf Ukrainisch“ als ein Eintrag gezählt.

Ihrer Kirche das Ukrainische als einzige Gottesdienstsprache zum Einsatz? Ja – nein.“).¹⁶¹ Einigkeit in der Einschätzung des abgefragten Sachverhalts herrscht zwischen „Experten“ und Laien v.a. in der RGKK, der POK, der RKK und auch der UOK MP. So bestätigen die Angehörigen der POK einstimmig das Ukrainische als einzige Gottesdienstsprache, ebenso jeweils mehr als drei Viertel der Angehörigen der UAOK und der UOK KP (wobei sich innerhalb der Referenzgruppen von UAOK und UOK KP Theologen und Kleriker eher, jedoch nicht signifikant häufiger als Laien auf die Antwortoption „ja“ festlegen).¹⁶² Eine deutliche Mehrheit der Befragten der RGKK, der RKK sowie der UOK MP beantwortet die Frage mit „nein“ (wobei die Aussagen der Laien und jene der Theologen und Kleriker einander gleichen), nimmt folglich noch andere Sprachen als für den Gottesdienst relevant wahr. Signifikante Unterschiede in der Beurteilung der Frage 3.5. treten bei der UGKK zu Tage: Während die Laien dieser Denomination die sprachliche Situation ähnlich beurteilen wie die Referenzgruppen von UAOK und UOK KP, also mehrheitlich das Ukrainische als einzige Gottesdienstsprache wahrnehmen (77% „ja“ vs. 21% „nein“), wählen 65% der griechisch-katholischen Theologen und Kleriker die Antwortoption „nein“ (im Vergleich zu 33% „ja“). Selbst bei Berücksichtigung des jeweiligen Konfidenzintervalls ist in der Population der UGKK davon auszugehen, dass mindestens zwei Drittel der Laien als einzige im Gottesdienst relevante Kirchensprache das Ukrainische wahrnehmen. Mit sehr hoher Wahrscheinlichkeit (95%) würde sich in der Grundgesamtheit weniger als die Hälfte der Theologen und Kleriker dieser Sicht anschließen. Entgegen der Beobachtungen der hauptsächlich aus L'viv (51%), Kyjiv (22%) und Ternopil' (15%) stammenden Laien der UGKK bestätigt eine Mehrheit der Theologen und Kleriker für die griechisch-katholischen Kirchen Transkarpatiens das Fortbestehen einer kirchenslawische Tradition.

83% der 309 befragten Laien nennen bei freier Auswahl das Ukrainische als bevorzugte Gottesdienstsprache („3.4. Welchen Gottesdienst besuchen Sie, wenn

¹⁶¹Fragestellung 3.5. dient der Klärung der Frage, ob in den an dieser Stelle untersuchten Kirchen mehrere Sprachen verwendet werden. Denkbar ist nicht nur die parallele Verwendung der modernen ukrainischen Standardsprache und des Kirchenslawischen, sondern der Einsatz mehrerer moderner Standardsprachen (v.a. des Russischen, oder auch des Polnischen im Fall der RKK). Inwiefern können Abweichungen zwischen der Sicht der Laien und der Wahrnehmung durch Theologen und Kleriker nachgewiesen werden?

¹⁶²Die Antworten der Angehörigen der POK stehen damit im Widerspruch zu den sonstigen Befragungsergebnissen dieser Probanden.

Sie die Möglichkeit der Wahl haben? [Den/einen] kirchenslavischen – ukrainischen – russischen – polnischen – [einen] anderen: _____.“). Gleichzeitig meinen 17% der Probanden, sie würden sich für einen kirchenslavischen Gottesdienst entscheiden. Von den Befragten können offensichtlich die über 60-Jährigen am wenigsten mit dem Kirchenslavischen anfangen: Die insgesamt 19 Probanden nennen geschlossen das Ukrainische (100%), gleichzeitig entscheiden sie sich in signifikant geringerem Ausmaß für das Kirchenslavische (5%). Russisch rangiert in allen Altersgruppen zwischen 4% und 7% (ausgenommen bei jenen fünf Personen, die ihr Alter bei der Befragung nicht angeben, von ihnen entscheidet sich eine Person für das Russische). Die Präferenz für die eine oder andere Sprache hängt auch mit der konfessionellen Zugehörigkeit eines Probanden zusammen: Je die Hälfte der befragten Angehörigen der RKK nennt das Ukrainische bzw. das Polnische – aber immerhin auch ein knappes Drittel das Russische.¹⁶³

Bezogen auf die noch deutlicher als bei anderen Konfessionen ausgeprägte Dominanz des Ukrainischen als bevorzugte Sprache gleichen einander die bei Angehörigen der UAOK, UGKK, RGKK sowie der UOK KP ermittelten Ergebnisse. Beide befragten Laien der RGKK bzw. auch 22% der Probanden der UOK KP führen allerdings auch das Kirchenslavische an. Somit wird letzteres von Laien der UOK KP signifikant häufiger als von Probanden der griechisch-katholischen Referenzgruppe erwähnt (5% Nennungen für das Kirchenslavische, 8% bei der UAOK). Eventuell wirkt in diesem Fall die Tradition der UOK MP, aus der die meisten Laien der UOK KP stammen, nach, oder die starke Präferenz für das Kirchenslavische ist Ausdruck einer „Rückbesinnung auf das kirchenslavische Erbe“. Von den 33 befragten Laien der UOK MP präferieren 21 Personen (64%) das Kirchenslavische, acht (24%) das Ukrainische und lediglich drei Probanden (9%) das Russische. Für die entsprechende Population ist daher davon auszugehen, dass sich signifikant mehr Menschen für das Kirchenslavische entscheiden (der anzunehmende Prozentsatz liegt zwischen 50% und 80%) als für das Ukrainische (zwischen 10% und 40%) oder das Russische (zwischen 0% und 20%). In dieser Kirche stellt weniger die Verwendung des Ukraini-

¹⁶³In der römisch-katholischen Kirche spielt das Kirchenslavisch historisch keine Rolle (daher wählt beispielsweise auch kein einziger Laie die Antwortkategorie „Kirchenslavisch“). Traditionell ist die RKK stark im Polnischen verwurzelt, sowohl was die Sprache als auch die Herkunft vieler Angehöriger (v.a. des Klerus) betrifft.

schen als die noch fortwährende Diskussion rund um die Einführung der „Volksprache“ in den Gottesdienst ein Problem dar.

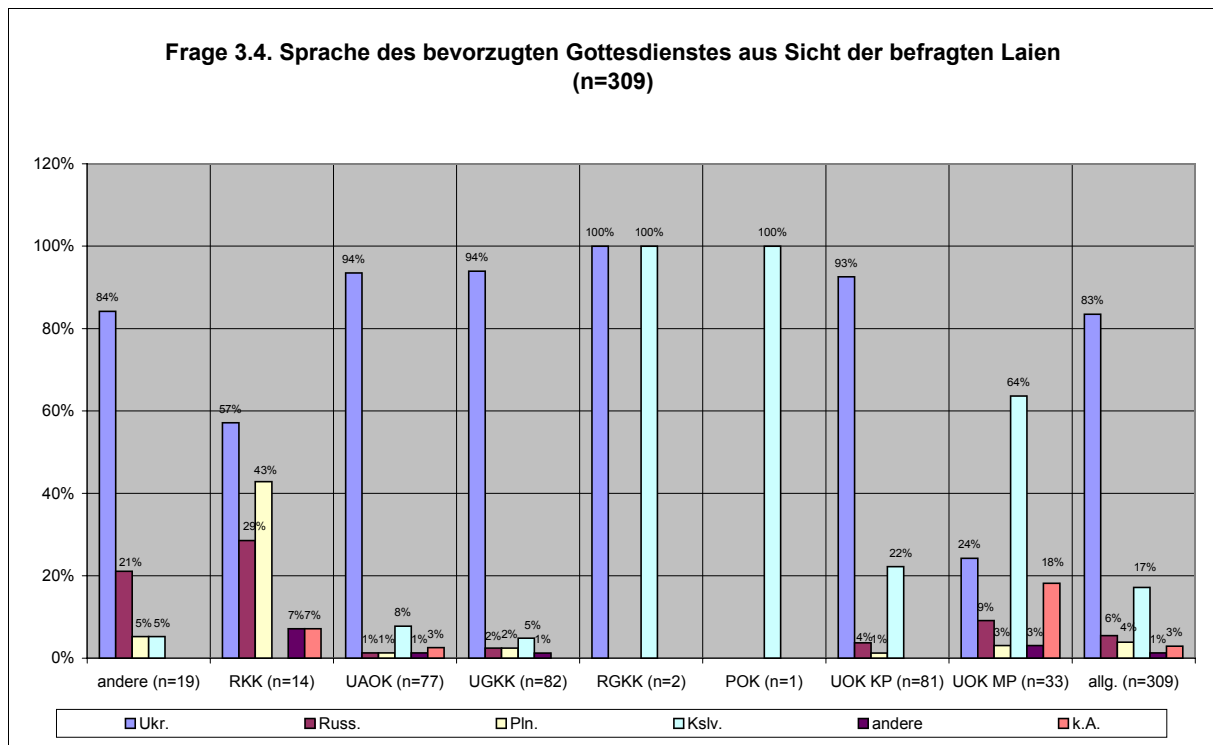

Abb. 54: Bevorzugte Gottesdienstsprache(n) der Laien

Unter Punkt 3.3. danach befragt, welche Sprache (theoretisch) die geeignetste für den Gottesdienst sei, nennen aktive Christen im Durchschnitt 1,3 Sprachen. Konkret auf die Wahl eines Gottesdienstes bezogen (Frage 3.4.) legen sie sich noch deutlicher auf eine Sprache fest (1,1 Nennungen pro Respondent mit Ausnahme der Angehörigen der RKK mit 1,4 Nennungen pro Person). Vor dem Hintergrund des westukrainischen „Überhangs“ im Sample (n=447) schließe ich aus diesen Ergebnissen, dass sich ein Großteil der Population für die jeweils im Alltag primär relevante moderne Standardsprache entscheidet – im konkreten Fall für das Ukrainische. In Abhängigkeit von der regionalen Herkunft einer Auskunftsperson ist jedoch auch das Russische denkbar.

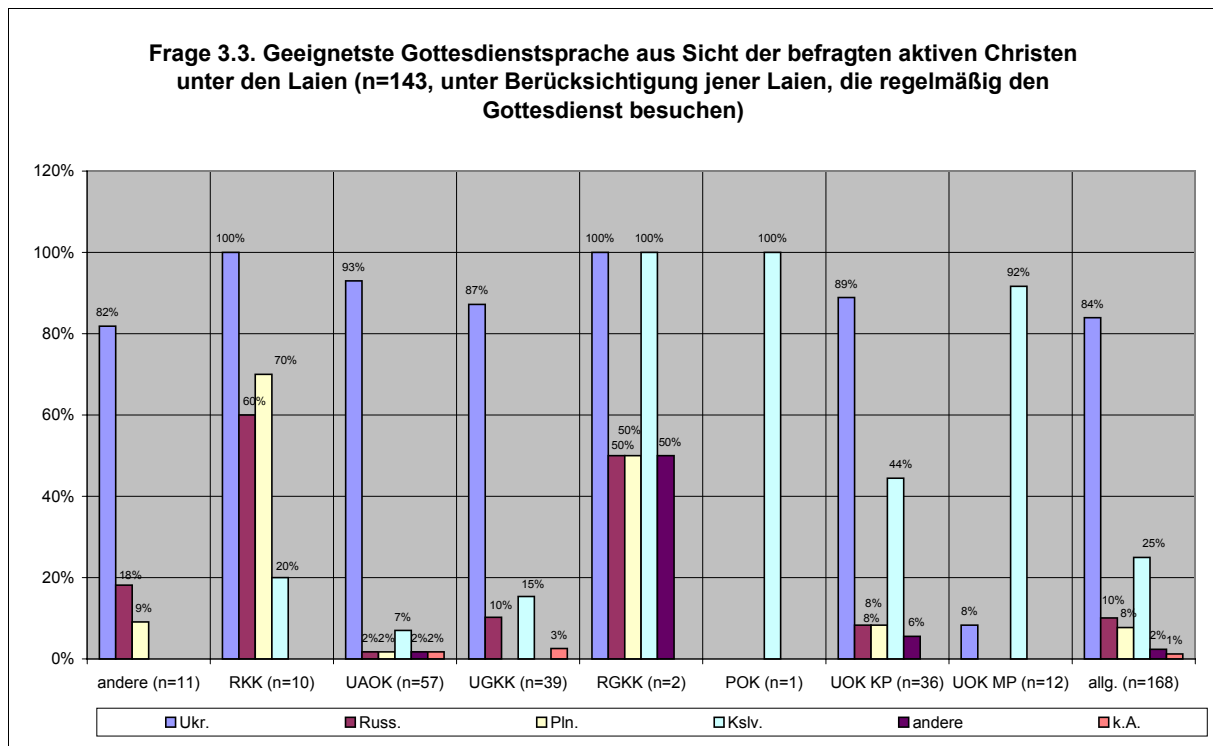

Abb. 55: Geeignetste Gottesdienstsprachen aus Sicht der aktiven Christen

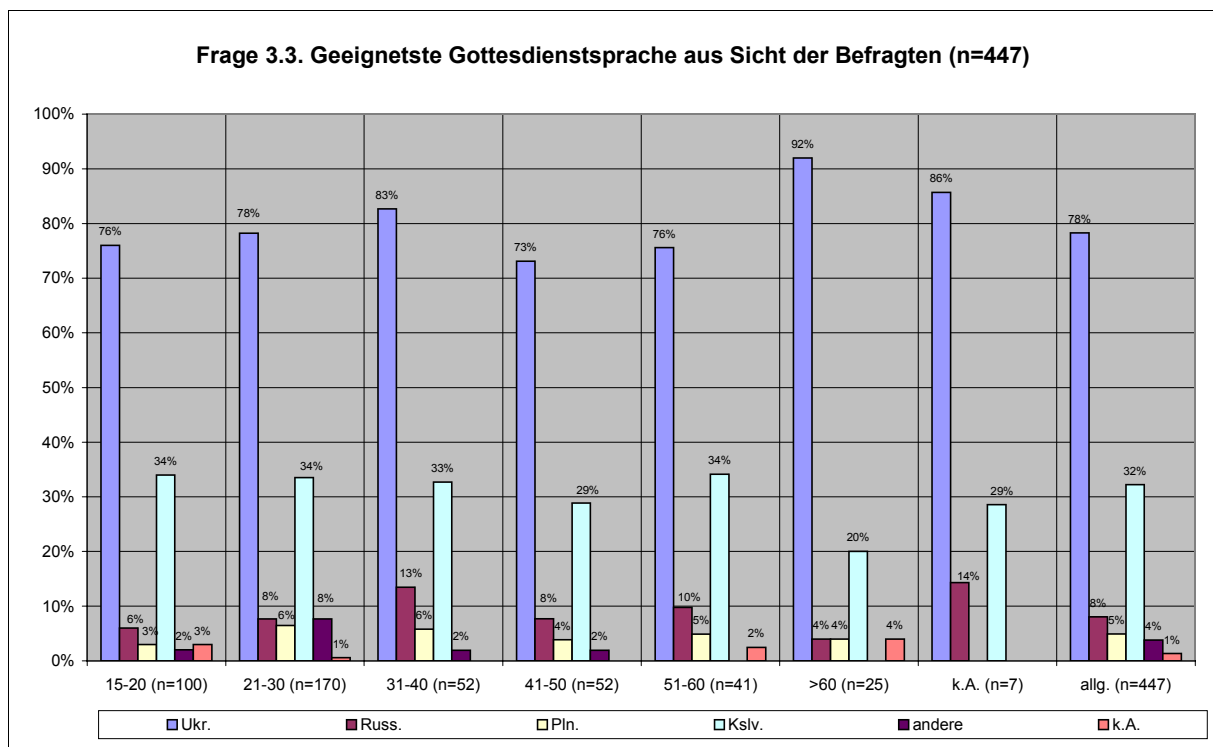

Abb. 56: Geeignetste Gottesdienstsprachen aus Sicht aller Respondenten

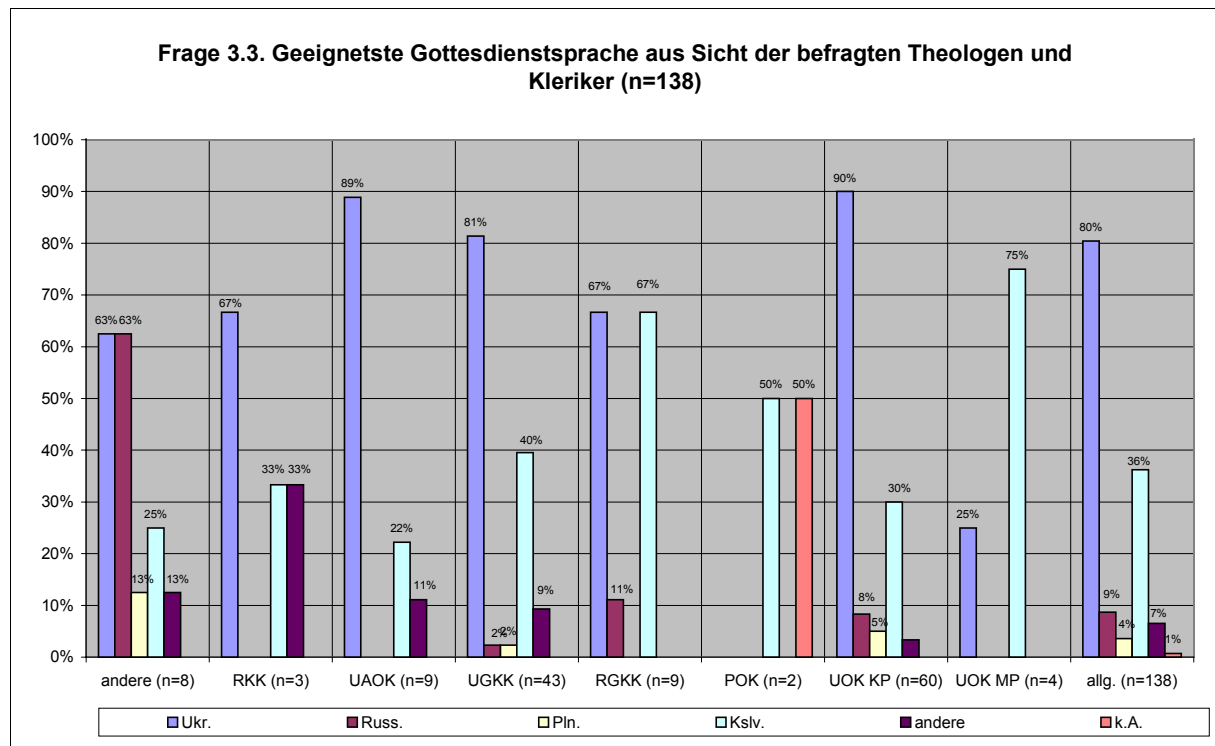

Abb. 57: Geeignetste Gottesdienstsprachen aus Sicht der Theologen

Entsprechend offiziellen Aussagen der Amtskirchen (z.B. der UOK MP) sowie laut Verfasstheit (beispielsweise der UGKK) richtet sich die Sprachenwahl im Bezug auf den Gottesdienst (auch) nach dem Wunsch der Gläubigen. Nehmen das die Gläubigen auch so wahr?

Nicht nur für die Befragten sondern auch in Bezug auf die angenommene Population kann diese Frage mit "ja" beantwortet werden, denn für etwa die Hälfte der 447 befragten Interviewpartner bzw. ein weiteres Fünftel bis Viertel (in Abhängigkeit von der jeweiligen Konfession) hängt die Wahl der einen oder anderen Sprache im Gottesdienst vom Wunsch der Pfarrangehörigen ab (Fragestellung 1.7.).¹⁶⁴ Dennoch stimmen die Angaben von Theologen und Klerikern und von Laien nicht immer überein: Beispielsweise stehen die Aussagen der Laien der UAOK (mit 68% "ja", 5% "ziemlich") im Widerspruch zu jenen der Theologen und Kleriker dieser Konfession, von denen lediglich 33% festhalten, die Verwendung der einen oder anderen Sprache im Gottesdienst hänge ohne Einschränkungen vom Wunsch der Gläubigen ab ("ja", weitere 22% der Theologen und Kleriker wählen die Option "in beträchtlichem Maße").¹⁶⁵ Zwischen Laien und Theologen bzw. Klerikern der UGKK herrscht in der Frage im Wesentlichen Einigkeit, auch wenn letztere von einer stärkeren Berücksich-

¹⁶⁴1.7. Hängt die Wahl der einen oder anderen Sprache im Gottesdienst vom Wunsch der Mitglieder einer Kirchengemeinde ab? Ja – ziemlich – mehr oder weniger – eher nein – nein.

tigung der Bedürfnisse der Laien ausgehen als diese selbst (rund 80% der Theologen vs. 66% bei Laien). Ihre Entsprechung finden die für die UGKK ermittelten Ergebnisse in den Antworten der Probanden der UOK KP: 79% der Theologen bzw. 68% der Laien entscheiden sich entweder für die erste oder die zweite Antwortoption.¹⁶⁶ Deutlich äußern sich die drei befragten Studienteilnehmer der POK: In ihrer Kirche richte sich die Sprachwahl nicht nach dem Wunsch der Pfarrangehörigen. Die Auskunftspersonen der RGKK als auch jene der UOK MP nehmen die Situation in ihren Kirchen unterschiedlich wahr.

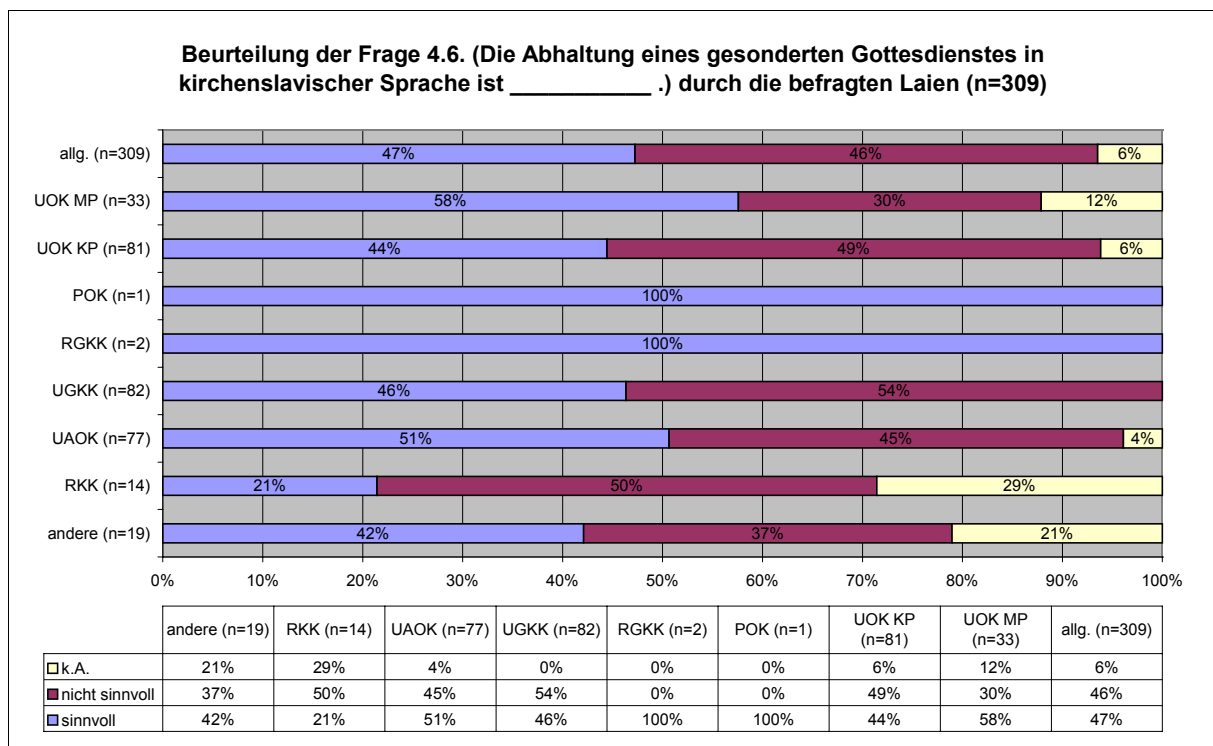

Abb. 58: Sinnhaftigkeit spezieller kirchenslawischer Gottesdienste (Laien)

¹⁶⁵Möglicherweise gehen die Laien unter den Befragten davon aus, dass in der UAOK ihrem Wunsch nach der Verwendung des Ukrainischen Rechnung getragen wird. Für Kleriker und Theologen wiederum könnte in diesem Zusammenhang die aktive Auseinandersetzung mit dem kirchenslawischen Erbe bzw. der in theologischen Kreisen der UAOK geführte Diskurs rund um das Kirchenslawische eine Rolle spielen. Eventuell sehen sie keine Wahlmöglichkeit zu Gunsten des Kirchenslawischen.

¹⁶⁶UOK KP: „ja“ - 62%, „ziemlich“ - 17% (Theologen und Kleriker), „ja“ - 43%, „ziemlich“ - 25% (Laien).

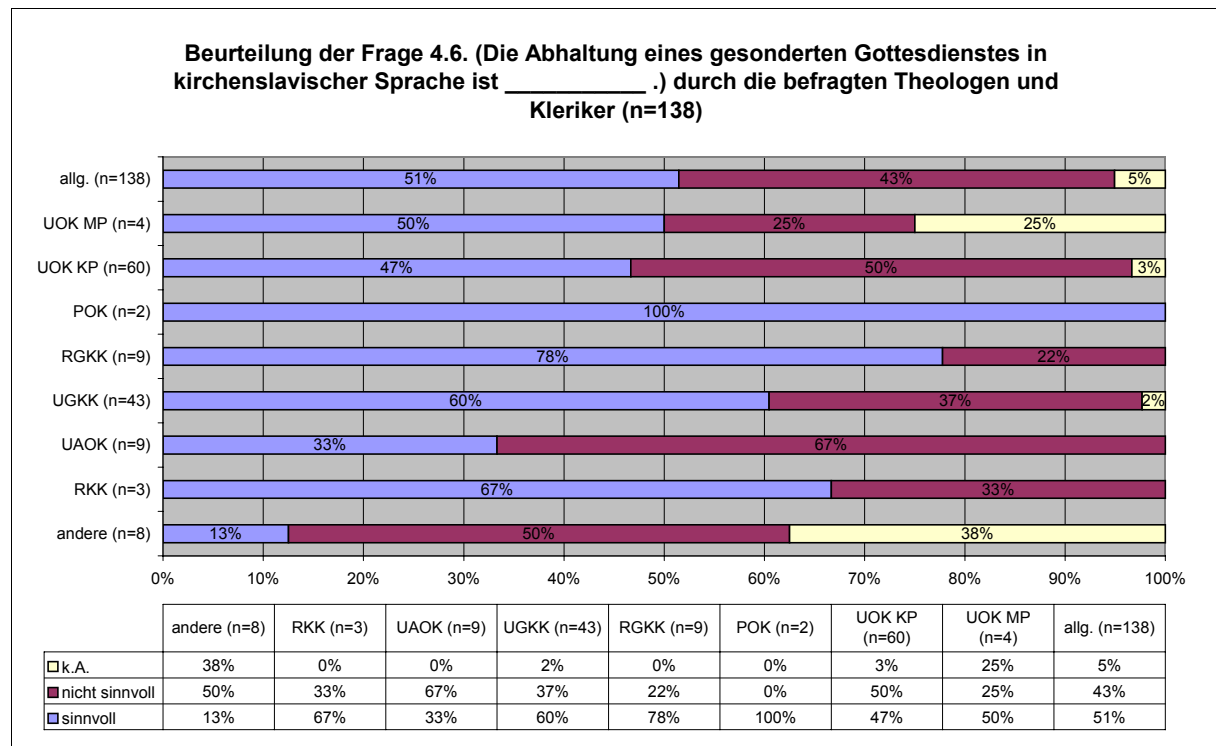

Abb. 59: Sinnhaftigkeit spezieller kirchenslavischer Gottesdienste (Theologen)

3.3.6 Der Übergang vom Kirchenslavischen zum Ukrainischen

Der Übergang der Liturgiesprache zum modernen Ukrainischen ist kein punktuell realisierbarer Ersatz des Kirchenslavischen durch eine zeitgemäße Standardsprache, sondern setzt eine Klärung der Koexistenz der beiden Sprachen voraus. Einen Eindruck der Vielschichtigkeit der Frage vermittelt die im Rahmen der vorliegenden Studie erfasste Aussage eines der UOK KP angehörenden Historikers:

„Meiner Ansicht nach laufen einige Fragen (des Fragebogens) auf eine künstliche Opposition des Kirchenslavischen zur ukrainischen Sprache hinaus. Diese Sprachen können in der Kirche parallel existieren (z.B. eine Liturgie in ukrainischer Sprache, die andere in kirchenslavischer, oder entsprechend dem Wunsch der Mitglieder der Kirchengemeinde, oder (für) die Lesung der Apostelgeschichte, des Evangeliums, des Horologion). Es ist unzulässig, sich zur Gänze vom Kirchenslavischen loszusagen. Außerdem kommt das Problem der Anpassung ukrainischsprachiger liturgischer Texte an die Melodik alter (liturgischer) Gesänge mit ins Spiel. In ukrainischen Gottesdiensten kommen hauptsächlich neue, unter dem Einfluss des Barock und der Tradition der italienischen Oper entstandene Gesänge zum Einsatz. Dadurch verliert die Kirche an (Ausdrucks-)Kraft. Ich habe (dann) den Eindruck, ich bin in einem Konzert.“¹⁶⁷

¹⁶⁷Aussage eines gläubigen Laien aus Rivne, der kichennahe Bildungseinrichtungen, Medien und Verlage unterschiedlicher Konfessionen kennt (RKK, UGKK, UOK KP) und bei der Frage nach der Eig-

Einfacher, dem Sinn nach jedoch ähnlich, formuliert es ein Angehöriger der UOK MP aus Simferopol':

„Meine Meinung zum Beten in einer anderen als der kirchenslavischen Sprache: Ich habe gelesen und gehört, dass jedes Wort eines Gebets ein Zusammenspiel von Lauten ist, sodass es den Allmächtigen schneller erreicht. (...) eine Veränderung des Klangs (eines Wortes) verändert dessen (Symbol)kraft. (...)“¹⁶⁸

Abgesehen von den Antworten der Angehörigen der UOK MP wird die Ablösung des Kirchenslavischen in seiner Funktion als traditionelle Gottesdienstsprache durch das Ukrainische sowohl von den Theologen und Klerikern als auch von den Laien der an dieser Stelle untersuchten Kirchen zweifellos wahrgenommen. Lediglich ein Zehntel aller Befragten hält in Reaktion auf die entsprechende Fragestellung fest, ein Wechsel vom Kirchenslavischen zum Ukrainischen habe noch nicht stattgefunden.¹⁶⁹ Die Mehrheit der Probanden erlebt diesen Übergang allerdings als einen langsam fortschreitenden Prozess. Aus den möglichen Antworten auf Frage 4.1. („rasch“, „der Übergang wurde noch nicht vollzogen“, „langsam“) wählen die Probanden signifikant häufiger „langsam“ (63% der Theologen, 53% der Laien).

Für einen Großteil der Angehörigen sog. „anderer Kirchen“ ist die Frage von geringer Relevanz, da beispielsweise in den protestantischen Kirchen das Prinzip der „Volkssprachlichkeit“ längst realisiert ist. Für zwei der drei römisch-katholischen Theologen und Kleriker ist der Übergang abgeschlossen, demgegenüber befinden zwei Drittel der 14 römisch-katholischen Laien, der Übergang erfolge langsam (und sei demnach noch nicht abgeschlossen). Möglicherweise haben die Probanden die Opposition des Ukrainischen zu anderen in der RKK verwendeten modernen Standardsprachen (wie z.B. zum Russischen oder Polnischen) im Blickfeld, wohl weniger das Kirchenslavische.

nung von Sprachen für den Gottesdienst (Punkt 3.3.) zwischen Genres differenziert (Fragebogen Nr. 98)

¹⁶⁸Der Proband, ein gläubiger Laie aus Simferopol', beantwortet den Fragebogen auf Russisch und nennt Russisch als Alltagssprache (Fragebogen Nr. 263).

¹⁶⁹4.1. Wie beurteilen Sie die Geschwindigkeit des Übergangs vom Kirchenslavischen zum Ukrainischen als Gottesdienstsprache? Rasch – langsam – Ein Übergang wurde noch nicht vollzogen.

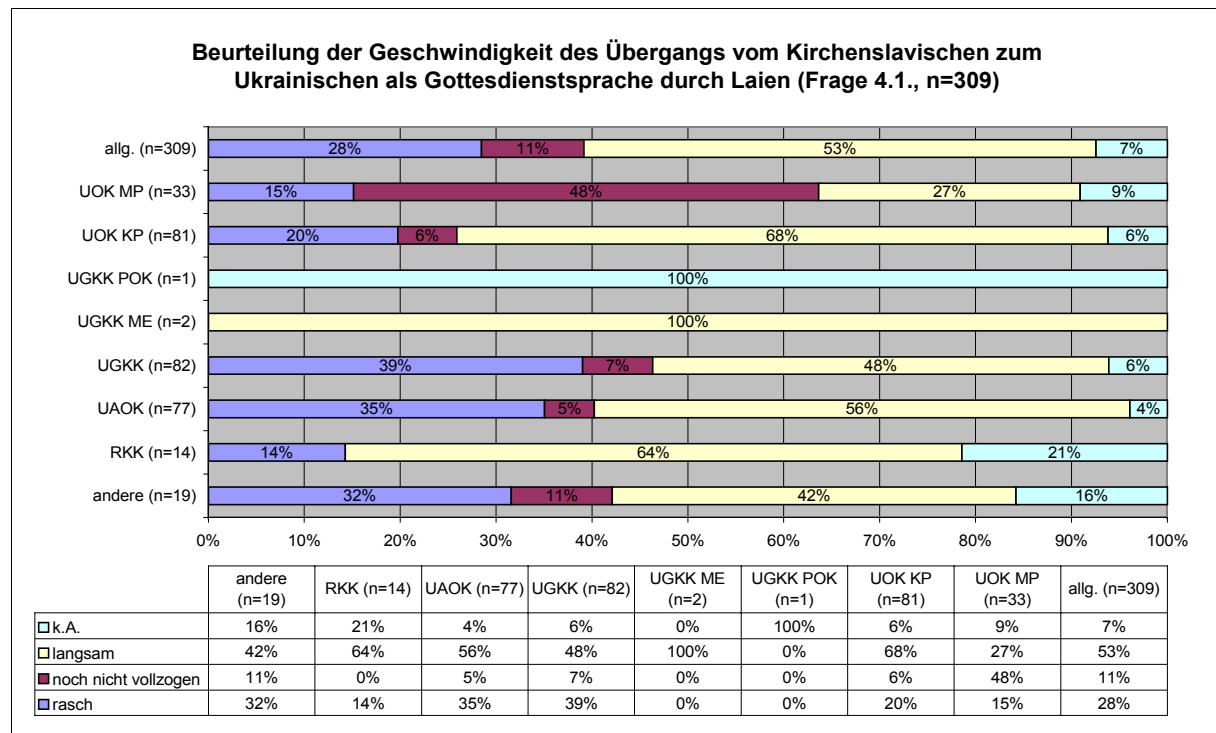

Abb. 60: Beurteilung des Übergangs vom Kirchenslavischen zur modernen Standardsprache (Laien)

Die bei Theologen und Klerikern der UAOK, UGKK, RKK ermittelten Befragungsergebnisse deuten auf eine gewisse Ungeduld in Bezug auf den Fortschritt der Ukrainisierung hin: Mehr als zwei Drittel der Befragten gehen von einem langsamen Übergang aus. Zwar beschreiben auch 58% der Theologen und Kleriker der UOK KP den Fortschritt der Ukrainisierung als „langsam“, ein signifikant höherer Anteil von Probanden als bei der UAOK oder auch der UGKK schätzt andererseits den Übergang als „schnell“ ein (37%). D.h. aufseiten der UOK KP sehen mehr Theologen und Kleriker einen schnellen Übergang vom Kirchenslavischen zum Ukrainischen als z.B. die Studienteilnehmer der UGKK verwirklicht. „Gelassener“ als die Theologen und Kleriker ihrer jeweiligen Denomination nehmen Laien der UAOK und UGKK die Situation wahr: Hier stellen immerhin 35% bzw. 39% der Laien einen raschen Übergang fest. Laien der UOK KP beurteilen den Übergang zum Ukrainischen weniger „optimistisch“ als die Theologen und Kleriker ihrer Konfession: 20% der Befragten geben an, der Übergang erfolge schnell, gleichzeitig sprechen 68% von einem langsamen Fortschritt (für die Population der Angehörigen der UOK KP können jedoch keine signifikanten Unterschiede zwischen Theologen und Klerikern und Laien festgestellt werden).

Zumindest einer der vier befragten Theologen und Kleriker der UOK MP konstatiert einen langsamen Wechsel, ebenso wie 27% der befragten Laien der UOK

MP. Darüber hinaus gehen in der UOK MP 15% der Laien von einem schnellen Übergang aus, 48% beobachten keine derartige Veränderung. Das Ergebnis bestätigt, dass in der UOK MP nicht von einer grundsätzlichen Ablehnung des Ukrainischen ausgegangen werden kann. Ein Angehöriger der UOK MP aus der Ostukraine formuliert es so: „(...) ein Übergang ist überhaupt nicht nötig.“¹⁷⁰

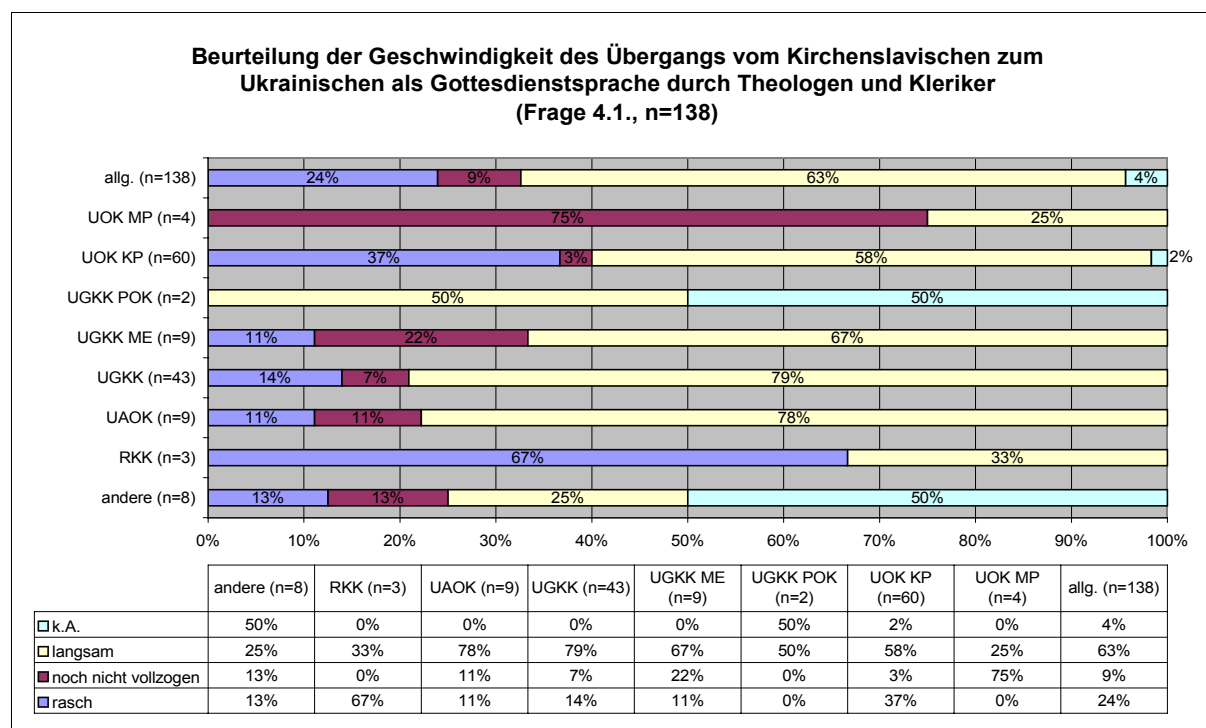

Abb. 61: Beurteilung des Übergangs vom Kirchenslavischen zur modernen Standardsprache (Theologen)

Aktuell spielt entsprechend den Aussagen der Probanden das Kirchenslavische in den Kirchen zwar eine Rolle, allerdings wird sein Stellenwert unterschiedlich beurteilt (Frage 4.3.).¹⁷¹ Als hoch wird letzterer von den drei Auskunftspersonen der POK und von den Angehörigen der UOK MP eingestuft (drei von vier Theologen entscheiden sich für die Antwortoption „eine wichtige Rolle“, ebenso wie 21 von 33 Laien). Weder bei der UAOK, der UGKK (einschließlich RGKK) noch bei der UOK KP ist eine vorherrschende Meinung feststellbar: Für Angehörige der UOK KP (für Theolo-

¹⁷⁰Der Proband, Angehöriger der UOK MP, stammt aus Dnipropetrovs'k, beantwortet den Fragebogen auf Russisch, gibt Russisch und Ukrainisch gleichermaßen als Alltagssprachen an und zählt entsprechend der Erhebungsmethodik zur Gruppe der „gläubigen Laien“ (Fragebogen Nr. 243).

¹⁷¹4.3. Aktuell spielt das Kirchenslavische _____. Eine wichtige Rolle – keine Rolle – lediglich eine geringe Rolle.

gen und Laien gleichermaßen) sowie für Laien der UGKK spielt das Kirchenslavische eine eher untergeordnete Rolle.¹⁷²

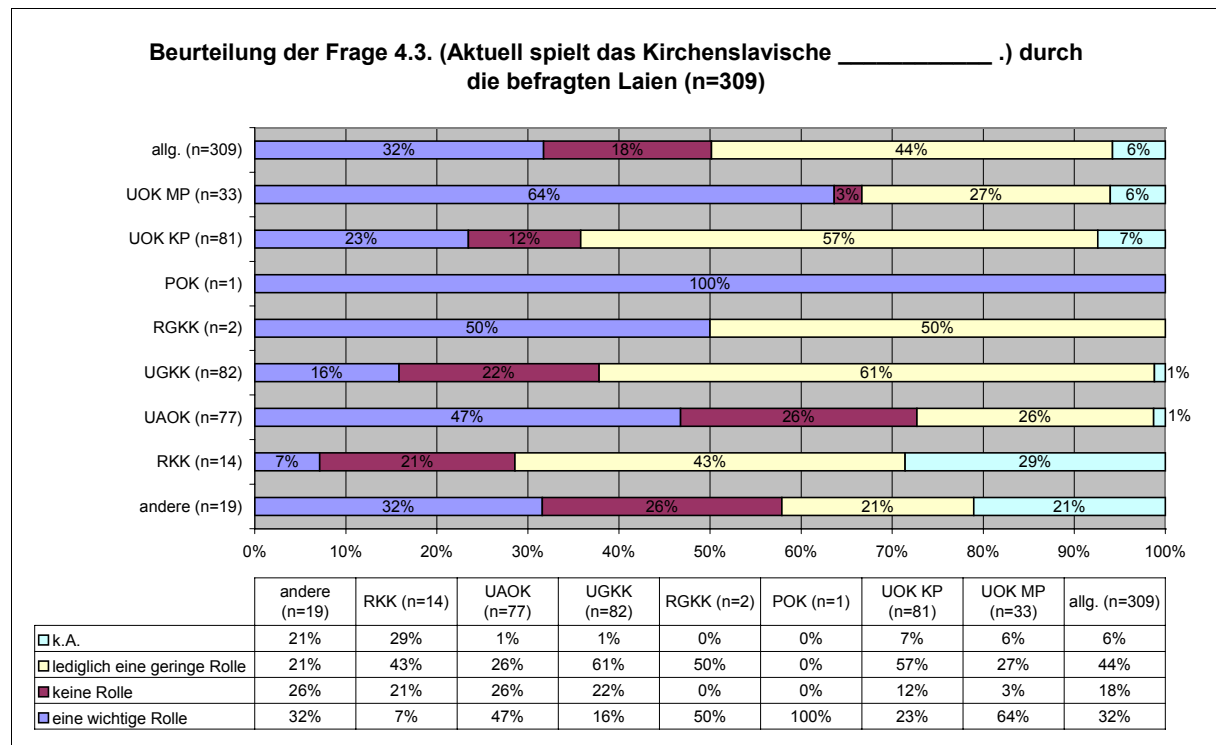

Abb. 62: Einschätzung der Rolle des Kirchenslavischen in der Kirche durch die Laien

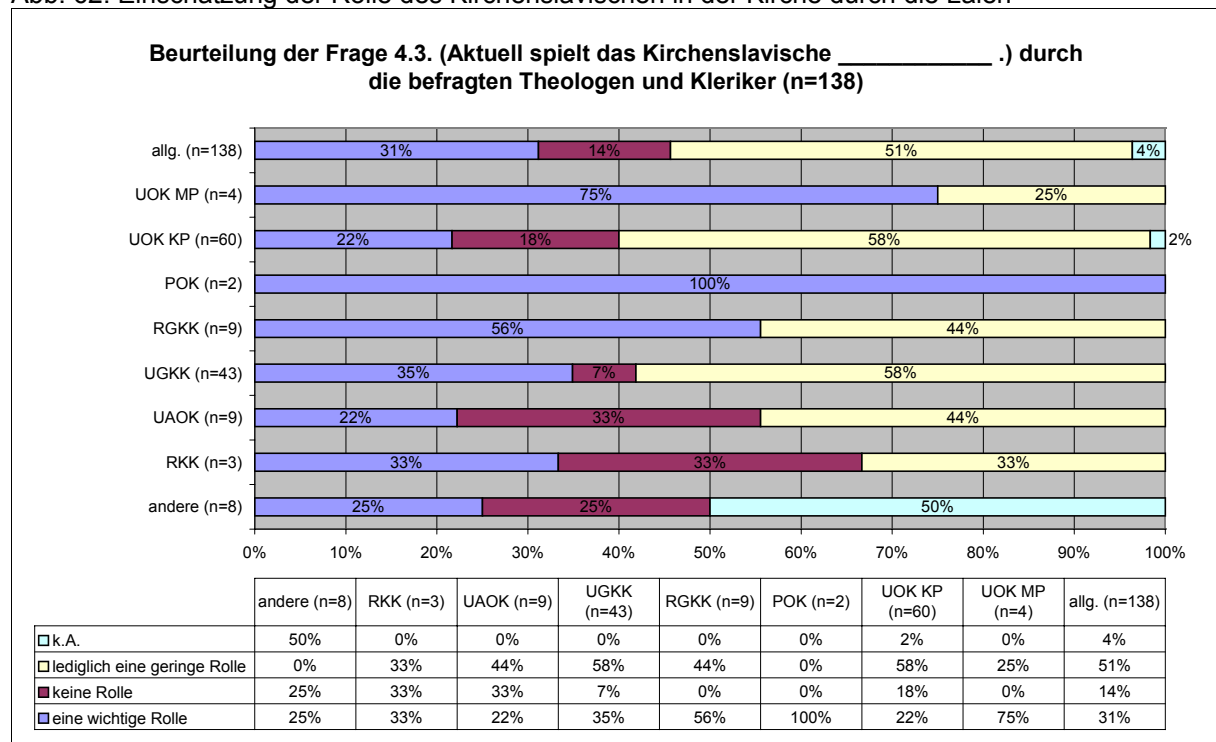

Abb. 63: Einschätzung der Rolle des Kirchenslavischen in der Kirche durch die Theologen

¹⁷² Mehr als 50% der Befragten entscheiden sich für „lediglich eine gewisse Rolle“ und zusätzlich steht den Probanden, die sich für „eine wichtige Rolle“ entscheiden, eine etwa gleich große Gruppe von Auskunftspersonen, aus deren Sicht das Kirchenslavische keine Rolle spielt, gegenüber.

Nach der Verwendung von unterschiedlichen Redaktionen des Kirchenslavischen befragt geben drei Viertel aller Probanden (ausgenommen Angehörige „anderer“ Kirchen, der RKK und der UOK MP) an, kirchenslavische Texte würden in der ukrainischen Orthoepik verwendet („4.2. In Ihrer Kirche werden kirchenslavische Texte _____ ausgesprochen. Ukrainisch – russisch.“). Zwei von vier Theologen und Klerikern der UOK MP nennen (erwartungsgemäß) die russische Redaktion, ebenso wie 22 von 33 Laien dieser Denomination. Es sind abgesehen von den Nennungen der Angehörigen „anderer“ Kirchen und der RKK keine Widersprüche zwischen den Aussagen der „Experten“, i.e. der Theologen und Kleriker, und jener der Laien festzustellen.

Die Angaben der Theologen und Kleriker sog. „anderer“ Kirchen und der RKK sowie der sehr hohe Anteil an Stimmenthaltung bestätigen die mangelnde Relevanz des Themas für die beiden Probandengruppen. Die vergleichsweise häufige Nennung der ukrainischen Orthoepik durch die Laien der selben Denominationen zeugt von einer Unkenntnis der Thematik: Weder für Protestanten noch für römisch-katholische Laien spielt das Kirchenslavische eine Rolle.

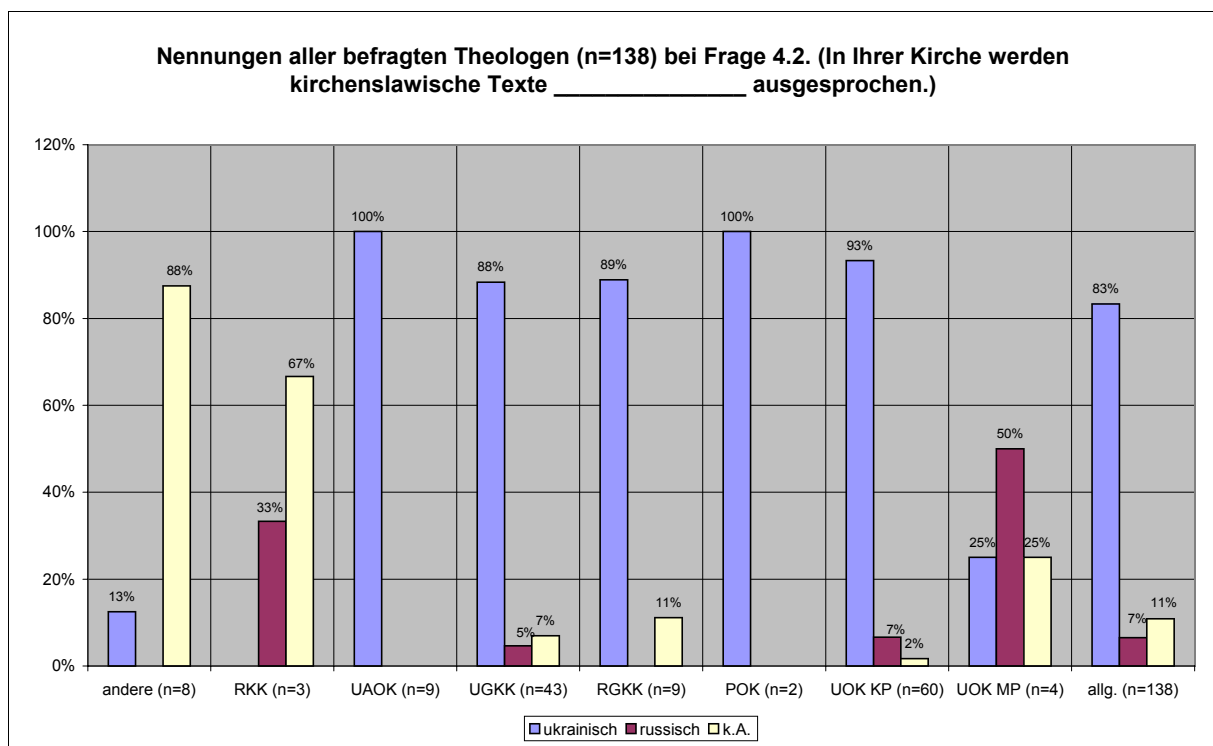

Abb. 64: Angaben der Theologen zur Verwendung des Kirchenslavischen

Meiner Ansicht nach wird in den Kirchen, deren Angehörige überwiegend die ukrainische Aussprache nennen, das Kirchenslavische ungeachtet der verwendeten

Redaktion als etwas „Vertrautes“ wahrgenommen und nicht weiter „hinterfragt“. Entsprechend den Angaben eines Teils der Angehörigen der UOK MP kommt die ukrainische Redaktion des Kirchenslavischen auch innerhalb der UOK MP in einigen (westukrainischen) Regionen zum Einsatz (dahingehend antworten ein Theologe sowie elf Laien der UOK MP). Die Erforschung dieses Sachverhalts wäre meiner Ansicht nach ein Ausgangspunkt für die Erforschung der Verwendung des Ukrainisch-Kirchenslavischen in der UOK MP.

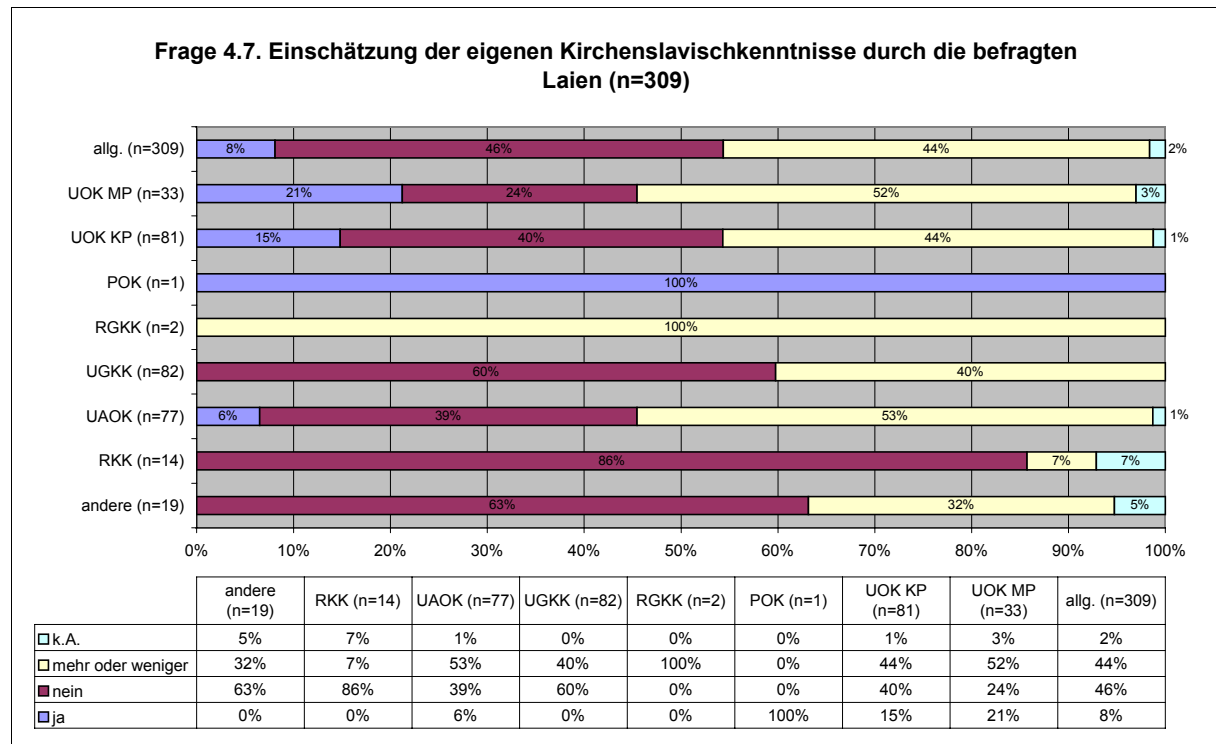

Abb. 65: Selbsteinschätzung der Laien in Bezug auf die Kirchenslavischkenntnisse

Laien beinahe aller im Rahmen der Studie erfassten Konfessionen (ausgenommen die POK) geben mehrheitlich an, das Kirchenslavische lediglich „mehr oder weniger“ (44%) bzw. nicht (46%) zu beherrschen („4.7. Beherrschen Sie das Kirchenslavische? Ja – mehr oder weniger – nein.“). Relativ niedrig bleibt der Prozentsatz jener Laien, die laut eigenen Angaben eindeutig über diesbezügliche Kompetenzen verfügen. Er ist je nach konfessioneller Zugehörigkeit eines Probanden in einem Bereich zwischen 6% (UAOK) und 21% (UOK MP) angesiedelt, im Durchschnitt liegt er bei 8%. Die Antworten (hier insbesondere der hohe Anteil an Probanden, der die Antwortoption „mehr oder weniger“ wählt) legen jedoch eine gewisse Vertrautheit mit der traditionellen Liturgiesprache der Slavia Orthodoxa nahe. Wer allerdings keinen direkten Bezug zum Kirchenslavischen hat (etwa durch Nicht-Zugehörigkeit zu einer in der byzantinischen Tradition verwurzelten Denomination), setzt sich offensichtlich

kaum mit ihm auseinander – das belegen die Antworten der Angehörigen der an dieser Stelle unter „andere Kirchen“ zusammengefassten Probanden (von denen zumindest ein Teil den protestantischen Kirchen zuzurechnen ist).

Die an der Studie teilnehmenden Theologen und Kleriker verfügen in ihrer eigenen Wahrnehmung zumindest über Grundkenntnisse des Kirchenslavischen (45% der Nennungen entfallen auf die Antwortkategorie „mehr oder weniger“, 47% auf „ja“). Auch einer der drei befragten römisch-katholischen Theologen und Kleriker beherrscht laut eigenen Angaben das Kirchenslavische „mehr oder weniger“. M.E. ist dieses Ergebnis auf eine theoretische Auseinandersetzung mit den Spezifika der als Partikularkirche innerhalb der eigenen römischen Tradition wahrgenommenen UGKK zurückzuführen.

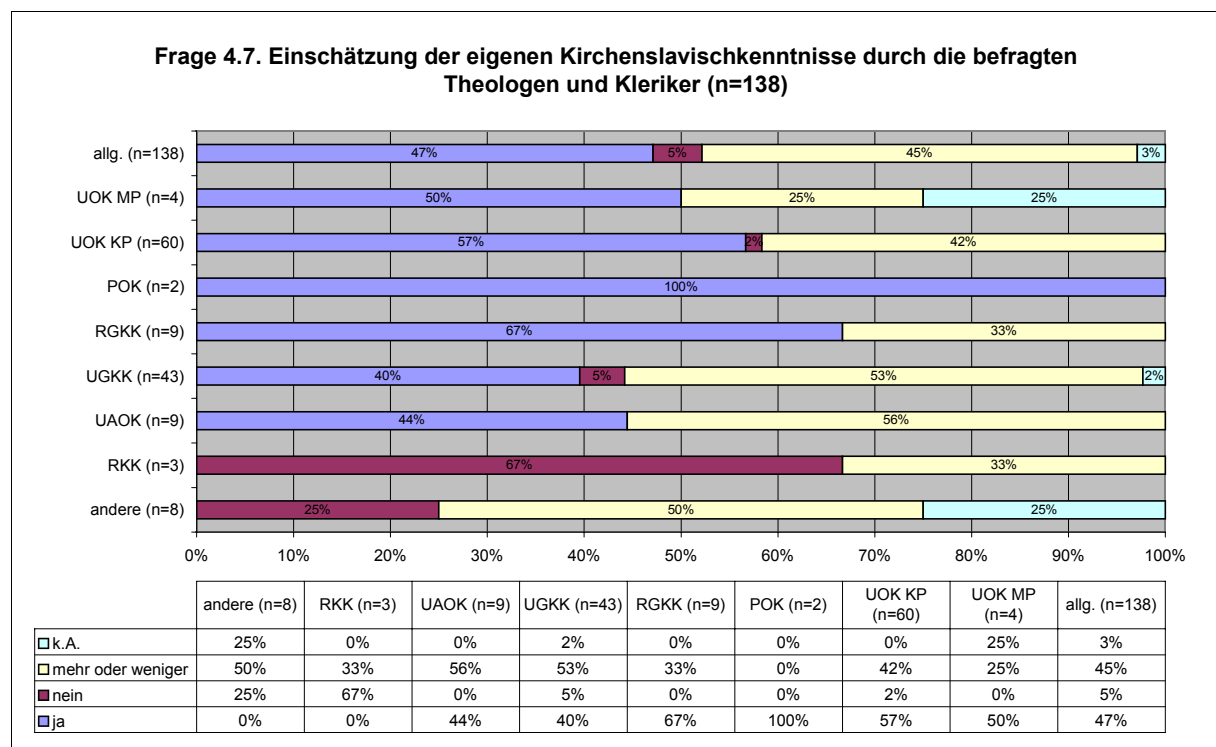

Abb. 66: Selbsteinschätzung der Theologen in Bezug auf die Kirchenslavischkenntnisse

Ihren Aussagen nach verfügen die Studienteilnehmer lediglich in begrenztem Umfang über Kirchenslavischkenntnisse.¹⁷³ Folglich müssten während der Liturgie zumindest bei Laien Probleme mit dem Verständnis der feststehenden Teile auftreten. Eine deutliche Mehrheit der Probanden meint jedoch, während des Gottesdienstes keine sprachlichen Probleme zu haben (Frage 4.12.).¹⁷⁴ Auch für die Population

¹⁷³4.7. Beherrschen Sie das Kirchenslavische? Ja – mehr oder weniger – nein.

¹⁷⁴4.12. Haben Sie während des Gottesdienstes Probleme mit dem Verstehen der Sprache? Ja – 2 – 3

ist davon auszugehen, dass mindestens zwei Drittel der Kirchgänger keine Verständnisprobleme äußern würden. Weder durch eine Differenzierung der Ergebnisse nach höchster abgeschlossener Bildungsstufe der Probanden noch durch den Vergleich unterschiedlicher Altersklassen sind signifikante Unterschiede in den Aussagen nachweisbar. Die Probanden nehmen das Kirchenslavische also nicht als „etwas Unverständliches“ wahr. In diesem Punkt sind sich die Laien der UOK MP ebenso wie jene der UAOK mehrheitlich einig, obwohl in der UOK MP das Kirchenslavische noch eine größere Rolle als in der UAOK, in der der Übergang zur ukrainischen Liturgiesprache bereits vollzogen ist, spielt.¹⁷⁵ Es geht den Kirchgängern bei der Messfeier also nicht primär darum, alle Bestandteile der Liturgie (insbesondere deren kirchenslavische Elemente) bis ins Detail zu erfassen. Entsprechend beschreibt ein Angehöriger der UOK MP aus der Westukraine die Situation: „Ich bin dort (in der Kirche) selten, und wenn ich da bin, achte ich nicht auf die Sprache.“¹⁷⁶

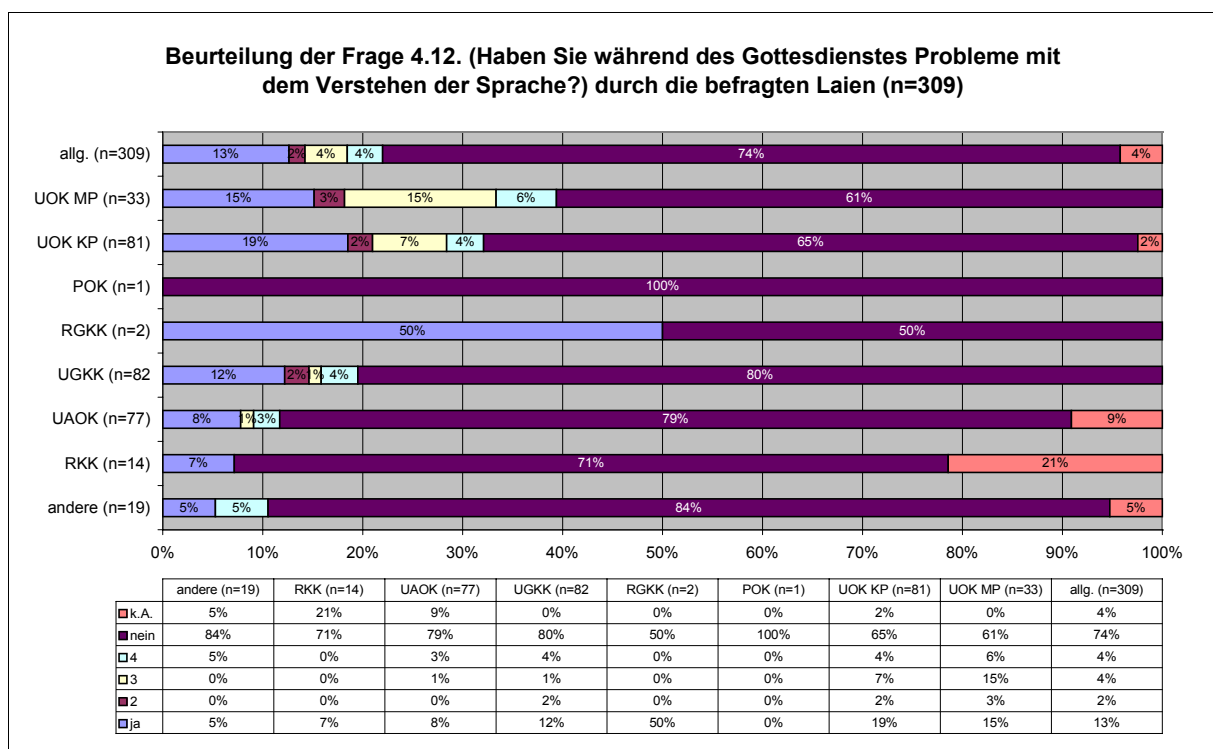

Abb. 67: Verständnisprobleme während des Gottesdienstes aus Perspektive der Laien (Selbstbild)

– 4 – nein.

Mehr als zwei Drittel aller befragten Laien, genau 74%, entscheiden sich auf einer fünfteiligen Skala für „nein“ (bei einem gleichzeitig geringen Anteil von Stimmenthaltungen von 4%).

¹⁷⁵Berücksichtigt werden jene Probanden, der auf der fünfstufigen Skala entweder „4“ oder „5“ wählen.

¹⁷⁶Proband Nr. 81. Er gibt Ukrainisch und Russisch (weitere Englisch und Suržyk) als Alltagssprachen an.

Auf sich selbst bezogen stellt ein Großteil der Befragten keine während dem Gottesdienst auftretenden sprachlichen Probleme fest (spricht man ihn nicht konkret auf das Kirchenslavische an).¹⁷⁷ Werden die Respondenten jedoch explizit nach ihrer Einschätzung der Situation in Bezug auf das Kirchenslavische befragt, so gehen Theologen und Kleriker ebenso wie Laien mehrheitlich davon aus, dass „immer mehr Gläubige Probleme haben, das Kirchenslavische zu verstehen“ (Fragestellung 4.14.).¹⁷⁸ Es stellt sich daher die Frage, ob das Kirchenslavische nicht zu einem „Sekundärsymbol“ kirchlicher Identität geworden ist.¹⁷⁹

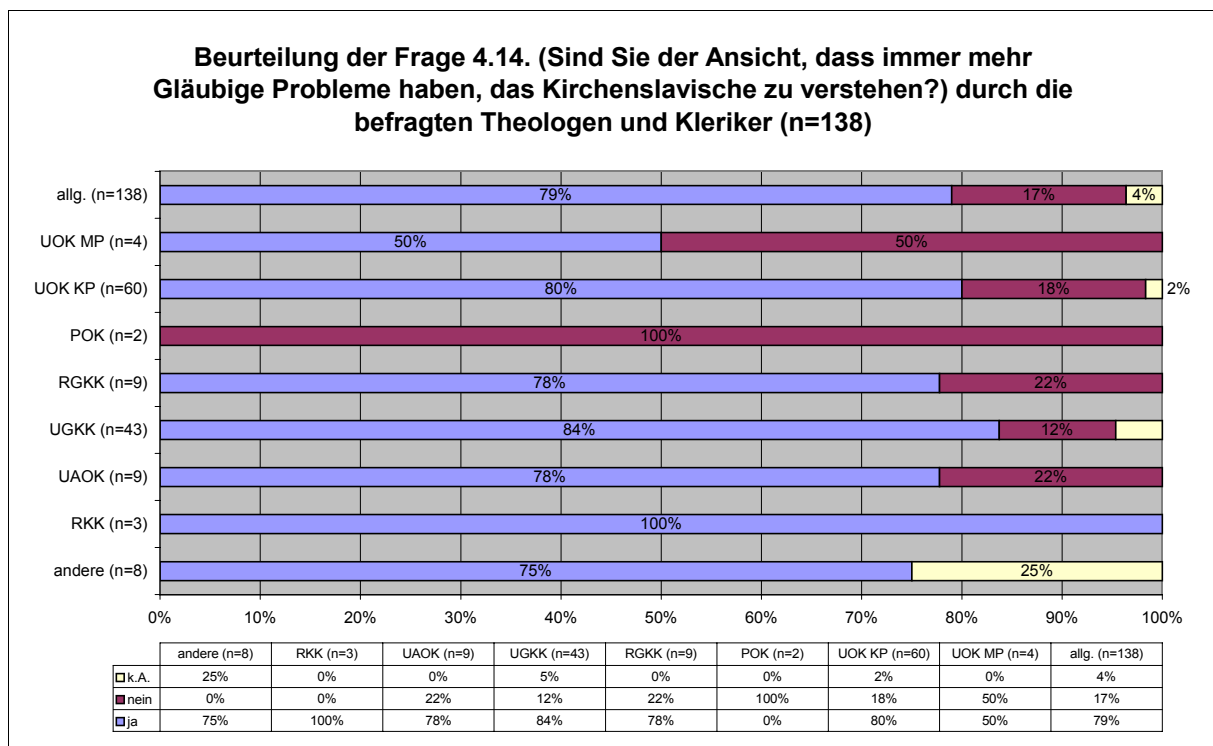

Abb. 68: Verständnisprobleme während des Gottesdienstes aus der Perspektive der Theologen (Fremdbild)

Nicht nur Theologen und Kleriker verfügen (erwartungsgemäß) über eine Detailkenntnis des Ablaufs bzw. der Elemente der byzantinischen Liturgie, auch Laien erweisen sich als „sachkundig“ und benennen ungestützt die aus ihrer Sicht

¹⁷⁷weder unter Punkt 4.12. noch unter 4.13.

¹⁷⁸4.14. Sind Sie der Ansicht, dass immer mehr Gläubige Probleme haben, das Kirchenslavische zu verstehen? Ja – nein.

¹⁷⁹Wie auch an anderer Stelle widersprechen die drei Angehörigen der POK dem allgemeinen Ergebnis: Sie orten keine Probleme. Die Probanden der UOK MP zeigen sich uneinig.

unverständlichsten Teile des Gottesdienstes („4.13. Welche Teile des Gottesdienstes sind in sprachlicher Hinsicht am wenigsten verständlich?“).¹⁸⁰

ID	Konfession	Gruppe	Region	4.13.
64	UAOK	Laie	Westen	Das hängt nicht vom betreffenden Teil des Gottesdienstes, sondern von der Übersetzung ab.
419	UAOK	Laie	Westen	Wenn der Pfarrer das Evangelium liest.
466	UAOK	Laie	Westen	Anfang des Gottesdienstes
25	UGKK	Laie	Westen	Es sind nur vereinzelt manche Wörter unverständlich.
27	UGKK	Laie	Westen	Lesung der Apostelgeschichte
28	UGKK	Laie	Westen	schnelle (schnell vorgetragene)
29	UGKK	Laie	Westen	der gelesene (Teil)
42	UGKK	Laie	Westen	Chorgesang
55	UGKK	Laie	Westen	Cherubim-Gesang
80	UGKK	Laie	Westen	die Verwendung von russischen Wörtern (z.B. heißt es "Pan Boh" [Пан Бог] anstelle von "Hospod' Boh" [Господь Бог]!)
142	UGKK	Laie	Westen	die, die ich seltener besuche
116	UGKK ME	Laie	Westen	Cherubim-(Gesang)
123	UGKK ME	Laie	Westen	Fürbitten, Morgengottesdienst, Abendgottesdienst
69	UOK (MP)	Laie	Westen	Lesung des Evangeliums
111	UOK (MP)	Laie	Westen	Stichiren des Abendgottesdienstes
243	UOK (MP)	Laie	Zentrum	In jedem Teil sind Stellen anzutreffen, die wegen (der Verwendung von) Wörtern (und) Analogien, welche in der modernen ukrainischen Literatursprache nicht existieren, schwer verständlich sind.
265	UOK (MP)	Laie	Osten	Großteil
281	UOK (MP)	Laie	Zentrum	Salbung
60	UOK KP	Laie	Westen	Teile des Anlesens von Texten der Heiligen Schrift in kirchenslavischer Sprache
86	UOK KP	Laie	Westen	Horologien
90	UOK KP	Laie	Westen	Die ganze Liturgie ist verständlich.
92	UOK KP	Laie	Westen	Apostelgeschichte, Cherubim-Hymnus
98	UOK KP	Laie	Westen	Horologien, Apostelgeschichte, Psalter, Evangelium - kirchenslavisch
104	UOK KP	Laie	Westen	Lesung von sakralen Texten
162	UOK KP	Laie	Westen	Segenssprüche und Stichiren
295	UOK KP	Laie	Westen	wenn man sich an einen fremden Priester noch nicht gewöhnt hat
322	UOK KP	Laie	Westen	Kathisma, Kanon
396	UOK KP	Laie	Westen	Evangelium (wenn in kirchenslavischer Sprache)
430	UOK KP	Laie	Westen	wenn in ukrainischer Sprache, dann gibt es keine Probleme
402	UAOK	Theologe	Westen	Liturgie
454	UAOK	Theologe	Westen	wenn in ukrainischer Sprache, dann gibt es keine Probleme
124	UGKK	Theologe	Westen	Morgengottesdienst, Abendgottesdienst, Horologien, Akaphist
125	UGKK	Theologe	Westen	Troparien und Kondakien
126	UGKK	Theologe	Westen	Psalmen, Lesung der Apostelgeschichte, Stichiren des Abend- sowie Morgengottesdienstes
139	UGKK	Theologe	Westen	die, die in kirchenslavischer Sprache gesungen werden
140	UGKK	Theologe	Westen	Morgen-, Abendgottesdienst

Tab. 5: In sprachlicher Hinsicht schwer verständliche Teile des Gottesdienstes 1

¹⁸⁰Rund die Hälfte aller Probanden nimmt zur Frage 4.13. Stellung. Bei den Theologen und Klerikern ist der Anteil der Probanden, die den Punkt beantworten, größer (jedoch nicht signifikant) als der entsprechende Prozentsatz bei den Laien. Die Bereitschaft, sich zum Thema zu äußern, ist nicht an die Konfession gebunden. Mehr als die Hälfte der Auskunftspersonen, die das freie Textfeld ausfüllen, gibt an, keine Verständnisprobleme zu haben (58% von 137 Laien, ebenso wie 57% von 69 Theologen). Eine Ausnahme bilden die Laien der RGKK und der UOK KP: V.a. Probanden der UOK KP äußern sich signifikant kritischer als Angehörige anderer Denominationen.

ID	Konfession	Gruppe	Region	4.13.
146	UGKK	Theologe	Westen	Es gibt in allen Gottesdiensten in sprachlicher Hinsicht unverständliche Teile.
148	UGKK	Theologe	Westen	Evangelium, Apostelgeschichte
151	UGKK	Theologe	Westen	Cherubim-Gesänge, Apostelgeschichte, Evangelium (in kslv. Sprache)
341	UGKK	Theologe	Zentrum	Wenn schlecht übersetzt wurde: z.B. (der Wechsel von) "dnes" (днес) zu "s'ohodni" (сьогодні), "blahodarennja" (благодарення) zu "djakuju" (дякую) etc.
115	UGKK ME	Theologe	Westen	verschiedene Lesungen (überhaupt bei den variablen Teilen)
122	UGKK ME	Theologe	Westen	Evangelium
68	UOK (MP)	Theologe	Westen	Kanon und Morgengottesdienst
95	UOK KP	Theologe	Westen	Die ganze Liturgie ist verständlich.
169	UOK KP	Theologe	Westen	Heirmos (Modellstrophe einer Ode, 1. Strophe), Hymne an die Mutter Gottes
182	UOK KP	Theologe	Westen	liturgische (Teile)
203	UOK KP	Theologe	Westen	Eucharistischer Kanon
245	UOK KP	Theologe	Zentrum	Abendgottesdienst, Morgengottesdienst
251	UOK KP	Theologe	Zentrum	kirchenslavische Gebete
288	UOK KP	Theologe	Westen	Cherubim-Gesänge, Antiphon

Tab. 6: In sprachlicher Hinsicht schwer verständliche Teile des Gottesdienstes 2

Zusammengefasst entfallen die freien Nennungen v.a. auf folgende „Problemfelder“ (in absteigender Reihenfolge nach dem jeweiligen Prozentsatz):¹⁸¹

- eine allgemeine Unverständlichkeit des Kirchenslavischen (meist in Zusammenhang mit Lesungen oder Gebeten),
- nicht näher erläuterte Verständnisprobleme (in erster Linie auf den Abend- bzw. den Morgengottesdienst bezogene),
- mangelnde Verständlichkeit von Gesängen (Psalmengesänge, Hymnen, Kanones),¹⁸²
- sprachliche Schwierigkeiten während der Lesung des Neuen Testaments (v.a. in Bezug auf die Apostelgeschichte oder die Evangelien, meist im Zusammenhang mit der Lesung in kirchenslavischer Sprache).

Daneben erwähnen die Probanden auch Gebete (Morgen- bzw. Abendgebet, Stundengebet, Fürbitten, Segensspruch, in Verbindung mit dem Kirchenslavischen). Selten genannt werden (in absteigender Reihenfolge):

¹⁸¹Die folgenden Aussagen beziehen sich auf die Gesamtzahl jener Probanden, die die Frage beantworteten.

¹⁸²Es werden nicht nur allgemeine Begriffe genannt, sondern darüber hinaus auch Elemente der Gesänge. Die Nennungen umfassen: Psalter (Buch der Psalmen) und Kathismata (Psalmen), Hymne (beispielsweise der Cherubim-Hymnus, oder Kondakien im Allgemeinen), Kanon (eine aus Troparien bestehende, neunteilige poetische Dichtung), Troparion (kurzer, meist einstrophiger hymnischer Gesang), Stichiron (ein zwischen Psalmversen eingefügter Troparion), Heirmos (eine Modellstrophe, z.B. gemeinsam mit Troparion Bestandteil einer Ode). Genannt wurde auch der Antiphon, ein Wechselgesang (er wird vor bzw. nach den Psalmversen gesungen).

- personenbezogene Faktoren mit negativer Auswirkung auf die Verständlichkeit des Gottesdienstes (wie etwa der von Laien der UGKK und UOK KP erwähnte individuelle Stil des Vortragenden),
- die Lesung von „sakralen“ Texten (ohne nähere Detailangabe),
- aus der jeweiligen Übersetzung resultierende Probleme (z.B. die Qualität der individuellen Übersetzung oder fehlendes „Inventar“ der modernen ukrainischen Standardsprache),
- lediglich in geringem Ausmaß auftretende Probleme (z.B. den Anfang der Messfeier oder die Unkenntnis einzelner kirchenslavischer Lexeme betreffende) und
- Schwierigkeiten mit der Beantwortung von Frage 4.13.

Z.T. assoziieren Laien Kirchenslavismen mit dem Russischen; z.B. führt ein westukrainischer Angehöriger der UGKK (Laie) aus, die Unverständlichkeit von Teilen der Liturgie resultiere aus der „(...) Verwendung von russischen Wörtern (z.B. heißt es „Pan Boh“ [Пан Бог] anstelle von „Hospod' Boh“ [Господь Бог])“.

3.3.7 Die Rolle der Kirchen im Hinblick auf die Sprachenfrage

Am aktuellen Diskurs über die Sprachenfrage in den Kirchen des byzantinischen Ritus beteiligen sich im besonderen Maße Vertreter der UAOK, der UGKK, der UOK KP aber zunehmend auch Angehörige der UOK MP (siehe dazu die ersten Abschnitte der vorliegenden Studie). Auch der Blick in die Vergangenheit belegt, dass die aktivsten Förderer der ukrainischen Sprache häufig aus kirchlichen Kreisen stammten und sich weit über die jeweiligen konfessionellen Grenzen hinweg großer Beliebtheit erfreuten (beispielsweise Ivan Ohijenko).

“Den größten Beitrag zur Pflege und Entwicklung der ukrainischen Sprache hat die Ukrainische Autokephale Kirche unter dem Oberhaupt I. Ohijenko geleistet, insbesondere hat sie als erste (Kirche) mit der Feier des ukrainischsprachigen Gottesdienst begonnen (...). Die Ukrainische Griechisch-katholische Kirche fördert aktuell ebenfalls die Entwicklung der ukrainischen Sprache durch die Herausgabe von Büchern.” (Punkt 1.3. der qualitativen Befragung, E. Theologiestudent, Angehöriger der UGKK L'viv)

“Beinahe jede der derzeit in der Ukraine aktiven Kirchen hat einmal (wörtlich: zu ihrer Zeit) eine bestimmte Rolle in Bezug auf die Sprachenfrage gespielt. Die Moskauer (Kirche) war Instrument der Kolonisierung und Russifizierung. Die polnische (Kirche) war Mittel der Latinisierung und Polonisierung. Die Griechisch-katholische (Kirche) hat sich in neueren Zeiten nicht nur der Be-

wahrung der ukrainischen Sprache bzw. der Kultur angenommen, sondern überhaupt der ukrainischen Nation als solcher. Jener der griechisch-katholischen (sic) Kirche vergleichbar war die Rolle der UAOK in den 20-er Jahren des letzten Jahrhunderts (aus historischen Gründen nur eine sehr kurze Zeitspanne). Was die Gegenwart betrifft, so hat sich die Situation wenig geändert (...) Die Römisch-katholische Kirche, die (bedingt durch die zeitgeschichtlichen Umstände) ihren "polnischen Charakter" ablegt, wendet sich an die Gläubigen in einer (in der Ukraine) verständlichen Sprache (z.T. Auf Polnisch, größtenteils auf Russisch und Ukrainisch). Die beiden anderen orthodoxen Kirchen (UOK KP und UAOK) stehen auf dem Standpunkt der umfassenden Ukrainisierung. Die Position der UGKK ist eine vergleichbare." (Punkt 1.3. der qualitativen Befragung, I. Theologe, Angehöriger der UGKK L'viv)

Welche Kirche(n) spielt bzw. spielen heutzutage eine besondere Rolle im Hinblick auf die Sprachenfrage, speziell in Bezug auf die Ukrainisierung? Können einzelne Kirchen identifiziert werden, die unabhängig von der konfessionellen Zugehörigkeit der Auskunftspersonen eindeutig mit der Sprachenfrage in Verbindung gebracht werden („2.3. Welche Kirche [bzw. welche Kirchen] spielt [spielen] eine besondere Rolle in der Sprachenfrage? RKK – UAOK – UGKK – UOK KP – UOK MP – eine andere: _____.“)?

Diese Frage ist mit „nein“ zu beantworten.¹⁸³ Im Durchschnitt nennt jeder Proband unabhängig von der konfessionellen Zugehörigkeit 1,7 Kirchen. Während drei Viertel der befragten Laien sowohl der UAOK, UGKK als auch der UOK KP die jeweils eigene Kirche anführen, spielt für lediglich 39% der befragten Laien der UOK MP die eigene Kirche eine besondere Rolle.¹⁸⁴

„Jede Gemeinschaft auf ihre Weise. Unsere UOK bewahrt die slavischen Wurzeln in der Vielfalt der Redaktionen von den Karpaten bis zum Gebiet um Charkiv (wörtlich: Slobožanščyna), die UGKK die diaspora-galizischen Dialekte, und die RKK das Polnische sowie andere europäische Sprachen, (sie) nähert wie die UGKK, die Adventisten und evangelischen Gemeinschaften etc. liturgische Texte an das im Alltag gesprochene Ukrainische an.“ (Punkt 1.3. der qualitativen Befragung, M. Seminarist, Angehöriger der UOK MP Kyjiv)

„Wie in der Vergangenheit spielen auch jetzt die Kirchen, die den Gottesdienst auf Ukrainisch halten, eine positive Rolle. Dagegen spielen jene religiösen

¹⁸³Die Fragestellung 2.3. bereitete einigen Probanden wegen der missverständlichen Formulierung „besondere Rolle“ Probleme bei der Beantwortung. Ein Proband aus Dnipropetrovs'k (Fragebogen Nr. 243) notiert beispielsweise auf dem Fragebogen „die Frage ist nicht korrekt, was bedeutet „besondere Rolle“?“

¹⁸⁴Eine größere Bedeutung kommt aus Sicht der Angehörigen der UOK MP demnach der UOK KP zu (55%). Die Probanden beziehen sich m.E. auf den Status einer „schismatischen“ Kirche.

Vereinigungen, die das Kosmopolitentum propagieren und die Gering-schätzung der nationalen Kultur, Sprache, eine destruktive Rolle.” (Punkt 1.3. der qualitativen Befragung, Z. Philologe, konfessionelle Zugehörigkeit unbekannt, L'viv)

Für die Kleriker und Theologen der UGKK sind durchschnittlich etwa zwei Kirchen von großer Bedeutung für die Sprachenfrage (1,9). Gleichzeitig üben sich diese Probanden vergleichsweise intensiv in Autoreferenz (95% der abgegebenen Nennungen entfallen auf die UGKK). Ihre Ansicht, wonach die UGKK eine außergewöhnliche Rolle in der Sprachenfrage spiele, wird von allen Theologen und Klerikern der RKK und der RGKK geteilt. Die Wahl der Angehörigen der POK fällt indessen auf „andere“ Kirchen. Bemerkenswert erscheint mir in diesem Zusammenhang, dass keiner der neun befragten Kleriker bzw. Theologen der UAOK die UGKK erwähnt (alle Probanden stammen aus dem Westen), hingegen drei Probanden die UOK MP (der im Schnitt jeweils ein Drittel der befragten Theologen und Kleriker einer Konfession eine wichtige Rolle zuordnet).

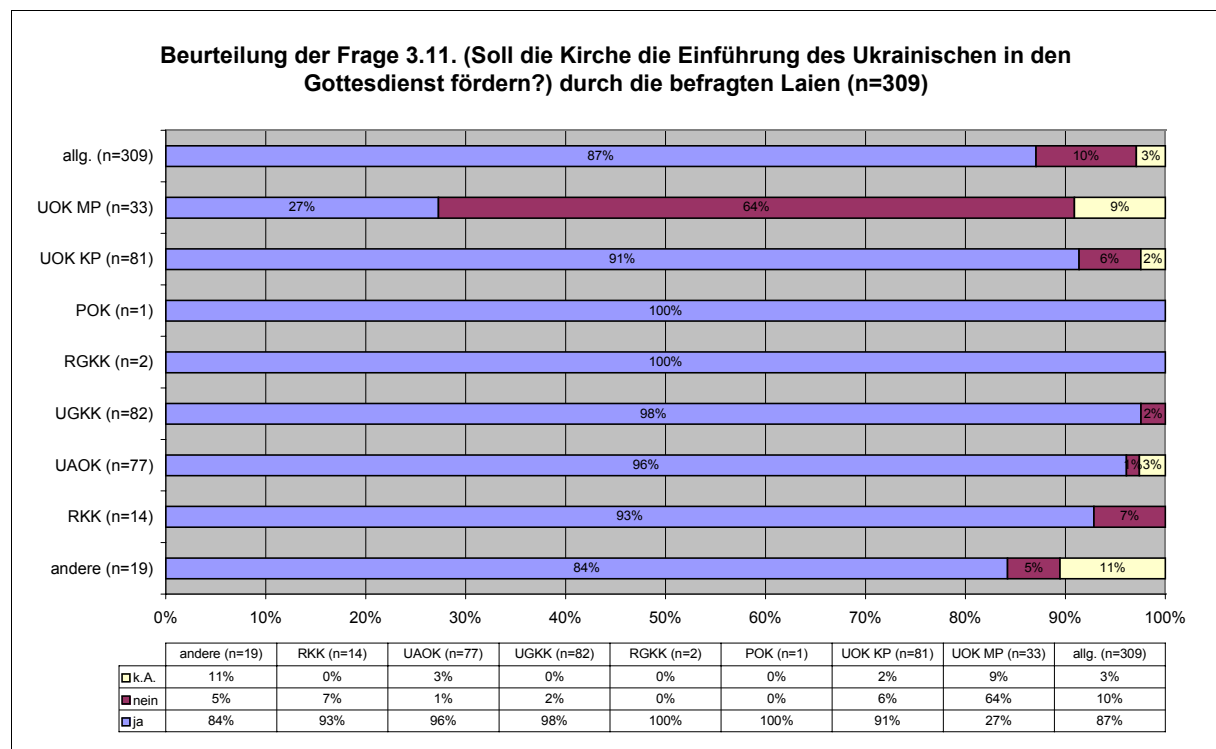

Abb. 69: Erwartungshaltung in Bezug auf die Förderung des Ukrainischen (Laien)

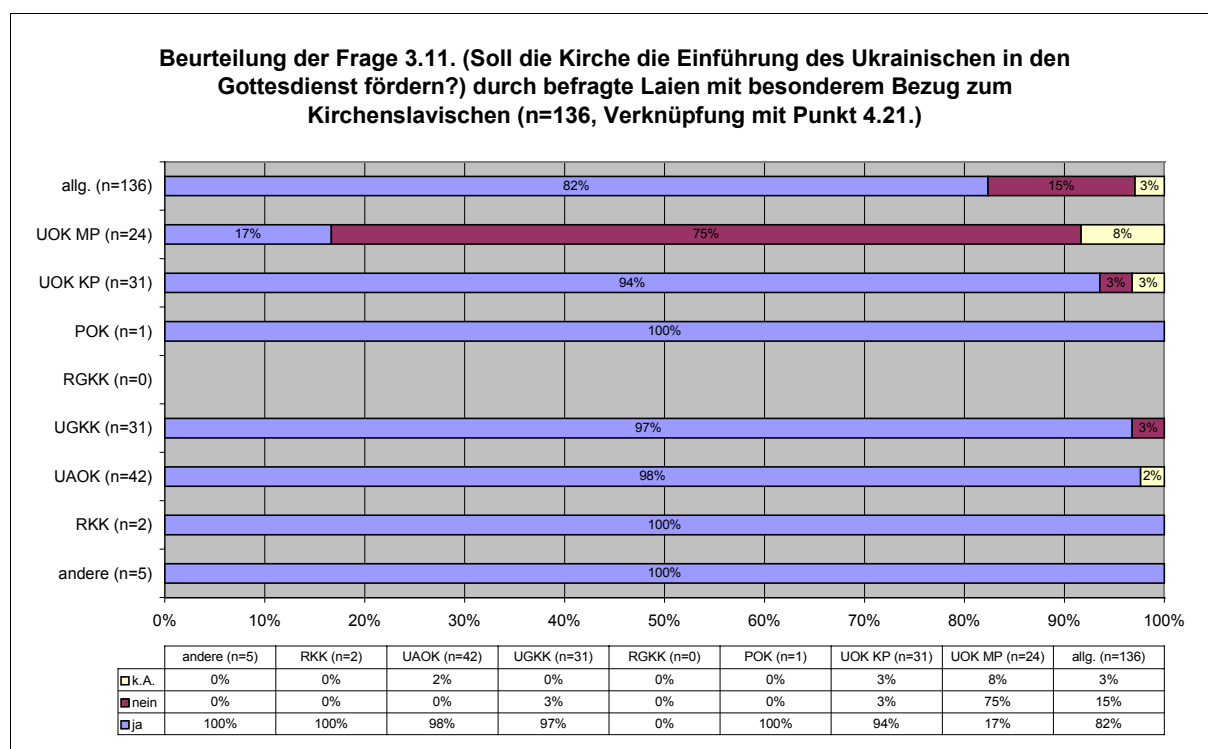

Abb. 70: Erwartungshaltung der Laien mit Affinität zum Kirchenslavischen in Bezug auf die Förderung des Ukrainischen

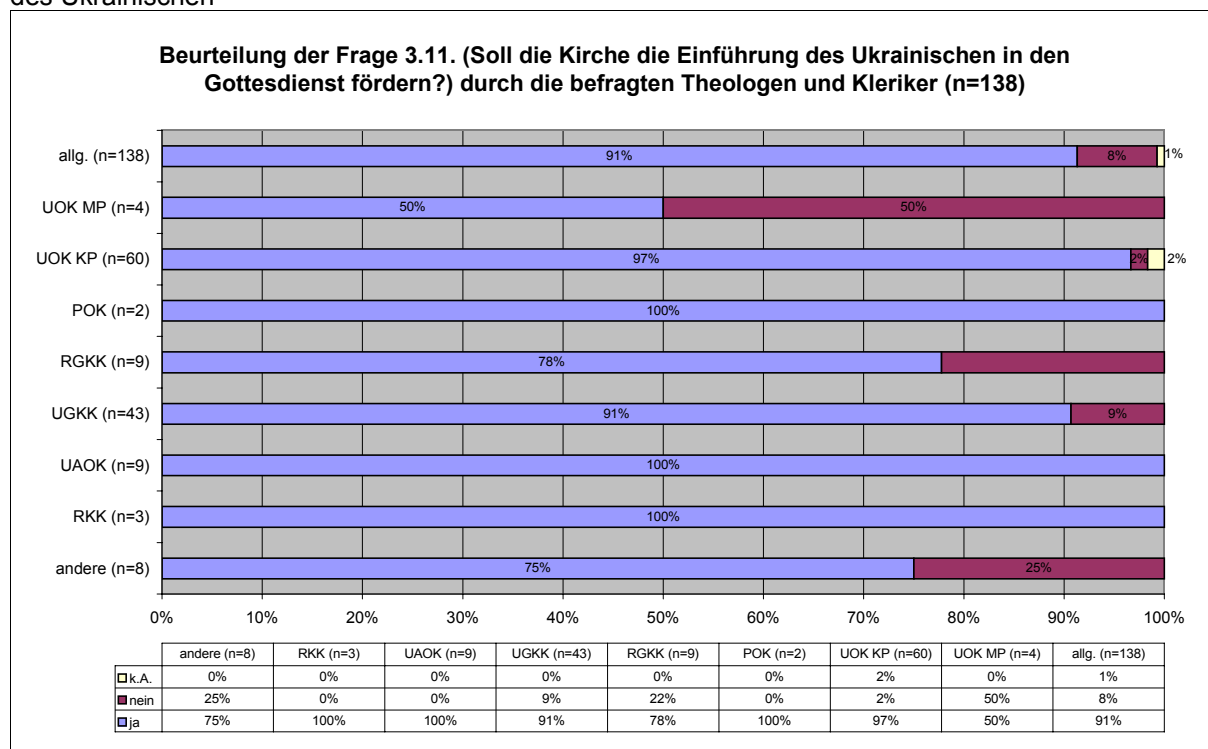

Abb. 71: Erwartungshaltung der Theologen in Bezug auf die Förderung des Ukrainischen

In der Wahrnehmung über konfessionelle Grenzen hinweg hat keine der behandelten Kirche ein deutliches Profil, was die Sprachenfrage betrifft. Gleichzeitig ordnet die überwiegende Mehrheit der Befragten für die Kirche einen Handlungsauftrag in Bezug auf die Förderung des Ukrainischen (allgemein, ohne weitere Differenzie-

rung nach Konfession). Wie beurteilen die Auskunftspersonen vor diesem Hintergrund das tatsächliche Engagement der eigenen Kirche?¹⁸⁵

Die in der Praxis für das Ukrainische ergriffenen Förderungsmaßnahmen sind für die Allgemeinheit der Probanden schwierig einzuschätzen (sowohl für Laien als auch für Theologen und Kleriker), denn mehr als 30% der Befragten beantworten die Frage „(...) Fördert Ihre Kirche die Einführung des Ukrainischen aktiv?“ mit „mehr oder weniger“ oder „schwierig zu sagen“.¹⁸⁶ Unter den Theologen und Klerikern der UGKK sind 40% der Befragten der Auffassung, die Einführung des Ukrainischen werde in der eigenen Kirche entweder nicht gefördert bzw. trauen sie sich eine Einschätzung der Situation nicht zu (19% bzw. 21%). Ich gehe für die Grundgesamtheit sogar davon aus, dass bis zu mehr als vier Fünftel der Theologen und Kleriker der UGKK keine klare Aussage treffen würden (bei Berücksichtigung des Anteils der Theologen und Kleriker der UGKK, die Fragestellung 3.12. unbeantwortet lassen).

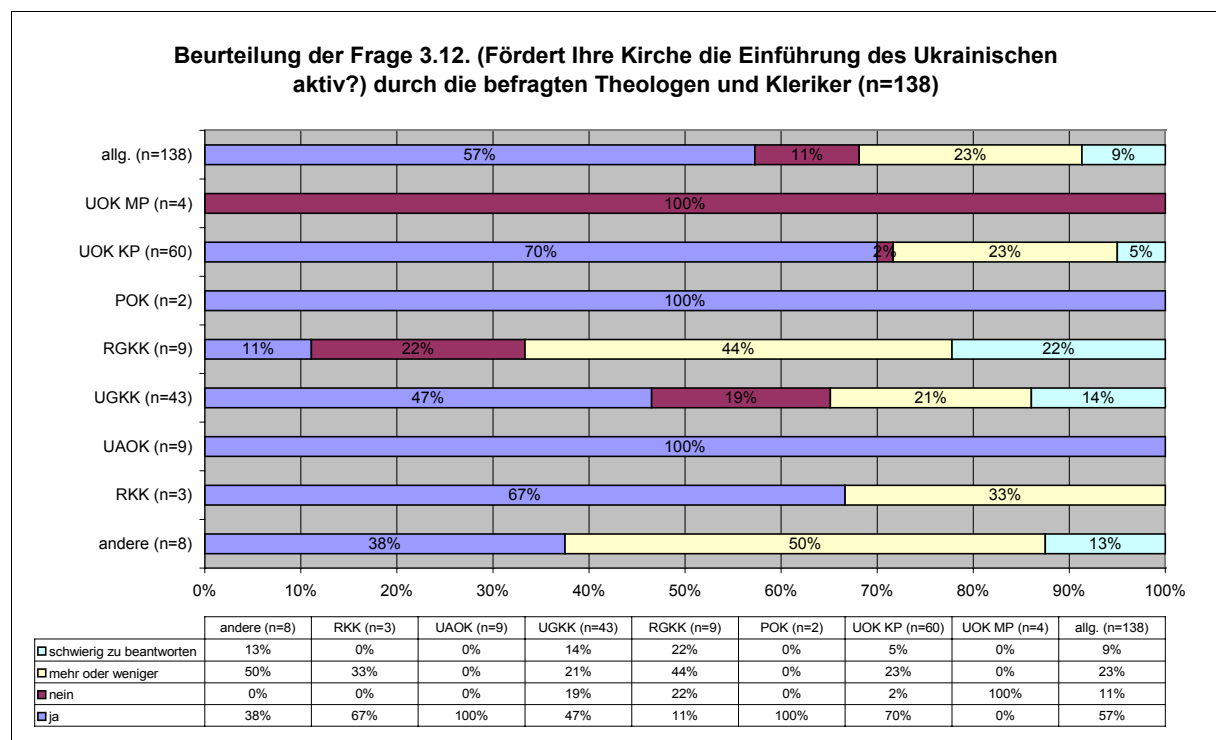

Abb. 72: Engagement der Kirche(n) für das Ukrainische (Theologen)

Auch in der Gruppe der Laien bezieht mehr als ein Drittel der Probanden keinen eindeutigen Standpunkt oder äußert Probleme mit der Beantwortung der Frage.

¹⁸⁵ 3.12. Fördert Ihre Kirche die Einführung des Ukrainischen aktiv?

¹⁸⁶ Der entsprechende Prozentsatz liegt im Sample der Laien (n=309) bei 31%, in der Stichprobe „Theologen und Kleriker“ bei 32%.

Selbst bei den Laien der UGKK und der UOK KP - in beiden Fällen sehen ca. zwei Drittel der Respondenten ihre jeweilige Kirche durchaus in der Rolle des aktiven Förderers (UOK KP: 60%, UGKK: 66%) - trifft jeweils knapp ein Drittel der Probanden keine eindeutige Aussage (d.h. es werden die Antwortkategorien „mehr oder weniger“, „schwer zu beantworten“ gewählt, oder die Frage bleibt gänzlich unbeantwortet). Unsicherheiten mit der Beantwortung treten auch bei den Probanden der RGKK auf. Innerhalb der UOK MP wird nach Ansicht einer Mehrheit ihrer Laien das Ukrainische nicht aktiv gefördert (58%), 18% der Probanden trauen sich keine Beurteilung zu, 24% enthalten sich der Stimme. Deutlich äußern sich hingegen Angehörige der UAOK und der POK: So bestätigen 79% der Laien der UAOK, dass in ihrer Kirche das Ukrainische aktiv gefördert werde – in der entsprechenden Population der UAOK liegt der Wert bei mindestens 69%. In noch stärkerem Maße von der aktiv durch die eigene Kirche geförderten Ukrainisierung überzeugt zeigen sich Theologen und Kleriker der UAOK (ebenso wie alle Probanden der POK). Innerhalb der UOK KP entscheiden sich immerhin 70% der Theologen und Kleriker für „ja“ (in der Population ist von einer Zustimmung von mindestens 59% auszugehen). Eine klare Aussage lässt sich auch aus den Antworten der Theologen und Kleriker der UOK MP ableiten: Hier wird aus Sicht der vier befragten Experten das Ukrainische nicht gefördert.

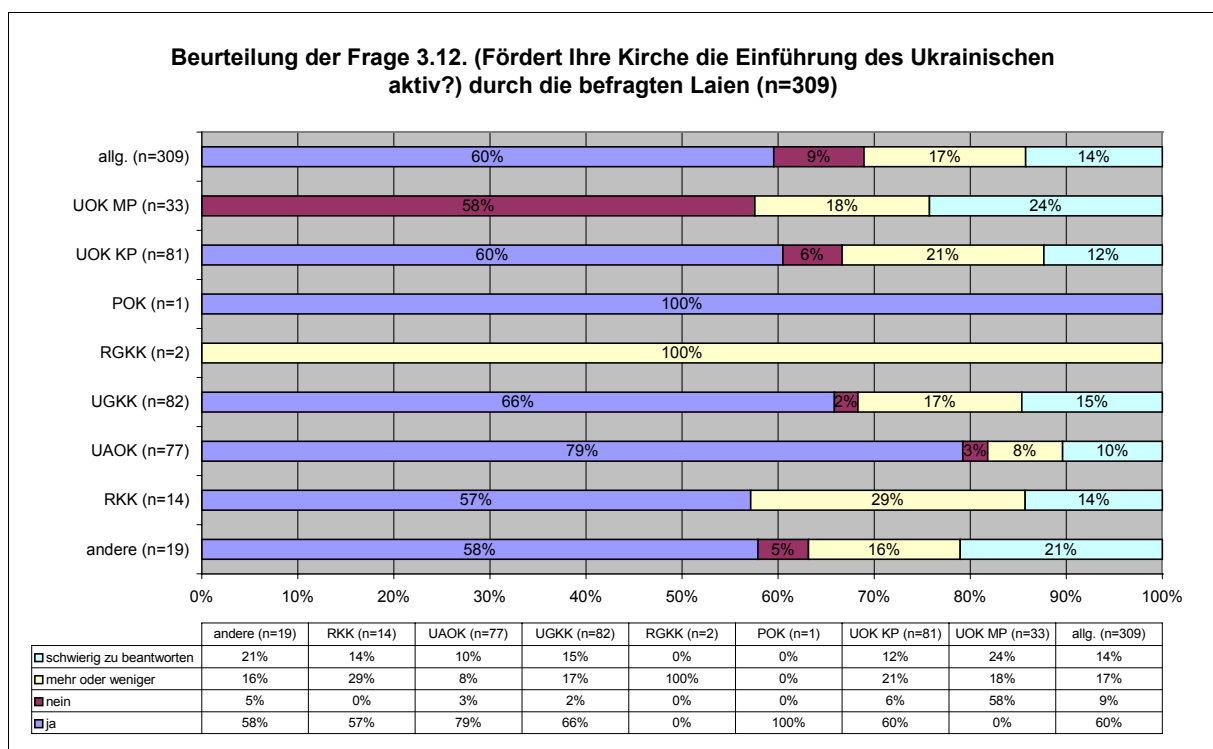

Abb. 73: Engagement der Kirche(n) für das Ukrainische (Laien)

Der Blick auf das Engagement für das Ukrainische in anderen Kirchen, d.h. die Beschreibung des Fremdbildes fällt den Studienteilnehmern noch schwerer als die Beurteilung der Situation in der eigenen Gemeinschaft („3.14. Fördern „die anderen“ Kirchen die ukrainische Sprache aktiv? Ja – mehr oder weniger – nein – schwierig zu beantworten. 3.12. Fördert Ihre Kirche die Einführung des Ukrainischen aktiv? Ja – mehr oder weniger – nein – schwierig zu beantworten.“):¹⁸⁷ Sogar unter den Experten nimmt ein Drittel der Befragten zu den durch andere Konfessionen gesetzten Förderungsmaßnahmen keine Stellung, einem weiteren Drittel fällt die Beantwortung der Frage schwer. 22% der Theologen und Kleriker gehen von keiner aktiven Förderung des Ukrainischen aus und lediglich 14% meinen, dass das Ukrainische gefördert werde. Laien beurteilen die Frage ähnlich wie Theologen und Kleriker, allerdings mit einem höheren Anteil an Stimmenthaltungen (45%). Es ist also von keiner großen Kenntnis der sprachlichen Situation über konfessionelle Grenzen hinweg auszugehen.

Laien der UAOK weichen mit ihren Antworten vom für die Allgemeinheit der Laien ermittelten Ergebnis ab, da sie eine ausgeprägt kritische Haltung anderen Denominationen gegenüber einnehmen. Theologen und Kleriker der RKK beobachten im Gegensatz dazu durchaus eine aktive Förderung des Ukrainischen in anderen Kirchen, ebenso wie einer der befragten vier Theologen und Kleriker der UOK MP.

Unter den „größeren“ Denominationen (UAOK, UGKK, UOK KP und UOK MP) trauen sich offensichtlich am ehesten Theologen und Kleriker der UOK KP ein Urteil zu: Hier bleibt der Anteil jener Probanden, die Schwierigkeiten mit der Beurteilung äußern (20%), im Vergleich zu anderen Konfessionen niedriger (nicht signifikant). Die Probanden sind sich jedoch uneinig.

Zusammenfassend sind zwei Tendenzen festzustellen: Im Vergleich zu anderen Fragestellungen im Erhebungsinstrument treten in Bezug auf das „Fremdbild“ erhebliche Unsicherheiten in der Beantwortung auf – in der Population der Theologen und Kleriker ist von einem Prozentsatz zwischen 25% und 41% auszugehen, bei Laien sogar

¹⁸⁷Die Frage Nr. 3.14. nach der individuellen Einschätzung der Förderung des Ukrainischen in anderen als der eigenen Kirche(n) wurde in das Erhebungsinstrument integriert, um dem unter Punkt 3.12. ermittelten „Selbstbild“ ein „Fremdbild“ gegenüberzustellen. Wie beurteilen die Befragten die Situation des Ukrainischen in den anderen an dieser Stelle untersuchten Kirchen, setzen sie sich aktiv mit der Situation des Ukrainischen in anderen Kirchen auseinander bzw. trauen sich eine Beurteilung derselben zu?

von einem Anteil zwischen 39% und 50%. Wenig Probanden nehmen an, das Ukrainische werde in anderen Kirchen aktiv gefördert (weniger als 20% der Population).

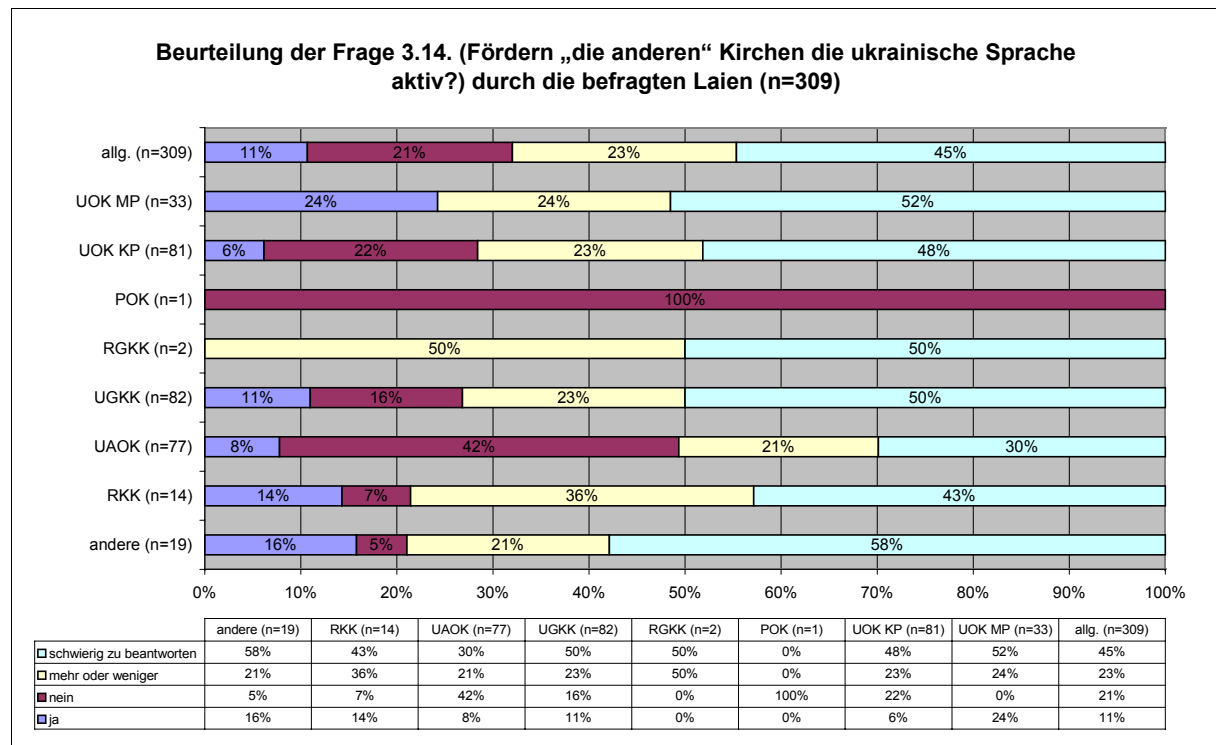

Abb. 74: Engagement der Kirche(n) für das Ukrainische aus Sicht der Laien (Fremdbild)

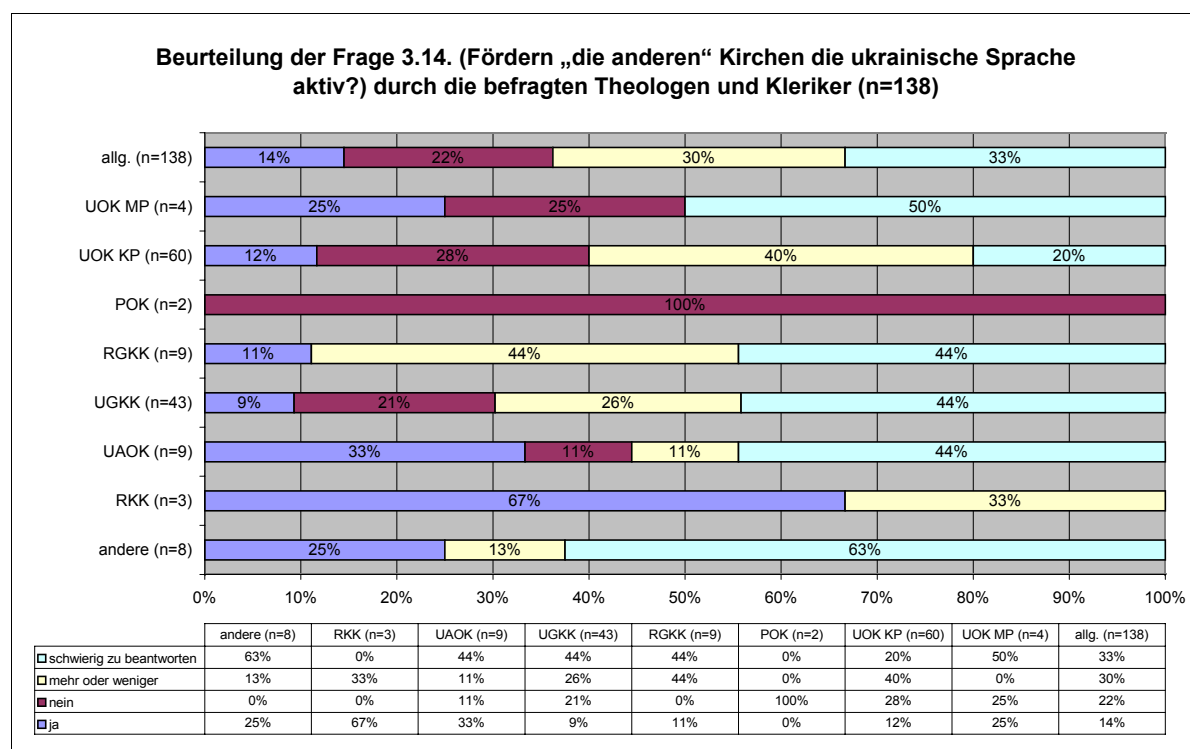

Abb. 75: Engagement der Kirche(n) für das Ukrainische aus Sicht der Theologen (Fremdbild)

3.3.8 Die Relevanz der Sprachenfrage im religiösen Alltag

Ähnlich wie Experten schreiben die an der Studie teilnehmenden Laien sprachlichen Fragen eine hohe Relevanz für ihren individuellen Glaubensalltag zu: Ca. drei Viertel der Probanden geben an, diese seien in Ihrem Glaubensleben von hoher Wichtigkeit, wobei eine Differenzierung der Befragungsergebnisse nach Alters- oder Berufsgruppen keine signifikanten Unterschiede ergibt („1.4. In Ihrem religiösen Alltag (eines Gläubigen) spielen sprachliche Fragen _____ . Eine wichtige Rolle - keine wichtige Rolle.“).

„Wichtig aus zwei Gründen. 1. (Sowohl) der Gottesdienst und das Gebet, als auch das Evangelium und auch die Predigt sollen in sprachlicher Hinsicht verständlich sein, der Mensch soll nicht über unverständliche Wörter „stolpern“. 2. Es ist wichtig, im (Dienst) dieser Verständlichkeit nicht in den Primitivismus einer Alltagssprache abzugleiten. Der kirchliche Stil (sic) soll ein hoher, feierlicher Stil sein, (er) soll auf den Menschen unabhängig wirken. Jeder Gläubige versteht, dass die Kirche ein besonderer Ort ist, und die Sprache in ihr eine besondere ist.“ (Punkt 1.5. der qualitativen Befragung, K. Philologe, Angehöriger der UGKK L'viv)

„Die Sprache ist ein ganz spezielles Merkmal. Wer sie überhaupt nicht beachtet, vernachlässigt seine Kultur, die Erkenntnis der eigenen Wurzeln, die Psychologie des gemeinschaftlichen Gebets im Allgemeinen („soborna molytva“).“ (Punkt 1.5. der qualitativen Befragung, M. Angehöriger der UOK MP, Seminarist, Journalist)

„Nach dem Gottesdienst tauschen sich die Pfarrangehörigen sehr oft über ihre aus der Predigt (...) gewonnenen Eindrücke aus, was die Sensibilität des Menschen für das Wort, seine Kraft und Bedeutung für das Leben der Gläubigen belegt.“ (Punkt 1.5. der qualitativen Befragung, N. Philologe, Angehöriger der UGKK L'viv)

„Ja. Die Sprache eint die Kirche (...).“ (Punkt 1.5. der qualitativen Befragung, AA. Philologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

Insbesondere Jugendliche der UGKK, UOK KP und UOK MP im Alter von 15-20 Jahren und über 60-Jährige Personen messen sprachlichen Fragen eine vergleichsweise große Bedeutung für ihren Glaubensalltag bei. In der Gruppe der 31-40-Jährigen ist der Prozentsatz jener Probanden, die die Frage 1.4. mit „wichtig“ beantworteten, vergleichsweise klein (dies gilt gleichermaßen für Laien der UGKK, der UOK KP und der UOK MP). Ich führe diesen Sachverhalt auf das bewusste Erkenntnis der „Jungen“ einerseits und der Angehörigen der älteren Generation andererseits zu ihren jeweiligen Konfessionen zurück. Angehörige der Generation „60+“ können sich z.T. an die Zeit vor dem Verschwinden der national orientierten Kirchen

in den Untergrund erinnern oder wuchsen zumindest als Nachgeborene in einem Umfeld auf, das unter dem Eindruck der Ereignisse jener Zeit stand. Dass die entsprechenden Werte gerade bei den Probanden zwischen 31 und 40 Jahren unter dem Durchschnittswert der Referenzgruppen anderer Altersklassen liegen, lässt sich möglicherweise auf eine fortschreitende Sowjetisierung der Gesellschaft in den 70-er und 80-er Jahren und auf den mangelnden direkten Bezug zur einstigen Bedeutung der angesprochenen Kirchen zurückführen.

Im Gegensatz zu den Laien der UGKK, UOK KP und UOK MP beantworten innerhalb der UAOK gerade Vertreter der „mittleren Generation“ die Frage 1.4. am deutlichsten mit „wichtig“ (100%).

Wie aus Sicht der Laien spielt für Experten die Sprachenfrage im Alltag eine wichtige Rolle. Auch von den insgesamt 22 aus den östlichen bzw. zentralen Regionen des Landes stammenden Theologen schreiben lediglich drei Personen sprachlichen Fragen eine geringe oder keine Relevanz für den religiösen Alltag zu (RKK, UGKK, UOK MP). Darüber hinaus setzt sich bei Angehörigen der UAOK der Trend fort, sprachlichen Fragen im Glaubensalltag ihrer Kirche einen außergewöhnlich hohen Stellenwert einzuräumen.

Inwiefern thematisieren die Seelsorger den Kirchgängern gegenüber die Ukrainisierung der Kirchensprache und die (angenommene) Gleichwertigkeit der ukrainischen Standardsprache für den Gebrauch in der Liturgie (Frage 3.8.)?¹⁸⁸ Treten in der Wahrnehmung Divergenzen zwischen Theologen und Klerikern und Laien auf?

Drei Viertel der befragten Theologen und Kleriker (75%) gehen davon aus, dass die Seelsorger den Gläubigen gegenüber Stellung zur Gleichwertigkeit der ukrainischen Sprache für den Gebrauch in der Liturgie nehmen (nahmen). Auch für die Grundgesamtheit ist davon auszugehen, dass die überwiegende Mehrheit der Theologen und Kleriker eine entsprechende Sichtweise teilt. Grundsätzlich stimmen die Laien mit dieser Aussage überein (57%). Da jedoch das Kirchenslavische nicht bei allen im Rahmen der vorliegenden Arbeit untersuchten Denominationen densel-

¹⁸⁸3.8. Nehmen (nahmen) die Seelsorger den Gläubigen gegenüber Stellung zur Gleichwertigkeit der ukrainischen Sprache für den Gebrauch in der Liturgie? Ja – nein.

ben Stellenwert einnimmt, reflektiert der Prozentsatz keineswegs die Einschätzung aller Befragten. Für Angehörige der RKK spielt das Kirchenslavische beispielsweise lediglich bei der Auseinandersetzung mit der ebenfalls Rom unterstehenden Partikularkirche der UGKK eine Rolle (zwei von drei Theologen beantworten die Frage mit „nein“, die Hälfte der Laien der RKK mit „ja“). Von bedingter Relevanz ist die Fragestellung auch für die meisten Angehörigen der Probandengruppe „anderer Kirchen“ (v.a. für Protestanten), Laien dieser Konfessionen zeigen sich daher eher uneinig, Theologen und Kleriker äußern sich mehrheitlich mit „ja“.

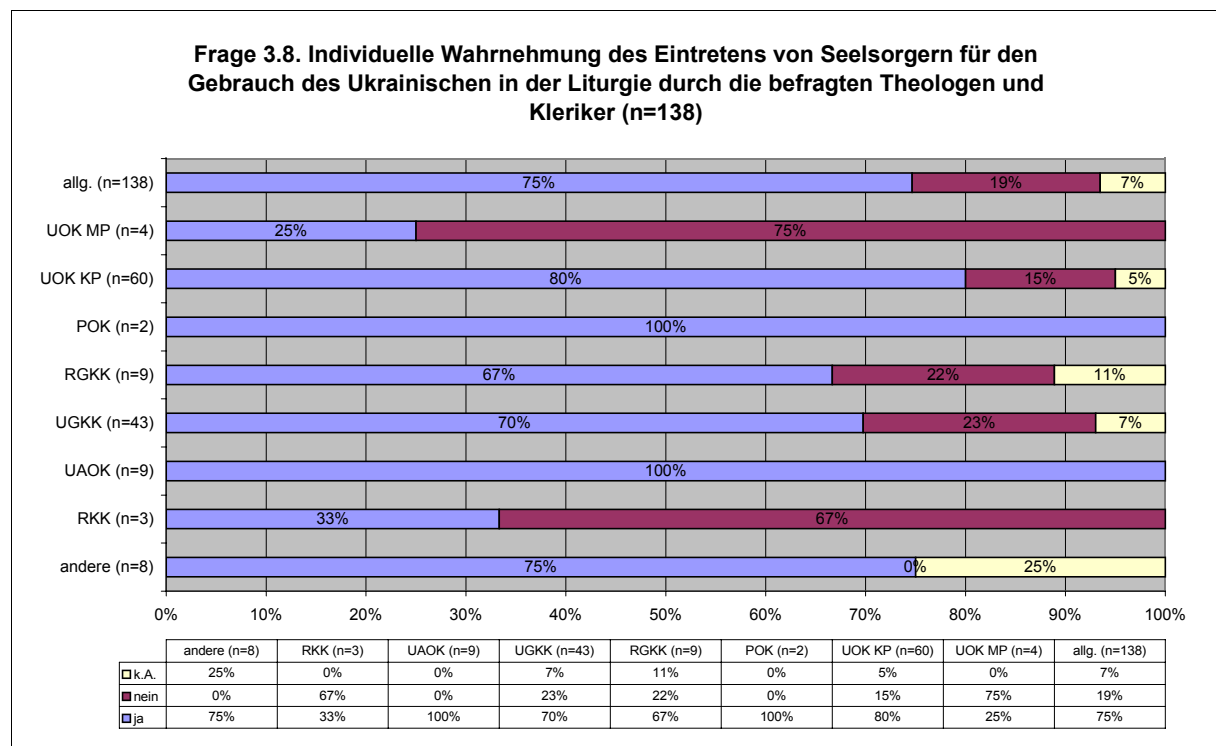

Abb. 76: Engagement der Seelsorger für das Ukrainische aus Sicht der Theologen

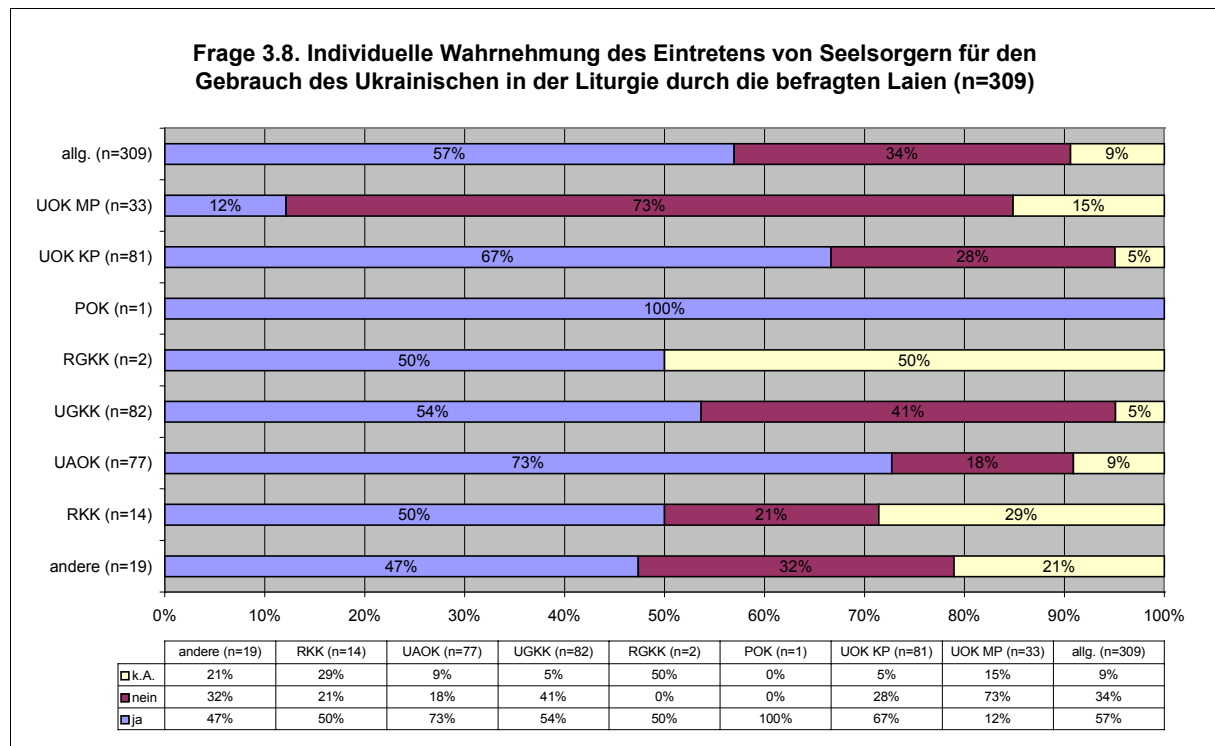

Abb. 77: Engagement der Kirche(n) für das Ukrainische aus Sicht der Laien

In der UAOK und UOK KP nehmen die Seelsorger in einer den Gläubigen bemerkbaren Form „Stellung zur Gleichwertigkeit der ukrainischen Sprache für den Gebrauch in der Liturgie“ (73% bzw. 67% der Laien beantworten im Einklang mit den Angaben der Theologen und Kleriker ihrer Denominationen die Fragestellung 3.8. mit „ja“). Weniger Einigkeit herrscht in der UGKK: Zwar wählt auch in dieser Referenzgruppe eine deutliche Mehrheit der Theologen und Kleriker (70%) die Antwortoption „ja“, doch teilt lediglich eine knappe und für die Grundgesamtheit der Angehörigen der UGKK nicht signifikante Mehrheit der griechisch-katholischen Laien diese Ansicht. 54% der Laien der UGKK befinden demnach, sie würden in sprachlichen Fragen von den Seelsorgern ihrer Kirche aufgeklärt (54%), gleichzeitig äußern sich 41% der Respondenten dieser Gruppe mit „nein“ (41%). Bei Laien der RGKK ist ebenfalls kein eindeutiges Stimmungsbild zu ermitteln: Ein Proband lässt die Frage unbeantwortet, der andere entscheidet sich für „ja“, während sechs von neun Theologen und Klerikern ein entsprechendes Engagement der Seelsorger der eigenen Kirche in sprachlichen Fragen annehmen. Angehörige der UOK MP (sowohl Theologen und Kleriker als auch Laien) gehen mehrheitlich nicht davon aus, dass die Seelsorger den Gläubigen ihrer Konfession die Gleichwertigkeit des Ukrainischen für die Verwendung in der Liturgie näherbringen.

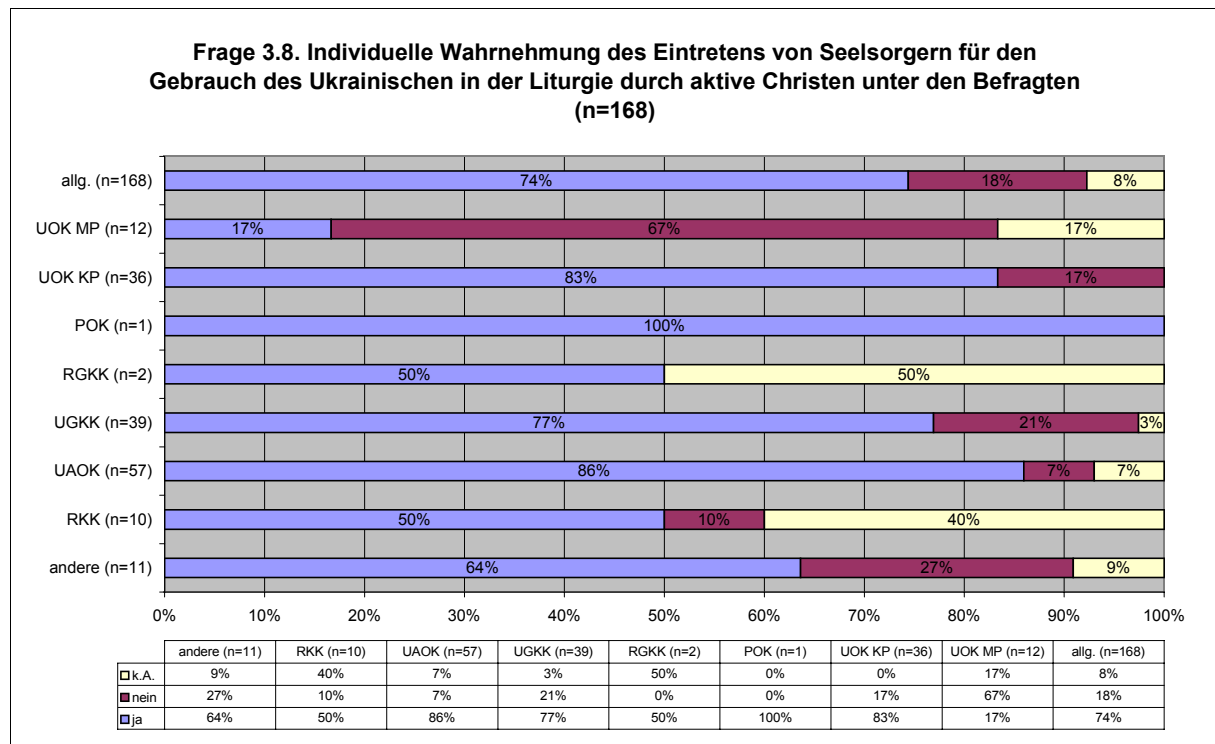

Abb. 78: Engagement der Kirche(n) für das Ukrainische aus Sicht der aktiven Christen

Innerhalb der UAOK und der UOK KP steigt die Zustimmung zur Aussage bei der ausschließlichen Berücksichtigung der bei „aktiven Christen“ sogar noch signifikant. Ein ähnlicher Unterschied zeigt sich auch in der Gruppe der Laien der UGKK, hier beantwortet eine deutliche Mehrheit der aktiven Christen der UGKK die Frage mit „ja“.

Wissenschaftliche Institutionen, an denen die Kirchensprache erforscht wird, sind den befragten Laien weitgehend unbekannt. Bei einem allgemein niedrigen Bekanntheitsgrad kirchlicher Medien oder entsprechender Forschungseinrichtungen sind ihnen am ehesten griechisch-katholische Institutionen geläufig (9% aller 309 befragten Laien). Der UAOK zuzuordnende werden hingegen nicht genannt. Mehr Laien kennen überkonfessionelle Einrichtungen als solche der UOK KP (sechs im Vergleich zu drei). Unter den Laien ist es die Generation im Alter von 41-50 Jahren, der wissenschaftliche Institutionen am wenigsten geläufig sind.¹⁸⁹

¹⁸⁹2.9. Welche Kirchenzeitungen kennen Sie? Viruju (UGKK) – Katolyc'kyj ščoričnyk – Naša Vira (UAOK) – Parafijal'na hazeta (RKK) – Sopryčastja (katholisch) – Uspens'ka Veža (UAOK) – andere:

2.10. Welche Verlage für religiöse Printmedien bzw. religiöse Literatur im Allgemeinen sind Ihnen bekannt?

2.11. Sind Ihnen wissenschaftliche Einrichtungen bekannt, die sich mit der Kirchensprache aktiv aus-

Auch die Mehrheit der Theologen und Kleriker unter den Studienteilnehmern ist nicht in der Lage, sich ungestützt an Institutionen zu erinnern (70% k.A.). Immerhin kennt offensichtlich ein Drittel der Theologen und Kleriker konkrete Forschungseinrichtungen, wobei v.a. solche der eigenen Denomination erwähnt werden. Die Beispiele der UGKK und UOK KP zeigen allerdings, dass sich bestimmte Institutionen über konfessionelle Grenzen hinweg eines hohen Bekanntheitsgrades erfreuen. Z.B. ist Svičado als religiöser Verlag zahlreichen Theologen ein Begriff: Man muss in diesem Zusammenhang kein Experte sein, über Hochschulbildung verfügen oder aus der Westukraine stammen, um diese Institution zu kennen.¹⁹⁰

Überregional bekannt ist auch die Ukrainische Katholische Universität in L'viv (kurz „UKU“): Nennt ein Befragter eine griechisch-katholische Institution, so handelt es sich v.a. um diese Institution. Lediglich drei Laien führen Einrichtungen der UOK KP an. Insgesamt kennen Laien am ehesten Forschungsstätten der näheren Umgebung („Region“). Der „Recall“ verändert sich nicht in Abhängigkeit vom jeweiligen Bildungsniveau. Weder bei Laien noch bei Theologen und Klerikern sind signifikante Unterschiede bei den Ergebnissen feststellbar.¹⁹¹

einandersetzen? Ja – Nein. Welche? _____ .

Lediglich zwei Personen (6% der Befragten der Altersklasse 41-50) bestätigen, es seien Ihnen wissenschaftliche Institutionen bekannt. Ein ebenso hoher Anteil an 41-50-Jährigen lässt die freie Textfrage unter 2.11. („Welche?“) unbeantwortet.

¹⁹⁰Es seien nur einige Beispiele genannt, wie das eines Pentekostaren („Pfingstler“) aus der Zentralukraine (Nr. 233), eines ebenfalls aus dem Zentrum stammenden Angehörigen der UOK KP (Nr. 253) sowie eines Probanden der UOK MP aus dem Osten (Nr. 279) etc.

Im Fall der UGKK handelt es sich in erster Linie um (römisch-)katholische, ein Studienteilnehmer führt einen Verlag der UOK KP an. 45% der Theologen und Kleriker der UOK KP entscheiden sich für Verlage bzw. Publikationen anderer Kirchen, insbesondere für solche der UGKK oder auch der UAOK. Insgesamt ist in der Gruppe der Theologen und Kleriker der Anteil jener Probanden, die bei Fragestellung 2.10 keine Angaben machen („k.A.“) deutlich (i.e. signifikant) niedriger als bei zur selben Thematik befragten Laien.

¹⁹¹Untersucht wurden neben dem ungestützten Bekanntheitsgrad von Forschungsinstitutionen und Verlagen der gestützte Bekanntheitsgrad von kirchlichen Medien. Gegenstand der vorliegenden Studie ist nicht nur der prinzipielle Zugang der Probanden zu kirchlichen Medien (wie unter Punkt 2.8. erhoben), sondern auch die jeweilige Bekanntheit einer Kirchenzeitung innerhalb der eigenen Gemeinschaft und über konfessionelle Grenzen hinweg. Zu diesem Zweck sollten die Auskunftspersonen bei Fragestellung 2.9. die ihnen bekannten Printmedien aus einem vorgegebenen Katalog, der die jeweils auflagenstärksten Medien der hier berücksichtigten Konfessionen enthielt, auswählen bzw. zusätzliche freie Nennungen in einem Textfeld notieren. Durch eine fehlerhafte Auswahl von abzufragenden Zeitungen wurden im Erhebungsinstrument lediglich Printmedien der RKK, UAOK und UGKK berücksichtigt, wodurch zu Verzerrungen von Ergebnissen kam, die bei der entsprechenden Auswertung zu berücksichtigen sind. Beispielsweise mussten Angehörige der UOK KP sowie der UOK MP, wollten sie Zeitungen der eigenen Kirche anführen, diese im freien Textfeld ergänzen,

3.3.9 Ansprüche an die Liturgiesprache

An die Liturgiesprache stellen die Probanden (n=447) unterschiedliche Ansprüche, was ihre Abgrenzung zu in der Alltagskommunikation verwendeten Sprache betrifft („1.13. Soll sich die Liturgiesprache von der Sprache der Alltagskommunikation unterscheiden? Ja – ziemlich – mehr oder weniger – fast nicht – nein.“). Von allen in der Studie erfassten Konfessionen vertreten lediglich Angehörige der UOK MP mehrheitlich die Ansicht, „die Liturgiesprache soll sich von der Alltagssprache unterschei-

d.h. ungestützt nennen.

Trotz der erwähnten Schwächen des Fragebogens kann Folgendes über den Bekanntheitsgrad von kirchlichen Printmedien zusammengefasst werden: Ca. 73% der Laien (n=309) bzw. 94% der Theologen und Kleriker (n=138) bestätigten entweder eine der angeführten Zeitungen zu kennen oder nannten aktiv andere Medien. Ausgenommen die RGKK sowie die POK (sowohl Laien als auch Theologen und Kleriker) finden sich in allen untersuchten Gemeinschaften Probanden, die Printmedien anderer Konfessionen kennen. Insbesondere „Parafijal'na hazeta“, ein römisch-katholisches Printmedium, verfügt auch außerhalb der eigenen Kirche über einen hohen Bekanntheitsgrad. Sie ist im Detail 32% der Laien der UAOK (n=77), 15% der Laien der UOK KP (n=81) und 15% der Laien der UOK MP (n=33) bekannt. Angehörige der UOK KP (Laien) nennen im Vergleich zu Laien der übrigen Konfessionen häufiger Medien anderer Kirchen: Genannt werden beispielsweise von jeweils 19% der Laien „Virusju“ (eine Zeitung der UGKK) sowie „Naša Vira“ (UAOK). Diese Tendenz setzt sich auch bei den Theologen und Klerikern der UOK KP im Vergleich zu Angehörigen der anderen Denominationen fort: 38% entscheiden sich für die Antwortoption „Naša Vira“ (UAOK), 33% für „Parafijal'na hazeta“ (RKK) und immerhin noch 30% für „Virusju“ (UGKK). Beinahe die Hälfte der Theologen und Kleriker der UAOK gibt an, „Virusju“ (UGKK) zu kennen (44%) – vgl. im Gegensatz dazu nennen lediglich 6% der Laien der UAOK „Virusju“. Unter „andere“ führen die Probanden beinahe ausschließlich der jeweiligen eigenen Kirche zuzuordnende Printmedien an. Ein Theologe der UOK KP aus Ivano-Frankivs'k erwähnt auch „Svičado“ und bezieht sich damit wahrscheinlich auf die zahlreichen, von dieser Institution veröffentlichten Publikationen. Da sich unter den im standardisierten Fragebogen angeführten Zeitschriften bzw. Zeitungen keine der UOK KP befinden, führen manche Probanden der UOK KP v.a. die Zeitungen „Holos Pravoslav'ja“ und „Pravoslavnyj visnyk“ an. Vereinzelt nennen auch Laien der UAOK (aus Ternopil') „Holos Pravoslav'ja“.

Fragestellung 2.10. dient der Messung des sog. „Recall“, d.h. des ungestützten Erinnerungsvermögens der Probanden (im Gegensatz zur als „Recognition“ bezeichneten Wiedererkennung). Zu diesem Zweck wurde von mir eine offene Fragestellung ohne vorgegebene Antwortkategorien gewählt, die der jeweilige Proband für freie Nennungen nutzen konnte. Für die Auswertung der auf diese Weise erhobenen Informationen wurden sämtliche Originaldaten in einem ersten Schritt zu „Verlagen/Publikationen“ zusammengefasst, denn die Mehrheit der Probanden hatte bei der Beantwortung von Fragestellung 2.10. nicht zwischen Verlagen und Publikationen differenziert. Danach wurden die Ergebnisse mittels Webresearch den folgenden Kategorien zugeordnet:

- k.A.
- n.a. (nicht eindeutig einer bestimmten Konfession zuzuordnende Ergebnisse, in den meisten Fällen handelt es sich um lokale Printmedien einer Pfarre)
- Verlag/Publikation der Siebenten-Tags-Adventisten
- Verlag/Publikation der Ukrainischen Römisch-katholischen Kirche
- Verlag/Publikation der Ukrainischen Autokephalen Orthodoxen Kirche
- Verlag/Publikation der Ukrainischen Griechisch-Katholischen Kirche

den“ (mit 73% „Ja“-bzw. „Ziemlich“-Nennungen ist dies auch eine im Hinblick auf die Population signifikante Mehrheit von mehr als 58%). In allen anderen Konfessionen herrscht zum Thema Uneinigkeit.

Auch Theologen und Kleriker beziehen z.T. äußerst gegensätzliche Positionen in Bezug auf die Fragestellung. Zwar entscheiden sie sich relativ gesehen häufiger für eine Abgrenzung, jedoch lässt sich für keine der im Rahmen der vorliegenden Studie erfassten Konfessionen eine klare Tendenz ableiten. Sieht man von den Posi-

-
- Verlag/Publikation der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Kiewer Patriarchats
 - Verlag/Publikation der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Moskauer Patriarchats
 - andere (ausdrücklich von den Probanden als „andere“ vermerkte, allgemeine Nennungen, Verweis auf prinzipielle Kenntnis von Verlagen oder Publikationen)
 - römisch-katholische/r Verlag/Publikation, meist internationalen Charakters
 - überkonfessionelle/r, ökumenische/r oder nichtkonfessionelle/r Verlag/Publikation, einschließlich der Publikationen der Ukrainischen Bibelgesellschaft, kurz „UBT“
 - verschiedene (ausdrücklich von den Probanden als „verschiedene“ vermerkte, allgemeine Nennungen, Verweis auf prinzipielle Kenntnis von Verlagen oder Publikationen)

Rund 60% aller befragten Laien geben bei Frage 2.10. an, keine religiösen Medien zu kennen, oder sie lassen die Frage unbeantwortet. Den höchsten Recall erzielen der UGKK zuzuordnende Verlage bzw. Publikationen (im Schnitt 20%, vgl. ca. 27% aller befragten Laien sind Angehörige der UGKK), insbesondere bei jungen Probanden (26% Recall bei 2130-Jährigen). Im Gegensatz dazu nennen lediglich 2% der Respondenten Verlage bzw. Publikationen der UAOK und 3% solche der UOK KP.

Laien können sich ungestützt hauptsächlich an Medien der eigenen Denomination erinnern. Unter den befragten griechisch-katholischen Laien führen lediglich vier Probanden Medien der RKK bzw. der römisch-katholischen Kirche im Allgemeinen (ohne weitere Differenzierung) an, obwohl in diesem speziellen Fall die Vermutung nahe liegt, dass bei Angehörigen der UGKK die Kenntnis von römisch-katholischen Publikationen vergleichsweise hoch ist. Ein ähnliches Bild vermitteln die für die Laien der UOK KP ermittelten Befragungsergebnisse: Bei einem allgemein sehr niedrigen Recall (69% k.A.) nennen immerhin neun Auskunftspersonen Verlage bzw. Publikationen der UGKK (sieben Angehörige der UOK KP führten solche der eigenen Kirche an, drei Probanden Medien der UAOK). Laien der UAOK lassen die Frage 2.10. größtenteils unbeantwortet (90%), die verbleibenden acht Nennungen verteilen sich v.a. auf Medien der eigenen Kirche sowie auf die der UGKK. V.a. bei den 77 Befragten der UAOK ist von einer sehr geringen Kenntnis religiöser Verlage oder Publikationen auszugehen: 69 Probanden machen keine Angabe (ca. 90%). Drei Viertel der Laien der UOK KP entscheiden sich für Antworten, die von mir zu „k.A.“ zusammengefasst werden. Der Rest der Probanden dieser Gruppe erinnert vereinzelt Medien der UAOK, UGKK und UOK MP. Einen höheren Bekanntheitsgrad haben religiöse Medien unter den Angehörigen der UGKK - immerhin ca. 55% der 82 Probanden führen ungestützt diverse Medien an - meist solche, die der eigenen Kirche zugeordnet werden können (48% k.A.). Signifikante Unterschiede im ungestützten Bekanntheitsgrad religiöser Verlage sind zwischen Studienteilnehmern der UAOK und der UGKK nachweisbar.

Unter 2.11. („Sind Ihnen wissenschaftliche Institutionen bekannt, die im Bereich der Kirchensprache aktiv sind?“) wurden die Probanden im Gegensatz zur vorangehenden Aufgabenstellung 2.10. („Welche Verlage, die religiöse Massenmedien [bzw. religiöse Literatur im Allgemeinen] herausgeben, sind Ihnen bekannt?“) zunächst mit einer geschlossenen Fragestellung konfrontiert. Diese ermöglicht eine vergleichsweise einfache Beantwortung, da sie auf die Ermittlung der entsprechenden Recognition fokussiert. Denn primär interessiert mich an dieser Stelle, ob die Aktivitäten der ver-

tionen der vier Kleriker der UOK MP ab variieren die Positionen auch innerhalb einer Konfession.¹⁹² Die Probanden begegnen der Frage allerdings nicht neutral („gleichgültig“), denn lediglich neun Personen (von 138 Befragten) entscheiden sich für die Antwortoption „mehr oder weniger“. Das aktive Eintreten für eine Ukrainisierung der Liturgiesprache bedeutet nicht automatisch eine „Vernachlässigung“ des (feierlichen) Charakters der Liturgiesprache.

„Die Liturgiesprache (in diesem Fall das Ukrainische), soll meiner Ansicht nach eine bestimmte Sakralität der Symbole (der Terminologie, der Anredeformen, einzelner Wörter und Wortverbindungen), die dem Kirchenslavischen eigen sind, (...) ihre ursprüngliche Bedeutung bewahren und sie nicht an das Niveau der „einfachen“ Sprache angleichen (wörtlich: führen). Die Bewahrung dieser Symbole gäbe die Möglichkeit, eine mystische und sichtbare Verbindung zur Überlieferung der Kyjiver Kirche zu erhalten und die liturgische Terminologie der Kirche, für die es in der modernen ukrainischen Standardsprache keine Entsprechungen gibt, vor der Profanierung zu bewahren.“ (Punkt 3.2. der qualitativen Befragung, V. Theologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

schiedenen wissenschaftlichen Institutionen rund um die Kirchensprache in der Öffentlichkeit wahrgenommen werden. Insgesamt beantworten 18% aller befragten Laien Frage 2.11. mit „ja“, 71% mit „nein“, die entsprechenden Ergebnisse liegen in der Gruppe der Theologen und Kleriker bei 38% Ja-Stimmen und 57% Nein-Stimmen. In einem zweiten Schritt kann der Proband im freien Textfeld konkrete Institutionen zu nennen.

Die im freien Textfeld der Frage 2.11. vorgenommenen Einträge der Probanden wurden bei der Auswertung in Analogie zur unter 2.10. angewandten Methodik zu folgenden Kategorien zusammengezogen:

- andere
- überkonfessionelle Institutionen
- k.A.
- ökumenische Institutionen
- theologische Akademien und Seminare/Bildungseinrichtungen
- theologische Akademien und Seminare/Bildungseinrichtungen (A.S.D.)
- theologische Akademien und Seminare/Bildungseinrichtungen (RKK)
- theologische Akademien und Seminare/Bildungseinrichtungen (UGKK)
- theologische Akademien und Seminare/Bildungseinrichtungen (UOK KP)
- theologische Akademien und Seminare/Bildungseinrichtungen (UOK MP)
- theologische Akademien und Seminare/Bildungseinrichtungen (Evangelische Kirche)
- verschiedene

¹⁹²Der auf den ersten Blick hohe Prozentsatz „Ja“-Stimmen innerhalb der UAOK ist angesichts der geringen Fallzahl zu relativieren (es wurden neun Theologen und Kleriker befragt).

3.3.10 Aussagen zur Vereinheitlichung der Kirchensprache

Bereits seit den 90-er Jahren des letzten Jahrhunderts wird in Fachkreisen die Vereinheitlichung der Kirchensprache und die Schaffung eines alle Kirchen des byzantinischen Ritus „einenden“ konfessionellen Funktionalstils gefordert. Vor diesem Hintergrund interessiert mich, ob in der Praxis die im theoretischen Diskurs kritisierte Uneinheitlichkeit – sie äußert sich beispielsweise in der Existenz mehrerer Versionen von Gebeten – wahrgenommen wird und wie sie die Probanden beurteilen.¹⁹³

Exemplarisch griff ich das in der Fachliteratur intensiv behandelte Vaterunser heraus (Pkt. 4.8.), dessen Vielzahl an Fassungen das Produkt unterschiedlicher Ansätze im Hinblick auf den Umgang mit kirchenslavischen Elementen darstellt (Buchmayer 2005: 276ff).

Inwiefern kommen nicht nur „Experten“ mit den unterschiedlichen Versionen in Kontakt, sondern auch Laien? Äußert sich in den Befragungsergebnissen das (insbesondere für die UGKK) von Zadorožnyj angenommene Aufeinandertreffen von byzantinischer und katholischer Tradition (1998: 140) durch einen höheren Anteil von Probanden mit Kenntnis mehrerer Varianten (z.B. innerhalb der UGKK)? Welche Anzahl von Varianten des Vaterunser ist pro Person bekannt?

Angehörige aller im Rahmen der Studie erfassten Kirchen kommen mehr oder weniger mit unterschiedlichen Versionen des Vaterunser in Berührung (mit Ausnahme der Probanden der POK). Der Anteil der Auskunftspersonen, dem mehrere Varianten bekannt sind, liegt im Sample der 138 befragten Theologen und Kleriker sogar

¹⁹³4.8. Sind Ihnen unterschiedliche Varianten des „Vaterunser“ bekannt? Wenn ja, nennen Sie die Anzahl! Ja – nein – Anzahl: _____. Für die Befragung wurden möglichst bekannte Gebete ausgewählt, da ohnehin ein geringer Bekanntheitsgrad von Gebeten anzunehmen ist. Ich beziehe mich auf eine Studie aus dem Jahr 2002, bei der die Anzahl der ungestützt erinnerten Gebete abgefragt wurde. Demnach kannten 32% der Befragten ein Gebet, 21% zwei bis drei Gebete, 10% vier bis sechs und 5% sieben bis zehn (Byčenko/Dudar 2002: 660).

4.9. Sind Ihnen unterschiedliche Varianten des Gebets „Bohorodyce Divo“ bekannt (Anmerkung: Bohorodyce Divo entspricht lat. „Ave-Maria“)? Wenn ja, nennen Sie die Anzahl! Ja – nein – Anzahl: _____.

4.10. Die Tatsache der Existenz von unterschiedlichen Varianten der gebräuchlichsten Gebete ist _____ (zu beurteilen). Positiv – überwiegend positiv – eher negativ – negativ – ohne Bedeutung.

bei 78%.¹⁹⁴ Aber auch die Mehrheit der Laien kennt mehrere Fassungen (59%). Nennenswert unterschiedliche Aussagen fallen in der Gruppe der sog. „anderen Kirchen“: Hier lassen vier von acht Theologen und Klerikern die Frage offen, jeweils zwei Personen antworten mit „ja“ bzw. „nein. Vergleichsweise niedrig ist der Anteil jener Laien, welche mehrere Varianten des Vaterunser bewusst differenzieren (32%), innerhalb der Gruppe der Auskunftspersonen mit Zugehörigkeit zur UAOK. Jeweils mehr als die Hälfte der römisch-katholischen Probanden sowie der Angehörigen der UOK MP kennt das Vaterunser offensichtlich in mehreren Versionen.

Der Vergleich der Anzahl der Nennungen pro Person ergibt für die mit höherer Fallzahl im Sample repräsentierten Kirchen UAOK, UGKK und UOK KP folgendes Bild: Theologen und Kleriker kennen im Durchschnitt um ein Gebet mehr als Laien (3,4 vs. 2,5). Es ist nicht feststellbar, ob Theologen und Kleriker der UGKK eine wesentlich höhere Anzahl an Versionen geläufig ist als Probanden anderer Konfessionen.¹⁹⁵ Auch Angehörige der UOK MP kennen ukrainische Übersetzungen des Vaterunser.¹⁹⁶

¹⁹⁴Die betreffende Frage im Erhebungsinstrument ist fehlerhaft formuliert, denn es fehlt die Einschränkung des abgefragten Sachverhalts auf die ukrainische Sprache. Denkbar ist beispielsweise, dass ein Proband neben einer ukrainischen eine russische oder z.B. polnische Fassung des Vaterunser kennt und daher die Frage mit „ja“ beantwortet. Trotz Mängel im Erhebungsinstrument werden an dieser Stelle die in Bezug auf Frage 4.8. ermittelten quantitativen Daten für die Analyse berücksichtigt, denn aus den zusätzlichen Angaben zahlreicher Studienteilnehmer im entsprechenden Textfeld ergibt sich, dass zumindest ein Teil der Auskunftspersonen die eigentliche Zielsetzung der Fragestellung durchaus erkennt und „intuitiv“ richtig beantwortet. Es ist jedoch bei der Interpretation der Befragungsergebnisse zu beachten, dass unter Punkt 4.8. nicht nachgefragt wird, ob sich die Formulierung „mehrere Varianten“ auf jeweils eine Sprache (also z.B. ausschließlich auf Ukrainisch oder auf Kirchenslavisch) oder auf insgesamt alle bekannten Varianten bezieht (z.B. in mehreren modernen Standardsprachen wie Polnisch, Russisch oder Ukrainisch).

¹⁹⁵Theologen und Kleriker der UGKK nennen im Durchschnitt ca. drei Versionen (3,4, n=35), in der Referenzgruppe der Theologen und Kleriker der UOK KP liegt der entsprechende Wert bei 3,1 (n=36), bei der UAOK bei 3,3 (n=4).

Ein Theologe der UOK KP erwähnt acht Versionen. Es ist jedoch aus oben genannten Gründen nicht nachweisbar, ob es sich ausschließlich um ukrainische handelt. Im freien Textfeld werden zumindest bis zu vier ukrainische Übersetzungen genannt (z.B. von einem Theologen der UGKK aus der Zentralukraine, Fragebogen Nr. 262)

¹⁹⁶etwa ein Laie aus der Westukraine (Fragebogen Nr. 107)

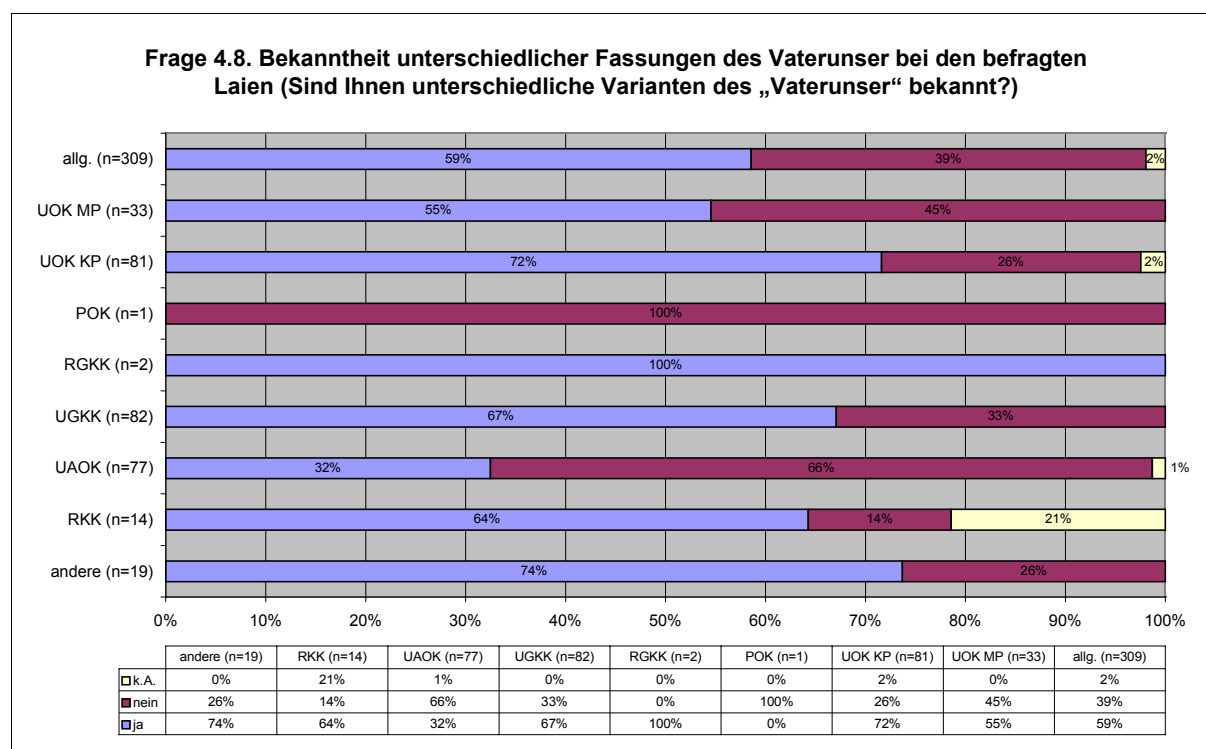

Abb. 79: Bekanntheit uneinheitlicher Fassungen des Vaterunser bei den Laien

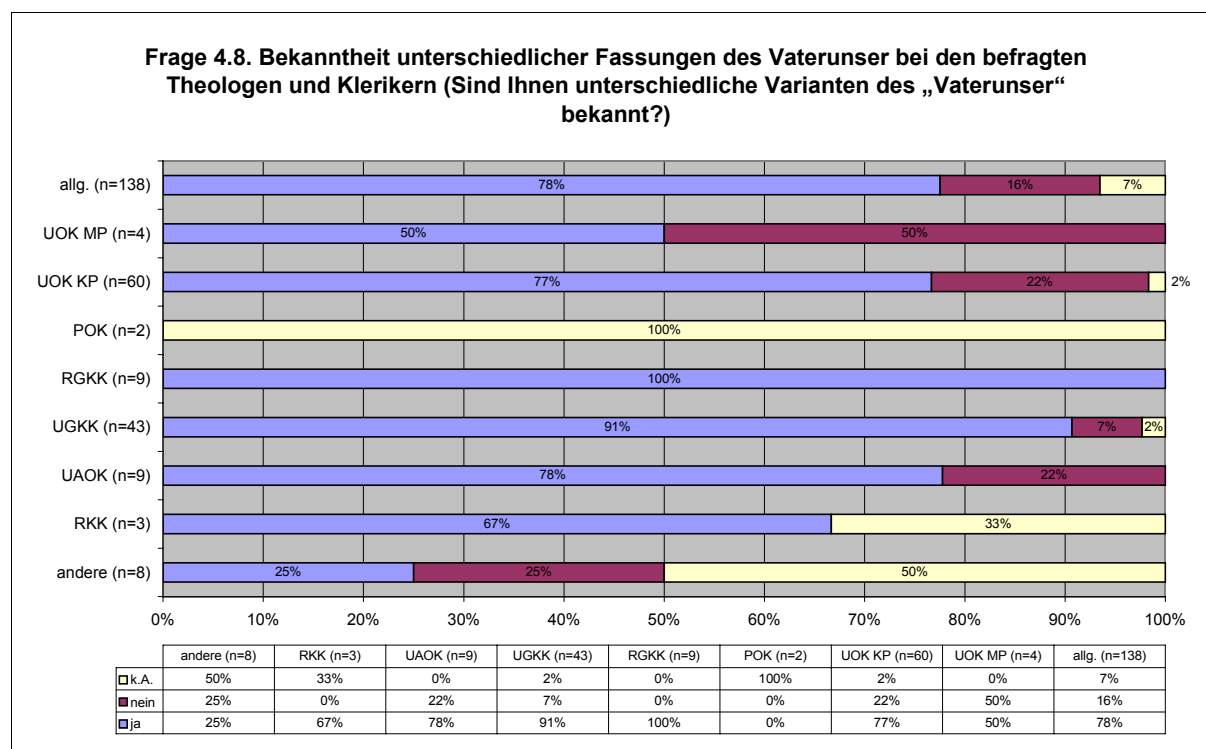

Abb. 80: Bekanntheit uneinheitlicher Fassungen des Vaterunser bei den Theologen

Ähnlich wie zum Vaterunser äußern sich die Theologen und Kleriker über das Gebet „Bohorodyce Divo“ (Frage 4.9.).¹⁹⁷ Die Mehrheit der Auskunftspersonen kennt

¹⁹⁷4.9. Sind Ihnen unterschiedliche Varianten des Gebets „Bohorodyce Divo“ bekannt (Anmerkung:

mehrere Versionen des Ave-Maria (ca. drei Viertel). Allerdings ist bei nicht in der Tradition des byzantinischen Ritus stehenden Kirchen von einer signifikant geringeren Kenntnis unterschiedlicher Varianten auszugehen (das betrifft z.T. „andere Kirchen“ sowie die RKK).

Lediglich 38% der befragten Laien geben an, mehrere Versionen des Ave-Maria zu kennen (unter 4.8. tun dies auf das Vaterunser bezogen 59%). Als Ausreißer sind in diesem Kontext die Angaben der Laien der UAOK sowie der POK zu erwähnen – unter ihnen findet sich ein signifikant geringerer Anteil an Probanden mit Kenntnis mehrerer Varianten des Gebets.¹⁹⁸

Die unter Punkt 4.9. ermittelten Daten streuen ähnlich wie die entsprechenden Referenzdaten zu Punkt 4.8. – die individuell gemerkte Anzahl von Gebeten liegt bei Theologen und Klerikern in einem Bereich von zwei bis zehn pro Person, bei Laien zwischen zwei und fünf. Angehörigen der UOK MP ist die Thematik offensichtlich nicht nur in Bezug auf das Ukrainische bekannt, sondern auch im Hinblick auf die Verwendung des Russischen in der eigenen Kirche (Proband Nr. 73 erwähnt neben einer ukrainischen Variante noch zwei russische).

Die 309 befragten Laien zeigen sich uneinig, was die Beurteilung der parallelen Existenz mehrerer Versionen von Gebeten betrifft (auch intrakonfessionell). Eine deutlich negative Einstellung zur Tatsache, dass selbst die bekanntesten Texte in sprachlich unterschiedlichen Fassungen verwendet werden, äußern lediglich die beiden Laien der RGKK. Für alle anderen Konfessionen lassen die ermittelten Daten keine eindeutige Interpretation zu. Beinahe ein Viertel aller Probanden beurteilt den Sachverhalt entweder als nicht relevant oder lässt die Frage unbeantwortet. Gleichzeitig ist die Datenverteilung der nach Konfessionen differenzierten Samples so gestaltet, dass keine vorherrschende Meinung festgestellt werden kann (wegen einer durchgehenden Tendenz zur Überschneidung von Konfidenzintervallen). Insgesamt dürfte lediglich rund ein Drittel aller Interviewpartner den Hintergrund zu den Fragen

Bohorodyce Divo entspricht lat. „Ave-Maria“)? Wenn ja, nennen Sie die Anzahl! Ja – nein – Anzahl:

Im Fragebogen wird nicht näher ausgeführt, ob sich die Frage auf eine oder mehrere moderne Standardsprachen bezieht.

¹⁹⁸ unter den „Pokytnyky“ sogar kein einziger Respondent

4.8. bis 4.11. verstehen: Diese Personen kritisieren die Existenz unterschiedlicher Varianten und treten gleichzeitig für einheitliche Fassungen ein.¹⁹⁹

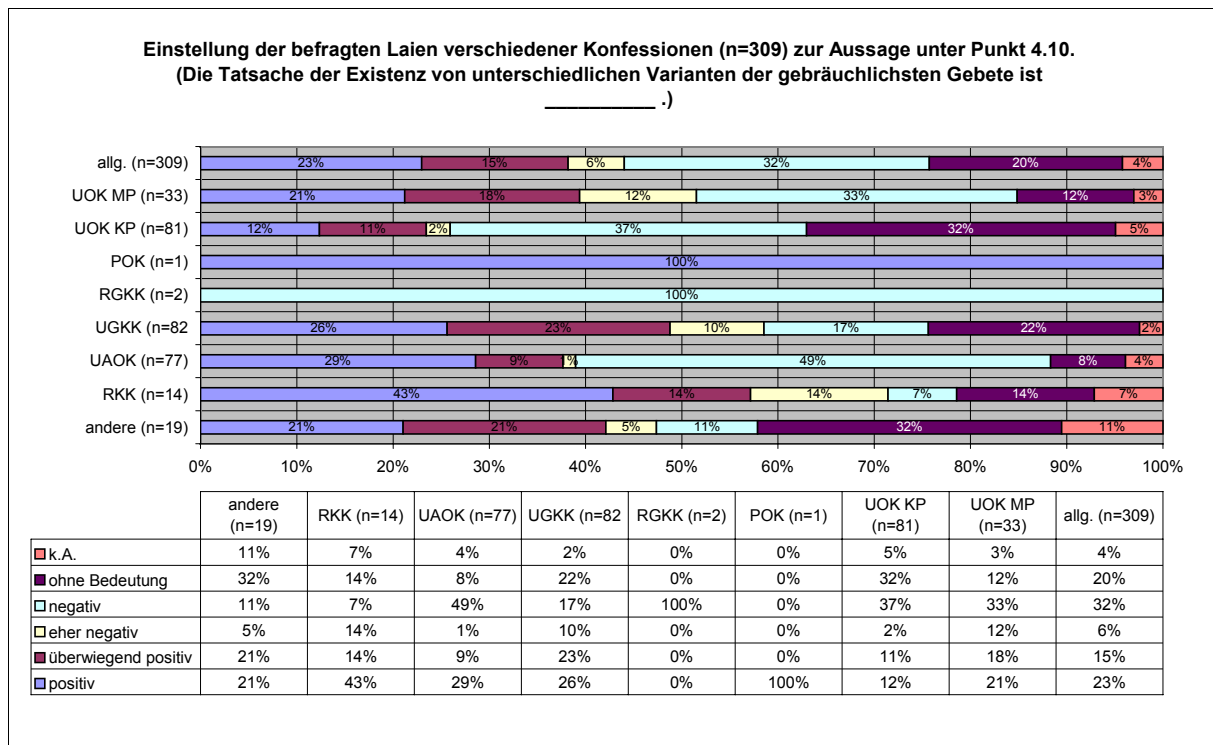

Abb. 81: Beurteilung uneinheitlicher Fassungen des Vaterunser durch die Laien

Unter den 138 befragten Theologen und Klerikern liegt der Anteil der Personen mit negativer Einstellung zur sprachlichen Uneinheitlichkeit bei 48%, gefolgt von jenem der Personen mit positiver bzw. überwiegend positiver Einstellung (zusammen etwa 34%). Eine Kontrollabfrage verdeutlicht, dass auch Theologen und Kleriker, die ihren Angaben entsprechend Kirchenslavisch beherrschen, in ihren Antworten von der Allgemeinheit der befragten 138 Theologen und Klerikern nicht signifikant abweichen und etwa negativer auf die Fragestellung reagieren.²⁰⁰ Zwei Drittel der Theologen der RKK sowie der UAOK beurteilen die Existenz unterschiedlicher Varianten der gebräuchlichsten Gebete sogar positiv. Lediglich für die 60 Theologen und Kleriker der UOK KP lässt sich bezogen auf die Grundgesamtheit aussagen, dass ein signifikant höherer Anteil eine negative Einstellung als eine positive aufweist. Die Aussage eines Angehörigen der UOK KP kann als Hinweis darauf gewertet werden, dass sich die Unzufriedenheit v.a. auf die als noch nicht ausreichend beurteilte Defi-

¹⁹⁹95% „Ja-Nennungen“ unter Punkt 4.11. mit einer Schwankungsbreite von P +/- 4%

²⁰⁰Es werden jene Probanden berücksichtigt, die unter Pkt. 4.7. angeben, das Kirchenslavische zu beherrschen („Beherrschen Sie das Kirchenslavische?“).

nition des Kanons in ukrainischer Sprache bezieht.²⁰¹ Trotz der aufgrund der geringen Fallzahl fehlenden statistischen Aussagekraft des Ergebnisses weise ich in diesem Zusammenhang darauf hin, dass kein Theologe der UOK MP eine positive oder zumindest neutrale Einstellung äußert.

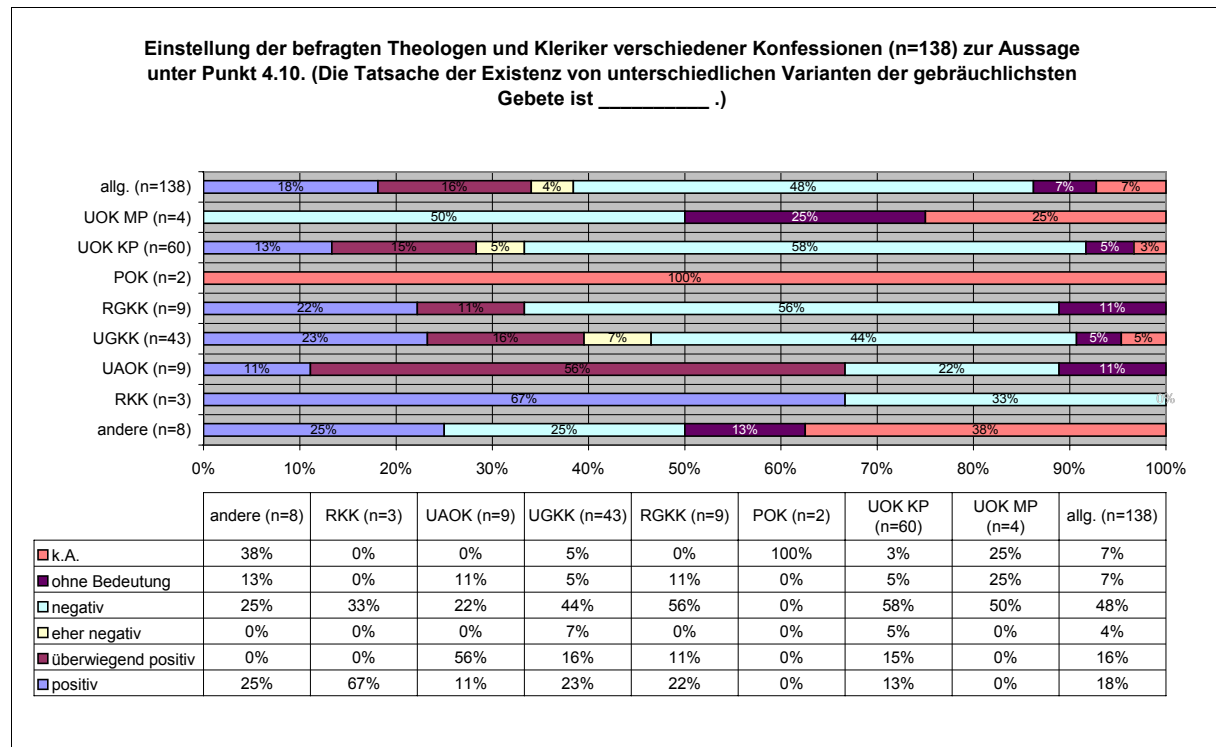

Abb. 82: Beurteilung uneinheitlicher Fassungen des Vaterunser durch die Theologen

Der Diskurs über die Vereinheitlichung der Kirchensprache beschränkt sich aller Wahrscheinlichkeit nach auf Gelehrtenkreise hat für den konkreten Glaubensalltag sowohl von Laien als auch von Priestern wenig Relevanz.²⁰² Dennoch stößt die Zielsetzung einer vereinheitlichten Kirchensprache bei der Mehrheit der Befragten auf Zustimmung.²⁰³

²⁰¹Der Historiker (Fragebogen Nr. 98) aus Rivne vermerkt im freien Textfeld: „Negativ. Wenn die Rede vom Ukrainischen (bzw.) anderen Volkssprachen (sic) ist (im Kirchenslavischen tritt das Problem nicht auf).“

²⁰²Eine deutliche Mehrheit spricht sich unter Punkt 4.11. für eine einheitliche Fassung liturgischer Texte bzw. eine einheitliche Bibelübersetzung aus. Eine Beeinträchtigung der Validität der Abschnitte 4.8. bis 4.10. des Erhebungsinstruments ist zwar denkbar, erscheint im Kontext der Antworten auf die Frage 4.11. jedoch unwahrscheinlich.

²⁰³79% aller befragten Laien bestätigen durch die Wahl der Antwortkategorie „ja“ ihre zustimmende Haltung gegenüber vereinheitlichten liturgischen Texten und Bibelübersetzungen für alle ukrainischen Kirchen (79% +/- 4%). Noch signifikant höhere Zustimmung findet Punkt 4.11. bei Theologen und Klerikern: Von den 138 Probanden sprechen sich 90% für einheitliche Fassungen aus (90% +/- 5%). Als Ausreißer sind lediglich die Angaben der 27 Probanden der „anderen Kirchen“ zu sehen. In diesem Sample sind die Probanden unterschiedlicher Auffassung, wobei für Laien keine klare Position für oder gegen die Vereinheitlichung von liturgischen Texten und der Bibelübersetzung nach-

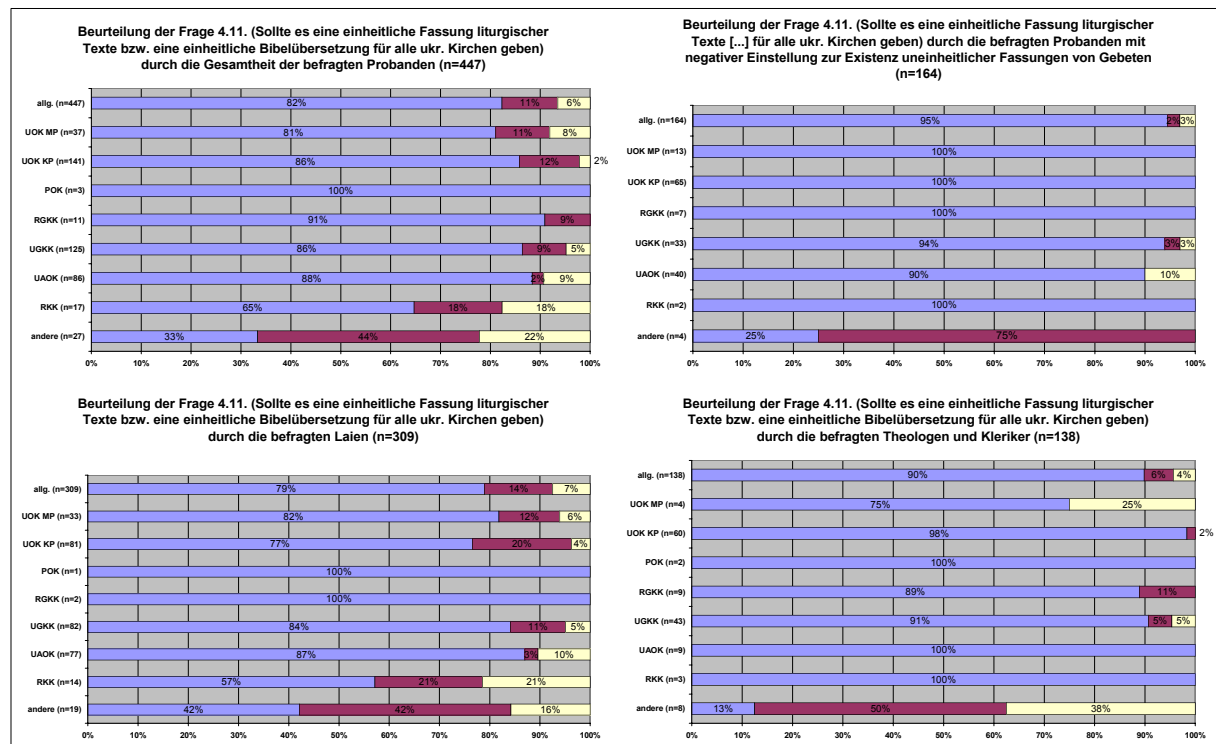

Abb. 83: Aussagen in Bezug auf die Vereinheitlichung liturgischer Texte

3.4 Die öffentliche Meinung zur Entwicklung der Kirchensprache

3.4.1 Staatliche Sprachregelung im religiösen Bereich und Aktionsradius der Kirchen im sprachlichen Bereich

Laut Dudar und Šanhina äußerten in der im Jahr 2000 publizierte Studie auf die Vereinigung der orthodoxen Kirchen zu einer ukrainischen Landeskirche bezogen rund 63,1% der Respondenten die Ansicht, die Politik solle sich in interkonfessionelle Angelegenheiten nicht „einmischen“ (Dudar/Šanhina 2000: 261). Auch sieben Jahre später ist eine gegenseitige Einflussnahme von Kirche und Staat unerwünscht (65,5%, Šanhina 2007: 39).

weisbar ist. Unter den an der Befragung teilnehmenden Theologen und Klerikern äußern sich insbesondere Siebenten-Tags-Adventisten sowie ein evangelischer Proband skeptisch. Durchgehend noch positiver als die Allgemeinheit der 447 Befragten äußern sich zu Punkt 4.11. jene 164 Probanden, die die Existenz verschiedener Varianten der gebräuchlichsten Gebete negativ beurteilen (unter 4.10.). Insgesamt dürfte lediglich rund ein Drittel aller Interviewpartner den Fragekomplex 4.8. bis 4.11. verstehen: Diese Personen kritisieren die Existenz unterschiedlicher Varianten und treten gleichzeitig für einheitliche Varianten ein (95% „Ja-Nennungen“ unter Punkt 4.11. mit einer Schwankungsbreite von $P \pm 4\%$).

Im Rahmen der für die vorliegende Studie durchgeführten quantitativen Befragung konkret nach der Erwünschtheit staatlicher Sprachregelung im Bereich der Kirche befragt spricht sich eine vergleichbare (signifikante) Mehrheit von 59% aller 447 Probanden gegen „staatliche Maßnahmen“ aus („2.5. Soll der Staat Maßnahmen zur Sprachregelung im Bereich der Kirche ergreifen? Ja – nein.“). Weiters teilen 55% jener Auskunftspersonen, die der pointierten Aussage „die Kirche kann zum Stimulus der Reukrainisierung jener Ukrainer werden, die unter dem Einfluss des „großen Bruders“ ihre Muttersprache verloren haben“ „positiv“ oder „überwiegend positiv“ gegenüberstehen, die Auffassung, der Staat solle Maßnahmen zur Regelung sprachlicher Angelegenheiten in der kirchlichen Sphäre unterlassen (vs. 44% Befürworter solcher Maßnahmen).²⁰⁴ In diesem Fall kann bereits nicht mehr von einer für die Grundgesamtheit signifikanten Mehrheit ausgegangen werden ($P \geq 49\%$). Wird daher Religion tatsächlich von den meisten Studienteilnehmern als „Privatsache“ wahrgenommen?

Bei der nach Konfessionen differenzierten Auswertung der Befragungsergebnisse zeigen sich z.T. signifikante Unterschiede zwischen den auf die drei Antwortkategorien („ja“, „nein“, „k.A.“) entfallenden Prozentsätzen. Während die Aussagen der Angehörigen der RKK, der UGKK, der POK und der UOK MP auf einen „laizistischen“ Zugang zur Thematik schließen lassen und die ermittelten Werte darauf hindeuten, dass in der jeweiligen Population der Anteil der Menschen mit ablehnender Haltung gegenüber staatlicher Einflussnahme bei mindestens zwei Drittel liegt, befürworten jeweils mehr als die Hälfte der Angehörigen der UAOK und auch der UOK KP staatliche Maßnahmen zur Regelung der Sprachenfrage im kirchlichen Bereich (zumindest sind diese für 56% bzw. 54% denkbar, das entspricht sowohl in Bezug auf die UAOK als auch auf die UOK KP einer Repräsentanz des Merkmals in der Grundgesamtheit von mindestens 45%). M.E. nehmen v.a. Angehörige dieser beiden Kirchen staatliche Maßnahmen, solange sie als die Kirche schützende Aktivitäten empfunden werden, nicht als etwas Negatives wahr.

Umgekehrt auf die Möglichkeiten der Kirche(n), die Gesellschaft in sprachlichen Fragen zu beeinflussen, angesprochen, gehen drei Viertel aller Befragten (Laien als auch Theologen) davon aus, dass die Kirche im aktuellen politischen Kontext

²⁰⁴3.15. Die Kirche kann Stimulus der „Reukrainisierung“ für jene (...) Ukrainer sein, die unter dem Einfluss des „großen Bruders“ die Muttersprache verloren haben.

zur Ukrainisierung beitragen könne („1.6. Kann/können in der aktuellen politischen Situation die Kirche/die einzelne Konfession die sogenannte sprachliche Ukrainisierung fördern? Ja – in beträchtlichem Ausmaß – mehr oder weniger – eher nein – nein.“). Auch für die jeweilige Population ist von einem ähnlich hohen Anteil von mindestens 60% auszugehen. Im Detail beantworteten rund 63% der Angehörigen der UAOK die Frage mit „ja“, 50% der Angehörigen der UGKK, 60% aller Probanden der UOK KP und immerhin 16% der Angehörigen der UOK MP (insgesamt wählt etwa ein Drittel der Befragten der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Moskauer Patriarchats die Antwortoptionen „ja“ oder „in beträchtlichem Maße“).

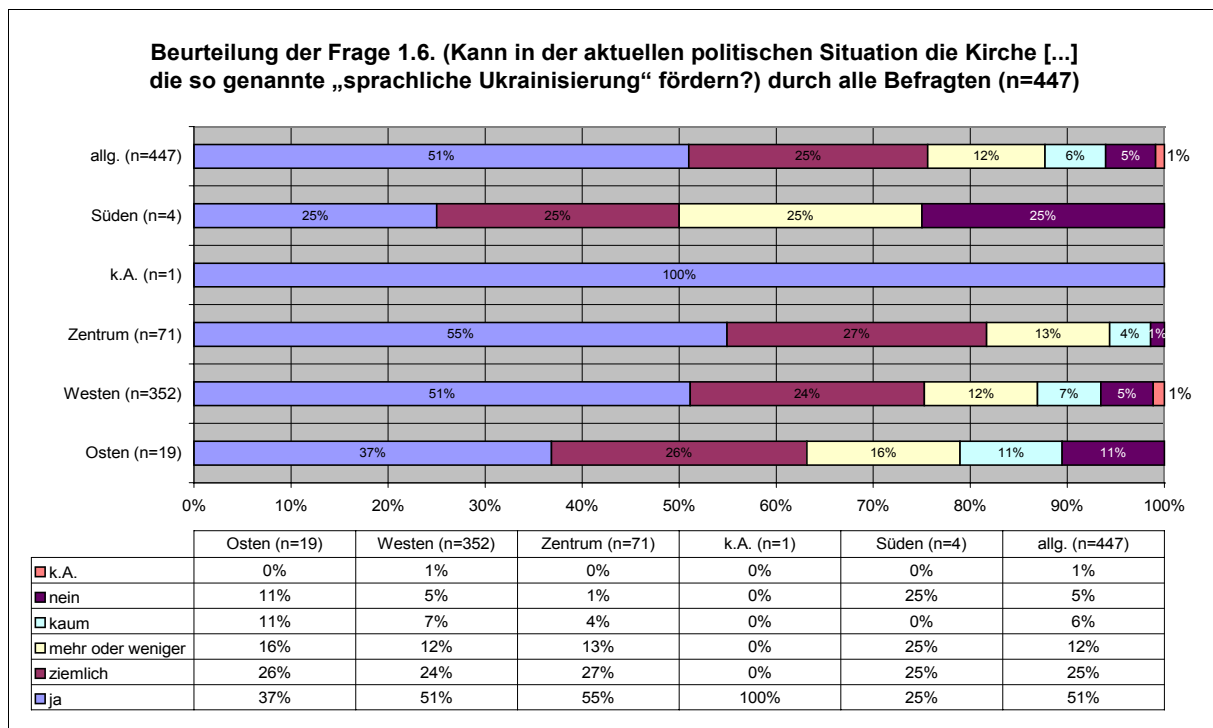

Abb. 84: Der Einfluss der Kirche auf die Ukrainisierung aus Sicht der Respondenten

Speziell Angehörige der UAOK erkennen in diesem Zusammenhang im Vergleich zu Probanden der anderen erfassten Konfessionen einen aktiven Auftrag für ihre Kirche, wobei die befragten „Experten“ die Ansicht der Laien teilen. Ähnlich positiv äußern sich auch Theologen und Kleriker der UOK KP – 67% antworten mit einem klaren „Ja“.²⁰⁵ Allerdings gilt für die UOK KP, dass Theologen und Kleriker die Situation (geringfügig) optimistischer einschätzen als die Laien ihrer Denomination.²⁰⁶ Laien der UGKK nehmen die Situation ähnlich wie die ihrer Konfession zuzuordnen-

²⁰⁵Bei Berücksichtigung jener Personen, die angeben, die Kirche könne die sprachliche Ukrainisierung „in beträchtlichem Ausmaß“ fördern, ergibt sich ein Prozentsatz von insgesamt 84%.

²⁰⁶67% „ja“, 17% „eher ja“ vs. 54% „ja“, 27% „eher ja“ bei Laien der UOK KP

den „Experten“ wahr: In beiden Fällen meint etwa die Hälfte der Probanden, die Kirche könne die sprachliche Ukrainisierung fördern. Jeweils ein weiteres Viertel bzw. Drittel wählt die Antwortkategorie „in beträchtlichem Ausmaß“.²⁰⁷ Die für die 33 Laien des Moskauer Patriarchats erhobenen Daten verteilen sich gleichmäßig über die sechs angebotenen Antwortkategorien (mit einer leichten Konzentration auf die Option „mehr oder weniger“). Diese Ergebnisse weisen auf eine indifferente Haltung der Probanden zur Fragestellung hin, keineswegs lässt sich eine generell negative Haltung der Rolle der Kirche bei der sprachlichen Ukrainisierung gegenüber „konstruieren“. Als kaum bzw. nicht gegeben stufen die vier Theologen und Kleriker der UOK MP den Aktionsradius der Kirche bei der sprachlichen Ukrainisierung ein.

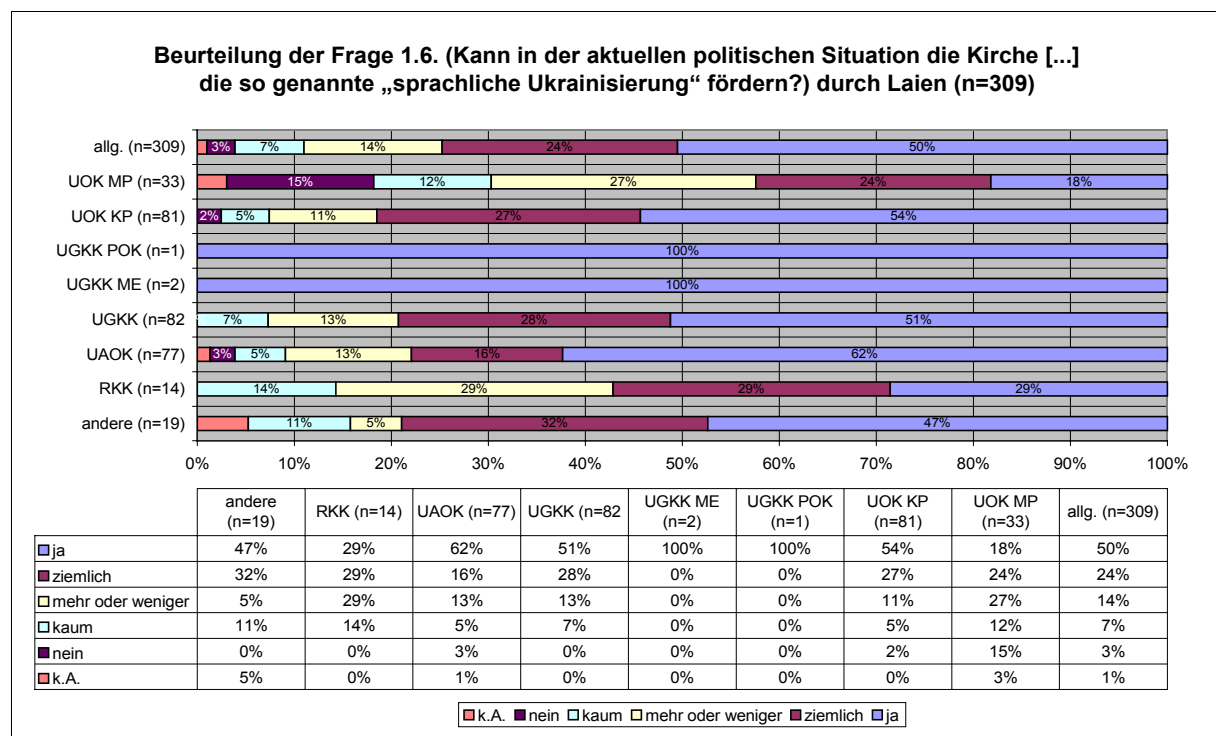

Abb. 85: Der Einfluss der Kirche auf die Ukrainisierung aus Sicht der Laien

²⁰⁷Die entsprechenden Prozentsätze lauten bei Laien 28%, bei Theologen 35%.

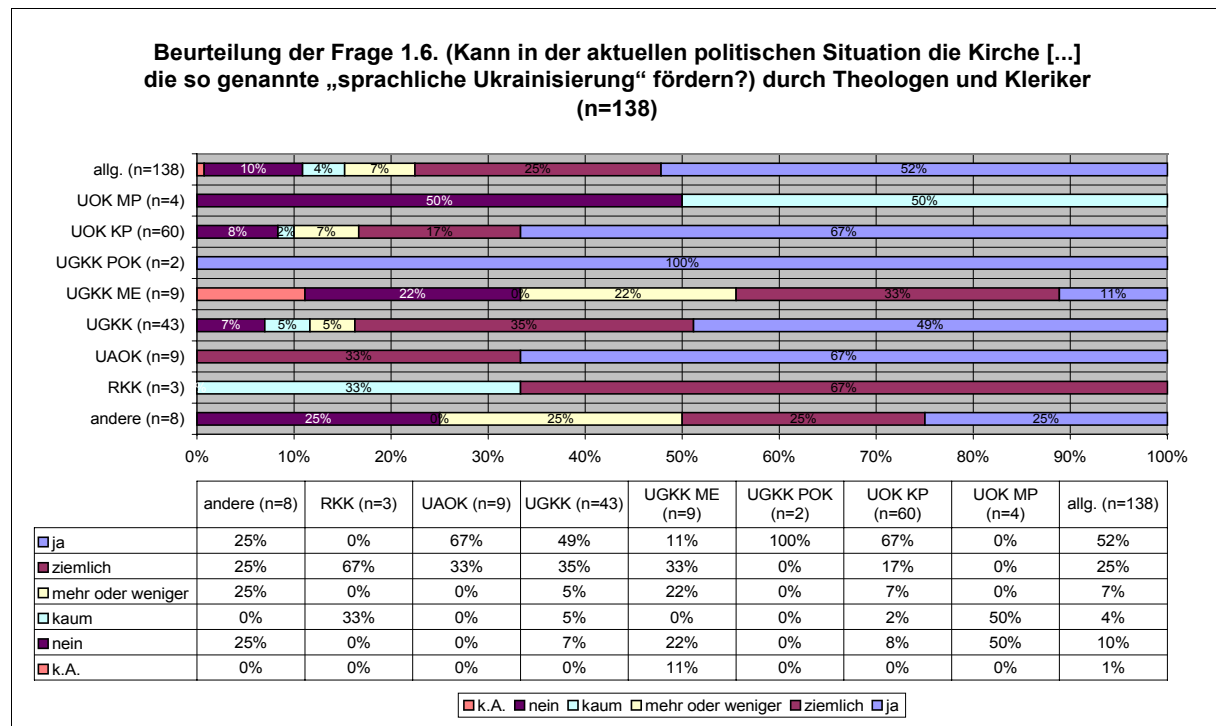

Abb. 86: Der Einfluss der Kirche auf die Ukrainisierung aus Sicht der Theologen

3.4.2 Der gewünschte Umgang mit der ukrainischen Sprache

Die Angehörigen beinahe aller (!) im Rahmen der vorliegenden Studie untersuchten Kirchen erwarten, dass bei der Ausbildung angehender Priester besonderer Wert auf die sprachliche Kompetenz im Ukrainischen gelegt wird („3.13. Sollen die kirchlichen Bildungseinrichtungen bei der Ausbildung künftiger Priester einen besonderen Schwerpunkt auf das genaue Erlernen der ukrainischen Sprache setzen?“).

“Ohne Zweifel, und das auf höchstem Niveau. Die Priester sollten sich mit der modernen Literatur beschäftigen, die in der Sprache ablaufenden Prozesse kennen, denn bis zu einem gewissen Grad spiegeln die Sprache und die Literatur das geistige Suchen eines Volks, seine zentralen Sorgen und Probleme wider. Die Sprache der Priester soll eine besondere sein (nicht nur während der Predigt): Nicht (wegen besserer Verständlichkeit) auf weltliches Niveau abgeleitend soll sie in sich das Licht Christi tragen, und die Menschen sollen das deutlich spüren.” (Punkt 1.6. der qualitativen Befragung, D. Laie, Angehöriger der UGKK, L'viv)

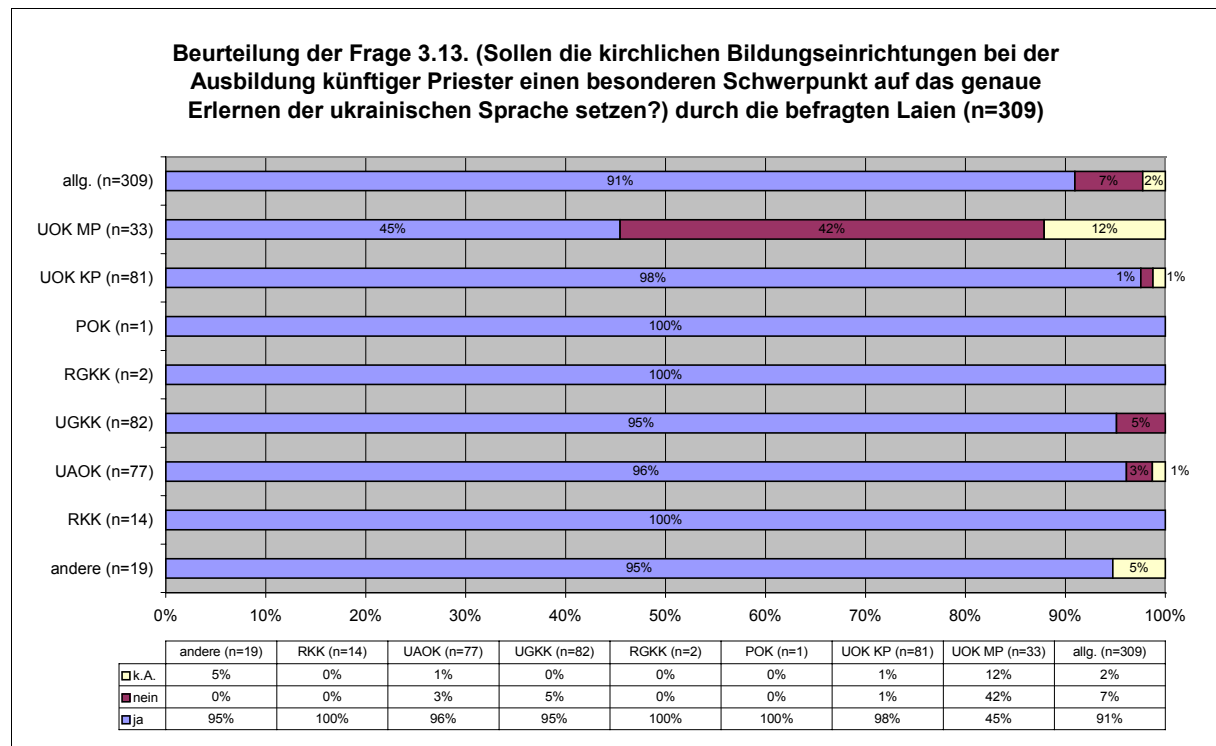

Abb. 87: Erwartungshaltung der Laien im Hinblick auf die Ausbildung von Priestern

Die Zustimmung zur betreffenden Fragestellung liegt sowohl bei Laien als auch bei Klerikern bei über 90% (Laien: 91%, Theologen und Kleriker: 93%). Eine signifikante Abweichung von diesem Ergebnis liegt lediglich im Fall der Laien der UOK MP vor: Hier entscheiden sich 15 von 33 Probanden für „ja“, gefolgt von 14 Personen, für die ein Schwerpunkt der kirchlichen Ausbildungsinstitutionen auf der Vermittlung der Sprachkompetenz im Ukrainischen offensichtlich kein zentrales Anliegen darstellt. Im Gegensatz dazu legen drei von vier Theologen und Klerikern der UOK MP sehr wohl Wert auf die Ukrainischkompetenz des klerikalen Nachwuchses.

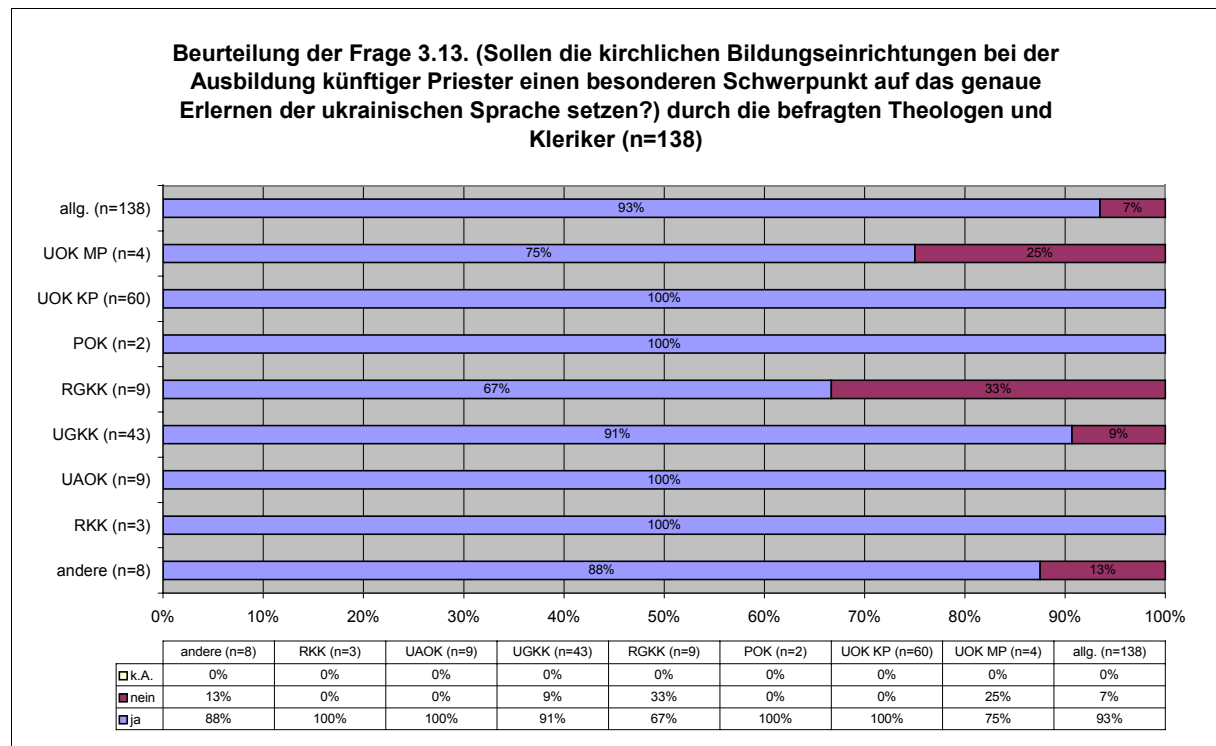

Abb. 88: Erwartungshaltung der Theologen im Hinblick auf die Ausbildung von Priestern

Die Studienteilnehmer erwarten nicht nur entsprechende sprachliche Fähigkeiten der Seelsorger (für die mündliche Kommunikation), sie weisen auch eine konsistent positive Einstellung zur Orientierung der Kirchensprache an der Gegenwartssprache auf („3.18. Ihre Einstellung zur Aussage: „Die Kirchensprache sollte der tatsächlich im täglichen Leben verwendeten Sprache entsprechen. Dies gilt insbesondere für den Gottesdienst.“ Positiv – überwiegend positiv – neutral, eher negativ – negativ – andere [Antwort]: _____.“).²⁰⁸ Vereinzelt schränken Probanden allerdings ihre grundsätzlich positive Aussage zur Feststellung „(...) die Kirchensprache sollte der tatsächlich im täglichen Leben verwendeten Sprache entsprechen (...)“ durch Zusatzkommentare im freien Textfeld ein. Beispielsweise hält ein Angehöriger der UGKK fest: „Die Kirchensprache sollte so sein, wie sie immer war.“ Ein anderer Befragter aus der Gruppe der griechisch-katholischen Laien meint: „(...) die Predigtssprache, ja – aber nicht (die) der Liturgie.“

²⁰⁸Fragestellung 3.18. berührt trotz der plakativen Formulierung die im Diskurs über die Kirchensprache zentrale Frage des Grades der Orientierung der Liturgiesprache an der Gegenwartssprache. Diskussionsgegenstand ist in diesem Zusammenhang v.a. die Mystik und Symbolkraft der slawischen Liturgie, eine zusätzliche, von der russisch-ukrainischen Zweisprachigkeit in der Ukraine unabhängige Dimension der Sprachenfrage in den Kirchen des byzantinischen Ritus. Punkt 3.18. dient vor diesem Hintergrund der Einstellungsmessung: Soll aus Sicht der Befragten die Kirchensprache an der Alltagssprache der Christen orientiert sein?

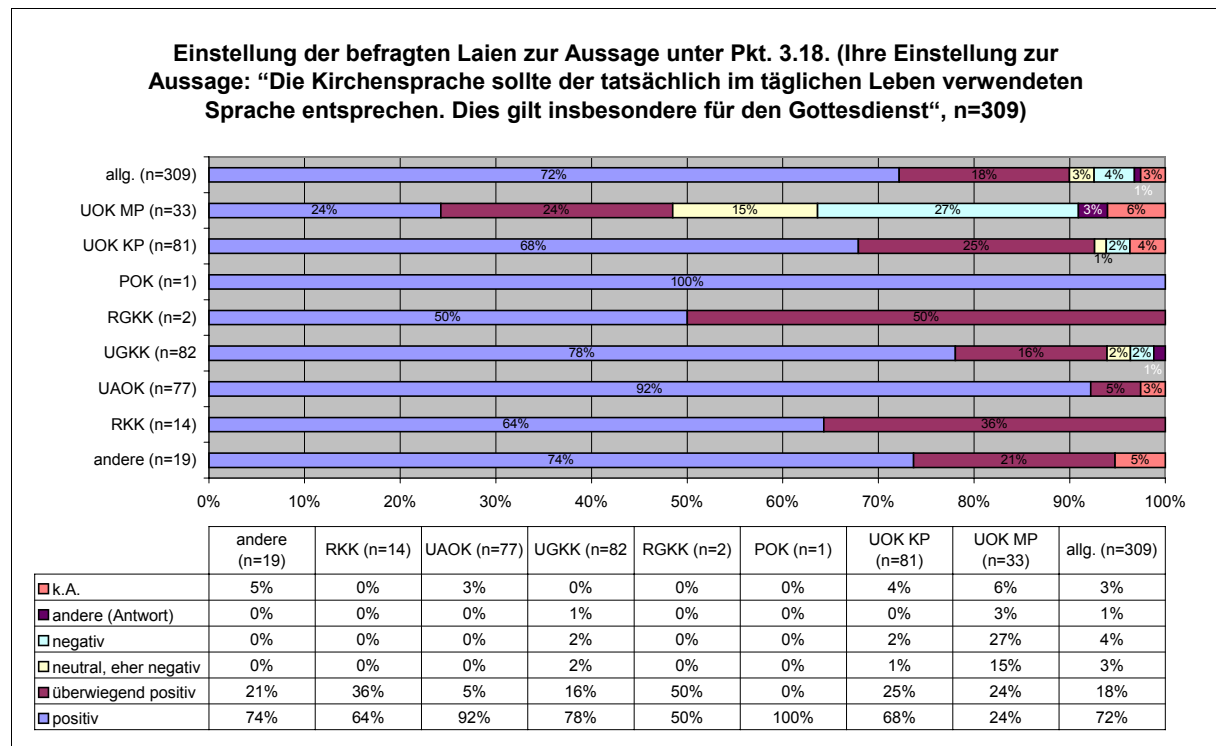

Abb. 89: Angleichung der Kirchensprache an moderne Sprachen (Laien)

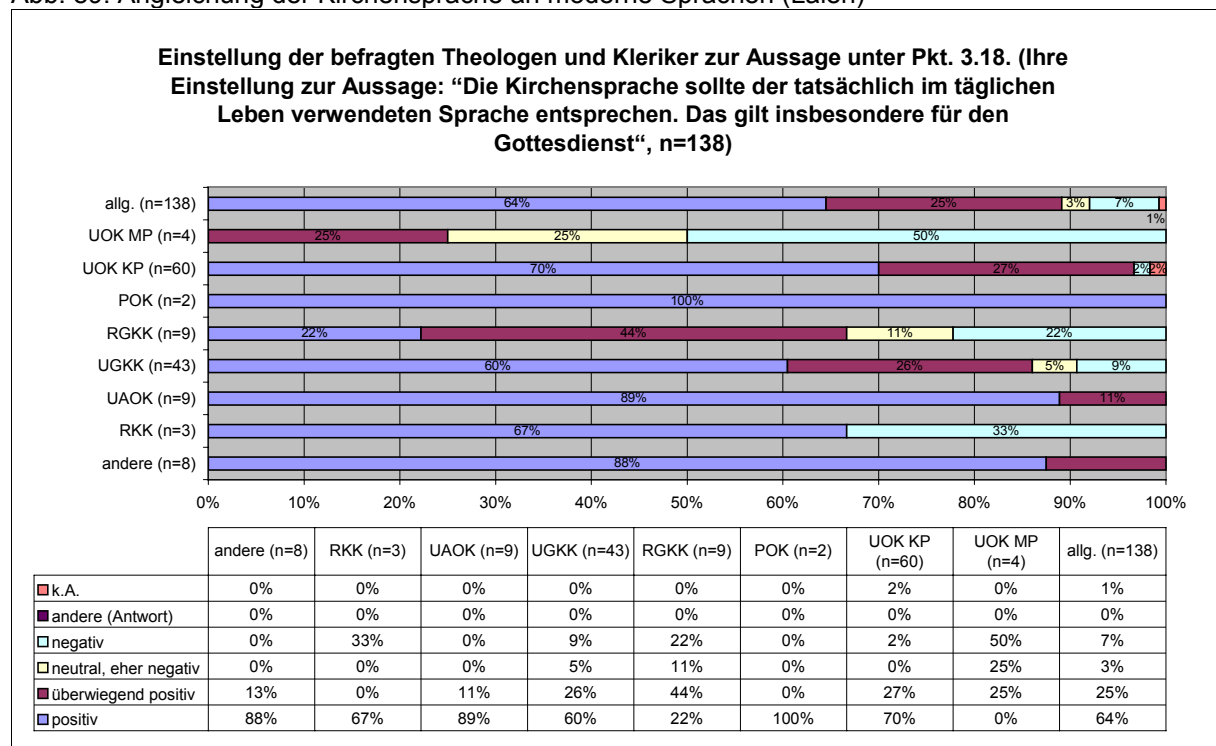

Abb. 90: Angleichung der Kirchensprache an moderne Sprachen (Theologen)

Während sich drei der vier befragten Theologen und Kleriker „negativ“ bzw. „eher negativ“ äußern, sind die 33 Laien der UOK MP unterschiedlicher Auffassung. Einer der drei befragten Theologen und Kleriker der RKK reagiert negativ auf die Aussage und zeigt eine, vor der dem Hintergrund des im Zuge des Zweiten Vatikanums realisierten und bereits außer Frage stehenden Prinzips der „Volkssprachlich-

keit“ in dieser Kirche, bemerkenswerte Einstellung zur Aussage “die Kirchensprache sollte der tatsächlich im täglichen Leben verwendeten Sprache entsprechen. Dies gilt insbesondere für den Gottesdienst“.

Zum Ukrainischen als Kirchensprache weisen 85% aller 447 Auskunftspersonen eine konsistent positive Einstellung auf („andere“ – 89%, RKK – 82%, UAOK – 93%, UGKK einschließlich RGKK und POK – 88%, UOK KP – 90%).²⁰⁹ Den einzigen „Ausreißer“ stellt in diesem Zusammenhang der Prozentsatz der Personen mit positiver Einstellung zum Ukrainischen als Kirchensprache innerhalb der Probandengruppe der UOK MP dar, denn hier äußern sich lediglich 32% positiv zum Ukrainischen als Kirchensprache (bei ausschließlicher Berücksichtigung der Antwortoption „positiv“).

“Sämtliche Versuche der erzwungenen, künstlichen Einführung des Ukrainischen als einzige Gottesdienstsprache sind Ausdruck und sogar Unverschämtheit der Initiatoren, die den geistlichen (theologischen) Aspekt der Sprachenfrage nicht (...) verstehen können oder wollen.” (Punkt 2.4. der qualitativen Befragung, B. Theologe, Angehöriger der UOK MP L'viv)

„Die Einstellung zum Ukrainischen als Kirchensprache ist in der Ukraine allgemein eine positive. (...) Polen oder Russen fordern die parallele Verwendung ihrer Muttersprachen im Gottesdienst. Die Priester in den Pfarren gehen auf den Wunsch ihrer Gläubigen ein und vereinen die Sprachen sehr erfolgreich. Die Gläubigen der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Moskauer Patriarchats sind Verfechter der kirchenslavischen Liturgiesprache.“ (Punkt 2.5. der qualitativen Befragung, CC. Philologe, Angehöriger der UGKK, Kyjiv)

Die Überzeugung, die Liturgiesprache müsse sich von der Alltagssprache unterscheiden (siehe nachfolgende Auswertung der Fragestellung 1.13.) führt nicht zwangsläufig zu einer Ablehnung des Ukrainischen als Kirchensprache bzw. lässt sich nicht nachweislich durch eine solche begründen. Bei ausschließlicher Berücksichtigung jener Probanden, die unter 1.13. angeben, die Liturgiesprache müsse sich von der Alltagssprache unterscheiden (n=134), ist kein wesentlicher Unterschied in der Einstellung zum Ukrainischen im Vergleich zum bei der Gesamtheit aller Probanden (n=447) erzielten Ergebnis feststellbar (77% der Nennungen entfallen auf die Antwortkategorie „positiv“).

²⁰⁹1.12. Ihre Einstellung zum Ukrainischen als Kirchensprache? Positiv – überwiegend positiv – gleichgültig, eher negativ – negativ – andere (Antwort): _____.

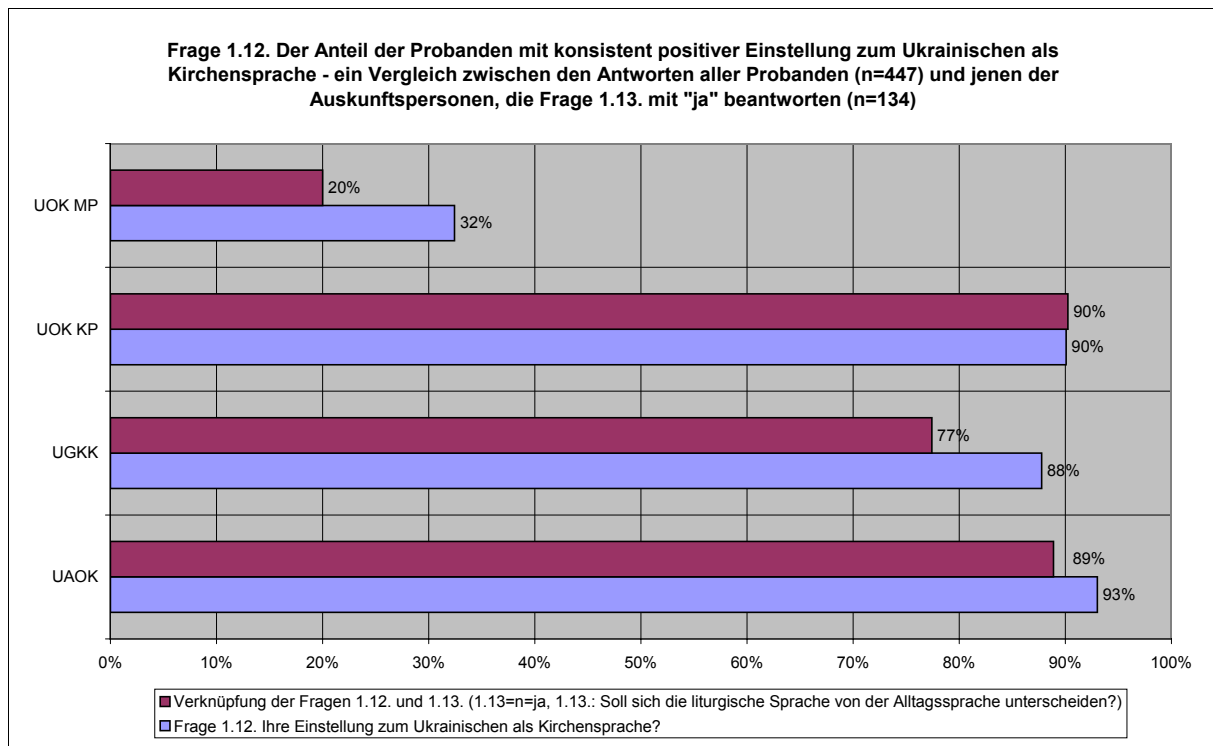

Abb. 91: Probanden mit Affinität zum Kirchenslavischen über die Modernisierung der Kirchensprache

Die Mehrheit der Probanden erwartet seitens der Kirche aktive Maßnahmen zur Förderung der Ukrainisierung des Gottesdienstes („3.11. Soll die Kirche die Einführung des Ukrainischen in den Gottesdienst fördern? Ja – nein.“). 269 Personen, das entspricht einem bemerkenswert hohen Prozentsatz von 87%, gehen von einer aktiven Rolle „der“ Kirche bei der Einführung des Ukrainischen im Gottesdienst aus. Diese Erwartungshaltung steht offensichtlich nicht im Widerspruch zur Wertschätzung für die kirchenslavische Tradition, denn auch in der Gruppe jener Laien, für die das Kirchenslavische integrativer Bestandteil der kirchlichen Tradition ist, befürworten 82% der Befragten die Förderung der Einführung des Ukrainischen im Gottesdienst (durch die Kirche).²¹⁰ Experten schließen sich dieser Sichtweise an (91% der Theologen und Kleriker). Vom allgemeinen Trend, der sich auch bei den einzelnen Kirchen fortsetzt, weichen lediglich die Angaben der Angehörigen der UOK MP ab. Hier antworten die 33 Laien der UOK MP mehrheitlich mit „nein“ (64%), neun Laien mit „ja“ (27%). Immerhin befinden zwei der vier befragten Theologen und Kleriker, die Kirche solle die Einführung des Ukrainischen im Gottesdienst fördern (zwei Probanden entscheiden sich für „nein“).

²¹⁰In der Auswertung sind die Laien berücksichtigt, die Frage 4.21 „(...) Sind Sie der Ansicht, dass das Kirchenslavische ein Stein im Fundament der lebendigen Kirche ist“ mit „ja“ beantworteten (n=136).

Wie an anderer Stelle der vorliegenden Arbeit beschrieben, findet der Diskurs über die Erneuerung der ukrainischen Kirchensprache nicht nur innerhalb der Kirchen (primär in der UAOK, UGKK und UOK KP) bzw. im interkonfessionellen Dialog statt, in den letzten Jahren haben sich auch Philologen (beispielsweise der Nationalen Akademie der Wissenschaften in Kyjiv) des Ausbaus des entsprechenden Funktionalstils angenommen.

Entsprechend dem Rollenverständnis der Studienteilnehmer sollen sich v.a. Theologen in einer interdisziplinären Auseinandersetzung unter Miteinbeziehung von Philologen und Berücksichtigung der Laien auf die Entwicklung der modernen Liturgiesprache konzentrieren (80% der Laien entscheiden sich für die Antwortkategorie „Theologen“ ebenso wie 92% der Theologen und Kleriker, 53% der Laien bzw. 65% der Theologen und Kleriker nennen Philologen).²¹¹ Angehörige der verschiedenen Denominationen unterscheiden sich zwar in der Einschätzung der Rollen von Philologen und von Laien, sind sich jedoch in Bezug auf die führende Rolle der Theologen einig. Beispielsweise tendieren Angehörige der „anderen Kirchen“ (sowohl Laien als auch Theologen) vergleichsweise stärker dazu, auch die Kategorie „Laien“ zu wählen (jeweils knapp die Hälfte der befragten Theologen und Laien entscheidet sich für diese Antwort). Römisch-katholische Laien nehmen für sich selbst ebenso wie Laien der RGKK und POK eine aktive, beinahe jener der Theologen entsprechenden Rolle in Anspruch. Laien der UOK MP nennen im Vergleich zu den bei den Referenzgruppen anderer Konfessionen erzielten Ergebnissen Philologen signifikant seltener (zehn von 33 Nennungen entfallen auf die Antwortkategorie „Philologen“).²¹² Insgesamt sind keine Ausreißer identifizierbar, die die führende Rolle der Theologen in Frage stellen. Innerhalb der UAOK, UGKK und UOK KP stimmen Laien mit Theologen und Kle-

²¹¹3.16. An der Entwicklung einer modernen Liturgiesprache sollen _____ mitwirken. Philologen – Theologen – Laien.

Mich interessiert an dieser Stelle, inwiefern die Rolle der Philologen innerhalb der untersuchten Kirchen als eine integrative eingeschätzt wird. Wie äußern sich Laien im Vergleich zu Theologen und Klerikern? Analysegegenstand ist darüber hinaus die Rolle der Laien bei der Entwicklung der Liturgiesprache. Ist sie auf jene „des Rezipienten“ reduziert? Genügt es aus Sicht der Befragten, den „Wunsch der Gläubigen bei der Wahl der Gottesdienstsprache(n) zu berücksichtigen“, wie es beispielsweise die Statuten einzelner Kirchen vorsehen (etwa die der UGKK)?

²¹²Ein (russophoner) Laie der UOK MP (Nr. 243) aus der Ostukraine äußert sich besonders skeptisch über die Fragestellung: „Falsch, wahrscheinlich sollte sie (die Kirchensprache) überhaupt niemand ausarbeiten.“

riker in Ihren Aussagen überein, die Sicht der „Experten“ unterscheidet sich marginal von jener der Laien.

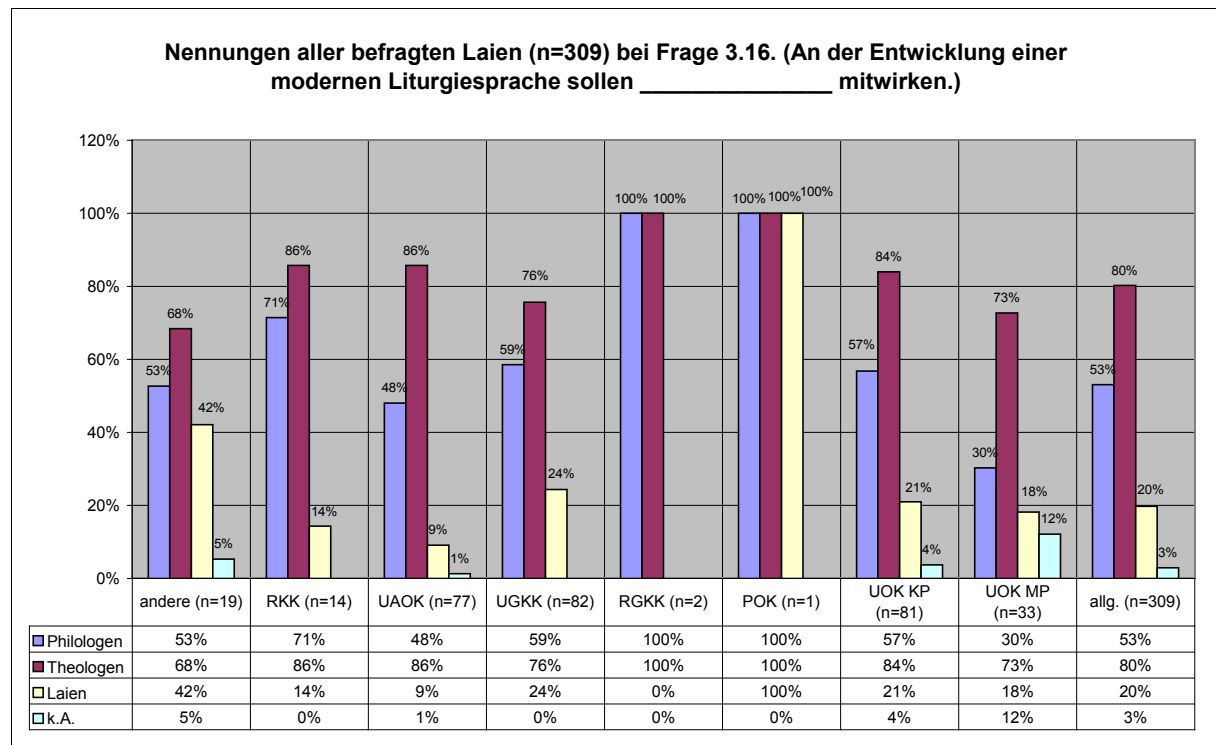

Abb. 92: Rollenverständnisse in Bezug auf die Entwicklung einer Liturgiesprache (Laien)

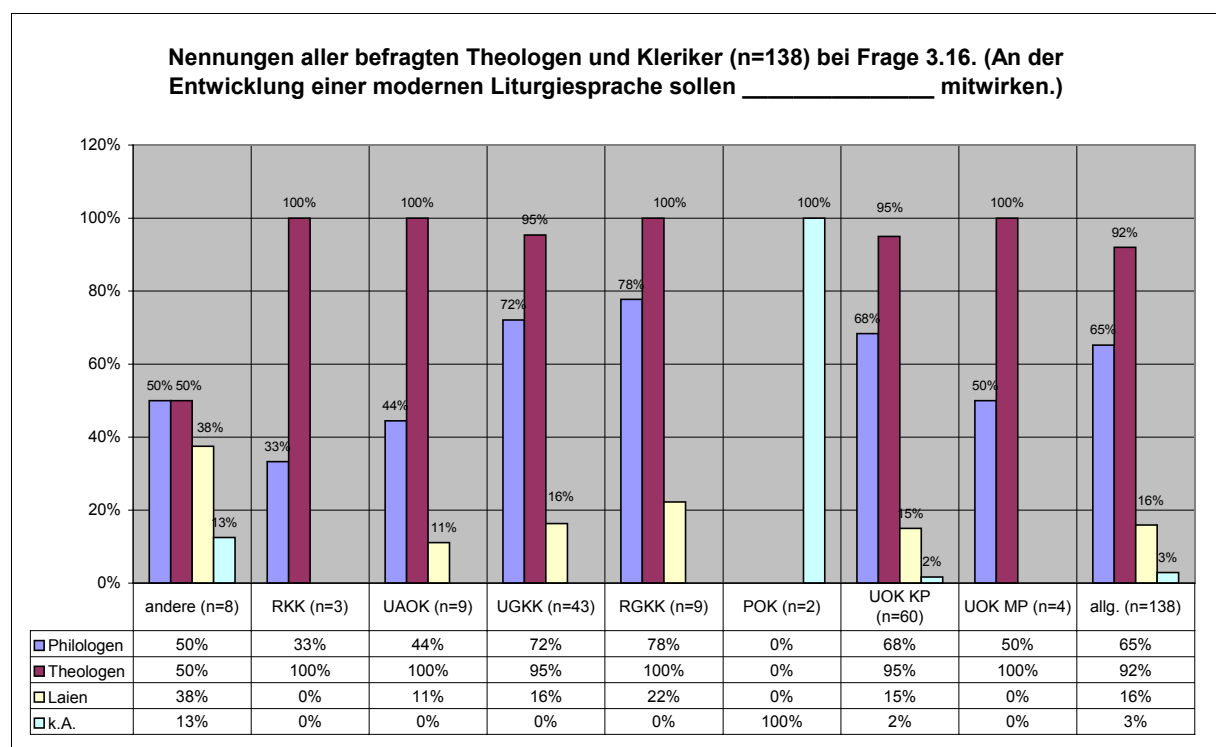

Abb. 93: Rollenverständnisse in Bezug auf die Entwicklung einer Liturgiesprache (Theologen)

3.4.3 Maßnahmen zur Modernisierung der Liturgiesprache

Die einfachste Maßnahme, dem Kirchgänger in sprachlicher Hinsicht schwierig zu verstehende kirchenslavische Texte näher zu bringen, besteht in der Zuhilfenahme sog. Hilfsübersetzungen. Die Verwendung solcher parallelgeführten, in die moderne Standardsprache übersetzter Passagen kirchenslavischer Liturgietexte wird im Diskurs über die Erneuerung der ukrainischen Kirchensprache mitunter als „kleinster gemeinsamer Nenner“ vorgeschlagen. Der Kompromiss rührt vom Versuch, die Liturgie für den Kirchgänger sprachlich zugänglicher zu gestalten ohne sich auf eine Variante des betreffenden Texts einigen zu müssen. Wie beurteilen in diesem Zusammenhang jene Personen, an die sich Hilfsübersetzungen richten, deren Einsatz („4.16. Sind Ihrer Ansicht nach (parallel geführte) Hilfsübersetzungen kirchenslavischer Texte sehr praktisch? Ja – mehr oder weniger – nein.“)? Wie bewähren sich Hilfsübersetzungen in der Praxis? Was sagen Experten? Als wie nützlich erweisen sich solche Übersetzungen in den Augen der Probanden?

Die Nützlichkeit von Hilfstexten wird unterschiedlich beurteilt. Unter den Laien wählen Angehörige der UGKK, RGKK, UOK KP und der UOK MP signifikant häufiger die Option „mehr oder weniger“ (jeweils mindestens 54%) als die gleichzeitig vorgegebenen Antwortkategorien „ja“ oder „nein“. Dies ist aus meiner Sicht als Indiz für die geringe Relevanz von Hilfstexten im Glaubensalltag zu werten. In der Gruppe der „anderen“ Laien und auch in jener der römisch-katholischen Laien entscheiden sich die Probanden erwartungsgemäß am ehesten für die Antwortoptionen „mehr oder weniger“ bzw. „k.A.“ (bei den römisch-katholischen Laien entfallen auf beide zusammen genommen mehr als 85%): Zumindest Katholiken und Protestanten sind mit der Thematik im Alltag nicht konfrontiert. Die Gruppe der „Pokytnyky“ umfasst zwar lediglich drei Personen, doch äußern sich diese einstimmig mit „nein“. Laien der UAOK bestätigen die Nützlichkeit von Hilfstexten (62%).

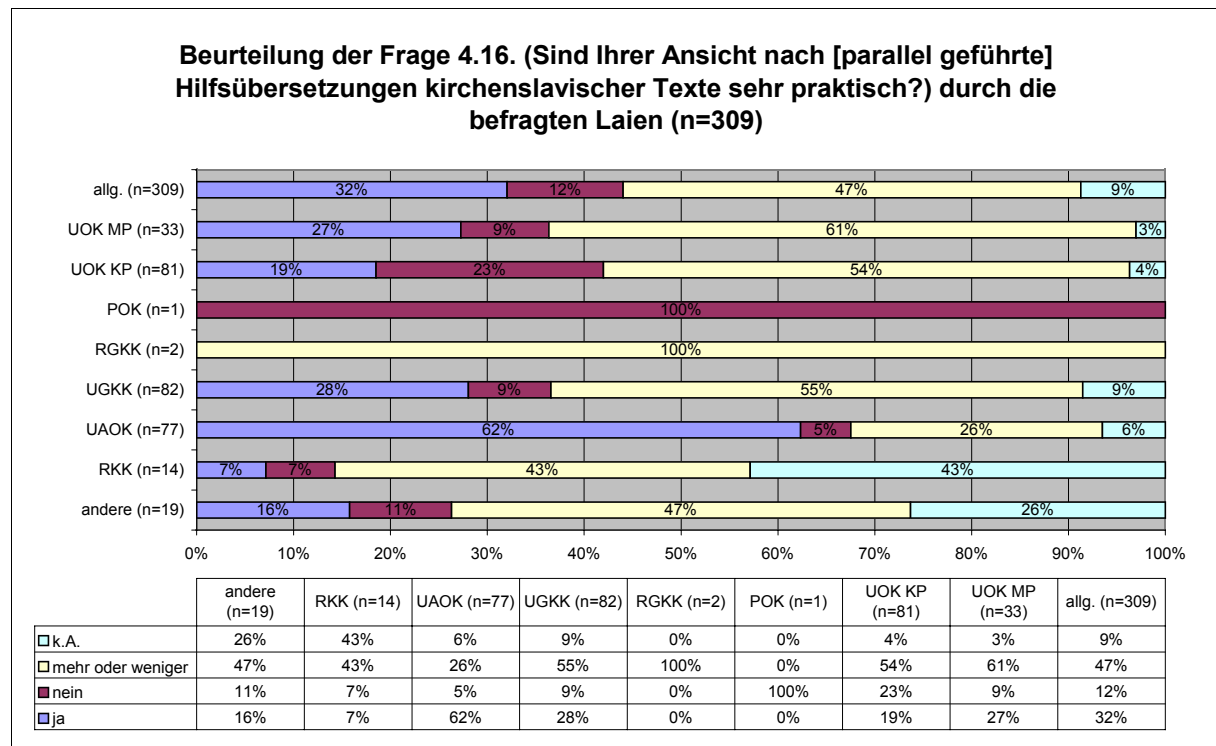

Abb. 94: Beurteilung des Nutzens von Hilfsübersetzungen durch die Laien

Wie bei den Laien weist die Verteilung der im Sample der Theologen und Klerikern erzielten Werte auf ein inhomogenes Meinungsbild hin. Auch in dieser Gruppe entscheiden sich mehr als die Hälfte der Probanden für „mehr oder weniger“ bzw. „k.A.“. Lediglich Theologen und Kleriker der UGKK beurteilen Hilfsübersetzungen kirchenslavischer Texte eindeutig negativer (d.h. signifikant negativer im Hinblick auf die zugrundeliegende Population) als Laien ihrer Kirche (insgesamt 28% der befragten griechisch-katholischen Theologen und Kleriker im Vergleich zu 9% der Laien). Innerhalb der UOK KP sind Laien und Theologen ähnlicher Ansicht, was die Nützlichkeit von Hilfsübersetzungen betrifft. Die Befragten erkennen im Allgemeinen keinen großen Nutzen in Hilfsübersetzungen (weniger als ein Drittel aller 447 befragten Auskunftspersonen entscheidet sich für die Antwortoption „ja“).

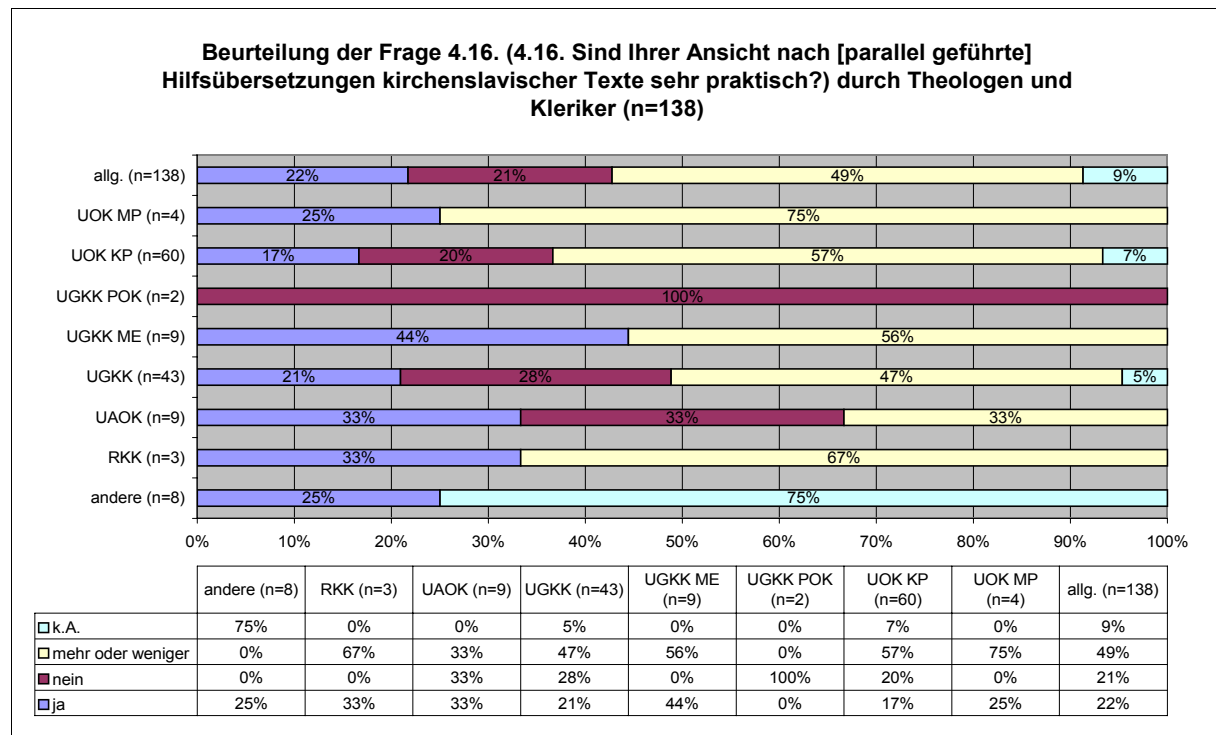

Abb. 95: Beurteilung des Nutzens von Hilfsübersetzungen durch die Theologen

Während der Liturgie verwendete kirchenslavische Texte werden von der Mehrheit der Studienteilnehmer als zunehmend schwer verständlich beschrieben (vergleiche die Angaben unter Punkt 4.14.). Welche Möglichkeiten sehen die Befragten, diesem Problem zu begegnen?²¹³ Wählen aktive Christen spezielle Wege? Wie beurteilen Experten (Theologen und Kleriker) die Machbarkeit der vorgeschlagenen Optionen? Die vorgegebenen Antworten wurden dem Diskurs über die Kirchensprache entnommen, ich schlug absichtlich zwei für den Gläubigen individuell einfach realisierbare Optionen vor. Darüber hinaus hatte jedoch jede Auskunftsperson die Möglichkeit, eigene Ansätze im freien Textfeld als Alternative(n) zu nennen.

In allen drei Gruppen (diese umfassen Theologen und Kleriker, aktive Christen und soziale Christen) wird von den beiden fix vorgegebenen Antwortkategorien die regelmäßige Teilnahme am Gottesdienst am häufigsten gewählt, entsprechend äußern sich 70% der sozialen Christen, 48% der aktiven Christen und 56% der Theologen und Kleriker. 41% der Theologen und Kleriker nennen ebenso wie 35% der aktiven Laien und 15% der sozialen Christen darüber hinaus im freien Textfeld folgende

²¹³4.15. Das Problem der Unverständlichkeit von kirchenslavischen Texten kann man _____ lösen. Mit Hilfe eines Wörterbuches – mit dem regelmäßigen Besuch von Gottesdiensten – anders: _____ .

weitere Möglichkeiten, dem „Problem der Unverständlichkeit von kirchenslavischen Texten“ zu begegnen:

- die Beschäftigung mit bzw. das Studium der Sprache (des Kirchenslavischen),
- den Besuch der UAOK, UGKK oder UOK KP,
- eine einheitliche Übersetzung von kirchenslavischen Texten,
- erklärende Unterstützung durch Priester,
- die Nutzung der Predigt und/oder der Katechisierung,
- eine Offenheit für Verwendung und Verständnis einer Sprache,
- den Übergang in eine verständliche Sprache,
- die ukrainische Aussprache kirchenslavischer Texte,
- den Vergleich kirchenslavischer Texte mit der ukrainischen Liturgie sowie
- die Zuhilfenahme von Übersetzungen.

Für jene Theologen und Kleriker, die das freie Textfeld unter Punkt 4.15. nützen, stellt die aktive Auseinandersetzung mit dem Kirchenslavischen ein probates Mittel dar – entsprechende Nennungen finden sich bei allen Konfessionen insgesamt 22mal. Daneben bietet sich auch der Übergang in „verständliche Sprachen“ – jedoch nicht aus Sicht der Theologen und Kleriker der RKK, RGKK, POK und UOK MP. Einige Auskunftspersonen (v.a. Angehörige der UGKK) plädieren für eine aktive Rolle der Priester durch erklärende Hilfestellung für die Laien.

**Nennungen aller befragten aktiven Christen (n=168) unter den Laien bei Frage 4.15.
(Das Problem der Unverständlichkeit von kirchenslavischen Texten kann man
_____ lösen.)**

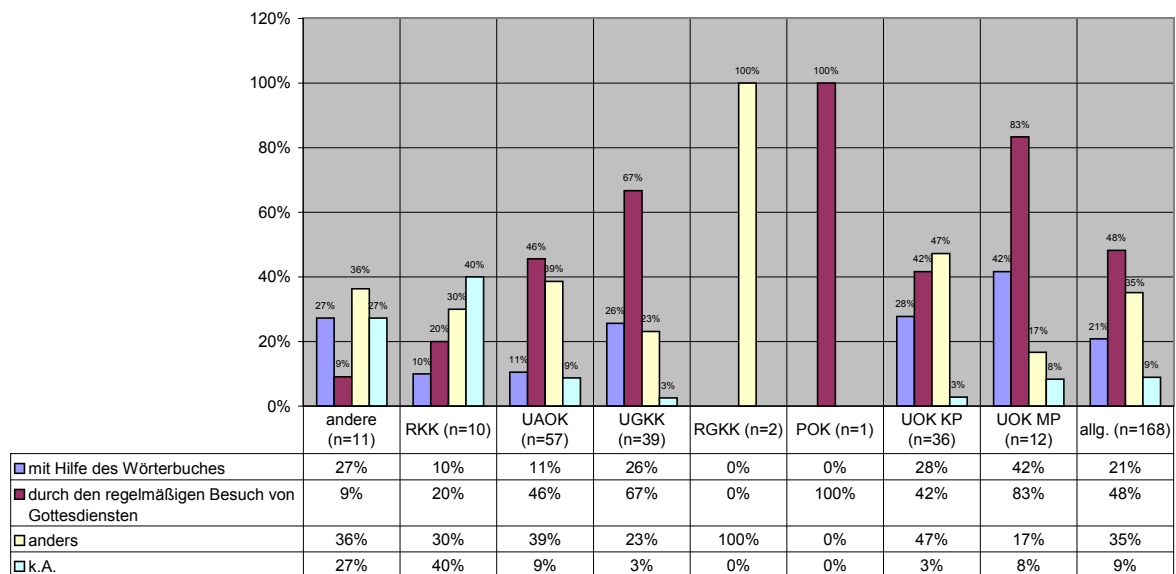

Abb. 96: Überwindung der Unverständlichkeit von Texten (aktive Christen)

**Nennungen aller befragten sozialen Christen (n=141) unter den Laien bei Frage 4.15.
(Das Problem der Unverständlichkeit von kirchenslavischen Texten kann man
_____ lösen.)**

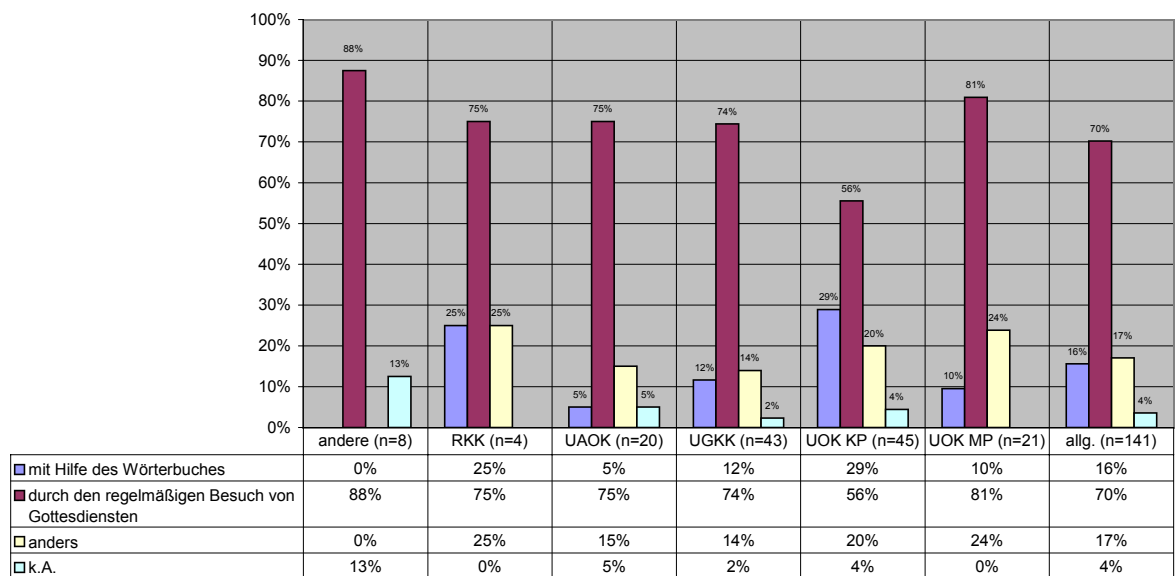

Abb. 97: Überwindung der Unverständlichkeit von Texten (soziale Christen)

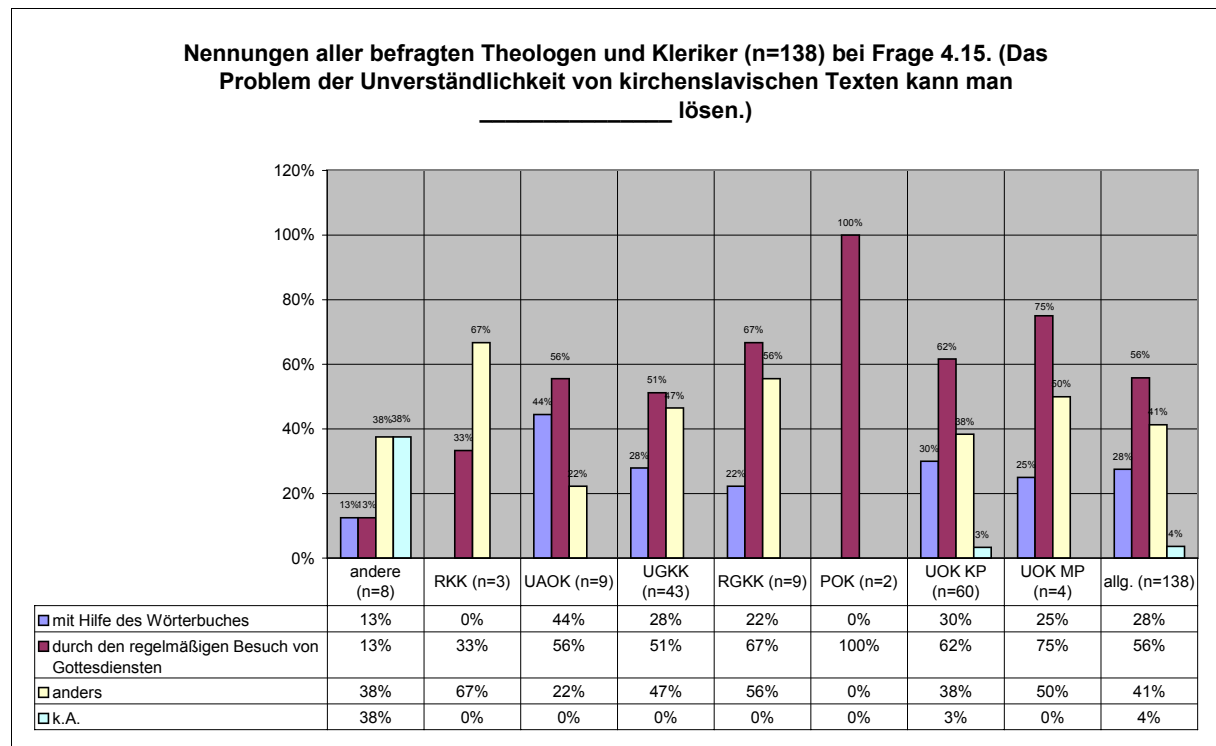

Abb. 98: Lösungsansätze der Theologen zur Überwindung der Unverständlichkeit von Texten

Eine mehrheitlich positive Einstellung ist bei zwei Drittel der Probanden „originär“ ukrainischer Kirchen des byzantinischen Ritus zu einer generellen Ablösung des Kirchenslavischen durch die moderne Standardsprache beobachtbar („3.6. Ist der Ersatz des Kirchenslavischen durch die moderne Literatursprache zweckmäßig? Ja – nein.“).²¹⁴ Zusammengefasst äußern sich in diesem Sinne 64% der befragten Theologen und Kleriker sowie 61% der Laien. Dieser auch im Hinblick auf die Grundgesamtheit signifikanten Mehrheit steht ein Drittel der Probanden, das einen solchen Vorgang bzw. eine solche Maßnahme nicht für sinnvoll erachtet, gegenüber. Wenig überraschend lassen jeweils ca. 20% der Laien „anderer Konfessionen“ sowie der RKK Frage 3.6. wohl aus mangelnder Relevanz des Themas für ihren Glaubensalltag unbeantwortet.

Sowohl bei Theologen der UAOK, der UGKK als auch der UOK KP findet die Ablösung des Kirchenslavischen durch die moderne Standardsprache eine mehrheitliche Zustimmung. Dennoch treten „Experten“ der UGKK sowie der UOK KP in einem schwächeren Ausmaß als die Laien ihrer Denominationen für die vorgeschlagene

²¹⁴Die spontane Beantwortung der geschlossenen Frage 3.6. bringt nach meiner Ansicht die Meinungen über die Perspektiven des Kirchenslavischen deutlich zum Ausdruck. Im Erhebungsinstrument bleibt unter 3.6. durch die Formulierung „moderne Literatursprache“ offen, welches Idiom eingesetzt wird (Russisch, Ukrainisch etc.), denn im Zentrum des Interesses steht der Gegensatz zwischen traditioneller Liturgiesprache und moderner Literatursprache.

Maßnahme ein. Zusätzlich spricht sich aufseiten der griechisch-katholischen Theologen ein in Bezug auf die Grundgesamtheit signifikant größerer Anteil an Probanden gegen die Ablösung aus (immerhin 33% im Vergleich zu 18% bei Laien der UGKK).

“Wir vergessen häufig, dass (...) das Kirchenslavische und die moderne ukrainische Standardsprache auf eine Quelle (wörtlich: Wurzel) zurückgehen, also einander nicht gänzlich fremd sind. Die Kirchenslavismen gehören ihrem Wesen nach zum Ukrainischen und ohne sie verliert es viel. Deshalb bedarf es keines Ersatzes des Kirchenslavischen durch die moderne ukrainische Standardsprache, denn es bildet ja einen Teil desselben, oder seiner Angleichung an die moderne ukrainische Sprache, denn letztere ist ein Produkt der ersteren. Stattdessen sollten Kirchenslavismen den gebührenden Platz im (System) der modernen ukrainischen Standardsprache haben.” (Punkt 3.8. der qualitativen Befragung, C. Theologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

Laien der UAOK beziehen keine eindeutigen „Pro- oder Kontrapositionen“, die Angehörigen der RGKK sind geteilter Meinung, Pokytnyky sprechen sich einstimmig gegen einen Ersatz des Kirchenslavischen durch eine moderne Standardsprache aus. Eindeutig gegen eine Ablösung des Kirchenslavischen durch eine moderne Standardsprache artikulieren sich auch die Angehörigen der UOK MP (sowohl Laien als auch Theologen und Kleriker). Ich gehe davon aus, dass dieses Befragungsergebnis Ausdruck der hohen Akzeptanz des Kirchenslavischen und seiner Bedeutung für die religiöse Identität ist.

“Es muss nicht (...) ukrainisiert werden. Wenn, dann phonetisch an die Bedürfnisse der Menschen einer Region anpassen. (...) Es soll nicht (auf) morphologischer, syntaktischer (Ebene) eingegriffen werden, sondern lediglich auf phonetischer.” (Punkt 3.9. der qualitativen Befragung, M. Angehöriger der UOK MP, Seminarist, Journalist)²¹⁵

Insgesamt verstehe ich die Ergebnisse als Wunsch nach einem maßvollen Umstieg auf die moderne ukrainische Standardsprache (SUM). Wie anhand einer vergleichbaren Fragestellung im Erhebungsinstrument nachgewiesen werden kann, gibt es in jeder untersuchten Gruppe auch Probanden, die sich „vorsichtig“, z.B. für einen partiellen Ersatz des Kirchenslavischen äußern (Frage 4.19.).²¹⁶

²¹⁵Reaktion des Probanden auf den von mir in Anlehnung an Boris Uspenskij formulierten Vorschlag, die Gottesdienstsprache allmählich zu vereinfachen und an die moderne Standardsprache heranzuführen (Uspenskij 1991: 758)

²¹⁶4.19. Ist es zweckmäßig, die kirchenslavische Sprache (als unverständliche) durch die moderne ukrainische Literatursprache zu ersetzen? Ja – teilweise – nein.

Halten Theologen und Kleriker, die aufgrund der aktiven Verwendung liturgischer Texte mit der Liturgiesprache vertraut sind, einen Ersatz des Kirchenslavischen durch das Ukrainische für sinnvoll?

“Die Kirchenslavismen sind Bestandteil der Gottesdienstsprache, quasi (...) stilistisches Element.” (Punkt 3.10. der qualitativen Befragung, O. Theologe, Angehöriger der UGKK L'viv)

Das Design des Erhebungsinstruments sieht durch die Vorgabe der Antwortkategorien „ja“, „teilweise“ bzw. „nein“ eine eindeutige Festlegung des jeweiligen Interviewpartners entlang der Dimensionen des Diskurses über die Ukrainisierung der Kirchensprache vor. Die Entscheidung eines Probanden für die Option „ja“ signalisiert, dass das Kirchenslavische komplett ersetzt werden soll, was m.E. mit einem puristischen Zugang zur Sprachenfrage gleichzusetzen ist (zugunsten des Ukrainischen). Befürworten der Ukrainisierung mit kritischer Einstellung zu einem solchen Ansatz bietet sich die Antwortoption „teilweise“. Die Beantwortung der Frage 4.19. mit „nein“ ist m.E. ein Hinweis darauf, dass die Auskunftsperson entweder nicht vom umfassenden Funktionsradius der modernen ukrainischen Standardsprache (SUM) im Bereich der Liturgie überzeugt ist oder aus Gründen der Tradition das Kirchenslavische bevorzugt.

Eine für die Population (nicht signifikante) relative Mehrheit von 55% der befragten Theologen und Kleriker hält entsprechend der Befragungsergebnisse den Ersatz des „Kirchenslavischen (als unverständliche [Sprache]) durch die moderne ukrainische Literatursprache“ für uneingeschränkt sinnvoll. 14% der Probanden stehen der Aussage kritisch gegenüber und beantworten diese mit „nein“, 27% bevorzugen einen partiellen Ersatz. Dieses Ergebnis gibt v.a. die Aussagen der 43 befragten griechisch-katholischen Theologen und Kleriker sowie der UOK KP wieder (hier mit einer stärkeren Tendenz zu „ja“ und „teilweise“). Auch Theologen und Kleriker der RKK teilen mehrheitlich die Sichtweise, es sei sinnvoll, das Kirchenslavische durch die moderne ukrainische Literatursprache zu ersetzen. Gänzlich außer Frage steht die Zweckmäßigkeit offensichtlich für die neun Theologen der UAOK: Mit Ausnahme einer Stimmenthaltung („k.A.“) entscheiden sich alle Auskunftspersonen für „ja“ (sechs) bzw. „teilweise“ (zwei Personen). Eindeutig negativ stehen die Theologen und Kleriker der POK und der UOK MP einer Ablösung des Kirchenslavischen durch die moderne ukrainische Standardsprache gegenüber. Wie an anderer Stelle der Befragung enthält sich ein vergleichsweise hoher Anteil der Theologen und Kleriker „anderer“ Konfessionen der Beantwortung (drei von elf).

Laien beantworten die Fragestellung 4.19. ähnlich wie die Theologen und Kleriker – das zeigt die Verteilung der Werte auf die drei Antwortkategorien: Die relative Mehrheit von 51% der Probanden erachtet einen Ersatz des Kirchenslavischen als sinnvoll, 28% der Laien einen partiellen Ersatz. Die Gegner einer „Ukrainisierung“ bleiben im Hinblick auf die Grundgesamtheit deutlich in der Minderheit (15%). Der intrakonfessionelle Vergleich der bei der Befragung der Laien ermittelten Untersuchungsergebnisse mit jenen der Theologen und Kleriker zeigt darüber hinaus, dass auch innerhalb der jeweiligen Konfession die Daten ähnlich auf die Antwortkategorien „ja“ – „teilweise“ – „nein“ verteilt sind. Der (einzige) Proband aus der Gruppe der POK lehnt die Ablösung des Kirchenslavischen ebenso wie die Theologen und Kleriker seiner Denomination ab. Skepsis gegenüber einer „Ukrainisierung“ spricht auch aus den Antworten der 33 Laien der UOK MP: Hier findet sich ein einziger Befürworter eines generellen Umstiegs auf das Ukrainische. Jedoch können sich zumindest elf der 33 Befragten einen partiellen Ersatz vorstellen. Die 13 Laien der RKK tendieren bei der Beantwortung der Fragestellung 4.19. zwar eher zu den Antworten „mehr oder weniger“ bzw. auch zu „k.A.“, ich führe diesen Sachverhalt jedoch auf eine weniger aktive Auseinandersetzung mit dem Thema zurück. Die beiden der RGKK zuzuordnenden Laien entscheiden sich für die Antworten „ja“ und „teilweise“, auch sie stimmen also mit den Theologen ihrer Referenzgruppe überein. Konsistent positiv stehen der Ukrainisierung die Laien der UAOK, UGKK und UOK KP gegenüber: Jeweils mehr als 50% antworten mit „ja“ und gleichzeitig mehr als 20% der Befragten mit „teilweise“. Für die zugrundeliegende Population kann in allen drei Fällen von einer mehrheitlichen Zustimmung ausgegangen

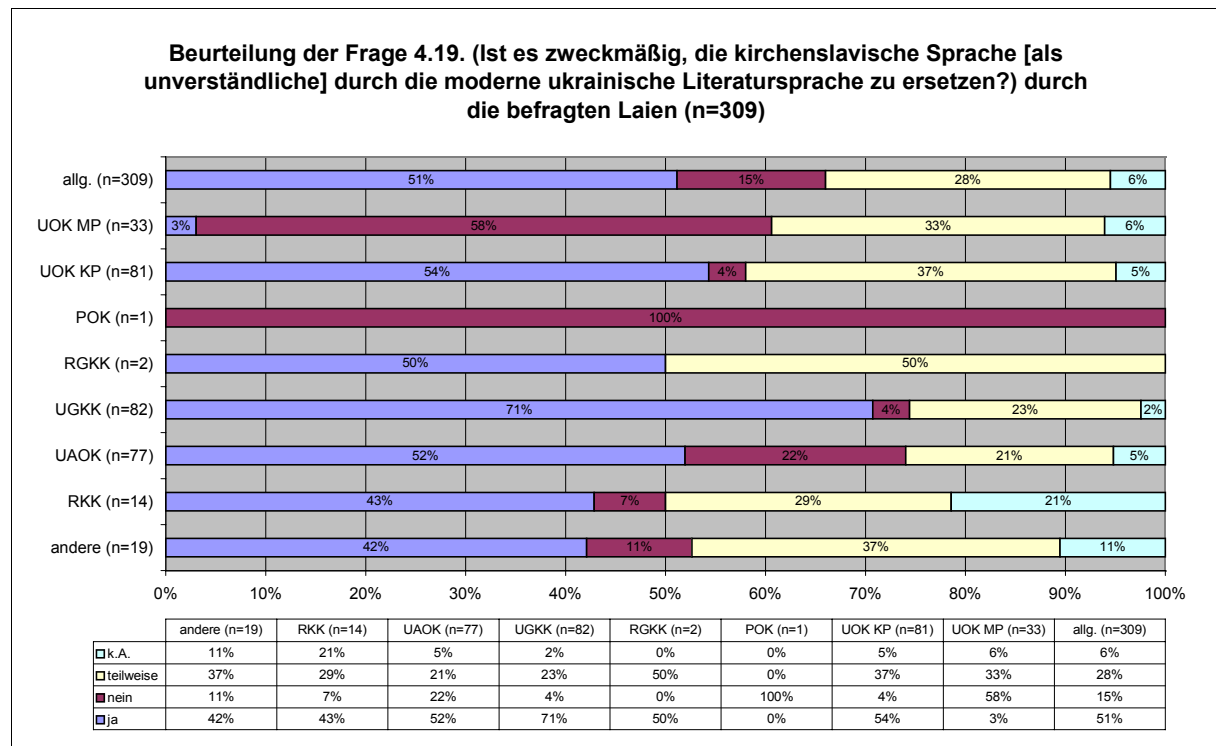

Abb. 99: Ansichten der Laien zum Ersatz des Kirchenslawischen durch moderne Standardsprachen

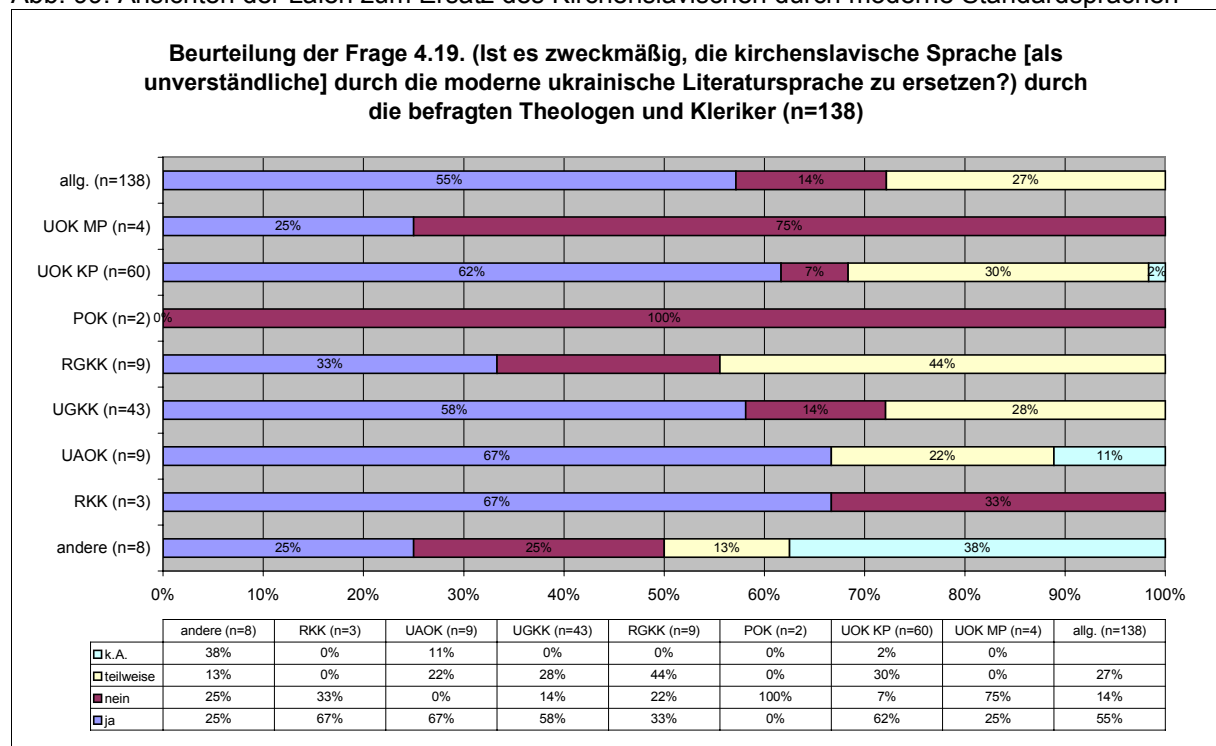

Abb. 100: Theologen zum Ersatz des Kirchenslawischen durch moderne Standardsprachen

werden (addiert man beispielsweise die unteren Konfidenzintervallgrenzen der bei den Laien UAOK erzielten Ergebnisse, so erhält man für „ja“ und „teilweise“ addiert ca. 53%, 75% im Fall der UGKK und 70% bei der UOK KP). Die größte Zustimmung findet der Ansatz der vollständigen Ablösung bei griechisch-katholischen Laien (71% „Ja“-Stimmen, 23% der Nennungen entfallen auf „teilweise“).

Am vergleichsweise weitesten soll die Ablösung des Kirchenslavischen durch die moderne ukrainische Standardsprache in den Augen römisch-katholischer bzw. griechisch-katholischer Laien gehen. Bei diesen Gruppen findet über die allgemeine Ablösung des Kirchenslavischen hinaus auch der gänzliche Ersatz bereits ukrainisierter kirchenslavischer Lexeme einen Zuspruch von mehr als 50%. Unter den Laien der UGKK lehnen jedoch auch 40% der Studienteilnehmer die Übertragung ins Ukrainische ab. Angehörige der UAOK, RGKK, POK sowie der UOK MP stehen der Maßnahme mehrheitlich kritisch gegenüber (UAOK: 58%, RGKK und POK: 100%, UOK MP: 67%). Auch bei „anderen“ Konfessionen und bei Probanden der UOK KP überwiegen die Skeptiker. Im Hinblick auf die Grundgesamtheit kann für die meisten der untersuchten Denominationen keine eindeutige Tendenz festgestellt werden, es gibt in jeder Konfession Befürworter und Gegner. Mehrheitlich negativ dürfte die Einstellung der Laien der RGKK, der POK sowie der UOK MP sein.

“Die Notwendigkeit ergibt sich nicht, denn die Liturgie richtet sich nicht an Touristen oder Zuschauer, sondern an religiöse Menschen, denen es nicht schwer fällt, einen zu 90% unveränderten Text zu verstehen. Eine andere Sache sind die geänderten Texte der Heiligen Schrift, insbesondere der Apostelbriefe. Hier sind drei Varianten denkbar: die parallele Führung in ukrainischer Sprache, eine vollständige modernisierte Übersetzung ins Kirchenslavische, in die ukrainische Sprache.” (Punkt 2.3. der qualitativen Befragung, B. Theologe, Angehöriger der UOK MP L'viv)

Bei Berücksichtigung des hohen Anteils an Stimmenthaltungen in der Gruppe der „anderen“ Kirchen und der eindeutig positiven Haltung römisch-katholischer Probanden ergeben die in der Gruppe der Theologen und Kleriker gewonnenen Daten folgendes Bild: Mehr als die Hälfte der Theologen und Kleriker äußert sich negativ zur Übersetzung bereits ukrainisierter kirchenslavischer Lexeme ins Ukrainische. Eine signifikant ausgeprägte Ablehnung ist v.a. bei folgenden Gruppen gegeben: RGKK, POK, UOK KP und UOK MP. Bei griechisch-katholischen Klerikern und Theologen liegt der entsprechende Prozentsatz im Sample bei 58%.

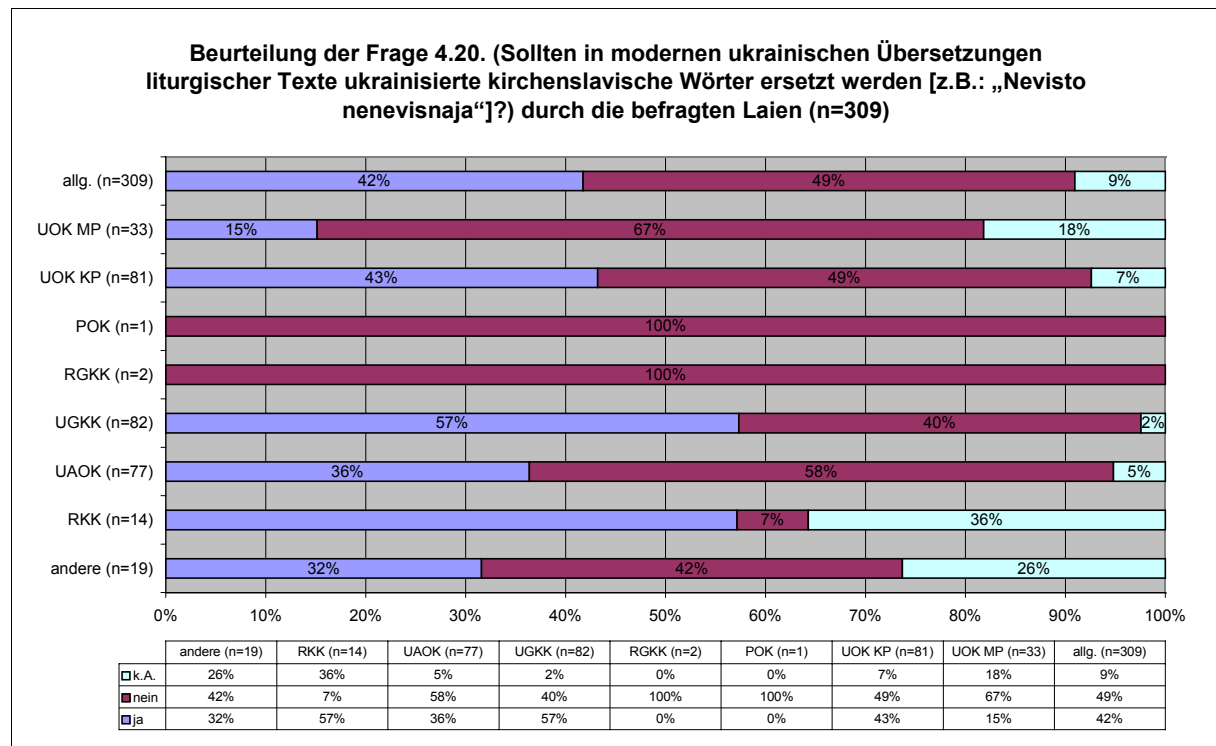

Abb. 101: Ansichten der Laien zum Ersatz von Kirchenslavismen

Mit Ausnahme der Vertreter der RGKK, der POK und der UOK MP äußert sich an mehreren Stellen der Befragung eine Mehrheit der befragten Theologen und Kleriker positiv zur Ablösung des Kirchenslavischen durch die moderne ukrainische Standardsprache. Den Probanden dürfte eine durchdachte, maßvolle Ukrainisierung wichtig sein. Ausschlaggebend für diese Sichtweise könnte die Befürchtung eines mit der rigoros verfolgten Ukrainisierung einhergehenden Verlusts der sakralen Symbolkraft, der byzantinischen Prägung des Kirchenslavischen und letztlich eines Teils der Tradition, auf die sich UAOK, UGKK, UOK KP und UOK MP berufen, sein. Die Antworten der meisten der 138 befragten Experten auf die Frage 4.22. bestätigen diese Hypothese.²¹⁷ Zwar befinden 51% der Befragten, der Ersatz des Kirchenslavischen durch ukrainische Elemente deformiere die Sakralsprache nicht (dieser Aussage schließt sich sogar einer der vier Probanden der UOK MP an), der (knappen) Mehrheit stehen jedoch 37% gegenüber, die eine Deformierung befürchten.

²¹⁷4.22. Wirkt sich ein Ersatz kirchenslavischer Elemente durch ukrainische deformierend auf die ukrainische Sakralsprache aus? Ja – nein.

Für die Befragung habe ich den für die Respondenten verständlicheren Begriff der „Sakralsprache“ in der Bedeutung von „Liturgiesprache“ verwendet.

Die auf den ersten Blick widersinnige Frage wird unter Theologen durchaus diskutiert. Abgefragt wird, ob sich ein Ersatz kirchenslavischer Elemente durch ukrainische deformierend auf die in ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus verwendete Kirchensprache auswirke.

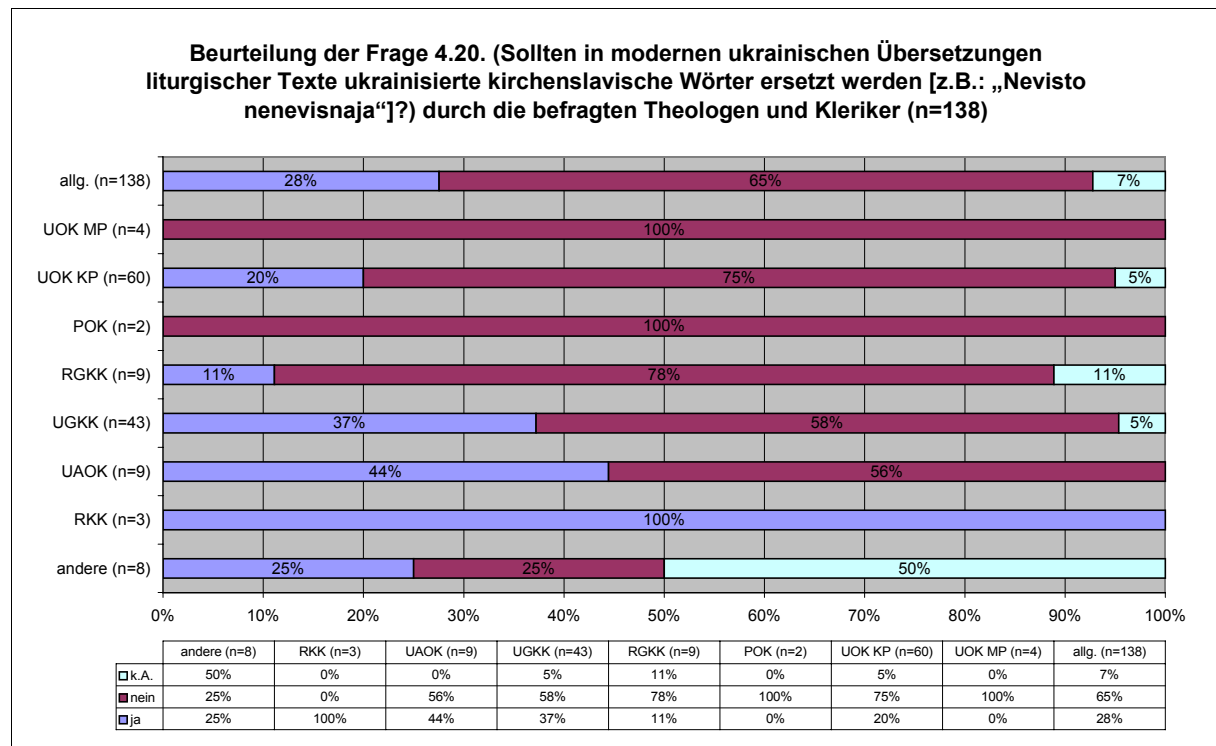

Abb. 102: Ansichten der Theologen zum Ersatz von Kirchenslavismen

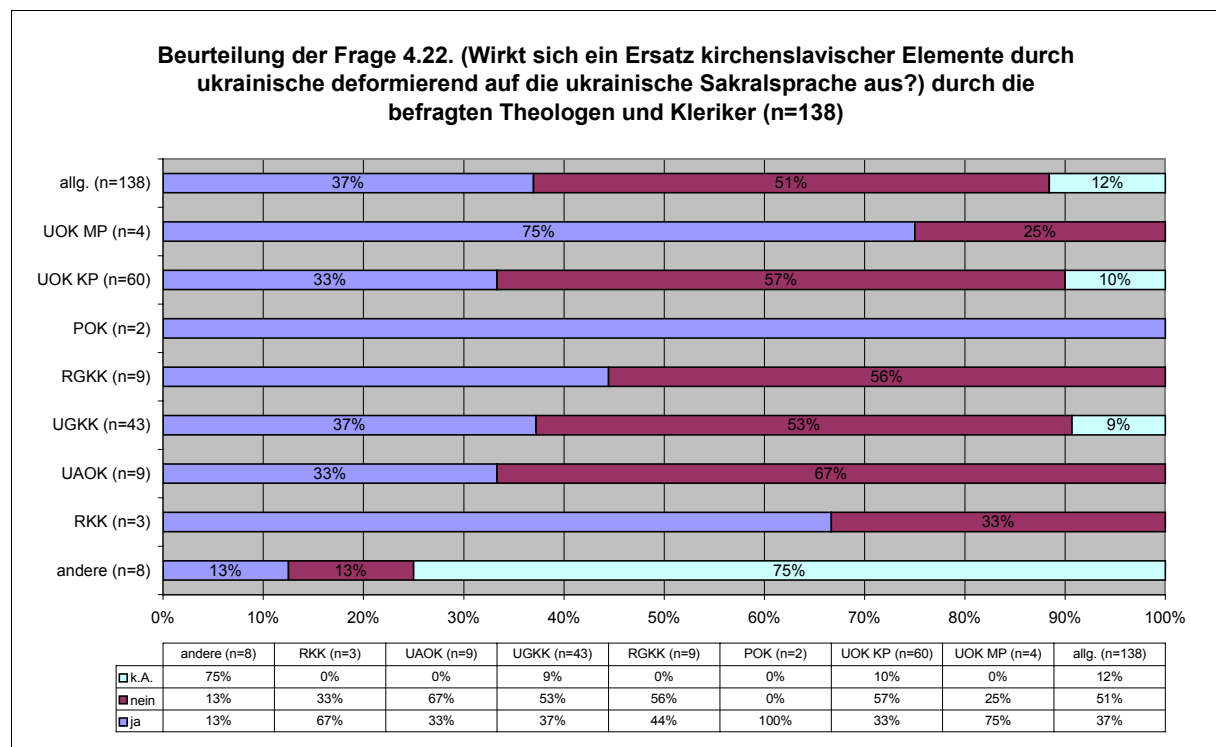

Abb. 103: Auswirkungen des Ersatzes kirchenslavischer Elemente auf die Kirchensprache (Theologen)

3.4.4 Umgang mit Stereotypen gegenüber im Gottesdienst verwendeten Sprachen

Die Studienteilnehmer setzen sich mit dem Kirchenslavischen auf eine abstrakte Art und Weise auseinander (z.B. im Zusammenhang mit der Bedeutung des Kirchenslavischen für die individuell empfundene religiöse Identität). Im Alltag nehmen sie seine Verwendung jedoch nicht immer bewusst wahr, oft wären sie m.E. nicht in der Lage, während des Gottesdienstes kirchenslavische Elemente der Liturgie zu identifizieren.²¹⁸ Vielmehr prägen unter den Kirchenangehörigen verbreitete Stereotypen die Beurteilung des Kirchenslavischen. Dies betrifft die Wahrnehmung seiner möglichen Opposition zu den modernen Standardsprachen genauso wie die Differenzierung zwischen Ukrainisch-Kirchenslavisch und Russisch-Kirchenslavisch und kommt besonders deutlich in den Antworten auf die Fragen 4.23. und 4.24. der Befragung zum Ausdruck.²¹⁹

Nach Ansicht von zwei Drittel aller befragten Probanden wird die Moskauer Redaktion des Kirchenslavischen mit dem Russischen assoziiert. Insbesondere Angehörige der UGKK (bzw. auch der POK) sowie der UOK KP entscheiden sich häufiger als Laien anderer Denominationen für einen derartigen Zusammenhang (UGKK: 78%, UOK KP: 79%).²²⁰ Auch die Laien der UAOK stimmen der Aussage 4.24 mehrheitlich zu (57%), 26% beantworten die Frage jedoch nicht.²²¹ Auf einen „Meinungs-

²¹⁸Die Aussage betrifft v.a. Laien, vereinzelt aber auch Theologen.

²¹⁹4.23. Wird Ihrer Ansicht nach die Moskauer Aussprache des Kirchenslavischen mit der russischen Sprache assoziiert? Ja – 2 – 3 – 4 – nein.

4.24. Ihre Einstellung zur Aussage „Das Kirchenslavische wird mit der russischen Sprache assoziiert“. Positiv – überwiegend positiv – neutral, eher negativ – negativ – andere (Antwort): _____.

Bei der Erstellung des Erhebungsinstruments habe ich das Attribut „Moskauer“ gewählt, um die Probanden nicht durch eine Suggestivfrage in der Beantwortung zu beeinflussen. Ich räume ein, dass die Verwendung des Zusatzes „Moskauer“ im Hinblick auf eine Befragung von ukrainischen Christen jedoch ebenfalls kritisch zu hinterfragen ist, selbst wenn der Terminus „Moskauer Redaktion“ in der Wissenschaft gebraucht wird. Wie sich im Verlauf der Befragung herausstellte, wird im Volksmund „Moskau“ nach wie vor als Metapher für alles „Schlechte“, „Sowjetische“ verwendet. Theologen und Kleriker, denen die Bezeichnungen „Moskauer Redaktion“, „Kiewer Redaktion“ geläufig sind, zeigen vergleichsweise weniger Reaktanz bei der Beantwortung der Fragen 4.23. und 4.24. als Personen ohne Kenntnis der verschiedenen Redaktionen.

²²⁰Sowohl im Fall der UGKK als auch bei der UOK KP kann im Hinblick auf die Grundgesamtheit auf eine Zustimmung zur Aussage von mehr als zwei Drittel der Population ausgegangen werden.

²²¹Das ist ein signifikant höherer Anteil an Probanden als bei den entsprechenden Referenzgruppen

pluralismus“ innerhalb der jeweiligen Konfession deuten die Befragungsergebnisse bei den Laien „anderer“ Konfessionen, der RKK, der RGKK sowie der UOK MP hin. Theologen und Kleriker bestätigen noch deutlicher, dass die Moskauer Redaktion mit dem Russischen in Verbindung gebracht wird (mit Ausnahme der Angehörigen sog. anderer Kirchen und der UOK MP).

In der Beurteilung des Stereotyps sind sich die Befragten nicht einig – es ist kein für die Grundgesamtheit signifikanter Trend zu einer der vorgegebenen Antwortkategorien feststellbar. Am ehesten wählen die Respondenten Option 4 („negativ“: 32%) und Option 1 („positiv“: 28%). Selbst in jenen Referenzgruppen, bei denen eine positive Einstellung überwiegt (also bei Laien zwischen 41 und 50 Jahren mit 48%, bei Laien über 60 Jahren mit 63% und bei Laien der UAOK mit 53%) kann mit Blick auf die Grundgesamtheit keine mehrheitlich positive Sichtweise angenommen werden.

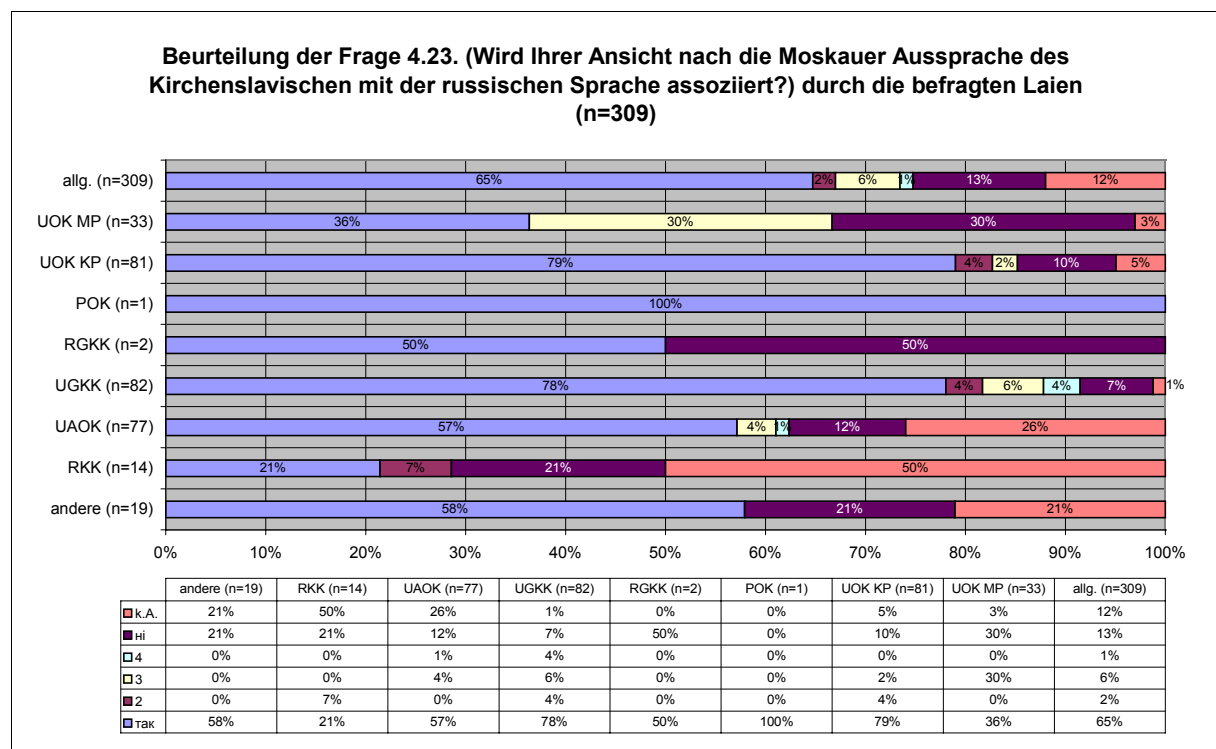

Abb. 104: Umgang der Laien mit dem Stereotyp „Kirchenslawisch = Russisch“

des byzantinischen Ritus.

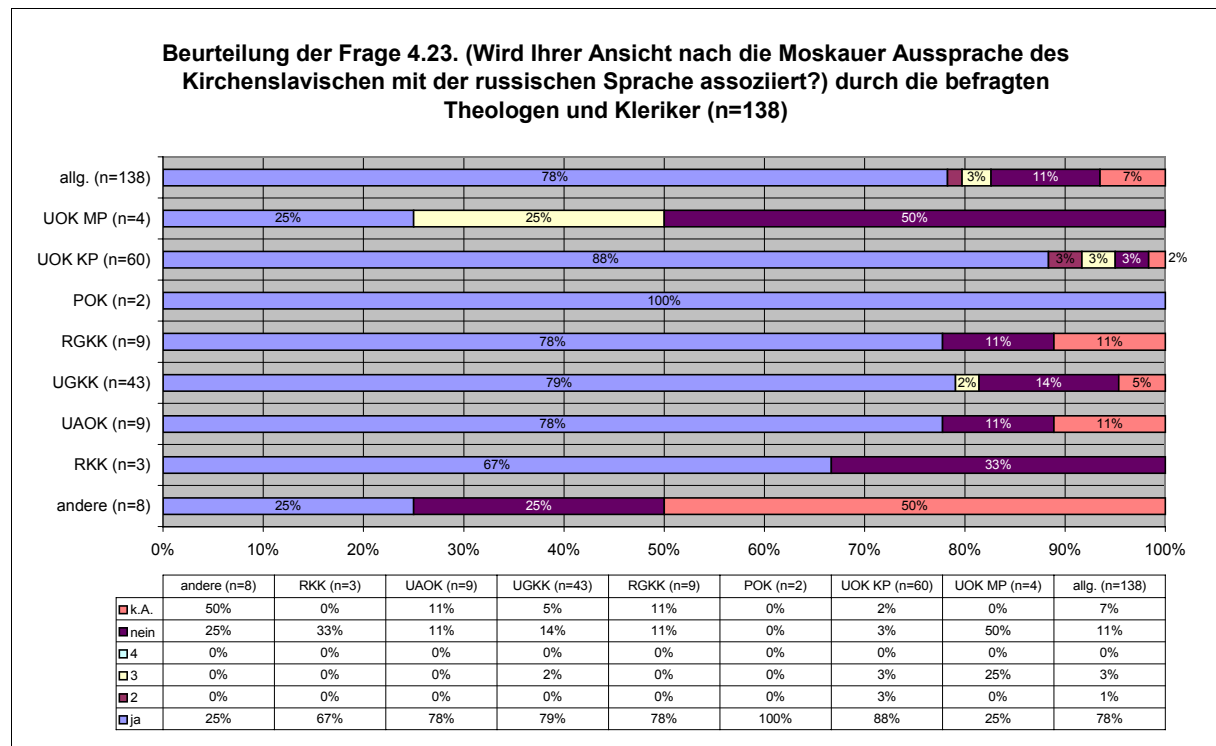

Abb. 105: Umgang der Theologen mit dem Stereotyp „Kirchenslavisch = Russisch“

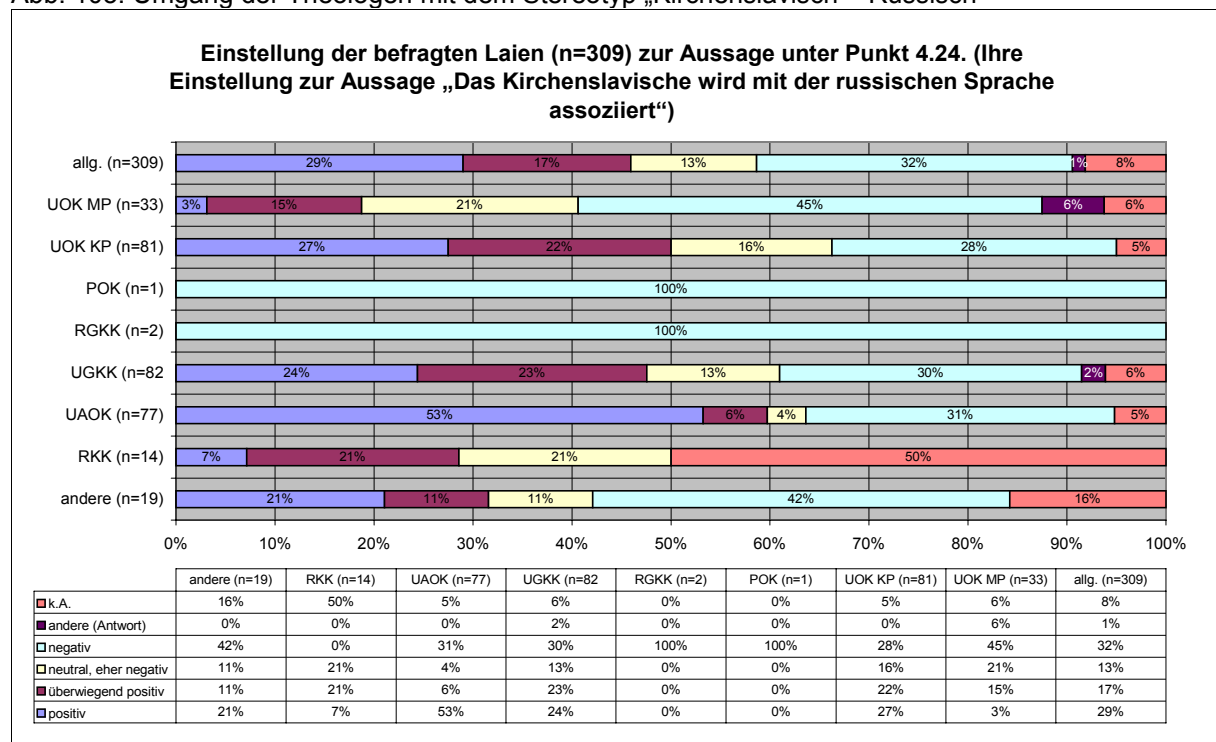

Abb. 106: Einstellung der Laien zum Stereotyp „Kirchenslavisch = Russisch“

Theologen und Kleriker beurteilen im Allgemeinen die Aussage unter Punkt 4.24. kritischer als die Laien, z.B. ist bei Angehörigen der UAOK, UGKK und der UOK KP die Antwort „negativ“ jene Kategorie, die im Vergleich zu anderen Antwortoptionen am häufigsten gewählt wird. Die ermittelten Ergebnisse lassen auf Unverständnis schließen.

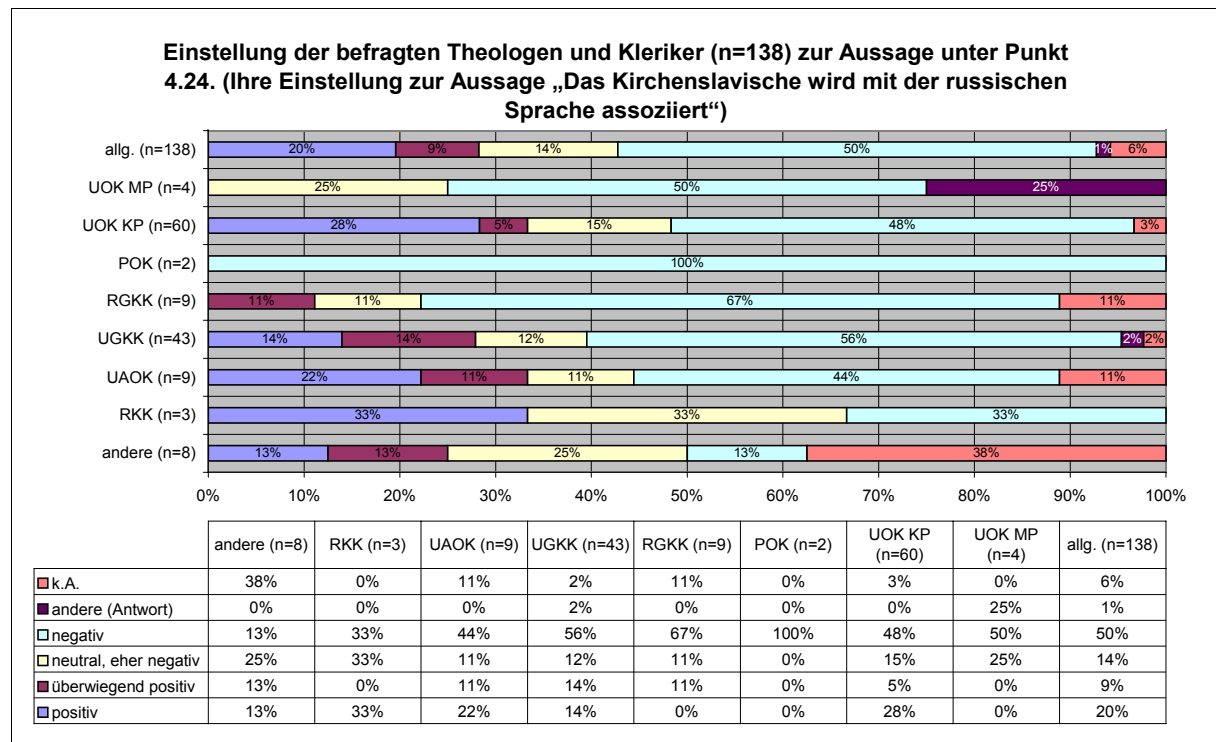

Abb. 107: Einstellung der Theologen zum Stereotyp „Kirchenslavisch = Russisch“

3.4.5 Die Perspektiven des Ukrainischen als Kirchensprache

Die einheitliche Fassung liturgischer Texte bzw. eine einheitliche Bibelübersetzung, eine zentrale Zielsetzung der Normierung des religiösen Funktionalstils der ukrainischen Standardsprache, wird von einer deutlichen Mehrheit aller Befragten begrüßt („4.11. Sollte es eine einheitliche Fassung liturgischer Texte bzw. eine einheitliche Bibelübersetzung für alle ukrainischen Kirchen geben? Ja – nein – andere (Nennung): _____.“). 79% der Laien unterstreichen durch die Wahl der Antwortkategorie „ja“ ihre zustimmende Haltung, noch signifikant höhere Zustimmung findet eine Vereinheitlichung bei Theologen und Klerikern, von denen sich 90% für einheitliche Fassungen für alle ukrainischen Kirchen aussprechen. Am positivsten äußern sich jene 164 Probanden, die die Existenz verschiedener Varianten der gebräuchlichsten Gebete negativ beurteilen (unter 4.10.). Als signifikante Ausreißer sind lediglich die Angaben der 27 Probanden sog. „anderer Kirchen“ zu sehen.²²²

²²²In diesem Sample sind die Probanden unterschiedlicher Auffassung, wobei für Laien keine klare Position für oder gegen die Vereinheitlichung von liturgischen Texten und der Bibelübersetzung nachweisbar ist. Unter den an der Befragung teilnehmenden Theologen und Klerikern äußern sich insbesondere Siebenten-Tags-Adventisten sowie ein evangelischer Proband skeptisch.

Faktisch verfügt das Kirchenslavische als speziell für den Gebrauch in der Liturgie geschaffenes Idiom über einen größeren Funktionsradius in Bezug auf die Erfüllung der an eine Liturgiesprache gestellten sprachlichen Anforderungen als die moderne ukrainische Standardsprache (deren konfessioneller Funktionalstil erst erarbeitet werden muss). Grundsätzlich hält eine Mehrheit der Befragten das Kirchenslavische allerdings nicht für die geeignetere Gottesdienstsprache (unter Punkt 4.17. des Fragebogens sowohl Laien als auch Theologen und Kleriker). Besonders deutlich im Sinne einer Gleichwertigkeit moderner Standardsprachen artikulieren sich der UGKK zugehörige Laien (83%), auch beide Laien der RGKK sowie acht von neun befragten Theologen und Klerikern der UAOK. Insgesamt wird die jeweils relevante Standardsprache (z.B. Ukrainisch) zumindest als gleichwertig betrachtet.²²³ Von diesem allgemeinen Trend heben sich lediglich die Antworten der Angehörigen der UOK MP bzw. der POK ab: Mehr als drei Viertel der Probanden dieser Denominationen halten das Kirchenslavische als „für den Gottesdienst geeignetere Sprache“.

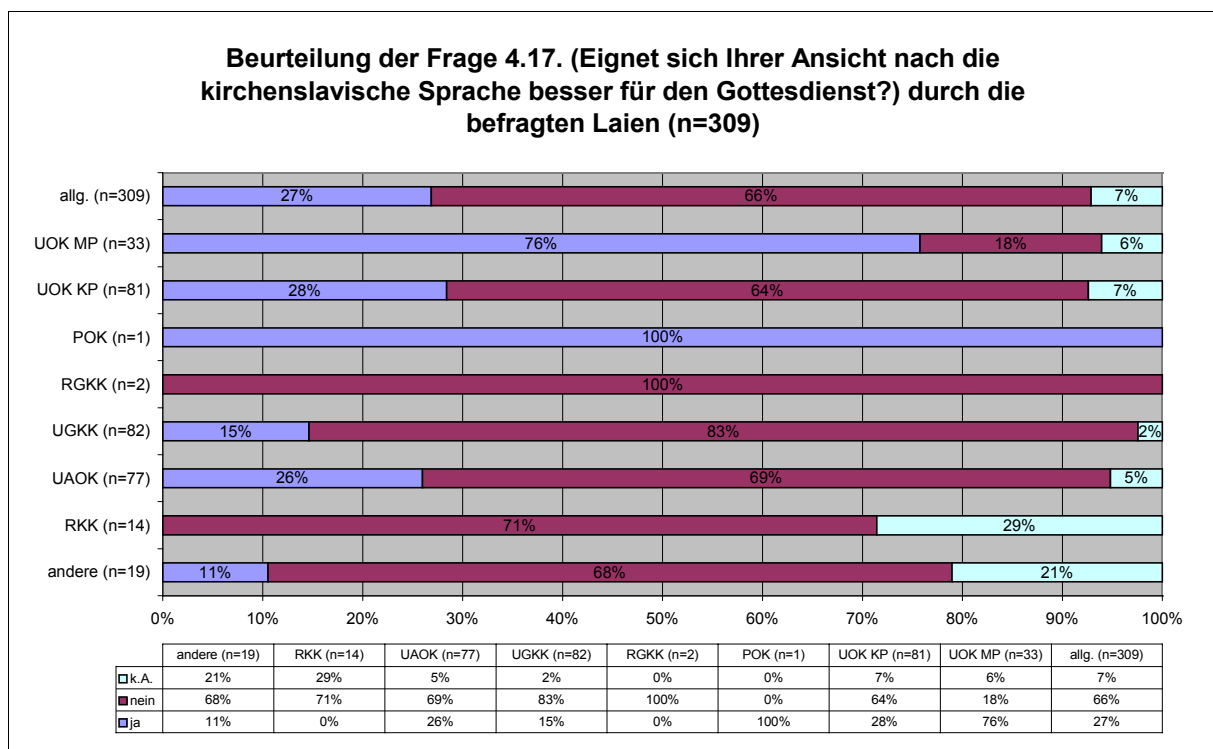

Abb. 108: Beurteilung der Eignung des Kirchenslavischen als Liturgiesprache (Laien)

²²³Vgl. die Auswertung zu Fragestellung 3.3.

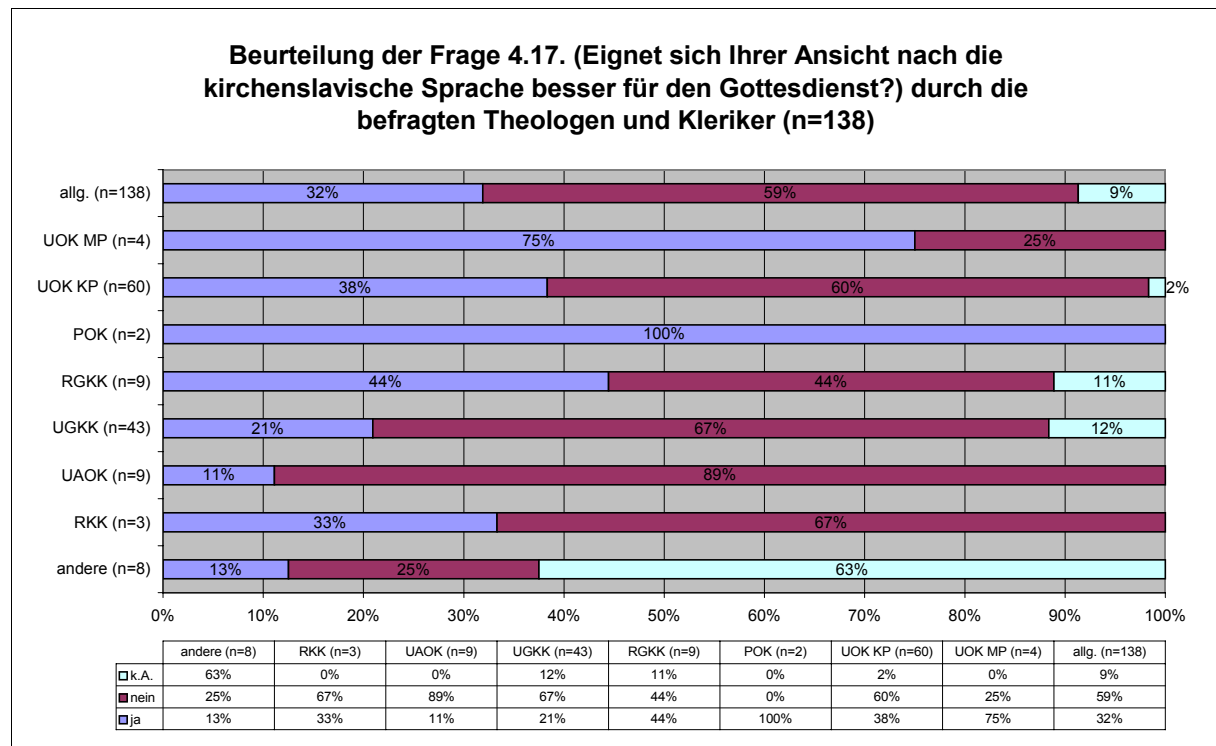

Abb. 109: Beurteilung der Eignung des Kirchenslavischen als Liturgiesprache (Theologen)

Das Kirchenslavische spielt sowohl für Experten (i.e. Theologen und Kleriker) als auch nach Ansicht der Mehrheit der Laien zweifellos eine Rolle, wenngleich eine untergeordnete.²²⁴ Drei wesentliche Trends lassen sich für die untersuchten Konfessionen zusammenfassen:²²⁵

- In der POK und der UOK MP ist das Kirchenslavische (noch) integrativer Bestandteil der (gelebten) orthodoxen Tradition und wird nicht in dem Maße hinterfragt wie in anderen Kirchen des byzantinischen Ritus.²²⁶
- Weder für die UGKK noch für die UOK KP ist mit einer Renaissance des Kirchenslavischen, die über „Brauchtumspflege“ hinausgeht, zu rechnen, da von Angehörigen beider Denominationen die Frage nach den Perspektiven für das Kirchen-

²²⁴Vgl. die Auswertung zu Fragestellung 4.3.

²²⁵ 4.4. Hat das Kirchenslavische als Kirchensprache große Perspektiven? Ja – nein.

Da in den letzten Jahren v.a. für griechisch-katholische Kreise, aber auch für die UOK KP von einer Tendenz zur Kirchenslavisierung die Rede ist, fokussiert die Fragestellung 4.4. auf eine mögliche „Renaissance“ des Kirchenslavischen.

²²⁶Angehörige der POK und UOK MP sehen mehrheitlich große Perspektiven für das Kirchenslavische. Alle drei Probanden der POK sowie drei von vier Theologen der UOK MP äußern sich in diesem Sinne ebenso wie 67% der Laien der UOK MP (67% +/-16%).

slavische mehrheitlich mit „nein“ beantworten wird.²²⁷

- Experten und Laien beurteilen die Perspektiven des Kirchenslavischen ähnlich. Lediglich in der Gruppe der Angehörigen der UAOK kommt es zu signifikanten Abweichungen (eventuell ist die Debatte um das Kirchenslavische für die Laien der UAOK zu „akademisch“).

„Die Kirchenslavische Sprache ist es wert, als Teil unseres kirchlich-kulturellen Erbes bewahrt zu werden, allerdings nicht im Kontext der Gottesdienste, sondern in Bezug auf ein bestimmtes Umfeld (Plural). So ein Umfeld sollte in unserer Kirche vorhanden sein (z.B. Klöster, die es aus einer tiefen Kenntnis heraus in allen Gottesdiensten ihrer Gemeinschaft pflegen).“ (Punkt 3.12. der qualitativen Befragung, O. Theologe, Angehöriger der UGKK, L'viv)

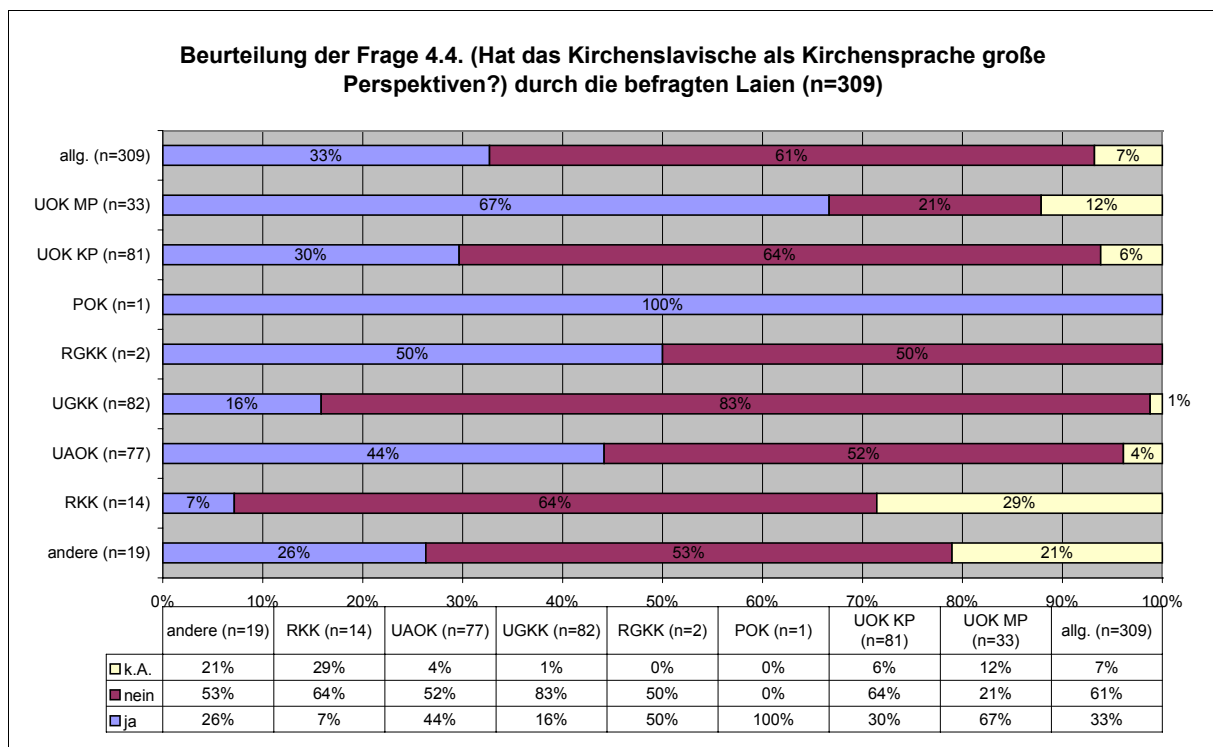

Abb. 110: Einschätzung der Perspektiven des Kirchenslavischen als Kirchensprache (Laien)

²²⁷72% der befragten Theologen und Kleriker der UGKK, das entspricht einem für die Population angenommenen Prozentsatz von 72% +/- 13%, bescheinigen dem Kirchenslavischen als Kirchensprache keine großen Perspektiven (bei den befragten Laien der UGKK liegt der Prozentsatz mit 83% sogar noch signifikant höher). Auch die Mehrheit der Probanden der UOK KP teilt diese Ansicht, wobei eine bemerkenswerte Übereinstimmung zwischen den bei Laien und bei „Experten“ erzielten Ergebnissen vorliegt (63% +/- 12% „Nein-Nennungen“ bei Theologen und Klerikern bzw. 64% +/- 10% bei Laien).

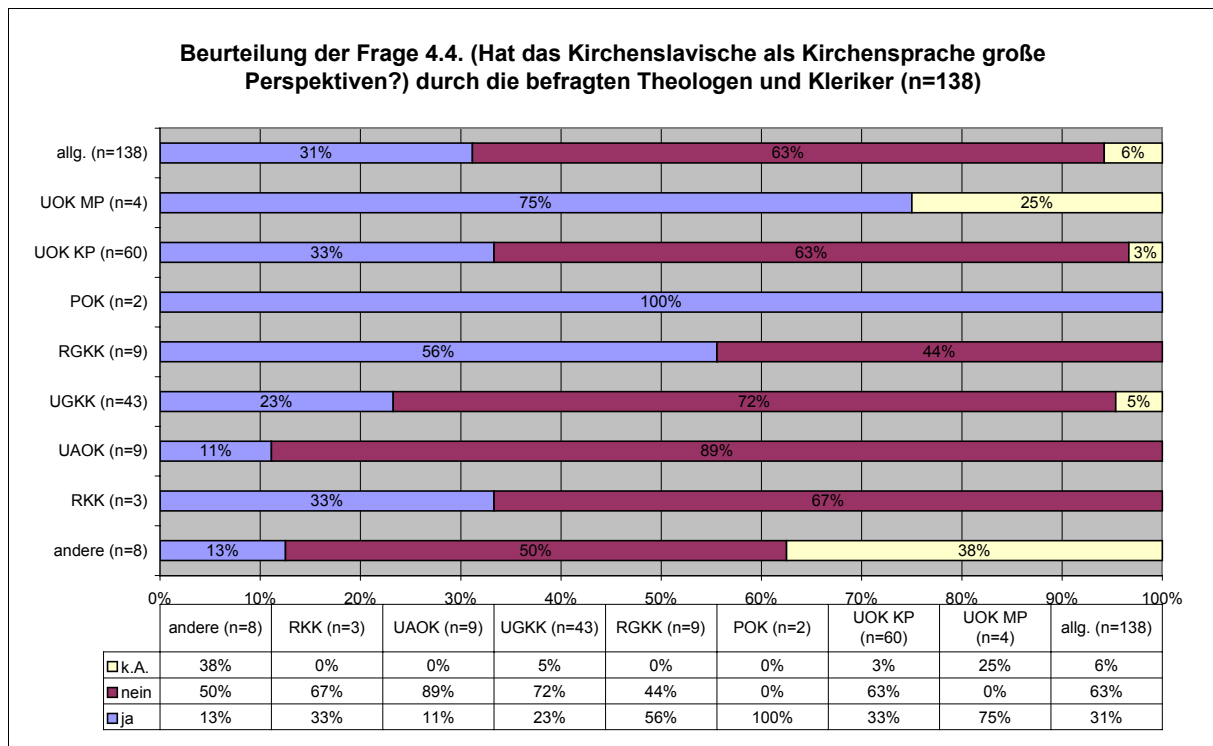

Abb. 111: Perspektiven des Kirchenslavischen als Kirchensprache (Theologen)

Obwohl nach Ansicht der Probanden das Kirchenslavische künftig keine „großen Perspektiven“ haben wird, wird durchaus Wert auf die Pflege der kirchenslavischen Tradition gelegt, z.B. in Form eines besonderen Schwerpunkts auf dem Kirchenslavischen bei der Ausbildung des klerikalen Nachwuchses („4.5. Sollen die kirchlichen Bildungseinrichtungen bei der Ausbildung künftiger Priester einen besonderen Schwerpunkt auf das genaue Erlernen der kirchenslavischen Sprache setzen? Ja – nein.“).²²⁸ Z.B. plädieren aktive Christen der UOK KP deutlich für einen solchen Fokus theologischer Bildungsstätten, ebenso wie Laien der RGKK, POK und UOK

²²⁸In mündlichen Gesprächen mit den Repräsentanten der hier untersuchten Kirchen wurde mehrfach auf die als mangelhaft eingeschätzte sprachliche Ausbildung der Kleriker hingewiesen – insbesondere im Zusammenhang mit uneinheitlichen Lehrplänen an theologischen Bildungseinrichtungen, einem Zustand, welcher noch Jahre nach der Neuformierung der UAOK, UGKK und UOK KP beklagt wurde. Diskussionsgegenstand war insbesondere die Frage, ob die passive Kenntnis der traditionellen Liturgiesprache genüge oder ob der klerikale Nachwuchs intensiven Kirchenslavischunterricht erhalten solle. Mich interessiert in diesem Zusammenhang v.a., welche Erwartungen die Studienteilnehmer an die Ausbildung des klerikalen Nachwuchses hegen: Soll ihrer Ansicht nach in den kirchlichen Bildungseinrichtungen ein besonderer Schwerpunkt auf ein umfassendes Studium des Kirchenslavischen gelegt werden? Was bedeutet die Erwartungshaltung der Angehörigen der an dieser Stelle untersuchten Kirchen für die Zukunft des Kirchenslavischen?

Aktive Christen der UOK KP plädieren deutlich für einen Ausbildungsschwerpunkt auf dem Kirchenslavischen (69% +/- 15%). Insgesamt vermitteln die Antworten der Laien keine eindeutige Aussage darüber, ob ihrer Ansicht nach das Kirchenslavische integratives Element des Curriculums theologischer Bildungsstätten darstellen soll.

MP.²²⁹ Einen klaren „pro-kirchenslavischen“ Standpunkt vertreten auch die meisten der befragten Theologen und Kleriker der ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus (jeweils 77% bei UGKK und UOK KP, sechs von neun Theologen der UAOK).

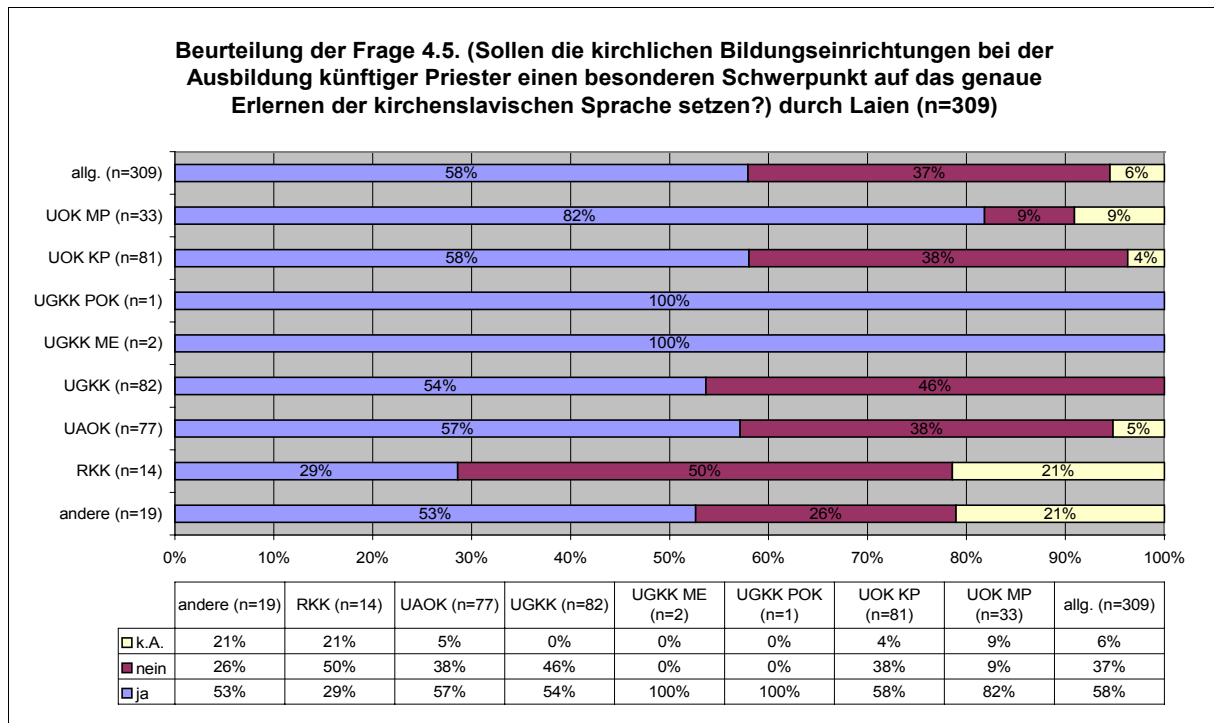

Abb. 112: Erwartungen der Laien in Bezug auf die sprachliche Ausbildung der Priester (Kirchenslavisch)

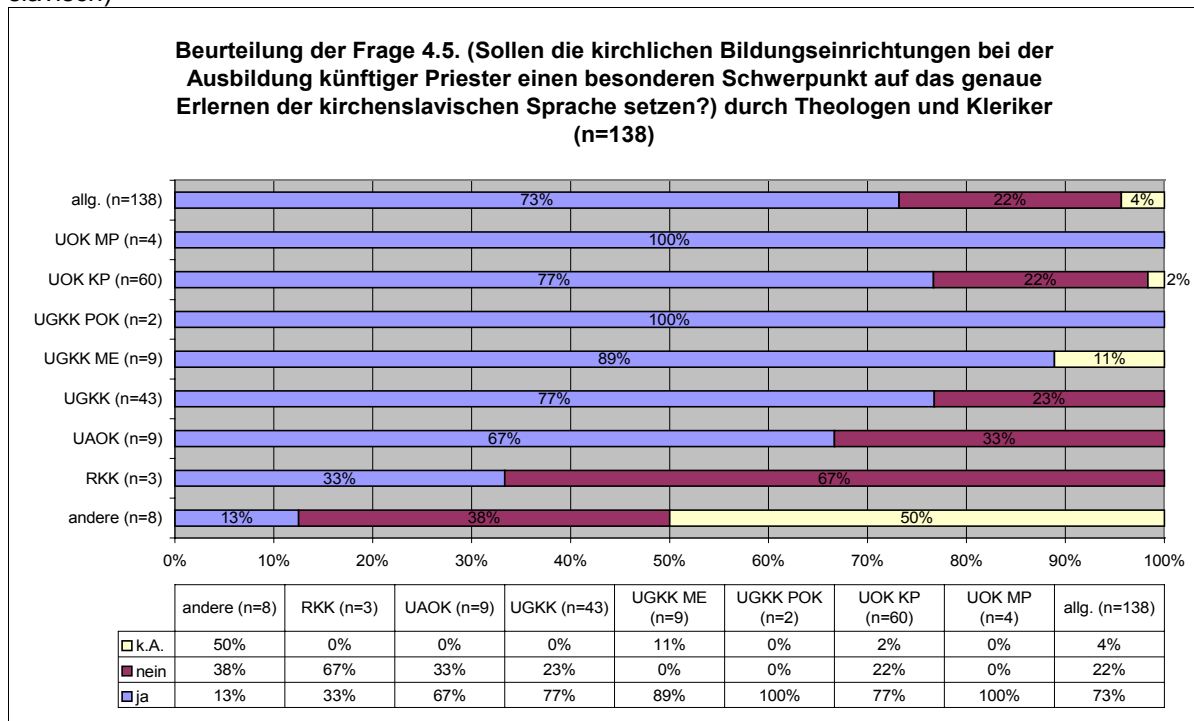

Abb. 113: Erwartungen der Theologen in Bezug auf die sprachliche Ausbildung der Priester (Kirchenslavisch)

²²⁹Der entsprechende Anteil der „Ja“-Nennungen liegt bei Laien der UOK MP bei 82% (mit einer Schwankungsbreite von 13%), bei aktiven Christen der UOK MP sogar bei 92% (+/-16%).

Während mehr als die Hälfte der Laien bzw. drei Viertel der Theologen und Kleriker einer Konzentration auf das Kirchenslavische bei der Ausbildung künftiger Priester zustimmen, liegen die entsprechenden Zustimmungswerte in Bezug auf ein analoges Angebot für Kirchgänger bei 46% bzw. 62%. Es ist daher von einer begrenzten Bereitschaft zur aktiven Beschäftigung mit dem Kirchenslavischen auszugehen.

Die Befragungsergebnisse weisen darauf hin, dass Laien die Option einer aktiven Auseinandersetzung mit dem Kirchenslavischen durchaus in Betracht ziehen, der allgemein niedrige Anteil der Probanden, die sich zur Frage nicht äußern (7%), zeigt zudem, dass sich auch weniger mit dem Kirchenslavischen befasste Auskunftspersonen eine Meinung zum Thema bilden.²³⁰ Allerdings zerfällt das Sample der Laien in zwei etwa gleich große Gruppen von Befürwortern und Gegnern – es gibt keine für die Population signifikante Mehrheit („ja“: 46%, „nein“: 47%). Ausgenommen die Angehörigen der RGKK, POK und der UOK MP (die sich deutlich für eine Förderung entsprechender Bildungsmaßnahmen äußern) ist kein ausgeprägter Wunsch nach aktiver Auseinandersetzung mit dem Kirchenslavischen erkennbar.²³¹

„Ich denke, die „Gläubigen“ würde es interessieren, weshalb wir „Прийшов днесь...“ („Pryjšov dnes“) singen, und nicht „сьогодні“ („s’ohodni“); worin der Unterschied zwischen (...) „убитим“ („ubytym“) und „убієнним“ („ubijennym“), (...) zwischen „направду“ („napravdu“) und „воістину“ („voistynu“) besteht; warum (sich) in unserer Nationalhymne nicht „пісня“ („pisnja“) sondern (wie in der Kirche) „пільня“ („pilsn“) findet; warum „Боже...Україну храни“ („Bože...Ukrajinu chrany“), und nicht „оберіжай“ („oberihaj“). Das kann man auch (...) ohne spezielle Studien bewerkstelligen.“ (Punkt 3.7. der qualitativen Befragung, F. Philologe, Angehöriger der UGKK)

²³⁰Lediglich in der Gruppe der römisch-katholischen Laien kreuzt ein vergleichsweise höherer Anteil an Respondenten das Antwortkästchen „k.A.“ an (ca. ein Drittel).

²³¹Am deutlichsten lehnen solche Maßnahmen im Übrigen griechisch-katholische Laien ab: Signifikante 61% äußern sich mit „nein“ (vs. 34% „Ja“-Nennungen).

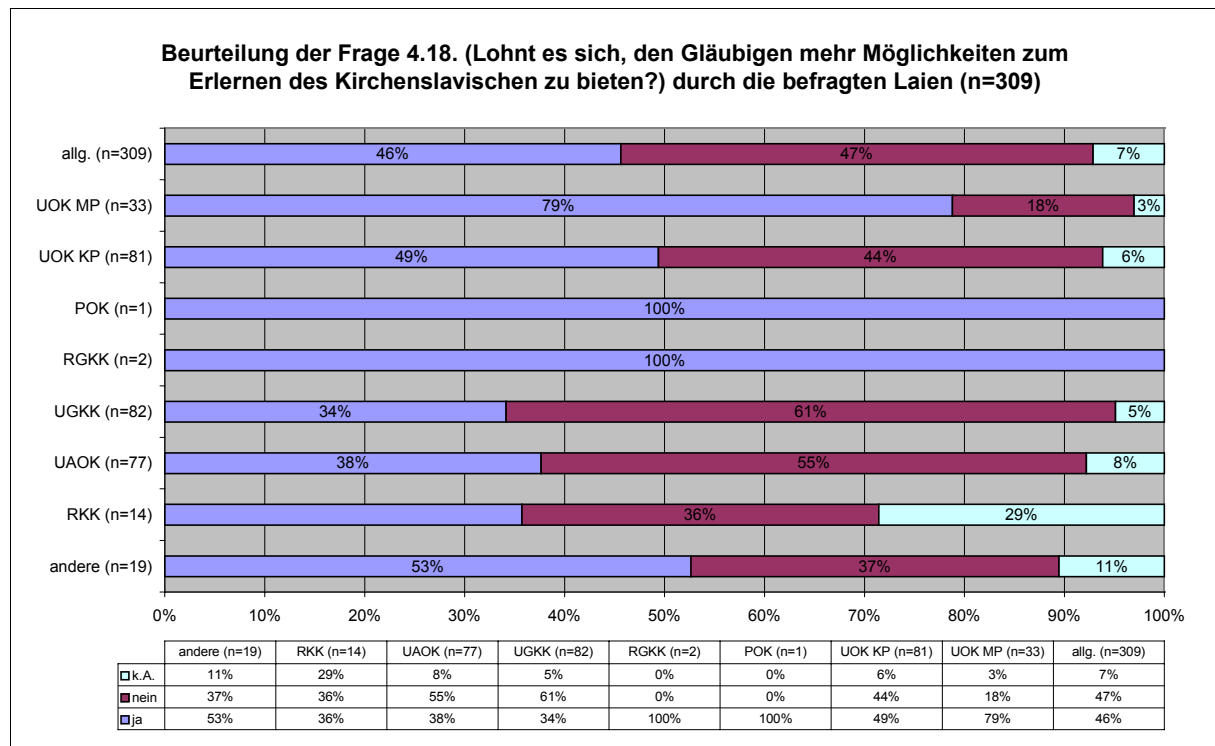

Abb. 114: Beurteilung eines Kirchenslavischunterrichts für Laien (Selbstbild)

Im Gegensatz dazu lohnt sich aus Sicht einer relativen Mehrheit der befragten „Experten“ ein entsprechendes Angebot für Laien zum Erlernen der Sprache. Insbesondere Theologen und Kleriker der UOK MP und POK sprechen sich einstimmig für derartige Förderungsmaßnahmen aus (lediglich Theologen und Kleriker der UAOK äußern sich nicht eindeutig). Die kirchenslavische Tradition wird sich als Element des byzantinischen Erbes erhalten, allerdings im Rahmen einer bewussten Brauchtumpflege.

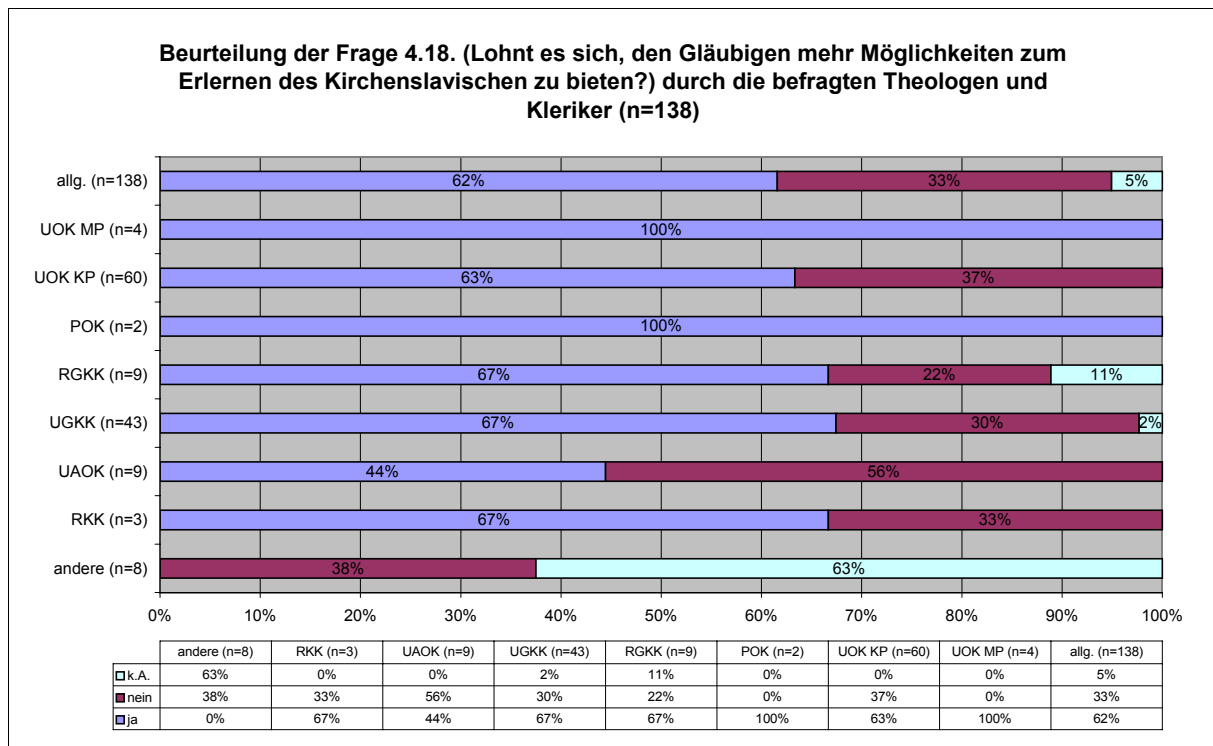

Abb. 115: Beurteilung eines Kirchenslavischunterrichts für Laien durch Theologen

Die Perspektiven des Ukrainischen beurteilen die Laien positiv (mehr als 80% der Befragten beantworten die Frage „Hat das Ukrainische als Kirchensprache große Perspektiven?“ mit „ja“) und teilen mit dieser Einschätzung die Sichtweise der Theologen und Kleriker.²³² Als Ausnahme ist die UOK MP zu bezeichnen: Hier entscheidet sich kein einziger der befragten Theologen und Kleriker für „ja“ – das entspricht auch der in der Öffentlichkeit gezeigten Haltung der Amtskirche. Immerhin äußern sich je nach Abfragemodus zwischen einem Viertel und einem Fünftel der befragten Laien der UOK MP positiv zu den Perspektiven des Ukrainischen. Zusätzlich nützen die Angehörigen der UOK MP stärker als Auskunftspersonen anderer Konfessionen das freie Textfeld für Zusatzkommentare. Ein beachtliches Ergebnis, bedenkt man, dass lediglich 6% der Probanden der UOK MP eine Ablösung des Kirchenslavischen durch eine moderne Literatursprache für sinnvoll erachten. Alles weist also darauf hin, dass die Perspektiven v.a. in den variablen Teilen des Gottesdienstes und in der Alltagskommunikation der Gläubigen gesehen werden.

²³²Die Angaben gläubiger Laien bzw. von Laien, in deren religiösen Alltag laut eigener Angabe (Punkt 1.4.) sprachliche Fragen eine große Rolle spielen, unterscheiden sich in diesem Zusammenhang nicht signifikant von den Aussagen der Gesamtheit aller befragten Laien (auch nach Konfessionen differenziert). Für die entsprechende Auswertung wurden zwei unterschiedliche Modelle zur Datenabfrage gewählt. Sie dienen der Kontrolle und bestätigen beide einen höheren Grad an Zustimmung zur Aussage bei Personen mit enger Bindung an die Kirche. Es handelt sich allerdings um einen

ID	Konfession	Gruppe	Herkunftsregion	3.7.	Zusatz
33	UOK MP	Laie	Zentrum	k.A.	Die Kirchensprache (die des Gottesdienstes) soll einheitlich sein.
243	UOK MP	Laie	Zentrum	nein	derzeit nicht, denn zur modernen (Standard-)Sprache kommen Neologismen hinzu, und die Kirchensprache soll unverändert bleiben.
107	UOK MP	Laie	Westen	ja	hat sie, (...) so wie jede andere Sprache, in der Menschen kommunizieren
177	UOK KP	Laie	Westen	k.A.	nicht sehr große
94	UOK KP	Laie	Westen	ja	Wenn es ein ukrainisches Volk gibt, gibt es auch eine ukrainische Kirche.
98	UOK KP	Laie	Westen	ja	hat sie bei gleichzeitiger Verwendung des Kirchenslavischen in der ukrainischen Redaktion (Aussprache, Evangelium, Horologion)
162	UOK KP	Laie	Westen	ja	hat sie, aber mit einigen kirchenslavischen Lexemen
185	UOK KP	Laie	Westen	ja	unter der Voraussetzung der Existenz einer hochwertigen Übersetzung (einer einheitlichen)
331	UOK KP	Laie	Zentrum	ja	aber das sollte nicht mit Gewalt erfolgen
105	UOK KP	Theologe	Westen	ja	überhaupt nicht
318	UOK KP	Theologe	Westen	ja	abhängig davon, wo (regional)

Tab. 7: Qualitative Kommentare der Befragten zu den Perspektiven des Ukrainischen als Kirchensprache

4 Zusammenfassende Interpretation der Ergebnisse

4.1 Die Studienteilnehmer

In der Studie kommen überwiegend junge, aus Regionen mit traditionell starker Repräsentanz der UAOK, UGKK und UOK KP stammende Ukrainer zu Wort (d.h. aus der West- bzw. Zentralukraine). Die Reaktionen auf die Erhebungssituationen zeugen von einer Unerfahrenheit mit Befragungen und einer Skepsis in Bezug auf die Preisgabe von persönlichen Informationen, insbesondere Angehörige der UOK MP verhalten sich „vorsichtig“.

Der Rückblick auf die Schulzeit und die überwiegend positive Beurteilung der Umstände, in denen die Probanden das Ukrainische erlernt haben (70%), zeigt, dass diese die Verhältnisse an den Bildungseinrichtungen optimistischer als Erwachsene, die zu Sowjetzeiten „schulisch sozialisiert“ wurden, einschätzen. Das individuelle Bildungsniveau hat in diesem Zusammenhang offensichtlich wenig Einfluss auf das subjektive Empfinden. Es hat ein Generationenwechsel stattgefunden, sodass post-sowjetische Argumentationsmuster in der Sprachendebatte ihre Relevanz verlieren.

4.2 Die Bedeutung von Identitätskonstruktionen für die Sprachenfrage

Aktuell wird im Kontext der politischen Neuorientierung der ukrainischen Gesellschaft die Sprache zuweilen als Instrument für Identitätskonstruktionen benützt – verdeutlicht sie doch eine ethnisch definierte Zusammengehörigkeit. Gleichzeitig eignet sich das Ukrainische hervorragend zur Betonung der staatlichen Souveränität gegenüber Russland, wie diverse Wahlkampfauftritte ukrainischer Parlamentsabgeordneter wiederum deutlich gezeigt haben (2007). „National-romantische“ Losungen bringen nachweislich noch immer auf den Punkt, was die Einstellung vieler Ukrainer zur Sprache beschreibt: "Ohne Sprache kein Volk" (I. Ohijenko).

War es während der Sowjetära Konvention gewesen, die ukrainische Nation als „neuzeitliches Produkt der Abspaltung“ von der russischen zu definieren, wurde später versucht, die Formierung einer nationalen Identität möglichst früh anzusetzen.

Die Befragungsergebnisse legen den Schluss nahe, dass sich die Debatte über die Ursprünge ukrainischer nationaler Identität auf die öffentliche Meinung ausgewirkt hat. Z.B. stehen aus Sicht der Befragten die Anfänge der ukrainischen Nation v.a. im Zusammenhang mit der Entstehung der Kyjiver Rus'. Auch Personen mit dem Russischen als Sprache der Alltagskommunikation sowie bilinguale Probanden setzen die Formierung der nationalen Identität am ehesten mit dieser historischen Etappe in Beziehung.

Die bewusste Reflexion der eigenen nationalen Identität wird in zahlreichen Gesellschaften Mitteleuropas mit der Übertragung der Heiligen Schrift in die jeweilige „Volkssprache“ assoziiert, denn die nationale Wiedergeburt des 19. und 20. Jahrhunderts stellt in Mitteleuropa jene historische Phase dar, in der (z.T. erneut) der Versuch unternommen wurde, das „Buch der Bücher“ in moderne Nationalsprachen zu übersetzen. Die Übersetzung der Heiligen Schrift steht auch in der Wahrnehmung der Studienteilnehmer (sowohl der Laien als auch der Theologen und Kleriker) eindeutig im Zusammenhang mit der nationalen Wiedergeburt. Von den drei ersten vollständigen Bibelübersetzungen der Moderne kennen die Probanden v.a. die Bibelübersetzung Ivan Ohijenos, wobei der hohe Bekanntheitsgrad hauptsächlich auf dessen Bedeutung für das politische Geschehen der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts zurückzuführen ist. Die Interviewpartner gehen jedenfalls mehrheitlich von einer Verbindung der nationalen Identität mit der Sprache aus, darunter auch Probanden der UOK MP.

Die Kirche (ohne weitere Differenzierung nach Konfession) nimmt einen besonderen Platz in der Identitätskonstruktion ein, ihr wird eine tragende Rolle bei der Konsolidierung des ukrainischen Staates und beim „Erhalt“ einer nationalen Identität zugetraut. Dessen ungeachtet stößt sie (ebenso wie der Staat) an die Grenzen des ihr zugeschriebenen „konsolidierenden Potenzials“, wird das Verhältnis von Kirche und Staat angesprochen. Doch obwohl soziologische Studien (z.B. des Razumkov-Zentrums) in der Bevölkerung ein konstant positives Verhältnis zur Trennung von Kirche und Staat nachweisen, existieren scheinbar doch "fließende Übergänge", etwa befürworten jeweils mehr als die Hälfte der Angehörigen der UAOK und auch der UOK KP staatliche Maßnahmen zur Regelung der Sprachenfrage im kirchlichen Bereich. Offensichtlich nehmen Angehörige sog. „schismatischer Kirchen“ staatliche Maßnahmen, solange sie als die Kirche schützende Aktivitäten empfunden werden,

nicht negativ wahr. I.S. staatlicher Sprachenregelung in der Kirche äußert sich auch ein Teil jener Respondenten, die die Kirche als „Stimulus der Reukrainisierung“ betrachten.

Mit dem kontroversiell diskutierten Gedanken der sog. Nationalkirche haben die Teilnehmer der Befragung Schwierigkeiten, wobei die Gesamtheit aller Befragten (also Angehörige unterschiedlicher Konfessionen) neben der eigenen Kirche am ehesten die UOK KP als „Symbol des Ukrainertums“ betrachtet. „Die Kirche darf die Menschen nicht teilen“, betont ein Angehöriger der UOK MP aus Simferopol'. Im Vordergrund steht der universelle Charakter der Kirche. Die Vereinigung der Kirchen des byzantinischen Ritus stellt aus der Perspektive der befragten Personen einen langwierigen Prozess dar. Für mehr als die Hälfte der Probanden ist sie zwar denkbar, wird jedoch lange dauern (z.B. für 56% der Laien). Intrakonfessionell kann von einer Einigkeit in der Einschätzung eines Vereinigungsszenarios der Kirchen keine Rede sein.

4.3 Die Kirchen und Ihre Sprachen

Jede der Kirchen ist, was ihren gesellschaftlichen Einfluss betrifft, bestimmten Regionen zuzuordnen (wobei im Hinblick auf die ausgewogene Verteilung der Gemeinden über das ukrainische Staatsgebiet am ehesten der UOK MP der Status einer Nationalkirche zukommt). Die im Umbruch begriffenen gesellschaftspolitischen Rahmenbedingungen wirken sich auch in ihrem Bereich auf die Sprache aus, sodass sich das Ukrainische derzeit in einer Phase der Konsolidierung befindet. Der sprachliche Alltag gestaltet sich in den Kirchen allerdings kompliziert: Es muss von der Verwendung unterschiedlicher Sprachen in der mündlichen Kommunikation ausgegangen werden. Das Russische dominiert nach wie vor den Printmediensektor (in diesem Zusammenhang ist häufig die Rede von „Importliteratur“). Selbst in den variablen Teilen des Gottesdienstes (z.B. während der Predigt) treten mehrere moderne Standardsprachen zueinander in Konkurrenz (hauptsächlich das Russische und Ukrainische). In den stehenden Teilen der Liturgie tritt das Kirchenslavische in Konkurrenz zu modernen Standardsprachen (Russisch, Ukrainisch). Das Kirchenslavische kommt in einer „östlichen“ (russischen) Redaktion zum Einsatz (im Gegensatz zur „westlichen“,

ukrainischen). Es sind uneinheitliche Übersetzungen der Liturgie in Verwendung, über konfessionelle Grenzen hinweg bindende Approbationsmechanismen fehlen noch.

Jede der vier Kirchen steht vor der Erneuerung der Kirchensprache mit der Zielsetzung einer optimalen Verständlichkeit für den Gläubigen. Dabei dürfte sich in allen Gemeinschaften die Erkenntnis durchgesetzt haben, dass der Gottesdienst auch in der modernen ukrainischen Standardsprache denkbar ist und, dass der Themenkomplex „Kirchensprache“ weder durch die Sprachwissenschaft noch durch die Theologie mit den jeweiligen Mitteln allein zu beschreiben ist. Entsprechend werden in den letzten Jahren die Normen einer (gemeinsamen?) Kirchensprache interdisziplinär erarbeitet. Die klassische Liturgiesprache (Kirchenslavisch) wird sukzessive von der modernen ukrainischen Standardsprache abgelöst, wobei nach einer Phase des anti-kirchenslavischen Purismus (wie er beispielsweise in der UAOK oder der UOK KP gegeben war) kirchenslavische Elemente in den konfessionellen Stil der modernen ukrainischen Standardsprache (SUM) integriert werden. In diesem Zusammenhang stellt die Ukrainisierung der liturgischen Texte den Höhepunkt und gleichzeitigen Abschluss des Übergangs der Kirchen zum Ukrainischen dar. Experten gehen von einem Abschluss der Ukrainisierung der Liturgiesprache in etwa zwei Generationen aus.

Für ihren individuellen Glaubensalltag schreiben die Respondenten sprachlichen Fragen unabhängig vom Alter oder Beruf eine hohe Relevanz zu (insbesondere Probanden der UAOK). Diesem Umstand wird in den Kirchen auch Rechnung getragen, denn lt. Angabe der Befragten richtet sich die Sprachenwahl nach dem Wunsch der Gläubigen. Generell ist jedoch der (akademische) Diskurs über die Erneuerung der Kirchensprache ebenso wenig wie die sprachliche Situation in anderen Kirchen beurteilbar. Allgemein überwiegt eine konsistent positive Einstellung zum Ukrainischen als Kirchensprache. Für den Großteil der Population (ausgenommen Angehörige der UOK MP) kann angenommen werden, dass die jeweils im Alltag primär relevante moderne Standardsprache für die Verwendung im Gottesdienst präferiert wird. Bemerkenswerterweise bevorzugen Laien der UOK KP jedoch signifikant häufiger als Probanden der griechisch-katholischen Referenzgruppe oder jene der UAOK das Kirchenslavische als Liturgiesprache.

Die russisch-ukrainische Zweisprachigkeit wirkt sich nach Ansicht eines Großteils der Befragten auch in den Kirchen auf die Verwendung von Sprachen aus (72%). Entsprechend kommt die moderne ukrainische Standardsprache in allen an dieser Stelle behandelten Denominationen, darunter auch in der UOK MP, zum Einsatz, jedoch in manchen Gemeinschaften nicht als einzige Sprache. In der UOK KP hat das Russische eine größere Bedeutung als in der UGKK (z.B. als Zweitsprache), ihrem Wesen nach ist die UOK KP eine Kirche der Zentralukraine. Das Russische (bzw. im Fall der RKK das Polnische) findet entsprechend den allgemeinen Beobachtungen der Probanden im persönlichen Umfeld stärkere Verwendung als in der eigenen Kommunikation. Die Respondenten sind auch in der Lage, unterschiedliche Verwendungsdomänen von Sprachen zu benennen: Ein Angehöriger der UOK KP listet u.a. Psalmen, Evangelium und Predigt auf und weist damit auf den vollen Funktionsradius des Ukrainischen in seiner Kirche hin. Im Fall der UOK MP nehme ich einen eingeschränkten Gebrauch des Ukrainischen an (z.B. wird es als Predigtsprache erwähnt), da als Liturgiesprache das Kirchenslavische in der russischen Redaktion verwendet wird. Insgesamt äußern die Respondenten ein aktives Bekenntnis zur Verwendung des Ukrainischen als Gottesdienstsprache und es kann keine prinzipielle Ablehnung nachgewiesen werden (jede moderne Standardssprache erfüllt demnach die Kriterien). Russisch wird hauptsächlich in Kombination mit dem Ukrainischen genannt, und die Befragten verhalten sich in unterschiedlichen Kommunikationssituationen stabil (d.h. sie wechseln kaum die Sprache).

Die überwiegende Mehrheit der Befragten (auch der Laien) ortet für die Kirche einen Handlungsauftrag in Bezug auf die Förderung des Ukrainischen, es kann jedoch keine Kirche identifiziert werden, die aktuell von den Probanden eindeutig mit der Sprachenfrage in Verbindung gebracht wird (sowohl positiv als auch negativ). Vergleichsweise überzeugt von der Förderung der Ukrainisierung in der eigenen Kirche sind Angehörige der UAOK und der UOK KP.

4.4 Der Diskurs über die Modernisierung der Kirchensprache

Im Zentrum des Diskurses über die Kirchensprache als Teilsystem der ukrainischen Standardsprache stehen die prinzipielle Existenz des konfessionellen Stils, Fragen der Normierung, die Gegenstandsbenennung (heilige Sprache, Sakralsprache, lingua

sacra, Kultsprache, konfessionelle Sprache, Gottesdienstsprache) sowie der „konfessionelle Stil“ als neuer Funktionalstil der SUM. Zielsetzungen des interkonfessionellen und interdisziplinären Diskurses über die Modernisierung der Kirchensprache sind die Schaffung einer verständlichen Sprache für die Evangelisierung der Gläubigen, die wissenschaftliche Konsolidierung der Theologie sowie der Ausbau einer funktionstüchtigen Standardsprache. Die Schwerpunkte der Auseinandersetzung mit der Kirchensprache liegen auf terminologischen Fragen, der Entwicklung neuer Ansätze im Hinblick auf die Neufassung liturgischer Bücher und auf der Auseinandersetzung mit historischen Vorbildern (Bibelübersetzungen). Die Normdebatte verläuft zunehmend institutionalisiert (UNAN, UKU) unter Einbindung der UOK MP (beispielsweise bei Konferenzen), wobei sich eine Überwindung der Ideologisierung sprachlicher Fragen abzeichnet.

Die Tatsache, dass sich heftige Diskussionen nicht nur an strukturell-sprachlichen Fragen entzünden, sondern auch an dogmatischen, sowie das Faktum, dass zuweilen in der Frage Primat der Form vs. Primat des Inhalts der zentrale strittige Punkt der Sprachdebatte gesehen wird, hat in der Öffentlichkeit den Eindruck entstehen lassen, in der Frage der Kirchensprache stünden Vertreter „philologischer Standpunkte“ denen völlig konträrer theologischer Ansichten gegenüber. Dem aktuellen Stand der Diskussion wird eine derartige Verkürzung der Positionen auf eine ausschließlich pro-ukrainische Orientierung „der“ Sprachwissenschaftler und eine pro-kirchenslavische „der“ Theologen allerdings nicht gerecht. Aus philologischer Sicht ist die historische Bedeutung des Kirchenslavischen unbestritten, genauso wie sich auch Theologen nicht grundsätzlich gegen eine Modernisierung der Kirchensprache verwehren. Das aktive Eintreten für eine Ukrainisierung der Liturgiesprache zieht nicht automatisch eine „Vernachlässigung“ des (feierlichen) Charakters der Liturgiesprache nach sich.

Der Diskurs stellt in diesem Zusammenhang nicht nur eine „objektive Abhandlung“ unterschiedlicher inhaltlicher Positionen dar, er ist gleichzeitig Ausdruck verschiedener Kommunikationsstrategien, die wegen ihres vermeintlichen ideologischen Charakters kritisiert werden. Auch die Ausführungen der von mir befragten Probanden lassen bestimmte Muster erkennen, es kann jedoch nicht in jedem Fall eine „ideologische Strategie“ belegt werden. Zu Sowjetzeiten bewusst geförderte kommunikative Strategien sind längst in den „normalen“ Sprachgebrauch integriert oder pa-

radoxer Weise (noch) Bestandteil desselben, sodass in der Kommunikation nicht immer deutlich zum Ausdruck kommt, ob der Sprecher eine bestimmte „Ideologie“ verfolgt oder einfach nicht auf seine Wortwahl achtet. Zusätzlich bedienen sich Vertreter gegensätzlicher Positionen häufig ähnlicher kommunikativer Strategien. Die Auskunftspersonen verwenden ideologisch belastete Ausdrücke bzw. Redewendungen, gleichzeitig äußern sie sich z.T. kritisch, sogar ironisch über eine „Ideologisierung“ der Sprachenfrage. In der (öffentlichen) Auseinandersetzung mit der Sprachenfrage hat der Sender daher explizit darauf zu achten, wie seine Botschaft dekodiert wird. Das betrifft selbst sprachwissenschaftliche Inhalte, beispielsweise wird die aus dem russisch-ukrainischen Sprachkontakt hervorgegangene Mischsprache Suržyk als Synonym für Archaismen, Kirchenslavismen, Dialektismen verwendet und die eigentliche Semantik verändert. Die Konstruktion nationaler, religiöser oder auch sprachlicher Identität wird jedoch durchaus kritisch hinterfragt und Probanden stehen mit Aussagen z.T. im Widerspruch zu (noch) verbreiteten Stereotypen.

4.5 Die Wahrnehmung der Sprachenfrage

Die Mehrheit der befragten Laien hat seit Beginn der politischen Transformation Veränderungen im Sprachgebrauch der eigenen Kirche (etwa in Form der Einführung des Ukrainischen) bemerkt, insbesondere Angehörige jener Kirchen, die im Außenauftritt auf eine nationale Orientierung setzen (UAOK und UOK KP). Heute wird in den ukrainischen Kirchen das Kirchenslavische aus dem Sprachgebrauch zurückgedrängt. Die Rolle der Predigtsprache ist längst auf das Ukrainische bzw. Russische im Fall der Ukrainischen Orthodoxen Kirche des Moskauer Patriarchats übergegangen, und auch im Bereich der Liturgie wird die moderne Standardsprache die einst universelle Kultursprache der *Slavia Orthodoxa* aller Wahrscheinlichkeit nach ablösen. Der Übergang der Liturgiesprache zum modernen Ukrainischen wird zweifellos von den Laien wahrgenommen (z.T. auch von solchen der UOK MP), aber als langwieriger Prozess beschrieben. In diesem Zusammenhang bleibt den Gläubigen auch die sprachliche Uneinheitlichkeit von Texten nicht verborgen. Probanden der UOK MP kennen die Problematik offensichtlich in Bezug auf das Russische.

Das grundsätzliche Interesse an sprachlichen Fragen und die metasprachliche Reflexion sind keineswegs Ausdruck einer profunden Kenntnis um sprachliche Spezifika des Kirchenslavischen oder des Diskurses (siehe auch Buchmayer 2005, die damals formulierten Aussagen konnten bestätigt werden). Wissenschaftliche Institutionen, an denen die Kirchensprache erforscht wird, sind den Laien unterschiedlicher Bildungsstufen ebenso wie kirchliche Medien weitgehend unbekannt (am ehesten werden griechisch-katholische Institutionen bzw. von vornherein solche der jeweils eigenen Denomination genannt). Die Vereinheitlichung der dem konfessionellen Stil zuzuordnenden Genres wird von den Probanden nicht als eigentliche Zielsetzung der Sprach- bzw. Normdebatte erkannt. Z.B. kommen Angehörige aller im Rahmen der Studie erfassten Kirchen mehr oder weniger mit unterschiedlichen Versionen des Vaterunser in Berührung (mit Ausnahme der Probanden der POK). Entsprechend tritt eine Mehrheit für eine Vereinheitlichung solcher Texte ein, empfindet jedoch gleichzeitig die im theoretischen Diskurs kritisierte sprachliche Uneinheitlichkeit nicht als störend.

Der Metadiskurs über die Bedeutung des Kirchenslavischen für die Slavia Orthodoxa zeigt, dass nicht nur Fragen der Struktur und Funktion den Gegenstand der Sprachendebatte bilden, sondern auch der identitätsstiftende Charakter der traditionellen Liturgiesprache. Dieser Symbolcharakter ist hauptsächlich Gegenstand theoretischer Diskussionen, z.B. betrachten die von mir Befragten das Kirchenslavische nur z.T. als „Stein im Fundament der Kirche“ (am ehesten Angehörige der UOK MP und der POK). Die Studienteilnehmer setzen sich mit dem Kirchenslavischen zwar auf eine abstrakte Art und Weise auseinander (z.B. im Zusammenhang mit der Bedeutung des Kirchenslavischen für die individuell empfundene religiöse Identität). Im Alltag nehmen sie seine Verwendung jedoch nicht immer bewusst wahr, oft sind sie nicht in der Lage, während des Gottesdienstes kirchenslavische Elemente der Liturgie zu identifizieren. Vielmehr prägen unter den Kirchenangehörigen verbreitete Stereotypen die Beurteilung des Kirchenslavischen (z.B. wird es mit dem Russischen assoziiert). Die Debatte über die Vereinheitlichung der Kirchensprache beschränkt sich aller Wahrscheinlichkeit nach auf Gelehrtenkreise und hat für den konkreten Glaubensalltag sowohl von Laien als auch von Priestern wenig Relevanz. Dennoch stößt die Zielsetzung einer vereinheitlichten Kirchensprache bei der Mehrheit der Befragten auf Zustimmung.

4.6 Spezifika der Sprachenfrage in der UOK MP

In der Öffentlichkeit wird zuweilen die „politische Mobilität“, die sich vermeintlich im Desinteresse und sogar der Ablehnung der ukrainischen Sprache äußert, kritisiert. Tatsächlich vermitteln die Befragungsergebnisse den Eindruck, dass sich Angehörige der UOK MP dem Ukrainischen bzw. ethnisch gefassten Identitätskonstruktionen gegenüber nicht a priori negativ, sondern defensiv verhalten. Kontroversiell diskutierte Themen werden eher „ausgeblendet“, wie sich auch anhand offizieller Stellungnahmen der Amtskirche (beispielsweise in kirchlichen Medien, Presseaussendungen) nachvollziehen lässt. Die Sprachendebatte wird in der UOK MP auf einem allgemeinen Niveau geführt (ohne deutliche Bezugnahme auf das Ukrainische), wobei die Wahrnehmung und Beurteilung der sprachlichen Situation maßgeblich vom Verhältnis der kirchlichen Hierarchie zum Übergang in eine moderne Standardsprache geprägt ist. Nicht die Verwendung des Ukrainischen stellt das zentrale Problem dar, sondern das noch nicht zur Gänze geklärte Verhältnis der Kirche zur "Vervolkssprachlichung". Z.B. eignet sich auch nach Ansicht der Befragten der UOK MP die jeweils relevante Standardsprache für den Gebrauch in der Liturgie und eine signifikante Mehrheit der aus der Westukraine stammenden Angehörigen der UOK MP erkennt keinen Widerspruch der "Vervolkssprachlichung" der Liturgie zum Wesen der Orthodoxie. Offensichtlich ist die Wahrung der orthodoxen Tradition mit der Verwendung moderner Standardsprachen während des Gottesdienstes vereinbar, obwohl die Förderung des Ukrainischen als Kirchensprache kein zentrales Anliegen darstellt. Stärker als bei Probanden der UAOK, UGKK oder auch UOK KP wird das Kirchenslavische als integratives Element der eigenen religiösen Identität geschätzt und entsprechend dem Ukrainischen als Gottesdienstsprache vorgezogen (ähnlich wie bei Angehörigen der RGKK und den sog. „Büßern“).

4.7 Ausblick

Weder für die UGKK noch für die UOK KP ist mit einer Renaissance des Kirchenslavischen, die über „Brauchtumspflege“ hinausgeht, zu rechnen, da die Frage nach den Perspektiven für das Kirchenslavische von Experten gleichermaßen wie von Laien beider Denominationen mehrheitlich negativ beantwortet wird. Obgleich in den

Augen der Probanden dem Kirchenslavische künftig keine „großen Perspektiven“ beschieden sind und lediglich von einer begrenzten Bereitschaft zur aktiven Auseinandersetzung mit dem Kirchenslavischen auszugehen ist, wird durchaus Wert auf die Pflege der kirchenslavischen Tradition gelegt (z.B. in Form eines besonderen Schwerpunkts bei der Ausbildung des klerikalen Nachwuchses). Die traditionelle Kirchensprache der *Slavia Orthodoxa* ist den Befragten vertraut, sodass letztere mehrheitlich keine sprachlichen Probleme während des Gottesdienstes erleben, ist jedoch kein Gegenstand intensiver Reflexion. Daher stellt sich in Bezug auf die Sprachdebatte die Frage, ob das Kirchenslavische nicht zu einem „Sekundärsymbol“ kirchlicher Identität geworden ist.

Der Wunsch nach aktiver Förderung des Ukrainischen steht nicht im Widerspruch mit der Wertschätzung für die kirchenslavische Tradition. Bei den Probanden „originär“ ukrainischer Kirchen des byzantinischen Ritus ist eine mehrheitlich positive Einstellung zu einer generellen Ablösung des Kirchenslavischen durch die moderne Standardsprache beobachtbar. Die relativ gesehen größte Affinität zum Kirchenslavischen weisen in diesem Zusammenhang Laien der UOK KP auf. Entsprechend dem allgemeinen Rollenverständnis der Studienteilnehmer sollen sich v.a. Theologen in einer interdisziplinären Auseinandersetzung unter Miteinbeziehung von Philologen und Berücksichtigung der Laien auf die Entwicklung der modernen Liturgiesprache konzentrieren.

Die sprachliche Erneuerung findet zunehmend auch über konfessionelle Grenzen hinweg Beachtung: Z.B. sind innerhalb der UOK MP neben der offiziell approbierten Synodalübersetzung die Fassungen nach Ohijenko und Kuliš zumindest einem Teil der Angehörigen bekannt sind. Darüber hinaus ist die Tatsache, dass Theologen und Kleriker mindestens zwei in unterschiedlichen Traditionen stehende Übersetzungen kennen, Ausdruck einer aktiven theoretischen und interkonfessionellen Auseinandersetzung mit der Thematik.

Insgesamt sind die Ergebnisse als Wunsch nach einem maßvollen Umstieg auf die moderne ukrainische Standardsprache (SUM) zu verstehen (z.B. in Form eines partiellen Ersatzes des Kirchenslavischen). Ausschlaggebend für diese Sichtweise könnte die Befürchtung eines mit der rigoros verfolgten Ukrainisierung einhergehenden Verlusts der sakralen Symbolkraft, der byzantinischen Prägung des

Kirchenslavischen und letztlich eines Teils der Tradition, auf die sich die Kirchen des byzantinischen Ritus berufen, sein.

5 Соціолінгвістичні аспекти актуального мовного питання в українських церквах візантійського обряду, Мануела Міклас

Дана робота опирається на укладену під керівництвом професора Міхаеля Мозера (Інститут славістики Віденського університету) наукову працю «Соціологічні аспекти актуального мовного питання в українських церквах візантійського обряду», що з'явилася у рамках проекту Фонду підтримки наукових досліджень (FWF) «P-15184 Українська мова як мова церкви» (Buchmayer 2005: 243 ст.ст.) та представляє собою саме такий аналіз мовного питання у церквах візантійського обряду, який виходить поза теоретичний дискурс та підкріплюється різноманітними методами досліджень та значимістю мовного питання у релігійному побуті українських християн.

Мабуть, жодне інше посттоталітарне суспільство Східної Європи не є настільки поділеним у політичному та релігійному плані як українське. В Україні нетривала традиція суверенітету, впродовж багатьох століть вона була поділена між великими державами. Короткій фазі державного суверенітету на початку XX сторіччя прослідували десятиліття радянської диктатури. У мовних питаннях це означало свідоме утискання національних мов. (напр. білоруської, української). Спрямована міграційна та мовна політика призвела до того, що сьогодні прибл. 18% українського населення можна віднести до етнічних росіян і до домінування російської мови на побутовому рівні у східних та південних областях. У цьому випадку можна говорити про двомовність. Така мовна специфічність може трактуватися як «вторинний симптом» етнічного, соціального та релігійного поділу українського суспільства.

Суспільно-політичні умови, принесені зміною, впливають в значній мірі на мову. В даний час українська мова перебуває, судячи з усього, у фазі консолідації, яка, щораз сильніше охоплює чутливу сферу релігії. Сприйняття даних змін через мовознавство має сьогодні декілька центральних недоліків:

Як і раніше, немає ґрунтовних досліджень мовної ситуації у церквах, а також чіткого визначення «церковної мови». Відтак я працюю із предметом дослідження відповідно до таких пунктів:

- Екстралінгвістичні аспекти мовного питання у церквах візантійського обряду,
- Починання у дискурсі про відновлення церковної мови,
- Важливість мовного питання та мовних дебатів у житті віруючих християн.

Під час наукового дослідження церков, досліднику відкривається цілий спектр із прибл. 70 різних християнських спільнот, тому обмеження поля дослідження є доцільним. Критерієм вважатимемо категорію „візантійський обряд“, який у мовному плані об'єднує наступні українські Церкви: Українська Православна Церква (Московського Патріархату, УПЦ МП), Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ), Українська Православна Церква Київського Патріархату (УПЦ КП) та Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ).

Дана робота являє собою результат багатьох методів досліджень, вона поєднує навчання та (змістовий) аналіз «продуктів людської праці» (первинні та вторинні тексти) із опитуванням про актуальну людську поведінку (шляхом якісного та кількісного опитування, або ж шляхом інформації, здобутої в усних розмовах у «звичному оточенні»). Виходячи із вище вказаних інтерв'ю з експертами та з результатів якісного опитування 46 філологів та теологів про спектр думок стосовно питань церковної мови у 2003-2004рр. було опитано більше ніж 400 українців стосовно мовної ситуації у церкві. Особлива увага приділялася сприйняттю мовної ситуації, розумінню релігійної та мовної ідентичності, використанню української мови під час проведення Служби Божої із «погляду зсередини» та з «зовнішньої перспективи», оцінці переходу від церковно-слов'янської мови, а також сприйняттю так званої «традиційної церкви», міжконфесійних конфліктів та оцінюванню співіснування різних церков. Інструментарій опитування було розмножено та роздано у два етапи (щоразу по 500 шт.).

5.1 Мовна практика у церквах візантійського обряду

Українська Православна Церква Московського Патріархату (УПЦ МП) з понад 10.000 парафій є найбільшою спільнотою віруючих в Україні, вона об'єднує прибл. третину усіх християн України, та частково сприймається населенням як «філіал» Російської Православної Церкви. Спроба побудувати власну Українську Церкву, датується початком 1990-х років, коли було засновано Української Православної Церкви Київського Патріархату (УПЦ КП). Після довгих переговорів стосовно особи патріарха Філарета (Михайло Денисенко) від цієї Церкви відкололася частина духовництва та завдяки підтримці української діаспори приєдналася до підсиленої таким кроком Української Православної Автокефальної Церкви. Особливо у центральних та південно-східних регіонах ці і досі «неканонічні» громади вважаються опорою для національно налаштованих українців. На заході України подібна функція відводиться УГКЦ, котра повернулася із підпілля та має особливий статус партикулярної Церкви у Римо-Католицькій Церкві. Роками вже ведуться спекуляції навколо об'єднання цих церков у одну національну церкву, проте, етнічні та соціальні напруги в країні відсовують у далеке майбутнє візію єдиної української церкви. Окрім того, ані Українській Греко-Католицькій Церкві, ані трьом православним церквам не вдалося утвердитися як українській національній церкві у країні.

Статистичні джерела, близькі по часу до даного кількісного дослідження, містять різні відомості про конфесійну приналежність українців, тому я опираюся тут у своєму аналізі на різні джерела даних (всеукраїнський перепис населення 2001, RISU, Центр Разумкова). Згідно із ними, на даний час приблизно 60% населення України є віруючими християнами (Шангіна 2007: 21). 15,4% дорослого населення усієї України належать до Української Православної Церкви Московського Патріархату, інші 11% – до Української Православної Церкви Київського Патріархату, 7,6% – до Української Греко-Католицької Церкви, а 0,7% – до Української Автокефальної Церкви. До інших конфесій можна віднести прибл. 3% населення, за винятком євангельських церков, котрі у окремих регіонах України дуже широко представлені, та, відносно кількості віруючих та парафій, належать до найбільших сект. Практично усі конфесії на Україні мають регіональний характер та є регіонально обмеженими у своїх структурах. На півночі України майже половина релігійних громад належить УПЦ МП, доволі

широко представлена тут і УПЦ КП. Східні регіони України – їх в літературі описано як «менш релігійні» - визначаються протестантськими громадами. Окрім цього, на цей регіон припадає 45,8% парафій УПЦ МП. У південних регіонах УПЦ МП представлена так само широко, як і на півночі та сході, у цьому регіоні дуже незначна кількість парафіян церкви Київського патріархату. На півдні країни практично немає автокефальних парафій. Конфесійно неоднорідною є також і Західна Україна. У Львівській та Івано-Франківській областях УГКЦ, церква із західноукраїнським характером, займає провідну роль. Тут також знаходяться важливі регіональні центри УАПЦ. Кожну з перерахованих церков, відповідно до її впливу на суспільство, можна віднести до певного регіону, причому, з огляду на розподіл громад на території країни, статус національної церкви найвірогідніше можна надати УПЦ МП.

Мовний побут формується у церквах складно: з одного боку російсько-українська двомовність впливає на спілкування віруючих майже усіх релігійних спільнот в залежності від географічного розташування. Окрім цього, навіть у тих церквах, де українська мова вживається принципово, не сформувалася єдина церковна мова у вузькому сенсі. Вже саме визначення поняття „церковна мова” викликає труднощі, тим паче з’ясування його змісту. У поширених теологічних словниках та згідно із класифікацією староруського письменства за Верещагіним термін «церковна мова» стосується використання мови у перекладах Біблії, у літургії, навчанні, у церковному праві та управлінні та визначає мову Старого та Нового Завітів (СЗ та НЗ) та мову літургії як основні області застосування. Для церков візантійського обряду ще важче виокремити ці поняття, ніж напр. у римо-католицькій Церкві, через значення церковно-слов’янської мови як наднаціональної мови *Slavia Orthodoxa*. Процес заміни церковно-слов’янської мови сучасними мовами не можна порівняти із процесом заміни латинської мови місцевими (корінними) мовами. Церковно-слов’янська мова – перша літературна мова слов’ян, проте нею, на противагу іншим класичним мовам ніколи активно не розмовляли. Як мова, виведена із граматичних та риторичних норм, вона у повній мірі відповідала критерію «*dignitas*», тобто, релігійній, соціальній та літературній (художній) функції, приписаній їй. Думки, викладені у (римо-католицьких) довідниках, за якими церковно-слов’янська літургічна мова протиставляється сучасним національним мовам (у відповідності до ролі латинської

мови у римо-католицькій церкві), є надто поверхневими. З іншого боку, в православних церквах спостерігається асоціація так званого наближення мови літургії до народної із змінами в Католицькій Церкві та їх повним не прийняттям. Спостерігається також і те, що поняття „народна мова” включає в себе етнічну складову, в той час, як «*Lingua Vernacula*» виражає світський характер мови (на противагу церковній мові як релігійній формі вираження).

Тематичний комплекс «церковна мова» у церквах візантійського обряду не можна описати ані мовознавством, ані теологією із допомогою їх типових засобів, тому доцільним є спільний розгляд. Згідно із Mohrmann (Lang 2007: 115) культова мова має три центральні тенденції: консервування мовних форм, що мають ефект архаїки, зв'язок із старою релігійною традицією шляхом використання іншомовних слів та риторична стерилізація. Мовознавство може точно описати ці риси (напр. на рівні стилістики, морфології та лексики) та віднести їх до відповідного функціонального стилю сучасної літературної української мови.

Спілкування (а саме усне спілкування співробітників, членів управління та церковних органів і т.п.) описаних тут конфесій відображає загальні соціальні, демографічні а також мовні відносини в Україні: в той час як, наприклад, в Українській Православній Церкві Київського Патріархату та Автокефальній Православній Церкві і Українській Греко-Католицькій Церкві домінує українська мова, то в Українській Православній Церкві Московського Патріархату, яка глибоко укорінилася на сході країни, переважає російська мова має. У секторі друкованих ЗМІ, близьких до церкви, україномовна продукція не може пробитися крізь імпортовану з Росії, чи фінансовану російськими джерелами продукцію, хоча обидві мови однаково відповідають вимогам публіцистичного стилю мовлення. На це впливає також часто цитована «російська інформаційна експансія». Незнання мови багатьма членами церков, як духовенства, так і мирян пояснюється радянською маргіналізацією української мови. У 90-х роках українським церквам було поставлено вимоги, доносити віру до мирян на зрозумілій їм мові. Після здобуття незалежності у різних церквах з'являлися різні, з мовного погляду, публікації. Особливо у візантійській літургії проявилася ситуація конкуренції декількох мов на різних рівнях: у зв'язку із російсько-українською двомовністю декілька розвинених сучасних літературних мов почали конкурувати одна з одною, а потім, як наслідок, почалася конкуренція різних редакцій церковно-

слов'янської мови у літургії та церковно-слов'янської мови як класичної мови конфесійного стилю із сучасними літературними мовами. Активне використання церковно-слов'янської мови зменшилося перш за все в церквах УАПЦ та УПЦ КП, а тому факту, що сучасні літературні мови з історичного погляду покривають зовсім інші функціональні поля, ніж церковно-слов'янська мова зі спеціальною термінологією, було приділено надто мало уваги. Маргіналізація релігії у радянські часи пришвидшила занепад церковно-слов'янської мови та спричинила повільний розвиток конфесійного стилю в українській мові.

Офіційні церкви долають мовні проблеми у такий спосіб: в УАПЦ згідно із Рішенням Статуту від 1997 року поряд із використанням української мови можливе також використання церковно-слов'янської. На сьогоднішній день, після різкого відходу від церковно-слов'янської мови, тенденційно відбувається обережне поводження із нею (напр. у духовній семінарії УАПЦ у Львові викладається церковно-слов'янська мова, аби уникнути її пасивного розуміння майбутнім духівництвом). Первинними джерелами права для УГКЦ у мовних питаннях вважаються положення *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* (СCEO, ст. 654-657), а також норми партикулярного права (синодальне право і тп.). Греко-католицьке Богослужіння обов'язково повинне проводитися церковно-слов'янською мовою, а українська мова використовується як факультативна. На практиці, на бажання віруючих, можуть правитися по чергово українські та церковно-слов'янські літургії. У деяких церквах, передусім у монастирях, літургії здійснюються різними мовами. Зазвичай, у будні дні відправляються україномовні літургії, а у святкові – церковно-слов'янські (студити відправляють утрєні та вечірні теж церковно-слов'янською мовою). На практиці, україномовний молитовник, виданий в Римі / Торонто 1990 р. орденем отців Василіян («Молитвослов»), користується загальним визнанням, а також молитовник «Прийдіте поклонімося», що з'явився у видавництві «Свічадо» 2002р. Окрім них, використовують також апробовану Й. Сліпим у 1968р українсько-церковно-слов'янську версію «Священної і Божественної літургії во святих отця нашого Йоана Золотоустого», що вийшла друком в 1996р. До сьогоднішнього дня УГКЦ бракує важливих перекладів, тому використовуються тексти, видані діаспорою, або іншомовні джерела, чи їх переклади. В літургії Української Православної Церкви Київського Патріархату можна використовувати українську та церковно-слов'янську

мови в однаковій мірі, згідно з рішенням єпископського синоду 1992 р. Особливим визнанням користується офіційно виданий у 1995 році україномовний требник, до 2003 року було апробовано приблизно 15 книг, серед них Часослов, Псалми та Новий Завіт. Положення, прийняті 2000р. Церковним Собором УПЦ КП, а саме Устав від 2004 року чітко вказують на довготермінову заміну церковно-слов'янської мови українською. Згідно із Рішенням Собору літургійною мовою Української Православної Церкви Московського патріархату було визнано церковно-слов'янську мову у її так званому «східному» та «західному» варіанті. Критики вбачають у цій дикції офіційне закріплення домінування російської редакції церковно-слов'янської мови в літургії цієї церкви. Факультативно, дозволяється використання «сучасних літературних мов» для проповідування. До 2008 року включно я не змогла знайти жодних норм, котрі б стосувалися використання української мови.

Кожна з чотирьох церков стоїть перед оновленням сакральної мови з метою оптимального розуміння віруючими. У зв'язку із цим, українізація літургічних текстів представляє собою апогей та одночасне завершення переходу церков на українську мову. При цьому, усі общини цілком реально усвідомлюють, що літургія може проводитися також і сучасною літературною українською мовою. Але, наразі, вони ще не змогли дійти згоди відносно способу, чи обсягу модернізування.

5.2 Відновлення української церковної мови у контексті мовного питання

Українська мова з різною швидкістю впливається у окремі сфери церковного вживання мови: в той час як її придатність як мови проповідування вже не піддається сумніву, мовна українізація літургічних текстів все ще перебуває на стадії дискусії. А це помітно не лише під час проведення богослужіння, але також і у галузі теології, релігієзнавства та мовознавства, де (наукова) рефлексія ускладнюється прогалинами в термінології. До сьогодні не було реалізовано єдиної церковної мови, а відповідна система сучасної літературної української мови теж знаходиться на стадії дискусії.

В процесі розвитку та стандартизації єдиної церковної мови не було точно визначено відповідний функціональний стиль. Не описані ні єдині позначення, ні лексичні та граматичні особливості. На даний час для відображення релігійної мови як субсистеми, чи функціонального стилю сучасної літературної мови використовується термін «конфесійний стиль», який охоплює «теологічні» та «літургічні» підстили. Розглядаючи конфесійний стиль з точки зору науки, основним питанням, як і раніше, залишається питання термінології. До сучасної літературної української мови належить так звана сакральна лексика, елементи якої за певних контекстуальних умов можуть містити теологічну семантику. Зв'язаними із конфесійним стилем є так звані церковно-теологічні терміни (а саме поняття, позначені як «богословські терміни», «богословізма»), вони охоплюються поняттям «богословська термінологія» та позначають або ж церковні реалії (як конфесійні терміни) або відносяться до підгрупи теологічної спеціальної термінології. Церковна термінологія у порівнянні із теологічною термінологією має вже більший ступінь диференціювання, Петрович (2000: ст.35) розрізняє наступні термінологічні класи української церковної термінології: загальні позначення східного обряду, позначення предметів, літургічні позначення для свят року, релігійні позначення місць, позначення молитов та релігійних дій та осіб. Вона відрізняється у залежності від тої чи іншої конфесії більшою чи меншою наявністю греко-візантійського характеру (запозичення, калькування з грецької мови) та багатством варіантів, котре зводиться до різних шляхів адаптації до української мови та до відсутності норм і стосується головним чином реалій українських церков візантійського обряду.

Осередком конфесійного стилю є так звана перекладена література – передусім переклади *Sacra Scriptura*, а також літургічних текстів. Фахівці скептично ставляться до літургічних текстів, що в минулому у значних кількостях були опубліковані без апробації відповідної церкви, тому предмет мовних дебатів в українських церквах візантійського обряду можна сформулювати таким чином: «Хто і як перекладає, які тексти, з якої мови та на яку?». У той час, як єдиний переклад Біблії українською мовою, долаючи конфесійні кордони, набирає вже конкретних форм, (діяльність Українського Біблійного Товариства, в якому об'єднуються представники різних конфесій та наукових дисциплін), видання нових літургічних книг із фіксованими та варіативними частинами лі-

тургії є надто ризикованим. Ці тексти вкоренилися у специфічній традиції кожної з церков і, як результат, передані у різних редакціях. Тобто, при роботі із церковно-слов'янськими джерелами виникає питання, чи слід звертатися до текстів, які наявні у «*redactio ruthena*» (офіційне римо-католицьке видання церковно-слов'янських текстів [Шманько 2002], чи до церковно-слов'янських текстів Київської традиції. Саме звертання до церковно-слов'янської спадщини відбувається у різний спосіб: представники пуристичного руху концентруються надто сильно на народній мові. У Варшавській школі, яка продовжила методику І.Огієнка (І пол. ХХ ст.), здійснюється точний переклад з грецької мови за взірцем грецьких літургійних текстів. Продукт такого перекладу як правило є погано зрозумілим, а новий переклад із грецької мови – майже нереальним. Проте сильнішою та помітнішою є тенденція архаїзації українських текстів на зразок перекладів в редакції патріарха Й. Сліпого (передусім в Українській Греко-Католицькій Церкві, але також і в УПЦ КП).

За прагненням створення єдиної церковної мови та відповідного між-дисциплінарного діалогу стоять дуже різні мотиви: з погляду релігійних інституцій мова – це зв'язок між віруючими та Церквою, з погляду теології її уніфікація служить стандартизації наукової консолідації теології (Петрович 1997: 3), мовознавство ставить на перший план розширення функціональної літературної мови. Проте спільною є потреба створення мови, яка б відповідала вимогам церкви. Тому в останні роки прослідковується інституціоналізація дискусій про систематизацію мови: організовуються круглі столи та конференції, з метою залучення експертів з різних дисциплін до розробки відповідних норм. Активну участь у вирішенні цих мовних проблем беруть установи, близькі до Греко-католицької церкви. Вони підтримують міждисциплінарну співпрацю із високопосадовими представниками інших Церков та членами Академії Наук України (НАН). Із 1997 року Інститут української церковної термінології при Католицькому університеті у м. Львові працює над координацією роботи над термінологією. Першими досягненнями та водночас починаннями на шляху інституціоналізації є дві конференції, організовані Католицьким університетом (УКУ), які надали можливість фахівцям подискутувати навколо мовних питань в українських церквах, вперше до обговорення були залучені і представники Православної Церкви Московського Патріархату. Після динамічного розвитку на зламі століть, в останні

роки дебати призупинилися, як і реалізація сформульованих ними цілей. Проте завдяки термінологічно-орфографічному довіднику для теологів та редакторів теологічних текстів, виданого у 2005 році Інститутом української церковної термінології, було зроблено важливий крок на шляху систематизації. Основна увага присвячена, звичайно, вибору словоформ, проте у зв'язку із цим описуються також і питання словотвору.

Сьогоднішні дебати близькі до висновку, що передусім, зважаючи на відносини церковної мови до її церковно-слов'янської спадщини, а саме церковно-слов'янської мови взагалі, домінує модеративно-інкультуративна концепція мовної українізації. Умовою розвитку та систематизації конфесійного стилю є врахування специфіки української мови при прийнятті іншомовних елементів. Повна українізація літургічної мови завершиться через одне-два покоління.¹

Дискурс не представляє собою тільки один «об'єктивний розгляд» різних змістових позицій, він водночас виражає комунікативні стратегії, які через свій ідеологічний характер піддаються критиці. Серед висловлювань опитаних мною респондентів є такі випадки, проте, не в кожному випадку можна висувати звинувачення стосовно будь-якої «ідеологічної стратегії». Комунікативні стратегії, що свідомо підтримувалися в радянські часи, вже давно інтегровані у «нормальне» вживання мови, парадоксальним є те, що ці стратегії є (ще) частиною цього вживання мови, і під час спілкування важко розпізнати, чи мовець переслідує певну «ідеологію» чи просто не зважає на свій вибір слів. Прихильники протилежних позицій часто послуговуються подібними комунікативними стратегіями. Респонденти використовують ідеологічно навантажені вирази та словосполучення, проте водночас вони висловлюються частково критично про «ідеологізацію» мовного питання. Це стосується навіть мовознавчої тематики, як для прикладу, форма мови, що виникла в результаті контакту української та російської мов – суржик часто використовується як синонім до архаїзмів, церковно-слов'янізмів, діалектизмів, що змінює автентичну семантику. Конструкція національної, релігійної, а також і мовної ідентичності часто ставиться під сумнів, а респонденти із своїми висловлюваннями частково суперечать досі (ще) поширеним стереотипам.

Чи гармоніює теоретичний дискурс із спостереженнями мовного питання на буденному рівні та перспективами, що очікуються «на полі» української церковної мови? Аналіз проведеного мною кількісного опитування присвячений з'ясуванню даного питання.

5.3 Висловлювання щодо мовного питання з середовища

5.3.1 Учасники дослідження

Незважаючи на сформульовану на початку мету репрезентативного для усієї України дослідження, у зв'язку з логістичними витратами, дослідження було обмежено Західною та Центральною Україною. 32% із 447 повністю заповнених та готових до оцінювання анкет належали віруючим УПЦ КП, 28% - УГКЦ, 19% - особи, приналежні до УАПЦ, 4% або 10% - члени «інших церков» або ж Римо-Католицької Церкви, а 8% опитаних – члени УПЦ МП. Оскільки у деяких запитаннях «фахове знання» (напр. щодо церковно-слов'янської мови) впливає на відповідь, то я розрізняю у інтерпретуванні результатів опитування «Українська мова як мова церкви – актуальна ситуація та перспективи» висловлювання «Теологів та духівництва» (138) та 309 «мирян», що брали участь у дослідженні.

На першому етапі дослідження у респондентів спостерігалася скептична реакція на мої задуми, причину чого з одного боку я вбачаю в недостатньому досвіді опитувань, з іншого боку – в негативних спогадах про обмеження вільного висловлення думок перед політичними трансформаціями. Яскраво виражена чутливість, у порівнянні з іншими респондентами, до комплексу запитань, аж навіть певна негативна реакція, виявилася у членів УПЦ МП, через що було видалено одне запитання із анкети. Інші респонденти реагували із захопленням та повернули заповнені ними анкети, на частині яких вказали свої імена та місця проживання. В загальному, респонденти інтенсивно попрацювали із анкетними листками та занотували на них багато додаткових коментарів.

Більшість респондентів (79%) проживає у регіонах, де домінують традиційні УАПЦ, УПЦ КП та УГКЦ (Захід та Центр України). Згідно із публікаціями Центру Разумкова до участі в дослідженні долучилися здебільшого

мешканці областей з порівняно високою часткою віруючих серед населення (південь та північ країни вважаються менш релігійними). Вибірки УГКЦ та УПЦ КП виявили високу структурну подібність (вік, походження, відношення до конфесії ітд.), тому вони особливо підходять для контрастного розгляду висловлювань на теми конструкцій ідентичності та її значення для мовного питання, для сприйняття буднів віруючих та майбутнього церковної мови. Наприклад, миряни УПЦ КП, незважаючи на різне регіональне походження, проявляють в багатьох місцях опитування порівняно однакові погляди, які, на мій погляд, можна окреслити «національно свідомими».

У групі мирян УАПЦ виявлено порівняно найвищу частку «одномовних» респондентів, згідно їх самооцінки та висловлювань (90%), проте ж, російсько-українська двомовність відіграє у житті п'яти респондентів свою роль. У групі греко-католицьких респондентів російсько-український білінгвізм обмежується, лише з одним винятком, походженням опитаних із сходу та центру країни. У стосунку мирян УПЦ КП впадає відразу у вічі те, що навіть західноукраїнські миряни називають російську мову (у формі «однаково обидві мови»). Чотири п'ятих називають українську мову, для однієї п'ятої російська мова також є релевантною для повсякденного спілкування. Російська в основному називається у комбінації із українською мовою, і тільки двоє опитаних, що походять зі сходу, обмежуються можливістю відповіді «російська».

Результати даного дослідження відображають передусім погляд молодих українців на мовне питання у церквах візантійського обряду, оскільки 60% усіх респондентів, які брали участь в опитуванні молодші 31 року. Це зумовлено доступом до респондентів у державних чи теологічних навчальних закладах та більшій готовності молодших членів парафій до опитування. Майже усі миряни мають закінчену середню шкільну, а той вищу освіту. Винятками є анкети УАПЦ, а також УПЦ МП (із часткою випускників вищих шкіл приблизно третина респондентів у кожній церкві, та з 13% і 12% осіб з незакінченою шкільною освітою).

Активними християнами я називаю тих мирян, котрі відвідують регулярно Богослужіння з власної волі та бажання. На противагу їм, так званий «соціальний християнин» є хрещеним, проте не належить до тих, хто ходить до церкви. Я виходжу з гіпотези, що «активні християни», завдяки їх знанню мовного пи-

тання, здобутому у «повсякденній вірі», по-іншому оцінюють визначені теми, ніж «соціальні християни». В центрі дослідження стоїть також визначення ставлення в контексті зв'язків між нацією, релігією та мовою. Бо вони часто вважаються в межах сучасного дискурсу про мовне питання в українських церквах візантійського обряду важливим фактором.

Миряни УАПЦ, які брали участь у дослідженні, у порівнянні з іншими конфесіями, активно ходять до церкви (74%), порівняно високим є також відсоток у римо-католиків. Окрім цього про регулярну участь у Службі Божій заявили також усі миряни РГКЦ та Покутники. На противагу опитаним із РКЦ та УАПЦ тільки 36% членів УПЦ МП регулярно відвідують Богослужіння. Майже ідентично поведуться миряни УГКЦ та УПЦ КП: в обох випадках кількість тих, хто ходить до церкви та осіб, котрі відвідують Богослужіння рідко (із легкою перевагою «хрещених мирян») практично однакова. З огляду на додатковий вимір диференціювання між активними та соціальними християнами, визначається група так званих «віруючих мирян». Вони виконують не тільки регулярні ритуальні дії, проте також знають щонайменше один друкований церковний ЗМІ. Частка «віруючих мирян» є найбільшою відповідно серед членів РКЦ і УАПЦ.

Погляд переважно молодих респондентів на власні шкільні роки, та переважно позитивне оцінювання обставин, в яких респонденти вивчали українську мову (70%), показує, що вони оцінюють відносини в навчальних закладах оптимістичніше, ніж дорослі, котрі в радянські часи піддавалися «шкільній соціалізації». Індивідуальний рівень освіти респондента у даному контексті має незначний вплив на суб'єктивне відчуття. На мою думку, відбулася зміна поколінь так, що пострадянські шаблони аргументування втрачають свою значимість у мовних дебатах.

5.3.2 Конструкції ідентичності та їх значення для мовного питання

В радянській традиції було так, що українська нація розглядалася як «сучасний продукт відколу» від російської, пізніше були спроби, започаткувати формування національної ідентичності. Результати опитування близькі до висновку, що дебати про початки української національної ідентичності мали вплив на гро-

мадську думку. Для більше ніж двох третин усіх 447 опитаних витоки української національної ідентичності пов'язані із виникненням Київської Русі. Значно менше опитаних вибирають із запропонованих варіантів відповідь «доби козацької України». І тільки члени УПЦ КП у цьому питанні не одноголосні. Також для осіб, котрі у повсякденному житті спілкуються російською мовою, а також для двомовних респондентів, формування національної ідентичності пов'язане вірогідно із цим історичним етапом. Респонденти, на думку яких, український народ не є православним, рідше вважають часом виникнення української нації епоху Київської Русі, ніж ті особи, котрі визнають «православну ідентичність» українців (55% проти 74%).

Метадискурс про значення церковно-слов'янської мови для *Slavia Orthodoxa* показує, на мій погляд, що не тільки питання структури та функції утворюють предмет мовних дебатів, але й до предмету належить характер традиційної літургічної мови, котрий формує у свій спосіб ідентичність. Цей символічний характер і є головним чином предметом теоретичних дискусій, наприклад, опитані мною вважають церковно-слов'янську мову лише частково «каменем у фундаменті церкви» (найчастіше приналежні до УПЦ МП та Покутники). Для християн, що стоять поза межами візантійської традиції, такий контекст взагалі не оцінюється. Формули типу «церковно-слов'янська мова є каменем у фундаменті живої церкви» поляризують теологів та духовенство більше, ніж мирян. Значна більшість опитаних теологів та духовних осіб (включно із респондентами УПЦ МП, що походять із західної України) не бачать протиріччя у спрощенні мови літургії задля православ'я (74% опитаних). Очевидно, збереження православної традиції вбачається разом із використанням сучасних літературних мов під час богослужінь.

Свідомий аналіз власної національної ідентичності асоціюється в багатьох центрально-європейських суспільствах із перекладом Святого Письма власною «народною мовою», оскільки національне відродження XIX – XX ст. є в Центральній Європі такою фазою, в якій (частково знову) було зроблено спробу, перекласти Святе Письмо сучасними національними мовами. Переклад Святого Письма у сприйнятті учасників дослідження (як мирян, так і духовних осіб) однозначно пов'язується із національним відродженням, особливо, з погляду опитаних представників духовенства УАПЦ та УПЦ КП. Тільки

представники УПЦ МП не відстоюють чітких позицій. Із перших трьох повних перекладів Біблії сучасного часу опитані знають тільки переклад Івана Огієнка, причому, на мою думку, причиною його популярності слід вважати його значення у політичних подіях першої половини ХХ ст. Його переклад називають в першу чергу опитані із УАПЦ та УПЦ КП. Переклад Івана Куліша є відомим мабуть в колах фахівців, оскільки трохи більше третини опитаних мирян, в основному Покутників зазначає, що вони знають про існування цього перекладу. Ще менш відомим є переклад Івана Хоменка: про переклад, котрий виник у католицькій традиції, згадує тільки кожен десятий мирянин та кожен третій теолог (тут передовсім УГКЦ та УПЦ КП). Проте слід звернути увагу на те, що традиція перекладу Біблії виходить поза всякі конфесійні межі, напр. в межах УПЦ МП поряд із офіційно апробованим синодальним перекладом частині опитаних є відомі переклади Куліша та Огієнка. Виходячи з цього, я приходжу до висновку, що теологи та духовні особи, знають щонайменше два переклади Біблії, котрі походять із різних традицій, що є виявом активної та міжконфесійної праці у цій галузі.

5.3.3 Роздуми про консолідуючий потенціал церкви для ідентичності

В ситуації політичних змін церква є єдиною офіційною установою, котрій українське суспільство довіряє (див. дані, регулярно публіковані Центром Разумкова). Проте, як виявилось під час опитування – взаємний вплив церкви на політику (і навпаки) сприймається критично. Припущення, що «демократична зрілість» українського суспільства могла б реалізуватися у моделі світської держави західноєвропейського зразка, є надто поверхневим, на мою думку, через історичне відношення між православною церквою / православними церквами та державою. Церква займає особливе місце у конструкції ідентичності, як це показують дискусії про так звану національну церкву та можливі сценарії об'єднання.

Церкві приписується все ж несуча роль у консолідації української держави та в «утриманні» (продумано конструкціях) національної ідентичності. Вона відіграє, на думку переважної більшості як теологів і духовенства, так і мирян, що брали участь у опитуванні, «важливу роль у консолідуванні української держави та є хранителькою національної ідентичності». Відмінні думки було виявлено

тільки у групі теологів «інших церков» та УПЦ МП. На думку опитаних, церква може, без уточнення та наголосу на конфесійності, стати «стимулом реукраїнізації тих українців, котрі (...) втратили рідну мову». Теологи та духовні особи з такими висловлюваннями поводяться «обачніше» (напр. в УГКЦ). Окрім цих трьох членів Покутники миряни УАПЦ та УГКЦ показують відповідно своє позитивне ставлення до даних, відібраних мною – «церква – як стимул реукраїнізації». Навіть серед приналежних до УПЦ МП частина мирян висловлює «позитивне» чи «переважно позитивне» ставлення, в загальній кількості щонайменше 15% мирян приєдналися б до такої думки. Так само мало опитаних із сходу та півдня займають негативну позицію щодо висловлювання «Церква може стати стимулом реукраїнізації тих українців, котрі (...) втратили рідну мову». Незважаючи на переважно позитивне оцінювання можливостей церкви/церков у підтримці консолідування української держави, більшість опитаних висловлюється таки, незалежно від походження, за вільний вибір мови в релігійних діях. Проаналізовані конфесії (як і держава) наштовхуються на межі приписаного їм «консолідуючого потенціалу».

«Символом українства» більшість усіх опитаних (члени різних конфесій) окрім власної церкви вважають найчастіше УПЦ КП, напр. 46% опитаних УГКЦ та 54% опитаних УПЦ МП. Бачення мирян відхиляється від «бажаної картини» теологів та духівництва.

Учасники дослідження наштовхнулися на труднощі, коли йшлося про часто дискутовану та контроверсійну ідею національної церкви. «Церква не має розділяти людей», наголошує приналежний УПЦ МП із Сімферополя. Після запитання, якій з церков, на їх думку, найбільше підходить роль національної церкви, респонденти частково переходять до «українських церков» без пояснення, для них, мабуть, український характер конфесії має велике значення. Інші висувують на перший план об'єднуючий елемент православ'я. Національна церква – не є чимось бажаним, важливим є християнський характер церкви.

Об'єднання церков візантійського обряду, з перспективи опитаних мною осіб, є довгим та тривалим процесом. Для більш ніж половини респондентів воно є можливим, проте, триватиме довгий час (напр. для 56% мирян). Позитивно оцінюють шанси на об'єднання миряни РКЦ, можливо, вони у своїх ви-

словлюваннях посиляються на зближення власних церков із УГКЦ. Внутріконфесійно про об'єднання, в оцінці сценарію об'єднання церков не може бути і мови. Теологи та духовенство УАПЦ та УГКЦ оцінюють об'єднання набагато оптимістичніше, ніж їхні миряни. Помітний збіг думок теологів та духівництва із думками мирян тієї ж конфесії зустрічаємо у групах УПЦ КП та УПЦ МП: теологи та духовні особи УПЦ КП розділяють обережні погляди мирян своєї церкви, респонденти УПЦ МП вважають можливість об'єднання майже неможливою.

На сьогоднішньому етапі політичної переорієнтації України українська мова часто стає інструментом на службі конструкцій ідентичності - вона підкреслює етнічно визначену спорідненість. Водночас, українська мова підкреслює державний суверенітет супроти Росії, як це чітко показали виступи різних кандидатів у депутати під час виборчої кампанії (2007р.). «Національно-романтичні» лозунги, як «Без мови нема народу» Івана Огієнка, виражають сьогодні саме те, що описує сьогоднішнє ставлення багатьох українців до мови. Із загальної кількості у 447 учасників дослідження цитата Огієнка отримує особливо позитивні відгуки (незалежно від рівня освіченості). 89% цілковито погоджуються з цитатою, вибравши відповідь «позитивно», навіть результати опитування респондентів із сходу та півдня дуже відрізняються від більшості голосів.

Мої респонденти виходять кожного разу здебільшого зі зв'язку національної ідентичності з мовою, серед них так само і представники УПЦ МП. Опоередковано, на мою думку, відчутній зв'язок між національною ідентичністю та мовою виражається також у тому, що переважна більшість опитаних висловлює надзвичайно позитивне ставлення до свідомо мною підкресленого висловлювання «(...) введення української мови у богослужіння є питанням справедливості перед українським народом (...)» (як миряни, так і теологи та духовні особи). Теологи та духовні особи УПЦ МП утримуються від відповіді, що виражає їхнє негативне ставлення до цього твердження.

5.3.4 Висловлювання про будні віруючих в церквах візантійського обряду

У всіх проаналізованих конфесіях в усному спілкуванні, незалежно від ситуативного контексту, як правило, використовується українська мова (90%). Лише у УПЦ МП рівень використання української мови є надзвичайно низьким, відповідні дані у відсотках по населенню становлять 38%. Респонденти РКЦ а також (в дещо меншій мірі) члени УПЦ МП схильні називати декілька варіантів, відповідаючи на запитання про мову, що використовується в усному спілкуванні. Російська мова (РКЦ – польська мова) вживається, згідно із спостереженнями опитаних нами респондентів, у своїй церкві більше, ніж використовується самими мирянами. У половині відповідей, що містять «російську мову», вона наводиться у комбінації з «українською мовою». Змінена мовна ситуація не призводить до зміни мови, що свідчить про нормалізацію ставлення людей до мов.

59% опитаних мирян мають доступ до церковних ЗМІ (помітно вища частка теологів та духівників - 80% що є недивно). В групі опитаних мирян, на їхню ж думку найкращий доступ до церковних ЗМІ мають миряни РКЦ, УПЦ КП а також Покутники. Миряни УПЦ КП, згідно їх власної оцінки, не поступаються у доступі до ЗМІ своєї конфесії, у порівнянні із теологами та духовними особами. Плідна видавнича діяльність УПЦ КП таки приносить свої плоди.

Як миряни, так і теологи визнають, що мають первинний доступ до церковних ЗМІ, при чому українською мовою. Російська мова, як перша, відіграє роль для незначної кількості мирян (напр. для семи приналежних УПЦ МП з різних регіонів, та одного члена УГКЦ із Тернополя). Теологи та духівники користуються в основному україномовними засобами інформації, проте вони частіше, ніж миряни, звертаються до джерел інформації різними мовами. В УПЦ КП російська мова має більше значення, ніж в УГКЦ: по своїй суті УПЦ КП є Церквою Центральної України.

Російсько-українська двомовність, на думку більшості опитаних, також впливає на використання мов у церквах (72%). Миряни, теологи та духовні особи єдині в цьому питанні. Респондентами УПЦ МП та РГКЦ ця ситуація

оцінюється по-різному: але і в цьому випадку майже половина осіб бачить зв'язок між суспільною двомовністю та мовною ситуацією в церквах (51%). Без сумніву, з погляду респондентів, російсько-українська двомовність впливає на мовну ситуацію в церквах. Питання наскільки міжконфесійні конфлікти впливають на мовні проблеми в українському суспільстві, оцінюється по-різному. Напр. більшість респондентів УАПЦ та УПЦ КП вважає, що мовні проблеми є результатом міжконфесійних негараздів та усі респонденти Покутників зводять причину мовних проблем до таких конфліктів. Миряни РКЦ не бачать жодного зв'язку, розділені думки панують серед представників «інших церков», УГКЦ та УПЦ МП.

Більшість з 309 респондентів, опитаних в рамках письмового дослідження, з початку політичних трансформацій сприйняли (58%) зміни у вживанні мови власної церкви (прибл. у формі введення української мови), особливо – представники УПЦ КП та УАПЦ. Чутливість опитаних УПЦ КП до цієї теми, на мою думку, пов'язана із національним спрямуванням церкви в її зовнішньому образі, тим паче члени церкви переходять (із УПЦ МП) до УПЦ КП, як правило, свідомо. Окрім цього, УПЦ КП присутня серед громадськості своїми численними україномовними публікаціями (від науково-популярних видань до нових видань літургічної літератури). В УАПЦ україномовна Служба Божа є інтегративним елементом власної церкви, церква постійно посилається на традицію, що триває із 1921 року. В УГКЦ не піддається жодним дискусіям придатність української мови як мови проповідання, обговорюється в основному, поводження із церковно-слов'янською мовою. Оцінка, наскільки змінилося відношення церковно-слов'янська мова – українська мова, чи вживання самої церковно-слов'янської мови – дається мирянам таки важко.

Сучасна українська мова використовується в усіх церквах, що тут аналізуються, так само і в УПЦ МП, проте, у деяких громадах, не як єдина мова. Переважна більшість опитаних РГКЦ, РКЦ та УПЦ МП сприймає інші ідіоми, як ті, що є релевантними для літургії. У випадку УПЦ МП я припускаю обмежене використання української мови (напр. згадується як мова проповідей), оскільки мовою літургії є російська редакції церковно-слов'янської мови. Один член УПЦ КП називає осередками вживання української мови серед іншого псалми, Євангеліє та проповідь. Він таким чином вказує на повний функціональний радіус

української мови у своїй церкві. Респонденти опираються у своїх висловлюваннях про українську мову не тільки на стандартизовану мову у вулчому сенсі, але й також на місцеві діалекти, які вони відносять до української мови (напр. закарпатський діалект) або ж не нормалізовані субстандарты (суржик). Посеред літургій різними мовами, перш за усе опитані миряни УГКЦ зі Львова по іншому переживають мовну реальність, ніж скажімо теологи чи священники цієї ж конфесії з Закарпаття. Цей факт, що теологи та священники в однаковій мірі називають українську та церковно-слов'янську мови вказує на те, що церковно-слов'янська мова глибоко вкорінена у традиції УГКЦ на Закарпатті.

Мовою Богослужінь, котрій миряни надають перевагу, є українська (83%), одночасно при виборі 17% опитаних надали б перевагу церковно-слов'янській. Зважаючи на ще яскравіше, ніж в інших конфесіях, домінування української мови, як мови, котрій надають перевагу, результати, отримані у представників УАПЦ, УГКЦ, РГКЦ та УПЦ КП подібні. Дивно, що миряни УПЦ КП називають церковно-слов'янську мову значно частіше, ніж респонденти греко-католицької групи, чи респонденти УАПЦ (22% проти 5% та 8%). Можливо, традиція УПЦ МП, з якої походять більшість мирян УПЦ КП, продовжує діяти і далі, або ж в УПЦ КП починається «навернення до церковно-слов'янської спадщини». Миряни УПЦ МП надають перевагу здебільшого церковно-слов'янській мові (64%), потім - українській мові (24%), і тільки 9% опитаних відповіли на користь російської мови. Підтверджується те, що в УПЦ МП проблемою не є використання української мови, а все ще триваюча дискусія навколо введення у Богослужіння «народної мови». Загально слід виходити з цього, що за винятком УПЦ МП більшість населення визначається на користь первинно релевантної літературної мови, котра використовується у повсякденному житті, та вважає її прийнятною мовою для Богослужінь. Зважаючи на факт західноукраїнської «переваги» у вибірці, мова йде про українську мову, проте, в залежності від місця походження певного респондента, російська мова є також можливою. З погляду опитаних осіб вибір мови для Богослужіння відбувається на бажання віруючих.

Перехід літургічної мови до сучасної української мови не є лише заміною церковно-слов'янської мови сучасною літературною мовою, а є передумовою співіснування обох мов. Така заміна, без сумніву, сприйметься мирянами (частково і мирянами УПЦ МП). Більшість учасників дослідження переживає цей

перехід як повільний процес. На даний час церковно-слов'янська мова, згідно з висловлюваннями респондентів, актуальна у церквах, проте її значення по-різному оцінюється. Отримані дані вказують на те, що вона у майбутньому не буде мати передової ролі. На це вказують також наступні результати, присвячені церковно-слов'янській мові, чи її заміні сучасними літературними мовами. Традиційна культова мова *Slavia Orthodoxa* зрозуміла опитаним настільки, що у них немає проблем із розумінням під час Богослужінь, проте не є предметом вивчення: в середньому кожен десятий респондент, згідно із власною оцінкою, володіє церковно-слов'янською мовою, хто ж немає безпосереднього відношення (хоча б через приналежність до секти, вкоріненої у візантійській традиції) до церковно-слов'янської мови, нею взагалі не займається. Миряни, які стоять у церкві, не прагнуть детального розуміння усіх частин літургії (особливо церковно-слов'янських елементів). Постає питання, з огляду на мовні дебати, чи церковно-слов'янська мова не перетворилася на бездумний «вторинний символ» церковної ідентичності. В цьому сенсі церковно-слов'янська мова часто асоціюється із російською.

У дискурсі про мовне питання у церквах візантійського обряду беруть участь найбільше представників УАПЦ, УГКЦ, УПЦ КП, та з кожним разом усе більше – представники УПЦ МП. Погляд в історію доведе нам, що найактивніші прихильники української мови часто походили із церковних кіл. Я не змогла ідентифікувати жодної церкви, котра б стояла у безпосередньому (позитивному чи негативному) зв'язку із мовним питанням – згідно із висловлюваннями опитаних. Водночас переважна більшість опитаних відводить для церкви певне завдання та принциповий покликання до дій, що стосується підтримки української мови. Здійснені на практиці заходи більшості респондентів оцінити дуже важко (як мирянам, так і теологам та духовним осіб). Порівняно переконливо постають у питанні українізації власної церкви опитані особи іщ УАПЦ та УПЦ КП (як і усі опитані Покутники). Із відповідей теологів та духівників УПЦ МП все ж можна вивести чітке висловлювання: на думку чотирьох опитаних теологів та духовних осіб українська мова тут не підтримується. Погляд із-зовні на діяльність за українську мову в інших церквах дається респондентам ще важче, ніж оцінка ситуації у власній спільноті: навіть серед експертів третина не може зайняти жодної позиції щодо проведених заходів в інших конфесіях, інша третина нази-

ває проблеми та дає відповіді. Тому не можна виходити від великої обізнаності мовної ситуації поза конфесійними межами.

Подібно як і експерти, миряни, що беруть участь у дослідженні, незалежно від віку та професії надають мовним питанням великого значення для своєї індивідуальної повсякденної віри (особливо респонденти УАПЦ). На думку переважної більшості респондентів, духовенство іде назустріч віруючим та роз'яснює рівноцінність української мови для використання у літургії. Тільки миряни УГКЦ не обов'язково розділяють думку теологів та духовенства своєї конфесії про те, що проводяться інструктажі духовенства стосовно використання української мови. Подібна є ситуація у представників РГКЦ. Представники УПЦ МП у своїй більшості не переконані у тому, що священники пояснюють віруючим своєї конфесії рівнозначність використання української мови у літургії.

Наукові установи, у яких досліджується мова церкви, є невідомими для мирян з різним рівнем освіченості, як і церковні ЗМІ. Найчастіше називаються греко-католицькі установи чи установи власної секти. На відміну від мирян, теологи та духовні особи згадують не тільки публікації чи видання власної церкви: приклади із УГКЦ та УПЦ КП показують, що окремі ЗМІ є відомими далеко за конфесійними межами. Напр. «Свічадо» - релігійне видавництво – є відомим для багатьох теологів.

Стосовно мови літургії опитувані ставлять свої вимоги, стосовно її відмежування від мови, що використовується у повсякденному спілкуванні. Серед усіх конфесій, залучених до дослідження, тільки представники УПЦ МП у своїй більшості переконані, що «мова літургії повинна відрізнятися від щоденної мови». Це питання є важливим передусім для теологів та духовенства, активні виступи за українізацію літургічної мови автоматично не означає «втрати» святкового характеру літургічної мови.

Уніфікація жанру, підпорядкованого конфесійному стилю, не вважається власне метою мовних дебатів. Напр. представники усіх церков, задіяних у рамках даного дослідження контактують із більш-менш різними версіями «Отче наш» (за винятком представників Покутників). Відповідно більшість виступає за уніфікацію таких текстів, проте водночас не вважає перешкодою таку в

теоретичному дискурсі критиковану мовну розбіжність. Подібне було виявлено при повторному питанні щодо «Богородице Діво». Навіть теологи та духівники проявляють невпевненість, даючи відповідь (незважаючи на недостатню репрезентативність даних результатів, причиною якої є незначна кількість випадків, вказую на те, що жоден теолог УПЦ МП не висловив позитивне чи щонайменше нейтральне (байдуже) ставлення). Дискурс про уніфікацію церковної мови, судячи з усього, обмежиться колами науковців та має для буднів віруючих мирян та священників невелике значення. Проте ж, постановка цілей уніфікованої церковної мови схвалюється більшістю опитаних респондентів.

5.3.5 Громадська думка щодо майбутнього розвитку церковної мови

Соціологічні публікації Центра Разумкова доводять константне та виражене бажання українського суспільства щодо розподілу між церквою та державою. У моєму кількісному опитуванні переважна більшість 59% усіх респондентів проти «державних заходів». Інші 55% тих респондентів, котрі протистоять судженню «позитивно» чи «швидше позитивно» у п. 3.15. кількісного опитування, представляють думку, що держава не повинна проводити жодних заходів, спрямованих на регулювання мовного питання у церковній сфері (проти 44% прихильників таких заходів). У цьому випадку вже не можна виходити із яскравої більшості в загальній сукупності ($P > 49\%$). Чи релігія дійсно сприймається більшістю учасників дослідження як «особиста справа»?

В той час як висловлювання приналежних до РКЦ, УГКЦ та Покутників і УПЦ МП ставляться до тематики швидше з «лаїцизмом», більші ніж половина респондентів у кожній із УАПЦ та УПЦ КП схильні до державних заходів щодо регулювання мовного питання в церковній сфері. На мою думку, приналежні цих церков не сприймають такі державні заходи як щось негативне, поки вони розцінюються як такі, що захищають церкву. Навпаки, три чверті усіх опитаних (мирян та теологів) виходять із того, що церква може робити свій внесок в українізацію в даному політичному контексті (навіть третина опитаних членів УПЦ МП).

Приналежні майже усіх (!) церков, залучених до даного дослідження, очікують, що в освіті майбутніх священиків особлива увага приділяється їх володінню українською мовою (більше ніж 90% згодних). Тільки опитані УПЦ МП не вважають навчання мовних навичок саме української мови центром церковної освіти. Помітно те, що три з чотирьох теологів та духівників УПЦ МП виступають за фокусування на навичках української мови у контексті освіти майбутнього духовенства.

Учасники дослідження очікують від священиків не тільки відповідного володіння українською мовою (для усного спілкування), вони вказують, за винятком УПЦ МП на цілісно позитивне ставлення до орієнтації церковної мови на сучасну мову, а особливо – на сучасну українську літературну мову (в першу чергу у функції мови проповідей з окремими обмеженнями у функції літургічної мови, напр. з боку одного греко-католицького мирянина).

Помітно висока кількість - 87% усіх учасників дослідження – очікують активної ролі церкви при запровадженні української мови в Богослужінні. Таке очікування очевидно не суперечить повазі, котру миряни мають перед церковно-слов'янською традицією, оскільки та група мирян, для якої церковно-слов'янська мова є інтегративною складовою церковної традиції, у 82% усіх випадків висловлюється за те, що церква повинна сприяти впровадженню української мови у Богослужіння. Від загальної тенденції, котра поширюється у окремих церквах, відхиляються тільки дані приналежних до УПЦ МП. Все ж тільки двоє з чотирьох опитаних теологів та духівників вважають, що церква повинна підтримувати впровадження української мови у Богослужіння. Згідно із загальним розумінням ролей учасників дослідження, в першу чергу теологи повинні у міждисциплінарних дебатах із залученням філологів та із врахуванням мирян концентруватися на розвитку сучасної літургічної мови. Приналежні різних сект відрізняються тут в оцінці ролі філологів та мирян, проте єдині у провідній ролі теологів.

Найпростішим заходом щодо наближення мирянина у церкві до розуміння незрозумілих церковно-слов'янських текстів, є допомога у вигляді так званих допоміжних перекладів. Використання таких паралельно наведених, перекладених сучасною літературною мовою уривків літургічних церковно-слов'янських текстів пропонується час від часу в дискурсі про оновлення церковної мови як «наймен-

ший спільний знаменник». У побуті для більшості мирян такі допоміжні тексти мають недостатню актуальність, тільки приналежні УАПЦ у своїй більшості підтверджують користь від таких тестів (62%). Також теологи та духовенство не вбачають великою користі у таких допоміжних перекладах.

Здебільшого позитивне ставлення опитаних «споконвічно» українських церков візантійського обряду до загальної заміни церковно-слов'янської мови сучасною літературною мовою спостерігається у 64% теологів та духовних осіб та 61% мирян. Хоча й теологи УАПЦ, УГКЦ та УПЦ КП схвалюють заміну церковно-слов'янської мови, «експерти» УГКЦ та УПЦ КП у меншій мірі виступають за такий захід, ніж миряни їх конфесій. Окрім цього, з-посеред греко-католицьких теологів помітно більша частка, у порівнянні із сукупністю, опитаних висловлюються проти такої заміни церковно-слов'янської мови (все ж 33% в порівнянні із 18% мирян УГКЦ). Миряни УАПЦ не посилаються на жодні аргументи «за» чи «проти»: у цій церкві україномовна літургія вкоренилася ще з початку ХХ століття. Скептичність приналежних до РГКЦ, Покутників та УПЦ МП є, мабуть, виявом високого схвалення церковно-слов'янської мови та її значення як інтегративного елемента релігійної ідентичності. На загал, я такі результати сприймаю як бажання повного переходу на сучасну українську літературну мову (СУМ). Як було виявлено завдяки спеціально поставленому запитанню в анкеті, у кожній групі учасників дослідження є такі, котрі ставляться «обережно», а саме схвалюють часткову заміну церковно-слов'янської мови. Визначальним для таких думок може бути побоювання можливої втрати сакральної символічної сили в результаті жорсткої українізації, візантійського характеру церковно-слов'янської мови та на кінець частини традиції, на яку покликаються церкви візантійського обряду.

Учасники дослідження зіштовхуються із тематикою церковно-слов'янської мови абстрактно (напр. у зв'язку із значенням церковно-слов'янської мови для суб'єктивного відчуття релігійної ідентичності). На побутовому рівні вони не завжди свідомо сприймають її використання, часто, на мою думку, вони взагалі б не зуміли ідентифікувати церковно-слов'янські елементи літургії. Набагато більше оцінка церковно-слов'янської мови визначається поширеними стереотипами серед мирян церков. Наприклад, на думку двох третин усіх опитаних московська редакція церковно-слов'янської мови асоціюється із російською мовою.

В оцінці даного стереотипу серед мирян немає єдності – теологи та духівники оцінюють загалом даний стереотип критичніше ніж миряни та представляють диференційований підхід до тематики.

Переважна більшість усіх опитаних вітає єдину редакцію літургічних текстів та перекладу Біблії (79% мирян та 90% теологів та духівників). До сьогодні церковно-слов'янська мова як варіант мови, створений спеціально для використання у літургії, виконує ширший спектр функцій, щодо мовних завдань, поставлених перед мовою літургії, ніж сучасна літературна українська мова (її конфесійний стиль треба ще розробити). В основному релевантна літературна мова українська – вважається щонайменше рівнозначною. Від такої загальної тенденції відрізняються відповіді приналежних до УПЦ МП, та Покутників, більше ніж три чверті опитаних респондентів даних конфесій вважають церковно-слов'янську мову «мовою, придатною для Богослужіння».

Стосовно церковно-слов'янської мови я визначаю три основні тенденції на основі результатів опитування:

- У Покутників та в УПЦ МП церковно-слов'янська мова ще є інтегративною складовою (актуальної) православної традиції та не піддається сумніву, як у інших церквах візантійського обряду.
- Ані в УГКЦ, ані в УПЦ КП не можна розраховувати на відродження церковно-слов'янської мови, котре вийде за межі «підтримки традицій», оскільки мирянами обох конфесій на запитання щодо перспектив церковно-слов'янської мови дається негативна відповідь.
- Експерти та миряни оцінюють перспективи церковно-слов'янської мови в значній мірі подібно.

Хоча й на думку респондентів церковно-слов'янська мова не має «великих перспектив», все ж надається значення підтримці церковно-слов'янської традиції, напр. у формі особливої уваги на цій мові під час навчання майбутнього духовенства. Для прикладу, активні християни УПЦ КП чітко висловлюються за особливу увагу на цьому питанні в духовних навчальних закладах, як і миряни РКЦ, Покутники та УПЦ МП. Подібну позицію відстоюють більшість опитаних теологів та духівників українських церков візантійського обряду.

В той час як більш, ніж половина мирян та три чверті теологів та духівників погоджуються із фокусуванням уваги на церковно-слов'янській мові під час навчання майбутнього духовенства, відповідні результати оцінки такої згоди стосовно аналогічної складової освіти у мирян становитимуть 46% та 62%. В даному контексті слід виходити із обмеженої готовності до праці із церковно-слов'янською мовою. На противагу цьому, було б доцільно розробити, на думку опитаних «експертів» відповідну програму для навчання для мирян з метою вивчення цієї мови. Особливо теологи та духівники УПЦ МП та Покутники висловлюються одноголосно за проведення таких заходів сприяння. Церковно-слов'янська традиція збережеться як елемент візантійської спадщини, проте, в рамках свідомого продовження традицій.

Перспективи української мови оцінюються мирянами позитивно та тим самим розділяють думку теологів та духовних осіб. Винятком тут є УПЦ МП: тут жоден із опитаних теологів та духівників не визначається на користь відповіді «так» - це відповідає також публічній позиції офіційної церкви. Все вказує на те, що перспективи є перш за усе у варіативних частинах Богослужіння та у повсякденному спілкуванні віруючих.

6 Социолингвистические аспекты актуального языкового вопроса в украинских церквях византийского обряда, Мануэла Миклас

Данная работа основана на изданной под руководством профессора Михаеля Мозера (Институт славистики Венского университета) научной работе «Социолингвистические аспекты актуального языкового вопроса в украинских церквях византийского обряда», которая была создана в рамках проекта Фонда поддержки научных исследований (FWF) «P-15184 Украинский язык как язык церкви» (Buchmaier 2005: 243 ст.), и представляет собой именно такой анализ языкового вопроса в церквях византийского обряда, который выходит за рамки теоретического дискурса и подкрепляется разнообразными методами исследований и значимостью языкового вопроса в религиозном быту украинских христиан.

Наверное, никакое другое посттоталитарное общество Восточной Европы не является настолько разделенным в политическом и религиозном плане как украинское. Традиция суверенитета в Украине не продолжительна, на протяжении многих столетий она была разделена между большими государствами. Короткой фазе государственного суверенитета в начале XX века последовали десятилетия советской диктатуры. В языковых вопросах это значило осознанное предоставление преимущества русскому, и притеснение языков других немногочисленных народностей, впрочем, как и притеснение больших национальных языков (напр. белорусского, украинского). Направленная миграционная и языковая политика привела к тому, что сегодня около 18% украинского населения можно отнести к этническим россиянам и к преобладанию русского языка на бытовом уровне в восточных и южных областях. В этом случае можно говорить о двуязычии. Такая языковая специфика может трактоваться как «вторичный симптом» этнического, социального и религиозного разделения украинского общества.

Общественно-политические условия, пришедшие на смену, в значительной мере влияют на язык. В настоящее время украинский язык пребывает, судя

по всему, в фазе консолидации, которая с каждым разом сильнее охватывает чувствительную сферу религии. Восприятие данных изменений через языкознание – имеет сегодня несколько существенных недостатков.

Как и раньше, нет основательных исследований языковой ситуации в церквях, а также четкого определения «церковного языка». Исходя из этого, я работаю с предметом исследования в соответствии с такими пунктами:

- экстралингвистические аспекты языкового вопроса в церквях византийского обряда,
- зачатки в дискуссии о восстановлении церковного языка,
- важность языкового вопроса и языковых дебатов в жизни верующих христиан.

Во время научного исследования церквей исследователю открывается целый спектр из прикл. 70 разных христианских сообществ, поэтому ограничение поля исследования является обоснованным. Критерием будем считать категорию «византийский обряд», который в языковом плане объединяет следующие украинские Церкви: Украинская Православная Церковь (Московского Патриархата, УПЦ МП), Украинская Греко-Католическая Церковь (УГКЦ), Украинская Православная Церковь (Киевского Патриархата, УПЦ КП) и Украинская Автокефальная Православная Церковь (УАПЦ).

Данная работа являет собой результат многих методов исследований, она объединяет обучение и (содержательный) анализ «продуктов человеческого труда» (первичные и вторичные тексты) с опросом на тему актуального человеческого поведения (путем качественного и количественного опроса, или же путем информации, добытой в устных разговорах в «обычной обстановке»). Исходя из вышеупомянутых интервью с экспертами и из результатов качественного опроса 46 филологов и теологов о спектре мнений, касающихся вопросов церковного языка в 2003-2004 гг. было опрошено более чем 400 украинцев касательно языковой ситуации в церкви. Особое внимание уделялось восприятию языковой ситуации, пониманию религиозной и языковой идентичности, использованию украинского языка во время проведения Службы Божьей из «взгляда изнутри» и из «внешней перспективы», оценке перехода от церковно-славянского языка, а

также восприятию так называемой «традиционной Церкви», межконфессиональных конфликтов и оцениванию соучастия разных Церквей. Инструментарий опроса был размножен и распространен в два этапа (по 500 шт. в каждом).

6.1 Языковая практика в церквях византийского обряда

Украинская Православная Церковь Московского Патриархата (УПЦ МП) с более чем 10 000 прихожан является наибольшим сообществом верующих в Украине, она объединяет приблизительно треть всех христиан Украины, и отчасти воспринимается населением как «филиал» Российской Православной Церкви. Попытка создать собственную Украинскую Церковь датируется началом 1990-х лет, когда была основана Украинская Православная Церковь Киевского Патриархата (УПЦ КП). После длительных переговоров, касающихся кандидатуры патриарха Филарета (Михаил Денисенко), от этой Церкви отделилась часть духовенства и благодаря поддержке украинской диаспоры присоединилась к усиленной таким шагом Украинской Православной Автокефальной Церкви. Эти и до сей поры «неканонические» сообщества считаются опорой для национально настроенных украинцев, особенно в центральных и юго-восточных регионах. На западе Украины подобная функция отводится УГКЦ, которая вышла из подполья и имеет особый статус партикулярной церкви в Римо-Католической Церкви. На протяжении многих лет уже ведутся споры вокруг объединения этих церквей в одну национальную церковь, но этнические и социальные разногласия в стране переносят в далекое будущее создание единой украинской церкви. Кроме того, ни Украинской Греко-Католической Церкви, ни трем православным церквям не удалось утвердиться как украинской национальной церкви в стране.

Статистические источники, близкие по времени к данному исследованию, содержат разные сведения о конфессиональной принадлежности украинцев, потому в этом анализе я буду основываться на разные источники данных (всеукраинская перепись населения 2001, RISU, Центр Разумкова). Согласно их данным, в данное время приблизительно 60% населения Украины являются верующими христианами (Шангіна 2007: 21). 15,4% взрослого населения всей Украины относятся к Украинской Православной Церкви Московского Патриархата,

остальные 11% - к Украинской Православной Церкви Киевского Патриархата, 7,6% - к Украинской Греко-Католической Церкви, а 0,7% - к Украинской Автокефальной Церкви. К другим конфессиям можно отнести приблизительно 3% населения, за исключением евангельских церквей, которые в отдельных регионах Украины очень широко представлены и, относительно количества верующих и прихожан, принадлежат к наибольшим сектам. Практически все конфессии на Украине имеют региональный характер и являются регионально ограниченными в своих структурах. На севере Украины почти половина религиозных сообществ принадлежит УПЦ МП, довольно широко представлена здесь и УПЦ КП. Восточные регионы Украины – их в литературе описывают как «менее религиозные» - характеризуются протестантскими сообществами. Кроме этого, к этому региону относится 45,8% прихожан УПЦ МП. В южных регионах УПЦ МП представлена так же широко, как и на севере и востоке, в этом регионе очень незначительное количество прихожан церкви Киевского патриархата. На юге страны практически нет автокефальных прихожан.

Конфессионально неоднородной является также и Западная Украина. Во Львовской и Ивано-Франковской областях УГКЦ, церковь западно-украинского характера, играет ведущую роль. Здесь также находятся важные региональные центры УАПЦ. Каждую из перечисленных церквей в соответствии с ее влиянием на общество, можно отнести к определенному региону, причем относительно распределения сообществ на территории страны, статус национальной церкви с наибольшей достоверностью можно предоставить УПЦ МП.

Языковой быт в церквях формируется сложно: с одной стороны, русско-украинское двуязычие влияет на общение верующих почти всех религиозных сообществ в зависимости от географического расположения. С другой, даже в тех церквях, где украинский язык используется принципиально, не сформировался единый церковный язык в узком кругу. В распространенных теологических словарях и в согласно классификации старорусской письменности по Верещагину термин «церковный язык» касается использования языка в переводах Библии, в Литургии, обучении, в церковном праве, управлении и определяет язык Старого и Нового Заветов (СЗ и НЗ) и язык Литургии как основные области применения. Для церквей византийского обряда еще сложнее выделить эти понятия, чем, например, в римо-католической Церкви, из-за определения церков-

но-славянского языка как наднационального языка *Slavia Orthodoxa*. Процесс замены церковно-славянского языка современными языками нельзя сравнивать с процессом замены латинского языка местными (коренными) языками. Церковно-славянский язык – первый литературный язык славян, однако на нем, в отличие от других классических языков никогда активно не общались. Как язык, выведенный из грамматических и риторических норм, он в полной мере отвечал критерию «*dignitas*», то есть религиозной, социальной и литературной (художественной) функции, которая ему приписывалась. Мнения, изложенные в справочниках римо-католической церкви, согласно которым церковно-славянский литургический язык противопоставляется современному национальным языкам (в соответствии с ролью латинского языка в римо-католической церкви), являются слишком поверхностными. С другой стороны, в православных церквях наблюдается ассоциация так называемого приближения языка Литургии к народному, с изменениями в Католической Церкви и их полным неприятием. Наблюдается также и то, что понятие «народный язык» включает в себя этническую составляющую, в то время как «*Lingua Vernacula*» выражает светский характер языка (в отличие от церковного языка как религиозной форме выражения).

Тематический комплекс «церковный язык» в церквях византийского обряда нельзя описать ни языкознанием, ни теологией при помощи их типовых средств, поэтому целесообразным является полное рассмотрение. Согласно Mohrmann (Lang 2007: 115) культовый (сакральный) язык имеет три центральные тенденции: консервирование языковых форм, которые имеют эффект архаики, связь со старой религиозной традицией путем использования иностранных слов и риторическая стерилизация. Языкознание может точно описать эти черты (например, на уровне стилистики, морфологии и лексики) и отнести их к соответствующему функциональному стилю современного литературного украинского языка.

Общение (а именно устное общение сотрудников, членов управления и церковных органов и т.п.) описанных здесь конфессий отображает общие социальные, демографические, а также языковые отношения в Украине: в то время как, например, в Украинской Православной Церкви Киевского Патриархата и Автокефальной Православной Церкви и Украинской Греко-Католической

Церкви доминирует украинский язык, то в Украинской Православной Церкви Московского Патриархата, которая глубоко укоренилась на востоке страны, преобладает русский язык. В секторе печатных СМИ, близких к церкви, украиноязычная продукция не может пробиться сквозь импортированную из России или финансируемую российскими источниками продукцию, хотя оба языка в равной степени отвечают требованиям публицистического стиля вещания. На это влияет также часто цитируемая «российская информационная экспансия». Незнание языка многими членами церквей, как духовенства, так и мирян, объясняется советской маргинализацией украинского языка. В 90-х годах украинским церквям были поставлены требования доносить веру до мирян на понятном им языке. После получения независимости в разных церквях появлялись разные, с языковой точки зрения, публикации. В византийской Литургии особенно проявилась ситуация конкуренции нескольких языков на разных уровнях: в связи с русско-украинским двуязычием несколько развитых современных языков начали конкурировать один с другим, а затем, как следствие, началась конкуренция разных редакций церковно-славянского языка в Литургии и церковно-славянского языка как классического языка конфессионального стиля с современными литературными языками. Активное использование церковно-славянского языка уменьшилось, прежде всего, в церквях УАПЦ и УПЦ КП, а тому факту, что современные литературные языки, с исторической точки зрения, охватывают совсем иные функциональные поля, чем церковно-славянский язык со специальной терминологией, было уделено слишком мало внимания. Маргинализация религии в советское время ускорила упадок церковно-славянского языка и стала причиной медленного развития конфессионального стиля в украинском языке.

Официальные церкви преодолевают языковые проблемы таким способом: в УАПЦ в соответствии с Решением Устава от 1997 года наряду с использованием украинского языка возможно также использование церковно-славянского. На сегодняшний день, после резкого отхода от церковно-славянского языка, тенденциозно происходит осторожное обращение с ним (например, в духовной семинарии УАПЦ во Львове преподается церковно-славянский язык, чтобы избежать ее пассивного понимания будущим духовенством). Первичными источниками права для УГКЦ в языковых вопросах считаются положения

Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium (CCEO, ст. 654-657), а также нормы партикулярного права (синодальное право и т.п.). Греко-католическое Богослужение обязательно должно проходить на церковно-славянском языке, а украинский язык используется как факультативный. На практике, по желанию верующих, могут правиться поочередно украинские и церковно-славянские Литургии. В некоторых церквях, прежде всего в монастырях, Литургии совершаются на разных языках. Обычно, в будние дни справляются украиноязычные Литургии, а в праздничные – церковно-славянские (студиты справляют утрени и вечерни также на церковно-славянском языке). На практике, украиноязычный молитвенник, изданный в Риме/Торонто в 1990 г. Орденом отцов Василиян («Молитвослов»), пользуется всеобщим признанием, а также молитвенник «Придите поклонимся», вышедший в издательстве «Свичадо» в 2002 г. Кроме них используют также апробированную Й. Слепым в 1968 г. украинско-церковно-славянскую версию «Священной и Божественной Литургии во святых отца нашего Иоанна Златоуста», изданную в 1996 г. На сегодняшний день УГКЦ не хватает важных переводов, поэтому используются тексты, изданные диаспорой, или иноязычные источники или их переводы. В Литургии Украинской Православной Церкви Киевского Патриархата можно использовать украинский и церковно-славянский языки в одинаковой мере, в соответствии с решением епископского синода 1992 г. Особенным признанием пользуется официально изданный в 1995 году украиноязычный требник, до 2003 года было апробировано приблизительно 15 книг, среди которых Часослов, Псалмы и Новый Завет. Положения, принятые в 2000 году Церковным Собором УПЦ КП, а именно Устав от 2004 года, четко указывают на долгосрочную замену церковно-славянского языка украинским. В соответствии с Решением Собора литургическим языком Украинской Православной Церкви Московского Патриархата был признан церковно-славянский язык в ее так называемом «восточном» и «западном» варианте. Критики усматривают в этой дикции официальное закрепление доминирования русской редакции церковно-славянского языка в Литургии этой церкви. Факультативно разрешается использование «современных литературных источников» для проповедования. До 2008 года включительно я не смогла найти никаких норм, которые бы касались использования украинского языка.

Каждая из четырех церквей стоит перед обновлением сакрального языка с целью оптимального понимания верующими. В связи с этим, украинизация литургических текстов представляет собой апогей и одновременное завершение перехода Церквей на украинский язык. При этом все общины вполне реально осознают, что Литургия может проводиться также и на современном литературном украинском языке. Но, на сегодняшний день, они еще не смогли достигнуть согласия относительно способа или объема модернизации.

6.2 Возобновление украинского церковного языка в контексте языкового вопроса

Украинский язык с разной скоростью вливается в отдельные сферы использования церковного языка: в то время как его пригодность как языка проповедования уже вызывает сомнений, языковая украинизация литургических текстов все еще пребывает на стадии дискуссии. А это заметно не только во время проведения богослужения, но также и в сфере теологии, религиезнания и языкознания, где (научная) рефлексия усложняется пробелами в терминологии. На сегодняшний день не было реализовано единого церковного языка, а соответствующая система современного литературного украинского языка также находится на стадии дискуссии.

В процессе развития и стандартизации единого церковного языка не был точно определен соответствующий функциональный стиль. Не описаны ни единые обозначения, ни лексические и грамматические особенности. На сегодняшний день для отображения религиозного языка как подсистемы или функционального стиля современного литературного языка используется термин «конфессиональный стиль», который охватывает «теологический» и «литургический» подстили. Рассматривая конфессиональный стиль с точки зрения науки, основным вопросом, как и раньше, остается вопрос терминологии. К современному литературному украинскому языку относится так называемая сакральная лексика, элементы которой при определенных контекстуальных условиях могут вмещать теологическую семантику. Связанными с конфессиональным стилем являются так называемые церковно-теологические термины (а именно понятия,

обозначенные как «богословские термины», «богословизмы»), они охватываются понятием «богословская терминология» и обозначают или церковные реалии (такие как конфессиональные термины), или относятся к подгруппе теологической специальной терминологии. Церковная терминология в сравнении с теологической терминологией имеет уже больший уровень дифференциации. Petrovyc (2000: ст.35) различает такие терминологические классы украинской церковной терминологии: общие обозначения восточного обряда, обозначения предметов, литургические обозначения для праздников в году, религиозные обозначения мест, обозначения молитв и религиозных действий и лиц. Она отличается в зависимости от той или иной конфессии большим или меньшим наличием Греко-византийского характера (заимствования, калькирования с греческого языка) и обилием вариантов, которое сводится к разным путям адаптации к украинскому языку и к отсутствию норм и касается главным образом реалий украинских церквей византийского обряда.

Еще одним центром конфессионального стиля является так называемая переведенная литература – прежде всего переводы *Sacra Scriptura*, а также литургических текстов. Специалисты скептически относятся к литургическим текстам, которые в прошлом в большом количестве были опубликованы без апробации соответствующей Церкви, поэтому предмет языковых дебатов в украинских церквях византийского обряда можно сформулировать таким образом: «Кто и как переводит, какие тексты, с какого языка на какой?». В то время, как единый перевод Библии на украинский язык, преодолевая конфессиональные границы, приобретает уже конкретные формы (деятельность Украинского Библейского Общества), в котором объединяются представители разных конфессий и научных дисциплин), издание новых литургических книг с фиксированными и вариативными частями Литургии является слишком рискованным. Эти тексты укоренились в специфичных традициях каждой из церквей и, как результат, были переизданы в разных редакциях. То есть, при работе с церковно-славянскими источниками возникает вопрос, следует ли обращаться к текстам, которые существуют в «*redactio ruthena*» (официальное римо-католическое издание церковно-славянских текстов [Шманько 2002]), или к церковно-славянским текстам Киевской традиции. Само обращение к церковно-славянскому наследию происходит по-разному: представители пуристического движе-

ния концентрируются чересчур сильно на народном языке. В Варшавской школе, которая продолжила методику И. Огиенко (I пол. XX в), выполняется точный перевод с греческого языка по образцу греческих литургических текстов. Продукт такого перевода, как правило, сложно понять, а новый перевод с греческого языка – почти нереален. Однако более сильной и заметной является тенденция архаизации украинских текстов по образцу переводов в редакции патриарха И.Слепого (прежде всего в Украинской Греко-Католической Церкви, но также и в УПЦ КП).

В стремлении создания единого церковного языка и соответствующего междисциплинарного диалога стоят совсем разные мотивы: с точки зрения религиозных институций язык – это связь между верующими и Церковью, с точки зрения теологии ее унификация служит стандартизации научной консолидации теологии (Петрович 1997: 3), языкознание ставит на первый план расширение функционального литературного языка. Однако общей необходимостью создания языка, который бы отвечал требованиям церкви. Поэтому в последние годы прослеживается институционализация дискуссий о систематизации языка: организовываются круглые столы и конференции с целью привлечения экспертов по разным дисциплинам соответствующих норм. Активное участие в решении этих языковых проблем принимают учреждения, близкие к Греко-католической церкви. Они поддерживают междисциплинарное сотрудничество с вышестоящими представителями других Церквей и членами Академии Наук Украины (НАН). С 1997 года Институт украинской церковной терминологии при Католическом университете в г. Львове работает над координацией работы над терминологией. Первыми достижениями и одновременно начинаниями на пути институционализации являются две конфессии, организованные Католическим университетом (УКУ), которые дали возможность специалистам подискутировать вокруг языковых вопросов в украинских церквях, впервые к обсуждению были привлечены и представители Православной Церкви Московского Патриархата. После динамического развития на рубеже веков, в последние годы дебаты приостановились, как и реализация сформулированных ими целей. Однако благодаря терминологическо-орфографическому справочнику для теологов и редакторов теологических текстов, изданному в 2005 году Институтом украинской церковной терминологии, был сделан важный шаг на пути систематизации.

Основное внимание уделено, конечно, выбору словоформ, однако, в связи с этим описываются также и вопросы словообразования.

Сегодняшние дебаты близки к выводу, что прежде всего, принимая во внимание отношение церковного языка к ее церковно-славянскому наследию, а именно церковно-славянскому языку в целом, доминирует модеративно-инкультуративная концепция языковой украинизации. Условием развития и систематизации конфессионального стиля является принятие в расчет специфики украинского языка при принятии иноязычных элементов. Полная украинизация литургического языка завершится через одно – два поколения¹.

Обсуждение не представляет собой только одно «объективное рассмотрение» разных смысловых позиций, оно одновременно выражает коммуникативные стратегии, которые из-за своего идеологического характера подвергаются критике. Среди высказываний опрошенных мной респондентов есть такие случаи, однако не в каждом случае можно выдвигать обвинения касательно любой «идеологической стратегии». Коммуникативные стратегии, которые сознательно поддерживались в советское время, уже давно интегрированы в «нормальное» применение языка. Парадоксальным является то, что эти стратегии являются еще и частью этого употребления языка, и во время общения тяжело распознать, либо говорящий преследует определенную «идеологию», либо просто не обращает внимания на свой выбор слов. Сторонники противоположных позиций часто пользуются подобными коммуникативными стратегиями. Респонденты используют идеологически наполненные выражения и словосочетания, однако в то же время они высказываются в некоторой степени критично о «идеологизации» языкового вопроса. Это касается даже языковедческой тематики, как например, форма языка, которая возникла в результате контакта украинского и русского языков – суржик часто используется как синоним архаизмов, церковно-славянизмов, диалектизмов, который меняет аутентическую семантику. Конструкция национальной, религиозной, а также и языковой идентичности часто поддается сомнению, а респонденты в своих высказываниях частично противоречат до сих пор (еще) распространенным стереотипам.

Гармонирует ли теоретический дискурс с наблюдениями языкового вопроса на бытовом уровне и перспективами, ожидаемыми «на поле» украинского

церковного языка? Анализ проведенного мной количественного опроса посвящен прояснению данного вопроса.

6.3 Высказывания, касающиеся языкового вопроса из среды

6.3.1 Участники исследования

Несмотря на сформулированную в начале работы цель репрезентативного для всей Украины исследования, в связи с логистическими затратами, исследование было ограничено Западной и Центральной Украиной. 32% из 447 полностью заполненных и готовых к оценке анкет принадлежали верующим УПЦ КП, 28% - УГКЦ, 19% - лица, относящиеся к УАПЦ, 4% или 10% - члены «других церквей» или же Римо-Католической Церкви, а 8% опрошенных – УПЦ МП. Поскольку в некоторых вопросах «профессиональное знание» (например, касающееся церковно-славянского языка) влияет на ответ, то я разделяю в интерпретации результатов опроса «украинский язык как язык Церкви – актуальная ситуация и перспективы» высказывания «теологов и духовенства» (138) и 309 «мирян», которые принимали участие в исследовании.

На первом этапе исследования у респондентов наблюдалась скептическая реакция на мои замыслы, причину чего, с одной стороны, я усматриваю в недостаточном опыте опросов, с другой – в негативных воспоминаниях об ограничении свободного высказывания мнений перед политическими трансформациями. Ярко выраженная чувствительность, в сравнении с другими респондентами, к комплексу вопросов, даже негативная реакция, проявилась у членов УПЦ МП, из-за чего был изъят один вопрос из анкеты. Другие респонденты реагировали с восхищением и вернули заполненные ими анкеты, на части которых указали свои имена и места проживания. В целом, респонденты интенсивно поработали с анкетными листами и записали на них много дополнительных комментариев.

Большинство респондентов (79%) проживает в регионах, в которых доминируют традиционные УАПЦ, УПЦ КП и УГКЦ (Запад и Центр Украины). Согласно публикаций Центра Разумкова, к участию в исследовании были привлечены большей частью жители областей со сравнительно высоким количеством веру-

ющих среди населения (юг и север страны считаются менее религиозными). Выдержки УГКЦ и УПЦ КП выявили высокое структурное сходство (возраст, происхождение, отношение к конфессии и т.д), поэтому они особенно подходят для контрастного рассмотрения высказываний на темы конструкций идентичности и ее значения для языкового вопроса, для восприятия будней верующих и будущего церковного языка. К примеру, миряне УПЦ КП, несмотря на разное региональное происхождение, проявляют во многих местах опроса сравнительно одинаковые взгляды, которые, на мой взгляд, можно охарактеризовать «национально осмысленными».

В группе мирян УАПЦ выявлено сравнительно наибольшую долю «одноязычных» респондентов, согласно их самооценки и высказываний (90), однако, российско-украинское двуязычие играет в жизни пяти респондентов свою роль. В группе Греко-католических респондентов российско-украинское двуязычие ограничивается, только с одним исключением, происхождением опрошенных с востока и центра страны. Что касается мирян УПЦ КП, сразу бросается в глаза то, что даже западноукраинские миряне называют русский язык (в форме «одинаково оба языка»). Четыре пятых называют украинский язык, для одной пятой русский язык также является релевантной для каждодневного общения. Русский в основном называется в комбинации с украинским языком, и только двое опрошенных, которые происходят с востока, ограничиваются возможностью ответа «русский».

Результаты данного исследования отображают, прежде всего, взгляд молодых украинцев на языковой вопрос в церквях византийского обряда, поскольку 60% всех респондентов, принимавших участие в опросе, принадлежат к возрастной группе младше 31 года. Это обусловлено с одной стороны, доступом к респондентам в государственных или теологических учебных заведениях и большей готовностью младших членов прихода к опросу, с другой. Почти все миряне имеют законченное школьное, а то и высшее образование. Исключением являются анкеты УАПЦ, а также УПЦ МП (с частью выпускников высших учебных заведений около трети респондентов в каждой церкви, и с 13% и 12% лиц с незаконченным школьным образованием).

Активными христианами я называю тех мирян, которые регулярно посещают Богослужения по собственному желанию и ощущениям. В противовес им, так называемый «социальный христианин» является крещенным, но не принадлежит к тем, кто ходит в церковь. Я исхожу из гипотезы, что «активные христиане» благодаря их знанию языкового вопроса, полученному в «каждодневной вере», по-другому оценивают обозначенные темы, чем «социальные христиане». В центре исследования стоит также определение отношения в контексте связей между нацией, религией и языком. Потому что в пределах современного дискурса о языковом вопросе в украинских церквях они часто считаются важным фактором.

Миряне УАПЦ, принимавшие участие в исследовании, в сравнении с другими конфессиями, активно посещают церковь (74%), сравнительно высоким является также процент у римо-католиков. Кроме того, о регулярном участии в Службе Божьей заявили также все миряне РГКЦ и Покутники. В противовес опрошенным из РКЦ и УАПЦ, только 36% членов УПЦ МП регулярно посещают Богослужения. Почти также ведут себя миряне УГКЦ и УПЦ КП: в обоих случаях количество тех, кто ходит в церковь и лиц, которые посещают Богослужения редко (с небольшим преимуществом количества «крещеных мирян») практически одинаковое. Благодаря дополнительному численному измерению дифференциации между активными и социальными христианами, определяется группа так называемых «верующих мирян». Они исполняют не только регулярные ритуальные действия, но также знают по меньшей мере одно печатное церковное СМИ. Часть «верующих мирян» является самой большой среди членов РКК и УАПЦ.

Взгляды большинства молодых респондентов на собственные школьные годы и преимущественно позитивная оценка обстоятельств, в которых респонденты изучали украинский язык (70%) показывает, что они оценивают отношение в учебных заведениях оптимистичнее, чем взрослые, которые в советские времена подвергались «школьной социализации». Индивидуальный уровень образования респондента в данной связи имеет незначительное влияние на субъективное ощущение. На мой взгляд, произошла смена поколений в том смысле, что постсоветские шаблоны аргументирования утрачивают свое значение в языковых дебатах.

6.3.2 Конструкции идентичности и их значение для языкового вопроса

В советской традиции было так, что украинская нация рассматривалась как «современный продукт отделения» от российской, позже были попытки положить начало формированию национальной идентичности. Результаты опроса близки к выводу, что дебаты о начале украинской национальной идентичности имели влияние на общественное мнение. Для более чем двух третей всех 477 опрошенных источники украинской национальной идентичности связаны с возникновением Киевской Руси. Значительно меньшее количество опрошенных выбирают из предложенных вариантов «казачье время». И только члены УПЦ КП в этом не имеют единства. Также для лиц, которые используют русский язык в повседневном общении, а также для двуязычных респондентов, формирование национальной идентичности связано, скорее всего с нынешним историческим этапом. Респонденты, по мнению которых украинский народ не является православным, считают периодом возникновения украинской нации меньше эпоху Киевской Руси, чем лица, которые признают «православную идентичность» украинцев (55% против 74%).

Метадискурс о значении церковно-славянского языка для *Slavia Orthodoxa* показывает, на мой взгляд, что не только вопросы структуры и функции создают предмет языковых дебатов, но к предмету относится и характер традиционного литургического языка, который по-своему формирует идентичность. Этот символический характер и есть является образом предметом теоретических дискуссий, к примеру, опрошенные мною считают церковно-славянский язык только частично «камнем в фундаменте церкви» (чаще всего принадлежащие к УПЦ МП и Покутники). Для христиан, стоящих за гранью византийской традиции, такой контекст вообще не поддается оценке. Формулировки типа «церковно-славянский язык является камнем в фундаменте живой церкви» поляризуют теологов и духовенство больше, чем мирян. Значительное большинство опрошенных теологов и духовных лиц (включая респондентов УПЦ МП, проживающих на западной Украине) не видят противоречия в упрощении языка Литургии для православия (74% опрошенных). Вероятно, сохранение православной традиции усматривается вместе с использованием современных литературных языков во время богослужений.

Сознательный анализ собственной национальной идентичности ассоциируется в большинстве центрально-европейских обществах и переводом Святого Письма на собственный «народный язык», поскольку национальное возрождение XIX – XX вв. в Центральной Европе является такой фазой, в которой (частично повторно) было сделано попытку перевести Святое Письмо на современные национальные языки. Перевод Святого Письма в восприятии участников исследования (как мирян, так и духовных лиц) однозначно находится в связи с национальным возрождением, особенно с точки зрения опрошенных духовных лиц УАПЦ и УПЦ КП. Только представители УПЦ МП не отстаивают четких позиций. Из первых трех полных переводов Библии нынешнего времени опрошенные знают только перевод Ивана Огиенко, причем, на мой взгляд, причиной такой высокой степени знания о нем следует считать его значение в политических событиях первой половины XX в. Его перевод упоминают в первую очередь, опрошенные из УАПЦ и УПЦ КП. Перевод Ивана Кулиша более известен, скорее, среди специалистов, поскольку чуть более трети опрошенных мирян указывает на факт знания об этом переводе. Еще менее известным является перевод Ивана Хоменка: о переводе, возникшем в католической традиции, упоминает только каждый десятый мирянин и каждый третий теолог (здесь прежде всего УГКЦ и УПЦ КП). Однако следует обратить внимание на то, что традиция перевода Библии выходит за все конфессиональные рамки, например в рамках УПЦ МП наряду с официально апробированным синодальным переводом части опрошенных известны переводы Кулиша и Огиенко. Исходя из этого, я признаю тот факт, что теологи и духовные лица знают, как минимум два перевода Библии, которые происходят из разных традиций, что является проявлением активной и межконфессиональной работы в этой тематике.

6.3.3 Размышления о консолидирующем потенциале Церкви для идентичности

В ситуации политических изменений церковь является единственной официальной организацией, которой украинское общество доверяет (см. данные, регулярно публикуемые Центром Разумкова). Однако – как выяснилось во время опроса – взаимное влияние церкви на политику (и наоборот) воспринимается

критически. Предположение, что «демократическая зрелость» украинского общества могла бы реализоваться в модели светского государства западно-европейского образца, является слишком поверхностным, на мой взгляд, из-за исторического взаимоотношения между православной церковью/православными церквями и государством. Церковь занимает особое место в конструкции идентичности, как это показывают дискуссии о так называемой национальной церкви и возможных сценариях объединения.

Церкви все же приписывается несущая роль в консолидации украинского государства и в «содержании» (продуманно конструкции) национальной идентичности. Она играет, на взгляд четкого большинства как теологов и духовников, так и мирян, принимавших участие в опросе, «важную роль в консолидации украинского государства и является хранительницей национальной идентичности». Отличающиеся мнения были выявлены только в группе теологов «других церквей» и УПЦ МП. По мнению опрошенных, церковь может, без уточнения и ударения на конфессиональности, стать «стимулом реукраинизации тех украинцев, которые (...) утратили родной язык». Теологи и духовные лица с такими высказываниями обращаются «осторожнее» (напр., в УГКЦ). Кроме этих трех членов Покутники миряне УАПЦ и УГКЦ демонстрируют соответственно свое позитивное отношение к данным, отобранным мною – «церковь – как стимул реукраинизации». Даже среди принадлежащих к УПЦ МП часть мирян, высказывающая «позитивное» или «преимущественно позитивное» отношение, в общем количестве наименьшая.

15% мирян присоединились бы к такому мнению. Также немного опрошенных с востока и юга занимают негативную позицию по отношению к высказыванию «Церковь может стать стимулом реукраинизации тех украинцев, которые (...) утратили родной язык». Несмотря на преимущественно позитивное оценивание возможностей церкви/церквей в поддержке консолидации украинского государства, большинство опрошенных высказывается все-таки, независимо от места жительства, за свободный выбор языка в религиозных действиях. Проанализированные конфессии (как и государство) сталкиваются с границами приписанного им «консолидирующего потенциала».

«Символом украинства» большинство опрошенных (члены разных конфессий) кроме собственной церкви считают, чаще всего УПЦ КП, напр. 46% опрошенных УГКЦ и 54% опрошенных УПЦ МП. Мнение мирян отличается от «желаемой картины» теологов и духовенства.

Участники исследования столкнулись со сложностями, когда речь шла о часто дискутируемой и контраверсией идее национальной церкви. «Церковь не должна разделять людей», подчеркивает прихожанин УПЦ МП из Симферополя. После вопроса, какой из церквей, на их взгляд, более всего подходит роль национальной церкви, респонденты частично переходят к «украинским церквям» без объяснения, для них, наверное, украинский характер конфессии имеет большое значение. Другие выдвигают на первый план объединяющий элемент православия. Национальная церковь – не является чем-то желанным, важным является христианский характер церкви.

Объединение церквей византийского обряда, из перспективы опрошенных мною лиц, является длительным и долгим процессом. Для более чем половины респондентов оно возможно, однако будет долго длиться (например, для 56% мирян). Миряне РКК позитивно оценивают шансы на объединение, возможно в своих высказываниях они ссылаются на сближение собственных церквей с УГКЦ. Внутриконфессионально об объединении церквей не может быть и речи. Теологи и духовные лица УАПЦ и УГКЦ оценивают объединение намного оптимистичнее, чем их миряне. Заметное совпадение мнений теологов и духовенства с мнениями мирян той же конфессии встречаем в группах УПЦ КП и УПЦ МП: теологи и духовные лица УПЦ КП разделяют осторожные взгляды мирян своей церкви, респонденты УПЦ МП считают объединение практически невозможным в реализации.

В данной фазе политической переориентации Украины украинский язык часто становится инструментом на службе конструкций идентичности – он подчеркивает этнически определенное родство. В то же время, украинский язык подчеркивает государственный суверенитет против России, как это четко показали выступления разных кандидатов в депутаты по время избирательной кампании (2007). «Национально-романтические» лозунги, такие как «Без языка нет народа» Ивана Огиенко, выражают сегодня именно то, что описывает нынеш-

нее отношение многих украинцев к языку. Из общего количества участников исследования 447 цитата Огиенко оценивается позитивно (в зависимости от уровня образования). 89% выражают наибольшее согласие с цитатой, выбрав ответ «позитивно», даже результаты опроса респондентов с востока и юга не разительно отличаются от большинства голосов.

Мои респонденты исходят в каждом случае в большинстве из связи национальной идентичности с языком, среди них также и представители УПЦ МП. Косвенным образом, на мой взгляд, ощутимая связь между национальной идентичностью и языком выражается также и в том факте, что преимущественное большинство опрошенных выражает чрезвычайно позитивное отношение в заведомо мной подчеркнутому высказыванию «(...) введение украинского языка в богослужение является вопросом справедливости по отношению к украинскому народу (...)» (как миряне, так и теологи и духовные лица). Теологи и духовные лица УПЦ МП высказываются сдерживанием мнения отрицательно в отношении этого утверждения.

6.3.4 Высказывания о буднях верующих в церквях византийского обряда

Во всех проанализированных конфессиях в устном общении, независимо от ситуативного контекста, основным образом используется украинский язык (90%). Только в случае с прихожанами УПЦ МП я исхожу из ярко выраженного низкого уровня использования украинского языка, соответствующие данные в процентном отношении составляют 38%. Респонденты РКЦ, а также (в несколько меньшей степени) члены УПЦ МП склонны называть несколько вариантов, отвечая на вопросы о языке, который используется в устном общении. Русский язык (РКЦ – польский язык) имеет, исходя из наблюдений опрошенных нами респондентов, в сфере своей церкви большее влияние, чем используется. В половине ответов, содержащих «русский язык», он упоминается в комбинации с «украинским языком». Измененная разговорная ситуация не приводит к изменению языка, что свидетельствует о нормализации отношения людей к языкам.

59% опрошенных мирян имеют доступ к церковным СМИ (значительная часть теологов и духовных лиц – 80% что не вызывает удивления). В группе

опрошенных мирян, на их же взгляд, лучший доступ к церковным СМИ имеют миряне РКЦ, УПЦ КП, а также Покутники. Миряне УПЦ КП, согласно их мнению, не уступают в доступе к СМИ своей конфессии, по сравнению с теологами и духовными лицами. Плодотворная издательская деятельность УПЦ КП все же приносит свои плоды.

Как миряне, так и теологи отмечают, что имеют первичный доступ к церковным СМИ, причем они преимущественно используют их на украинском языке. Русский язык, как первоочередный, играет важную роль для незначительного количества мирян (напр., для семи прихожан УПЦ МП из разных регионов, или одного члена УГКЦ из Тернополя). Теологи и духовные лица пользуются в основном украиноязычными средствами информации, однако они чаще, чем миряне обращаются к источникам информации на разных языках. В УПЦ КП русский язык имеет большее значение, чем в УГКЦ: по своей сути УПЦ КП является Церковью Центральной Украины.

Русско-украинское двуязычие, по мнению большинства опрошенных, также влияет на использование языков в церквях (72%). Миряне, так и теологи и духовные лица, едины в этом вопросе. Респондентами УПЦ МП и РГКЦ эта ситуация оценивается по-разному, но и в этом случае почти половина лиц подтверждает связь между общественным двуязычием и языковой ситуацией в церквях (51%). Без сомнения, по мнению респондентов, русско-украинское двуязычие влияет на языковую ситуацию в церквях. Насколько противоположное влияние оказывают межконфессиональные конфликты на языковые проблемы в украинском обществе, оценивается по-разному. Например, респонденты УАПЦ и УПЦ КП считают в большинстве, что языковые проблемы являются результатом межконфессиональных трудностей, также все респонденты РОК сводят причину языковых проблем к таким конфликтам. Миряне РКЦ не видят никакой связи, отдельные мнения преобладают среди представителей «других церквей», УГКЦ и УПЦ МП.

Большинство из 309 респондентов, опрошенных в рамках письменного исследования, с начала политических трансформаций восприняли (58%) изменения в языковом общении собственной церкви (например, в форме внедрения украинского языка), особенно – представители УПЦ КП и УАПЦ. Чувствитель-

ность опрошенных прихожан УПЦ КП к этой теме, на мой взгляд, связана с национальным направлением Церкви в ее внешнем образе, тем более что члены церкви переходят (из УПЦ МП) в УПЦ КП, как правило, осмысленно. Кроме этого, УПЦ КП присутствует среди общественности своими численными украиноязычными публикациями (от научно-популярных изданий до новых изданий литургической литературы). В УАПЦ украиноязычная Служба Божья является интеграционным элементом собственной церкви, церковь постоянно ссылается на традицию, которая длится с 1921 года. В УГКЦ не подвергается никаким дискуссиям применение украинского языка как языка проповедования, обсуждается, в основном, обращение с церковно-славянским языком. Оценка же, насколько изменилось взаимоотношение церковно-славянский язык – украинский язык, или использование только церковно-славянского языка – дается мирянам все же трудно.

Современный украинский язык используется во всех церквях, анализируемых здесь, как и в УПЦ МП, однако в некоторых сообществах не как единый язык. Четкое большинство опрошенных РГКЦ, РКЦ и УПЦ МП воспринимает другие варианты языка, как являющиеся релевантными для Литургии. В случае УПЦ МП я допускаю ограниченное использование украинского языка (например, упоминается как язык проповедей), поскольку языком литургии является русский в редакции церковно-славянского языка. Один член УПЦ КП как очаги употребления украинского языка среди прочего называет псалмы, Евангелие и проповедь. Таким образом он указывает на полный функциональный радиус украинского языка в своей церкви. Респонденты основываются в своих высказываниях об украинском языке не только на стандартизированный язык в узком смысле, но также и на местные диалекты, которые причисляются ими к украинскому языку (например, закарпатский диалект) или же не нормализованные субстандарты (суржик). Среди литургий на разных языках, прежде всего, опрошенные миряне Львова по-другому переживают языковую реальность, чем, скажем, теологи или священники этой же конфессии из Закарпатья. Тот факт, что теологи и священники в одинаковой мере называют украинский и церковно-славянский языки, указывает на то, что церковно-славянский язык глубоко укоренился в традиции УГКЦ на Закарпатье.

Языком Богослужений, которому миряне оказывают предпочтение, является украинский (83%), одновременно при выборе 17% опрошенных предпочли бы церковно-славянский. Учитывая, что еще ярче, чем в других конфессиях, преобладание украинского языка как языка, которому оказывается предпочтение, результаты, полученные у представителей УАПЦ, УГКЦ, РГКЦ, и УПЦ КП аналогичны. Удивительно, но миряне УПЦ КП называют церковно-славянский язык намного чаще, чем респонденты греко-католической группы или респонденты УАПЦ (22% против 5% и 8%). Возможно, традиция УПЦ МП, откуда происходит большая часть мирян УПЦ КП, продолжает действовать и дальше, или же в УПЦ КП начинается «возвращение к церковно-славянскому наследию». Миряне УПЦ МП оказывают предпочтение в большинстве церковно-славянскому языку (64%), затем – украинскому языку (24%) и только 9% опрошенных ответили в пользу русского языка. Подтверждается то, что в УПЦ МП проблемой является не использование украинского языка, а продолжающаяся дискуссия вокруг введения в Богослужение «народного языка». В общем, следует исходить из того, что за исключением УПЦ МП большая часть населения высказывается в пользу первично релевантного литературного языка, которым пользуются в повседневной жизни, но считает его приемлемым языком для Богослужений. Принимая во внимание факт западноукраинского «преимущества» в выборке, речь идет об украинском языке, но в зависимости от места происхождения определенного респондента, русский язык также играет свою роль.

По мнению опрошенных лиц, выбор языка для Богослужения происходит согласно пожеланиям верующих.

Переход литургического языка к современному украинскому не является окончательной заменой церковно-славянского языка современным литературным языком, а становится предпосылкой к существованию этих языков. Такая замена, без сомнений, воспримется мирянами (частично мирянами и УПЦ МП). Большая часть участников исследования переживает этот переход как медленный процесс. В данное время церковно-славянский язык, согласно высказываний респондентов, еще имеет свою релевантность в церквях, однако его значение оценивается по-разному. Полученные данные указывают на то, что в будущем он не будет играть важную роль. Это подтверждают также следующие ре-

зультаты, посвященные церковно-славянскому языку или его замене современными литературными языками. Традиционный культовый язык *Slavia Orthodoxa* понятен опрошенными, ввиду чего у них нет проблем с пониманием во время Богослужений, однако он не является предметом активного использования: в среднем каждый десятый респондент, согласно собственной оценке, владеет церковно-славянским языком, те же, кто не имеет прямого отношения (например, из-за принадлежности к общине, укорененной в византийской традиции) к церковно-славянскому языку, его не используют вообще. Мирянам, стоящим в церкви, неважно детальное понимание всех частей литургии (особенно церковно-славянских элементов). В связи с языковыми спорами, возникает вопрос, не превратился ли церковно-славянский язык на бессмысленный «вторичный символ» церковной идентичности. В этом смысле церковно-славянский язык зачастую ассоциируется с русским.

В обсуждении языкового вопроса в церквях византийского обряда принимают особенно активное участие представители УАПЦ, УГКЦ, УПЦ КП, и каждый раз все более – представители УПЦ МП. Взгляд в историю убедит нас, что самые активные сторонники украинского языка зачастую происходили из церковных кругов. Я не смогла выделить ни одной церкви, которая стояла бы непосредственной (позитивной или негативной) связи с языковым вопросом – согласно высказываний опрошенных. В то же время большинство опрошенных отводит церкви определенное задание и принципиальное призвание к действиям, касающимся поддержки украинского языка. Совершенные на практике действия большинству респондентов очень тяжело подвергаются оценке (как для мирян, так и для теологов и духовных лиц). Сравнительно убедительными в вопросе украинизации собственной церкви являются опрошенные лица УАПЦ и УПЦ КП (как и все опрошенные из Покутников). Из ответов теологов и духовных лиц УПЦ МП все же можно вывести четкое мнение: на взгляд четырех опрошенных теологов и духовных лиц украинский язык здесь не имеет поддержки. Взгляд со стороны на деятельность в поддержку украинского языка в других церквях дается респондентам еще сложнее, чем оценка ситуации в собственной общине: даже среди экспертов треть не может найти ни одной позиции относительно принятых мер в других конфессиях, другая треть называет пробле-

мы и дает ответы. Потому нельзя полагаться на большую осведомленность в языковой ситуации за границами конфессий.

Равно как и эксперты, миряне, принимающие участие в исследовании, независимо от возраста и профессии, уделяют языковым вопросам большое значение для своей индивидуальной повседневной веры (особенно респонденты УАПЦ). По мнению большинства респондентов, духовные лица идут навстречу верующим и объясняют равноценность украинского языка для использования в Литургии. Только миряне УГКЦ не в полной мере разделяют мнение теологов и духовных лиц своей конфессии о том, что проводятся инструктажи духовенства в отношении использования украинского языка. Похожей является ситуация у представителей РГКЦ. Представители УПЦ МП в своем большинстве не уверены в том, что священники объясняют верующим своей конфессии равнозначность использования украинского языка в Литургии.

Научные учреждения, в которых исследуется язык Церкви, не известны мирянам с разным уровнем образования, как и церковные СМИ. Чаще всего упоминаются Греко-католические учреждения или учреждения собственной общины. В отличие от мирян, теологи и духовные лица упоминают не только публикации или издания собственной церкви: примеры из УГКЦ и УПЦ КП показывают, что отдельные СМИ известны далеко за конфессиональными границами. К примеру, «Свичадо» - религиозное издательство – является понятием для многих теологов.

Что касается языка Литургии, опрошенные выдвигают свои требования касательно его отделения от языка, который используется в повседневном общении. Среди всех конфессий, привлеченных к исследованию, только представители УПЦ МП в своем большинстве убеждены, что «язык Литургии должен отличаться от повседневного языка». Прежде всего, теологи и духовные лица не являются нейтральными по отношению к этому вопросу, активные выступления за украинизацию литургического языка не значит «утраты» праздничного характера литургического языка.

Унификация жанра, подчиненного конфессиональному стилю, не считается собственно целью языковых дебатов. К примеру, представители всех

церквей, задействованных в рамках данного исследования, используют примерно разные версии «Отче наш» (исключая представителей Покутников). Соответственно большинство из них выступает за унификацию таких текстов, однако в то же время не считают преградой такой критикуемый в теоретическом обсуждении языковое расхождение. Подобное расхождение было выявлено при повторном вопросе относительно «Богородице Дево». Даже теологи и духовные лица высказывают неуверенность при ответе (несмотря на недостаточную репрезентативность данных результатов, причиной которой является незначительное количество фактов, обращаю внимание на то, что ни один теолог УПЦ МП не высказал положительное или как минимум нейтральное (равнодушное) отношение). Обсуждение унификации церковного языка, судя по всему, ограничится кругом научных работников и имеет для повседневной жизни верующих мирян и священников мало значения. Однако, постановка целей унифицированного церковного языка наталкивается на одобрение у большинства опрошенных респондентов.

6.3.5 Общественное мнение относительно будущего развития церковного языка

Социологические публикации Центра Разумкова доказывают постоянное и выраженное желание украинского общества относительно распределения между церковью и государством. У моем количественном опросе сравнительное большинство – 59% всех респондентов – против «государственных мер». Другие 55% респондентов, которые противостоят суждению «позитивно» или «скорее позитивно» в п. 3.15 количественного опроса, представляют мнение, что государство не должно проводить никаких мероприятий, направленных на регулирование языкового вопроса в церковной сфере (против 44% сторонников таких мер). В этом случае уже нельзя исходить из яркого большинства в общей совокупности ($P > 49\%$). Или религия действительно воспринимается большинством участников исследования как «личное дело»?

В то время, как высказывания прихожан РКЦ, УГКЦ, Покутников и УПЦ МП относятся к тематике скорее «лаицистично» (движение за отделение церкви

от государства – прим. пер.), более чем половина респондентов в церквях УАПЦ и УПЦ КП склонны к государственным мерам касательно регулирования языкового вопроса в церковной сфере. На мой взгляд, прихожане этих церквей не воспринимают такие меры как что-то негативное, пока они расцениваются как те, что защищают церковь. Напротив, три четверти всех опрошенных (мирян и теологов) исходят из того, что церковь может делать свой вклад в украинизацию в данном политическом контексте (даже треть опрошенных членов УПЦ МП).

Прихожане практически всех (!) церквей, привлеченных к данному исследованию, ожидают, что в образовании будущих священников особое внимание уделяется их владению украинским языком (более чем 90% согласных). Только опрошенные УПЦ МП центром внимания в вопросах церковного образования не считают изучение языковых навыков именно украинского языка. Примечательно, что три из четырех теологов и духовных лиц УПЦ МП выступают за фокусирование на знании украинского языка в контексте образования будущего духовенства.

Участники исследования ожидают от священников не только соответствующего владения украинским языком (для устного общения), они указывают, за исключением УПЦ МП на в целом позитивное отношение в ориентации церковного языка на современный язык, а особенно – на современный украинский литературный язык (в первую очередь в функции языка проповедей с определенными ограничениями в функции литургического языка, напр. со стороны одного Греко-католического мирянина).

Заметно большое количество – 87 % всех участников исследования – ожидают активную роль церкви во внедрении украинского языка в Богослужении. Такое ожидание очевидно не противоречит уважению, которое миряне испытывают перед церковно-славянской традицией, поскольку та группа мирян, для которой церковно-славянский язык является объединяющей составляющей церковной традиции, в 82 % всех случаев высказывается за то, что церковь должна содействовать внедрению украинского языка в Богослужение. От общей тенденции, которая распространяется в отдельных церквях, отклоняются только данные прихожан УПЦ МП. Только двое из четырех опрошенных теологов и

духовных лиц считают, что церковь должна поддерживать внедрение украинского языка в Богослужение. Согласно общим понятиям ролей участников исследования, в первую очередь теологи должны в расширенных дебатах с привлечением филологов и с учетом мнений мирян, концентрироваться на развитии современного литургического языка. Прихожане разных общин различаются здесь в оценке роли филологов и мирян, однако едины в ведущей роли теологов.

Самым простым действием относительно приближения мирянина в церкви к пониманию сложных в языковом плане церковно-славянских текстов, является помощь в виде так называемых вспомогательных переводов. Использование таких параллельно приведенных, переведенных на современный литературный язык выдержек литургических церковно-славянских текстов предлагается время от времени в обсуждении об обновлении церковного языка как «наименее общий показатель». В быту для большинства мирян такие вспомогательные тексты имеют недостаточную поддержку, только прихожане УАПЦ в большинстве своем подтверждают пользу от таких текстов (62%). Одновременно теологи и духовные лица не усматривают большой пользы от таких вспомогательных переводов.

Большей частью позитивное отношение опрошенных «исконно» украинских церквей византийского обряда к общей замене церковно-славянского языка современным литературным языком наблюдается у 64% теологов и духовных лиц и 61% мирян. Хотя теологи УАПЦ, УГКЦ и УПЦ КП одобряют замену церковно-славянского языка, «эксперты» УГКЦ и УПЦ КП в меньшей мере выступают за такое решение, чем миряне их конфессий. Кроме того, среди грекокатолических теологов заметно большая часть, по сравнению с общим числом опрошенных, высказывается против такой замены церковно-славянского языка (33% в сравнении с 18% мирян УГКЦ). Миряне УАПЦ не ссылаются ни на какие аргументы «за» или «против»: в этой церкви украиноязычная литургия укоренилась еще с начала XX века. Скептическое отношение прихожан РГКЦ, Покутников и УПЦ МП является, скорее всего, проявлением высокого одобрения церковно-славянского языка и ее значения как объединяющего элемента религиозной идентичности. В целом, такие результаты я воспринимаю как желание полного перехода на современный украинский литературный язык (СУЯ). Как

было выяснено благодаря специально заданному вопросу в анкете, в каждой группе участников исследования есть такие, кто «осторожно» относится, а именно одобряют частичную замену церковно-славянского языка. Определяющим для таких мнений может быть опасение возможной потери сакральной символической силы в результате жесткой украинизации византийского характера церковно-славянского языка и, в итоге, части традиции, на которую ссылаются церкви византийского обряда.

Участники исследования сталкиваются с тематикой церковно-славянского языка абстрактно (например, в связи со значением церковно-славянского языка для субъективного ощущения религиозной идентичности). На бытовом уровне они не всегда осмысленно воспринимают его использование, часто, на мой взгляд, они вообще не сумели бы идентифицировать церковно-славянские элементы Литургии. Намного больше оценка церковно-славянского языка определяется распространенными стереотипами среди мирян церквей. К примеру, по мнению двух третей всех опрошенных московская редакция церковно-славянского языка ассоциируется с русским языком. В оценке данного стереотипа среди мирян нет единства – теологи и духовенство оценивают в целом данный стереотип более критично, чем миряне и предоставляют дифференцированный подход к тематике.

Четко выраженное большинство опрошенных приветствует единую редакцию литургических текстов и перевода Библии (79% мирян и 90% теологов и духовенства). До нынешнего времени церковно-славянский язык как вариант языка, созданный специально для использования в Литургии, выполняет более широкий спектр функций относительно языковых заданий, поставленных перед языком Литургии, чем современный литературный украинский язык. (его конфессиональный стиль еще нужно разрабатывать). В основном по своей сути литературный украинский язык считается по меньшей мере равнозначным. От такой общей тенденции отличаются ответы прихожан УПЦ МП и Покутников: более чем три четверти опрошенных респондентов данных конфессий считают церковно-славянский язык «языком, пригодным для Богослужения».

Относительно церковно-славянского языка я выделяю три основные тенденции на основе результатов опроса:

- В Покутников и в УПЦ МП церковно-славянский язык еще является объединяющей составляющей (актуальной) православной традиции и не подлежит сомнению, как в других церквях византийского обряда.
- Ни в УГКЦ, ни в УПЦ КП нельзя рассчитывать на возрождение церковно-славянского языка, которое выйдет на рамки «поддержки традиций», поскольку мирянами обеих конфессий на вопрос относительно перспектив церковно-славянского языка дается негативный ответ.
- Эксперты и миряне оценивают перспективы церковно-славянского языка в значительной мере одинаково.

Хотя, по мнению респондентов, церковно-славянскому языку не сулятся «большие перспективы», все же уделяется внимание поддержке церковно-славянской традиции, как, к примеру в форме особого внимания этому языку во время обучения будущего духовенства. Для примера, активные христиане УПЦ КП четко высказываются за особое внимание на этом вопросе в духовных учебных заведениях, как и миряне РКЦ, Покутники и УПЦ МП. Подобную позицию отстаивает большинство опрошенных теологов и духовенства украинских церквей византийского обряда.

В то время, как более половины мирян и три четверти теологов и духовенства соглашались с акцентированием внимания на церковно-славянском языке по время обучения будущего духовенства, соответствующая оценка такого одобрения относительно аналогичной составляющей образования у мирян составляет 46% и 62%. В данном контексте следует исходить из ограниченной готовности к работе с церковно-славянским языком. В противовес этому целесообразно было бы разработать, по мнению опрошенных «экспертов», соответствующую программу для обучения мирян с целью изучения этого языка. В частности, теологи и духовенство УПЦ МП и Покутники высказываются единогласно за проведение таких мероприятий по содействию. Церковно-славянская традиция сохранится как элемент византийского наследия, при этом в рамках сознательного продолжения традиций.

Перспективы украинского языка оцениваются мирянами позитивно и тем самым, разделяют мнение теологов и духовенства. Исключением здесь является УПЦ МП: здесь ни один из опрошенных теологов и духовных лиц не опреде-

ляется в пользу ответа «да» - это отвечает также публичной позиции официальной церкви. Все указывает на то, что перспективы есть прежде всего в вариативных частях Богослужения и в повседневном общении верующих.

Literaturverzeichnis

ANTONIV 2001: L. Antoniv, Movna Bohoslovs'ka Konferencija, in: Obižnyk 2001/8, 6.

ANTONIV 2000: O. Antoniv, Osoblyvosti substantyvantiv u systemi bohoslovs'koji leksyky, in: V. Nimčuk (Hrsg.), Chrystyjanstvo j ukrajins'ka mova, L'viv 2000, 111-117

ASSMANN 1999: J. Assmann, Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen, München 1999

ATTESLANDER 1995: P. Atteslander, Methoden der empirischen Sozialforschung, Berlin 1995

BABYČ 2000: N. Babyč, „Miscevi“ movy u sučasnomu relihijnomu styli, in: V. Nimčuk (Hrsg.), Chrystyjanstvo j ukrajins'ka mova, L'viv 2000, 20-27

BALAŠOV 2001: N. Balašov, Na puti k liturgičeskomu vrozozhdeniju, Moskva 2001

BEHRING 1999: E. Behring, L. Richter, W. Schwarz (Hrsg.), Geschichtliche Mythen in den Literaturen und Kulturen Ostmittel- und Südosteuropas, Stuttgart 1999

BERNSAND 2001: N. Bernsand, Surzhyk and National Identity in Ukrainian Nationalist Language Ideology, in: Berliner Osteuropa Info 2001/17, 38-47

BIBLA 1997: S. V. Bibla, Sklad, dzerela i šljachy formuvannja ukrajins'koji cerkovnoji terminolohiji, Kyjiv 1997

BJULETEN' 2001: Bjuleten relihijnoji informaciji, Vydavnyctvo Kyjivs'koho Koledžu Katolyc'koji Teolohiji sv. Tomu Akvins'koho, Kyjiv 2001/14

BJULETEN' 2001: Bjuleten relihijnoji informaciji, Vydavnyctvo Kyjivs'koho Koledžu Katolyc'koji Teolohiji sv. Tomu Akvins'koho, Kyjiv 2001/12

BJULETEN' 2001: Bjuleten relihijnoji informaciji, Vydavnyctvo Kyjivs'koho Koledžu Katolyc'koji Teolohiji sv. Tomu Akvins'koho, Kyjiv 2001/3

BJULETEN' 2001: Bjuleten relihijnoji informaciji, Vydavnyctvo Kyjivs'koho Koledžu Katolyc'koji Teolohiji sv. Tomu Akvins'koho, Kyjiv 2001/2

BJULETEN' 2001: Bjuleten relihijnoji informaciji, Vydavnyctvo Kyjivs'koho Koledžu Katolyc'koji Teolohiji sv. Tomu Akvins'koho, Kyjiv 2000/9

BJULETEN' 2001: Bjuleten relihijnoji informaciji, Vydavnyctvo Kyjivs'koho Koledžu Katolyc'koji Teolohiji sv. Tomu Akvins'koho, Kyjiv 2000/6

BJULETEN' 2001: Bjuleten relihijnoji informaciji, Vydavnyctvo Kyjivs'koho Koledžu Katolyc'koji Teolohiji sv. Tomu Akvins'koho, Kyjiv 2000/3

BJULETEN' 2001: Bjuleten relihijnoji informaciji, Vydavnyctvo Kyjivs'koho Koledžu Katolyc'koji Teolohiji sv. Tomu Akvins'koho, Kyjiv 2000/1

BOGAČEVSKAJA 1999: I. V. Bogačevskaja, Jazyk religii v kontekste nacional'nogo samosoznaniya, Kiev 1999

BONDARENKO 2008: V. Bondarenko, Cerkvy i relihijni orhanizaciji Ukrajiny, Deržavnyj Komitet Relihijnych Sprav, Kyjiv, in: Deržkomrelihij 2008

BOYKO 2005, N. Boyko, Eglises orthodoxes et identité nationale en Ukraine post-soviétique, in: G. Lepesant (Hrsg.), L'Ukraine dans la nouvelle Europe, Paris 2005, 83-117

BRASLAVEC' 2001: O. Braslavec', Kyjiv Katolyc'kyj – Kyjiv Pravoslavnyj, Kyjiv 2001

BUCHMAYER 2005: M. Buchmayer (Miklas), Soziolinguistische Aspekte der aktuellen Sprachenfrage in den ukrainischen Kirchen des byzantinischen Ritus, in: M. Moser (Hrsg.), Das Ukrainische als Kirchensprache. Ukrajins'ka mova v cerkvach, Wien 2005, 243-305

BYČENKO/DUDAR 2002: A. Byčenko, N. Dudar, Relihijnist' ukrajins'koho suspil'stva: riven', charakter, osoblyvosti: L. Šanhina, Nacional'na Bezpeka i Oborona, Centr Razumkova 2002, 10/34, 14-21 (URL: <http://www.uceps.org/journal.php>)

CHMEL'KO/MIŠČENKO 2003: V. Chmel'ko, M. Miščenko, Dynamika stavlennja hromadjan Ukrajiny do problem ukrajino-rosijs'kych vidnosyn, Kyjiv 2003 (URL: <http://www.kiis.com.ua/index.php?id=9&sp=3>)

CYPIN 2002: V. Cypin, Kurs cerkovnogo prava, Moskva 2002

DIEDRICH 1997: H.-C. Diedrich, Lexikon für Theologie und Kirche 1997

DENYSENKO 2002: F. Denysenko, Otkrytoe pis'mo: Holos Pravoslav'ja 2002/11, 6

DERŽKOMRELIHIJ 2008: Deržavnyj komitet/departament Ukrajiny u spravach relihij 1997-2008, Deržavna statystyka relihij v Ukrajinі (URL: <http://www.risu.org.ua/ukr/resources/statistics>)

DESNIČKI 1998: A. Desničij, Bogoslužebnyj jazyk rossijskoj cerkvy, in: N. Bol'shakova (Hrsg.), Christianos VII, Riga 1998, 203-236

DMYTRENKO 2007: N. Dmytrenko, "Jazyk" do Kyjeva dovede, a do vyboriv — napevne, in: Dzerkalo Tyžnja, 09.-15.06.2007, Nr. 651/9 (URL: <http://www.dt.ua/3000/3680/59570/>)

DROZDOVS'KYJ 2008: D. Drozdovs'kyj, Zalyšky impers'koho paleozoju, in: Dzerkalo Tyžnja 23.-29.02.2008, Nr. 686/7 (URL: <http://www.dt.ua/3000/3300/62115/>)

DUDAR/ŠANHINA 2000: N. Dudar/L. Šanhina, Relihija i vira v žytti ukrajinciv, in: L. Šanhina (Hrsg.), Nacional'na Bezpeka i Oborona, Centr Razumkova 2000, 266-280 bzw. L. Šanhina, Nacional'na Bezpeka i Oborona, Centr Razumkova 2000, 10/10, 83-98 (URL: <http://www.uceps.org/journal.php>)

DUDKO 2002: M. Dudko, Istočnik Pravoslavija, in: Pravoslavnaja Moskva 2002/17, 8

DYČKA 2001: H. Dyčka, Mova – dar božyj, in: Nova Zorja 2001/9, 2

DYMYD 1999: M. Dymyd, ARI, Ščotyžnevyj Informacijnyj Bjuleten' Ahencija Relihijnoi Informaciji ARI, 1999/3

DZJUBA 2001: I. Džuba, Sučasne suspil'ne i cerkovne stanovyšče v Ukraini, in: Visnyk 2001/2, 72-85

DZJUBYŠYNA-MEL'NYK 2000: Styl'ovo-stylistyčni orijentaciji sučasnoho konfesijnoho stylu, in: M. Petrovyč (Hrsg.), Jedynymy Ustamy 2000, 6-15

DZJUBYŠYNA-MEL'NYK 1998: N. Džubyšyna-Mel'nyk, Mova relihijnoi presy z pohljadu zahal'noliteraturnych norm, in: M. Petrovyč (Hrsg.), Sučasna ukrajins'ka bohoslovs'ka terminolohija: vid istoryčnych tradicij do novych koncepcij, L'viv 1998, 202-215

FAIRCLOUGH 1995: N. Fairclough, Critical discourse analysis: the critical study of language, New York 1995

FEDORUK 1998: O. Fedoruk, Dejaki pryncypy perekladu Svjatoho Pys'ma – druha polovyna 60- počatok 70rr. XIX st., in: M. Petrovyč (Hrsg.), Sučasna ukrajins'ka bohoslovs'ka terminolohija: vid istoryčnych tradicij do novych koncepcij, L'viv 1998, 57-72

GALADZA 1998: P. Galadza, Porivnjal'nyj bohoslovs'kyj analiz perekladiv Liturhiji sv. Ivana Zolotoustoho UGKK 1968 i 1988 rokiv, in: M. Petrovyč (Hrsg.), Sučasna ukrajins'ka bohoslovs'ka terminolohija: vid istoryčnych tradicij do novych koncepcij, L'viv 1998, 33-50

GARDT 2000: A. Gardt, Nation und Sprache – Die Diskussion ihres Verhältnisses in Geschichte und Gegenwart, Berlin 2000

GARDT 1999: A. Gardt, Sprachgeschichte als Kulturgeschichte, Berlin 1999

GEROSA 2000: L. Gerosa, Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, Gesetzbuch der katholischen Ostkirchen, Paderborn 2000

GIESZEN 1991 : B. Gießen, Nationale und kulturelle Identität, Frankfurt am Main 1991

HALUŠČYNS'KYJ 1929: O. T. Haluščyns'kyj, Dumka i nauka Cerkvy v pytannjach liturhičnoji movy, L'viv 1929

HAVAN'o 1999: I. Havan'o, Ščo pervisne: doktrynal'nyj zmist' čy movna forma? In: M. Petrovyč (Hrsg.), Jedynymy Ustamy 1999/3, 15-18

HEYER 2003: F. Heyer, Kirchengeschichte der Ukraine im 20. Jahrhundert, Göttingen 2003

HOLOVAŠČENKO 1999: S. Holovaščenko, Istorija Chrystijanstva, Kyjiv 1999

HUDZYK 2003: K. Hudzyk, Ljudyna maje šukaty šljach do spacinnja v svojem povcjakdennomu žytti, in: Den', 14.01.2003, Nr. 5 (URL: <http://www.day.kiev.ua/14054/>)

HUDZYK 2002: K. Hudzyk, Duchovnyj pastyr i deputat, in: Den', 16.07.2002, Nr. 125 (URL: <http://www.day.kiev.ua/69234/>)

HUZAR 2002: L. Huzar, Pastyrs'ke poslannja Synodu jepyskopiv Kyjevo-Halyc'koi mytropoliji Ukrajins'koi Hreko-Katolyc'koi Cerkvy do virnych i vsich ljudej dobroji voli z nahody vyboriv, L'viv 2002 (URL: <http://www.ugcc.org.ua/ukr/press-releases>)

HUZAR 2000: L. Huzar, Pro movu sv. Liturhiji, in: Nova Zorja 2000/14, 1

INTERNET WORLD STATS 2008: anonym, Usage and Population Statistics – Ukraine, Miniwatts Marketing Group 2008 (URL: <http://www.internetworldstats.com/europa2.htm>)

ISAJEVYČ 1996: Ja. Isajevyč, Ukrajina davnja i nova – narod, religija, kul'tura, L'viv 1996

ISIČENKO 2003: I. Isičenko, Istorija Chrystovoji Cerkvy v Ukrajini, Charkiv 2003

ISIČENKO 1998: I. Isičenko, Mova bohoslužin': čynnyk intehtraciji čy dezintehtraciji Cerkvy? In: M. Petrovyč (Hrsg.), Sučasna ukrajins'ka bohoslovs'ka terminologija: vid istoryčnych tradicij do novych koncepcij, L'viv 1998, 20-33

ISIČENKO 1997: I. Isičenko, Do problemy pidhotovky unifikovanoho ukrajins'koho perekladu bohoslužbovych knih vizantijs'ko-ukrajins'koho obrjadu, in: M. Petrovyč (Hrsg.), Jedynymy Ustamy 1997/1, 14-17

JELENS'KYJ 2003: V. Jelens'kyj, Religija i suspil'stvo, in: Ljudyna i svit 2003/1, 5

JERMOLENKO 2001: S. Jermolenko, Izmenenija v sisteme funkcional'nych stilej sovremennogo ukrain-skogo jazyka: T. Reuther (Hrsg.), Slavic Languages Today, International Conference Vienna 4.-7.10.2001, Vienna 2001

JERMOLENKO 2001: S. Jermolenko, Ukrajins'ka mova kincja XX st.: Paradoksy ocinok: O. Kostjuk, Etnos, Kul'tura, Nacija, Drohobyč 2001, 229-236

KASPER 1997: W. Kasper (Hrsg.), Lexikon für Theologie und Kirche, Band 6, Freiburg im Breisgau 1997

KIIS 2003: Kiev International Institute of Sociology (URL: <http://www.kiis.com.ua>)

KIEVPATR 2006: S. Boruc'kyj, Relihijna karta Ukrajiny-2006, offizielle Website der UOK KP (URL: <http://www.cerkva.info/2007/07/04/religii.html>)

KIRCHHOFF 2003: S. Kirchhoff u.a., Fragebogen. Datenbasis. Konstruktion. Auswertung, Opladen 2003

KOEV 1991: T. Koev, Religiöse Sprache und sakrale Symbole in der Gegenwartsgesellschaft Bulgari-ens, in: C. C. Felmy u.a. (Hrsg.), Kirchen im Kontext unterschiedlicher Kulturen. Auf dem Weg ins drit-te Jahrtausend, Göttingen 1991, 772-800

KOČAN 1999: N. Kočan, Ekumenizm: do charakterystyky javyšča i ponjattja, in: Z. Antonjuk, M. Maryn-ovyč (Hrsg.), Znaky času, Kyjiv 1999, 13-18

KOČAN 1999: N. Kočan, Čy možlyvyj pravoslavno-katolyc'kyj dialoh v Ukrajini v realijax 90-x rr.? In: Z. Antonjuk, M. Marynovyč (Hrsg.), Znaky času: Do problemy porozuminnja miž cerkvamy, Kyjiv 1999, 478-485

KOLODNYJ 2001: A. Kolodnyj, Novyny religijeznavčoji literatury, in: Relihijna panorama 2001/1, 65

KOLODNYJ 2000: A. Kolodnyj (Hrsg.), Akademične Relihižnavstvo, Kyjiv 2000

KOPPERSCHMIDT 2000: J. Kopperschmidt, Argumentationstheorie zur Einführung, Hamburg 2000

KOŽINA 2006: M. N. Kožina, Cerkovno-religioznyj stil', in: M. N. Kožina (Hrsg.), Stilističeskij enciklopedičeskij slovar' russkogo jazyka, Moskva 2006, 612-616

KRAWCHUK 1996: A. Krawchuk, Religious Life in Ukraine: Continuity and Change, in: P. Mojzes (Hrsg.), Religion in Eastern Europe, Vol XVI, 1996/3, 16-26

KRINDAČ 1997: A. Krindač, Kirchenlandschaft Ukraine - Probleme, Kämpfe, Entwicklungen, in: Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens, 1997/47, 1066-1093

KULYK 2004: V. Kulyk, Movna vidpovid' Juščenka, in: Dzerkalo Tyžnja, 06.-12.11.2004, Nr. 520/45 (URL: <http://www.dt.ua/3000/3680/48239/>)

KUZIO 2001: T. Kuzio, Nationalism in Ukraine: Towards a New Theoretical and Comparative Framework, New York 2001

KUZIO 2000: T. Kuzio, Language and Nationalism in the Post-Soviet Space, RFT/RL NEWSLINE Vol. 4, No. 148, Part II 2000 (URL: <http://www.ualberta.ca/~cius/stasiuk/st-articles/an-lang-nat.htm>)

KUZIO 2000: T. Kuzio, Russia: Ukraine Squeeze, Oxford Analytica (URL: <http://www.ualberta.ca/~cius/stasiuk/st-articles/an-squeeze.htm>)

KUZIO 2000: T. Kuzio, The Myth of Russophone Unity in Ukraine, RFT/RL NEWSLINE Vol. 4, No. 129, Part II 2000 (URL: <http://www.ualberta.ca/~cius/stasiuk/st-articles/an-russophone.htm>)

KYSLJUK 1998: O. Kysljuk, Z dosvidu perekladu bohoslužbovych knyh ukrajins'koju movoju, in: M. Petrovyč (Hrsg.), Sučasna ukrajins'ka bohoslovs'ka terminolohija: vid istoryčnych tradicij do novych koncepcij, L'viv 1998, 116-123

LANG 2007: U. M. Lang, Überlegungen zu Liturgie und Sakralsprache, in: Theologisches, Katholische Monatszeitschrift, März/April 2007, Nr. 37, 115-122

LARRABEE 2008: F. S. Larrabee, Die Ukraine am Scheideweg, in: P. Lendvai u.a. (Hrsg.), Europäische Rundschau, Vierteljahreszeitschrift für Politik, Wirtschaft und Zeitgeschichte, 2008/1, 67-81

LESJUK 2000: M. Lesjuk, Rol' hreko-katolyc'koho duchovenstva u rozvytku ukrajins'koji literaturnoji movy v halyčyni, in: V. Nimčuk (Hrsg.), Chrystijanstvo j ukrajins'ka mova, L'viv 2000, 58-69

LINDNER 2002: D. Lindner, „Schreiben für ein besseres Deutschland“ – Nationenkonzepte in der deutschen Geschichte und ihre literarische Gestaltung in den Werken Stefan Heyms, Würzburg 2002

LINHUR 2008: anonym, Ukrajins'ka linhvostylistyka druhoji polovyny XX st. pro konfesijnij styl' ukrajins'koji literaturnoji movy, Sajt linhvistyčnoho hurtka (URL: http://www.philology.kiev.ua/Lingur/art_68.htm)

LURZ 2007: F. Lurz, Kirchensprachen, in: W. Thönissen (Hrsg.), Lexikon der Ökumene und Konfessionsskunde, Freiburg im Breisgau 2007, 674-678

LYPKIVS'KYJ 2002: V. Lypkivs'kyj, Ridna mova v Cerkvi, in: Holos Pravoslav'ja 2002/17, 3

MAJDANOVYČ 2000: T. Majdanovyč, Sobor ukrajins'koji movy (formuvannja duchovnoho stylju), in: V. Nimčuk (Hrsg.), Chrystyjanstvo j ukrajins'ka mova, L'viv 2000, 335-342

MAKAR 1999: O. Makar, Ridna mova – bezcynyj dar Božyj, in: Uspens'ka Veža 1999/8, 7

MARINOVICH 2002: M. Marinovič, Russkoe pravoslavie i ukrainskij greko-katolicizm meždu vzaimnym ot-torženiem i neizbežnost'ju peremen, L'viv 2002 (URL: http://www.risu.org.ua/ukr/study/research_conference/moskowseminar/marynowych/)

MARKEVYČ 2000: A. Markevyč, Cerkovnoslov'jans'ka mova jak mova bohoslužinnja, in: V. Nimčuk (Hrsg.), Chrystyjanstvo j ukrajins'ka mova, L'viv 2000, 13-20

MARYNOVITCH 2000: M. Marynovitch, Towards Religious Freedom in Ukraine: Indigenous Churches and Foreign Missionaries: W. Sawakhy (Hrsg.), Religion in Eastern Europe, Vol XX 2000/Nr. 5, 1-14

MARYNOVYČ 1999: M. Marynovyč, Rozdumy odnoho myrjanyna nad problemuju ekumenizmu, in: Z. Ant-onjuk (Hrsg.), Znaky času: Do problemy porozuminnja miž cerkvamy, Kyjiv 1999, 486-501

MATVIJENKO 2005: I. Matvijenko, Biblija ridnoju movoju, Religious Information Service Ukraine, L'viv 2005 (URL: <http://www.risu.org.ua/ukr/kaleidoscope/article;7951/>)

MENSEN 1995: B. Mensen (Hrsg.), Russland – Politik und Religion in Geschichte und Gegenwart, Nettetal 1995

MOSER 2005: M. Moser, Das Ukrainische als Kirchensprache, Wien 2005

MOSER 2004: M. Moser, „Jazyčije“ – ein Pseudoterminus der sprachwissenschaftlichen Ukrainistik, in: Studia Slavica Hung. 49/1–2 (2004), 121-147

MOSER 2000: M. Moser, Kleine Sprachgeschichte des Ukrainischen der mittleren Periode, in: J. Bes-ters-Dilger, M. Moser, S. Simonek (Hrsg.), Sprache und Literatur der Ukraine zwischen Ost und West, Wien 2000, 128-144

NAKONEČNA 2000: H. Nakonečna, Ukrajins'la bohoslovs'ka terminolohija: charakterystyka systemy, in: V. Nimčuk (Hrsg.), Chrystyjanstvo j ukrajins'ka mova, L'viv 2000, 79-92

NEDAVNJA 2001: O. Nedavnja, Rymo-katolycyzm u konteksti relihijnych šukan ukrajinciv, in: Visnyk NAN Ukrainy, 46-55

NEUHAUS 2002: S. Neuhaus, Literatur und nationale Einheit in Deutschland, Basel 2002

NIMČUK 2005: V. Nimčuk, Ukrajins'ki pereklady Svjatoho Pys'ma, in: M. Moser (Hrsg.), Das Ukrainische als Kirchensprache. Ukrajins'ka mova v cerkvach, Wien 2005, 15-64

NIMČUK 2000: V. Nimčuk, Ukrajins'ka mova v chrystyjans'kyh chramach, in: I. Dzjuba u.a. (Hrsg.), Deržavnist' ukrajins'koji movy i movnyj dosvid svitu, Materialy Mižnarodnoji konferenciji, Kyjiv 2000 (URL: <http://vesna.org.ua/txt/konf/derzh2000/35.html>)

NIVAT 2000: G. Nivat, Ukraine, renaissance d'un mythe national, Genf 2000

NOVAK 1999: O. Novak, Ridna mova – to šljach do Boha: Uspens'ka Veža 1999/6, 5

OHIJENKO 2002: I. Ohijenko, IV. Ternystym šljachom (Pro kryvdy narodovi ukrajins'komu), 25. Ukrajins'ka mova: Ukrajins'ka Kul'tura, Kyjiv 2002, 301-307

OHIJENKO 2001: I. Ohijenko, Istorija ukrajins'koji literaturnoji movy, Kyjiv 2001

OHIJENKO 2000: I. Ohijenko, Metodolohija perekladu Svjatocho pys'ma ta bohoslužbovych knyh na ukrajins'ku movu, in: M. Petrovyč (Hrsg.), Jedynymy Ustamy 2000/4, 3-40

OHIJENKO 1994: I. Ohijenko, Nauka pro ridnomovni obov'jazky, Kyjiv 1994

OELDEMANN 2008: J. Oeldemann, Die Kirchen des christlichen Ostens. Orthodoxe, orientalische und mit Rom unierte Ostkirchen, Regensburg 2008

PAN'KO 1994: T. Pan'ko (Hrsg.), Ukrajins'ke terminoznavstvo, L'viv 1994

PAVLOV 1991: I. Pavlov, Das Problem der sakralen Sprache im Kontext der modernen russischen Sprachkultur, in: C. C. Felmy u.a. (Hrsg.), Kirchen im Kontext unterschiedlicher Kulturen. Auf dem Weg ins dritte Jahrtausend, Göttingen 1991, 761-772

PETROVYČ 2005: M. Petrovyč (Hrsg.), Terminologično-pravopysnyj poradnyk dlja bohosloviv ta redakto-riv bohoslovs'kych tekstiv dlja vydan' Ukrajins'koho Katolyc'koho Universytetu, L'viv 2005

PETROVYČ 2000: M. Petrovyč, Liturhijni terminy u „Relihijeznavčomu Slovniku“ (bohoslovs'ko-terminolo-hičnyj komentar), in: V. Nimčuk (Hrsg.), Chrystyjanstvo j ukrajins'ka mova, L'viv 2000, 35-50

PETROVYČ 1998: M. Petrovyč (Hrsg.), Sučasna ukrajins'ka bohoslovs'ka terminolohija, Materialy konfer-enciji, L'viv 1998

PETROVYČ 1997: M. Petrovyč, Kryza slova v ukrajins'komu bohoslov'ij i novi pošuky, in: M. Petrovyč (Hrsg.), Jedynymy Ustamy 1997/1, 1-4

PICCHIO 1984: R. Picchio, H. Goldblatt, Aspects of the Slavic Language Question, Yale 1984

PIKIO 1993: R. Pikio, Pravoslavnoto slavjanstvo i starobylgarskata kulturna tradicija, Sofija 1993

PLOCHIJ 1999: S. Plochij, Peršyj Vseukrajins'kyj Pravoslavnyj Cerkovnyj Sobor UAPC 1921, Kyjiv 1999

PLOKHY 1999: S. Ploky, Church, State and Nation in Ukraine, in: W. Sawakhy (Hrsg.), Religion in East-ern Europe, Vol XIX 1999/5, 1-25

POLJUHA 1999: L. Poljuha, Ukrajins'ka mova, jiji kul'tura i teperišnja dijsnist', in: T. Jankiv, Kyjivs'ka Cerkva 1999/5, 55-57

POLJUHA 2000: L. Poljuha, Do pytannja pro ukrajins'ku bohoslovs'ku terminohrafiju, in: Visnyk L'vivs'koho Universytetu 2000/29, 243-246

POSTANOVY 2000: Postanovy juvilejnoho Pomisnoho Soboru Ukrajins'koji Pravoslavnoji Cerkvy Kyjivs'-koho Patriarchatu, Kyjiv 2000 (URL:<http://www.kievpatr.org.ua/>)

PRAVOSLAVIE V UKRAINE 2008: Oficial'nyj server UPC KP „Pravoslavie v Ukraine“ (URL: <http://www.uaorthodox.org/>)

PRAVOSLAVIE V UKRAINE 2006: anonym, Učenyje i bogoslovy obsudili vopros o neobchodimosti perevoda bogoslužebnych tekstov na ukrajskij jazyk: Oficial'nyj server UPC „Pravoslavie v Ukraine“ (<http://orthodoxy.org.ua/ru/node/4717>), Kiev 2006

PRAVOSLAVIE V UKRAINE 2006: A. Dudčenko, Andrej Desnyckyj, naučnyj konsul'tant Instituta perevoda Biblii (Moskva): „Bibliju očen' važno prosto čitat': Oficial'nyj server UPC „Pravoslavie v Ukraine“, Kiev 2006 (URL: <http://orthodoxy.org.ua/uk/node/3156>)

PRINCIPY 2008: Osnovnye principy otnošenija Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi k inoslaviju, Moskva (URL: <http://www.mospat.ru/index.php?mid=91>)

PRYJMA 2001: St. Pryjma, Čy možlyve chrystyjans'ke vidrodžennja bez nacional'noho? In: Nova Zorja 2001/48, 4

PURJAJEVA 2000: N. Purjajeva, Variantnist' u sučasnij ukrajskij cerkovno-obrjadovij terminolohiji: problema terminohrafičnoho vidobražennja, in: V. Nimčuk (Hrsg.), Chrystijanstvo j ukrajska mova, L'viv 2000, 101-110

PURJAJEVA 1998: N. Purjajeva, Ukrajska cerkovno-obrjadova terminolohija: deklarujučy problemu, in: M. Petrovyč (Hrsg.), Sučasnja ukrajska bohoslovska terminolohija: vid istoričnych tradicij do novych koncepcij, L'viv 1998, 273-280

PYNSENT 1996: R. B. Pynsent, The Literature of Nationalism – Essays on East European Identity, London 1996

RELIHIJNA PANORAMA 2001/1: anonym, Biblija na ukrajskych terenach, in: Relihijna Panorama 2001/1, 32-33, 65-67

RISU 2008: anonym, Opytuvannja Centru Razumkova pidtverdžuje stabil'nyj riven' relihijnosti ukrajs'koho suspil'stva, Religious Information Service Ukraine, L'viv 2008 (URL: <http://www.risu.org.ua/ukr/news/article;20926/>)

RISU 2008: anonym, Vebkataloh „Ukrajska relihijna v Internet-mereži“, Religious Information Service Ukraine, L'viv 2003 (URL: <http://www.risu.org.ua/ukr/resourses/ukrweb/>)

RISU 2007: anonym, Bil'she polovyny ukrajskycy dovirjajut' Cerkvi, Religious Information Service Ukraine 28.12.2007, L'viv 2007 (URL: <http://www.risu.org.ua/ukr/news/article;19953/>)

RISU 2007: anonym, Ukrajske Biblijne Tovarystvo okreslylo plany dijal'nosti na 2008 rik, Religious Information Service Ukraine 21.12.2007, L'viv 2007 (URL: <http://www.risu.org.ua/ukr/news/2007/december;5/>)

RISU 2005: anonym, Constantinople Does not Recognize Ukrainian “Schismatics,” Says Russian Orthodox Representative, Religious Information Service Ukraine, L'viv 2005 (URL: <http://www.risu.org.ua/eng/news/article%3B5580/>)

RISU 2004: anonym, Rezul'taty zahal'nonacional'noho sociolohičnoho doslidžennja “Relihija ta Cerkva v sučasnij Ukrajsini”, Religious Information Service Ukraine, L'viv 2004 (URL: http://www.risu.org.ua/ukr/study/research_conference/churchsocialres/)

RISU 2003: anonym, Dlja UPC problema perekladu bohoslužin' ukrajskoju movoju neaktual'na, Religious Information Service Ukraine 12.02.2003, L'viv 2003 (URL: ursprünglich <http://www.risu.org.ua/>, bei Recherchen am 18.06.2007 im Archiv nicht mehr auffindbar)

RISU 2003: anonym, UCU Vice-rector Says Greek Catholic Patriarchate "Normal Development", Religious Information Service Ukraine, L'viv 2003 (URL: <http://www.risu.org.ua/eng/news/article%3B2132/>)

RISU 2003: anonym, Ukrajina relihijna v Internet-mereži, Religious Information Service Ukraine 20.8.2003, L'viv 2003 (URL: ursprünglich <http://www.risu.org.ua/>, bei Recherchen am 18.06.2007 im Archiv nicht mehr auffindbar)

RISU 2002: anonym, Autocephalous Orthodox Hold Church Slavonic Service, Religious Information Service Ukraine 28.05.2002, L'viv (URL: <http://www.risu.org.ua/eng/news/article;1706/>)

RISU 2002: anonym, Ukrajinci dovirjajut' lyše Cerkvi, Religious Information Service Ukraine 28.11.2002, L'viv 2002 (URL: www.risu.org.ua/ukr/news/2002/november/)

RIŠENNJA 1998: Rišennja i postanovy Ukrajins'koji Hreko-Katolyč'koji Cerkvy, schvaleni Synodom Jepyskopiv Ukrajins'koji Hreko-Katolyč'koji Cerkvy 1989-1997, L'viv 1998

RUDJUK 2002: D. Rudjuk, Za party sily majbutni svjaščenyky, in: Holos Pravoslav'ja 2002/18, 3

RYBNIKOV 2002: K. Rybnikov, Katoliki nastupajut, in: Pravoslavnaja Moskva 2002/5, 3

RYBAK 2001: N. Rybak, Cerkvynoslov'jans'ka mova s'ohodni: archajizm, znarjaddja rusyfikaciji čy žyve džereło duchovnosti? In: ARKA 2001/3, 7

SIMON 2002: G. Simon (Hrsg.), Die neue Ukraine – Gesellschaft – Wirtschaft – Politik (1991 – 2001), Wien 2002

SMYRNOV 2000: S. A. Smyrnov, Pravoslav'ja v konteksti sučasnych social'no-polityčnych procesiv v Ukrajinі (90-ti roky), Kyjiv 2000

SOBOR 2000: Jubilejnyj Archierejskij Sobor Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi, Moskva 2000 (URL: www.mospat.ru/document)

SOBOR 1997: Archierejskij Sobor Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi, Moskva 1997 (URL: <http://www.mospat.ru/index.php?mid=80>, zuvor: www.orthodox.org.ru/synod_ru)

SODOMORA 1998: A. Sodomora, Šče raz pro vysokij styl' u movi bohoslužinnja, in: V. Zin'ko (Hrsg.), Missionar 1997, 36-37

SODOMORA 1997: A. Sodomora, Bud'mo dobrymy sadivnykamy! In: M. Petrovyč (Hrsg.), Jedynymy Ustamy 1997/1, 8-25

SOVINS'KA 2001: N. Sovins'ka, Chrystyjanstvo v nacional'nij idej Ukrajinny ta ukrajins'koji zachidnoji diaspyry, Ternopil' 2001

STATUT 2004: Statut pro upravlinnja Ukrajins'koji Pravoslavnoj Cerkvy Kyjivs'kyj Patriarchat, Kyjiv 2004 (URL: <http://www.cerkva.info/static/statut.html>)

STATUT 2003: Statut Charkivs'ko-Poltavs'koji jeparchiji Ukrajins'koji Avtokefal'noj Pravoslavnoj Cerkvy, Schvalenyj Jeparchijal'nym Soborom Charkivs'ko-Poltavs'koji jeparchiji Ukrajins'koji Avtokefal'noj Pravoslavnoj Cerkvy, Charkiv 2003 (URL: <http://www.uaoc.org.ua/Statut.htm>)

STRUHANEC 2000: L. Struhanec, Osoblyvosti reprezentaciji sakral'noji leksyky v ukrajins'kij leksykohrafiji, in: Mandrivec' 2000/5-6, 47-50

STRUHANEC 2000: L. Struhanec, Vidobražennja sakral'noji leksyky sučasnoji ukrajins'koji literaturnoji movy u kodyfikacijnych pracjach XX. st., in: V. Nimčuk (Hrsg.), Chrystyjanstvo j ukrajins'ka mova, L'viv 2000, 428–435

SUTTNER 2001: E. K. Suttner (Hrsg.), Ukrajins'ke chrystyjanstvo, L'viv 2001

SUTTNER 1997: E. Ch. Suttner, Das religiöse Moment in seiner Bedeutung für Gesellschaft, Nationsbildung und Kultur Südosteuropas, in: H.-D. Döpmann (Hrsg.), Religion und Gesellschaft in Südosteuropa, München 1997, 25-36

ŠANHINA 2007a: anonym, Koncepcija deržavno-konfesijnych vidnosyn v Ukrainii, in: L. Šanhina (Hrsg.), Nacional'na Bezpeka i Oborona, Centr Razumkova 2007, 8/92, 2-9 (URL: <http://www.uceps.org/journal.php>)

ŠANHINA 2007b: anonym, Formuvannja spil'noji identyčnosti hromadjan Ukrainy: perspektyvy i vyklyky, in: L. Šanhina (Hrsg.), Nacional'na Bezpeka i Oborona, Centr Razumkova 2007, 9/93, 3-9 (URL: <http://www.uceps.org/journal.php>)

ŠANHINA 2007c: L. Šanhina, Relihiynist' ukrajins'koho suspil'stva: okremi tendenciji 2000-2007 rokiv, in: L. Šanhina (Hrsg.), Nacional'na Bezpeka i Oborona, Centr Razumkova 2007, Nr. 8/92, 2007, 21-44 (URL: <http://www.uceps.org/journal.php>)

ŠANHINA 2000: anonym, Cerkva i suspil'stvo v Ukraini: Problemy vzajemovidosyny, in: L. Šanhina (Hrsg.), Nacional'na Bezpeka i Oborona, Centr Razumkova 2000, 204-266 (ohne weitere Angaben zum Autor, die Publikation findet sich auch online in: L. Šanhina, Nacional'na Bezpeka i Oborona, Centr Razumkova 2000, Nr. 10, 2-65 (URL: <http://www.uceps.org/journal.php>))

ŠANDRA 2008: O. Šandra, Dnes' vs. S'ohodni. Stanovlennja ukrajins'koji bohoslovs'koji terminolohiji (<http://orthodoxy.org.ua/ru/node/4715>), Kyjiv 2008

ŠČURAT-HLUCHA 1999: V. Ščurat-Hlucha, Molytva „Otče naš“ ridnoju movoju, in: S. Dmytrych, Lavra 1999/4, 47-49

ŠČURAT-HLUCHA 1998: V. Ščurat-Hlucha, Molytva „Otče naš“ ridnoju movoju, in: M. Petrovyč (Hrsg.), Sučasna ukrajins'ka bohoslovs'ka terminolohija, in: vid istoryčnych tradicij do novych koncepcij, L'viv 1998, 88-97

ŠERECH 1998: Ju. Šerech [= George Shevelov], Neviddil'na spadščyna, in: M. Petrovyč (Hrsg.), Jedynymy Ustamy 1998/2, 1-5

ŠEVČENKO 2001: L. Ševčenko, Systemnyj analiz bohoslovs'koji terminolohiji ta jiji vidobražennja v orfohravičnomu slovnyku ukrajins'koji movy, in: L. Symonenko, Ukrajins'ka terminolohija i sučasnist', Kyjiv 2001

ŠEVKUNOV 1999: T. Ševkunov, Bohoslužebnyj jazyk russkoi Cerkvi, Moskva 1999

ŠMAN'KO 2002: T. Šman'ko, Schema orhanizaciji vydan' bohoslužbovyh knyh, L'viv 2002

TAFT 1998: R. Taft, Liturhija jak vyražennja identyčnosti Cerkvy, in: B. Tchir (Hrsg.), Kalendar „Blahovista“ 1998, 33-38

THALER 1998: G. Thaler 1998, Problemfeld religiöse Sprache – Zur Diskussion um die Sprache des russisch-orthodoxen Gottesdienstes, Innsbruck 1998

TOLSTOJ 2002: N. I. Tolstoj, Cerkovnoslovjanskij i russkij : ich sootnošenie i simbioz, in : Voprosy jazykoznanija 2002/1, 81-90

TRUNTE 1997: N. H. Trunte, Ein praktisches Lehrbuch des Kirchenslavischen in 35 Lektionen, Band I, Altkirchenslavisch, München 1997

TURANS'KA 1997: H. Turans'ka, Ukrajin's'ka nacional'na ideja i chrystijanstvo, Kyjiv 1997

TURIJ 2003: O. Turij, Das religiöse Leben und die zwischenkonfessionellen Beziehungen, in: J. Be-sters-Dilger (Hrsg.), Die Ukraine in Europa, Wien 2003, 365-401

TURIJ 2000: O. Turij, Griechisch-Katholiken, Lateiner und Orthodoxe in der Ukraine: gegeneinander, nebeneinander oder miteinander, L'viv 2000

TURKONJAK 2000: R. Turkonjak, Novyj Zavit Hospoda našoho Isusa Chrysta, Ukrajin's'ke Biblijne To-varystvo, Kyjiv 2000

UAPC: Patriarchija Ukrajin's'koji Avtokefal'noji Pravoslavnoji Cerkvy, <http://www.uaoc.kiev.ua/>

UAPC v Poltavi 2001-2004: Ukrajin's'ka Avtokefal'na Pravoslavna Cerkva v Poltavi, <http://www.church.poltava.ua/>

UAPC 2003: Oficijnyj sajт Ukrajin's'koji Avtokefal'noji Pravoslavnoji Sobornoji Cerkvy 2002-2003 (URL: <http://www.soborna.org/gzc/uk/002.html>).

USPENSKIJ 1991: B. Uspenskij, Die Sprache des Gottesdienstes und das Problem der Konventionalität des Zeichens, in: C. C. Felmy u.a. (Hrsg.), Kirchen im Kontext unterschiedlicher Kulturen. Auf dem Weg ins dritte Jahrtausend, Göttingen 1991, 753-759

USTAV 2008: Ustav Ruskoj Pravoslavnoj Cerkvi (URL: <http://www.mospat.ru/index.php?mid=88>)

USTAV 1995: Ustav kanoničeskoj žizni Ukrainskoj Pravoslavnoj Cerkvi, Kiev 1995

VATICAN 2001: Congregatio de cultu divino et disciplina sacramentorum de usu linguarum popularium in libris liturgiae romanae edendis, instructio quinta „Ad executionem constitutionis concilii vaticani secundi de sacra liturgia recta ordinadam“, art. 36, 3 (URL: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20010507_liturgiam-authenticam_lt.html)

VATICAN 1985: Slavorum apostoli, Rundschreiben von Papst Johannes Paul II. an die Bischöfe, die Priester, die Ordensgemeinschaften und alle Gläubigen in Erinnerung an das Werk der Evangelisierung der Heiligen Cyrill und Methodius vor 1100 Jahren (URL: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_19850602_slavorum-apostoli_ge.html)

VULPIUS 2001: R. Vulpius, Ukrainische Nation und zwei Konfessionen. Der Klerus und die ukrainische Frage 1861-1921, in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 2001/49, 240-256

WARNKE 1999: I. Warnke, Wege zur Kultursprache: die Polyfunktionalisierung des Deutschen im juristischen Diskurs (1200 – 1800), Berlin 1999

WILSON 2000: A. Wilson, The Ukrainians – Unexpected Nation, London 2000

WODAK 1999: R. Wodak, C. Ludwig (Hrsg.), Challenges in a Changing World – Issues in Critical Discourse Analysis, Wien 1999

WOLCHIK 2000: S. L. Wolchik – V. Zviglyanich, Ukraine – The Search for a National Identity, Oxford 2000

ZADOROŽNYJ 2000: V. Zadorožnyj, Do problemy ukrajins'koji movnoji adaptaciji cerkovnoslov'jans'kych imenykiv na poznačennja abstraktnych ponjat' iz sufiksom –ije, in: M. Petrovyč (Hrsg.), Jedynymy Ustamy 2000/4, 42-62

ZADOROŽNYJ 1998: V. Zadorožnyj, Do problemy rozvytku konfesijnoho stylju sučasnoji ukrajins'koji literaturnoji movy, in: M. Petrovyč (Hrsg.), Sučasna ukrajins'ka bohoslovs'ka terminolohija: vid istoryčnych tradicij do novych koncepcij, L'viv 1998, 137-146

ZAKOVYČ 2000: M. M. Zakovyč, Relihijeznavstvo, Kyjiv 2000

ZALIZNJAK 1999: M. Zaliznjak, Holovni zasady Ukrajins'koji Avtokefal'noji Pravoslavnoji Cerkvy, L'viv 1999

ZATYL'NYJ 2005: V. Zatylnyj, Osoblyvosti vykorystannja cerkovnoslov'jans'oji movy v chramach ternopil'sčyny na sučasnomu etapi, in: Students'kyj naukovyj visnyk, Ternopil'skyj nacional'nyj pedahohičnyj universytet imeni Volodymyra Hnjatjuka, 2005/10, 130-135

ŽURAVL'OVA 2000: N. Žuravl'ova, Slova ta vyrazy, pov'jazani z relihijeju, u movi ukrajins'koji narodnoji poeziji, in: V. Nimčuk (Hrsg.), Chrystijanstvo j ukrajins'ka mova, L'viv 2000, 181-189

ŽYHYLIJ 2006: N. V. Žyhylij, Filolohični problemy perekladu Bibliji, in: Filosofs'ki seminary, Poltavskyj nacional'nyj techničnyj universytet imeni Jurija Kondratjuka, Vypusky 2-3, Poltava 2006, 82-83

Anhang

Anhang 1: Qualitativer Fragebogen

Українська мова як мова Церкви: стан та перспективи

Шановні пані та панове!

Перед Вами анкета, яку розробила співробітниця Віденського інституту славістики Мануела Бухмайер у рамках наукового проекту, темою якого є мовна ситуація в українських Церквах. Усі дані використовуватимуться виключно для збірника, який видають керівники цього проекту, професори В. Німчук (Київ) та М. Мозер (Відень). Прохання писати чітко: це полегшить роботу з анкетою.

Щиро дякую за співробітництво!

Для анкети не обов'язково вказувати своє прізвище, але дуже прошу зазначити Ваш ґах, освіту і Ваш стосунок до Церкви.

- ☐ ієрей
- ☐ богослов
- ☐ особа монашого стану
- ☐ філолог
- ☐ історик
- ☐ культуролог
- ☐ вірний
- ☐ інше

1. Церква та загальна мовна ситуація

1.1. Чи змогли Ви помітити зміни в мові після трансформації політичної системи 80-их років ("церковна перебудова")? Як вони, на Вашу думку, відбиваються у мові Церкви? Як змінилась мовна ситуація?

1.2. У східнослов'янському просторі Церква тривалий час відігравала важливу роль у розвитку літературних мов. Як Ви оцінюєте сьогоdnішній стосунок Церков до мови? Висловіть, будь ласка, коротко Вашу точку зору.

1.3. Яка Церква відіграє (чи відігравала) особливу роль у мовному питанні? Які причини цього можете навести?

1.4. Як Ви оцінюєте мовну освіту (виховання) та свідомість віруючих?

1.5. Чи думаєте Ви, що мовні питання важливі у релігійному житті віруючих? Поясніть причини.

1.6. Чи належить до завдань церковних закладів дбати про мовне виховання священників?

1.7. Якою мірою Церква відповідає цій вимозі?

1.8. Яку роль відіграє церковнослов'янська мова у Вашій Церкві?

- Яку роль відіграє російська мова у Вашій Церкві?
- Яку роль відіграє польська мова у Вашій Церкві?
- Яку роль відіграє українська мова у Вашій Церкві?

1.9. Яка мова найбільш придатна для богослужінь у ситуації двомовності?

- українська
- російська
- церковнослов'янська

1.10. Чи відмінності у ставленні до мови ускладнюють досягнення однозгідності у перекладах літургійних текстів? Якщо так, то яким чином?

1.11. Чи пов'язане виникнення української писемності з християнством?

2. Українська мова у Церкві

2.1. Чи у Вашій церкві є традиційним уживання української мови?

2.2. Наскільки в теперешній політичній ситуації Церква може сприяти так званій мовній „українізації“? Чи вона може діяти як „захисник“ української мови? Якщо так, то яким чином?

2.3. Чи сучасна українська літературна мова придатна до використання у літургії? Поясніть Вашу відповідь.

2.4. Чи вважаєте доцільним введення української мови як єдиної богослужбової мови?

2.5. Як Ви оцінюєте ставлення вірних до української мови як церковної?

2.6. Чи, на Вашу думку, навчальні заклади Церкви повинні робити особливий акцент на досконалому вивченні української мови?

2.7. Що Ви можете сказати про Ваше навчання? Чи мали Ви сприятливі умови для вивчення української мови?

2.8. Які перспективи має, на Ваш погляд, українська мова як мова Церкви?

2.9. Ваша думка щодо такого твердження Е. Х. Зутнера (Шевкунов, Т.: Богослужебный язык русской Церкви, ст. 211):

«Православная Церковь лишь тогда будет действительно верна своему Церковному Преданию, когда она станет там, где этого еще не сделано, переходит в богослужении от устаревшего языка к современному».

3. Церква та перехід від церковнослов'янської мови до української?

3.1. Чи є для Вас церковнослов'янська мова “каменем у фундаменті живої будівлі Церкви”, як висловився В. Певницький у своїй статті (Шевкунов, Т.: Богослужебный язык русской Церкви, ст. 89: «О церковно-богослужебном языке»), тобто безумовним елементом православ'я? Якщо так, аргументуйте.

3.2. Чи літургійна мова має відрізнятися від мови повсякденного спілкування? Якщо так, то яким чином?

3.3. Виразіть, будь ласка, Ваше ставлення до запровадження народних мов у богослуження Римо-Католицької Церкви.

3.4. У Росії дискусія про мову богослуження відбувалася наприкінці XIX-на початку XX століття. Чи не вважаєте Ви, що теперішня дискусія в Україні порушує ті самі або схожі проблеми? Якщо так, які течії у зв'язку з цим Ви помітили?

3.5. Чи церковнослов'янська мова є більш придатною для богослуження? Якщо так, то чому?

3.6. Без сумніву, дедалі більше вірних має проблеми із розумінням церковнослов'янської мови. Як можна розв'язати цю проблему?

3.7. Чи варто сприяти, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? Якщо так, то якою мірою?

3.8. Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову як незрозумілу сучасною літературною мовою або поступово уподібнювати її до сучасної мови?

Поясніть, будь ласка, Вашу відповідь.

3.9. Наскільки має здійснюватися „українізація“ церковнослов'янської мови? Цілком або заміною окремих незрозумілих лексем/синтаксичних конструкцій? Поясніть Вашу точку зору.

3.10. Чи належить у сучасних українських перекладах богослужбових текстів замінювати українізовані церковнослов'янські слова (“Невісто неневісна”)? Якщо так, то якою мірою?

3.11. Які заходи щодо кращого розуміння мови Церкви Ви вважаєте найдоцільнішими?

- спрощення церковнослов'янської мови (наприклад, заміна малозрозумілих лексем/конструкцій зрозумілими)
- новий переклад богослужбових текстів (з грецької на церковнослов'янську мову, з використанням нових принципів перекладу)
- повний перехід на сучасну українську мову.

3.12. Чи вважаєте Ви, що у деяких богослуженнях можна/потрібно використовувати церковнослов'янську мову?

3.13. Чи твердження: «Последовательная точная замена славянских слов и выражений русскими повлечет за собою нежелательную тривиальность речи» (Шевкунов, Т.: Богослужебный язык русской Церкви, ст. 39) стосується так само заміни церковнослов'янських слів українськими?

4. Церква, мова та національна свідомість

4.1. Чи традиційні християнські Церкви в Україні є символом так званого українства? Якщо так, то чому?

4.2. Якою мірою Церква може відігравати певну роль у консолідації української держави? Чи вона має бути захисником національної ідентичності?

4.3. Чи залежить релігійна приналежність людей в Україні від національної ідентичності? Якщо так, то чому?

4.4. Чи сьогодні існують національні рухи на зразок тих, які були у XIX столітті ініційовані/підтримувані Церквою/ами? Якщо так, то яка Церква відіграє у цьому особливу роль? Наведіть, будь ласка, приклади.

4.5. Який стосунок має східне християнство до категорій „нація“ та „народ“?

4.6. Чи вважаєте, що релігійна, мовна та національна ідентичність взаємопов'язані? Якщо так, то чому?

4.7. Чи віровизнання для українців завжди є явним вираженням національної ідентичності? Якою мірою Ви погоджуєтесь із твердженням: „духовна ідентичність = мовна ідентичність“?

4.8. На Ваш погляд, чи пов'язана українська національна ідентичність з українською мовою?

4.9. Викладіть свою позицію щодо наступного:

«Говорят: «Церковь с переводом богослужения на национальные языки станет более демократичной, более близкой национальной культуре». Очень может быть, но есть опасность, что она станет не только национальной, но и националистической» (Шевкунов, Т.: Богослужебный язык русской Церкви, ст. 277).

4.10. Чи вживання російської редакції церковнослов'янської мови або російської мови у проповіді є критеріями для визначення національної приналежності? Поясніть Вашу відповідь.

4.11. Чи можна вважати, що російськомовна Церква в Україні виражає російську національну ідею? Якщо так, то наскільки?

Я дуже вдячна Вам за допомогу!

Anhang 2: Qualitative Befragungsergebnisse

A. с. Студитка (Л)

B. ієрей, богослов; Відділ релігійної освіти і катехизації Львівської єпархії
Української Православної Церкви (МП), (Л)

C. богослов, історик, вірний (Л)

D. вірний УГКЦ, вивчаю богослов'я, перекладаю духовну і богословську літ-у

E. студент ЛБА, вірний

F. с. Студитки, особа монашого стану (с. Венедикта?), УГКЦ

G. філолог, вірний УГКЦ

H. ієрей УАПЦ, о. Василь Луцишин рект. семінарії (Львів)

I. богослов УГКЦ, Тарас Шманько (Л)

J. вірний УГКЦ (Л)

K. філолог УГКЦ (Л)

L. філолог УГКЦ? (Л)

M. семінарист, журналіст, редактор www.spmi.narod.ru та випусковий секретар
www.g-vik.narod.ru (К)

N. філолог, вірний УГКЦ (Л)

O. ієрей – о. Ігор Пецих УГКЦ, богослов (Л)

P. о. Юстин Бойко, ієрей, богослов УГКЦ

Q. УГКЦ Микола Янів (голов. р. Свічадо), філолог

R. вірний, студент, УГКЦ

S. вірний

T. філолог, вірний (Німчук?)

U. вірний, студент, УГКЦ

V. історик, Ігор Скочиляк, науковий співробітник Інституту Історії Церкви ЛБА

W. богослов УПЦ КП

X. богослов, вірний, УГКЦ Б. Трояновський

Y. філолог, вірний, Геннадій Вознюк

Z. філолог (Л)

AA. філолог, Ганна Дидик, УГКЦ

BB. філолог, вірний, Сабліна С.В.

CC. Пуряєва, філолог, вірний УГКЦ

DD. вірний КП

EE. філолог, вірний УГКЦ, Г. Наконечна

FF. філолог (класичний), перекладач, письменник, Андрій Содомора, УГКЦ

GG. філолог (УГКЦ), Андрій Ясіновський

HH. Юрій Ясіновський, музиколог, історик церковної музики, культуролог; освіта вища

II. богослов (Львів?)

JJ. богослов (Львів)

KK. Sab. 1, філолог

LL. Sab. 2, філолог, вірний, Protestant (?)

MM. Sab. 3, філолог

NN. Sab. 4, філолог, вірний

OO. Sab. 5, філолог, вірний

PP. Sab. 6, філолог, вірний

QQ. Sab. 7, філолог, вірний

RR. Sab. 8, філолог, історик

SS. Sab. 9, філолог, вірний

TT. Sab.10, філолог, Zeuge Jehovas

Unleserliche Stellen im Originaltext sind mit „??“ markiert.

1.1.

A.	На жаль, мій вік не дозволив мені спостерегти змін у мовній ситуації після трансформацій політичної системи 80-их років.
B.	Побутова мова в суспільстві “забруднилася” великою кількістю іншомовних слів, сленгових висловів тощо. Побутова мова церковного люду (sic) молодого і середнього віку, відповідно, теж постраждала. Мова старшого покоління не змінилася. Однак, ті зміни у загальній мовній ситуації не мають особливого негативного впливу на парафіях, де богослужбовою мовою є церковнослов’янська.
C.	За останні 10-15 років в українську мову ввійшло багато іноземних слів, які вводяться часто без протреби. Також, існує тенденція до спрощення мови спілкування що відбивається і на мові, яку вживають у Церкві. Помітне прагнення наблизити церковну мову до народу, зробити її доступною та зрозумілою для всіх. Іноді це приводить навіть до профанації церковних понять, які мають значення священного. Введення єдиної державної мови (української) спонукало також деякі Церкви до українізації своєї богослужбової мови, щоб довести свій український національний характер.
D.	Трансформація політ. сист. 80-х рр. справді спричинила зміни у мові, але ці зміни були пов’язані в першу чергу зі зруйнуванням комуніст. ідеологічної системи (зник з обігу цілий шар лексики, який обслуговував цю систему). З запровадженням ринкової економіки, технічним прогресом. На мові відбилось й те, що згадана ГПС спровокувала “моральну революцію”- вибух морально.” вседозволеності. Звідси – порнографія, блатний жаргон (в т.н. в ЗМІ). Що стосується мови Церкви, то завдяки “перебудові”

	вона поки що лише вчиться “подавати голос” у суспільстві. Поки що досить несміливо, хоча публічні виступи чільних діячів Церкви викликають сусп. резонанс. Щодо зміни мови самої Церкви, то маю враження, що коли до перебудови Ц. говорила виключно мовою треб і німувала не лише як сусп. інституція, але й як проповідниця Доброї Новини – то тепер – почала говорити і цими мовами. А оск. навіть традиційних Ц. є декілька, то говорять вони по-різному.
E.	У загальний мовний простір увійшли слова, характерні для релігійної сфери; і навпаки, мова церкви ?? вплив „світської” лексики.
F.	Богослуження почали частково служитися на українській мові.
G.	Звичайно, ситуація змінилася. Української Церковної, чи релігійної, чи релігієзнавчої мови майже не існувало в радянські часи (хіба що в підпільні чи в діаспорі вона існувала, але не розвивалася в живому потоці української дійсності, а застигла на рівні перших десятиліть XX століття або піддавалася впливу чужоземних мов). З початку 90-х років XX. ст. відновився (якоюсь мірою – стихійно) випуск релігійної та релігієзнавчої літератури в Україні. Редактори мали багато проблем зі створенням наново реліг. та релігієзнавч. термінології.
H.	-
I.	Мовна ситуація змінилася дуже помітно. Окрім офіційної Церкви з'явилися інші Церкви які мають свою політику щодо мови.
J.	Зміни у мові відбуваються постійно. Українська мова зазнала значних “вливань” термінів англо-сакської культури. Також з 80-х років йшла праця “очищення” мови, насамперед від русизмів та введенням призабутих галицизмів. Але загалом, при зменшенні уваги й державного тиску на ідеологію, українська мова зазнала також втрат, змінюючись із “красного письменства” в побутовий вжиток. Мова Церкви, котра динамічно веде євангелізацію, й оцерковлення, стала значна живішою у сенсі спрощення, наближення до понятійного апарату рядового громадянина. Літургійна мова буває жертвою цих та вищевказаних експериментів. Однак українська мова займає все більше місця у церковному житті.
K.	Загальна мовна ситуація дуже змінилася від середини 80-х рр. Тут (дуже) хорошо можна виділити дві такі тенденції. Перша – це “повернення до джерел” – більша відкритість до світу, назовні (??). Перша полягає в тому, що повертаються незасмужено забути чи свідомо викинути з мови слова і форми, стираються русифікаторські нашарування, помітне намагання замінити запозичення, в т.ч. інтернаціональні, власне українськими словами. Чистота мови стає до певної міри модною. На приклади Львова це виявляється також у свідомому униканні діалектизмів і полонізмів. Щоправда, часом таке прагнення позбутися всіх рис мови радянського часу набуває комічних рис. Зокрема, у середовищі української інтелігенції Слобожанщини (знаю про це через особисті контакти) просто повертаються до правопису 1928р. і лексики 20-х рр. Попри всі добрі наміри мова цих людей звучить штучно. Можна це побачити на прикладі журналу “Український засіб”. Друга тенденція виявляється в активному запозичуванні, особливо пресою та молодіжним середовищем, англійської за походженням лексики, часом до невпізнання перекинутої (якщо запозичення іде через польську або російську мову як посередника). На мою думку, в мові Греко-Католицької Церкви обидві ці зміни поки що не відбулися, тому що Церква тільки 1991р. вийшла з підпілля. Великий попит на релігійну літературу спочатку задовільнявся за рахунок перевидання старих книжок, що знову ж таки “законсервувало” мову Церкви.
L.	Помітила зміни у кращу сторону (“українізація”).
M.	Як на мене, вже не так багато невігластва зустрічається, хоча ще вистачає з цим

	проблем. А саме, з толерантним істинно-богословським та історико-культурним підходом до Служби Божої та богослужбової мови. Мовна ситуація покращилася, та вимагає зустрічей, а особливо грамотних (неавторитарних) видавничих та медіа-проектів з поширення святоотцівського насліддя Церкви для суспільства.
N.	Так.
O.	Політична перебудова дозволила греко-католикам з України зустрітися з греко-католиками з діаспори. Для перших, це була також і зустріч українською мовою в богослуженнях. Думаю, що вільний доступ до богослужбових текстів в українській мові був рушієм українізації літургійного життя. Доказом цього може служити ?? цього процесу: спершу на українську мову перейшли священослужителі, котрі отримали служебники випущені Патріархом Йосифом в Римі, чи Блаженнішим Мирославом у США – вірні ще відспівували богослуження церковно-слов'янською. Згодом, при налагодженні друку достатньої кількості молитовників для вірних, цілі громади переходять україномовний літургійний спів. Цей процес характерний саме для греко-католиків. Серед православних то лише УАПЦ має ще передвоєнний досвід українізації літургійної мови. З відродженням УАПЦ в Україні вони відразу сягнули по цей свій здобуток.
P.	Найперше, хочу тільки зауважити, що трансформація політична хоча й охопила цілу Україну, однак її подальший розвиток був різний в кожному з окремих регіонів (особливо Схід і Захід). Зі змінами політичними пробудилась в народі національна свідомість. Українська мова почала щораз більше входити в літургійне життя поряд з старослов'янською мовою (а навіть її витісняючи). Появилось багато перекладів українських богослужбових книг, які з однієї сторони дали можливість людям брати більш активну участь в богослуженнях, з другої ж впровадили певний хаос. Бо були вони досить часто роблені в приватний спосіб, непрофесійно, на „швидку руку”. Однак, це був перший досвід, який завжди є не до кінця певний.
Q.	Сучасна українська мова стала мовою богослужбовою.
R.	Так, ситуація помінялась. Зокрема після відновлення УГКЦ і УАПЦ. Ці церкви почали вести літургійні обряди на українській мові.
S.	Так як я віруюча греко-католицького обряду а у 80-х роках УГКЦ знаходилась у підпіллі, то про „церковну перебудову” не можу нічого сказати. Відколи УГКЦ вийшла з підпілля, то богослужіння відбуваються на українській мові.
T.	Так, ситуація змінилася. Стали можливі відкриті дискусії про стан мови та мовознавчих наук після тривалого періоду ідеологічних „рекомендацій”. В науковий і суспільний обіг повернуто імена, теорії, погляди, геть видалені ідеологічною системою. Отож насамперед змінилася ситуація у суспільстві. Відтак у Церкві теж розпочалися обговорення мовного питання, да навіть уже запроваджено (sic) переклади літургійних текстів. Проте ще потрібно багато зусиль, аби досягнути однозначності у цій справі, аби уніфікувати переклади, аби перекласти доброго українською мовою документи церковних соборів etc.
U.	Виглядає, що ситуація мови у Церкві – покращилась. Вона щоразу наближається до мови рідної жителям України – тобто Церковна мова стає виразно національною. Бачимо, що з кожним роком навіть у православних Церквах, відходять від церковнослов'янських та русизмів, чим і створюють спротивний ґрунт для зростання людей у житті духовному та інтелектуальному (що богослов'ї).
V.	Наприкінці 80-х рр, на хвилі національного піднесення (“Відродження”) в країнах Центрально – Східної Європи, мовна ситуація в Церкві на території України поступово почала змінюватися в бік певної, поступової “українізації”, що напереломі 80-х – 90-х

	рр. набула стійких динамічних форм. Проте вживання української мови простажувалося передовсім на рівні верхньої Єрархічної драбини, особливо в Галичині, як відповідь на виклик українського національного відродження та вихід з підпілля й легалізацію Греко-Католицької Церкви. Водночас спостерігалось зацікавлення укр. мовою серед вірних Московського патріархату в Східній Україні, як мови проповідей і внутрішньо (sic) церковної комунікації.
W.	В Українській Православній Церкві Київського патріархату вживається в богослуженні українська мова. В УПЦ Московського Патріархату (sic) вживається слов'янська мова з російською вимовою.
X.	Перехід з церковнослов'янської мови на українську. Пошуки відповідного перекладу, відбуваються дещо хаотично і неузгоднено між різними Церквами не працюють на відповідному рівні літургійні комісії.
Y.	-
Z.	У нашому регіоні, зокрема у Львові (я в цьому місті мешкаю), Церква і перед тим функціонувала в українському мовному режимі. На мою думку, істотних змін у мові Церкви у нас не відбулося. В індивідуальному мовленні священників трапляються мовленнєві помилки (стилістичні, граматичні, ортоепічні), які відбивають загальний рівень культури українського мовлення. Але й позитивні явища все ж проступають. По-перше, спостерігається тенденція до уніфікації молитовних текстів (пор. <u>варіанти днесь – сьогодні, довги – провини, довжникам – винуватцям, ізбави – визволи</u>). Кожну з наведених лексем можна прийняти, стилістично вмотивувати, але богослови повинні, на наш погляд, вибрати один – з метою усталення єдиного для Української Церкви тексту. По-друге, приємно відзначити ще один позитивний факт. Є священники, які усвідомлюють потребу вдосконалення українського правопису з метою відновлення у ньому питомих мовлених рис, що їх було спотворено за часів тоталітарного режиму. Не чекаючи, поки консерватори прозріють і затвердять Проєкт нової редакції Українського правопису, прогресивна українська інтелегенція, серед якої і церковні діячі, вже них впроваджує в мовну практику, замість накинених нам зросійщених структур, правильні: аудиторія, Голгота, імени, любови, милости, патріарх, проєкт, Саваот, Тома, Юліан, тощо.
AA.	Мова повертається до усіх сфер діяльності. Є можливість надати їй <u>власне</u> українського обличчя, увівши поправки до Правопису. Українська мова посіла – чільне місце як мова <u>Укр.</u> Церкви.
BB.	В Україні загалом ситуація, звичайно, змінилась: на Заході та Півночі України, де зберігся національний менталітет, уцерковлення української мови відбулося бодай в окремих церквах і парафіях, особливо у селах. У той же час на Сході України ситуація майже не змінилась, оскільки унаслідок тривалого насадження російської мови населенню усієї країни, а цього краю – тим більше, південносхідні Українці здебільшого російськомовні. Їм не надто бажать чути українську мову у церкві. Щодо трансформації політичної системи в Україні та її мовних наслідків, то знову ж таки, у різних регіонах зміни різні: Західні українці як говорили і вживали укр. мову в усіх сферах до політичних змін, так роблять це і тепер, у той час як російськомовний Схід усяк опирається українізації, навіть офіційній.
CC.	-
DD.	Мовна ситуація не змінилась. Українці у західному регіоні вживають українську мову.
EE.	Після 80-х рків мова змінилася насамперед на лексичному рівні – увійшло багато запозичених слів, виникли неологізми, відроджено деякі лексеми, що були заборонені за радянської влади. На орфографічному рівні зміни незначні – у 1993 р. прийнято новий “український правопис”, який трохи відповив правопис 1928 р., але дуже мало. Зміни в

	мові відбиваються у мові Церкви епізодично – передусім у проповідях священників. Якщо говорити про відроджені лексичні одиниці та деякі граматичні форми, то вони якраз і були в мові Церкви завжди, саме там вони і збереглися – в Українській Церкві за кордоном і в підпіллі в Україні. Мовна ситуація в Україні змінилася, але поки що загальнолітературна мова активно збагачується коштом церковної, а не навпаки.
FF.	З переліком Незалежності, принаймні у Львові, всі ми доброзичливо звертали один одному увагу на “суржик”, що за десятиліття русифікації в’ївся у наші душі (“мова – душа народу”). Нині, через ненависть державотворчих, активність – антидержавотворчих процесів, іноді, надто молодь, ще й хизуємося суржилом (додалися – американізм). Що ж до мови Церкви, то “суржилом” нерозважно називаємо належний високому стилю пласт лексики (архаїзми, церковнослов’янізми, діалектизми), до якого, ставши народом, мали б чути особливу повагу: йдеться не про національний корінь, глибину роду, підґрунтя нашої культури, духовності, взагалі – про причетність до широкого європейського контексту.
GG.	Можна було спостерегти певний поворот до “українізації” – заговорити по-українськи частина ?? і службовців. Етнічні росіяни, принаймні у Львові, почали вживати у своїй мові багато українізмів. Почалися дискусії щодо мови у Церкві. Багатьох уже перестали задовольняти літургійні переклади, зроблені в діаспорі. З’явилися нові переклади, здебільшого дуже осучаснені.
HH.	В Галичині укр. мова (...) в Церкві була присутня і до “перебудови”. Але, безумовно, сьогодні укр. мова домінує.
II.	“Церковна перебудова”, на мою думку, практично ніяк не вплинула на мову Церкви. Інша справа – легалізація в Україні УГКЦ, і пов’язаний з цим розвиток, чи радше “офіційне функціонування” нашої Церкви на рідних теренах.
JJ.	Зміни відбулися великі. До поч. 90-их всюди застосовано у-слов’янську мову. Відтоді практично 100% парохій (крім РПЦ) перейшли на укр. мову богослужіння (принаймні у Галичині). З’явилося багато варіантів перекладів літург. текстів. Щодо мови проповідей, то, на жаль, часто вони досить суржикова через те, що пастирі формуються або в західних школах (особл. у Польщі чи афілійованих до польських установах), або на базі читання діаспорної літератури, часто сумнівних з мовної сторони. Хоча перехід на живу укр. мову напевне був потрібний, однак назагал ситуація змінилася на гірше, оскільки існуючі переклади не задовільні.
KK.	Я не знаю, як в інших регіонах, а в Дніпропетровській обл. лише третина церков перейшли на укр. мову, хоч в цілому населення, його переважна більшість розмовляє укр.-ю.
LL.	Спочатку в Церквах була єдина мова – церковнослов’янська, а потім, коли почали виділятися інші гілки релігійних напрямів, мова розпалася на російську, українську та інші мови. Це сталося так, аби полегшити людям розуміння проповідей, бо церковнослов’янську мову розуміє не кожний, а прочитати Біблію взагалі тільки попи, та ті люди, які мали церковну освіту.
MM.	На західній Україні змін не відбулося. В нашому регіоні, як правило, служби ведуться російською мовою, бо священники не знають (раніше не вивчали взагалі укр. м., або є вихідцями з ін. Держав)..
NN.	Так, у церквах київського патріархату службу правлять українською, чого раніше не було.
OO.	На жаль, я не маю відомостей про зазначену вище “церковну перебудову” і не можу сказати який вона мала вплив на мовну ситуацію в Церкві; проте треба зазначити, що в

	остані роки служби Божі проводяться як російською, так і українською мовою.
PP.	Після трансформації політ. системи у 80-х роках у мові церкви великих змін не відбулося, оскільки богослужіння ведеться церков.-слов. мовою. ??, здебільшого, чуються і укр. Слова.
QQ.	На мою думку, що після трансформації політичної системи 80-х р.р, наявні деякі зміни, але мовна ситуація зовсім не змінилась. Одні люди: чисто росіяни або чисто українці, а деякі розмовляють суржилом і навіть у мові Церкви це дуже помітно.
RR.	Не маю інформації
SS.	не маю інформації
TT.	Змін я не помітила, крім того, що в мові нашої організації з'явилися шари лексики нових часів.

1.2.

A.	На жаль, тепер Церква не відіграє такої важливої ролі у розвитку літ-них мов, зокрема української. Ще немає усталеної богословської термінології, існують різні (часом не дуже вдалі) переклади літургійних текстів, граматично проповіді у священників.
B.	Духовенство, богослови, вірні повинні бути прикладом в шануванні мовної традиції, використанні краси і всього позитиву, який має конкретна літературна мова.
C.	Це важлива роль Церкви у розвитку літературних мов уже в минулому. На сучасному етапі Церква користується мовою як засобом передачі науки віри і духовного досвіду, а також збагачує мову поняттями релігійного характеру.
D.	Кожна з Церков, виходячи з особливостей своєї богословської і політ. позиції, рівня освіченості і мовної культури своїх кадрів, у першу чергу ієрархії, по-різному освоює укр. мовний простір. Хтось намагається євангелізувати суч. укр. мову. а через мову – укр. свідомість, хтось – радше українізує євангеліє, ще для когось мова – засіб вияснення стосунків. Отже, на мою думку, єдиною “церковною” стосунку до мови не існує.
E.	Вплив на мову, звичайно, є але Церква не виступає на даний час найголовішим провідником розвитку мови; швидше Церква зберігає мовну традицію.
F.	-
G.	Так, колись Києво-Печерська Лавра чи Києво-Могилянська Академія відігравали в цьому провідну роль, як основні цивілізаційні центри в Україні. Тепер ситуація в цьому плані змінилася, але зв'язок мови й Церкви так само є дуже важливим. Церква допомагає людині говорити з Богом, або – інакше – зі своєю совістю. Цей зв'язок – глибинний. Від того, якою мовою говорить людина з Богом або своєю совістю, залежить, яка в неї творитиметься ментальність.
H.	Православні Церкви занадто зайняті своїми проблемами. Греко-Католицька Церква багато робить у цьому напрямі, але з ухилом (небажаним) до Заходу. Треба за всяку міру зберегти ідентичність.
I.	Церква використовує мову для якомога кращої євангелізації. Але виключного впливу на мову (як було раніше) Церква, звісно, вже не має.
J.	Вважаю дбання про мову є, проте недостатнє. Церкви надто розбиті і заангажовані у процес політичного виживання, а не задуми над словом. Відтак найбільш звертає уваги на переклад на українську мову літургійних текстів УПЦ КП, УГКЦ, їхній вклад в ширення і розвиток мови, очевидно, для українців найбільший.
K.	Важко помітити, щоби зараз Церква відіграла якусь особливу роль у розвитку літературної мови (хоч переспективи тут величезні!) А стосунок мови і Церкви, схоже, перебувають у стані “настороженого нейтралітету”, ніби кожна зі сторін очікує одна від одної якогось підтримку.
L.	Думаю, що Церква мало впливає на розвиток мови.
M.	Традиції християнські спільноти (православні та католики) не перебільшують значення мови для людини. Православні краще плекають старовинні набуток нашого мовного скарби, а католики та протестанти гнучкіше реагують на нові плоди лінгвогенезу. Обидва процеси є корисними та доповнюючи ми лише за умови якісного зберігання старовинного (практикування, постійні роз'янення) та адаптація новітнього (якісні переклади, оперативні заходи та видання).

N.	Церква відіграє величезну роль у збереженні й розвитку національної мови і культури, якщо вона стоїть на ґрунті національної ідеї. Серед трьох гілок Української Церкви, а особливо Греко-Католицької, спостерегається глибоке усвідомлення місії Церкви не тільки в духовному вимірі, а й національному. Свідченням цього є зміст проповідей видавничої діяльності, усілякі церковні заходи, спрямовані на розбудження, свідомості вірних як на християнському так і національному рівні.
O.	Сьогоднішня ситуація у мовознавстві настільки складна і неоднозначна (наприклад проблеми з правописом), що Церквам не слід сьогодні переймати тут ініціативу. Церква, очевидно, матиме вплив на мову, але цей вплив мусить бути опосередкований, щоб не загубити властивих для Церкви пріоритетів. Потверджуючи переклади літургійних текстів Церква не хоче встановлювати мовних нормативів, і тому необхідною є тут співпраця богословів з мовознавцем.
P.	Можу сказати виключно за УГКЦ, до якої приналежу. Церква завжди несе людям Слово Боже через слово людське. Щоби перше було зрозуміле мусить бути зрозуміле друге. УГКЦ на сьогоднішній час преферує українську мову, збагачуючи її своїм досвідом віри.
Q.	Вона і тепер повинна продовжувати відігравати важливу роль у розвитку літературних мов.
R.	УГКЦ і УАПЦ чітко відстоюють права української мови, на відміну від УПЦ МП, яка хоче на??дити російську мову.
S.	Церква завжди відігравала велику роль у розвитку літературної мови. На даний момент керуючою роллю освітнім закладам.
T.	На мою думку, зараз Церкві якраз бракує такого активного розуміння своєї ролі у розвитку мови. Бо як інакше пояснити, що з'являються переклади, зокрема, енциклік Івана Павла II, із благословенням Церковної влади, які рясніють численними помилками?
U.	Звичайно, те що Церква у скрутні часи політичних режимів (не завжди) але була часом хранилищем національних цінностей (мови, літератури, пам'яток мистецтв, здебільшого сакрального, і т.д.). Але на мою думку, сучасна Церква абсолютно не впливає на мовну ситуацію, та й взагалі часом у Церкві можна почути багато абсолютно не українських чи то, слів, чи висловів, спричинені перебуванням Великої кількості провідників Церкви, які ?? іншомовного походження, або просто довгий час проживали в діаспорі.
V.	У даний час стосунок різних християнських Церков до мови, на жаль, обумовлюється передовсім культурологічними й політичними міркуваннями. Простежується виразна тенденція до релігійної ідентифікації вірних певної Церкви через мову як мову Церкви (літургії, сопричасного спілкування). Разом з тим є видимі ознаки прагнення єрархії УПЦ МП акцентувати увагу вірних на укр. мові як мові, що зберегла більше автентичних рис <i>lingua sacrum</i> Київської Церкви, ніж сучасна російська.
W.	Кожна Церква, яка знаходиться на території своєї держави, користується своєю власною рідною мовою.
X.	Церкви впроваджують українську мову, в якійсь мірі розуміють потребу пошуку доброго перекладу хоч практично рівень праці у цій ділянці незадовільний.
Y.	-
Z.	Сьогодні бажано цю важливу роль, яку колись відігравала Церква у стосунку до мови, відновити, активізувати. Наша Церква в минулому була бережною не тільки Святинь у прямому, найвищому розумінні цього слова, але й бережною національних святинь, до

	яких належить і мова. Чи не тому її 1946 року заборонено, а священників, які не хотіли прийняти московського підпорядкування, замордовано в Сибірі чи на Соловках?
AA.	-
BB.	В Україні к. Х – п. XIV ст. взаємодіє Церква, а точніше її робочої мови – церковнослов'янської та тогочасної староукраїнської літературної мови був нерозривний. Чим ближче до наших часів – церква усе далі віддаляється від укр. літ. мови: це дві різні площини, які тепер перетинаються у зворотньому плані: тепер літературна мова усебільше (у масштабах України в цілому, але в різних регіонах неоднаково) входить у царину Церкви – як її робоча мова, зокрема У ГКЦ, УАПЦ (sic).
CC.	Церква, використовуючи українську мову, може стати потужним фактором розвитку укр. літ. мови, її виражальних можливостей. З другого боку, - Церква підносить престиж мови, пропагує її вживання.
DD.	І сьогодні Церква відіграє так само велику роль
EE.	В Україні: Церковна мова сьогодні є джерелом збагачення сучасної літературної мови. Церква зберегла взірці української літературної мови 10-их років ХХ ст. В середині Церкви триває праця над зближенням колишніх мовних норм із сучасним. У Росії та Білорусі: Церковна мова побутує у церковнослов'янському зросійщеному варіанті. Особливо впливу на літерат. мову церковна мова не має. Хіба що на окремі стилі.
FF.	Щодо ролі церковнослов'янізмів, взагалі належної тій сфері лексики, у розвитку літературної мови, то варто розгорнути твори Тараса Шевченка, Івана Франка, багатьох інших письменників, які примножували своєю працею енергію Слова, що нею живляться і душа, й дух людини: "Як много важить слово!". Саме Церква повинна берегти й доносити до віруючих енергію тих високих (і глибоких) – найвагоміших слів, про так гарно прислужилися нашому духовному зросту, душевному збагаченню.
GG.	В РПЦ України мова стала засобом ідеологічного впливу, насадження російської мови – ціле?? мовною політикою.
HH.	УАПЦ та УГКЦ дбає загалом про культуру, свідомість та, певним чином, укр. мову. Всього зовсім не можна сказати про Укр. Ц. (Моск. Патр.)
II.	УПЦ МП – традиційно непохитний провідник "русифікації" України. В інших Церквах спостерігається загальна тенденція "модернізації" української сакральної (якщо так можна сказати) мови.
JJ.	Зараз Ц. навряд чи впливає на формування мови. Її місце сьогодні в культурних процесах досить скромне. РПЦ – русифікує, інші Церкви не значно впливають на ситуацію.
KK.	Зається, не відіграє ніякої ролі на сучасну укр. літ. мову.
LL.	Я вважаю, що на сьогодні Церква до мови не має ніякого стосунку. Адже Церква і мова розвиваються окремо і через це вони не можуть впливати один на одного.
MM.	Церква на розвиток впливу не має.
NN.	Сьогоднішні стосунки церкви і мови формує політика (боротьба київського і московського патріархатів).
OO.	На мою думку, в наш час Церква не має стосунку до мови.

PP.	не знаю
QQ.	не знаю
RR.	Вони не привносять (sic) нічого нового.
SS.	Зараз більший вплив на мову мають засоби масової інформації. Вплив церкви мінімальний, бо церковна мова стала, бо Церква – символ постійності, непорушності.
TT.	У православних церквах – тенденція до подальшого використання церковнослов'янської, але у нас – тенденція йти в ногу з часом: ми сприяємо розвитку різних мов, які до останнього часу не мали навіть своєї зафіксованої абетки. Щодо української – у публікаціях використовуємо осучаснену мову.

1.3.

A.	Православна і Греко-Католицька (XI-XVII) - створення літургійних текстів - рукописи - книгодрукування - бібліотеки - переклади - піднесення свідомості (релігійної і національної) віруючих
B.	Історія свідчить, що в Україні мовне питання, як правило, використовувалось в якості інструменту реорганізації церковного життя (унія, розколи) більшою частиною спекулятивно. Якщо говорити про церковно-слов'янську мову, то ми повинні виховувати у вірних таке ж шанобливе ставлення до неї, як це мав місце у грекомовних віруючих до грецької богослужбової мови, чи у католика до латинської.
C.	-
D.	Ставлення Церков до мовного питання визначається їх загальною політ. позицією. Найбільш послідовно і свідомо україномовними (принаймні у проповідях якщо не в мові богослужень) є УГКЦ і УАПЦ. Причини цього криються вже у мотивах виокремлення цих Церков з ворожого до укр. мови і укр. нації впливу московського православ'я.
E.	Найбільший вклад у плекання і розвиток української мови зробила Українська Автокефальна Православна Церква на чолі І. Огієнком; зокрема, почала першою відправляти Богослуження на українській мові, а не на церковно-слов'янській; І. Огієнко здійснив переклад Біблії на літературну українську. Українська Греко-Католицька Церква зараз також сприяє розвитку укр. мови через видавництво книг.
F.	Римо-католицька (відігравала). Латинська мова була мовою вчених (освічених людей), була ?? мовою Богослужень в Європі.
G.	РПЦ – див. відповідь на пункт 4.11 УПЦ – див. відповідь на пункт 4.10 УГКЦ – див. відповідь на пункт 2.1 Причини: РПЦ і підтримує, і проводить політику “величчя державного православ'я” (далеченьку від справді духовного православ'я), засновану на силі. УГКЦ могла і може вести власну мовну політику в державі, оскільки ця Церква підпорядковується не державній владі, а Папі Римському.
H.	-
I.	Майже кожна з присутніх зараз в Україні Церков у свій час відіграла якусь роль у мовному питанні. Московська була засобом колонізації і русифікації. Польська засобом латинізації і полонізації. Грекокатолицька в новітніх часах була на сторожі не тільки української мови і культури, але навіть збереження української нації як такої. Подібною до ролі грекокатолицької Церкви була роль і УАПЦ у 20 роках минулого століття (через історичні причини дуже короткий час). Що стосується сьогодення то ситуація мало змінилася. Церква підпорядкована Москві у мовному питанні є антиукраїнською (якщо не прямо то завуальовано). Римокатолицька Церква втрачаючи (в нових історичних обставинах) свою „польськість” звертається до вірних мовою якою її розуміють в Україні (частково польською, але здебільшого російською і українською). Дві інші православні Церкви (УПЦ КП і УАПЦ) стоять на позиції повної українізації. Подібною є позиція УГКЦ.
J.	Українська Греко-Католицька Церква – її спорідненість із національною традицією глибоко прив'язує народ до неї (ведучи навіть до частої взаємодентифікації, на Західній Україні, особливо. А з іншого боку Церква ця є надзвичайно відкритою до впливів інших

	культур, котрі здійснюються тут власне й на мовному рівні (маю на увазі спершу вплив польської мови, а востаннє – англійської). З іншого боку у міст же Церкві постає реакція на такий стан справ, котра веде до іншого виду збагачення мови – через очищення її від іншомовних впливів (напр. Маркіян Шашкевич).
K.	Великою заслугою підпільної УГКЦ було, серед іншого, збереження української церковної термінології. Хоч ця термінологія, як було сказано, “законсервувалася” на рівні 40-х років, проте вона вся була в активному ужитку і в діаспорі, і серед підпільних греко-католиків. На відміну від загальнолітературної мови, мову Церкви не ?? ?? русифікації. У зв’язку з потребою надолужити протяганий час зараз в УГКЦ активно розробляється сучасна богословська термінологія; цей процес дуже неоднозначний, але попри всі “хвороби росту” – дуже позитивний. Зокр. багато працює в цьому напрямі вид.во “Свічадо” та Ін.т богословської термінології і перекладів ЛБА.
L.	Православна Церква <u>відіграє</u> певну роль у мовному питанні; і тепер вона русифікована в значній мірі.
M.	Кожна спільнота по-своєму. Наша УПЦ береже слов’янські коріння в розмаїтті вимов (ізводів) від Карпат до Слобожанщини, УГКЦ – діаспорсько-галицькі говірки, а РКЦ – польську та інші європейські мови, а також веде, як і УГКЦ, АСД, ХБВС та ін. веде адаптацію богослужбових текстів побутовою українською мовою.
N.	-
O.	З Католицьких Церков, це насамперед Греко-Католицька Церква, через свій органічний зв’язок з українським етносом. Український народ позбавлений своєї національної еліти, хотів бачити в духовенстві своїх національних вождів. Починаючи з XIX. ст. Церква на цей суспільний запит почала активно відповідати. Серед Православних Церков позитивну роль відіграла передовсім Автокефальна Церква, котра в українізації церковного життя бачить наріжний камінь своєї тотожності.
P.	Мова, як основний середник людського спілкування, мусить бути такою, яка б могла виразити суть людської особи. Церква завжди мову досвідом віру. Виразом цього є вироблення богословської термінології. Становлення Української держави дало поштовх розвитку церковних видавництв, які, вносять неабияку лепту в розвиток мови. У підпіллі, УГКЦ була запорукою національної свідомості, між іншими, через мовне питання.
Q.	УГКЦ, УАПЦ, а також УПЦ КП – запровадження богослужень українською мовою.
R.	УГКЦ, т (sic)
S.	УГКЦ відігравала особливу роль у збереженні української мови. Доказом може служити Ставропігійське Братство – осередок української культури. Також збереженням української мови на Західній Україні, на відміну від Східної, де переважає російська мова а домінуючою церквою є православна.
T.	На теренах Галичини – безумовно, Греко-Католицька. Завдяки тому, що Церква зберегла східний обряд, вона стала справді осередком національного життя. Зрештою, перші обороти народної мови вийшли саме зі середовища греко-католицького духовенства: Маркіян Шашкевич, Яків Головацький etc.
U.	Мабуть, що УГКЦ, бо провадила свої богослужіння українською мовою а також її представники – численні християнські філософи та богослови – писали свої праці українською мовою.
V.	Церква, тісно пов’язана на теренах колишнього Радянського Союзу з державою, успадкувала цю модель і в незалежній Україні. І УПЦ КП, і УПЦ МП, і УАПЦ,

	намагаються здобути у влади “контрольний пакет акцій” впливу на неї, тому позиція християнських Церков у мовному питанні є важливим чинником впливу на політичну еліту України. УГКЦ не наголошує особливо на мовному питанні, і не спекулює на цьому, однак абсолютна більшість її вірних, духовенства та єпархії, будучи носіями укр. мови, дає підстави вважати УГКЦ природним основним носієм укр. мови в поліконфесійному полі України. Натомість УПЦ КП свідомо ідентифікує себе з українськістю, у т.ч. ?? мови, в особливий ?? наголошуючи на ній як голо?? Церкви, часто ?? а цьому.
W.	(Церква) Важливу роль у мовному питанні відіграє Українська Православна Церква Київського Патріархату, тому що Вона веде весь переклад богослужбових книг.
X.	УГКЦ – працює Інститут термінології і літургії в ЛБА, видано кілька літургійних книг початково (до II війни) церковнослов'янською потім українською УПЦ Київ. Патр – кілька видань літург. книг
Y.	-
Z.	Як у минулому, так і тепер позитивну роль відіграють Церкви, які правлять богослужіння українською мовою. Натомість деструктивну роль відіграють ті релігійні об'єднання, які пропагують космоплітизм і зневагу національної культури, мови.
AA.	Позитивну роль відіграла Греко-Католицька Церква. Свого часу о. Маркіян Шашкевич з одностудцями почали виголошувати проповіді укр. мовою. Згодом з москвофільством боровся А. Шептицький, Григорій Хомишин і Й. Коциловський, запов. що Церкви укр. мову.
BB.	У різних регіонах по-різному: * на Заході України – греко-католицька Церква та римо-католицька через найбільшу поширеність цієї гілки Християнства у цьому регіоні * на Сході та Півдні – православна Церква із тих же причин.
CC.	Кожна Українська Християнська конфесія обраною мовною політикою відіграє важливу роль у мовному питанні. Особливо революційного у мовному відношенні, а тому такою, що дуже впливала на мову є Українська Автокефальна Православна Церква – Церква, що в богослужінні стоїть на позиціях радикального мовного пуризму. Саме УАПЦ заініціювала рух за українську мову в Православній Церкві в Україні.
DD.	Українська Церква Київського Патріархату захищала свою рідну мову. Московська Патріархія – російську мову, що цілком природно.
EE.	Усі Церкви в Україні відіграють важливу роль у мовному питанні. Московський патріархат вважає церковнослов'янську інструментом об'єднання східних слов'ян, тому бореться з національними мовами в Церкві. Молитися націон. мовою “грішно”. Автокефальна церква мала потужного мовознавця на своєму чолі – І. Огієнка (Митрополита Іларіона). Традиційно вона має великий вплив на розв. укр. м. у XX ст. Київський патріархат – користується укр. мовою радянського взірця та перекладами автокеф. Церкви. Особливого впливу не має. Греко-Католицька Церква має великий вплив на Заході України щодо мови. Подібно до Автокефальної, але є і симпатії до церк. слов. мови в Церкві.
FF.	-
GG.	Це питання власне освіти/виховання, а не віри. Хіба що серед віруючих РПЦ ситуація відмінна.
HH.	УАПЦ – як свідомий відхід від російської мови та російського варіанту церк.-слов. мови.

II.	Це залежить від регіону України. В даному контексті ?? відокремити якусь особливість, яка була б притаманна винятково Церкві; а не вписувалася б у загальний суспільно-культурний процес.
JJ.	УГКЦ значно спричинилася до розвитку, сучасної укр. Мови та її закріплення в народному вжитку в Галичині починаючи із II-ї пол. XIX ст. Однак, сьогодні УГКЦ відіграє досить скромну роль щодо укр. мови (низький рівень володіння літературною укр. мовою серед духовенства; малий вплив на суспільне/культурне життя). РПЦ – її роль зводиться в значній мірі до русифікації та плекання імперського світогляду назагал.
KK.	–
LL.	Особливу роль Церква відігравала у часі християнства, коли виникла потреба у церковній літературі, а адже через ці джерела і запроваджували розвиток мови у певному регіоні. Таким чином особливу роль відігравала православна Церква.
MM.	–
NN.	Відігравала особливу роль московська церква, через політику СРСР, мовну політику.
OO.	На мою думку, Церква Московського патріархату відігравала роль у мовному питанні: Причиною цього можна назвати мовну політику держави в цілому.
PP.	(не знаю) Відігравала ранші велику роль церква Московського патріархату, а не сьогоднішній день – Київського п-ту.
QQ.	не знаю
RR.	Києво-Печерська Лавра
SS.	–
TT.	Вважаю, що православна і католицька відіграють гальмуючу роль, користуючись церковнослов'янською і латинською.

1.4.

A.	Залежить від рівня освіти і виховання. Але, здебільшого, низький рівень через неусвідомленість віруючих.
B.	Питання поставлено не зовсім коректно: що мається на увазі, коли говоримо “свідомість” віруючих. Головне в свідомості – прагнути до духовності, духовної досконалості, до спасіння, до наслідування Царства Небесного. Тут важливі інші чинники.
C.	Внаслідок тривалого періоду атеїстичного виховання, вірні майже не мали доступу до релігійної освіти і виховання. Тому і свідомість їх низька, а мовна освіта має прогалину у сфері релігії, її понять і термінів.
D.	До “стану” віруючих зачисляють себе особи з найрізноманітніших соціальних прошарків сусп-ва. Їх мовна освіта і свідомість визначаються радше цим фактором – приналежністю до тої чи іншої суспільної групи та загальним рівнем освіти, аніж фактором віри. Отже, однозначно відповісти на це питання неможливо.
E.	Важко оцінити
F.	Віруючий має бути свідомим того, що він говорить.
G.	Важко сказати, бо вони неоднорідні. Але загалом – не дуже високо, бо де воно візьметься за відсутності нормальної роботи Церкви? Хоча, здається, неписьменних в Україні мало. Уроки християнської етики в школах (там, де це введено) допоможуть виправити становище.
H.	Виховання любові до рідної мови має абсолютно позитивне значення для віруючої людини.
I.	Якщо брати Україну в цілості то вкрай негативно. У наслідок московського геноциду сталися непоправні зміни в усвідомленні себе українців як нації. Це проявляється і у мові. Велика частина сьогоднішніх вірних це неофіти, вони у своїй більшості втратили зв'язок (або ніколи його не мали) із традиційною мовою Церкви.
J.	Воно є належно поставлене більшістю завдяки системи державної освіти.
K.	Поняття “віруючий” охоплює людей з усіх прошарків населення, і тому однозначно оцінити освітній рівень і свідомість цих людей неможливо. На жаль, часто про цей рівень роблять висловити на підставі поведінки найбільш галасливих і малокультурних осіб – але тоді такі висновки не відповідають дійсності.
L.	Якщо священики будуть говорити грамотно, то і віруючі намагатимуться спілкуватися доброю українською мовою. Якщо священик буде ?? українську мову на певний рівень, то і парафіяни зрозуміють, що ця мова є мовою Церкви.
M.	-
N.	Вважаю, що мовна освіта віруючих відповідає тому, що маємо в сучасному укр. суспільстві загалом. У минулому русифікація, а сьогодні економічні й політичні труднощі відволікають людей від мовної проблеми, яка у Львові (на щастя) полягає не у виборі мови – рос. чи укр., а в дещо низькому рівні культури мовлення серед українців.
O.	Мовна освіта віруючих віддзеркалює мовну освіту та свідомість загалу українців. Вона є різна. До УГКЦ та УАПЦ належать переважно національно свідомі та україномовні вірні. До УПЦ КП – в залежності від регіону, але переважно це також люди

	національного свідомі. До УПЦ МП – національно свідомі росіяни та російськомовні українці. В кожній з Церков можуть бути винятки.
P.	На мою думку, у мовній освіті панує на даний час певний хаос. Щодо віруючих, то їх можна поділити на кілька груп: молодь і старий, або практикуючі і непрактикуючі. Це все впливає на їх мовне виховання.
Q.	Як посередню.
R.	Знову же таки, віруючі УГКЦ представляють собою національну свідому частину віруючих (усіх конфесій), тому твердо впечать на дотриманні прав української мови, на відміну від віруючих УПЦ МП, які ставляться нейтрально до мовної проблеми.
S.	Духовенство багато працює над вихованням та свідомістю віруючих, але все залежить від місцевості і етнічного складу населення.
T.	Гадаю, багато віруючих розуміє необхідність переходу на українську мову у Церкві. Проте клир мусить ще багато працювати, аби підняти розуміння значення мови у житті Церкви на повний рівень.
U.	На мою думку, ми є лише на шляху до становлення (чи то навіть відновлення) справжньої української мови, тому вважаю, що вести мову про мовну освіту та свідомість є не зовсім вчасно, але думаю що більшість усвідомлюють потребу абсолютного вжитку та володіння досконалого рідною мовою.
V.	Мовна освіта вірних назагал є незадовільною, а мовна свідомість загалу мирян формується під впливом мовної політики їх Церкви та, що більшою мірою, загальної політичної та культурної політики держави, а також зумовлена особливостями історичного розвитку того чи іншого регіону України.
W.	Мовна освіта відіграє важливу роль у розвитку свідомості кожної віруючої людини.
X.	Інує невелика група спеціалістів які добре розуміють мовні пробелми. Більшість віруючих славо орієнтується в мовному питанні.
Y.	-
Z.	Як недостатню, правда, не скрізь.
AA.	Дуже позитивно. Старше покоління вільно може передавати мовний досвід, а молодше – може переймати і водночас легально здобувати освіту в Україні.
BB.	У Східному регіоні України мовна освіта середня, а от релігійна свідомість ще низька. На Заході України – релігійна свідомість навпаки – висока.
CC.	Українська мовно-культурна ситуація є такою, що людей, які б досконало володіли літературною мовою – мало, мабуть, і через невиробленість норми сучасної укр. літ. мови. Мовна освіта вірних залежить від соціального статусу особи та від регіону, я якому особа проживає. Помітно, що серед інтелігенції, студентів вона вища, це ж саме можна сказати про жителів міст на відміну від жителів села.
DD.	Недосконале знання своєї мови.
EE.	Залежно від конфесії і території: православні Київського патріархату, Автокефальної Церкви, вірні Греко-Католицької Церкви усвідомлюють себе українцями, є багато

	освічених вірних. Вірні Московського патріархату переважно ставляться до укр. мови і до України негативно.
FF.	Мовна освіта віруючих віддзеркалює загальну мовну ситуацію в Україні. Сьогодні її не можна назвати ні втішною, ані такою, що вселяє нації на краще. Мови назагал вивчаємо (Світ відрився!) для порозуміння на рівні побуту. Роль мови, навіть рідної, у збагаченні, у шляхетненні людської душі – поза увагою.
GG.	Це питання власне освіти/виховання, а не віри. Хіба що серед віруючих РПЦ ситуація відмінна.
HH.	дуже важливий елемент
II.	Свідомість віруючих – не коректне формування. “Віруючі” у своїй мовній освіті чи вихованні абсолютно нічим не відрізняються від “невіруючих”.
JJ.	Незадовільно. Хоча в Галичині абсолютна більшість вірних і притримується переконання про укр. м. як державну, проте бракує розуміння сакральності мови, слова, а відповідно і ролі мови в Літургії.
KK.	мовна освіта не цілковита
LL.	Щодо протестантів то вони дотримуються тої думки, що найважливіше пізнати Бога, а православні повинні бути обізнаними, адже читати проповіді та молебінь церковнослов’янською мовою можна лише тоді, коли вивчиш її.
MM.	Як правлю використовують знання не в повному обсязі.
NN.	–
OO.	Порівняно з попередніми роками ситуація покращилась, тобто все більше людей стають свідомими своєї мови.
PP.	дуже багато людей, що ходять до церкви роблять це просто тому, що це “прийнято”, а не розуміють канонів церковних, мови літургій.
QQ.	Мовна освіта віруючих – різна, і свідомість віруючих теж різна. Це дуже помітно у тих людей, які служать церкві.
RR.	Не можу відповісти.
SS.	Мовна освіта для виховання віруючих надзвичайно важлива, ?? тільки та людина може сягнути глибин Біблії, яка досконало володіє мовою, розуміє значення всіх слів, пропів, зворотів і т.п.
TT.	Серед віруючих є люди з неповною освітою (таких більшість), але є освічені люди. Це пояснюється тим, що освіченим людям важче зрозуміти істини життя.

1.5.

A.	Безперечно. Адже слово не є просто словом, через слова до нас промовляє Бог.
B.	Святитель Афанасій Великий говорить, що ми повинні не тільки берегти спадщину отців, але навіть букви і слова якими ця спадщина була висловлена. Мова нероздільна зі способом мислення. Спосіб мислення формує і догматичну свідомість і молитовне життя. Торкаючись мовних питань, ми торкаємося цих важливих тем.
C.	Думаю, що важливі, бо людина повинна розуміти мову (чи принаймні змість) своїх молитов. Мова також має сприяти піднесенню духа людини до Бога, надихати на молитву, бути засобом вираження духовного досвіду. Також проповідь і наука мають бути зрозумілими, як каже Ап. Павло: “?? 5 слів сказати розумно, аніж тисячі...”
D.	Є різні категорії віруючих і відповідно, різний рівень важливості мовних питань у релігійному житті. Для одних – надмірно важливі (неофітів-інтелектуалістів), для другий (sic) – не мають значення (обрядовців, які й не дуже прагнуть щось зрозуміти у богослуженнях) і різні проміжні стани. Але об’єктивно, думаю, що оскільки мова є одним із найважливіших засобів усвідомлення віри, молитви і взагалі всього богоспількування (хоча й не єдиним), то мовне питання має дуже важливе значення для повноцінного духовного життя.
E.	Так, досить важливі. Проповідь, молитва, Євангеліє знайдуть відгук у серці людини, коли вона чує їх рідною мовою;
F.	Частково, так. Розуміння Слова Божого, повага до Слова Божого.
G.	Еге ж. Пояснення – див. відповідь на пункт 1.2
H.	Мовні питання дуже важливі у житті віруючих. Тільки на рідній мові людина може виразити в повноті свої релігійні почуття.
I.	Це питання можна розглядати з двох боків: 1) для Церкви важливо звертатися до вірних зрозумілою мовою; 2) для вірних важливо розуміти те що каже Церква і, відповідно, молитися зрозумілою їм мовою. Також для вірних (нормальних!) важливим є те що Церква поважає їх рідну мову, що вона не є Церквою чужинців. Отож мова може бути консолідуючим елементом для церковної спільноти.
J.	Оскільки віри від слухання, то й вплив мовного питання на релігійне життя очевидний.
K.	Важливі з двох причин. Богослужіння і молитва, і Євангеліє, і проповідь повинні бути зрозумілими за мовою, людина не повинна “спотикатися” об незрозумілі слова. 2. У цій “зрозумілості” важливо не опуститися до примітивізму побутового мовлення. Церковний стиль повинен бути високим, піднесеним, впливати на людину самотійно. Кожен віруючий розуміє, що Церква – це особливий місце, і мова в ній теж особлива.
L.	Важливі. Мова – дух – Церква.
M.	Мова – своєрідний індикатор. Хто не приділяє уваги взагалі – занедбує свою культуру, пізнання коріння, психологію соборної молитви взагалі. Хто надає завеликої честі мові (вимовам, культурі спілкування), затуляючи істинну суть Богоспількування (чит. Свт. Григорія Паламу „На захист священномовчальників“) та нівелюючи антропоцентричність (читай Христоцентричність) будь-якої комунікації, той теж впадає у моральний блуд (а звідти – в ересі та розколи), гублячись де Боже, а де – людське.
N.	Слово в релігії є тією силою, що множить світло у душі, дарує радість, утвержує віру і творить любов, але за умови, що воно вдало підібране і влучно сказане. А це під силу

	лиш тому священику, який в українському мовному просторі відчувається розкуто і природньо. Після Служби Божої парафіяни дуже часто обмінюються враженням від проповіді Отця, що є свідченням чутливості людини до слова, його сили і значення в житті віруючих.
O.	Думаю, що важливість мовного питання, буде пропорційна до важливості і глибини молитовного життя. Якщо я прагну добре молитися, автоматично постає питання – як? Якою мовою? Якось одна відповідь не мусить означати категоричного заперечення альтернативних можливостей, але це вже залежить від індивідуальної ширини поглядів. Мовне питання може відігравати в житті Церкви й політичне значення (наприклад: Наша Церква проти Москви), але це вже явище другорядне, бо не пов'язане з суттю Церкви, лише є проявом її інструменталізації.
P.	Це справа очевидна: 1) мова виражає віру; 2) мова є засобом спілкування вірних; 3) мова є способом нашого спілкування з Богом
Q.	Важливі.
R.	Ще від впровадження впровадження християнства на українських теренах, церква була культурним і духовним джерелом народу, і так було до 1917 р. Тому незаперечною функцією церкви є дбати про мовну ситуацію її мирян.
S.	Дуже важливі. 1. Церква – осередок культури. 2. Найбільша довіра до Церкви.
T.	Безумовно, важливі. Їх розв'язання є неодмінним чинником розвитку Церкви, а відтак і віруючих.
U.	Очевидно, що мовні питання є важливими у релігійному житті віруючих, навіть з тієї причини, що зріст, у духовному житті є майже неможливим без розуміння молитов, проповідей, та богословської літератури.
V.	Безсумнівно. Мова і спосіб думання є засобом комунікації в Церкві, спілкування і молитовного сопричастя з Господом нашим, Ісусом Христовим, способом релігійного самовираження вірного і видимим знаком приналежності до певної християнської спільноти..
W.	Важливі, тому що завдання кожної віруючої людини стати на той духовний розвиток мовної свідомості, що б його духовний наставник.
X.	Вони не є основні, але відображають загальний рівень духовної культури людини. За допомогою мови людина висловлює свої потреби, спілкується з Богом, між іншим (sic) у літургійному житті.
Y.	Так, бо саме через мову йде спілкування з Богом, формується віра, засвоюється духовність, мораль і культура, котрі є стрижнем релігії.
Z.	Так, бо віра у Всевишнього, поєднана з іншими (sic) моральними засадами – загальнолюдською культурою, національною свідомістю, розвиненою мовою – складає гармонійну особленість. Нехтування мовними питаннями несумнісне з поняттях повноцінного громадянина будь-якої держави.

AA.	Так. Мова об'єднує Церкву – єрархів – віруючих.
BB.	Безумовно важливі. У будь-якій галузі культури і життя мовне питання – це завжди політичне питання, тому яка мова у пресі, інформації, освіті, і, нарешті, церкві – така і політика; мова – це зброя політичного впливу. У приватному житті віруючі не надто вдаються у мовні проблеми Церкви, здебільшого зберігається традиція – як віруючий молився змалку, так він буде молитися усе життя, більшість людей консервативні у вживанні мови, тим більше сакральної своєї мови.
CC.	Проблема мовної ідентифікації в умовах багатомовності та багатоконфесійності України є дуже актуальною.
DD.	Важливі. Мова має велике значення у вихованні майбутнього покоління.
EE.	Мовні питання важливі в житті вірних: Причини: 1. Відправа рідною мовою дає відчуття близькості того, про що говориться. Думка, висловлене рідною мовою, стає також рідною, Релігія стає рідною. 2. Чужою мовою дещо може бути просто незрозумілим, особливо в проповіді. Це послаблює віру і довіру, а також відчуття спільноти.
FF.	Слово – дар Божий. Саме ті, що “много важать”, сповнені вікової енергій слова – “східні”, якими ступає людська душа у своєму вдосконаленні, у своєму покликанні наближатися до того, що було спочатку, величного – творчого Слова. То чи може сфера Слова бути неважливою передусім у релігійному житті?.. Див. також додаток – пункт III!
GG.	Думаю, що в суто релігійному житті – ні.
HH.	Звичайно, так. Але воно залежить від того чи питання – якою є Церква.
II.	Так, важливі. Адже це – один з найважливіших чинників людської самототожності.
JJ.	В принципі – важливі, бо християнство – це релігія Бога Слова, як без мови можна уявити собі Біблію, Літургію, молитву? Однак, в реальному житті це далеко до належної оцінки і розуміння мови в Церкві.
KK.	Так. Адже вона є засобом комунікації як Церкви до людей так і віруючих у диференційованому суспільстві.
LL.	Я думаю, що вони їм не важливі, адже в кожній Церкві вже звучить певна мова і змінювати її немає сенсу. В православних – церковнослов'янська, а в протестантських – в залежності від того в якому місті знаходиться Церква і якою мовою розмовляє населення і ті люди, які ходять до Церкви.
MM.	Ні. Головне вірити, а не розмовляти.
NN.	–
OO.	Я вважаю, що мовні питання не є важливими у реліг. житті. Бо коли питання мови висувуються перед питаннями віри, то це вже є політика і Церква (мова Церкви) стає “знаряддя” у політ. Боротьбі.
PP.	Звичайно, бо українізувати треба не тільки суспільно-політ. життя, а й релігійне.
QQ.	На мою думку, мовні питання важливі у релігійному житті віруючих.

RR.	Звичайно.
SS.	Важливі, а найбільш значенні для тих, хто вважає, що релігія та Церква – їх ??.
ТТ.	Важливе лише мовне питання такого плану: щоб мова, якою передаються біблійні новини, була зрозумілою усім, або більшості.

1.6.

A.	Безумовно. Адже проповідь Божого слова базується не використанні мови та писемності.
B.	Обов'язково! Необхідно навчитися рідним, класичним і новим мовам.
C.	Без сумніву, адже священик промовляє до великої кількості людей, серед яких багато освічених. Священик повинен вміти так промовляти, щоб його розуміли і прості люди, і водночас могли слухати й високоосвічені.
D.	Безумовно, і то на найвищому рівні. Священики мали би вивчати суч. літературу, знати процеси, які відбуваються в мові, бо до певної міри мова і література відбивають духовні пошуки народу, його головні болі й проблеми. Мова священиків має бути особлива (і не лише на проповіді): не знижуючись до секулярного рівня (зادля зрозумілості), вона повинна нести в собі христове світло, і люди повинні це ясно відчитувати.
E.	Безперечно. Мова проповідей особливо мусить бути правильною.
F.	В деякій мірі
G.	Навчальних церковних закладів? Безперечно! Це одне з найважливіших завдань, поряд із закладанням теоретичних знань та виховання духовної висоти. Священик мусить добре і зрозуміло говорити, щоб бути близьким до своєї пастви. А в наші часи Інтернетів та e-mail-блискуче володіти, крім рідної, ще й кількома іноземними мовами.
H.	Безумовно.
I.	Якнайбільшою мірою. Сьогоднішня людина пересичена інформацією яку нав'язують засоби масової інформації. Цю інформацію подають кваліфіковані спеціалісти і якщо Церква на цьому фоні виглядатиме не дуже привабливо то втратить свій престиж. Сьогоднішнє суспільство є досить освічене і якщо Церква хоче його зацікавити і бути ним почутою то мусить бути на рівні і в мовному відношенні також.
J.	Напевно так.
K.	Безсумнівно! По-перше, священик повинен бути моральним і культурним взірцем, інтелектуалом найвищої проби. По-друге, від працює зі словом, доносить Боже Слово до людей – і повинен робити це дохідливо, перехопливо гарно. Не тільки у проповіді, а й в особистому спілкуванні з людьми. Особливо таке вміння віртуозно володіти словом потрібне в селах і малих містечках, де авторитет священика споконвічно дуже великий.
L.	Так.
M.	Безсумнівно. Від недільної школи до Духовної Академії.
N.	Без сумніву, що так. Адже будь-який навчальний заклад щодо учня встановлює віковий ценз, а Церква у своє лоно приймає без вікових обмежень. І священик у ній виконує роль учителя, наставника. Його обов'язок – бути взірцем мовної охайності.
O.	Очевидно що так. Священик повинен бути інтелегентною (sic) людиною, а це включає мовну культуру.
P.	Абсолютно. Здається мені, я переконаний, що на даний час це є одне з першорядних

	завдань в формації священиків.
Q.	Безумовно. Слово – основний інструмент у „роботі” священиків.
R.	Безперечно, адже як вміло і грамотно духовних (sic) володіє мовою, так краще буде доходити його інформація до віруючих.
S.	Так. Духовенство УГКЦ – високоосвічені люди. Вони здобувають освіту як в Україні, так і в Центральній та Західній Європі.
T.	Ясна річ, так. І про це ще писав св. Йоан Золотоустий. Він стверджував, що апостоли мали дар творити чуда, аби переконувати маловірних. Священики ж мають для цього Слово. Якщо ж вони самі не володітимуть Словом, то не зможуть поділитися Ним з іншими, а отже, не виконають покладеного на них завдання.
U.	Безперечно, бо навіть діти мають бачити у священнику ідеала, не виключно як і не лише церковного провідника але й вихователя, провідника народного. Священники мають безпосередній контакт з людьми, їх мова є виразом освіченості.
V.	Певна річ. Богословські навчальні заклади, окрім теологічної освіти, повинні давати своїм питомцям також універсальні гуманітарні знання, високий культурний рівень, складовою якою є мовна кваліфікація, мовна свідомість клиру.
W.	Належить, так як у майбутньому священик буде виховувати інших тобто свою власну паству.
X.	Обов'язково
Y.	Безперечно. І це одне з найважливіших завдань, адже мова – це найактуальніше знаряддя праці священика (як і, наприклад, учителя, журналіста тощо). Добре мовлення (чого сьогодні дуже бракує багатьом служителям церкви) є запорукою довіри до нього вірних, показником культури і збільшує довіру до його проповідей.
Z.	Так.
AA.	Безперечно. Тут діє принцип древніх: “Заговори, нехай побачу.”
BB.	Обов'язково належить. Для України обов'язково і вкрай необхідно мати зараз свідомих священнослужителів, які б вільно володіли сучасною укр. літ. мовою та впроваджували і вели нею Богослужбу. Священник має бути взірцем у плані культури та мови для мирян.
CC.	Безперечно. Мовлення взагалі є важливим аспектом діяльності священика (Євангелізація бо відбувається передусім Словом). Мовна грамотність побільшить авторитет священика серед вірних; з другого боку, своїм прикладом священик піднесе авторитет самої мови у свідомості вірних. Мовно неграмотний священик може викликати іронію, недовіру, скепсис.
DD.	Так. Належить.
EE.	Священики мусять досконало володіти мовою, знати про всі зміни, поначатися викликати довіру людей не тільки змістом сказаного, ф й формою. Священик має бути взірцем освіченої людини. Це приверне до віри багатьох пігілістів. Церква мусить організовувати для священиків мовні курси.

FF.	Без сумніву – належить: мовна виховання – це плекання, виховання душі, примноження її струн. Ідеться ж про священиків – душпастирів. З проповідниці повинно звучати виважене, стилістично грамотне (певна річ, уже не архаїчне, як перед вітарем) українське слово – зразок гарного мовлення для віруючих – слово, яке будує, збагачує людські душі.
GG.	Неодмінно. Священики повинні бути грамотними і володіти ??
HH.	обов'язково.
II.	Про мовне виховання священиків треба думати заздалегідь, ще коли вони тільки готуються вступити в цей сан.
JJ.	Безперечно.
KK.	Так, бо державною є мова українська.
LL.	Звичайно, бо мовне виховання повинне бути у кожного з священників, ?? дає змогу проповідувати Слово Боже по всіх країнах світу.
MM.	Так. Ми ж живемо в Укр. державі!
NN.	Так.
OO.	Не маю відомостей.
PP.	На сьогоднішній день Церква не спроможна організувати таке мовне виховання (принаймні церкви ?? – точно).
QQ.	Належить.
RR.	Так.
SS.	Звичайно.

1.7.

A.	На жаль, мало уваги приділяє цій царині.
B.	Мови в духовних навчальних закладах повинні б вивчатися більш серйозніше (sic) і глибше.
C.	Малою. Церква мало звертає увагу на мовне виховання священиків, про що свідчить сучасна строкатість мови і стилів у різних Церквах. Це особливо помітно при порівнянні різних поколінь священиків (радянського підпільного чи сучасного ??).
D.	Здається, поки що в Церкві за цього “руки не доходять”, тому рівень мовної культури священиків здебільшого є результатом їх особистої праці в цьому напрямку.
E.	Задовільно.
F.	Не знаю.
G.	Якщо говорити про УГКЦ, то картина різномірна. Є досить багато перспективних священиків, особливо тих, що пройшли вишкіл у Римі та деінде за кордоном в останнє десятиліття, які дуже великою мірою відповідають цій вимозі. Є й такі, що пройшли прискорене навчання (бо на початку 90-х років священиків у Церкві, яка вийшла з підпілля, не вистачало/і загальний рівень яких невисокий. А загалом УГКЦ (маючи в себе стільки мучеників та сповідників віри), є дуже перспективною й динамічною Церквою, яка може виконати складні завдання.
H.	На даний час Церква в Україні роз’єднана на користь ворогами України, і тому не може виконувати місію мовного виховання.
I.	В силу відомих історичних причин сьогоднішнє українське суспільство погано володіє українською (послухай мову президента і інших „власть придержащих“) і тому Церква будучи частиною українського суспільства не відрізняється від нього у мовному плані.
J.	У значній мірі завдяки різним богословським дисциплінам у священиків зростає усвідомлення ваги слова, багато з них дійсно починає працювати над структурою і словниковим запасом мовлення. Однак про систематичні курси літературної мови, мовознавства в більшості лише йде мова. Відтак мова Церкви усе більш зближується до побутової.
K.	На жаль, не достатньою. Оскільки велика частина священиків (і саме викладачів семінарій і Богословської академії) приїхала з діаспори, то їх мова дуже засмічена полонізмами, американізмами, часто штучна і не природна. Літератури також багато закордонного походження. Авторитет викладачів з діаспори і написаної ними літ-ри високий (тому що вони дають справди ґрунтовні богословські знання). Але під таким впливом формується жакливо кострубата мова студентів і семінаристів. Церковна влада на це не звертає уваги, тому що послуговується також ж мовою. На мою думку, цей процес дуже загрозливий.
L.	Дуже мало священиків, які б <u>добре</u> володіли українською мовою.
M.	Сама Церква повністю відповідає, а от її служителі – не завжди.
N.	Приємно зазначити, що останніми роками українське духовенство поповнюється молодими священиками, які ревно ставляться до слова. У цьому вбачається давня традиція просвітницької діяльності Української Церкви.
O.	Пасторальний курс гомілетики в семінаріях повинен звертати увагу на зміст та форму

	(тобто мою) якою доноситься проповідь.
P.	В семінарійній програмі є уроки української мови на літератури. Для старших священників при ЛБА є гомілетичні курси. Велику справу відіграють церковні видавництва.
Q.	Загалом дуже слабо.
R.	-
S.	Див. попереднє питання.
T.	Гадаю, зараз з'явилися молоді сященики, які дуже відповідально ставляться до своєї праці, зокрема, дбають про рівень проповідування Божого Слова. Проте назагал у Церкві ще потрібно дуже багато зробити, аби мовна освіта священників, як і їх розуміння церковної архітектури і церковного мистецтва, сягли доброго рівня.
U.	Незначною.
V.	Теоретично Церква відповідає цій вимозі, будучи видимим втіленням на землі містичного тіла Христового, однак на практиці це залежить від організаційних, інтелектуальних можливостей конкретної Церкви і мовної свідомості її проводу.
W.	Церква залучає до викладання у своїх закладах (Семінаріях, Академіях, Богословських факультетах) професорський склад даного мовного рівня для виховання мовної свідомості майбутніх пастирів.
X.	В Богословській Академії деякі мовні питання pojawiaються в працях комісій – літургійній і термінології. Іноді відбуваються конференції і друкуються матеріали з науковими статтями. Мабуть також проблеми мову порушуються на лекціях літургії (sic) у духовних семінаріях.
Y.	Сьогодні поки що не дуже великою. Рівень мовної культури багатьох священників не надто високий, що знижує й ефективність проповідницької діяльності, особливо серед інтелектуалів. Сьогодні люди потребують спілкування з духівниками високої і глибокої думки, висловленої чітко і багатою мовою.
Z.	Недостатньою.
AA.	Дуже поступливо і ліберально. Часом навіть байдуже.
BB.	У Східному регіоні не відповідає зовсім.
CC.	На це питання важко відповісти однозначно. Рівень мовної освіти священників в Україні відбуває, на мій погляд, середній рівень мовної освіти осіб, що мають вищу освіту. Багато в цьому відношенні залежить від самоосвіти священника, його усвідомлення цієї проблеми.
DD.	Неповністю.
EE.	Молоді священники назагал добре володіють літ. мовою (Греко-Католицька, Автокефальна Церкви). Старші священники літературною мовою не дуже спілкуються – це природна народна мова і вимова багатьох підпільних священників. Діаспорні священники говорять з акцентом, особливо народжені за кордоном. Церква мало дбає про мовну освіту священників. Можливо, краще сказати: взагалі не дбає.

FF.	Зміни, що зайшли у мові Церкви, не свідчать про належне розуміння ролі Слова у сфері духовній, релігійній.
GG.	УГКЦ намагається докладати усіх зусиль в цьому напрямку.
HH.	поки що байдужа.
II.	Створення і функціонування навчальних закладів під патронатом Церкви.
JJ.	Щось вже робиться, але надто слабо і мало.
KK.	Частково
LL.	Церква на сучасному стані взагалі не дбає про це і священники залишаються з тими знаннями мови, які були закладені в середніх навчальних закладах.
MM.	На це звертають мінімум уваги.
NN.	Затруднююсь відповісти.
OO.	–
PP.	На сьогоднішній день Церква не спроможна організувати таке мовне виховання (принаймні церкви ?? – точно).
QQ.	На сьогодні церква, не спроможна виконати таке мовне виховання.
RR.	Не володію інформацією.
SS.	Не завжди повністю

1.8.

A.	Церковнослов'янська й українська мови – це мови богослужень, проповіді Божого слова і пізнання Бога.
B.	Церковно-слов'янська мова – мова богослужіння, душа нашого богослужіння. Російська і українська мови – в залежності від регіону, де знаходиться парафія, є мовами проповіді, сповіді. Причиною вживаності російської мови в багатьох областях України є та, що російська мова – це мова великої частини богословських праць, якісної періодики, а також міжнаціонального спілкування.
C.	Малою. Церква мало звертає увагу на мовне виховання священників, про що свідчить сучасна строкатість мови і стилів у різних Церквах. Це особливо помітно при порівнянні різних поколінь священників (радянського підпільного чи сучасного ??).
D.	Здається, поки що в Церкві за цього “руки не доходять”, тому рівень мовної культури священників здебільшого є результатом їх особистої праці в цьому напрямку.
E.	Задовільно.
F.	Не знаю.
G.	Якщо говорити про УГКЦ, то картина різномірна. Є досить багато перспективних священників, особливо тих, що пройшли вишкіл у Римі та деінде за кордоном в останнє десятиліття, які дуже великою мірою відповідають цій вимозі. Є й такі, що пройшли прискорене навчання (бо на початку 90-х років священників у Церкві, яка вийшла з підпілля, не вистачало/і загальний рівень яких невисокий. А загалом УГКЦ (маючи в себе стільки мучеників та сповідників віри), є дуже перспективною й динамічною Церквою, яка може виконати складні завдання.
H.	На даний час Церква в Україні роз'єднана на користь ворогами України, і тому не може виконувати місію мовного виховання.
I.	В силу відомих історичних причин сьогоденне українське суспільство погано володіє українською (послухай мову президента і інших „власть придержащих“) і тому Церква будучи частиною українського суспільства не відрізняється від нього у мовному плані.
J.	У значній мірі завдяки різним богословським дисциплінам у священників зростає усвідомлення ваги слова, багато з них дійсно починає працювати над структурою і словниковим запасом мовлення. Однак про систематичні курси літературної мови, мовознавства в більшості лише йде мова. Відтак мова Церкви усе більш зближується до побутової.
K.	На жаль, не достатньою. Оскільки велика частина священників (і саме викладачів семінарій і Богословської академії) приїхала з діаспори, то їх мова дуже засмічена полонізмами, американізмами, часто штучна і не природна. Літератури також багато закордонного походження. Авторитет викладачів з діаспори і написаної ними літ-ри високий (тому що вони дають справди ґрунтовні богословські знання). Але під таким впливом формується жакливо кострубата мова студентів і семінаристів. Церковна влада на це не звертає уваги, тому що послуговується також ж мовою. На мою думку, цей процес дуже загрозливий.
L.	Дуже мало священників, які б <u>добре</u> володіли українською мовою.
M.	Сама Церква повністю відповідає, а от її служителі – не завжди.
N.	Приємно зазначити, що останніми роками українське духовенство поповнюється

	молодими священиками, які ревно ставляться до слова. У цьому вбачається давня традиція просвітницької діяльності Української Церкви.
O.	Пасторальний курс гомілетики в семінаріях повинен звертати увагу на зміст та форму (тобто форму) якою доноситься проповідь.
P.	В семінарійній програмі є уроки української мови на літератури. Для старших священиків при ЛБА є гомілетичні курси. Велику справу відіграють церковні видавництва.
Q.	Загалом дуже слабо.
R.	-
S.	Див. попереднє питання.
T.	Гадаю, зараз з'явилися молоді сященики, які дуже відповідально ставляться до своєї праці, зокрема, дбають про рівень проповідування Божого Слова. Проте назагал у Церкві ще потрібно дуже багато зробити, аби мовна освіта священиків, як і їх розуміння церковної архітектури і церковного мистецтва, сягли доброго рівня.
U.	Незначною.
V.	Теоретично Церква відповідає цій вимозі, будучи видимим втіленням на землі містичного тіла Христового, однак на практиці це залежить від організаційних, інтелектуальних можливостей конкретної Церкви і мовної свідомості її проводу.
W.	Церква залучає до викладання у своїх закладах (Семінаріях, Академіях, Богословських факультетах) професорський склад даного мовного рівня для виховання мовної свідомості майбутніх пастирів.
X.	В Богословській Академії деякі мовні питання pojawiaються в працях комісій – літургійній і термінології. Іноді відбуваються конференції і друкуються матеріали з науковими статтями. Мабуть також проблеми мову порушуються на лекціях літургії (sic) у духовних семінаріях.
Y.	Сьогодні поки що не дуже великою. Рівень мовної культури багатьох священиків не надто високий, що знижує й ефективність проповідницької діяльності, особливо серед інтелектуалів. Сьогодні люди потребують спілкування з духівниками високої і глибокої думки, висловленої чіткою і багатою мовою.
Z.	Недостатньою.
AA.	Дуже поступливо і ліберально. Часом навіть байдуже.
BB.	1.1.1. відіграє одну із першорядних ролей у південно-східному регіоні; 1.1.2. відіграє одну із першорядних ролей у південно-східному регіоні; 1.1.3. не відіграє ніякої ролі; 1.1.4. відіграє другорядну роль.
CC.	На це питання важко відповісти однозначно. Рівень мовної освіти священиків в Україні відбуває, на мій погляд, середній рівень мовної освіти осіб, що мають вищу освіту. Багато в цьому відношенні залежить від самоосвіти священика, його усвідомлення цієї проблеми.

DD.	Неповністю.
EE.	Молоді священики назагал добре володіють літ. мовою (Греко-Католицька, Автокефальна Церкви). Старші священики літературною мовою не дуже спілкуються – це природна народна мова і вимова багатьох підпільних священиків. Діаспорні священики говорять з акцентом, особливо народжені за кордоном. Церква мало дбає про мовну освіту священиків. Можливо, краще сказати: взагалі не дбає.
FF.	Зміни, що зайшли у мові Церкви, не свідчать про належне розуміння ролі Слова у сфері духовній, релігійній.
GG.	Церковнослов'янська – незаслужено мізерну. Російська – жодної Польська – жодної Українська – провідну
HH.	Укр. мові в УГКЦ та УАПЦ належить безумовно пріоритет. Окремий монаший чин – Студити в УГКЦ – зберігає церк.-сл. мову, і роблять це з виразною укр. мовою, що можна тільки вітати.
II.	1.1. українська мова
JJ.	- занадто малу, переважно лише в монастирях із більш традиційною східнохристиянською спрямованістю можна почути Вечірню чи Утреню, нажалі ніколи Божественну Літургію. - жодної - ходної - основна мова богослужінь
KK.	–
LL.	Церковнослов'янська мова взагалі не звучить, лише ті слова, які зберігаються в Біблії, найчастіше звучить російська, лише в окремих сільських місцевостях де знаходяться протестантські Церкви звучить українська. Мова відіграє роль спілкування.
MM.	Рос. мовою з елементами церковнослов'янської ведеться служба.
NN.	–
OO.	Українська мова – мова служби Божої.
PP.	Церковнослов'янською мовою ведуться служби, а укр. мовою – вкраплення у словах священника при вінчанні чи похоронах на ін.
QQ.	Укр. мова у моїй церкві не відіграє ніякої ролі, адже літургія виконується російською мовою. Та можливе викладання укр. мовою.
RR.	Провідна мова у Церкві – це церковнослов'янська мова
SS.	Українська мова – головна
TT.	Церковнослов'янська – ніякої, бо непотрібна. Російська використовується на східних землях, північних, бо там є російськомовні збори. Українська – на західних землях: Львівщині, Рівенщині, Волині, Івано-Франківську, Буковині, Закарпатті. Польська – у зборах західних земель, де багато польських мешканців.

1.9.

A.	церковнослов'янська Церковнослов'янська мова є зрозумілою для всіх слов'ян (східних/південних).
B.	Церковнослов'янська
C.	У ситуації двомовності, якщо мови є споріднені, чи виходять з одного кореня, найкраще вживати мову, яку розуміє більшість віруючих. Із наведених мов усі три добре надаються для Богослужінь. Можна також чергувати вживання мов (тиждень – українська, тиждень – російська, це тиждень – церковнослов'янська). Все залежить від второпності пароха.
D.	українська церковнослов'янська мова Мова богослужінь має органічно визначатися історичною, богословською, духовною самосвідомістю Ц. а не політ. кон'юктурою, Констатувати в Україні ситуацію двомовності (укр-рос) як таку, що не підлягає змінам, - означає відмовитися від будування незалежної Укр. держави. Мовою богослуж. в укр. Церквах має бути укр. і ц-с (задля істор. і духовн. зв'язку з Традицією). Російська – у церквах МП в місцях сукупного проживання рос. емігрантів, але таких, здається, нема.
E.	Українська
F.	церковнослов'янська
G.	українська Ні, не церковнослов'янська, а таки українська, бо це є наша державна і національна мова. А величенька російська меншина мусить її вивчити. Хоча розмовляти з Богом вона може по-російському у філіалі РПЦ – УПЦ.
H.	українська Про двомовність у державі Україна не може бути речі. Тільки українська мова!!!
I.	У ситуації двомовності не можна дати універсального рецепту хоча б тому що „найбільшу придатність“ можна розуміти по різному. Наприклад це може бути: позитивна реакція вірних, наявність текстів у тій чи іншій мові, знання мови священнослужителями і ін. У цьому випадку актуальною залишаються слова ап. Павла про те щоб у Церкві говорити зрозумілою мовою.
J.	Надто провокативне питання, ситуація ускладнена розвитком чіткої мовної ідентифікації для існуючих з 1992 р. Церков. Церковнослов'янська
K.	Якої двомовності? У нас ніхто двома мовами в побуті не користується. Щодо УПЦ Московського патріархату, то використання української мови як богослужбової не змінить антидержавної суті цієї конфесії.
L.	українська
M.	Церковнослов'янська
N.	українська Якщо мати на увазі Україну, то звичайно – українська.
O.	В залежності як розуміти двомовність, якщо це моноетнічна двомовність, тоді слід служити на мові титульного етносу. Якщо двомовність обумовлена різним етнічним

	складом вірних – можна служити по церковнослов'янськи.
P.	українська російська церковнослов'янська Однак, для цього потрібно великої второпності. Щоби вживання мови не стало причиною політичних конфліктів.
Q.	українська Рідна мова, у моєму випадку – українська
R.	Поняття двомовності може існувати тільки в федеративних державах, бо в них живуть різні нації. В випадку України таке явище, несумісне. Адже юридично всі громадяни України називаються українцями, а не українцями і росіянами тому мова в Українській церкві повинна бути тільки українською.
S.	У західній Україні питання двомовності не стоїть.
T.	українська церковнослов'янська Церковнослов'янська – це наша спадщина, отож варто, аби вона зберігалася в окремих богослуженнях чи храмах. Хоча національна сучасна мова для розвитку Церкви безумовно необхідна.
U.	Українська
V.	Для України – українська, оскільки, за умови продуманих заходів, може стати об'єднуючим фактором поєднання Церков і уніфікації літургійної традиції та обрядів різних Церков Київського християнства.
W.	українська церковнослов'янська Українське і церковнослов'янське. В УПЦ КП мають значення дві мови українська, так як національна мова та церковнослов'янська, так як перша мова на якій велось Богослужіння у слов'янських народів.
X.	Церковнослов'янська
Y.	українська Очевидно, що українська як мова державна, державотворча, як мова корінної нації в Україні, як мова, виплекана Богом і людьми саме під українським небом.
Z.	українська В Україні немає офіційно затвердженої двомовності. Маємо одну державну мову – українську, яка найбільш придатна для богослужінь. Ні російська, ні церковнослов'янська не може претендувати на ту роль, яку виконує державна мова в усіх суспільних сферах, і в діяльності Церкви – теж. Якщо названий термін розуміти як володіння двома мовами, то він також некоректний: чому обмежувати громадян лише двома мовами? У цьому розумінні слова наші громадяни не двомовні, а багатомовні, бо крім державної, яка для більшості є рідною, володіють ще кількома чужими мовами – англійською, білоруською, німецькою, польською, російською чи угорською, французькою, - хто як.
AA.	українська Хоча Блаженніший Гузар зауважив, що до вірних на Сході України він звертався б їхньою – російською мовою, щоб служило справі.
BB.	українська

	Це врятує українців від утрати свого національного “Я”.
CC.	Українська.
DD.	Для українців – українська і церковнослов'янська. Для росіян – церковнослов'янська і російська.
EE.	У ситуації двомовності найкраще було б по чергово відправляти: українською і російською. За умови, що двомовність реальна, а не політично пов'язана.
FF.	церковнослов'янська <u>української</u> редакції Див. “Додаток” – пункт I
GG.	Про яку двомовність йдеться? У громадах мого регіону немає жодної двомовності.
HH.	українська. ~~російська~~ . церковнослов'янська.
II.	Питання з політичним підтекстом. Див. п. 1.5. Знову некоректне питання, яке абсолютно не “придатне” для української ситуації.
JJ.	українська церковнослов'янська
KK.	Українська
LL.	українська. російська. А взагалі та мова, яка звучить в країні.
MM.	українська. церковнослов'янська.
NN.	Російська
OO.	церковнослов'янська. Для уникнення мовних сутичок.
PP.	церковнослов'янська.
QQ.	Церковнослов'янська
RR.	Церковнослов'янська
SS.	Українська
TT.	російська, бо більшість виросла у ситуації російськомовності, на яку нашаровувалась українська мова.

1.10.

A.	Звичайно. Внаслідок цього виникає спрощення, перекручення текстів і втрата основного – правильного розуміння і сприйняття Божого слова.
B.	Ускладнюють. В гонитві за інформативною якістю, маючи за мету буквальний переклад, перекладачі руйнують та багатомірність, найперше, містичність, духовність, літургійних текстів церковно-слов'янською мовою, “вбивають” їх поетичність і красу.
C.	Думаю, що так. Одні намагаються все українізувати, відкидають будь-які архаїзми чи “підозрілі” терміни (“заражені” русизмом чи церковнослов'янщиною), інші, навпаки, тримаються за старовинні і взагалі бояться щось змінювати в текстах, навіть якщо це виразно помилка; ще інші шукають компромісу між цими двома крайнощами, але їм не завжди вдається зберегти “золоту середину”. Тому шлях до однозгідності в перекладах буде дуже важким і тривалим.
D.	Здається, що про однозгідність у перекладах літургійн. текстів до недавнього часу взагалі мало хто дбав. Кожен перекладав як йому подобалося, як Бог на душу поклав. Досягнення однозгідності ускладнюються не так відмінностями у ставленні до мови, як відмінностями в духовному досвіді перекладачів різними підходами до літургійних текстів
E.	Так.
F.	Так. Цілком інакший переклад тексту розмовною мовою, чи літературною. Байдуже ставлення до літургійних текстів робить переклад недобрий.
G.	Ускладнюють однозгідність у перекладах літургійних текстів, наприклад, дві течії серед тих, хто хотів би української мови в літургії. Одні вважають, що всю літургію слід проводити сучасною українською літературною мовою. Інші хотіли залишити в ній достатню кількість церковнослов'янізмів, щоб підкреслити специфіку цієї все ж таки особливої мови, її високий стиль.
H.	Так, ускладнюють. На мою думку відповідь і пояснення знаходяться у Вашому питанні. Різне ставлення накладає різні тлумачення і висновки у перекладах.
I.	У сучасній українській „філологічно-правописній“ ситуації навіть світська мова є об'єктом затятих суперечок, що вже казати про богослужбову мову. Детальніше див. у матеріалах конференцій останніх років на тему церковної термінології і мови.
J.	УПЦ КП доволі послідовно (зі збереженням повноти логіки мови та прагненням досягнути кінцевої точності) здійснює переклад на українську мову (напр. Слова Отцеві і Синеві і Св. Духові). УГКЦ прагнучи до тяглості традиції часто вживає еклектичні методи (“Отцю і Сину і Св. Духові”).
K.	Так, звичайно. І неузгодженість тут проявляється перш за все у самому сприйнятті літургійного тексту. Ті, хто прагне бездоганної точності перекладу, часто не можуть віднайти цю точність через незнання або нерозуміння <u>сакральної сущності</u> самого тексту. Друга неузгодженість виявляється в тому, що не всі сприймають мову Церкви як особливий <u>стиль</u> . Так, цей стиль живе за законами української мови у правописі та синтаксисі. Але в цьому є величезний пласт церковнослов'янської лексики, яка власне, й визначає його самобутність. Повне відкидання церковнослов'янізмів теж ніколи не помирить перекладачів.
L.	Так
M.	Так. Приміром, журналісти, перекладачі чи навіть редактори видань, які з благоговінням (не ревно чи з запалом, а “со смиренномудрієм” чит. прп. Іоанна Ліствичника +649) ставляться до древніх мов, точніше передають зміст і чуйніше

	дбають за однозгідність.
N.	Ускладнюють. Адже багатьом відомо, що Російська Церква дозволяє собі самовладно змінювати навіть текст Св. Письма в своїх перекладах. У Старому Заповіті В Книзі Єстер (Єсфір) І. 22 оригінал і переклад цілого світу дають: "Щоб кожен чоловік був паном у домі своєму й говорив мовою свого народу". Цю важливу для поневолених народів Росії настанову російський св. Синод перекладає на свій лад "Да будет страх им в жилищах их."
O.	Принципові відмінності у ставленні до літургійної мови можуть взагалі блокувати переклади. Якщо ж є переклади, то, на мою думку, немає суттєвих відмінностей в даному середовищі. Досягнення (sic) ж однастайності у перекладах ускладнюють відмінності у деталях, напр. чи зберігати архаїзми, наближаючи мову до високого стилю, чи максимально спростувати та наближувати до розмовного рівня.
P.	Безперечно. Кожна мова має свій менталітет. Коли менталітети є різні (а тим більше у слов'ян) то тяжко говорити про однозгідність.
Q.	Так, ускладнюють. 1. Немає однозгідності у філологів, перекладів як саме чи „наскільки” перекладати ці тексти. 2. Немає механізмів чи інституцій, які узгоджували б роботу філологів, богословів і музикознавців. 3. Ще важче домовитися в умовах поліконфесійності.
R.	-
S.	-
T.	Так, ускладнюють. Бо творяться різні „групи за інтересами”: „архаїсти”, „модерністи” і т. п. У таких умовах важко щось усталити і досягти однозгідності. Інша річ, що ці підходи повинні аналізуватися, обговорюватися і синтезуватися.
U.	Звичайно що так. Хтось за старим правописом, хтось за сучасним, а дехто вже іде на крок уперед та працює згідно нового (майбутнього) правопису. Тому потрібно, остаточно узаконити точний і правильний, а що найважливіше – загальний і обов'язковий, один єдиний український правопис.
V.	Так, і поважно. Більш розлічі коментарі повинні дати мовознавці і літургісти.
W.	В наш час мовної проблеми для досягнення однозгідності у перекладах літургійних текстів не існує.
X.	Немає визначених критеріїв перекладу літургійних текстів напр – більш сучасна мова, чи більш архаїчна. Церковнослов'янські терміни, урочиста мова чи побутова, поетичність і літературність мови, основа церковнослов'янська – якого століття чи грецька тощо.
Y.	Мабуть, що так. Існує проблема, наскільки українізувати, осучаснювати переклад чи, навпаки, насичувати його старослов'янським елементом.
Z.	Так. Різний у перекладах треба усунути. Богослви повинні застосувати науковий підхід, поєднаний із розумним компромісом, і дійти згоди, що саме витрати: воньмим чи будьмо уважні, між жонами чи між жінками, днесь чи сьогодні, еси чи ти є, вірую чи вірю, воістину чи справді, рожденного чи народженого, сотворенного чи створеного, воплотився чи втілювався, животворчшого чи животворного, ісходить іи виходить, будучого чи майбутнього, - щоб зберегти національну суть мови, але й пам'ятати, про

	багатство стильових різновидів української мови.
AA.	-
BB.	Відмінностей у ставленні до літературної мови бути не може і її або вживають, або не вживають у церкві. Йдеться про вживання і суперечки навколо української літературної мови та церковнослов'янської. Ці суперечки і шкодять справі перекладу.
CC.	Так. В українських Церквах, що використовують укр. мову як богослужбову, простежуємо дві протилежні тенденції, пов'язані з двома відмінними настановами щодо перекладів: 1) максимальної, послідовної українізації богослужіння та 2) широке збереження в текстах церковнослов'янських та цсл. форм. Пунктом незгоди є семантична, стилістична відповідність/невідповідність українських перекладів.
DD.	1.1. Так. Кожен по своєму робить переклад.
EE.	Під час перекладу літургійних текстів спостерігається два напрями: - українізація та – церковнослов'янізація текстів відправ. У результаті Автокефальна Церква переклала: “Подякуймо Господеві”, а Греко-Католицька: “Благодарім Господа”, Автокефальна – Трійця, Греко-Католицька – Тройця і т. д.
FF.	Відмінності у ставленні до мови, звісно ж, не можуть дати “однозгідності” у перекладах літургійних текстів. Ідеться, до речі, не так про переклад, як про зміну мовних “регістрів”: з високого стилю переходять тепер на буденний – “загально-зрозумілий”. Отже, основою для порозуміння – однозгідності – мав би стати спільний погляд на мову Церква – мову високого стилю: у високому (Церква) – високе Слово.
GG.	Досягнення однорідності між ним (sic). Кожна Церква абсолютно вирішує питання перекладів. В межах повноти Церкви зокрема однозгідність в більшості є.
HH.	Не ясне питання.
II.	“Однозгідність” – апіорі недосягн??, адже переклад літургійних текстів, як і кожен інший жанр перекладу – надзвичайно залежить від суб'єкта перекладу, тобто самого перекладача, котрий є творчого особистістю.
JJ.	Так. Якщо мову сприймати лише утилітарно, та літ. Мову дуже легко звести до буденщини. Якщо є розуміння божественного походження слова – то підхід до перекладів буде уважним, благоговійним ??, обережним.
KK.	Не знаю.
LL.	–
MM.	–
NN.	Так.
OO.	Не можу відповісти.
PP.	Так.
QQ.	Так.

RR.	Так.
SS.	Не знаю.
ТТ.	Не маю уявлення про переклади літургійних текстів. В нашій організації складношів немає.

1.11.

A.	Так, Писемна культура виходить з лона церковної книжності. Необхідність перелкаду святого Письма, практичні потреби проповіді, літургійних канонів, розвиток біблійної екзегетики, полеміка з єретичними вченнями стимулювали інтерес до мови християнських богословів. Безцінний вклад у становлення писемної культури східного християнства внесли Кирило і Мефодій – творці слов'янської абетки і перші перекладачі богослужбових текстів. Звідси починається розвиток української писемності.
B.	Пов'язане. Письменники, як і науковці, переважно виростили також в родинах духовенства, здобували освіту в семінаріях та духовних академіях. Слід також зазначити, що українська писемність має прямий зв'язок з церковно-слов'янською мовою.
C.	Думаю, що пов'язане, але цього питання докладно не вивчала і не можу сказати щось більше чи аргументувати цю думку.
D.	Саме винайдення кириличної азбуки, найдавніші відомі писемні літературні пам'ятки безпосередньо пов'язані з запровадженням християнства.
E.	Так, деякою мірою.
F.	Думаю, що так. Велику роль грає розуміння і переклад Євангелія, а також розповсюдження.
G.	Так, оскільки вона походить зі старослов'янської, яку створили Кирило і Методій, переклавши Біблію.
H.	Так!
I.	Це загальновідомо. Проблема в тому що українське суспільство у колоніальних умовах не могло цю писемність (і мову) належним чином розвивати. А у минулому столітті із української мови (зі свідомості також!) штучно викидали все що було пов'язане з християнством.
J.	Безсумнівно.
K.	Напевне, існування ще якась писемність у наших предків до прийняття християнства. Про це ми, на жаль, мало знаємо і через свідоме зменшення історичних першоджерел, можливо, ніколи й не довідаємось. Але те, що стало основою нашої культури, - ця писемність однозначно пов'язана з християнством. Це є та писемність, з якою ми вийшли на обшири світової культури і за якою нас знають у світі.
L.	Так
M.	Безумовно. Шкода, лиш наші митці часто-густо забувають це, впадаючи у реновації язичницьких атавізмів.
N.	Пов'язане. Хоча, відомі писемні пам'ятки і дохристиянського періоду.
O.	Так пов'язане.
P.	Українська мова проходила свою еволюцію. Якщо за початок цієї еволюції приймемо той чи інший період, то це буде впливати на зв'язок мови з християнством. Першим же, творами укр. писемності були були (sic) пов'язані з тематикою християнства.

Q.	Радше християнство дало новий потушний поштовх для розвитку української писемності.
R.	В деякій мірі так, але не є фундаментом української мови, тому що її коріння сягають ще до арійських часів. Але, свій вплив на українську мову Християнство мало великий. Зокрема такий факт що алфавіт кирилицю запровадили чеські монахи.
S.	Кирилиця виникла ще до Християнства на Русі, а писемність завдячує своїм розповсюдженню саме християнству. Народ навчався грамоти у ?? в при церквах.
T.	Так, безпосередньо.
U.	Безпосередньо.
V.	Безсумнівно, адже християнство привнесло в Україну-Русь нову культурну й цивілізаційну модель, а за свою суттю будь-яке середньовічне суспільство було релігійним, і писемність не могла просто виникнути поза Церквою. <u>А взагалі це дещо банальне і статичне питання!!!</u>
W.	Так. Пов'язані.
X.	Перші тексти, книги які виникли в Україні це літургійні книги, Святе Письмо. Їх постійно використовували в храмах, монастирях і вони були основою для виникнення писемності.
Y.	-
Z.	За свідченням візантійських писемних джерел, предки українців мали писемність у дохристиянські часи, але ці пам'ятки не дійшли до нас. Тому, безперечно, давню українську писемність пов'язуємо з запровадженням християнства в Русі-Україні.
AA.	Із християнством пов'язаний розквіт укр. писемності, але не виникнення. Літопис каже, що давні українці писали чертами і ризами.
BB.	Кирилиця і глаголиця пов'язана із християнством дуже тісно, але буквенно-звукове письмо у східних слов'ян виникло ще задовго до прийняття Християнства.
CC.	Письмо існувало в Україні й до прийняття Християнства. І про це є маса опосередкованих свідчень. Проте прийняття Християнства залучила Україну до багатющого ?? культурно-релігійного світу – Pax Slavia Orthodoxa – й дало їй літературу, кирилицю, літературну мову.
DD.	Так.
EE.	Є відомості, що Кирило на півдні України знайшов був Святе Письмо, перекладене місцевою мовою і записане місцевим письмом. Але якихось досягнень цим письмом не існує. Тому можна вважати, що українська писемність пов'язана з християнством. P.S. Були ще берестені грамоти, написані клинописом, але більше нічого важливого не збереглося.
FF.	Без Християнства не прийшла б на Русь Богослужбова література. Без неї ж розмовна мова не звучала б різними стилями, не сягнула б високості, не ушляхетповалася б. У нашій писемності не появився б, зокрема, такий жанр як "учительні Євангелія": народна українська мова, проникаючи через Богослужбову літ-ру у писемні пам'ятки, знову поверталась до народу – на вищому, збагаченому, рівні.

GG.	Так.
HH.	Безумовно.
II.	Шкільне питання. Див. підр. з історії України.
JJ.	Принаймі сама писемність, її розвиток тісно пов'язані.
KK.	Так, бо є і християнство і виникнення укр. писемності – явище в культурному житті.
LL.	Так, адже з християнством прийшли до нас і переклади, які перекладали богослужбну літературу на мову загального визнання. Хоча деякий час мова Церкви лишалась недоступною для нижчих верств населення.
MM.	Так. Активізація розвитку.
NN.	–
OO.	В якихось аспектах пов'язане.
PP.	Пов'язане.
QQ.	Пов'язане.
RR.	Так.
SS.	Звичайно.
TT.	Вважаю, так. Хоча певним чином – писемні знаки існували ще в язичницькі часи. З приходом Кирила і Мефодія і принесенням на наші землі християнства певні знаки зникали з ужитку, а залишалися стабільно ті, що відповідали вимові українців.

2.1.

A.	У нашій церкві моляться церковнослов'янською мовою, по-українськи відправляється свята літургія, акафісти, читаються псалми на Утрені (т. зв. катизми). Ми молилися по-вне церковне правило (Вечірю, Повечір'я, Полуноглицю ??, Утреню, Часи).
B.	Практика вживання української мови в проповідях на сповіді тощо, не стала традицією у східних, південних і центральних областях України. Якою мовою розмовляють люди на роботі, в побуті, такою і є мова в парафіальному (sic) житті.
C.	На Літургії – так. Вечірня, утрєня, часи – по-церковнослов'янськи (все, окрім читань зі Святого Письма, які читаються по-українськи).
D.	Так.
E.	З деякої пори. До того була церковно-слов'янська.
F.	Частково.
G.	Так, в УГКЦ відправи проводились українською мовою в часи панування на Україні як Австро-Угорщини, так і Польщі. В радянські часи, коли УГКЦ була в підпіллі, а в Україні панувала Росія – також відправи були українські, на відміну від дозволених богослужінь Російської Православної Церкви. Великою мірою саме завдяки Українській Греко-Католицькій Церкві на Західній Україні було збережено українську мову – а тим самим українську ідентичність.
H.	У Українській Автокефальній Православній Церкві є традиційним вживання української мови.
I.	В УГКЦ використання української мови почалося у кінці 19 ст. (проповіді, катехизація) але в богослужбовий вжиток укр. мова в Україні впроваджена на початку 90 років мин. століття.
J.	Так.
K.	Залежно, що прозуміти під “традиційним”, яку часову тривалість. Українська мова у проповіді почала (але далеко не всюди і завжди) вживатися з часів М. Шашеквича. Однак ще навіть після-воєнні греко-католицькі молитовники (1945 – 47 рр.) мішані за мовою і вони церковнослов'янсько-українські. Можливо, то й було ?? правилом “золотої середини”, яке ми прагнемо ввести знову сьогодні. Принаймні, моє покоління (60-х рр. народження) вчило щоденні молитви церковнослов'янською.
L.	Так
M.	У спілкуванні та в проповідях – так. Хотілося б щоб і пояснення Апостола та Євангелії ширилося більше українською. Якби не розкол УПЦ-КП та УАПЦ, мовне співвідношення (укр/рос) у проповідях було би 50 на 50 відсотків.
N.	Так.
O.	Думаю, що так, хоч традиційність в даному випадку не має хронологічного, але концептуальне значення. Візантійське християнство в принципі стояло за максимальну інкультурацію в тому числі й за зрозумілість літургійної мови. І хоч в принципі україномовні переклади в УГКЦ в Україні вживаються відносно недавно, але їх вживання не є суттєвою новизною, бо лежить в руслі східнохристиянської течії до зрозумілості та доступності молитви для загалу.

P.	Так. Хоча вживається і церковнослов'янська.
Q.	Так.
R.	-
S.	Так.
T.	Можна сказати, що так, бо, по-перше, у Греко-Католицькій Церкві практикували проукраїнську вимову церковнослов'янської мови; по-друге, у проповідях священики використовували українську мову, що, як правило, була для них рідною; по-третє, згідно з рішеннями II Ватиканського Собору, стали вживати українську мову як богослужбову.
U.	Так.
V.	В УГКЦ – так, що обумовлено особливостями історичного розвитку Галичини як основної канонічної території Львівської митрополії.
W.	Українська Православна Церква ділиться на дві гілки: УПЦ КП і УПЦ МП. В Київському Патріархаті дотримуються української мови, а в УПЦ Московського патріархату дотримуються церковнослов'янської мови з російською вимовою.
X.	Українська мова виникла практично після II Українського Собору а в Україні після легалізації Церкви. Тому вашо називати це традиційним.
Y.	–
Z.	Так.
AA.	Традиційне від II пол. XIX ст.
BB.	Ні не є традиційним. Здебільшого служать церковнослов'янською або російською.
CC.	У моїй парафіяльній церкві є традиційним уживання української мови.
DD.	Так.
EE.	Так. (Греко-Католицька Церква).
FF.	Українська мова, як і кожна інша, має у своєму розпорядженні до тієї чи іншої ситуації підхожі лексичні засоби – слова різних стилів: від високого, врочистого, - й до побутового, низького. У нашій, греко-католицькій Церкві, шанованою була традиція уживання в молитвах, у Богослужінні мови високого стилю, а не, як сьогодні, - побутового, з окремими, яких не вдалось уникнути, залишками церковнослов'янізмів, що дисонують із т.зв. “чистою” українською мовою.
GG.	Так.
HH.	Так.
II.	Так.
JJ.	Так.

KK.	Так (в деяких Дніпропетр. Обл.)
LL.	Ні, українська мова не є традиційною, бо Церкви протестантської течії знаходяться у місті, де домінує російсько-мовне населення. Хоча люди, які розмовляють українською, можуть добре порозумітися з росіянами.
MM.	Ні.
NN.	Так.
OO.	Так.
PP.	Так.
QQ.	Так.
RR.	Ні.
SS.	Так.
TT.	Ні, тому що релігійна організація Свідків намагається донести біблійну звістку людям 235 країн світу та островів тією мовою, яка є їхньою. В Україні Західній у зборах використовують українську у спілкуванні та проповіді, а на Східній ми маємо російськомовні або україномовні збори. Це не є традицією.

2.2.

A.	Церква й так „українізована“. Вона повинна ще викристалізувати українську богослужбову мову. Піднести її до сакрального рівня у богослужбових текстах.
B.	Якщо Церква стане інструментом держави і суспільства у цьому питанні, вона втратить дух і характер справжньої Церкви Христа, Церкви апостолів, святих і преподобних отців. Це – її завдання.
C.	Церква може сприяти цьому і навіть дуже сильно, якщо захоче. Але це не є її завданням і вона повинна дбати не про те, щоб “захищати” українську мову, але щоб ширити слово Боже, тобто бути місійного не лише для українців, але для всіх людей доброї Мова – це лише засіб для проповіді Євангелія, і її вжиток залежить від цієї основної мети – місії Церкви.
D.	Теперішня поіт. ситуація характеризується плюралістичністю, і Церква займає в цій системі певну “нішу”. Політичним “козирем” Церкви є Правда. Коли Церква несе народове Слово і послуговується при цьому щирим українським словом, то, безумовно, цим може посприяти мовній “українізації”. Безпосередньо і глибоко поринати в мовну політику держави. Церква не повинна, але самим своїм існуванням у державі, своїм богоспасенним функціонуванням у народі вона об’єктивно може бути “захисницею” укр. мови.
E.	Може й так; служачи Літургію по-українськи, видаючи книги, проголошуючи проповіді, вона може спонукати вірних зацікавитися українською мовою, відчувати її красу. Чому б ні?
F.	Це не є роллю Церкви в світі.
G.	Може. Яким чином – див., попередню відповідь.
H.	Церква зобов’язана діяти як захисник української мови (це аспект пасивний) і як діяльний пропагандист (дозволю вжити таке слово) рідної мови (аспект активні).
I.	Церква може, будучи певним моральним авторитетом, сприяти нормалізації мовної ситуації в Україні. Вона може бути стимулом для „реукраїнізації“ тих мас українців які під впливом „старшого брата“ втратили рідну мову. Згідно з соціологічними опитуваннями Церква в Україні має досить високий авторитет і якщо вона буде проукраїнською у стосунку до мови то виконає певну „захисну“ функцію.
J.	Так. Це слід робити через проповідь Божого Слова, глибин думки людини, яка звертається у Христове таїнство, т.д. Теж багатством різносторонніх зобов’язань, які випливають з Хрещення, усіма чисто людським почуттями, необхідними для сповнення Божої місії, щедро і вірно вжитими в церковній літературі, зокрема позалітургійній.
K.	Думаю, що в русифікованих регіонах України Церква могла і бути носієм і провідником у маси зразкової української мови. Це залежить в першу чергу від культури самих священиків. У Греко-Католицькій Церкві українська мова, на жаль, потребує захисту від деяких надто “вчених” отців. Чомусь у певному середовищі вважається мало що не правилом добрось тому після перебування чи повчання (sic) за кордоном перекичувати українську мову, замінювати гадані “руссізмами” полонізмами, англізмами чи ін. “ізмами”.
L.	Так. Церква має дбати про те, щоб освіта релігійна була українською. Якщо українська мова буде пестивною у Церкві, то і серед віруючих теж буде зростати її престиж.
M.	Вже сприяє: А. видання книг, буклетів, журналів і газет українською та російською у співвідношенні

	70 до 30 відсотків; Б. ведення екскурсій та лекцій українською сумісно з виш.навч.закладами державними та приватними. В. міжнародною співпрацею в рамках телерадіопрोगам та соціальних проектах.
N.	Своїм існуванням, діяльністю, а особливо видавничою
O.	Церква у ставленні до мовного питання сьогодні може підтримувати тенденцію до збереження мови там, де вона вже функціонує, але не думаю, що корась із Церков зможе радикально змінити суть справ в цьому питанні.
P.	1) Українізація літургійного життя; 2) українізація катехизації; 3) збільшення церковних видавництв 4) створення церковних учбових закладів. Все це сприятиме мовній українізації.
Q.	Церква зобов'язана захищати українську мову, бо це її мова. Перш за все своїм моральним авторитетом, заявляючи про свою позицію стосовно цього питання, а також катехизуючи та євангелізуючи вірних рідною мовою.
R.	Церква повинна виступати не захисником, а головним акумулятором цього процесу. Маємо яскравий приклад на Галицьких теренах, на протязі 4 ст. існувала Українська ГКЦ. Тому у галицького (sic) населення не виникає питань щодо двомовності. Натомість на Східній Україні де українська православна Церква була ліквідована ще в 1687р. Ця проблема двомовності є надзвичайно гострою.
S.	Церква може сприяти мовній „українізації” і може бути „захисником” української мови в поєднанні з іншими освітніми організаціями.
T.	Так. Для цього треба виявляти більше розуміння того, яке значення має мова загалом і для Церкви зокрема. Потрібно глибше усвідомити саму філософію мови. Відтак, на практиці, віддавати перевагу професіоналам.
U.	Церква завжди у всі часи має бути осередком береження української мови. Вона має особливу місію – виховну, але виховувати не лише справжніх християн, але й справжніх, свідомі українців, які не ??іше у інших ділянках чи то науки, чи певного роду господарювання можуть розвивати нашу рідну мову.
V.	Як „захисник” укр. мови Церква може бути лише в тому значенні, що дотримуватиметься практики відправи богослужень укр. мовою, практикуватимемо укр. мову як „офіційну” мову, і заохочуватиме видання богослужбової літератури укр. мовою та виголошення проповідей укр. мовою. У такому значенні Церква може опосередковано сприяти мовній „українізації”.
W.	Може. На проповідях священники займаються поряд з духовним, моральним повчанням поєднують за цію.
X.	Термін „захисник” вважаю невідповідним, бо означає (sic) боротьбу проти якоїсь загрози. Церква повинна говорити до людей зрозумілою мовою, мовою народу яка є елементом його культури. Церква повинна враховувати і сприяти розвитку культури свого народу.
Y.	Може, і то значною мірою. Може і повинна. Адже церковно-релігійне життя – важливий чинник інформаційно-духовного простору. Охоплюючи вірних українськомовним спілкуванням, Церква прилучає їх до української мови, формує відповідний менталітет,

	виховує культуру мовлення і мислення.
Z.	Певною мірою може сприяти. Але політичну роль захисника української мови повинні виконувати владні структури – Президент держави, уряд, парламент. Поки на високих владних щаблях перебуватимуть особи без державницького мислення, доти рятівниками національних святинь, до котрих належить мова, мусить бути прогресивні громадські організації та Українська Церква.
AA.	Високий статус україномовного священика гарантує довіру віруючих. Також повага до єрархів УГКЦ, а так само – до Папи Івана Павла II, котрий органічно виголошував проповіді укр. мовою.
BB.	Церква і священнослужителі мусять стати як захисниками так і впроваджувачами укр. мови у суспільстві.
CC.	Церква як потужний духовний авторитет у житті українських вірних є вагомим фактором “українізації”. Багато, що священнослужитель говорить з амвону, вірні застосовують у своєму житті. Не варто Церкву перетворювати на трибуну і нехай в ній молиться людина будь-якої національності, але <u>вживаючи</u> українську мову, Церква самим цим фактом піднесе її статус.
DD.	Так, може сприяти. Може бути “захисником” коли буде вживати на богослуженні і в проповіді.
EE.	Церква охоплює мільйони людей і говорить з ними. Якою мовою вона з ними заговорить, такою і вони з нею говоритимуть. Тільки робити це треба розважливо, пояснюючи людям ситуацію. Не можна діяти силою.
FF.	У теперішній політичній ситуації Церква, звісно ж, великою мірою могла б слугувати поглиненню національної свідомості: потужний пласт належних націй мові архаїзмів, діалектизмів, церковнослов’янїзмів засвідчує (як в археології – пам’ятки матеріальної культури) глибинність нашого буття, духовної культури. У такий спосіб – оберігаючи й шануючи віковий набуток наших предків – Церква могла б діяти як захисниця нашої мови, й нашої історії.
GG.	Мені не подобається Ваш термін “українізація”. Розуміючи, однак, що Ви маєте на увазі, відповідаю: так може, але чи кожна Церква цього хоче?
HH.	УЦ (Моск. Патр.) навряд чи може це робити, оскільки парафіяни і священики знаходяться під тиском церковної верхівки, яка в принципі не допускає укр. мову до богослужень.
II.	“Українізація” – термін анахронічний, походить з 1920-х років.
JJ.	Насамперед через розроблення на належному рівні богословської, філософської та ін. дотичної термінології, що раніше не розвивалася зі зрозумілих політ. обставин. Однак штучна і незріла українізація (фактично профанація літургії) лише скомпроментує саму укр. мову.
KK.	Думаю, що ні.
LL.	Ні, Церква не може діяти як “захисник”, адже вона не має ніякого впливу на населення, окрім того, що пропагувати Слово Боже, а українська мова їм не потрібна, вона обмежилася російською мовою.

MM.	Не може.
NN.	Так, якщо літургія буде вестися українською.
OO.	Так. Використання укр. мови як мови богослужіння.
PP.	Так.
QQ.	Так.
RR.	Ні
SS.	Проводити усі служби літургії, усі церковні обряди укр. Мовою.
TT.	Я не вважаю, що християнська організація нашого рівня обов'язково повинна діяти як активний політичний діяч щодо "українізації". Наша діяльність стоїть поза політичністю.

2.3.

A.	Ні. Дехто відкидає церковнослов'янськими з української мови. Але ж ми не відкидаємо латинські терміни з нашої мови?!! Такше взагалі залишилися б без і термінів у певній галузі і лише б розводили руками, або видумували свої (часом, правда, і дуже ?? , і невідповідні) слова.
B.	Такої потреби немає, тому що літургія розрахована не на туристів і глядачів, а на церковних людей, яким неважко розуміти незмінний на 90% текст. Інша справа – змінні тексти Святого Письма, особливо апостольські послання. Тут можливі три варіанти: - дублювання українською мовою; - повний, осучаснений переклад на церковно-слов'янську мову; - українська мова
C.	Цілком, як і будь-яка інша літературна мова, звичайно якщо не робити її “стерильною” від церковнослов'янських, архаїзмів чи специфічних понять та термінів іншомовного походження.
D.	Залежно від того, що розуміти під сучасного укр. літ. мовою. Якщо ту. межі якої визначає СУМ, то, безперечно, ні. Якщо легітимізувати українізацію церковнослов'янських богослужбових термінів (не їх секуляризований переклад!) – то так. Докази придатності укр. літ. (з вказаним застереженням) мови до використ. в літургії є її переклад Й. Сліпого. А от останній синодальний переклад Літургії УГКЦ, як і різноманітні переклади укр. православних Церков – через спотворення богословського змісту основоположних для віри понять і термінів – можуть стати в руках противників укр. мови в Церкві доказом непридатності укр. мови для використання в Літургії.
E.	Так. Вони достатньо багата, урочиста і мелодійна.
F.	Не зовсім. Літургійний текст стає буденішим. Звичайно, переклад грає велику роль.
G.	Придатна – так само, як і російська. Бо вони обидві походять з одного кореня – старослов'янської мови. Справжня, жива українська мова (як літературна, так і народна) – дуже багата, дуже виразна. Я не кажу, звичайно, про ту канцеляризовану, збіднену мову сухих газетних інформацій радянських часів, коли українську мову цілеспрямовано відсовували на периферію, “звлижували” з російською.
H.	Думаю, що не зовсім. Сучасну українську мову треба одухотворити, “воцерковити” (слов'янським).
I.	Так придатна. Проблема не в придатності мови а в якості перекладів.
J.	Можливо й така, але надто частими є виявлення штучності при цьому. Багато речей містагогічного характеру а також богословських визначень і фактів як би ігноруються зараду перебування в одному мовному середовищі, спрощення термінології.
K.	Як і кожна розвинута літературна мова, українська придатна для використання в Літургії. Але за одної умови: якщо у ній буде нарешті вироблений літургійний (церковний, чи називайте його по-іншому) стиль. І якщо цей стиль формуватимуть не на чолу місці, відкидаючи тисячолітню традицію Церкви, не мінітимуть його з мови ?? ?? ??, і якщо за цю справу візьмуться люди з неодмінною богословською підготовкою і знанням класичних мов; а не радянські за духом фахівці з Інституту мовознавства.
L.	Придатна
M.	Якщо архаїчна (староукраїнська) з величними і водночас точними возгасами, то вповні придатна. Досвід багатьох галицьких, закарпатських та небагатьох волинських парафій

	доказує це.
N.	Я не чуюся фахівцем у цьому питанні, але переконана, що ті проблеми моменти в термінотворенні з часом вирішаться. А дискусії навколо повноцінності укр. мови як літургійної сьогодні б не виникали, якби не тривалий тоталітарний режим Росії, що був спрямований на знищення духовності українського народу, оберегом якої була Укр. Церква. У нас була своя Церковна термінологія, що творилася віками. Порівняймо, наприклад, наше “свято” (святий день) і російське “праздник” (праздний. пустий день).
O.	Кожна мова придатна до цього, щоб нею формулювати молитви. Ця мова, котра функціонує, як засіб міжлюднього спілкування (навіть вже мертва мова) може бути використана до спілкування з людської особи з Особою Бога.
P.	Так і ні. Літературна мова завжди служила літургійній мові. Однак літургійна мова виражає віру. Тому вона повинна бути трохи відмінною від літературної мови.
Q.	Сучасна українська літературна мова уже є мовою літургійною.
R.	Абсолютно. Прямим прикладом того є що галицький відомий письменник Маркіян Шашкевич (який був і священником) перший на всю Україну провів Святу Літургію на українській мові.
S.	Так як священники у нас високоосвічені люди, то у літургії вони використовують літературну мову.
T.	Так, цілком. Українська мова має для цього всі засоби.
U.	Не завжди. Це залежить від стилю написання. Я вважаю, що літургійна мова є більш піднесена, святкова у якій ж рідко трапляються високоморальні ідеї, що часто відсутні у звично-ужитковій літературній мові.
V.	Укр. літер. мова, як і будь-яка інша, придатна для використання в літургії. Сам. багаторічний досвід вжитку укр. мови в богослуженнях (УГКЦ, УАПЦ) і 10-річний УПЦ КП доводить це.
W.	Придатна
X.	Придатна з використанням певних термінів церковнослов'янських
Y.	Цілком придатна. Багатство лексики, розвиненість і відпрацьованість граматичних форм і синтаксичних конструкцій, милозвучність фонетичної системи дають їй змогу успішно “обслуговувати” будь-яку сферу суспільно-духовного життя. Крім того, в українській мові наявні блискучі переклади біблійних текстів та іншої християнської літератури.
Z.	Дивне питання. Безперечно. Бо одна з найбагатших мов світу. І одна з найдавніших. І одна з наймилословніших. Це визнають учені не тільки українського походження.
AA.	-
BB.	Так придатна із кількох причин: 1) Вона така ж рівноцінна за лексичними засобами як і церковнослов'янська; 2) 2) Головне те, що вона зрозуміла для більшості українців.
CC.	Сучасна українська мова є придатною для використання в літургії. Інша річ, що її впровадження в богослужіння – це процес, а не одномоментна дія. Для того, щоби українська мова корелювала із системою релігійних понять необхідна тривала праця перекладачів, богословів-інтерпретаторів, лінгвістів. Мова здатна розвивати свій семантичний та стилістичний потенціал, але це можливо лише за умови її повноцінного

	функціонування у відповідній сфері.
DD.	Так. Пояснюю – вона зрозуміла кожному віруючому.
EE.	Придатна. Її вже використовують з успіхом Українські Церкви (Автокефальна, УГКЦ, Київського патріархату, Римсько-Католицька Церква).
FF.	Можна б і так запитати: “Чи сучасний одяг (а не облачення священка) і сучасні будівлі (а не церкви) – придатні для того дійства, яке називаємо Святою Літургією? – Якщо ні, то не зрозуміло, чому придаткою для цього вважають побутову, позбавлену і високості, й урочистості, й пісменності – “сучасну” мову? Чим оправданий такий дисонанс між тим, що у Храмі Божому бачить око, й тим – що вухо чує?... Взагалі ж акцентування “сучасного”, коли йдеться про духовний простір, - не вельми похвальна річ: “єдиними устами” – це коли дослухаємося до голосу наших предків, їхньому слухові довіряємо: ми, поза сумнівом, втратили чуття до Слова в його стилістичному розмаїтті.
GG.	Так, придатна. Інша річ, який стилістичний рівень мови використовувати в літургії.
HH.	Звичайно, придатна. Річ у тім, правда, що мало сьогодні ж перекл., які б вільно володіли укр. і церк.-сл. мовами, добре знали греку та ще й були відмінними богословами. Більшість з перекладачів – це “поети” (також і в буквальному сенсі), тому для них усвідомлення змісту на рівні інтуїції, приблизності.
II.	Сформулюю питання по-іншому: Чи укр. літ. мова взагалі придатна до? Знову стикаюся з некоректно сформульованим питанням.
JJ.	Безперечно, але за умови дбайливого розвитку її сакральної/богословської сфери, що була занедбана. Зараз наша мова ще недорозвинута до того рівня, щоб бути здатною відзеркалити все багатство Літургії, християнського богослов'я.
KK.	Не знаю
LL.	Звичайно може і повинна використовуватися адже ми живемо на Україні і це наша державна мова. І тут не може існувати ускладнень, бо з'являється дуже багато літератури українською мовою і нарешті вона зрозуміла всім людям України.
MM.	Так. Вона милозвучна та влучна.
NN.	Так, якщо комбінувати її з церковнослов'янськими висловами, цитатами писань.
OO.	Деякі пласти лексики суч. укр. літ. мови придатні до викор-ня у літургії (архаізми, історизми, церковнослов'янізми).
PP.	Для непересічного українця літ. мова зараз не придатна до використ. не тільки в літургії, а й у спілкув. та громадському житті.
QQ.	Мені здається, що українська літературна мова придатна до використ. у літургії, але це неможливо, адже спілкування відбувається на російській мові.
RR.	Мені здається, що ні
SS.	Придатна. Літургію має розуміти і звичайна людина без спеціальної освіти.
TT.	Так, якщо брати до уваги наші релігійні заходи, а не літургію. Чому б і ні: ми сучасні люди у сучасному суспільстві, кожен ладен обирати собі сам мову сприймання Біблії та проповіді. Не гальмувати розвиток людності, а сприяти йому – одне з завдань релігії.

	Тому мова-сучасна і тому ж – літературна, без просторіч, русизмів, кальок, арготизмів, що відволікає від змісту мовлення, а повертає увагу до форми думки.
2.4.	
A.	Ні. Бо немає усталеної української термінології для богослужбової мови.
B.	Ні, не вважаю. Всі спроби насильницького, штучного введення української мови фк єдиної богослужбової є викликом і навіть, зухвамістю ініціаторів, які не можуть чи не хочуть глибше зрозуміти духовну сторону мовного питання.
C.	Ні, бо це може зашкодити місії Церкви. Так, українські Церкви за кордоном (напр., в США, Канаді), ідучи за таким принципом, стали церквами-музеями, втратили вірних і багато храмів просто опустіли. Думаю, що це просто неможливо: як би ми не старалися, ми не зможемо змусити людину молитися на мові, на якій вона не хоче молитися. Цього неможливо добитися жодними церковними законами. Жодними вказівками згоди, ані виданням українських молитовників тощо, бо це є справа особиста і стосується совісті кожного віруючого зосібна.
D.	Не вважаю. Знати церковнослов'янську мову принаймні в обсязі богослужбових текстів і хоч би принагідно її вживати повинен кожен свідомий і практикуючий (а не лише номінальний) укр. Християн. Інша справа, що мав би функціонувати єдиний грамотний в усіх відношеннях – і в мовному, і в богословському, і музичному – переклад богослужбових текстів укр. мовою. Церква повинна мати також апробовані переклади іншими мовами – англ., рос., пол., - для різних нагод і ситуацій – місійних, екуменічних і т. п.
E.	Так. Але не можна робити це насильно, примушувати всі конфесії до такої зміни.
F.	Ні. Церковно-слов'янська мова це сакральна мова. З щоденною мовою входила буденщина в богослуження і порожнява.
G.	Не знаю. Скоріше, так.
H.	Безумовно! Це сприятиме консолідації українства, держави.
I.	Мова і богослуження це дві дуже делікатні дійсності. І тому не доцільно робити поспішні і категоричні кроки. Природній розвиток з часом все поставить на властиві місця.
J.	І так, і ні. Так, бо це було б дуже сильним, ефективним засобом євангелізації, об'єднання всього народу. Ні, бо не бачу, крім вже вище сказаного, реальної можливості здійснення перекладу на живу українську мову, напевно кожний переклад застарів би ще до того як його надрукують. А що б додавались "філологами" постійні богословські похибки.
K.	Що Ви маєте на увазі? Якщо викидання "на смітник історії" церковнослов'янської за рахунок стерильної, зразовою української мови, тоді – ні. Якщо це право на Богослужіння рідною мовою національних меншин, то нехай собі моляться чи російською, чи польською, угорською, чи румунською. Але в Церкві, яка називає себе Українською Православною, українська мова мусить бути – там, де необхідно (проповідь, Євангеліє, частково Літургія).
L.	Так
M.	Абсурд! Будь-яка "принудиловка" – насильне введення тільки слов'янської, чи тільки

	української єдино канонізованої мови – проти законів Церкви та проти священних установ Христа та сонма таких Його сповідників, як свв. рівноапостольних Кирила і Мефодія.
N.	Так.
O.	Я б не наголошував на єдиності, але скоріше на пріоритетності української мови як мови богослужбової, конкретні обставини можуть вимагати відступити від цього правила (Наприклад ситуація греко-католиків Закарпаття).
P.	Безумовно. Але не можна витіснити старослов'янської мови. P.S. Говорячи це, я маю на увазі територію України.
Q.	Мабуть, це є тільки питання часу.
R.	Тільки для церков українських, не зачіпаючи церков національних меншин (поляків, вірмен., греків...) які мають свої парафії і підпорядковуються своїм ієрарх??
S.	В УГКЦ українська мова є єдиною богослужбовою мови.
T.	Для Української Церкви – так. Але церковнослов'янська може бути збережена в окремих богослуженнях чи в окремих храмах. Проте інші національні Церкви в Україні, ясна річ, використовуватимуть свої національні мови: польську, угорську etc.
U.	Так. Але, завжди та всюди має бути місце для альтернативного вибору.
V.	Так. Але для етнічних меншин може і повинна використовуватися їхня рідна мова як мова літургії.
W.	Вважається на Україні доцільним.
X.	Ні. Офісціною мовою повинна бути церковнослов'янська а інші мови залежать від мовної культури конкретного народу якому Церква служить.
Y.	Не тільки доцільним, але й необхідним. Це буде поєднувати вірних через відчуття приналежності і до мовної спільності. Такий чинник спрацьовує у кожній Церкві і в кожній державі.
Z.	Без сумніву.
AA.	Доцільно і необхідно.
BB.	Так вважаю. Це може бо'єднати як українців так і православних. Саме введення Укр. мови у богослужбу здатне повернути свідомих українців до церкви.
CC.	Так. Але хочу наголосити, що це має бути тривалий процес, що зачепить життя не одного покоління українців. Уважаю, що цей процес повинен бути безболісним для вірних усіх кофесій, а тому зазначену проблему слід розв'язувати шляхом численних міжконфесійних дискусій і компромісів (без них у цій ситуації неможливо обійтися) та шляхом ретельної праці над богослужбовими текстами.
DD.	Так, але переклад має бути для всіх Церков однаковий.
EE.	Так: у Православних Церквах України та в УГКЦ. В інших – на вибір вірних. Підстава: Якщо Церква в назві містить слово "Українська", це зобов'язує її користуватися

	українською мовою.
FF.	У Україні, без сумніву, повинна бути єдина Богослужбова мова – українська. Але не “чиста” (“чистота” – це стерильність, що не приносить плодів) і не “сучасна” (хіба про нинішні (побутові) реалії (sic) мовиться і співається у Церкві?), а стилістично вивірена: мелодійна, вродлива, рясно всіяна архаїзмами – мова, що гармоніювала б із обставинами церкви, рівно ж – із церковною музикою високого стилю. Чи можна не відчувати різкого дисонансу, скажімо, між речитативним наспівом і – закликом, що звучить і в школі, й у парламенті, й будь-де: “Будьмо Уважні!” (Замість і високого й по-філософському глибокого: “Воньмім”)?... Забуваємо, що не тільки “Усьому – свій час”, а й “Усьому – своє місце”.
GG.	Введення ким і для кого? Це було б добре, але хто це може реально зробити? Це завдання на дальшу перспективу.
HH.	Ні. Літургія – так; натомість Утреню і Вечірню ??, бо багато текстів не ?? Гостро це питання стоїть при церк. співах, де при ????
II.	Єдина богослужбова мова – для кого? Питання, зрештою, риторичне.
JJ.	Ні, принаймні на даний момент, бо наші переклади такі вбогі, що це лише зашкодить богослужінню, збіднить і примітивізує його. Окрім того, ц-сл. мова завжди матиме право на використання у літургії, подібно як латина на заході (хоча це порівняння не зовсім коректне).
KK.	На території України так.
LL.	Так вважаю доцільним, якщо запроваджувати українську мову в усіх сферах людського життя і не має потреби ?? у духовну сферу.
MM.	Так.
NN.	На території України – так.
OO.	Так.
PP.	Звичайно, бо це буде згуртовувати нашу націю як українську і прищеплювати у свідомості обов’язковість вивчення і спілкування укр. мовою.
QQ.	Вважаю.
RR.	Ні.
SS.	В Українській церкві – українська мова. І тільки так.
TT.	Ні, якщо половина населення не розуміє української. Який тоді в ній сенс? Так, якщо будемо розуміти і буде ситуація монологізму.

2.5.

A.	Залежить від розуміння і бачення кожного віруючого зокрема.
B.	Той, хто спробував молитися на церковно-слов'янській мові, хто її розуміє, хто може порівняти її з сучасною російською і українською, той сприймає українізацію богослужіння, як профанацію У. нецерковних людей – інші виміри.
C.	Здається, за винятком УПЦ МП, вірні нормально це сприймають хоча інколи УПЦ КП і УАПЦ є аж занадто ревними у цій справі.
D.	Переважає більшість ставиться до цього позитивно. Сьогоднішня людина має гостру потребу того, щоб усе їй було “зрозуміло”. Таку саму потребу вона переносить на сове церковне, релігійне життя, хоча і віра і Церква – як таїнства – передбачають, що десь мала би бути межа “зрозумілості”. Тому, хоч вірним і подобається те, що в церкві звучить зрозуміла їм українська мова, проте тут криється й пастка: задовольнитися і зупинитися на цій зовнішній “зрозумілості”.
E.	Взагалі позитивне (принаймні, у вірних УГКЦ)
F.	Є різні думки. Бажання ввести українську мову в богослуження часто є просто практичного характеру (не розумію церковнослов'янської мови) або політичного (націоналізм).
G.	Я думаю, що вірні УГКЦ майже всі ставляться до цього позитивно.
H.	Вірні, особливо на східних теренах, одуренані (sic) московськими шовіністами, але прагнення виражати свої релігійні почуття рідною мовою є в кожного українця. Це треба лиш реалізувати.
I.	Вірні це категорія досить диференційована. Для певної частини байдуже якою мовою відбувається богослуження, дехто хоче щоб мова була зрозумілою, а ще інші, можуть мати якісь ідеологічні установки і не сприймати української мови взагалі.
J.	В більшості усі радо сприймають це в УГКЦ, УАПЦ, УПЦ КМ. Натомість по просту фатальним, більшістю фанатичним несприйняттям в літургії Церкви бачать вірні УПЦ МП (хоча й там є значні винятки).
K.	Це ставлення дуже неоднозначне залежить від традиції кожної Церкви і виховання самої людини. Але абсолютно неприпустимою виглядає – ситуація, коли сільські жінки за церковною брамою переходять на російську мову, бо мовляв, “батюшка не розуміє”. Може, варто й починати з виховання цього батюшки?
L.	Позитивно
M.	Більшість (68%) вірних УПЦ ще не звикла до сучасної української мови в проповіді, а з читанням Апостола чи Євангелії ще складніше.
N.	Переконана, що свідомі частина міського населення східного і південного регіону України сприймає це позитивно, а Галичина – поготив.
O.	Судячи з рівня поширення в парохіях УГКЦ україномовних богослужень, то ставлення до укр. мови як церковної є на загал позитивне.
P.	Більшість вірних УГКЦ є абсолютними прихильниками української мови. Однак, є також і симпатичні церковнослов'янської мови.

Q.	Переважно позитивне.
R.	Вірні українських Церков бажають молитися на українській мові.
S.	Позитивно.
T.	Гадаю, у Західній Україні воно напевно позитивне. Так й у Центральній та Східній Україні, мабуть, проти використання укр. мови як церковної висловлюється радше УПЦ (МП), оскільки представляє ішну національно-державницьку ідею, а саме російсько-імперське трактування християнства.
U.	Позитивно, але українська мова не є лише церковною.
V.	У вірних різних Церков ставлення до укр. мови як церковної є дуже відмінним, і тому моє ставлення до їхньої позиції, природно і є різним, однак я намагаюся зрозуміти логіку мислення, коли Вона суперечить моїй позиції.
W.	Позитивно.
X.	В основному позитивне
Y.	Загалом оцінюю як цілком позитивне.
Z.	Позитивно.
AA.	Українські греко-католики ставляться до цього як до належного.
BB.	На півдні України воно (ставлення) неоднакове: від цілковитої підтримки до заперечення і нехтування.
CC.	Ставлення до української мови як церковної в Україні є загалом позитивним. Конфесії, що до них належать, напр., поляки чи росіяни вимагають паралельного вжитку в богослужінні їхніх рідних мов. Парафіяльні священники враховують побажання своїх вірних і поєднують мови досить успішно. Вірні Української Православної Церкви Московського Патріархату категорично обстоюють церковнослов'янську мову богослужінь.
DD.	Дуже добре.
EE.	Залежно від конфесії (див. вище).
FF.	Це знову ж таки залежить, про яку "українську мову" говоримо і – про якого "вірного". Назагал (таке вже наше уявлення про мову та її стилі!) радіють, що, нарешті, "все зрозуміло" і – "чисто по-українському". Але "розуміння", крапки над "і" – не завжди добрі. Надто у літургійному тексті, де так часто звучить те гарне Слово – "Таїнство".
GG.	В західному регіоні це очевидна і самозрозуміла річ.
HH.	??
II.	Позитивно.
JJ.	Переважає воно позитивне, бо люди краще розуміють зміст літ. текстів, а більшість не бачить тих недоліків, які мають укр. переклади порівняно з оригіналом чи ц.-с. Переклади.

KK.	Різне, залежно від регіонів
LL.	Нейтрально, бо їм всерівно якою мовою проводити проповіді: Якою мовою буде розмовляти їх пастор і відповідно пропагувати, такою мовою будуть користуватися вони, або хоча б прагнути до цього. Бо пастор – це взірець.
MM.	Ні. байдуже.
NN.	Суперечливе.
OO.	Позитивно.
PP.	не знаю.
QQ.	Не знаю.
RR.	Негативне.
SS.	Підтримую.
TT.	Хай обирають. Я добре розумію і російську, і українську. Для мене це не є проблемою.

2.6.

A.	Так, обов'язково
B.	Українське духовенство, богослови повинні досконало знати свою рідну мову, яка, крім того, є мовою твоєї пастви.
C.	Особливий акцент церковні навчальні заклади повинні робити на релігійному вихованні та формуванні християнського світогляду. Акцент на вивченні української мови повинен у них бути не більший, ніж в інших навч. закладах.
D.	Так – див. відповідь 1.6.
E.	Так!
F.	Не на досконалому вивченні, а в розумній мірі, так як по всьому світі.
G.	Так.
H.	Навч. заклади Церкви повинні робити особливий акцент на вивченні богословських дисциплін.
I.	Навчальні заклади Церкви мають готувати освічених священнослужителів а знання мови є показником їхньої освіченості і готовності до душпастирської праці.
J.	Так.
K.	Так. Див. відповідь на пит. 1.6.
L.	Однозначно!
M.	І на це робиться акцент. Тут лише мусимо зазначити, що не мусимо спихати на Духовні школи (їх всього коло 50) того, що мають зробити середні школи та світські вищі навчальні заклади (їх уже не одна тисяча приватних та державних). Тим більше, щоб ці велетенські кадрові та методико-матеріальні ресурси у помірності та смиренній послідовності залучити до просвіти самих низів – бідних, упосліджених, жербацько-обмежених але таких духовно спраглих та душевно щирих мільйонів парафіян!
N.	Обов'язково.
O.	Як і кожен гуманітарний факультет, випускники
P.	Більшість вірних УГКЦ є абсолютними прихильниками української мови. Однак, є також і симпатичні церковнослов'янської мови.
Q.	Переважно позитивне.
R.	Вірні українських Церков бажають молитися на українській мові.
S.	Позитивно.
T.	Гадаю, у Західній Україні воно напевно позитивне. Так й у Центральній та Східній Україні, мабуть, проти використання укр. мови як церковної висловлюється радше УПЦ (МП), оскільки представляє ішну національно-державницьку ідею, а саме російсько-імперське трактування християнства.

U.	Позитивно, але українська мова не є лише церковною.
V.	У вірних різних Церков ставлення до укр. мови як церковної є дуже відмінним, і тому моє ставлення до їхньої позиції, природно і є різним, однак я намагаюся зрозуміти логіку мислення, коли Вона суперечить моїй позиції.
W.	Позитивно.
X.	В основному позитивне
Y.	Загалом оцінюю як цілком позитивне.
Z.	Позитивно.
AA.	Українські греко-католики ставляться до цього як до належного.
BB.	На півдні України воно (ставлення) неоднакове: від цілковитої підтримки до заперечення і нехтування.
CC.	Ставлення до української мови як церковної в Україні є загалом позитивним. Конфесії, що до них належать, напр., поляки чи росіяни вимагають паралельного вжитку в богослужінні їхніх рідних мов. Парафіяльні священники враховують побажання своїх вірних і поєднують мови досить успішно. Вірні Української Православної Церкви Московського Патріархату категорично обстоюють церковнослов'янську мову богослужіння.
DD.	Дуже добре.
EE.	Залежно від конфесії (див. вище).
FF.	Це знову ж таки залежить, про яку "українську мову" говоримо і – про якого "вірного". Назагал (таке вже наше уявлення про мову та її стилі!) радіють, що, нарешті, "все зрозуміло" і – "чисто по-українському". Але "розуміння", крапки над "і" – не завжди добро. Надто у літургійному тексті, де так часто звучить те гарне Слово – "Таїнство".
GG.	Повинні і роблять це в УГКЦ
HH.	Обов'язково.
II.	Так.
JJ.	Безперечно, як інакше священник розмовлятиме з людьми, писатиме проповіді, статті, тощо!
KK.	Так.
LL.	Так, бо це державна мова і ми є <u>українці</u> .
MM.	Так.
NN.	Так.

OO.	Так.
PP.	Так.
QQ.	Так.
RR.	Ні.
SS.	Українська мова має посідати одно з чільних місць в навч. закладах Церкви.
TT.	Навіщо? Головне – зміст, а не форма.

2.7.

A.	Я закінчила українське відділення філологічного факультету Львівського Національного університету ім. І. Франка.
B.	Світську освіту отримав в Україні, богословську – за кордоном.
C.	У школі умови були сприятливі, але не настільки як при вивченні російської мови, У вузі на це мало звертають увагу. Бог вважається що людина до вступу у вуз вже одержало достатньо знань.
D.	Формально має вивчення укр. мови закінчилося з отриманням атестату зрілості. Умови для вивчення укр. мови в школі були вкрай несприятливі через відсутність добрих учителів – у той час мені прищепили нехоть до укр. мови і літератури. На противагу цьому вчитель рос. мови заслуговує щонайкращих відгуків. В університеті на фізичному факультеті, де я навчалася, укр. мову вже не вивчали. Щойно з перебудовою, коли вийшли “несправедливо забуті” і репресовані твори укр. літ., в мене відродився інтерес до укр. мови і літ-ри.
E.	Так, завдяки вчительниці і розпаду СРСР
F.	Так.
G.	Так.
H.	Я галичанин, і слова Богу засвоював шкільну і університетську програму українською мовою.
I.	Не можу сказати що мав якісь перешкоди у вивченні укр. мови. Але мушу наголосити що як навчання відбувається у ситуації домінування „майбутньої мови радянського народу“ тобто російської, а все українське замовчується або перекручується, література і засоби масової інформації російськомовні то не просто бути носієм дискримінованої мови і її вивчати (особливо молодим людям!).
J.	Хоч воно обмежене лише програмою середньо-освітньої школи, і було багато недоліків з боку (sic) боку, але бачу – у мому випадку – його доволі вдалим. Пощастило із вчител? української до 9-го класу.
K.	У школі, звичайно ж, навчання велось українською мовою, в університеті багато предметів читали російською. В дитинстві всі ми (однокласники) взагалі не розуміли російської і вчили її як іноземну, тому що жили в маленькому містечку. Але проблема в тому, що й літературна українська мова була для мене досить далекою і малозрозумілою, її сприйняття як рідної – це заслуга виховання, а не якась органічна потреба. Щодо фахової підготовки, то мені завжди бракувало інформації з історії мови: ці курси були на філфаці дуже вкороченими і тенденційними. Прогалини в знаннях поповнюю самостійно протягом останнього 10-річчя.
L.	У радянські часи звичайно, не завжди були ці умови. Але тепер є.
M.	Вважаю, що умови були приємливими (порівняно з тисячами моїх однолітків центральної та східної Вкраїноньки).
N.	Я навчалася в українській школі. Зростала в україномовному середовищі, але це було традиційно лиш в Галичині.
O.	Я навчався за кордоном. Там не було достатніх умов для вивчення української мови.

P.	З точки зору освіти я мав чудову освіту, яка мені багато дала. Я навчався в Польщі, в Люблінському Католицькому Університеті. Однак сприятливих умов для поглиблення укр. мови я не мав.
Q.	На жаль, ні. Навчальна програма була сильно заідеологізована, нав'язане вивчення (досить докладне) російської мови коштом української.
R.	Я мав прекрасні умови, зокрема чудову вчительку.
S.	Так як я отримала вищу освіту то можу сказати, що майже всі лекції в інституті читалися на російській мові, хоч в групі був тільки один росіянин. Після закінчення школи навчання українською мовою практично було заборонено. Але на щастя часи помінялися.
T.	Порівняно з іншими – так, бо я студіювала україністику в університеті (1986 – 1991). Проте бракувало серйозних студій зі термінології мови, бо це був щойно перехідний період в українській вищій школі. Думаю, зараз студенти мають більше можливостей.
U.	Не всі умови. Тобто був курс стилістики української мови, але я вважаю, що цього замало.
V.	Так, оскільки я навчався в природному україномовному середовищі і сам є носієм укр. мови. Участь в літургійному житті УГКЦ і праця та викладання в Львівській Богословській Академії збагатили мої знання укр. мови як богослужбової і вона для мене, поряд з церковнослов'янською, стала <u>сакральною</u> мовою.
W.	Мовну освіту я отримав відповідну. Так.
X.	Не мав оскільки виростав в Польщі де не було можливостей до навчання.
Y.	–
Z.	Я – так. Бо мені пощастило з учителями – словесниками у школі і маю вищу філологічну освіту. Але мої теперішні студенти не отримали належного обсягу знань української мови у середніх навчальних закладах. Цього браку не може компенсувати надто короткий (піврічний) курс культури мовлення у ВНЗ.
AA.	Так, мала. Це стало моїм фахом.
BB.	Так, мала, але тільки у ВУЗі, у школі навчали погано.
CC.	Вищу освіту я здобувала на Львівщині (м. Дрогобич), де мала чудову можливість вивчити українську мову (українськомовне оточення, відповідна література тощо).
DD.	Мала.
EE.	Більш – менш сприятливі.
FF.	“Сприятливі умови” не завжди йдуть на користь. Головне – бажання, мотивація вивчення. Звідси – й успіхи.
GG.	Так.
HH.	Відносно. Навчався в укр. школі в Галичині, але вчителі – мовники (як і рос.) були дуже обмежені у своїх знаннях (часто вимушено).

II.	Так.
JJ.	Посередньо. Шкодить постійне використання іншомовних підручників, а також переважно зіпсована мова в середовищі гр.-катол. духовенства (діаспорі, польські, рос. та інші впливи).
KK.	Так.
LL.	В школі укараїнська мова майже не вивчалась, але я пішла на філологічний факультет з метою вивчити її, вільно володіти нею. І зараз маю досить сприятливі умови для вивчення її. Це допомагають зробити викладачі, які є взірцями для мене, бо вони володіють нею досконало, і я прагну до цього.
MM.	Мала. Я народилася в селі.
NN.	Так.
OO.	Так, тому що я навчалась в українській школі, а потім в університеті на спеціалізації "укр. мова і література".
PP.	При великому бажанні самих людей, як вивчають укр. мову, можна знайти багато нового і цікавого (дослідження за допомогою комп'ютера і т.д.).
QQ.	При навчанні в університеті є дуже багато сприятливих умов при вивченні укр. м. Якщо ??, то можна все досягти і засвоїти на власному досвіді.
RR.	Так.
SS.	Мій фах – укр. мова та література.
TT.	Так, бо навчання на філологічному факультеті ЗДУ.

2.8.

A.	Якщо усталиться українська богослужбова мова, то може бути рівноцінною із церковнослов'янською у переданні і донесенні змісту Божого слова.
B.	Як мова проповіді, як мова сповіді, як мова наукових заходів, газети, спілкування.
C.	Думаю, що це питання є риторичним. Будь-яка жива мова має перспективи як мова Церкви, якщо Церква хоче мати успіх у своїй проповіді. Ми можемо сумніватися у перспективах т.зв. "мертвих" мов (латини чи церковнослов'янської), якими вже ніхто не говорить і не спілкується. А щодо української мови, то тут, на мою думку, не може бути жодного сумніву у її перспективності.
D.	1.1. Необхижені??
E.	Чудові.
F.	Можливо і має якісь перспективи, але я залишаюсь при церковнослов'янській.
G.	Великі, оскільки великі перспективи має богослов'я і церковна культура.
H.	В майбутньому в Українській Церкві молитимось тільки українською мовою.
I.	Гадаю що українська мова нарешті почне виконувати властиву кожній мові комунікативну функцію. Вона пристосується до передавання богословських змістів випрацювавши відповідну термінологію.
J.	Грандіозні, однак в трошки віддаленому майбутньому. Проте є страх, що з поселення и глобалізації вона може бути й відтісноювана з церковного життя. Про таку "можливість" здається, свідчить не такий вже й значний її розвиток за останні 10 років. Але спостерігається теж саме в останні роки вплив факту підготовки нових богословів-українців, принаймні літератури богословського характеру на українські мові трошечки більшає.
K.	Перспективи має чудові адже роботи – непочатий край. Частково відповідь на це питання міститься у пит. 2.3. А також: у формуванні новітньої української богословської термінології; у перекладах на українську мову спадщини Отців Церкви, забутих або взагалі в нас не використовуваних молитов. Останнє, тобто переклади, погани (sic) причому успішно робити старшокурсники ЛБА. Саме в роботі над цими перекладами видно, наскільки українська мова граматично ?? і зручна для передавання найтонших значень і наскільки все же таки нам потрібна (для формування релігійного стилю в мові) церковнослов'янська лексична спадщина. До речі, твори, які перекладають зараз студенти, не було сього часу ?? церковнослов'янської. Див. „Acta studiosa“ 2001 р.).
L.	Невеликі перспективи.
M.	Великі. Передусім культурно-освітні та мистецькі.
N.	Хороші перспективи за умови консолідації усіх гілок Української Церкви і здорової національної політики Києва.
O.	Має добрі перспективи. Поза випадками якогось фанатичного спротиву, котрий часто мав „Лефевриське“ забарвлення; в Церкві не видно сил, які б принципово противались українізації мови Церкви.

P.	Коли говоримо про Україну, то українська мова це офіційна мова Церкви.
Q.	Великі.
R.	Перспективою вона не повинна бути, вона повинна твердо бути канонічною мовою національної церкви (української).
S.	Надалі розвиватися і вдосконалюватися.
T.	Значні, це однозначно.
U.	Я вважаю, що українська мова, чи то як мова Церкви, чи то як літературна, чи це інше, на Україні не може мати „перспектив“, вона має взяти те що їй належить, тобто серце і розум українців і розвиватися у всіх ділянках нашого життя.
V.	Перспективи укр. мови як мови Церкви пов'язані з подальшим цивілізаційним розвитком України, і залежатиме від того, чи стане в майбутньому вона мовою міжнаціонального спілкування в державі, що, з сучасної перспективи є дуже проблематичним.
W.	Буде далі розвиватися.
X.	Після серйозної праці літургійної комісії українська мова може стати повноцінною для використання у всіх богослуженнях.
Y.	–
Z.	Має, бо здоровий глузд мусить перемагати. Вже начебто позбулися ми тоталітарного режиму.
AA.	Такі ж, як і загалом у суспільстві. Вона є живим організмом, і за сприятливих умов (статус державної) розквітає.
BB.	Це майбутня повсюдна церковна мова (в усіх конфесіях). З часом вона стане такою, інакшого шляху розвитку Церкви немає.
CC.	Не це та багато іншого питань я даю відповідь у своїй статті “До питання про семантичну адекватність церковнослов'янізмів та їхніх українських відповідників в українських богослужбових текстах”, копію якої передам.
DD.	Великі.
EE.	Це залежатиме від державної політики.
FF.	Якщо говорити про українську мову в її архаїчній, високій тональності, в її стилістичній гармонії з усім Церковним дійством, то її перспективи у наш час невтішні: світ низагал не йде до Слова – того, що вимагає праці душі, співтворчості кожного, хто слухає, читає, співає (нині переважно дивимось, а якщо слухаємо – то інформацію).
GG.	Такі ж, як і суспільство в цілому.
HH.	Безумовно, вона буде змінювати свої позиції.
II.	Такі ж перспективи, як і сама Церква.
JJ.	В Українській державі – повноцінні, як і будь-яка інша мова.

KK.	–
LL.	Досить сприятливі, перш за все це залежить від самих людей, від їх ставлення до української мови. Якщо кожен українець усвідомить, що українська мова важлива, вона набуде досить широкою визнання і швидко розповсюдиться між всіма верствами населення.
MM.	Можливо, в майбутньому все за нею.
NN.	Має усі шанси стати мовою Церкви, адже в окремих Церквах вона вже запроваджена як така.
OO.	Вона може вживатися як мова літургії.
PP.	–
QQ.	–
RR.	Не можу відповісти.
SS.	Якщо люди розуміють укр. мову – вона зрозуміють Церкву, адже Біблія, прочитана рідною мовою набагато зрозуміліша ніж старо-, церковнословянською.
TT.	Усі гарні перспективи. – Вона допомагатиме націоналістам розуміти Біблію, не турбуючись про оформлення думок у ту форму, яка їм звична. – Ц. Навчатиме людей їх державній офіційній мові.

2.9.

A.	Старого не відкидати, а нове з розумом приймати. Головне – точне передати кожне богослужбове слово.
B.	Думка дуже загальна. З цього можна взяти лише те, що мова богослужіння має бути зрозумілою. Але й застаріла мова теж може бути зрозумілою!
C.	Я з ним погоджуюся, але варто сточнити: “устаревший язык” – не якась конкретна мова (напр., церковнослов’янська) але застарілі, малозрозумілі слова поняття чи звороти, а “сучасна мова” – це не та, якою розмовляють “нові українці” чи яку творять сучасні філологи, але мова, якою молиться сучасна віруюча людина.
D.	До певної міри погоджуюся, але маю застереження. Дійсно, вірність церковному Переданню полягає не в дотриманні букви богослужбових текстів, а в дотриманні їх духа. Це передбачає певну їх “модернізацію”, наближення до сучасної людини, але це не може бути різкий, раптовий “переход от устаревшего к современному”. Не можу погодитись з тим, щоб церк.слов. мову окреслювати як щось “устаревшее” для церковної людини – для східнохрист. Церков вона має бути завжди жива і актуальна – як така, через яку до нас прийшло християнство, якою молилися наші предки у вірі. Тому її не можна просто викинути, викреслити з життя і замінити “современным языком”.
E.	Згоджуюся. Але важливо не перестаратися з “модернізацією” літургійної мови.
F.	Я з цим не згідна. Церковно-слов’янська мова не є “устаревшим языком” а є мовою Церкви (в слов’янському оточенні), мовою без буденщини. Що мається на увазі: “будет верна своему Церковному Преданию”?
G.	Я думаю, що він має рацію, оскільки Завдання Церкви – не сакралізувати мову, а євангелізувати людей.
H.	Твердження правильне.
I.	Можна частково погодитися з таким твердженням, однак, на мій погляд не слушно називати ц. с. мову „устаревшим языком” тому що це літературна, певною мірою штучна мова якою ніколи ніхто не розмовляв у побуті. Щодо повної заміни ц. с. мови сучасною див. мої відповіді на інші запитання анкети.
J.	Це твердження слід, навко??, бачити багатоплановим – не лише тут мовна проблема в сенсі словника, але й мова як засіб опису світу, зі всім багажем нових фактів та цивілізаційної плінності, відходу тих моментів, які були використані напр. Іваном Золотоустом, чи іншим творцем Літургійного тексту у зовсім неусвідомлюване минуле.
K.	Загалом погоджуюсь із цим твердженням, але при такому переході важливо “з водою не вихлопнути дитини”. Також важливо знати, що мається на увазі під словами “сучасна мова”? Тут знову ж таки слід враховувати, що мова існує тільки у розмаїтті стилів, а не у стерильному правописному варіанті.
L.	Богослужіння мають провадити сучасною українською мовою
M.	Гностичні запаморочення, на жаль, характерні для багатьох професорів та наших академіків. Ці лінгвореволюціонери не враховують багатьох сотеріологічних та соціокультурних чинників.
N.	Згідна з тим, що мова Церкви повинна відповідати потребам сучасної людини.

O.	Цілком погоджуюсь. Див. відповідь на питання 2.1. Богослуження зрозумілою для всіх мовою – це саме візантійський принцип.
P.	Цілковито з цією думкою погоджуюся.
Q.	Принципово я погоджуюсь з твердженням п. Сутнера, хоч сформульоване воно надто різко.
R.	Цим висловом цей пан протирічить сам собі, адже не погоджується на те щоб в парафіях УПЦ МП літургії проводилися на українській мові.
S.	Завойовництво тоді відіграє свою роль повному розумінні слова. А офіційне відвідання Папи Римського Москви було і залишається великою проблемою.
T.	Цілком погоджуюся.
U.	Абсолютно згідна.
V.	Це є суто західне бачення проблем, “спровоковане” духом Другого Ватиканського собору. Православна Церква буде вірна своєму церковному Переданню і тоді, коли перейде до сучасної мови в богослуженні, і тоді, коли збереже церковнослов’янську.
W.	Так. Буде українська літературна мова у майбутньому.
X.	В основному згідний. Повинна переходити але не відкидати старого.
Y.	Є повна рація. Осучаснення Церкви, зокрема осучаснення її мови, - це шлях її розвитку, вдосконалення, наближення до вірних і, отже, шлях до відповідності своєму покликанню.
Z.	Я не обізнана з проблемами російської Церкви. Але наведене твердження розумію як прагнення Церкви перейти на доступну для вірних сучасну національну мову. Якщо так, то думка заслуговує на схвалення.
AA.	Думаю, що мова – це один із багатьох пунктів, які засвідчують закріпленість Прав. Церкви. Але питання – на яку сучасну мову Правосл. Церква в Україні має перейти. Чи не на російську і тоді мислити шовіністично.
BB.	Цілком підтримую цю думку.
CC.	Мені важко висловлюватися з цього приводу, скільки я не виховувалася в лоні Церкви, що використовує цсл. мову як богослужбову. Тоді б, мабуть, мені було б важко відмовитися від цсл. мови. Однак, як свідчить досвід церков світу, майбутнє за народними мовами, оскільки, використовуючи їх, Церква успішніше здійснить одну зі своїх найбільших місій – Євангелізацію людства.
DD.	Так, обов’язково.
EE.	Додам від апостола Павла: “Коли я молюся чужою мовою, то уста мої моляться, а серце мовчить.” Підтримую думку Є.Х. Зутнера цілком.
FF.	Щодо “устаревшего” и “современного языка”, то варто згадати, як росіяни переклали назву знаменитого твору Г. Сенкевича „Quo vadis“: „Куда идешь”. Коментарі, як мовиться, зайві.

GG.	Це абсолютно суперечить тисячолітній практиці Церкви у Візантії, де мовою Церкви завжди залишалася костна, мало зрозуміла ?? візантійцеві без спеціальної підготовки. Мабуть, вищеназвана цитата є спекулятивним твердженням.
HH.	Мабуть, не так пре?? тлумачити цю тезу. ?? ?? у Церкві ?? ?? грецькі тексти. ?? і церк.-сл. мова повинна ?? як релікт.
II.	Мова, очевидно, про літургійну мову (даруйте за калáмбур!) Це звичайно практика в постмодерну епоху.
JJ.	Думаю, що це занадто категоричне і однобоке твердження людини, яка має великі раціональні пізнання про східне християнство, однак якій бракує пізнання самого сх. прист. з нутра, бракує досвіду життя в Переданні Ц. зокрема в Літургії. З незрозумілістю ц.-с. мови щось треба робити, але тут повинен діяти цілий комплекс факторів: катехизація, воцерковлення людини, плекання літург. життя, зокрема його естетичного виміру, розроблення богосл. термінології, тощо. Самі переклади нікому нічого не прояснять.
KK.	Жодна, адже розвиток укр. мови, здається, не стоїть на одному місці.
LL.	Так дійсно, треба зробити перехід через те, що вже треба закріпити сучасну мову між людьми, тоді підвищиться авторитет Церкви і мови набуде свого загального визнання.
MM.	Це нісенітниця.
NN.	Я згодна з цим висловом.
OO.	–
PP.	Можливо, в деякій мірі, це твердження дійсно є правомірним.
QQ.	Вислів можна назвати вдалим.
RR.	–
SS.	
TT.	Він правий.

3.1.

A.	Так. Церковнослов'янська мова визначається (sic) запорукою чистоти віри та засобом комунікації в усьому православному ареалі.
B.	У цьому відношенні вона стоїть поряд з богослужбовими грецькою та грузинською мовами, враховуючи вплив значення на життя Церкви. Без цього елемента вашко уявити надбання грекомовних, грузиномовних, слов'яномовних Церков.
C.	Церковнослов'янська мова не є безумовним елементом православ'я, хоча, безумовно, її слід вважати важливим каменем літургичного життя деяких Церков візантійської традиції.
D.	Якщо не стала каменем у фундаменті живої будівлі Церкви навіть мова, якою говорив Христос, то не може бути таким каменем і церковнослов. мова. Хоча разом з тим вона є "несучою" стіною історичної будівлі Церкви.
E.	Каменем наріжним у фундаменті Церкви є Ісус Христос. Я би не надавала такого величезного значення церковно-слов'янській мові; З елементів православ'я мова є важливою, але не визначальною ознакою.
F.	Так. 1) Традиція цієї мови. 2) Краса її 3) Влучність передання сакрального змісту Слова Церкви.
G.	Православ'я – напевно. Оскільки воно проголошує своєю темпою збереження традицій. Але хай православні росіяни самі вирішують, пам'ятаючи все-таки, що народ має розуміти православну службу Богу.
H.	Я не вважаю, що церк.-слов'янська мова є безумовним елементом православ'я.
I.	Погоджуюся з зацитованою фразою, однак вважаю що камінь у фундаменті це не ціла будівля. Фундамент виконує свою функцію, що не заперечує розвитку згідно вимог що змінюються. Щодо того чи є вона безумовним елементом православ'я то я гадаю що безумовним елементом будь якої віри є щось інше а мова є комунікативним засобом і допоки ц. с. мову не замінено іншою то вона потрібна як засіб комунікації.
J.	Так, вона дійсно була і є живою, за рахунок прецизної подачі богословського матеріалу, у тій більш "живій" мові, що зближалась до народної мови, людей тих народів, на яких вона була розрахована. Як літературний шедевр вона, можливо, матиме й подальший успіх поряд з латинською, або грецькою.
K.	Так. Наша східна церковна традиція вся побудовалася на цій мові, закріплена в ній, і відрубання церковнослов'янську гілку нашої культури тільки тому, що вона, мовляв, застаріла, дуже нерозуміла. Разом з молитвою церковнослов'янська лексика закорінюється у підсвідомості і вже і вже передається генетично. "Отче наш" навіть за умови найдословнішого перекладу не перетвориться в "Тату наш", тому такий текст не сприйметься як молитва. Якщо позбути (sic) взагалі церковнослов'янської мови, тоді довелось б "перейменувати" усі найважливіші поняття християнства (почавши, напр., від слів "храм" чи "Причастя")
L.	Вважаю, що церковнослов'янська мова не є обов'язковим елементом православ'я. Саме незрозуміла церковнослов'янщина приводить до <u>невіри</u> .
M.	Камінь один – віра Христова. А фундамент – Сам Христос. Тому безумовним елементом Православ'я ніяка мова (навіть гебейська) не може бути. Безумовний елемент –

	соборність: себто єдність у розмаїтості (М. Лоський “Нариси містичного богослов’я Православної Церкви”).
N.	Ні.
O.	Для мене це не так. Див. 2.9.
P.	Щодо „безумовним елементом” то очевидно не погоджуюсь, але важливим. Однак з богословської точки зору це питання є неправильне, тому що каменем Церкви є Христос (також і православ’я).
Q.	Вважаю, що церковнослов’янська мова є каменем у фундаменті Церкви, однак вводячи українську мову як богослужбову ми не порушуємо фундаменту, а продовжуємо будувати Церкву, використовуючи новий „розчин”.
R.	Абсолютно ні, хоча б з тої сторони, що кореннями православ’я сягає Візантії, а не Росії, а церковною мовою там була, старогрецька, то му цю мову треба вважати „каменем у фундаменті живої будівлі Церкви” як висловився шановний автор.
S.	Навіть у старому фундаменті можна знайти здорову основу.
T.	Так, але таким самим каменем є жива сучасна мова. Ці два камені можуть цілком співіснувати у будові Церкви. (див. 1.8, 1.9, 2.4 та ін.).
U.	Потрібно
V.	Є “каменем” у тому розумінні, що є символом Київської Церкви і живим зв’язком з превісною східнохристиянською традицією Русі і (sic) є одним з багатьох безумовних елементів православ’я в значенні символу, але це не означає її практикування обов’язково в сучасній Церкві.
W.	Ні.
X.	Церковнослов’янська мова є основою і фундаментом для сучасних мов. Без доброго її знання і розуміння будь-які змін (sic) приречені на неуспішність.
Y.	Абсолютизація церковнослов’янської мови веде до закостеніння православ’я і до відриву від сучасних вірних.
Z.	Ні. Церковнослов’янську мову у наш час не вважаю безумовним елементом православ’я.
AA.	Так, то є камінь у фундаменті. Він обов’язково присутній. Але фундамент не дає враження про будівлю – вона має мати національне обличчя.
BB.	Ні, я так не вважаю. Це мертва мова, яка часом заважає зрозуміти Літургію.
CC.	Цсл. мова є неоціненним скарбом усіх Церков та культур, що прийняли її свого часу як богослужбову. Категорично відмовлятися від її використання було помилково. Однак відхід від цсл. мови – це, на мій погляд, неунікненна перспектива. Цього вимагає завдання євангелізації людства – найвище завдання Церкви, бо останнє можливе лише за умови зрозумілості богослужіння. Колись це дуже добре усвідомили брати Кирило й Мефодій і почали роботу над перекладами. Почнімо ж і ми!
DD.	Так.
EE.	Так. Але цей мертвий камінь все далі заростає зеленою травою національних мов. Це

	неминує. Проте його цілком викидати не можна. Це історично сформований фундамент, він ще довго служитиме.
FF.	Церковнослов'янська мова української редакції є для мене не так „каменем“, як „камертоном“, що най?? на високе. Головне – щоб той „камертон“ подавав притаманне саме українській мові звучання: як „тіло“ – українською, «тело» - російською мовою, так – усі інші слова й вислови: «днесь», «присно», «Господи помилуй...»
GG.	Це дуже важливий елемент, як на мене, але не безумовний.
HH.	Ні, церк.-сл. мова, безумовно, за 1300 літ виробила величезний духовний потенціал; але не можна штучно і ?? ?? те, що ?? ?? в минуле. Пам'ять про церк.-сл. мова треба берегти, плекати її реліктову мову, але й тільки.
II.	Якщо пам'ятати про “Псалми Давидові” Шевченка та інші вершинні досягнення української релігійної поезії, - то так.
JJ.	“Безумовним елементом православ'я” є лише Господь Бог. Ц.-сл. мова безперечно займає визначне місце в нашій церк. традиції і нею не можна просто знехтувати – це скарб довірений нам Богом. Але треба виявиться, що ц.-сл. мови як богослужбової вже не можливо “врятувати”, тоді її можна буде і треба буде замінити іншою. Але поки що це ще не виявилось.
KK.	Ні.
LL.	Ні, православ'я може існувати і з уживанням іншої мови, а церковнослов'янська мова створює лише колорит минувшини, а багатьом вона на зрозуміла і таким чином люди не розуміючи, що говорить священник, не мають спілкування з Богом.
MM.	Так. Це ж наша віра.
NN.	–
OO.	–
PP.	Так.
QQ.	не знаю.
RR.	Ні.
SS.	Ні.
TT.	Ні, я не належу до православ'я.

3.2.

A.	Безперечно, має бути церковнослов'янська мова, а якщо українська, то з відповідною термінологією. Пор.: дерзновенный грѣхъ – зухвалий гріх (чи це відповідність?!). Мова богослужень має бути святою.
B.	Має відрізнятися. Адже навіть мова поета відрізняється від мови канцеляриста, юриста тощо.
C.	Вона має відрізнятися від мови повсякденного спілкування так, як священна відрізняється від мирського, т.т. величністю стилю поетичністю, мелодійністю, наявністю священних слів, понять, термінів. Адже ніхто не буде називати (...) “дискос” тарілкою і т.д.
D.	Так, має. Від мови повсякденного спілкування відрізняється навіть мова звичайного любовного сонета, тим більше не може бути повсякденною літургійна мова – мова Божої прослави. Вона має бути піднесеною і поетичною, але разом з тим побогословськи точною. Зрештою, вона має бути антиномічною, бо парадоксальною є сама віра. В ній має поєднуватися небесня і земне, відображатися і велич і неміг людини, яка стоїть перед Богом.
E.	Так, має. У літургії недопустима надто “приземнена” лексика і нецензурні слова ☺
F.	Так. Так само як храм Божий відрізняється від інших будівель.
G.	Має дещо відрізнятися. В літургійній мові слід вживати слова високого стилю – старослов'янізми, але так, щоб вони були зрозумілі вірним.
H.	Звичайно, якщо церковний спів на українській мові відрізняється від світського співу, то літургійна мова матиме відтінок церковності.
I.	Літургійна мова завжди відрізняється від мови повсякденної тому що людська мова змінюється дуже швидко, а мова богослуження з часом набирає символічного характеру і змінюється дуже повільно. Окрім того у Церкві всі речі і явища є ніби вийняті з профанного вжитку (а навіть у певний спосіб konsekrowani!) для того щоби служити сакральним цілям. Мова як основний комунікативний елемент богослуження також має мати відповідний стиль який вказує на те що у храмі відбувається щось не буденне.
J.	По-просту більш розміреною, вираженою і гармонійною має вона бути, бо десь саме на опис цього вона використовується. Хоч і тут необхідні напевно, “ексцеси”, якіс нехтування цими якостями, коли сюжет літургії, чи молитви цього вимагає. Біблія як літургійна книжка – взірць різноманітності використаних для богослужіння виражальних засобів. Тут в жодному разі не слід нехтувати багатством метафор, хоч і напевно слід бути ощадним і прагматичним в їхньому використанні.
K.	І наші неосвічені предки, і сучасні малі діти помічали і помічають, що мова Церкви “не така, як звичайна, а особлива” (це слова моєї 9-річної дочки). Ця відмінність у мові практично зродиться до різниці в стилях. Як недоречні в науковому стилі жаргонізми чи діалектизми, так само недоречні в мові церковної побутові ??: “Я надіюсь на тебе, мій друже” – це розмовне, але “Я <u>уповаю</u> на Тебе, Боже” – а не “надіюсь”. Храм – це місце молитви, а не просто місце збору людей. Ми йдемо туди в гарному одязі, бачимо там красу будівлі, чуємо гарний слів. Як можна туди переносити слова і звороти з мови буденності? Особлива атмосфера Божого Храму потребує цих особливих слів. Як

	зробити, щоб усі їх розуміли – про це далі (№ 36, Ч.7). Важливо, щоб осучасненням мови Церкви за?? ті, хто саме дотичний до Церкви, бо деякі проповіді переклади дуже ранять навіть почуття віруючої людини. Я особисто не сприймаю ні того “не залиши нас, що надіємось на Тебе, ці “тим, що в гробах і т.д.”
L.	Літургійна мова має бути літературною.
M.	Дигосія має бути. Хоч мінімальна, але архаїчне велична та наспівно-зосереджуюча не перенасичена почуттєвими образами та асоціаціями мусе бути мова.
N.	Літургійна мова може мати церковнослов'янські елементи, але загалом відповідати нормам суч. укр. літерат. мови.
O.	Мінімальні стилістичні відхилення, котрі передбачають існування зрозумілого високого стилю.
P.	Очевидно. Приклад: інакше говоримо з дитиною, інакше з дорослою особою, спілкування з Богом повинно бути особливе.
Q.	Літургійна мова має відрізнятися від повсякденної своїм урочистим, піднесеним стилем.
R.	В невеликому проценті бо до церковної термінології входять слова іншомовного походження але в базисі повинна бути тільки українська мова.
S.	Не повинна відрізнятися, хіба що змістом.
T.	Так, але в сучасній українській мові існують різні стилі, які пропонують необхідні виражальні засоби. Скажімо, стиль наукової статті теж відрізняється від розмовно-побутового стилю. І зараз зовсім не є необхідним, аби витримати науковий стиль, писати латинською мовою. Це завдання цілком виконує сучасна укр. мова. Так
U.	Літургійна мова, на мою думку, має бути написана високим стилем.
V.	Літургійна мова (в даному разі українська), на мою думку, має зберегти певну сакральність символів (термінології, форми звертання, окремих слів і словосполучень), властивих церковнослов'янській, що зберегати їхнє первісне значення і не звести їх до рівня “простої” мови. Збереження цих символів дало б змогу утримати містичний і видимий зв'язок з Переданням Київської Церкви, а також уберегти від профанації церковну літургійну термінологію, для якої в сучасній укр. мові немає відповідників.
W.	Не відрізняється
X.	Повинна бути більш урочиста. ?? не боятись термінів церковнослов'янських, які всім зрозумілі.
Y.	Так, на рівні елементів стилю.
Z.	Так. Це високий стиль. А в повсякденному житті – стиль розмовний.
AA.	Так, бо буденність не є тим високим рівнем, що духовність. Тут зберігається принцип стилю і жанру.
BB.	Це мусить бути висока тональність української мови. Особливий стиль, але без зайвих церковнослов'янізмів.

CC.	3.1. Мова літургії повинна відрізнятися від повсякденної насамперед за стилістичними характеристиками. Урочисто-піднесений характер богослужбових текстів повинен досягатися добором відповідних стилістичних засобів, що їх має в своєму арсеналі багату укр. літературна мова.
DD.	Своєю культурою і святістю
EE.	У літургійній мові вжито слова урочистого, високого стилю. Вона не може бути повсякденною. І навпаки. Тобто поділ літературної мови на функціональні стилі цілком врегульовує це питання.
FF.	Приблизно так має відрізнятися, як «Садяк вишневі коло хати» Т. Шевченка – від його «Молитви» чи «Марії». Втім, у який спосіб мовою повсякденного спілкування можемо передавати те, про що мовиться у Церкві – реалії духовної і матеріальної культури, що їх у нашому побуті попросту не буває?
GG.	Звичайно. Літургійна мова повинна бути мовою високою, а не буденного стилю, урочистою, святовою. Повсякденній стилістиці “вуличної мови” не місце у Церкві.
HH.	Безумовно, бажано в богослуж. мови зберігати ?? старої слов. мови – “Отче наш”, “Отці Церкви” а не “Батьки” та ін. Не варто прагнути до ?? ?? укр. Мови.
II.	Річ очевидна, оскільки мова повсякденного спілкування – занадто “засмічена”. Як священник облачається в ризи, так і літургійна мова має бути відповідною до “облачення”.
JJ.	Безперечно. Має бути більш витонченою, глибокою, урочистою.
KK.	Я думаю, що ні.
LL.	Ні, не повинна відрізнятися.
MM.	Звичайно. Це ж святе.
NN.	Тільки стилем мови.
OO.	Так.
PP.	Так.
QQ.	Звичайно відрізняється.
RR.	Так.
SS.	Лише термінами, та, можливо. Специфічним синтаксисом.
TT.	Не повинна. Вона повинна об’єднувати християн у будь-яких різновидах діяльності.

3.3.

A.	На основі латинського письма сформовано алфавіти романських мов. (sic) Тож паралельно можуть існувати в богослуженнях і латинська, і національна мова.
B.	Питання у крайності в крайність. Єдиний аргумент у такій справі – народ повинен розуміти мову богослужінь.
C.	Думаю, що це було позитивне рішення, яким РКЦ визнала перевагу принципу доступності і зрозумілості над принципом сакральності мови, а також ствердила здатність кожної мови бути сакральною і церковною.
D.	Мабуть, запровадження народних мов дало погитовх вірним РКЦ до глибшого осмислення віри. Це дало плід у вигляді розвитку активності мирян у Церкві.
E.	Давно треба було так зробити.
F.	Нейтральне. Хоча і там багато людей незадоволені неоднорідністю перекладів.
G.	Позитивне.
H.	РКЦ пішла назустріч потребам часу.
I.	Вважаю що із запровадженням народних мов у римо-кат. Церкві літургія нарешті стала тим чим вона покликана бути по своїй суті — бого-людською комунікацією.
J.	Позитивне. Тут народні мови розбіглися із латиною, або й ніколи не були збіжними з нею. Оскільки богословський рівень перекладачів, наприклад, на англійську є доволі високим, то втрат, сподіваюсь, великих не було.
K.	У Римо-Католицькій Церкві народні мови замінили собою латинь, яка була дуже далекою і незрозумілою носіям цих мов. Тому ця заміна була позитивною. Стосунки української та церковнослов'янської мови зовсім інші: у них багато спільного в походженні, граматичній структурі, лексиці, їх історія моментами настільки переплетена, що не можна порівнювати ці стосунки зі співвідношенням латини і німецької чи ін. європейської мови.
L.	Це позитивне явище.
M.	Позитивне ставлення. Почесть і в нас сьогодні бачити таку апостольську готовність промовляти до сердець усіх етносів, як у свт. Інокентія Іркутського, прп. Германа Алякинського та інших подвижників.
N.	Мова і обряд у процесі безперевного глибокого законтрактування творять – національну Церкву. І я за те, щоб Церква через мову віддзеркалювала стан духовного буття народу.
O.	Це внутрішня справа Римо-Католицької Церкви.
P.	Позитивно. Тільки, коли йдеться про України, досить часто запровадження народних мов у Римо-Католицькій Церкві є способом експансії, навіть політичної.
Q.	Позитивно ставлюся до цього.
R.	Своє ставлення я чітко висвітлив в попередніх питаннях (sic), і абсолютно з цим пого-

	джуюсь, тому що церква перш ~~за-все-не-зва-~~ враховуючи її міжнародну ієрархію, Церква повинна бути національною.
S.	Мова – це основа кожного народу.
T.	Цілком позитивне. Просто Римо-Католицька Церква швидше відповіла на виклик часу.
U.	Я вважаю, що це правильно.
V.	Позитивне. Запровадження народних мов відбувалося в рамках загальної літургійної реформи Vaticano II і мало на меті наблизити С.Б. до вірних, надати їй більш виразних сопричастних форм, захопити мирян до діяльнішої участі в літургійному житті Церкви.
W.	Панує державна мова.
X.	не має тут іншої альтернативи.
Y.	Ставлення цілком позитивне, адже інтерпретація Божого Слова рідною мовою прилучає людей до Бога, робить його ближчим, ріднішим. Інша річ, що Боже Слово має звучати урочисто, отож стиль повинен мати відповідні елементи високості і навіть певної патетики.
Z.	Незрозумілий термін “народні мови”. Якщо це діалекти, то ні (закарпатський, лемківський, поліський чи бойківський – при всій моїй повазі до народних говорів – не годяться для богослуження). А вибір для церковної відправи певної мови – української як державної мови чи мови національних меншин (польської, угорської, російської чи іншої) – це право національних громад, які ходять до Римо-Католицьких Церков.
AA.	Дуже позитивно. Аналогічно, як укр. мова – до Української Церкви.
BB.	Виразіть, будь ласка, Ваше ставлення до запровадження ~~народних~~ (Korrektur: національних) мов у богослуження Римо-Католицької Церкви. Підтримую.
CC.	3.2.Моє ставлення позитивне. Я захоплююсь багатьма реформами Римо-Католицької Церкви та зокрема й цією, оскільки, як свідчить реальність, такі реформи мають на меті наблизити, а не віддалити сучасну людину до Бога, і ця мета дуже успішно досягається.
DD.	Прихильно.
EE.	Позитивно ставлюся. Так, як і II Ватиканський Собор
FF.	У Богослуженнях Римо-Католицької Церкви – суттєво інша мовна ситуація: від латини (дійсно незрозумілої для більшості віруючих) – до національних мов.
GG.	Не заперечую.
HH.	Позитивно. Але на окремих ?? варто ?? ??, ?? про латинську літургійну мову.
II.	Незворотній Процес.
JJ.	Це справа РКЦ. Думаю, що там теж було зроблено багато помилок в сторону надмірної “популяризації” і спрощення богослужбової мови.

KK.	Хай слухають.
LL.	Католики проводять богослуження тою мовою, яка існує в їх країні, за винятком усталених молитв, які вони знають на пам'ять. Я вважаю, в них існує одна мова.
MM.	Хай слухають
NN.	—
OO.	—
PP.	—
QQ.	не знаю
RR.	—
SS.	—
TT.	Це добре. Люди розумітимуть релігійні заходи і їм легше буде знайти відповіді на свої запитання.

3.4.

A.	Три течії - - цілковита “українізація” на побутовому рівні; - церковнослов’янська; - паралельне існування усталеної української богослужбової мови й української.
B.	Схота. Сучасні діячі “автокефального” напрямку нагадують російських “обновленців”. Кожна дискусія свідчить про наявність проблеми інше питання – хто чого прагне? Наші українські реформатори на відміну від російських, часто називають церковно-слов’янську мову “чужою” і керуються, головню, не благим наміром, а прагнуть використати як засіб у досягненні національних устремлінь.
C.	Так, вважаю. Існує кілька течій, про які вже дещо говорилося в пит. 1.10. 1. тенденція “чистої українізації” 2. консервативна течія (малочисельно) 3. тенденція спрощення і пристосування богослужбової мови до свідомості пересічного мирянина (очищення від незрозумілих понять) → така собі “тенденція профанації” 4. спроба сучасного перекладу літургічних текстів на українську мову із збереженням церковнослов’янських термінів. 5. намагання піднести рівень релігійної освіти до розуміння богослужбових текстів (без суттєвих змін у самих текстах).
D.	Я не знаю добре рос. дискусії, але думаю, що українські проблеми не є ті самі. РПЦ була єдиною православною Церквою в Росії, в Україні православ’я вже від XVI ст. поділене між православ’ян московським і католицьким (“уніати”). До кінця XX ст. укр. православ’я ще більше продробилося. В Росії справа вирішувалася між церковнослов. і рос. мовами, в Україні – утвердження укр. мови і православних Церквах мало також політичний підтекст – утвердження суверенності Української держави, укр. нації. А введення укр. мови як богослужбової в УГКЦ – мотивоване пасторальними причинами.
E.	Не можу відповісти, не знаю, які проблеми і питання підіймалися у Росії.
F.	Так. 1) Бажання, щоб всі богослуження відбувалися тільки на українській мові. 2) Таке саме, тільки на церковно-слов’янській 3) Дехто бажає зробити синтез між українською і церковно-слов’янською мовою в богослуженні.
G.	Я не знаю, які проблеми порушувала та дискусія в Росії. Напевно ті самі. Далі див. відповідь на пункт 1.10
H.	–
I.	Звичайно що сьогоднішні мовні проблеми певною мірою знаходяться у тому ж руслі що й минулі (і сьогоднішні) дискусії у Російській Церкві, але вони позбавляються важливого елементу впливу іперської великодержавної політики. Як вже було сказано у відповідях на попередні пункти анкети, розглядаючи сьогоднішні течії у ставленні до церковної мови насамперед варто визначити політично-ідеологічну платформу на якій базуються ці чи інші твердження.
J.	Я не є знайомий з цими дискусіями, але здогадуватись про подібність проблем можу. У той, же час Україна не є обтяженою тією імперською місією, принаймні не такою мірою, як Росія. Хоча саме “державницькі” мотиви є напевно, вирішальними для проблеми “Державницькі” вжив я тут у позитивному сенсі.

K.	На жаль, не маю докладної інформації про дискусію, яка відбувалася в Росії, а щодо теперішньої дискусії у нас, то можна виділити приблизно такі течії: 1) “щирі українці”. Переважно це люди, які повернулися недавно, їх не хвилює духовність як така, а цікавить політична сторона справи – щоб жодного “москальства”, яка ховається під лисиною “церковнослов’янщини”, у нашій рідній українській Церкві не була перекласти наново перекласти все, написане у нас за тисячоліття християнства, тільки б воно за мовою не вийшло за межі СУМу та стандартів Інституту мовознавства; 2) “консерватори”. Церковнослов’янська мова була, є і залишиться мовою Церкви. Зізнатись, спершу я теж поділяла ці погляди. Але у них є одне дуже слабке місце: в наш час мало людей добре розуміє чисту церковнослов’янську мову. Отже, потрібно шукати якусь “золоту середину”, тому третю тенденцію можна викреслити як 3) “пошук золотой середини”. А саме: церковнослов’янська мова у своєму чистому вигляді, в українській редакції можна б зберігатися в найбільш узвичаєних молитвах, церковних співах і т.д. “Христос воскрес” – це не те, що “воскрес”. У першому випадку маємо завершену дію з наслідком, що триває дотепер”, а в укр. минулому часі – це просто дія, що завершилась у минулому, без наслідків. Здавалось би, граматична дрібниця? Але навіть мелодія потребує оточого кінцевого “е”. З іншого боку, церковнослов’янська лексика може і повинна стати основою релігійного стилю сучасної української мови. А може, навіть і не тільки лексика, а й певні граматичні моменти, адже вони не суперечать принципово нашому правопису. До речі, діалогом може стати офіційно-діловий стиль, у якому безліч конструкцій та застарілих то скалькованих з російської канцелярщини. Але ці конструкції прижилися і вважаються нормативними, хоч у своїй суті, дослівно не завжди зрозумілі сучасним мовцем. Напр., що таке, чи хто такий “відом(а)” у звороті “взяти до відома”? То чому не має на існування “сущим во гробіх”, де всі слова взагалі-то зрозумілі?
L.	Є, думаю, три основні течії: 1) перші ?? української мови у літургії; 2) – церковнослов’янської; 3) – щось “середнє” між першим і другим.
M.	Так, часто ця дискусія нагадує ці відголоски в нових інтерпретаціях. 1996 року в ЛБА травнена конференція з богослужбової мови відкрила численні виразки (естетизм, модернізм, гностичний рекреаціонізм і т.д.) та лікувальні засоби на всю нашу неміч подальшої місії Церкви в суспільстві.
N.	–
O.	–
P.	Ті самі ні, але схожі. В УГКЦ я помітив 1) україномовна; 2) церковнослов’янська 3) синтезійна; 4) індеферентна.
Q.	-
R.	Які тези включала дана дискусія я не знаю, тому судити не буду, Я що відносно течії то на мою думку є 3 течії, 1- які підтримують українську мову, 2 – церковнослов’янську 3 – російську (sic).
S.	У УГКЦ дискусія якою мовою вести Літургію не ведеться.
T.	Не надто добре знаю про дискусію в Росії. Але якщо так, то це свідчить, що рано чи пізно ці проблеми мають бути обговорені у суспільстві. Тільки тоді можна буде знайти якийсь розв’язок. Щодо течій – див. 1.10
U.	-

V.	За своєю формою так, однак за суттю і спонуками – ні. В Україні ці дискусії зумовлені не стільки суто еkleзіологічними, але національними й політичними чинниками. Поза цілю дискусію перебуває УГКЦ, для якої укр. мова та традиція її використання в богосуженнях вже є частиною її передання. Натомість Православні Церкви в Україні використовують мовне питання як аргумент в протистяжці (sic) між собою, “хто є кращий”, відстоюючи ту чи іншу мову як виразник їхньої еkleзіальної ідентичності, що досить часто трансформується у виразник національної ідентичності чи етнокультурної орієнтації їхніх вірних.
W.	Становище в Україні – не те, що у Росії.
X.	Мало знаю про дискусію в Росії.
Y.	Мабуть, що так. І це цілком природньо, адже з утворенням української держави виникла проблема утворення єдиної Української Церкви, яка, безперечно, має користуватися українською мовою.
Z.	Частково про це вже сказано вище.
AA.	Дві основні течії: а) зберегти церковнослов. мову, бо вона гарантує високий стиль; б) запровадити укр. мову і знищувати церковносл. елементи, бо вони чужі, віджили і не сприймаються теперішніми вірним.
BB.	Вважаю. Уже говорила: 1. цілковита підтримка укр. літер. мови; 2. підтримка церковнослов'янської мови; 3. помірковане об'єднання і створення суржика.
CC.	3.3.У сучасній Україні проблема мови Церкви має відмінний характер. Тут дискусія стосується не вибору мови, а власне характеру української мови в такий функціональній сфері, як богослужіння.
DD.	Українці підтримують рідну українську мову.
EE.	Подібність порушених питань неминуха. Одні виступають за збереження церковнослов'янської мови як мови богослужень, інші намагаються її якнайбільше реформувати, зробити зрозумілішою, а ще інші вважають, що лише національні мови можуть донести слово Боже до вірного. Це головні течії цих дискусій.
FF.	-
GG.	Я не знаю предмету дискусії в Росії.
HH.	Не знаю про цю дискусію ?? ??
II.	У Росії – ці дискусії тривають і донині. А в Україні ще з середини XIX.ст. відомо, що мовою богослужіння – має бути мова “народна”.
JJ.	До великої міри так, проте в нас ця дискусія ще не досягла (і напевно не досягне) того рівня що в РПЦ до революції, бо в нас бракує сил, які б належно гостро ставили питання мови, зокрема ц.-сл. мови. Наразі видається, що це питання взагалі мало кого хвилює. - Домінує течія максимальної простоти і “прозорості” богослужбових текстів (впливи з діаспори, латинізаційних сил...) - Поміrkована тенденція: слід перекладати але обережно: грамотно (“пр.

	переклади Патр. Йосифа”) - Дуже мало категоричних противників перекладів. До великої міри так, бо вона постала як мова богослужіння, на?? створена, щоб відображати досягнення гр. мови. Вона більш синтетична, багатша, більш витончена і нюансована. Але це не означає відкидання укр. мови.
KK.	–
LL.	Виникла протестантська течія, яка запровадила живу народну мову, а також поруч з нею і лишилася православна течія з церковнослов'янською мовою. Невизначилось остаточно, яка мова повинна закріпитися в Богослуженні.
MM.	–
NN.	Так
OO.	Не маю відомостей.
PP.	–
QQ.	Я нічого не помітила.
RR.	Не можу відповісти
SS.	Не володію інформацією.
TT.	Я не ознайомлена з цією дискусією.

3.5.

A.	Церковнослов'янська мова є більш придатною для богослуження, бо це сакральна мова.
B.	Так. Див. 3.1. і 3.2.
C.	Найбільш придатна для Богослуження є та мова, на якій людині є добре молитися, яка найкраще сприяє піднесенню духа людини до Бога. А це вже кожен віруючий визначає для себе сам. Церковнослов'янська мова звичайно має свої переваги, але не слід їх переоцінювати, ані перенаголошувати, бо є в цієї мови і свої недоліки.
D.	Думаю, що кожна людська мова (не комп'ютерна) абсолютно придатна для богослуження. Тому мені не зовсім зручно порівнювати, яка більше, а яка менше придатна. Можливо, в цьому важливе значення є у стосунку особи, яка молиться (Церкви, яка молиться) до тієї чи іншої мови. Не можу ствердити, що ц-с мова більш придатна для богослуження (хоча мені вона й ближча), бо цим би стверджувала меншу придатність укр. мови, але так не є. І хоча я особисто маю з цим проблеми, то однак вони не в укр. мові як такій, а в множинності й неадаптованості деяких перекладів.
E.	Швидше вона є більш звичною і зручнішою. Але укр. мова так само надається до Св. Літургії.
F.	Так. Дивись 3.1. і 3.2.
G.	-
H.	На теперішній час церк.слов. мова краще виражає богословські істини заключені у богословських текстах. Але повторюю: "на теперішній час".
I.	Питання надто складне щоб дати просту і однозначну відповідь. По перше. Будь-яка мова придатна для богослуження. Але так склалося що всі наші богослужбові тексти з'явилися у нас в церковнослов'янській мові, вони використовуються уже 1000 літ. Таке тривале використання зробило церковнослов'янську богослужбових текстів „святою мовою“, яка ніколи не вживалася у побуті. І на підставі цього можна стверджувати про церковнослов'янську мову як найпридатнішу для богослуження. Пам'ятаймо що досі ще немає повного і визнаного всіма перекладу усіх богослужбових текстів на українську мову. Але якщо глянути з іншого боку то мусимо визнати що сучасний українець не розуміє церковнослов'янської мови і тому його участь у богослуженні як „бого-людському спілкуванні“ є дуже обмеженою при використанні церковнослов'янської мови. Але є ще і третій аспект — християнське богослуження це не тільки інформування вірних на предмет їхньої віри яке вимагає подавання зрозумілих, однозначних і вичерпних даних. Богослуження має багато шарів, а в наслідок довготривалої еволюції у різних етнокультурних середовищах набрало вигляду певної містерії, яка не вичерпується нарративним повідомленням з одного боку а пасивним слуханням з другого. У богослуженні людина бере участь цілим своїм єством: поставою тіла, жестами etc. Слова мова у такій дійсності сприймаються радше символічно аніж інформативно, людина що молиться не може і не мусить у той момент раціонально сприймати якісь повідомлення. Традиційний церковний спів робить майже неможливим адекватне сприйняття (тобто розуміння абсолютно синхронне зі служанням) більших текстів, а особливо рідковживаних. Тому можна допускати що повне розуміння усіх текстів що виголошуються чи співаються у храмі не є необхідною умовою участі у богослуженні. Звичайно що такі елементи богослуження як читання чи проповіді, однозначно, найкраще виголошувати зрозумілою для загалу мовою. На закінчення можу сказати що немаю для себе готової відповіді на це питання, але пам'ятаю заклик ап. Павла про те щоб у храмі говорити зрозумілою мовою (1 Кор. 14, 4-33).

J.	Так і ні! Так, бо вона вже добре вироблена й марно сподіватися якихось великих ляпсусів. Вона має добре “музичне” оформлення, нікого не вражає дивним новинами.
K.	Звичайно, що придатна, адже для цього вона створювалася. Проте в сучасних умовах це не єдина предатна для Богослужінь мова, оскільки <u>кожна</u> розвинута літературна мова здатна виконувати цю ж роль.
L.	Не є придатною.
M.	По-одеськи запитаю авторів: придатнішою за яку (давньогебрейську чи кельтську)? Придатнішою для кого (донецчан чи палестинців)? Якщо в Україні, то звісно, що вона оптимальна за умови довільного прочитання (в Карпатах читають з довільним наголосом як серби, в Галичині м'яко, а від Криму до Слобожанщини з різними опівніченими вимовами).
N.	Ні.
O.	При належному поясненні церковнослов'янська мова може бути в цілому зрозуміла для багатьох слов'янських народів. Душпастирська необхідність такої „нейтральної” мови, котра б об'єднувала багатьох – аргумент за церковнослов'янською мовою.
P.	На даний час так, бо ще немає добрих україномовних перекладів.
Q.	Вважаю, що сучасна українська мова цілком придатна для богослужінь, як, зрештою, і будь-яка інша сучасна мова.
R.	-
S.	Ні.
T.	Не думаю, що можна так стверджувати. Церковнослов'янська богослужбова спадщина – наш надзвичайно цінний дар. Його треба берегти. І так само розвивати практику богослужень укр. мовою.
U.	Абсолютно не підтримую даного твердження і вважаю це застарілою консервативістю, яка вже не справляє ані емоційного, ані духовного піднесення чи враження.
V.	Церковнослов'янська мова більш придатна для богослуження лише в тому значенні, що має більш довготривалу традицію практичного використання та відповідні тексти. А народні мови, за умови їх відповідного “озвучення” літургійними книгами й богословськими та мовознавчими колектор'ями, є такими ж придатними для богослуження як і церковнослов'янська, латинська, грецька і т.д.
W.	Ні.
X.	Більш придатної від якої мови? Незрозуміле питання. Якщо від української – то тільки в такому сенсі що не має ще усіх перекладів на українську
Y.	Звичайно, що ні, адже вона є фактично мовою іноземною, похідного від т.зв. старослов'янської, староболгарської, яку зараз, мало хто вивчає (лише філологи) і яка має досить ускладнену граматичну систему. Хоч її окремі традиційні елементи можуть використовуватися для надання урочистості, відповідної стилізації.
Z.	Ні. Як уже було сказано, це має бути мова українська. Але вживання стилістично

	зумовлених церковнослов'янізмів цілком виправдане.
AA.	Ще раз зауважую, що вважаю укр. мовою придатною.
BB.	Ні це так. Вона відмерла і мало кому зрозуміла. Для її опанування потрібна спеціальна освіта, якої більшість українців не мають.
CC.	3.4.Цсл. мова, що функціонувала в Церкві протягом багатьох століть є, безперечно, найбільш виробленою у семантичному та стилістичному аспектах для передачі релігійних змістів. І українській мові поки що важко конкурувати зі цсл. Потрібна тривала традиція, праця багатьох поколінь учених і перекладачів. Отже, питання виробленості української мови – це лише справа часу й праці. На жаль, цсл. мова незрозуміла для вірних.
DD.	І церковнослов'янська і українська придатні до богослуження, але українська більш зрозуміла.
EE.	На теперішньому етапі ц.сл. мова якраз непридатна для богослуження: молитви перетворюються в заклинання – у повторювання не зрозумілих слів якусь кулькість разів. Це дуже далеко відбігає від розмови з богом, чим є, по суті, християнство.
FF.	Церковнослов'янська мова української редакції (про це вже йшлося) відповідає передусім високому стилеві (у Церкві – церковне, високе); вона співзвучна з відшліфованою віками церковною ??; вона слугує духовним зв'язком між поколіннями людей; вилучення церковнослов'янської мови з церковного вжитку певною мірою відчужує нас від пам'яток нашої давньої літератури, навіть – від окремих, рясно всіяних церковнослов'янізмами, Шевченкових творів.
GG.	Так, бо семантично і словотвірно і синтаксично ближча до грецької, а, отже, в багатьох випадках може точніше передати в перекладі суть літургійного тексту.
HH.	Як мова ??, як мова, якою не говорять у побуті – так; але і ??, ?? мові треба ?? ??.
II.	Ні.
JJ.	??
KK.	Так. Бо була традиційною.
LL.	Ні, бо вона не всім зрозуміла.
MM.	Вона не дуже зрозуміла.
NN.	Я так не вважаю.
OO.	Вона є традиційною для богослужіння.
PP.	–
QQ.	Можливо придатна.
RR.	Так.
SS.	Ні. Вона незрозуміла пересіченому громадянину.

ТТ.	Абсолютно ні. Вона штучна і незрозуміла.
3.6.	
А.	Видання молитовників із паралельними текстами, короткі курси церковно-слов'янської мови (друком), активне відвідування богослужінь.
В.	Церковні школи (недільні), проповіді, бесіди, просвітницька література, відповідна робота.
С.	На мою думку, ці проблеми походять не від того, що церковнослов'янська мова є важкою до розуміння, а від того, що більшість людей не є воцерковленими, т.т. вихованими в Церкві та обізнаними з церковною традицією. Причина незрозуміння – не в мові а в браку релігійної освіти та досвіду.
Д.	Треба просто вивчити ц-с мову, принаймні в об'ємі, необхідному для розуміння богослужб. текстів (вивчають же англ. мову за місяць, а то й за 2 тижні, коли їдуть закордоном). Це не коштуватиме аж так багато зусиль; все ж таки ц-с мова нам рідніша, ніж англійська.
Е.	1) “підвищення кваліфікації” вірних у галузі знання мов, зокрема, церковно-слов'янської або 2) переведення Богослужб на зрозумілу мову
Ф.	Потрошки вчити мову, ще не так тяжко. Набагато тяжче вивчити англійську мову і це багато хто робить, що б мати успіх в діловому житті. То чому не можна щось зробити для Бога?
Г.	Основа маса парафій має бути переведена на сучасну українську мову. Якщо є певні парафії, де вірні хотіли б далі слухати відправи церк.-слов. мовою, треба надати їм можливість вивчити цю мову, хоча б прочитавши їм якісь лекції з роз'ясненням конкретних термінів.
Н.	Бажаючим розуміти церк.слов. мову можна допомогти.
І.	У більшості українських Церков (поза Церквою Московською) церковнослов'янська мова на сьогодні майже не вживається тому справа розуміння її є приватним питанням тої чи іншої особи. Але я вважаю що існує певне коло осіб які хочуть брати участь у богослуженнях ц. с. мовою тому Церкви повинні надавати таку можливість вірним. А з цим пов'язана необхідність видавання відповідних богослужбових текстів і т. п., що у свою чергу, сприятиме вивченню мови.
Ж.	В УГКЦ це проблема “розв'язана” негативно – відходом від цер.-слов'янської мови. Є й позитивні шляхи постійна присутність мови у молитвах, випуск літератури, словників, т. п., також пропаганда на рівні літератів, любителів давнини. (факти теж присутні в УГКЦ, майже подібно до інших українських Церков).
К.	По-перше, церковнослов'янська мова може стати своєрідною “інкрустацією” в сучасному церковній мові, тому буде зрозумілішого (я не погоджуюсь, що таку мову варто називати зневажливим словом “суржилом”), а по-друге, варто створити умови для її вивчення хоч би тому, щоб широкий загал вірних міг довідатися, що є справді наше, а не відмовлятися від свого, даруючи його “старшому братові”.
Л.	Навчати усіх віруючих церковнослов'янської мови – абсурд. Потрібно провадити літургію мовою народу – українською.
М.	Зустрічі після богослужіння, пояснення на проповіді під час Служби, паралельним перекладом слів в реченнях типу: “но идуще на проповідь не візьмете влагилице (суми)”.

N.	Поступово творити і відновлювати рідномовну лексику, яка з часом заступила б церковно-слов'янську мову.
O.	Проблема повинна розв'язватися на багатьох рівнях: це і філологічна освіта зацікавлених, але й душпастирське населення найбільш незрозумілих але найчастіше вживаних слів. Врешті самі переклади це відповідь на незрозумілість церковнослов'янської мови.
P.	Удоступнити людям церковнослов'янські богослужбові видання.
Q.	Використанням української мови як літургійної.
R.	Просто заміною церковнослов'янської літературною українською мовою, але з рахуванням необхідної термінології.
S.	Треба перейти на українську.
T.	Перекладом богослужбових текстів на укр. мову. Але церковнослов'янську і далі слід вивчати у навчальних закладах Церкви.
U.	Запровадити українську мову.
V.	Якщо вірний вважає її кінцевою в Літургії, то свої проблеми з розумінням цієї мови він має ліквідувати самоосвітою і щирою молитвою, а в іншому випадку проблему слід переходити на народну (для українців – українську) мову богослужень.
W.	Служити на рідній мові.
X.	З одного боку вправляти (sic) вивчення цієї мови в школах, навчальних закладах. З другого вживати сучасну мову
Y.	Переводенням (sic) богослуження в усіх Церквах України на українську мову. А взагалі проблема зніметься єдиної Української Помісної Церкви.
Z.	Підвищити рівень філологічної освіти; вивчати стилістику української мови; у навчальних закладах (або не позаосвітніх курсах чи гуртках) можна як факультатив вивчати церковнослов'янську мову, але для загальної ерудиції, а не для запровадження до богослуження.
AA.	1. Освітні програми. 2. Просвітницька робота.
BB.	Не вживати її зовсім, вона себе вичерпала.
CC.	Шляхом створення відповідної навчальної (граматики, букварі, читанки) та довідкової (словники, енциклопедії) літератури. А також необхідно створювати курси з вивчення цсл. мови: як факультативні у школах та вищих навчальних закладах при парафіяльних церквах. Однак у цьому випадку виникне проблема з викладачами цсл. мови, яких в Україні обмаль.
DD.	Ввести для богослуження українську мову.
EE.	Треба перейти на Богослуження національною мовою. Залишити тільки ті ц.сл. – ізми, які не затемнюють розуміння богослуження. Інші шляхи: запровадити в школах вивчення ц.сл. мови. Але це нереально і не потрібно. Адже не мова ж носієм віри, це лише

	форма.
FF.	Дивно, чому «дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови» - саме тепер, коли майже без проблем вивчаємо ту чи іншу іноземну? Втім, чи так уже важко збагнути, що таке «муж», «жона», «днесь», «грядущий», «плоть», «піснь», «єси»?...А коли й незрозуміло, то варто пояснити таке у проповідниці, - з великою користю для віруючих.
GG.	– традиційна елітарна культура маргіналізується на Заході, і на Сході. –
HH.	Церк.-сл. мову необхідно вивчати в школах – і не тільки, ?? на Церкві; це ?? літер. мова принаймні 800-літнього преріоду.
II.	–
JJ.	Можливо, дещо усучаснити і спростити ц.-сл. мову, наблизити її до сучасн. укр. норм. Також – катехизація пояснення. Видання літ. книг із паралельними текстами (ц.-сл. – укр.), поясненнями у примітках, тощо.
KK.	Бо не всі віруючі, мають середній рівень церковно-слов'янської освіченості.
LL.	Перейти на живу розмовну мову, зрозумілу для всіх людей, тим більше, що існує багато джерел для цього.
MM.	Ввести курс церк.-слов. м. для бфжаючих.
NN.	Запровадженням в Церквах мови, яка є рідною для віруючих.
OO.	–
PP.	–
QQ.	Більш зрозуміло говорити при літургії.
RR.	Можливо, якраз і запровадити українську мову, але тоді може загинути саме мова церковнослов'янська, бо це є мова церкви.
SS.	Вести служіння на рідній мові.
TT.	1) Веденням релігійних заходів рідною, місцевою мовою. 2) Використанням не-церковнослов'янських текстів.

3.7.

A.	Так. Достатню, щоб розуміти богослужбові тексти.
B.	Варто. Див. и. 3.6.
C.	Варто. Можна вводити факультативи з вивчення церковно-слов'янської мови у школах, вузах чи при церквах. Міра залежить від бажання самих віруючих.
D.	Варто, і рзною мірою: як мінімум – для розуміння богослужбових текстів, а далі – відповідно до запиту.
E.	Це було б чудово. Курси при парафіях? Але не знаю, наскільки може бути бтіленою це ідея.
F.	Так. Є різні можливості. Напр. словники.
G.	Див. відповідь на попередній пункт.
H.	На це нема можливості.
I.	Варто і якнайширше, бо це мова нашої тисячолітньої церковної спадщини.
J.	Так, не слід, можливо, її так вже “боятись” ні в Літургії, ні іконописі, ні в поетиці.
K.	Так; варто. Про причини див. попер. пит. Якою мірою? Церковнослов'янська мова – це же наша класична мова, тому її варто вивчати, скажімо в гуманітарних гімназіях, на відповідних факультетах. А для широкого загалу можуть бути відкриті курси при церквах. І потрібна літературна, доступна всім, в т.ч. й за цілого.
L.	Не варто
M.	У школах при парафіях ті 50-80 слів (тектон, вонмін, вину, зіло) можна детально вивчити (з паралельним перекладом гебрійською, грецькою та латинкою) та навіть полюбити ці слова за якихось 3 – 5 місяців.
N.	Ні.
O.	Варто сприяти, аби вірні мали можливість вивчати церковно-слов'янську мову. Міра вивчення залежить від міри вживання цієї мови в богослуженнях.
P.	Очевидно, бо це є наше минуле, без якого не збудуємо майбутнього. Це завдання повинно б спочити на церковних навчальних закладах.
Q.	Варто сприяти та заохочувати.
R.	Це суто залежить від особистих бажань віруючих.
S.	Якщо хтось хоче вивчати якусь мову, то вчить її.
T.	Так, звичайно, якщо вірні виявлятимуть таке базання, вони повинні мати цю можливість. Проте у справі перекладу богослужбових текстів вирішувати повинні професіонали.
U.	Вивчати, як то кажуть для загального розвитку, щоб розуміти походження слів

	української мови, але ні в якому разі не для впровадження її у мову літургії.
V.	Якщо це викликано духовними, чи інтелектуальними спонукками, тоді так.
W.	Особисте бачення кожного
X.	дивись вище
Y.	Певною мірою варто, бо це підвищить підупалу культуру мови вірних, адже чимало елементів церковнослов'янської мови, проникло упродовж віків християнства і в народну мову.
Z.	Навряд чи потрібне якесь особливе сприяння. Розширення філологічних знань – приватна справа кожного.
AA.	Варто. Нехай вчать і спробують нею говорити. А тоді нехай вирішують, чи священик у їхній церкві має проповідувати цією мовою.
BB.	Ні, не варто. Це мертва мова, у якій багато слів та фонетико-граматичних особливостей, які уже недоцільно уживати.
CC.	3.5.Варто. Варто створювати відповідну літературу: азбуки, граматики, словники різного рівня викладу й для різного віку вірних. У такій мірі, щоб кожному, хто забажає вивчати цсл. мову, дати таку можливість.
DD.	Це їхнє бажання.
EE.	Церква може організовувати гуртки з вивчення ц.сл. мови. Але навряд чи буде багато слухачів. Інша річ – фахівці – богослови і філологи.
FF.	Думаю, «вірним» цікаво було б знати, чому співаємо «Прийшов днесь...», а не «сьогодні»; яка різниця між «померлим» і «усопшим», «убитим» і «убієнним», «жінкою», і «жоною»; між «направду» і «воістину»; чому у нашому нац. гімні не «пісня», а «піснь» (як і в Церкві); чому «Боже...Україну храни», а не «оберегай». Про це – можна й з проповідниці, без спеціальних студій.
GG.	варто створювати такі можливості, і не лише для вірних. Адже на Заході латинську мову вивчають не лише вірні. Проте усіх (вірних) навчити неможливо.
HH.	Так; курси, семінари,
II.	Бути культурним, освіченим – не “обтеж??”.
JJ.	Варто, проте навряд чи реалістично пов'язувати з цим великі надії.
KK.	–
LL.	Я вважаю, що треба знати, але не розмовляти нею, а знати тільки для загального розвитку.
MM.	Так, курс церк.-слов. м., посібники.
NN.	Затруднююсь відповісти.
OO.	–

PP.	–
QQ.	–
RR.	Так.
SS.	Лише такою мірою, щоб читати давні релігійні трактати.
TT.	Ні. Штучна мова не має перспектив у житті.

3.8.

A.	Не гора йде до Магомета, а Магомет іде до гори. Людина має наближатися до Бога, хоч поволі, але йти до Нього. Ми надто вже шукаємо спрощеного.
B.	Саме питання – заперечливе. Церковно-слов'янська мова не є незрозумілою, тому немає потреби замінювати її на сучасну. В переважній більшості, ставлення до церковно-слов'янської мови як до “незрозумілої” походить з малоцерковних кругів.
C.	Ні одне, ні друге – недоцільно. Ми часто забуваємо, що і церковно-слов'янська, і сучасна українська мови вийшли з одного кореня, а отже, не є цілком чужі один одній. Церковнослов'янськими природно належать до української мови і без них вона багато втрачає. Тому не треба ні замінити церковнослов'янську мову сучасною українською, бо вона складає її частку, ані уподібнювати її сучасній українській мові, бо остання вже є розвитком прешої. Натомість слід лише віддати належне місце церковнослов'янським у сучасній літературній мові.
D.	Доцільніше не замінити, а поступово уподібнювати. По-перше, тому що суч. літ. мова після століть утиків і десятиліть десакралізації не має відповідних засобів для цього. По-друге, тому що такий шлях передбачає чутливіше ставлення до духовної цінності й змісту ц-с тексту.
E.	Так. Вірні мають брати участь у спільній молитві разом зі священником і серцем, і розумом, і духом. Коли Літургія незрозуміла – вона не дає поживи для розуму і серця вірних.
F.	Ні, бо ця мова зрозуміла для того, хто <u>хоче</u> розуміти.
G.	Я думаю, що варто поступово уподібнювати в процесі тривалих і зважених обговорень цього питання редакторами, філологами релігійних видань різних Церков в Україні з участю представників цих Церков.
H.	В сучасному літературну мову треба фаховно ?? церковно-слов'янські вирази, які немає адекватного перекладу у сучасній мові.
I.	Дещо вже було пояснено у попередніх пунктах, зокрема у № 3. 5. Щодо способів впровадження української мови то це питання залишається дискусійним.
J.	Так, думаю, що доцільно замінити як незрозумілу без поступових уподібнювань, які виглядають часто смішно, у той же час вони роблять з релігії деяку музейну стилізацію що найгірше, на мій погляд.
K.	Замінити можна, але не скріз. Існують узвичаєні тисячоліттями тексти молитов, які навряд чи варто змінювати, перекладати посилаючись на їх “незрозумілість”. Молитва – це не правило зі шкільного підручника, яке має бути зрозумілим “від і до”. Якщо у ній і залишиться якийсь елемент “загидності”, то та й навіть і краще. Ті ж місця в Богослужіння, які за змістом можуть бути перекладані, нехай і будуть (зрештою вони вже перекладані). Орієнтиром могли б бути греко-католицький молитовники передвоєнного часу і консультації богословів. “Уподібнювати” церковнослов'янську мову до сучасної не варто, краще вже тоді все перекласти.
L.	Доцільно замінити церковнослов'янську мову українською.
M.	Тільки полюбити її. Тим вона і уподібниться і стане співзвучною рідній мові.

N.	Так.
O.	І зміна і уподібнення, на мою думку являються доцільними, бо завдяки цьому краще доноситься до свідомості вірних загальний зміст богослужбових текстів, а також допомагає подолати радикальний розділ поміж „сакрум” та „прожанум”.
P.	Не можу погодитися, що церковнослов'янська мова для українців в Україні є цілковито незрозумілою. Потрібно поступово впроваджувати укр. мову в молитовне життя вірних.
Q.	Доцільно. Вірні повинні розуміти, що відбувається у храмі.
R.	Я це пояснив в питанні 3.6.
S.	Літургія повинна відправлятися і відправляється в УГКЦ українською мовою.
T.	Див. 3.6.
U.	Обов'язково. Чергу незрозумілість для більшої частини вірних що сприяє втраті освіченості у галузі рідної мови взагалі.
V.	Загалом доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною українською, зберігши певні елементи сакральності від церковнослов'янської (напр. “Царські Врата”, а не “Царські Ворота”, “Хліб наш насущний дай нам...”, а не “Хліб нам щоденний...”) однак поступове уподібнення церковнослов'янської для сучасної мови призведе до її вульгаризації.
W.	Доцільно
X.	Доцільне – мова повинна допомагати людині у її літургічній заангажованості
Y.	Так, доцільно. Римо-Католицька Церква давно перевела процес богослуження на народні мови і від цього тільки виграє. Цей процес, демократизації, безперечно, варто здійснювати і православним церквам в Україні, що сприятиме їхньому впливу на вірних, вдосконаленню духовного життя в Україні.
Z.	Замінити негайно українською.
AA.	Церковнослов. мову не можна уподібнити до укр. мови. Вони мають різне коріння. Однак, має бути віршено, які фрагменти збережуть архаїчне звучання (якщо це необхідно).
BB.	Так доцільно. 1. Так зробило більшість народів. 2. Це приверне вірних до Церкви. 3. Тексти стануть зрозумілі для всіх, а не тільки для окремих священослужителів та філологів.
CC.	Цсл. мову потрібно замінити сучасною українською літературною мовою. Подекуди її можна використовувати паралельно, але зберігаючи такою, якою вона була, не реформуючи, не модернізуючи її. Уподібнення цсл. мови до української дасть у результаті ні на що непридатний спржик, язичіє (ми вже мали таке). Цсл. та українська мови – це дві відмінні окремі мовні системи, які не варто змішувати, бо це не принесе користі ні одній, ні другій і лише поставить під загрозу живу українську мову.

DD.	Найкраще вживати українську мову.
EE.	Так. Залишити лише ті елементи, які не затемнюють змісту. Вони будуть тим містком, що єднає нас із власною історією.
FF.	Як це – «уподібнювати»? Щось на зразок подальшого злиття в одну – для всіх зрозумілу? Високе і «незрозуміле» тим і привабливе, що до нього тягнемось, ростемо: буденний рівень не сприяє зростанню.
GG.	не доцільно. Нехай живе стандарт, кодифікований Острозькою Біблією.
HH.	Залишити розницю співвідношенні: Шоденні літург. богослуження – укр. мовою (за винятком окремих реліктів – напр., в монастирях Студійт?? Служити ?? ?? зберігати церк.-слов.
II.	Літургійну мову так треба творити, щоб вона “адаптувала” органічно церковнослов’янізми.
JJ.	–
KK.	–
LL.	Варто замінити, адже людство перейшло на новий етап і треба зробити перехід і в мовному плані.
MM.	Замінити – доцільно, уподібнювати – ні.
NN.	Я вважаю це доцільним.
OO.	–
PP.	–
QQ.	–
RR.	Уподібнювати її до сучасної.
SS.	Мова церкви має бути зрозумілою.
TT.	

3.9.

A.	Церковнослов'янську мову не потрібно „українізувати“. Краще вже упорядкувати українську богословську термінологію, а не лишати горох із капустою. Церковнослов'янську мову не потрібно нищити. Це сакральна мова.
B.	Напевно, заміною застарілих, незрозумілих слів і окремих конструкцій.
C.	Не слід „українізувати“ церковнослов'янську мову далі, аніж цього вимагають правила вимовлення деяких літер. Радше навпаки, треба вводити (чи залишати) деякі церковнослов'янські слова (без яких важко чи взагалі неможливо обійтися) в українській мові.
D.	Українізація має бути суцільна. Якщо ми вирвемо лише окремі лексеми чи синтаксичні конструкції і замінимо їх новими – сучасними укр. словами, навіть якщо стилізуємо їх, то все одно вони будуть випадати з цілісного ладу тексту – немовби пришиті до старої одєжини нові латки.
E.	Критеріями (sic) перекладу мають бути, зокрема, зрозумілість для вірних; але також не можна занадто примітивізувати мову літургії, „знижувати стиль“, емоційний відтінок мови.
F.	Я не думаю, що її треба українізувати, хіба дуже обережно.
G.	див. відп. на 3.10
H.	Треба, щоби лінгвіст чи філолог був церковною людиною і тоді розв'язка прийде сама собою.
I.	[ЦЕ ПИТАННЯ АНКЕТИ НЕ ЗОВСІМ ЗРОЗУМІЛЕ ДЛЯ БАГАТЬОХ РЕСПОНДЕНТІВ!!!] Мені відомо принаймні дві позиції з цього приводу. Згідно однієї — українська мова є самодостатньою у плані забезпечення відповідних богослужбових перекладів, а залишення церковнослов'янських „рудиментів“ недоцільне з огляду на те що вони не вписуються у цілу систему української мови. Заміна незрозумілих лексем зрозумілішими на-вряд чи є панацеєю бо зрозумілість поняття відносне (один не розуміє „...имжд вс# быша“ а другий „Господи помилуй“). Незаперечним є те що необхідно впроваджувати використання „української“ орфоєпії у ц. с. мови. Тоді вона не буде так разюче асоціюватися з російською мовою.
J.	Питання те же майже, що попереднє, однак в такій постановці моя відповідь буде більш плюралістичною – при бажанні змінити все, цілком, допускаю як можливі проміжні конструкції, що проходиш б певне „випробування часом.“
K.	А чому „українізація“ церковнослов'янської мови, а не навпаки? Адже церковнослов'янська мова може стати ґрунтом для формування релігійного стилю сучасної української мови. Див. № 3.4.
L.	Не протрібно (sic) „українізації“ церковнослов'янської мови. Потрібно використовувати українську!
M.	Не треба нич українізувати. Хіба що фонетично адаптувати до потреб людей регіону. Бо інакше буде насилля авторитарщиків. Є й інша крайність: миряни, редактори чи служителі, які сакралізують церковнослов'янську (чи грецьку, чи гебрєйську), часто-густо чубляться між собою за фонетичні особливості прочитання (особливо таких літер, як „фета“, „ять“ чи „єсть“). А смисл – не міняти морфологічно, синтаксично, а лиш достосовувати фонетично.
N.	Поступовою заміною окремих незрозумілих лексем / синтаксичних конструкцій.
O.	Настільки, щоб вона була зрозуміла для пересічної освіченої людини. Варто зберігати

	певний богослужбовий стиль за допомогою широко вживаних архаїзмів (хліб насущний, Отець, днесь) але остерігатися створення окремої „сакральної мови”. Вважаю, що факт Вплочення ?? Сина Божого, заперечує поділ мов на „святі” та буденні.
P.	Моя позиція є також, щоби робити поступово критерій заміни тих чи інших частин, повинен бути літургійний, а не мовний (sic).
Q.	Помірковано і зважено. Я не відмовлявся б категорично від „церковнослов’янізмів”, особливо якщо йдеться про терміни.
R.	-
S.	Церковнослов’янська мова є церковнослов’янською, а українська – українською. А переклад з однієї мови на іншу – не проблема.
T.	Див. 3.6.
U.	Потрібно більш глибоко дослідити існуючу ситуацію літургійної мови. Є речі які можна і треба змінити, а є випадки де заміна може здатися дуже ?? та непристосованою. Тобто не можна всліпу все змінити, але й не можна залишати так як є. Очевидно що процес заміни має бути логічним та методичним.
V.	Моя позиція така, що має відбутися перехід на сучасну мову богослуження, а церковнослов’янська повинна збергатися в “чистому вигляді”, без “українізації”, для тих спільної (напр. монаших), які уважатимуть її практикування обов’язковим у своєму літургійному житті.
W.	Цілком
X.	Мабуть кілком. Мова богослуження має бути якоюсь гармонійною, цілісною.
Y.	“Українізація” богослуження має бути цілковитою, але з можливим використанням окремих традиційних елементів церковнослов’янської мови зі стилістичною метою. Але це вже проблема проповідницької майстерності священників і їхньої загальної культури.
Z.	Хіба в Українській Церкві є така проблема? Якщо десь є, то церковнослов’янську мову треба рішуче замінити українською.
AA.	Вважаю, що фрагмент або має повністю звучати укр. мовою, або повністю – церковносл. Замінювати лексеми, а зберегати, скажімо, граматику – то що з того вийде?
BB.	Цілком. На рівні лексики, фонетики, морфології. Часткові заміни не розв’яжуть справу, а заплутають її.
CC.	3.6. “Українізація” цсл. мови, на мій погляд, є неможливою і недоцільною. Якщо й цсл. мова потребує українізації то лишень на орфоепічному рівні (простіше кажучи, священників та вірних слід навчити читати цсл. тексти по-українськи).
DD.	Цілком.
EE.	1.1. Як не вважаю за доцільне “українізовувати” ц.сл. мову. Варто в мові Церкви – національній, сучасній, - залишити окремі ц.слов’янізми. Вони будуть 2-ох видів: 1) ті, які неможливо перекласти; 2) ті, що стилізують текст.

FF.	1.1. Строго дотримуватися правил української вимови (орфоепія) – це, власне, й «українізація» (не «прісно», а «прясно», не «днесь», а «днесь тощо». Легче втручання у літургійний (sic) текст могло б бути, але для цього потрібні спеціалістні знавці староукраїнської мови, стилісти, теологи, професійні музиканти, музикознавці, історики – хто відчуває Слово в усіх його аспектах.
GG.	не має здійснюватися. Інша річ – вимова. Церковно-слов'янський текст в Україні має читатися з – українська (sic).
HH.	І так, і так.
II.	Ані «цілком», ані «заміною». Церковнослов'янська мова залишається собою (і це є культурний, релігійний, традиційний факт). інша (sic) річ – читати тексти, писані цією мовою, з-українська, так як серби читають з-сербська, болгари – з-болгарська тощо.
JJ.	Настільки, наскільки це можливо без перетворення ц.-сл. мови в суржик, в щось, що звучатиме кострувато і неприродно.
KK.	–
LL.	Треба зробити поступовий перехід від заміни слів до повною перекладу. Але якщо залишаться слова з церковнослов'янської мови, які зрозумілі всім людям, нехай існують.
MM.	Не можна змінювати.
NN.	Моя думка, що «українізація» церковнослов. мови має відбуватися цілком, адже служба повинна бути доступною більшості віруючих.
OO.	–
PP.	–
QQ.	–
RR.	Заміною окремих незрозумілих лексем/синтаксичних конструкцій.
SS.	Цілком.
TT.	Цілком, бо вона незрозуміла. Питання 3.8.

3.10.

A.	Як? „Дівко незасватана”? Були й такі переклади. А чи вони доречні?
B.	У цьому відношенні вона стоїть поряд з богослужбовими грецькою та грузинською мовами, враховуючи вплив значення на життя Церкви. Без цього елемента вашко уявити надбання грекомовних, грузиномовних, слов'яномовних Церков.
C.	Церковнослов'янська мова не є безумовним елементом православ'я, хоча, безумовно, її слід вважати важливим каменем літургічного життя деяких Церков візантійської традиції.
D.	Якщо не стала каменем у фундаменті живої будівлі Церкви навіть мова, якою говорив Христос, то не може бути таким каменем і церковнослов. мова. Хоча разом з тим вона є “несучою” стіною історичної будівлі Церкви.
E.	Каменем наріжним у фундаменті Церкви є Ісус Христос. Я би не надавала такого величезного значення церковно-слов'янській мові; 3 елементів православ'я мова є важливою, але не визначальною ознакою.
F.	Ні. Просто подати пояснення. Якщо замінювати, то дуже делікатно, щоб заміна не спотворила змісту оригіналу.
G.	Так, але в кожному конкретному випадку окремо. Повністю незрозумілі (типу вищенаведеного прикладу) замінювати на осучаснені вирази, а слова типу. “Воплочення”, “єдиносущний”, “згодний Богові тощо – замешати.
H.	Не варто.
I.	Я б не замінював без потреби такі форми тому що вони набули певного семантичного навантаження і заміна їх не сприйматиметься адекватно.
J.	Напевно, так, і повною мірою. Але ж де знайти такі відповідники в укр. мові як напр. “Невісто неневісная”? “Наречена ненаречена”, зрештою, так само описує богословський факт і так само звучить милозвучно, отже, можна і треба! Але – все ж таки – “невісто” – означає “не знана”, “неневісная” – відповідно “ненезнана”, відтак, краще було б перекладати “ненаречена – наречена”.
K.	Ні, цього робити не можна, бо тоді богослужбові тексти перетворюються на побутовий примітив.
L.	Належить замінювати обов'язково
M.	Нашою семінарською громадою ходить жарт про українізаторів: “радуйся невісто неневісная” переклади “радіє дівко незасватана”.
N.	-
O.	Церковнослов'янізми мають своє місце в богослужбовій мові, як стилістичний елемент. Повне усунення українізованих церковнослов'янських слів, на мою думку, не доцільне. У наведеному прикладі „невісто неневісная” слід проаналізувати на спільни (sic) для пересічного вірного зрозуміле слово „неневісная”, можливо доцільно буде вжити не дослівний, але описовий переклад.
P.	Думаю, що ні.

Q.	Вважаю, що церковнослов'янська мова є каменем у фундаменті Церкви, однак вводячи українську мову як богослужбову ми не порушуємо фундаменту, а продовжуємо будувати Церкву, використовуючи новий „розчин”.
R.	Так належить, а як це питання треба узгодити з філологами.
S.	-
T.	Церковнослов'янізм – це пласт української архаїчної лексики, який якраз належить тут використовувати. Проте як і якою мірою – мають вирішувати фахівці – перекладачі etc. у кожному випадкові.
U.	Потрібно
V.	У цьому питанні в мене немає чіткої візії. У кожному конкретному випадкові треба поступати, виходячи з мовознавчих позицій, з увагу на зрозумілих слів для вірних та щоб не сталося профанація, десакралізація слова.
W.	Де тяжко перекласти, залишати церковнослов'янську мову.
X.	Важко сказати. Якщо термін має адекватний переклад варто міняти, якщо ні залишити.
Y.	Тією мірою, щоб ці тексти надавалися до розуміння і сприймання їх сучасними вірними. Наприклад, звернення до Господа “Отче наш” замінювати на “Батьку наш”, очевидно, не треба. Отоже цю міру повинен визначати рівень майстерності і культури перекладача цих текстів.
Z.	Таких сталих зворотів, як “Святая святых”, “Невісто невісная”, не треба ніяк змінювати.
AA.	Ні, не належить. Відповідь – з попередньої сторінки.
BB.	Так. Такі слова нелітературні, а варто прагнути до єдиної мови. Українцям не потрібно 2 літературні мови; Світська та церковна. Хоч би одну вивчили добре.
CC.	3.7. У тій мірі, в якій це можливо, враховуючи семантичний та стилістичний характер цсл. слова чи виразу, що перекладається. Часто дослівний переклад буває шкідливим. Не варто, боятися церковнослов'янізмів, як вогню, однак і перенасичувати ними тексти там, де є можливим укр. слово, не варто.
DD.	Так. Там, де тяжко підібрати український переклад.
EE.	Настільки, щоб текст не змінив стильової диференціації. Не можна з урочистого стилю впадати в розмовний.
FF.	-
GG.	думаю, не варто цього робити
HH.	Мабуть, не треба
II.	Не варто покинувати загальну дискусію до різноманітного питальника.
JJ.	“Безумовним елементом православ'я” є лише Господь Бог. Ц.-сл. мова безперечно займає визначне місце в нашій церк. традиції і нею не можна просто знехтувати – це скарб довірений нам Богом. Але треба виявитися, що ц.-сл. мови як богослужбової вже

	не можливо “врятувати”, тоді її можна буде і треба буде замінити іншою. Але поки що це ще не виявилось.
KK.	Ближче до розмовної
LL.	Ні, православ’я може існувати і з уживанням іншої мови, а церковнослов’янська мова створює лише колорит минувшини, а багатьом вона на зрозуміла і таким чином люди не розуміючи, що говорить священник, не мають спілкування з Богом.
MM.	Так, не можна з мови робити суржик, замінювати її.
NN.	—
OO.	—
PP.	—
QQ.	—
RR.	Частково.
SS.	Змінювати на загально відомі слова.
TT.	Ні. Потрібна абсолютна українська мова, а не “українізованість”.

3.11.

A.	Докласти трохи зусиль і навчитися розуміти церковнослов'янську. І створення української богослужбової мови.
B.	Перший і другий варіанти, залежно від тексту.
C.	Жоден із запропонованих заходів не є добрий і не виправдовує себе. Кожен має свої недоліки. Мою думку щодо цього – див. питання 3.8. і 3.9.
D.	найдоцільніший теж цікавий не найкращий Думаю, що не слід ставити собі за мету, аби кожна людина, як завгодно далеко від Церкви, випадково зайшовши до храму під час богослуження, геть усе в ньому розуміла. Тому ці заходи слід розробляти з великою пастирською нутлівістю, дбати насамперед, щоб був забезпечений молитовний дух.
E.	повний перехід на сучасну українську мову. із збереженням деяких церковнослов'янізмів
F.	Можна перший варіант, частково. ~~але краще не~~
G.	повний перехід на сучасну українську мову зі збереженням достатньо зрозумілих церковнослов'янізмів
H.	повний перехід на сучасну українську мову.
I.	Серед запропонованих заходів жодний не можна вважати оптимальним чи єдиноправильним. Щодо третьої пропозиції то виникне питання що таке сучасна українська мова (наявні вже переклади ілюструють цю проблему!). Чи переклавши все ми не створимо нову проблему яка полягатиме у тому, що та частина церковної спільноти для якої старі тексти були зрозумілими не розумітиме „новотворів“ які з'являться.
J.	Можливо, можна використати всі три названі методи.
K.	– ні – так – так, але з урахуванням ролі ц/сл. мови у формуванні української, особливо ж її впливу на українську мову Церкви.
L.	повний перехід на сучасну українську мову.
M.	Постійний переклад для парафіян богослужбових текстів (з грецької на церковнослов'янську мову, з використанням нових і різних принципів перекладу, наспіву, прочитання тощо).
N.	Перший варіант.
O.	Найдоцільнішим вважаю повний перехід на сучасну українську мову, зі збереженням стилістичних особливостей, чи найбільш зрозумілих церковнослов'янізмів.
P.	Поступовий перехід на українську мову.
Q.	Перехід на сучасну українську мову. Однак, я не відмовлявся б від

	„церковнослов'янізмів”.
R.	Повний перехід на сучасну українську мову.
S.	повний перехід на сучасну українську мову.
T.	повний перехід на сучасну українську мову.
U.	- спрощення церковнослов'янської мови (наприклад, заміна малозрозумілих лексем/конструкцій зрозумілими) - повний перехід на сучасну українську мову. Це, на мою думку, має бути синкретизм між першим та третім підходом.
V.	повний перехід на сучасну українську мову + новий переклад богослужбових текстів на сучасному українську.
W.	повний перехід на сучасну українську мову.
X.	повний перехід на сучасну українську мову.
Y.	Повний перехід на сучасну українську мову. Це наблизить Церкву до народу, а народ до Церкви.
Z.	Пункт б – новий переклад.
AA.	Доцільним є третій шлях.
BB.	повний перехід на сучасну українську мову.
CC.	3.8.Найдоцільнішим вважаємо повний перехід на українську мову. Новий переклад на цсл. мову грецьких текстів є мало можливим.
DD.	Повний перехід на сучасну українську мову.
EE.	Найдоцільніше брати за основу сучасну укр. мову і де це потрібно, вкраплювати церковнослов'янськими.
FF.	-
GG.	– підвищення культурного і освітнього рівня вірних обережне виправлення помилкових місць у церковнослов'янських перекладах висококваліфікованими знавцями. -
HH.	Розумно ????
II.	2 → абсолютний абсурд! Для кого – церковнослов'янська рідна? Хто → перекладе?? Для чого?
JJ.	Важко сказати, всі пропозиції цікаві, особливо 2-га.
KK.	повний перехід на сучасну українську мову.
LL.	повний перехід на сучасну українську мову.
MM.	повний перехід на сучасну українську мову.
NN.	повний перехід на сучасну українську мову.

OO.	–
PP.	–
QQ.	–
RR.	спрощення церковнослов'янської мови (наприклад, заміна малозрозумілих лексем/конструкції зрозумілими)
SS.	повний перехід на сучасну українську мову.
TT.	Останній варіант здається мені найкращим, якщо населення є україномовним. → повний перехід на сучасну українську мову.

3.12.

A.	Навіть варто, і не лише в деяких.
B.	Див. вище.
C.	Так. Наприклад, у богослуженнях під час великого Посту.
D.	Так. Наприклад, у деякі свята – Кирила і Методія на ін. Взагалі ц-с. мова не повинна повністю щезнути з щоденного молитовного життя Церкви, а в якій формі їй тривати – треба второпно вирішувати.
E.	Не знаю.
F.	<u>Потрібно</u> . Так.
G.	Напевно, в деяких можна залишити, але я в цьому не розуміюсь, щоб казати, в яких саме.
H.	Не вважаю.
I.	Щодо „потрібності“ то вірні мають право мати доступ богослуження у ц. с. мові на таких самих підставах як і ті що бажають використовувати українську мову. Чи можна використовувати ц. с. мову? Звичайно особливо у катедральних храмах які мають бути зразком богослуження для усієї помісної Церкви. Також у семінаріях повинно бути впроваджено почергове богослуження ц. с. і укр. мовою.
J.	Так, наприклад, коли відбуваємо спільне богослуження зі словаками, росіянами т.п. (тобто з ареалу колишнього поширення церковно-слов'янської). Також якщо немає вдалого перекладу, напевно, певні тропарі чи ікони, т. п.
K.	Так.
L.	Думаю, що не варто.
M.	Як коли. То залежить.
N.	Частково
O.	Церковнослов'янську мову варто зберігати, як частину нашої церковно-культурної спадщини, але не у відношенні до певних богослужень, але у відношенні до певних середовищ. Повинні в нашій Церкві бути такі середовища (напр. монастирі), які глибоко пізнавши церковнослов'янську мову будуть її плекати у всіх богослуженнях своєї спільноти.
P.	Очевидно. У богослуженнях церковного (монашого) правила.
Q.	Вважаю, що можна.
R.	Повний перехід на сучасну українську мову.
S.	Лише там де вірні розуміють її (церковнослов'янську мову) і бажають вести нею богослуження. Але на даний момент це неможливо, так як церковнослов'янську мову знає досконало хібащо духовенство.

T.	Так. Див. попередні відповіді.
U.	Це залежить від рівня зрозумілості.
V.	Безумовно!!!
W.	Так, вважаю.
X.	Церковнослов'янська мова повинна бути мовою богослужень коли беруть участь у них люди різних мовних культур.
Y.	Ні, бо це, навпаки, віддалятиме Церкву від народу, а народ від Церкви.
Z.	Так, де треба, - можна використовувати.
AA.	Не маю ґрунтовних знань про всі богослуження, тому не можу відповісти.
BB.	Ні не вважаю. Хіба в окремі дні на дванадесятні свята і то тільки окремі молитви.
CC.	3.9.Так. Уважаю, що цсл. мову слід використовувати, правлячи нею певні служби протягом року (порядок встановлення, які саме служби відправляти по-цсл., може бути індивідуальним.
DD.	Можливо.
EE.	У тих, які ще не перекладені з ц.сл. мови, або якщо переклад неякісний.
FF.	-
GG.	Для тих хто сприймає, шанує і цінує – нехай будуть богослуження церковнослов'янською мовою без усяких там спрощень і змін.
HH.	Так.
II.	Вже було
JJ.	Так.
KK.	Так.
LL.	Можна використовувати, але не зловживати.
MM.	В святкових.
NN.	—
OO.	—
PP.	—
QQ.	—
RR.	—

SS.	Можливо, лише у закритих літургіях, у певних таїнствах.
ТТ.	Ні, не вважаю. Це застаріле. Лякає віруючих.

3.13.

A.	Безперечно. Мова Церкви – це мова, через яку промовляє до нас Бог.
B.	Безумовно стосується. Про це було сказано раніше.
C.	Так.
D.	Мабуть, так.
E.	Ні, якщо заміну проводитимуть професійні богослови і лінгвісти.
F.	Так. Дуже з тим.
G.	Щоб уникнути тривіальності, треба робити це розумно. Добре обдумати й обговорити з філологами – науковцями, які церковнослов'янськими залишати.
H.	Так.
I.	Не уявляю собі як це можна зробити у випадку з українською мовою!
J.	Напевно, не так само, бо українська є більш милозвучна, та й взагалі, багато залежить від перекладачів.
K.	Так!
L.	Заміна церковнослов'янської мови українською не потягне за собою “тривалість” мовлення.
M.	Так. На жаль, заміна завжди небезпечна справа. А на адаптацію та роз'яснення сил (а часом і розуму) не стає.
N.	Ні.
O.	Страх перед „буденністю” літургійної мови є похідний від того, який образ Бога носимо в своєму серці.
P.	Так, з цим твердженням я погоджуюсь.
Q.	Не згідний з цим твердженням.
R.	Це питання повинні розглядати філологи.
S.	Перша Біблія написана на єврейській мові, але переклади здійснені на всі мови. Чому я повинна слухати Літургію на чужій мові?
T.	Ні, не погоджуюся. Див. так само відповіді на попередній питання, особливо 3.10.
U.	-
V.	Є така небезпека, але її можна уникнути вдумливим і второпним перекладом, із збер?? певних усталених церковнослов'янських елементів!
W.	Ні.

X.	Це питання якості перекладу.
Y.	Певна рація в цьому є. Церковна мова не повинна копіювати, наприклад, сучасного побутового чи ділового мовлення. Через те наявність у ній окремих традиційних церковнослов'янських елементів дає змогу уникати “небажаної” тривіальності мовлення”.
Z.	Так, послідовна бездумна заміна геть усіх церковнослов'янізмів українськими (чи російськими) відповідниками може призвести до профанації, примітивізму, до штучного збіднення стилю. Певний відсоток чужомовних запозичень має практично кожна розвинена національна мова. Освічені громадяни повинні розуміти різницю в застосуванні кожного компонента синонімічного ряду: Отче – батьку – папу, десниця – правиця – права рука, перст – палець, воскреснути – ожити, плащаниця – покривало. На цю тему вже багато писали авторитетні дослідники.
AA.	Так твердять прихильники церковнослов'янщини у Церкві (серед шанованих філологів – проф. А. Содомора)
BB.	Ні, не стосується. У нашій мові достатньо слів, аби обслуговувати літургію. Треба ретельно тільки перекласти тексти, враховуючи стилістику, лексику, морфологію, синтаксис.
CC.	Загроза спрощення мови богослуження існує лише за умови неретельної, поверхової праці над нею. Безперечно, крім семантичного, перекладачі мусять враховувати й стилістичний характер підібраних ними укр. відповідників. За умови такого підходу переклади цсл. текстів можуть бути досить успішними.
DD.	Не стосується.
EE.	Так. Тому треба вміло підбирати слова, можливо, деякі лексеми залишати, але граматику, синтаксис і основний блок лексики має бути національним.
FF.	-
GG.	Гадаю, що так.
HH.	Можливо.
II.	—
JJ.	Зовсім не обов'язково. Залежить хто і як це робить. Багато ц.-сл. слів теж звучить дуже кульявно, грубо чи тривіально.
KK.	—
LL.	Може привести, але іншого виходу не має. Але 80%, що ні, адже церковнослов'янська мова повістю вийшло з ужитку. Більшість людей вживають нових слів, аніж тих, що залишились від церковнослов'янської.
MM.	Так.
NN.	—
OO.	—
PP.	—

QQ.	–
RR.	–
SS.	Так, але релігія має бути загальнодоступною.
TT.	–

4.1.

A.	Християнство не є символом українства.
B.	Незрозумілим є термін „так зване українство“
C.	Так, але не всі. Це, зокрема, не можна сказати про УПЦ МП. Інші можна вважати такими але, на мою думку, це не повинно бути таким важливим, чи вони є, чи не є символом т. зв. українства. Думаю, що це є наслідок політизації Церков і що цього треба їм позбутися.
D.	УАПЦ – чистий символ українства, УГЛЦ – католицизм + українство, в жодному разі такими символами не є протест. Церкви і МП. І УАПЦ, і УГКЦ були репресовані комуніст. режимом, як і було століттями переслідуване саме українство в Російській імперії. Ці Церкви страждали саме за усвідомлення своєї окремішності національної.
E.	Не всі. УАПЦ, УПЦ КП, УГКЦ Священики, зокрема в Галичині, як освічений прошарок суспільства, були часто провідниками укр. національної ідеї.
F.	-
G.	Пов'язане такою самою мірою, наскільки українське християнство розколоне.
H.	Чи традиційні християнські Церкви в Україні є символом <u>так званого</u> українства? Чому “так званого”? Символом українства є Українська Автокефальна Православна Церква і Укр. Греко-Католицька Церква.
I.	Залежно що розуміти під традиційними церквами! Московська і Церква і римокатолики в Україні перебувають давно але я б не окреслював їх присутність словом „традиційний“ бо на мою думку це слово має момент певного вступного добровільного вибору. Щодо тих православних які з'явилися у 90 роках також складно вживати термін „традиційний“, але вони є певною мірою „символом українства“. Попри всі закиди „символом українства“ вповні можна вважати УГКЦ. Бо тільки вона у своїй спадщині має вагомі націєтворчі здобутки.
J.	Так, бо Україна як держава мала принаймні приблизна оформлення в церковних структурах. Церква виховала соціальні чесноти, надавала відчуття свободи, самостійності тощо.
K.	Історично – так, у сучасності, напевне, ні. Хоча, мабуть, щасливий виняток становить УГКЦ, яка саме в XX. ст. стала прапором українства. Крім того, треба порівняти ситуацію в Україні і в діаспорі: думаю, що тут і там роль традиційних Церков різниться.
L.	Так.
M.	Істинна Церква є істинним символом усього найкращого в українстві (русинстві, польщизні, білорустві, румунстві тощо) – постійною брамою, шляхом та човном до Небесного Єрусалиму. Якщо хтось шукає України виключно для українців (шукає свого , а не Божого (1 Кор. 13)), то він – не церковна людина поки що.
N.	Так.
O.	Таким символом намагаються бути УАПЦ та УПЦ КП. В цьому ж руслі йде УГКЦ, хоч прослідковуються й певні тенденції до виходу за мету етнічного українства (Наприклад

	дискусії про зміну назви Церкви) Від українства відмежовується УПЦ МП
P.	Так, але не всі УПЦ МП провадити виразну проросійську політику. Інші ж Церкви, стараються інкультурувати. Боже Слово в українському народі.
Q.	Як на мене, питання сформульовано некоректно. Церква є потужним консолідуючим чинником нації.
R.	Церква завжди була колыскою національної свідомості. Доказом цього те, що Українська церква під час визвольних війн, завжди ставала на сторону українців.
S.	Так. Деякі Християнські обряди є традиційні лише для України.
T.	Гадаю, із вираженням національної ідеї (тобто української національної ідеї) пов'язують УПЦ (КМ), УАПЦ та УГКЦ. Натомість виступи найвищих ієрархів УПЦ (МП) доводять, що ця Церква і далі підтримує російську імперську ідею. Про це свідчить, зокрема, реакція на візит Папи в Україну та недавні з'яви, що стосувалися утворення дієцезії Римо-Католицької Церкви в Росії.
U.	-
V.	Чи традиційні християнські Церкви в Україні є символом ~~так зване~~ українства? Якщо так, то чому? Традиційні, християнські Церкви в Україні є символом українства (УАПЦ, УПЦ КП, УГКЦ), оскільки для загалу українського суспільства воно пов'язане з боротьбою за незалежність, збереження національної самобутності, збереження святості людського життя, свідченням про Христа та опорі тоталітаризму й радянській індоктринації.
W.	Так, тому що Церква завжди із народу.
X.	Мабуть найбільш пов'язана в українським народом (sic) Грекокатолицька Церква.
Y.	-
Z.	Так. З уваги на національні традиції, мистецтво (в оформленні інтер'єру), музики, пісні, колядки, щедрівки, гаївки, свято Маланки, особливості святкових страв, обряду на Трійцю, Івана Купала, з уваги на святих українського народу тощо.
AA.	УГКЦ є таким символом. Розділивши з українцями їхню долю, вона з ним ж і відроджується.
BB.	Думаю, що ні. У нас є інші символи, більш соціальні, козацтво, наприклад.
CC.	-
DD.	Так, тому що ведуть богослуження рідною мовою
EE.	Я не розумію, що означає "так зване" українство. Якщо брати обряди, які стали загальнонародними, то так, Церкви є символом нац. життя.
FF.	-
GG.	Крім РПЦ.

HH.	Так; тут відбита нац. ментальність, особливо через націон. ?? церк. співу; протестанти, католики Римської обряду, різні секти, Рос. Церква співають згідно з своїми ?? про ?? співу → нац. ментальність.
II.	-
JJ.	Не всі, крім того, тепер національність і церк. приналежність вже не так тісно пов'язані як це було ще 50р. тому.
KK.	Ні.
LL.	Ні, бо просто традиційних українських Церков не залишилось, а зараз це лише суміш сучасних з елементами. і деякими традиціями традиційних християнських.
MM.	Ні.
NN.	Затруднююсь
OO.	—
PP.	—
QQ.	-
RR.	Ні
SS.	Так. Це історія України, її символи.
TT.	Ні.

4.2.

A.	Так. Церква опікується усією людиною. Але має бути не націоналізм у Церкві, а плекатися любов до Батьківщини.
B.	Єдиний духовний простір, єдина ментальність могли б скріпити державу. Треба знати від кого захищати національну ідентичність. Якщо від Росії – це вчорашній день. Нові виклики – секуляризація і глобалізація, подальший поділ за релігійною ознакою (в т.ч. Новітні релігійні течії).
C.	Вона може відіграти вел. роль у консолідації української держави, але не шляхом захисту національної ідентичності. Міра тієї ролі залежить від організаційного та виховного потенціалу Церкви.
D.	В міру сповнення своєї правдивої місії на землі – бути Містичним Тілом Христовим, місцем обожествлення людей – Церква і буде відігравати свою роль у консолідації української держави. Бо плодами обожествлення будуть любов, сумлінність, відповідальність, а це значить свідому громадянську позицію і мужність її відстоювати. Це була б добра база для консолідації. Церква має бути захисницею особової ідентичності людини, а сюди входить і національна ідентичність.
E.	Церква не повинна навизувати політичні погляди прихожанам, агітувати за певних кандидатів і т. п., але Церква має проповідувати абсолютні істини і цінності, серед яких – любов до свого народу, до рідного краю, мови, традиції. А любов – це і буде єдністю.
F.	Звичайно Церква сама є українською. Але її завдання на землі не є політичного характеру. Просто, деколи зовнішні обставини вимагають бути також свідомим своєї національності. Бо це за тебе зроблять інші.
G.	Роль велика, але Церква має не стільки захищати національну ідентичність, скільки формувати її.
H.	Церква має і може бути захисником національн. ідентичності.
I.	„У своїй хаті своя правда“ ці слова актуальні і до стосунків Церква — нація. З прикладів української і світової історії видно недрюгорядну роль Церков у державотворчих процесах. Але не завжди задіяність Церкви у спільних процесах в кінцевому результаті була доброю для самої Церкви (цезаропапизм, йозефінство etc.). Про участь Церкви потрібно говорити пам'ятаючи про її природні функції. Церква будучи дійсністю „бого-людською“ у глобальному вимірі є понад національними поділами, християни становлять своєрідну універсальну націю. А водночас Церква живе у різних культурно-національних середовищах, з повагою відноситься до тотожності кожного народу і звичайно сприяє її збереженню. Наприклад кожний народ має свої національні святині, святих патронів, мучеників, ісповідників чи просвітителів які є йому близькі. Церква не є збором випадкових осіб а спільнотою яка росте на давніх коренях які допомагають їй не втратити своєї ідентичності протягом тисячоліть.
J.	Виконуючи свою „традиційну“ роль, Церква без сумніву, консолідує державу. Напевно, використовуючи досягнення II. Ватиканського Собору, ідеї і принципи соціальної доктрини римської кат. Церкви, вона може ще більшу роль виконати – однак і традиційні православні Церкви повинні б більш автентично вести своє служіння суспільству, збуджуючи у серцях людей солідарність, відповідальність за життя ближнього, т.п. У цьому сенсі, а також при повазі здорових національних традицій Церква є захисник тотожності.
K.	Церква може і повинна виховувати свідомих громадян своєї держави. Як б сумлінно ставились до своїх громадянських обов'язків, розуміли свою роль і місце в суспільстві,

	поважили себе як людей – істот, створених на подобу Божу, і не дозволяли жодним законам, окрім Господського, керувати своїм сумлінням і ???. Тоді й питання захисту національної ідентичності зникла само собою.
L.	Залежить.
M.	Так. Церква це і робить, щохвилино нагадуючи своїм чадам та навіть невіруючим, що ідентичність можна зберегти тільки в благоговійній повазі до чужого, коли не цураєшся свого. “Як же ти так можеш гріховно чинити, брате? Ти ж православний українець!” – ось із чого починається розмова з нецерковними людьми.
N.	Так.
O.	Церква повинна вести людей до Бога, до спасіння. Це головна і, я сказав, єдина мета. Явище консолідації суспільства, чи зачисту національної ідентичності може бути лише результатом реалізації головної мети. Збереження цієї послідовності є гарантом збереження тотожності Церкви як Церкви Христової.
P.	Принаймні, щодо УГКЦ вона завжди була великою силою у піднесенні національної свідомості: Це здійснювали душпастирі в всьому навчанні. На даний час мирянський рух учбові заклади видавництва УГКЦ цю справу інтенсивно розвивають.
Q.	1. Великою, завдяки своєму авторитетові. 2. Так.
R.	Політична і економічна стабільність державі настане тільки тоді коли у нас буде Помісна Українська православна церква, адже український народ споконвіку був православним. На всіх теренах (включно і Галичину), щодо УГКЦ, враховуючи довговічне панування поляків населення було поставлене в такі умови що ця церква повинна була визнатись, і враховуючи довголітнє існування ця церква глибоко прижилась.
S.	Повинна сприяти консолідації української держави з позиції християнства.
T.	Так, Церква може і повинна відігравати таку роль, але не як суб'єкт політикуту, а через сповідування принципу соборності та через практикування національної мови у богослуженнях. Зрештою, право молитися рідною мовою – одне з невід'ємних прав кожного віруючого і Церква повинна його захищати. Так само Церква завжди підтримувала справедливі змагання за національне визволення, засуджувала переслідування людей за національною чи релігійною ознакою) позиція митрополита Андрея (Шептицького) щодо переслідувань євреїв під час II світової війни), бо такі дії суперечать гідності людини, що дарована їй від Бога.
U.	-
V.	Незначною мірою (лише на регіональну рівні) кожна Церква зокрема, однак традиційні християнські Церкви можуть і повинні утверджувати моральні цінності, (сім'я така), а християнські спільноти й окремі миряни своїм прикладом свідчити суспільству про можливість морально зорієнтованого життя навіть в умовах постмодерного суспільства.
W.	Церква повинна виховувати патріотів української держави.
X.	Церква повинна підтримувати право народу на свої культуру, мову, національні права.
Y.	-

Z.	Церква повинна підтримувати право народу на свої культуру, мову, національні права.
AA.	Ідея духовності і є об'єднавчою ідеєю. Церква має бути захисником нації, бо інакше зникне із зникненням самої нації.
BB.	Так, має, хоча для цього існують ще й інші інститути. Церква може бути допоміжною інституцією.
CC.	-
DD.	Великою. Так.
EE.	1. Церква має мирити групи вірних між собою. 2. Закликати до спокою ціле суспільство. 3. Закликати до мирної боротьби за свої права. 4. Дбати про виховання молоді та дітей. 5. Показувати місце України у світі з позитивного боку. 6. Не безпосередньо, але посередньо – через обряди, через історію, через мову Церква має бути захисником нац. ідентичності.
FF.	Саме архаїзована, всяяна «?? вічності», піднесеного, пісенного стилю мова може об'єднувати, сповнювати відчуттям глибинності свого роду, древньої культури. Є у Богдана Лепкого рядок (про Різдво) і «Усе село єднається, ?? одна родина.» Хотілося б ?? чути: «Вкраїна вся єднається, ?? одна родина» - навколо Шевченкової мови: «Садка вишневого» і – «Молитви». Тільки широкий розмах крил дає мові лет. Тільки глибина – висоту.
GG.	таку роль може відіграти лише єдина Українська помісна Церква.
HH.	Безумовно.
II.	-
JJ.	Церква повинна вести людей до Бога. Якщо національна ідея з цією основною метою “по дорозі” в конкретній сусп. – істор. ситуації, то так. В нашій ситуації, думаю, що Ц. має бути захисником нац. ідентичності через плекання здорової моральності, патріотизму, тощо.
KK.	Думаю, що так.
LL.	Авжеж, бо Церква має не менший вплив на людей, ніж скажімо держава і влада, і тому може сприяти або позитивно, або негативно і має захищати національну ідентичність.
MM.	Ніякої.
NN.	Вона має бути захисником національної ідентичності.
OO.	–
PP.	–
QQ.	-
RR.	–

SS.	Так.
ТТ.	Ні, вона не повинна бути захисником національної ідентичності. Це – не мета церкви, а відволікання від мети.

4.3.

A.	Тепер вже ні. З'явилося надто багато сект. Але ми зобов'язані берегти віру наших батьків. Ми є православні за духом. Ми не можемо бити в барабани не Літургії, як африканці, бо маємо свою ментальність.
B.	Якщо говорити про традиційні деномінації; то це пов'язане з існуванням різних культурно-етнічних типів, що формувався століттями. Щодо послідовників протестантських і новітніх релігійних течій – інший механізм.
C.	На жаль, для деяких людей залежить. Це особливо стосується вірних УПЦ КП та УАПЦ, які творилися як суто національні Церкви. Можна сказати, що ці Церкви є витвором національних сил, які намагалися створити Українську національну Церкву і вбачали її у православ'ї.
D.	Великою мірою. Корінні українці традиційно хрестять своїх дітей і вважають себе приналежними до Церкви. Певною мірою зденаціоналізований прошарок сусп-ва (колишні ідеологічні кадри та члени їх сімей) на сьогоdnшній релігійній хвилі стають членами сект (свідки Єгови) і новітніх реліг. рухів.
E.	Релігійна... переважно всі називають себе християнами. Конфесійна приналежність – залежить. Росіяни переважно йдуть до УПЦ МП. Частково і чергу мову богослужень.
F.	В певній мірі. Пов'язане з культурою і традицією.
G.	залежить. див. відп.
H.	Кримський татарин буде тягнутися до мусульманства, жид – до юдаїзму, поляк до РКЦ.
I.	Певною мірою так. Такий поділ зумовлений історичними чинниками і є притаманний традиційним мононаціональним державам. Тут необхідно зазначити що колоніальне минуле України дещо деформувало таку диференціацію. І цілими століттями українців привчали святкувати чужі свята і почитати чужих святих!
J.	В більшості українські люди є християнами. Щодо церковних спільнот, то є поділ по національному ототожненню: українці – це УГКУ, УАПЦ, УПЦ КП, але все ж багато з них належить до УПЦ МП, не вважаючи себе зрадниками націй. Вірмени – зрозуміло, до своєї Церкви, при чому не здобула поки що уніатська Церква їхня свого оформлення. Росіяни часто вважаються надконфесійними, хоч симпатії частіше в УПЦ МП і т.п. – все "як у всіх людей".
K.	Людина, свідомо своєї національної ідентичності, не дозволить собі мати щось спільного із релігійного конфесією, замішаною у нечистих політичних справах.
L.	Залежить.
M.	Не залежить.
N.	Загалом так.
O.	Замежність релігійної приналежності від національної ідентичності обумовлена історичними обставинами. В сучасній пост-радянській Україні ця залежність сильно послаблена, хоч не знищена. І надалі більшість українців утотожнює себе з візантійським християнством, більшість людей польського, угорського чи німецького походження утотожнюють себе з римо-католицькою Церквою.

P.	Так. P.S. Це питання я не до кінця розумію. Бо релігійна приналежність це не конфесійна. Тому не розумію, про яку Вам ідеться.
Q.	Думаю, що так. Мабуть, так склалося історичне.
R.	Так, оскільки на території України проживає велика кількість національних меншин відповідно кожна меншина прагне підлягати своїй національній Церкві. Наприклад поляки і вірмени.
S.	Ні.
T.	Гадаю, що так, може, навіть значною мірою. Щоб стверджувати напевне, треба мати якісь дослідження про це. Але назагал у тій політичній ситуації, що склалася була (sic) в Україні на поч. 90-х років XX ст., усвідомлення важкої національної ідентичності напевно впливало на вибір Церкви. Можливо, що цей чинник навіть був для багатьох вирішальним.
U.	Здебільшого так і є.
V.	У більшості випадків так. Це зумовлено регіональними особливостями України та такою ж регіональною розміщеністю традиційних християнських Церков („українці“ – УГКЦ, УАПЦ, УПЦ КП; „креоли“ – УПЦ МП, УПЦ КП; росіяни – УПЦ МП).
W.	Залежить
X.	Частково
Y.	-
Z.	В основному так. Бо так історично склалося
AA.	Загалом – так. Думаю, міцні сімейні традиції.
BB.	Думаю, що так. Більшість східних і південних українців – православні християни. Галичани – греко-католики і меншою мірою – римо-католики.
CC.	-
DD.	Так, тому що це об'єднує весь народ.
EE.	Українці переважно православні або греко-католиками. Росіяни переважно православні МП, поляки переважно католики. Євреї переважно юдеї. Вірмени переважно належать до Вірм. Церкви або уніатської вірменської і т.д. Так склалося історично.
FF.	-
GG.	для багатьох – залежить. Гадаю, однак, що в сучасному суспільстві така залежність не повинна бути сильною, ані, тим більше, ??.
HH.	Великою мірою – так; Рос. Правосл. Церква має право діяти в Укр. – але як Церква для етнічних росіян, а не ?? й етн. Укр. ????
II.	-

JJ.	Якщо рел. приналежність іпертна, то так, якщо людина свідомо робить свій вибір – то це не проблема.
KK.	Ні.
LL.	Так, бо зараз розмаїття релігійних напрямків, призвело до невизначеності релігійної приналежності людей. Якщо Церква об'єднається в єдину структуру, то буде мати більший вплив на населення і таким чином мова Церкви стане загальновизнаною.
MM.	Ні.
NN.	–
OO.	Так
PP.	–
QQ.	-
RR.	Так.
SS.	–
TT.	Абсолютно ні. Люди не прив'язані до території своїми уподобаннями.

4.4.

A.	Такого не знаю.
B.	Сьогодні немає тих проблем і умов, які спричинили національні рухи у XIX ст.
C.	Існують. Їх підтримує УПЦ КП наприклад, творення депутатських об'єднань на захист українського православ'я, діяльність місійного товариства Духовного Єднання України (на чолі з Миколою Кравцем) та ін.
D.	Про такі національні рухи я не чула. Сьогодні Церкви здебільшого ініціюють та підтримують різного роду соціальні програми.
E.	Греко-кат. Церква в Україні підтримувала національний рух в XX ст.
F.	-
G.	Не знаю.
H.	-
I.	Сьогодні Церкви меншою мірою займаються суспільною діяльністю і про наявність згаданих рухів говорити не доводиться. Коли в Україні були тільки „хлоп і поп“ тоді Церква (УГКЦ) займалася всім що служило для добра народу тепер часи змінилися і суспільство має всі можливості подбати про свій розвиток.
J.	Ні.
K.	Про сучасні подібні рухи мені нічого не відомо.
L.	Сьогодні, вважаю, нема таких рухів.
M.	Козацтво – рух, який Церква окультурила, перетворила з простого грабіжництва та помсти багачам-окупантам на культурно-визвольний і великий мистецький пласт нашої історії.
N.	-
O.	-
P.	Важко зосередитись на якомусь одному рухові. Однак кожний церковний рух несе з собою і національну ідею. Наприклад: УМХ – Українська молодь Христові.
Q.	Не знаю таких.
R.	-
S.	Ні.
T.	Радше існують тенденції національного розвитку, які підтримують або заперечують різні Церкви. Скажімо, УПЦ (МП) має „особливу роль“ заперечення та ігнорування факту існування незалежної України.
U.	-

V.	На мою думку, не існують.
W.	Не існують.
X.	Маю за мало інформації.
Y.	-
Z.	Ні.
AA.	Думаю, що таких нема.
BB.	Зараз таких рухів серйозних на Сході не існує.
CC.	Національний рух підтримувала створена на початку XX ст. Українська Автокефальна Православна Церква. Велику роль у боротьбі за українську державність у XX ст. відіграла Греко-Католицька Церква. Перебуваючи в підпіллі, вона, проте, створювала й підтримувала національно-релігійну опір українського народу впливам ворожних щодо України держав. Також усі українські християн. конфесії у діаспорі зберігали й підтримували українство та сприяли боротьбі за незалежність.
DD.	Рухів, як були у XIX столітті, сьогодні май же не має (sic)
EE.	В Україні не існують. У сусідніх державах теж.
FF.	-
GG.	—
HH.	Гр.-кат. Ц. та УАПЦ поки що не ?? ?? ставити питання, але з часом, мабуть, змінять свою позицію.
II.	-
JJ.	-
KK.	Не знаю.
LL.	Ні сьогодні не існує таких рухів, бо Церква займається лише справами, які існують всередині самої Церкви.
MM.	?? знаю лише про їх діяльність.
NN.	-
OO.	-
PP.	-
QQ.	-
RR.	-
SS.	Не володію інформацією.

ТТ.	Не знаю.

4.5.

A.	На першому місці Бог, на другому – Батьківщина.
B.	Релігійність на сході майже всюди тісно зв'язане з національністю.
C.	Питання вимагає наукового підґрунтя. Неможливо викласти його у двох реченнях.
D.	не можу говорити про все східне християнство, але щодо позиції УГКЦ, то вона є зважено-позитивною. Показовою в цьому відношенні є позиція митр. А. Шептицького: його дбайливе ставлення до укр. культури і освіти і гостре заперечення крайніх проявів націоналізму.
E.	На Сході історично склалося (ще з часів розпаду Римської імперії) так, що Церкви були переважно національним осередком ідентичності.
F.	-
G.	Ближчий, ніж у західному християнстві, але не можна ці поняття ототожнювати.
H.	-
I.	Хоч східне християнство хоче мати універсальний характер, але реально воно перебуває у національних „посудинах“.
J.	Напевно, тут є значна ототожнення з церковною спільнотою.
K.	-
L.	Безпосередній
M.	Як помічник Єдиного Скульптора до глини.
N.	У східному християнстві Церква має національне обличчя, на відміну від Європи.
O.	Східне християнство випрацювало категорію помісної Церкви, котра хоч і не ідентифікується, але тісно пов'язана з народом.
P.	Якщо йдеться про слов'ян, то безпосередній.
Q.	Безпосередній
R.	-
S.	-
T.	-
U.	-
V.	Має безпосередній, бо сама Візантійська Церква, починаючи з XVIII ст., почала чітко себе ототожнювати з грецькою культурою. Інші Східні Ц у Центр.-Східній Європі пов'язані з визвольними рухами.

W.	Має невід'ємне значення
X.	надто широке питання
Y.	-
Z.	Безпосередній. І в цьому переважає східне християнство. УГКЦ, зокрема, сповідуючи найвищі ідеали, плекаючи святу віру у Всевишнього, була водночас берегинею національних святинь. Згадаймо митрополитів Й. Сембратовича, А Шептицького, кардинала Й. Сліпого та інших, які були поборниками національного характеру нашої Церкви.
AA.	-
BB.	?
CC.	-
DD.	Великий.
EE.	Менш тісний, ніж західне. Якщо говорити про Київ, то це була релігія державна, яка стала народною пізніше.
FF.	-
GG.	-
HH.	????
II.	-
JJ.	Думаю, що в сх. християнстві, якщо його належно розуміти, є щедрий ґрунт для національної ідентичності та патріотизму.
KK.	Ніякого
LL.	Ніякого.
MM.	Ніякого.
NN.	-
OO.	-
PP.	-
QQ.	-
RR.	-
SS.	Християнство, єдина релігія з'єднує людей, формує «націю», «народ».
TT.	Як і будь-яка релігія. Територія, релігія, форма організації суспільства – всюде різні.

4.6.

A.	Не цілковито.
B.	Так, взаємпов'язані. Це спадок історії.
C.	Так, причому дуже тісно. Часто релігійна ідентичність є складовою національна, а мовна властива, їм обом Релігія, вбираючи нац. риси, набуває національного х-у, а входячи в сферу виховання, формує тип х-у і менталітет народу чи певної нації. Мова є важливим елементом нац. ідентичності а для релігійної – другорядним.
D.	Так. Тому що кожна Церква виникла в той чи інший конкретний історичний момент розвитку певної людської спільноти, яка характеризувалася відповідною мовною та національною ідентичністю. А подальший розвиток такого церковного тіла несе на собі цю "родову печать". Іншими словами, релігійна, мовна і національна приналежність певним чином корелюють між собою.
E.	В загальному – не завжди, це залежить від багатьох чинників. Щодо Українського суспільства, то, як на мене, пов'язані мовна та національна ідентичності; релігійна – окреме питання.
F.	Не зовсім. Християнство прийшло з Єрусалиму. А в кожній країні крім найбільшої пануючої конфесії є різні релігії.
G.	Так.
H.	Взаємопов'язані.
I.	На це питання я відповів вище. Тут зазначу що у сучасному значно глобалізованому світі вже розриваються згадані у питанні зв'язки. Чи добре це для Церков і народів час покаже, але я особисто вважаю що це призводить до національно-культурної нівеляції і сприяє вірі „у свого бога“ тобто надмірному індивідуалізмові що суперечить самій природі Церкви (<i>ekklesia</i> !).
J.	Так, це доволі самоочевидно. Тобто, одне другим в значній мірі взаємообумовлюване; хоч релігійна тотожність має значно ширше покриття, однак вона як людська здійснюється теж у площині мовно-національної визаченості.
K.	Так. Див. відповіді на пит. 4.2., 4.3.
L.	Так.
M.	Вони допомагають зрозуміти Богонатхненність і антропоцентризм нашого пізнання та творчості.
N.	Дозволю собі відповісти цитуючи І. Огієнка: "Багатосходинковою є дорога до Храму, ілія якому – Нація; народові, увійшовши до Храму, освятитися можна тільки через рідну мову: без неї і Церква не зіллється (pers. Anmerkung: зілля - „Kraut“) з народом, а народ не стане нацією.
O.	Зв'язок між релігійною, мовною та національною ідентичністю залежить від глибини та стійкості традиції, зв'язку поколінь.
P.	Так, тому що вони є виразом людської особи, яка живе в конкретному суспільстві, серед конкретних умов в конкретному часі.

Q.	Так.
R.	Тому що в них спільні духовні корені і ці три аспекти розвиваються від духовного стану народу.
S.	Безперечно. Чи згідний іноземець, не розуміючи чужої мови кожної неділі слухати Літургію?
T.	Так, вважаю.
U.	Вважаю що пов'язані, і то дуже тісно.
V.	Вони взаємопов'язані особливо, тісно особливо в т. зв. "недержавних народів", коли Церква, особливо в XIX – першій половині XIX ст., була єдиною організаційною структурою для мобілізації національної, політичної та культурної народу.
W.	Так.
X.	Церква не може ідентифікуватися з нацією вона є чимось ширшим. З другого боку повинна підтримувати право на національну ідентичність.
Y.	-
Z.	Взаємопов'язані, бо у нас так склалося традиційно.
AA.	Так. Зникнення однієї з ланок зумовлює зникнення іншої (приклад УГКЦ)
BB.	Ні, не завжди. Українець може бути і не Християнином, а, скажімо будистом чи ще кимось. Таке часто зараз серед молоді. А щодо мови, то на Східній Україні у вживанні мова російська в устах Українців.
CC.	-
DD.	Так, тому що це виховує патріотів України.
EE.	Пов'язані, але не обов'язково. Історичні традиції існують, але вони не визначають такої чіткої залежності. Проте винятків небагато.
FF.	-
GG.	тільки традиційно. Багато хто пориває із цими традиціями. Тобто, мовна і національна тісно й неодмінно пов'язані між собою, а релігійна може, але не мусить, стояти осторонь.
HH.	Так, але не надто ????
II.	-
JJ.	-
KK.	Ні
LL.	Так, бо якщо одна з них є міцною вона впливає і підтримує іншу, а якщо слабка то відповідно такий стан мають і інші. Треба, щоб вони існували в гармонії.

MM.	Hi.
NN.	-
OO.	-
PP.	-
QQ.	-
RR.	Так
SS.	Так. Пояснюється історично.
TT.	Ні. Якщо людина народилася в Україні і повинна бути православною через те, вона позбавлена права вибору. Хіба може хтось вирішити за неї релігійну приналежність.

4.7.

A.	Не погоджуюсь. Християнами є всі, незалежно від національності (і грек, і юдей). Маю на увазі християн усіх конфесій і національностей.
B.	В Україні колись були православні, уніати, католики, юдеї, трохи лютеран, реформаторів. Для них – так. Але сьогодні є більше 100 деномінацій.
C.	Віровизнання не є для українців вираженням їхньої нац. ідентичності, хоча найбільш характерними (традиційними) для них є православ'я і греко-католицизм. Із твердженням “духовна ідентичність = взагалі не погоджуюся.
D.	Якщо перше питання стосується самосвідомості українців (а не їх уявлень про зовн. світ) і якщо від віровизнання розуміти конфесійну приналежність до трад. христ. Церков, то думаю, традиційне християнське віровизнання має в собі елементи національної ідентичності. З твердженням “духовна ідентичність = мовна ідентичність” все ж не можу повністю погодитися, бо духовна ідентичність, як на мене, набагато глибша і ширша реальність, ніж мовна ідентичність. Прикладом напр. є православ'я в Японії і подібні явища.
E.	Знак рівності я б не ставила. Сьогоднішні реалії не такі однозначні. Українець-патріот цілком може сповідувати РУН-віру чи атеїзм, і з іншого боку – серед християн в Україні чимало є росіянами, грузинами і т. д.
F.	Ні.
G.	Не погоджуюсь, оскільки зв'язки між цими ідентичностями є складніший (sic), між просте рівняння.
H.	Віровизн. для українця далеко не завжди є вираженням націон. ідентичн.
I.	Цього питання я заторкнувся у № 4. 3. Тут додам лише що як хтось скаже що він греко-католик то можна бути впевненим на 90% що він українець (і україномовний).
J.	Ні. Духовна ідентичність, як вже сказано вище, має значно ширший засяг, він не співпадає, а лише у деякій мірі покривається мовною ідентичністю, у тій мірі, яка десь більше співпадає з національною.
K.	Не завжди віровизнання є явним вираженням національної ідентичності.
L.	Повністю погоджуюсь
M.	Ні, ні і ще раз ні.
N.	Так було здавна, але за останнє десятиліття спостерігається наплив рідних сектантських рухів, які, використовуючи несприятливі економічні умови українців, схиляють їх до своєї віри.
O.	В сьогоднішній Україні такою знаку рівності поставити не можна. Причиною такого явища вважаю радянську систему в котрій взагалі не стояло питання про духовну ідентичність для майже двох поколінь.
P.	Ad 1) Думаю, що так. Хоча серед молоді і неофітів є інша категорія цінностей. Ad 2) Так, погоджуюсь.
Q.	1. Не завжди. 2. Погоджуюсь абсолютно.

R.	Мовна ідентичність є похідним духовної ідентичності.
S.	Повинно би бути. Повністю погоджуюся із твердженням „духовна ідентичність = мовна ідентичність”.
T.	Щодо віровизнання та національної ідентичності, мабуть, не можна ствержувати, але що духовна ідентичність = мовній ідентичності – так, цілком погоджуюся.
U.	Повністю погоджуюся.
V.	Віровизнання для українців не є явним вираженням національної ідентичності, адже значна частина населення України є поза Церквою, а ще більше лише декларує свою приналежність до певної Церкви, однак не є практикуючими християнами. Для частини громадян України – християн, релігійна ідентичність важить більше, ніж національне самовираження.
W.	Духовна = мовні ідентичності (sic)
X.	Це дві різні речі. Віровизнання деколи пов'язане з національною ідентичністю.
Y.	-
Z.	Відповідь на обидва питання: у більшості випадків – так.
AA.	Це твердження особливо характерне для діаспорної Церкви, де люди в такий спосіб самозберігаються (читайте “Патріярхат” за червень 2002р.). Щодо України, то україномовні віруючі підтримують Українську Церкву.
BB.	-
CC.	-
DD.	Духовна ідентичність = мовна ідентичність
EE.	Не завжди. Напр, представники “РУНвіри” мають яскраво виражену нац. ідентичність, хоч цілком не є християнами. Натомість поняття “православний” чи католик” – наднаціональні. Хоч традиційно українці вважають себе православними. Поки що, у теперішньому світі, бути духовним взагалі, поза мовою, неможливо. Рідна пісня, рідне слово – джерело, яке живить нашу духовність, доповнює християнську духовність. Хоч, у принципі, високий дух – наднаціональний.
FF.	-
GG.	для мас народу – так; для представників інтелектуальної еліти – зовсім необов'язково.
HH.	Не так ??
II.	-
JJ.	-
KK.	Це термін, професіоналізми
LL.	Я цілком погоджуюсь з цим, адже, коли існувала одна Церква з церковнослов'янською

	мовою існувала і одна мова, нехай вона навіть була незрозумілою, на сьогодні духовна різноплановість привела до розчленування мов./присутня і церковнослов'янська, і російська, і українська.
MM.	Це термін не рівноправні.
NN.	-
OO.	-
PP.	-
QQ.	-
RR.	-
SS.	-
TT.	Не погоджуюсь зовсім. Націоналізм і духовність – поняття різного рівня. Релігійна людина не буде опікуватися проблемами національного виокремлення. Релігія не вирізняє, а об'єднує.

4.8.

A.	Звичайно. Без мови ме ніхто.
B.	Пов'язана при врахуванні регіональних особливостей України, неоднорідності її народу.
C.	Так, пов'язана дуже тісно можна сказати нерозривно, хоча й тут бувають винятки.
D.	Дуже міцно, дуже глибоко, можна б сказати, абсолютно і нерозривно. Взяти хоча б українського національного пророка Т. Г. Шевченка. Навіть якщо особова ідентичність його не була безумовно пов'язана з укр. мовою (бо щоденник віт писав російською), то "Кобзар" – вияв своєї національної ідентичності, і не лише своєї, а цілого народу – українського. Цілий пласт російськомовної культури, закорінений на українському ґрунті не можна вважати національно українським. Напр., письменник А. Бітов, як би він не любив українське сало і не шанував Г. Сковороду все ж не є укр. рос. письменником – бо пише рос. мовою, є носієм рос. ментальності. І навпаки, коли людина усвідомлює свою укр. нац. ідентичність, а не говорила укр. мовою, то починає це робити – М. Хвильовий, В. Мокрий.
E.	Так. А людина, яка вважає себе українцем, але не розмовляє українською, не знає її якихось причин, буде принаймні намагатися вивчати її.
F.	Так, в великій мірі.
G.	Безперечно, пов'язана. І мусить бути пов'язана. Хоча є російськомовні українці, які відчують себе патріотами України (і це навіть дещо зворушує), але в цьому є деяка неприродність, і це сприймається як тимчасове явище. На глибинному рівні патріоти України мали б мислити по-українському. З іншого боку, є українці, які говорять укр. мовою, але їм байдуже до національної ідентичності. Сподіваюсь, що національне самоусвідомлення до них ще прийде, якщо національна політична еліта проводитиме відповідну, справді національну, політику. Національно гідну.
H.	Так.
I.	Звичайно, українцям як моногенічній спільноті належить мати свою мову. Хоч реально велика кількість тих що у паспорті записані українцями під дією московського геноциду стала „гомо сов'єтїкус“ і не володіють або не користуються українською мовою.
J.	Напевно, так, хоч національна ідентичність відмінна. По-перше, носії інших мов так само можуть ідентифікувати себе з нацією, в якій вони проживають. По-друге, багато україномовних вважає себе чи то росіянами, чи також американцями т.п.
K.	-
L.	Пов'язана.
M.	Оце вже ідентичності одного рівня, та й то вони не завжди співпадають: наші східняки можуть бути кращими патріотами України часто-густо не володіючи мовою, а лиш язиком.
N.	Загалом так, але треба пам'ятати, що знищені у XX. ст. Українські Церкви заступила рос. Церква і українці просто не мають вибору, а відтак змушені звертатися до Бога через посередництво рос. Церкви.
O.	Наявність людей, котрі декларують себе свідомими українцями, але в побуті

	користуються російською мовою змушув поставити під сумнів цей зв'язок. Але на мою думку, явище російськомовних українців є скоріше результатом радянської патології ніж якимось закономірним процесом.
P.	Безумовно. Народ без мови – людина без душі.
Q.	Так.
R.	Українська мова є індикатором національної ідентичності.
S.	Через свідомість.
T.	Так, звичайно.
U.	Такі поняття взагалі не можна відокремлювати.
V.	Для близько третини населення України – так. Однак третина мешканців, українці за походженням, відкидають таке пов'язання, для них рідна укр. мова є другорядним чинником в самоідентифікації. Ці відмінності у мовному питанні певною мірою впливають і вибір конфесійної орієнтації, однак не далеко не завжди.
W.	Пов'язана
X.	Очевидно.
Y.	-
Z.	Так.
AA.	Безперечно, мова є виразником генофонду носіїв.
BB.	-
CC.	Національна ідентичність тісно пов'язана з мовною ідентичністю, особливо в умовах багатомовності та утисків народу-автохтона. Мова – це єдиня (sic) тоді, що може протиставити народ впливам асиміляторів. Невипадково всі заходи державокупантів в Україні були спрямовані насамперед проти української мови (численні заборони, переслідування, перекручення мови тощо). Народ, нація існує доти, доки існує його мова.
DD.	Так.
EE.	Так. Найголовніша національна ознака – це мова. Потім уже – державність, особисте усвідомлення і т.д.
FF.	Так.
GG.	– так, безумовно. –
HH.	В принципі так, але цього є багато ??
II.	-

JJ.	-
KK.	-
LL.	Так, якщо українська мова буде мовою Церкви і народною мовою, вона буде єдина в державі.
MM.	На мій погляд.
NN.	-
OO.	-
PP.	-
QQ.	-
RR.	Так.
SS.	-
TT.	Так. Кожна свідома нація може і повинна мати власну мову, без якої не існуватиме в історії континентальної політичної мапи.

4.9.

A.	І так, і ні. Пам'ятати про Бога, тоді не зайдеш у нетрі націоналізму.
B.	Якщо це робиться з метою самоутвердження (а не з місіонерською), то, звичайно, така загроза існує.
C.	Цілком згідна, Ця небезпека існує тоді, коли Церква перенаголошує своїх національний характер, коли починає служити тільки одному народові і занедбує свою місію щодо інших (або вважає її неможливою). Ця небезпека особливо помітна у моноконфесійних народів, які намагаються ототожнити релігійну ідентичність із національною (наприклад росіяни, греки = православні, поляки = католики, жиди = юдеї). У народів (націй), де існує чітка розмежування понять релігійної та національної ідентичності такої небезпеки майже немає (напр., американці).
D.	Перехід на національні мови в РКЦ після II. Ват. Собору показав, що Церква справді стала більш демократичною, хоч, здається, не стала набагато привабливішою для народу завдяки цьому, бо все ж таки, кажуть, що храми на Заході порожні. Аж ніяк не можна сказати, що Церкви там стали націоналістичними. Але ж, що повним чином спрацювало в Західній Європі, може дати цілком несподівані наслідки в Східній. Хоч РПЦ, здається, і без рос. мови має до певної міри шовіністичний характер. Мабуть, найбільше РПЦ боїться національного самоусвідомлення своїх українських Єпархій, що несе за собою проблему їх автокефалій (або іншого відлучення). А за церковно-слов'янською мовою - єдиною, спільною матірною для рос., укр., білорус., народів – легко ховається великоруський шовінізм.
E.	Націоналізм – поняття більш політичне, ніж релігійне.
F.	Церкві треба бути обережною стосовно націоналістичності.
G.	Якщо Церква є справді містичним Тілом Христа, духовним явищем, а не державною структурою (типу якогось відділу при уряді), - то цього не станеться. Крім того, вона може стати націоналістичною, якщо на неї чинитимуть тиск інші Церкви, не дозволяючи або заважаючи проводити відправи рідною мовою народу.
H.	Головне, що би у Церкві не був розмитий образ Христа і тоді ніякий націоналізм Церкви не страшний.
I.	Побоювання Шевкунова оправдані тільки у випадку з Московською Церквою, яка як знаємо з історії а також із автопсії, була і, на жаль, є продовженням московського імперіалізму. Якщо виходити з самої суті Церкви то перехід на національні мови вважаю позитивним.
J.	Ця "опасность" не пов'язана так вже прямо з перекладом, а радше з іншими зовсім факторами. Тобто твердження виглядає мені доволі глупим.
K.	-
L.	Звичайно, мабуть бути ?? від правила, однак, думаю, що Церква стане національною.
M.	Є така небезпека, причому не тільки для молодих народів (слов'ян). От грецька пиха часто на тому націоналізмові ґрунтується. Але біда в тім, що й без перекладу на суржики та побутові говірки богослужіння в кожній деномінації вистачає своїх ура-патріотів, шовіністів, націоналістів, які не прагнуть воцерковлення, а лише рвуться до влади, до революційного перекину під свої мірки, слово, до прірви в нікуди.
N.	Не погоджуюсь з цим припущенням. Воно є природнім для росіян, які століттями

	сповідують політику нетерпимості до будь-якої неросійської нації.
O.	Явище націоналізму в Російській Церкві, котра використовує не сучасну літературну російську мову але церковнослов'янську показує, що загроза націоналізму має глибоке духовне коріння і лише посередньо зв'язана з літургійною мовою. Питання про те, що зробити, щоб українське християнство зберігаючи свої національні риси не перетворилося в етнічну Церкву – це питання не мови, але чистоти серця та відкритості цього серця на інших.
P.	Небезпека є, але вона не пов'язана з мовою, тільки менталітетом, духовністю і вірою людини.
Q.	Не згідний з цим твердженням.
R.	Націоналізм – не є ворожою ідеологією, зокрема до зарубіжних (sic) країн. Навпаки націоналізм виступає за ідентифікацію (sic) кожної нації. А щодо націоналістичної церкви, такого поняття ніколи не була, це безглуздя яке показує репрезентує Російська православна церква проголошувати такі профанаторські яр??ни.
S.	Дотримуватися своєї релігії, любити свою мову і народа – не означає бути націоналістом. В пана Шевкунова явно застарілі шовіністські комуністичні розуміння. Так ставилися питання півстоліття тому.
T.	Але хіба стала націоналістичною Римо-Католицька Церква від того, що перейшла на національні мови? Це твердження позбавлене будь-яких підстав. Проте в російській нації, публіцистиці etc. часто плутають поняття “національний” та “націоналістичний”. Як правило, яклик націоналізму (у значенні шовінізму) приліплюється до всього, що суперечить імперській ідеології, якою часто керуються у Росії.
U.	Це залежить від провідників Церкви та державного уряду. Церква та люди – одне, бо люди творять Церкву, громаду, і якщо провідники не будуть акцентувати на фанатичних ідеях, то і не буде таких проблем.
V.	Згідний з першим твердженням, однак щодо другого – ні, позади рідна мова дає змогу зберегати універсальний характер релігії. Церкву націоналістичною робить не мова Літургії, а зовсім інші чинники, які можуть використати мову як інструмент “націоналізації” Церкви.
W.	“Національна і націоналістичная” – різні поняття
X.	Мова не є причиною націоналізму.
Y.	-
Z.	Слово “націоналістичний” у радянські часи хибно трактовано: його протиставляли поняттю “інтернаціональний”. Насправді ж націоналістичний є синонімом до слова “патріотичний”, тож у ньому не може бути жодної небезпеки.
AA.	Це типова думка російських шовіністів. Національна мова = національній Церкві.
BB.	-
CC.	Твердження вирване з контексту, тому на цього важко відповісти.
DD.	Вона стане національною.

EE.	Така “опасность” існує не тільки у зв’язку з переведенням богослужіння на національну мову. Яскравий приклад цього – Православна Російська Церква. Більшого націоналізму, навіть шовінізму не виявляє ніяка інша Церква, мабуть, у цілому світі. Попри те мова Російської Православної Церкви не російська. Так що п. Шевкунов тут перехитрив сам себе.
FF.	-
GG.	Я би не змінював духовність і політику.
HH.	По відношенні до кого? Поляки співають і моляться по-польськи – це націоналізм? Грузини – по-грузинськи - ? etc.
II.	-
JJ.	Це дурниці. Она и без этого достаточно националистическая. Дальше некуда.
KK.	-
LL.	Так, цілком правомірне припущення. Кожна Церква повинна відстоювати свою культуру і підтримувати вже існуючу, рідну їй.
MM.	Церква стане більш прийнятнішою для укр. Народу.
NN.	-
OO.	-
PP.	-
QQ.	-
RR.	-
SS.	Як Церква, може бути націоналистической? Її завдання зовсім інша.
TT.	Неправда. Наша організація – приклад уникнення націоналізму. Націоналізм – хвороба і проблема людини, яка не розуміє справжньої ролі релігії, як об’єднуючої сили нашого суспільства. Релігія вчить братерству націй.

4.10.

A.	Так. Українці вживають українську редакцію церковнослов'янської мови, українські священники говорять проповіді, по-українськи, і росіяни – аналогічно. Хоча про УПЦ на східній Україні цього не скажеш: українці, а моляться церковнослов'янською мовою в рос. редакції.
B.	Якщо накласти мовну карту України на політичну, бачимо інші чинники цього явища.
C.	Думаю, що ні. Сьогодні більшість вірних УПЦ МП вживають рос. редакцію церковнослов'янської мови, але не можемо сказати, що всі вони росіяни, чи що всі вони – українці. Просто для них це є звичка традиційно (sic) і багато хто навіть не задумується над таким питанням. Що ж до проповідей рос. мовою то не володію достатньою інформацією щоб дати відповідь на це питання.
D.	Це може бути критерієм, а може й не бути – залежно від регіону України, від місцевості (сільська, міська). У кожному разі коли священник вживає рос. мову. то це свідчить про його москвоцентричну позицію. Але це може і не бути критерієм нац. приналежності парохіян – вони мають певні проблеми з національною самоідентифікацією: нац. індиферентність, комплекс меншовартості (щодо укр. мови і укр. культури). Словом, навряд чи вжив. рос. ред. ц.-с. мови та рос. мови у проповіді людина вважати критеріями націон. приналежності.
E.	Якщо священник вживає рос. редакцію церковно-сл. мови в Літургії – це можна пояснити його незнанням укр. варіанту прочитання; якщо проповідь по-російськи – це означає, що він росіянин або “російськомовний українець”.
F.	Так. ~~Якщо хтось так робить, то~~
G.	Є. Відправи Української Православної Церкви (Московський патріархат) відвідують переважно росіяни в Україні, або ті українці, які звикли за радянські часи розмовляти російською, а українську мову вважати маргінальною, сільською (одне слово, ті українці, яким байдуже, що вони – українці, і які не проти того, щоб вважати себе росіянами).
H.	Ні. Наскільки мені відомо, на східних теренах України парафіяни у побуті розмовляють українською а в храмі моляться церк. слов. в російській редакції.
I.	Певною мірою так. Хоч щодо зросійщеної ц. с. мови треба пам'ятати що на сході України священники не навчені української вимови ц. с. мови і тому якщо б у якійсь парафії УПЦ КП чи УАПЦ богослуження відбувалося на ц. с. мові то напевно ця мова була б у зросійщеному виконанні.
J.	Ні, радше суть проповіді, чи церковних зборів. Я не бачу загрози російської редакції церковнослов'янської, хіба що вона не вписується в мелодику українців, відтак автоматично відпаде, колись у майбутньому. Але якщо це є всупереч природнього мовного оточення, як усвідомлена і постійна акція, то без сумніву є “визначенням національної приналежності”.
K.	-
L.	Є критеріям.
M.	Ні. Як краще зрозуміє парафія – так священник і буде глаголати – чи він русин, чи москаль – байдуже.
N.	Так.

O.	Вживання російської редакції ЦСМ не являється критерієм національної приналежності. Існує міф про „правильну вимову” і тому думаю, що багато вірних УПЦ МП не уявляють, що може бути інакше. Інша ситуація з мовою в проповіді. Знаю парафії Православної Церкви де мова проповідей змінюється почергово кожної неділі. Знаю також й такі, де з огляду на відсутність компетентних священослужителів, якась мова переважає. Але на загал національно свідомі вірні просять священослужителів про проповіді у власній мові. в Україні справа ускладнюється, бо часто мовна та нац. ідентичність не тотожні або нечітні.
P.	Не завжди. Це залежить від інтенції душпастиря. Однак в більшості випадках це є правдою.
Q.	Так.
R.	Безперечно є критерієм. Я вище зазначав що церква повинна бути національною, а мовний фактор є основним критерієм.
S.	Це питання для УГКЦ не є актуальним.
T.	Це свідчить, що особа, яка вживає рос. редакцію церковнослов'янської мови або виголошує проповідь російською мовою, є представником цієї культури і (або церковної традиції).
U.	Не є, це просто відбиток певного часу.
V.	Не обов'язково, однак у випадку України росіяни – вірні, ті, хто себе з ними ототожнює, свідомо обирають цей критерій для визначення своєї національної приналежності. Вживання російської мови є свідомою політикою єрархії, з одного боку, та побажаннями вірних і клиру (їх більшості), - з другого.
W.	Так. Треба говорити і служити рідною українською мовою
X.	Так. Церква впливає мову того народу якому сужить.
Y.	-
Z.	Так, але не завжди. Бо є в Україні громадяни російського походження, які шанобливо ставляться до української мови і розуміють, що державна мова повинна функціонувати в усіх сферах суспільства. Позицію владних структур – невтручання у справи Церкви – вважаю хибною: держава має скрізь захищати національні інтереси своїх громадян від українофобських елементів, і в церковній сфері – теж.
AA.	Так. Проповідь священника скерована на аудиторію. Якщо російськомовна проповідь – то відповідний слухач. Знову ж таки, Блаженніший Гузар ладен проповідувати рос. мовою, аби це у Сх. Україні служило на справу УГКЦ. Отже, поняття не тотожні.
BB.	На Сході України це не так; там живуть здебільшого російськомовні українці. Так склалося історично та політично.
CC.	На мій погляд, питання сформульоване не чітко. На нього важко відповісти за таких умов.
DD.	Так.

EE.	Традиційно – так. Пояснення настільки мудре, настільки примітивне: поляки розмовляють польською, чехи – чеською, росіяни – російською. Винятки існують, але вони тільки підтверджують правило. Через те Українська Православна Церква Московського патріархату з богослужбового церковнослов'янською (рос. редакції) та російською у проповідях – це протиприродне явище, це виняток. Можливо, звідси її агресивність і нетерпимість, бо все-таки її кінець немінучий – має перемогти природне явище.
FF.	-
GG.	Так. Але також такі вияви можуть бути продиктовані низьким рівнем культури.
HH.	Але для чого вивищувати <u>чужу</u> мову над своєю? Росіяни чи тривалий час (від Нікона) послуговувалися укр. редакцією церк.-сл. мови, а тепер, ???????????
II.	-
JJ.	Не обов'язково. Іноді це зумовлено об'єктивними обставинами.
KK.	Ні.
LL.	Це може бути лише в Росії, а в Україні треба, щоб була українська мова.
MM.	Ні.
NN.	–
OO.	–
PP.	-
QQ.	-
RR.	-
SS.	-
TT.	Ні, не завжди. На Україні у наших зборах користуються російською й ті, що володіють українською. Але за кордоном, у країнах Європи російську мову вивчають інші члени нашої організації, щоб мати змогу проповідувати росіянам-емігрантам.

4.11.

A.	Так, на всі сто відсотків. У ній дуже сильно відчувається проросійська спрямованість.
B.	Що таке “російськомовна Церква в Україні”? Є російськомовні парафії, що складаються у російськомовного населення.
C.	Радше навпаки. Не через рос. мову вкорінюється серед вірних рос. нац. ідея, але мова лише показує, який напрям вибирає Церква. Проблема не стільки в мові, скільки у пророс. орієнтації, що відбивається також і на мовному питанні. Сама ж рос. нац. ідея проникає в Церкву та її мову через науку єпископату й духовенства, що стоять на проросійських позиціях. Взагалі Церква, якою б мовою вона не користувалася, має бути нейтральною щодо нац. ідей, т.т. нести Слово Боже до носіїв (чи прихильників) різноманітних нац. ідей (рос., укр. чи ін.).
D.	Так, хоча точніше кажучи, вона виражає російську імперську ідею та претензії Москви бути Третім Римом.
E.	Можливо.
F.	Так. Але постільки, щоб росіяни відчували себе як в своїй рідній Церкві.
G.	Безперечно, виражає. І дуже великою мірою. Але до того, що вважає певні українські території своїми. Підтримує російськомовність на цих територіях (зокрема, російською мовою своїх відправ), а тим самим – колоніально залежну ментальність багатьох українців.
H.	Виражає, а яке! Культивується чужа мова, а в мові і з мовою чужа нац. ідея.
I.	Так! Зі своєї природи будучи частиною МПЦ яка має ідеологію „єдиной и не делимой“. Правда фактом є те, що такий стан речей часом старанно маскується (наприклад вживанням облудної назви УПЦ!) відповідною казуїстичною демагогією використовуючи віджилу (і скомпроментовану) ідеологію „панславізму“ (всі інші православні „неканонічні, безблагодатні, розкольникі“ etc.).
J.	Можна, у міру того, наскільки вона є заполітизована, з відвертим, чи скритим потягненням й до Москви як третього Риму, або ж взагалі з копіями утвердження російського шовінізму. Часто він утверджується саме мовного домінацією.
K.	Так.
L.	Виражає. Російськомовна Церква в Україні шовіністично налаштована.
M.	Ні. Хоч і є багато шовіністів та вчорашніх партійців (сьогодні – монархістів) серед мирян та служителів УПЦ. Але сама Церква, на щастя, виражає і втілює не російську, не українську, не імперську, а Соборну ідею спасіння всіх народів через Господа Нашого Ісуса Христа! І приклад до цього – якби ці різні неофіти-миряни зустрілися просто у клубі чи на площі – повбивали б одне одного, а в храмі – стоять і моляться. І знаєте, врешті-решт таки багатько з них зцілюються від теї скверни та суєти суєт.
N.	Так. На превеликий жаль російська церква відбуває агресивний характер Російської Держави. Політика, яку сповідує в Україні рос. церква мене вкрай обурює: достатньо згадати її втручання щодо приїзду Святішого Отця і послідовне небажання сприяти об'єднавчому процесу Українських Церков.
O.	Дуже часто так, хоч тут слід відразу пояснити, що розуміємо під російською нац. ідеєю. УПЦ МП часто стоїть на позиціях „дореволюційної“ рос. нац. ідеї про „Єдину і

	неподільну Російську Імперію". Потвердженням цього може служити ідея „канонічної території”.
P.	Коли йде мова про УПЦ МП, то я в цьому абсолютно переконаний. До того ж, вони й сами про це говорять.
Q.	Думаю, що так, і то великою мірою.
R.	Російська церква виражає не просто виражає російську національну ідею (sic), а й проводить відкриту антиукраїнську політику. А на скільки (sic) – на стільки на скільки (sic) вистачає апетиту в Кремлівських олігархів відносно Української держави.
S.	Під час приїзду Папи Римського до України показували по телебаченню похід монахів російської православної церкви і інтерв'ю одного з них. Мені стало ясно що там „любові” до ближнього, як розуміння Закону Божого не відчувається.
T.	Так, і то значною мірою. І радше не російську національну, а російську імперську ідею, для цього часто послуговуються вигаданим поняттям “православної території” і звинувачують інші Церкви у прозелітизмі (див. 4.1.). Вважаю, що така позиція УПЦ (МП) та Московського Патріархату загалом заважає УПЦ (МП) та РПЦ зростати духовно та зайняти належне місце в екуменічному діапазі.
U.	Не завжди, це також, часто є результатом пануючого в минулому режиму.
V.	Формально, на рівні законодавства офіційних декларацій і заяв, ні, на практиці.
W.	Так. Веде проросійську політику.
X.	Якщо служить росіянам – базується на культурі цього народу. Коли служить українцям – це вираз своєрідного націоналізму.
Y.	-
Z.	Думаю, що ні. Бо позиція істинного патріота передбачає пошану до інших націй. Це радше не російська національна ідея, а україноненависницька позиція.
AA.	Стовідсотково. Принаймні, до сьогодні.
BB.	Це питання мовної політики. Якщо це іде зверху – із керівництва – то це пригнічення. Якщо російську мову у церкві бажають чути миряни – це ненормально, але в умовах двомовності з цим слід рахуватись.
CC.	Так можна вважати.
DD.	Виражає повністю.
EE.	Цілком. На 100%. І не тільки національну, а російську великодержавну, імперську ідею.
FF.	-
GG.	Можна так вважати. Російська мова у Церкві – це свідомий або несвідомий колабораціонізм російській експансивній політиці.
HH.	Може, не цілком рос. національну ідею, але імперну – безумовно.

II.	-
JJ.	Фактично так. І не лише рос. національну, а імперську.
KK.	Ні.
LL.	Так, можна вважати. Українці мають свою мову, свою культуру і не повинна користуватися іншими мовами. Якщо використовувати постійно російську мову в Україні, то українська мова занепаде і так і не зможе вийти на свій п'єдестал.
MM.	Ні.
NN.	Так.
OO.	-
PP.	-
QQ.	-
RR.	-
SS.	-
TT.	Так. Ці настрої дуже сильні – за об'єднання з Росією та монолінгвізм у вигляді російської.

Zusatz

J.	Дуже шкода, що існує великий розрив між філологами України і богословами, церковниками. Вважаю це втратою як для одних, котрі не можуть відтак утвердитись на світовому рівні так і для других, для яких богослов'я і Церква стає або надто космополітичні, або (і теж) надто сентиментальні. Скріплювати цей зв'язок варто як одним, так і другим (не втрачаючи, зрозуміло, своїх питомих функцій, прав і цілей). Не зрозуміло, чому в українських середніх школах писемність і література починаються з періоду секуляризації, при ігноруванні багатства всієї попередньої – християнської – спадщини. Також нема особливих наголосів на порівняння, дослідження джерел натхнення тих “світських” письменників і поетів, які стали саме формотворчими для національної свідомості українців. Тут, можливо, також скривається багато проблем ментальної невиробленості українського державного будівництва. Тут також відкривається широкий горизонт церковної діяльності – як при участі в тих дослідницьких проектах так і в стимулюванні натхнення сучасних письменників і поетів. Важливо плекати “літургію” Церкви у найширшому значенні цього слова. Етимологічні дослідження тут так само важливі, як і прагнення зберігати, чи формувати цілісність богослов'я, його повноту і системність. Хоч еклектика збагачує панораму, однак визначальною не повинна бути ні в літургійній мові, ні церковному житті.
СС.	Для висвітлення вибраної теми потрібно дуже ретельно вивчити проблему мовного протиріччя в Україні взагалі, її історію. Можу порекомендувати з цього притання такі книги (бібліографічну точність не гарантую): I. Огієнко. Історія української літературної мови. – К. 1990(?); Ю. Липа. Призначення України. – К., ?; М. Доленга-Ходаковський. Україна і Росія. – К., ?; Голубинський. Російсько-українські культурні зв'язки... (список можу продовжити й надіслати). Див. також: I. Огієнко. Українська культура. – К., ? I. Огієнко. Духовенство й рідна мова // Рідна мова. – 1935. - № 10 → Цей журнал є у вашій бібліотеці. I. Огієнко. Українська Церква. – К., ? Ці книги слід простудіювати обов'язково, тоді й на багато запитань з'явиться відповідь.
FF.	I. Про сучасну українську літературну мову не можемо говорити без відносно до конкретної сфери її застосування. Хто б сумнівався, що М. Зеров писав сучасною літературною мовою? (...) Найпридатніша для Богослужіння (незалежно від ситуації двомовності) – української редакції церковнослов'янська мова. II. З усього видно, що зміни у мові Церкви («українізація») передбачають не лише усунення церковнослов'янських форм, а й назагал усіх ознак (...) піднесеності: не знайдемо вже тут, скажімо, повних чи скорочених прикметникових форм: «песвятая – пресвята»; «благ – благий» (хоча маємо Велик-день); наказових форм на – «те», «прийдіте – прийдіть»; замість «од» - «від»; воно й зрозуміло: не скажемо ж: «Євангелія од Івана». От і намагаємось єднати непокероване і співати на високий лад – немілозвучні, низького стилю фрази: «Як благий... (замість «яко благ...»); «Смертю смерть подолав...» тощо. III. «Головне – віра» – обирають подібні роздумування прихильники крапок над «і» - «загальнозрозумілого». Але хіба ж то погано – тягтися до Бога душою, яка відчуває Слово – дар Божий – в усіх його барвах? Чи ж не для того створив Господь Бог красу, щоб її не слідувати у Слові, а наслідуючи – збагачуватись душевно, підновитись – духовно? (...) IV. Коли кажуть: “Церква повинна йти в ногу часом” (отже, й мова повинна бути сучасною), то мусимо уточнити, про який час мова: про час як Божий дар (усі ж ходимо під сонцем – Часом), а чи про той, що самім його, творимо – машинний, хворобливих ритів, рукотворний час: “Цей шалений, шалений світ”. Час у першому розумінні – це прадавні, віками одшліфовані звичаї (...) визначають риси саме нашої – української – ментальності. Про час у другому розумінні – найкраще Ціцерон: “О часи, о звичаї!” “Звичаї” – тобто вірсутність звичаїв, уседозволеність. У бурхливому життєвому морі Церква повинна б уйти мовби на якорі – щоб ті, хто “пустився берега”, мали куди повертатися; передусім – до Слова. “Тоді вже тієї ностальгії!” – знову ж таки у усі тих, хто надто вже акцентує слов “сьогодні”, для когось “днесь” – “музейним ником” притрушене, мало кому вже зрозуміле слово.

V. Горацій у своїй “Поетиці” застерігав: “Варто лиш на волосинку відійти від мистецтва – котимось у піррву.” Так і тут: змінимо хоча б “од” на “від”, “яко” – на “як” – валиться уся споруда.

(...) Одним із найприкріших наслідків змін у мові Церкви є те, що наша громада назагал сприйняла ті зміни як очищення нашої мови від русизмів. От і стараємося – кожен відповідно до свого розуміння – “прислужитися” рідній мові. Дійшло до того, що замість “Сятий Боже, Святий Кріпкий...” подекуди вже звучить “Святий сильний”; замість “Многая літа” – “На довгі роки” (замінено ж у літургії “за вас і за многих проливається” на – “за багатьох”). Важко й уявити собі, з чим залишимося у нашій мові, коли й далі йтимемо тією стежкою – “очищення” мови. Слова, як кажуть, на винні. Вся проблема – в нас самих... “Дзирнись!” – у переддень християнської доби все частіше доряджували давні мислителі. “Озирнись!” – на прожитий день, вік; нині – й на тисячоліття. Від латинського „respicere” (озиратися) – респект, повага до предків – тих, хто на вищому, аніж ти (descendants – нащадки, спадкоємці) східці духовності; до тих, для кого слово було передусім носієм духовності і душевності. Озирнувшись, побачимо, як під могутнім натиском малесенкої цивілізації слабне й тоншає (...) дорога цінна нитка, що в’яже покоління енергію Слова, Берегти цю нитку, якій завдячуємо тягністю духовного розвою (ріка, у яку “двічі не війти” – теж образ тяглості), національною ідентичністю – високий обов’язок Церкви.

Anhang 3: Quantitativer Fragebogen

Українська мова як мова Церкви: стан та перспективи

Шановні пані та панове!

Перед Вами анкета, яку розробила співробітниця Віденського інституту славістики Мануела Бухмаєр у рамках наукового проекту, темою якого є мовна ситуація в українських Церквах. Усі дані використовуватимуться тільки для збірника, який видають керівники цього проекту, професори В. Німчук (Київ) та М. Мозер (Відень). Прохання писати чітко: це полегшить роботу з анкетою.

Щиро дякую за співпрацю!

1 Церква та загальна мовна ситуація

1.1 Ваша Церква (розташовано за алфавітом):

- РКЦ – Римсько-Католицька Церква в Україні ☐
 УАПЦ – Українська Автокефальна Православна Церква ☐
 УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква ☐
 УПЦ КП – Українська Православна Церква Київського Патріархату ☐
 УПЦ (МП) – Українська Православна Церква (у сопричасті з Московським Патріархатом) ☐
 Інша (назвати) _____ ☐
 Ваш населений пункт: _____
 Ваша парафія (храм): _____ (вказати за бажанням)

1.2 Кількість богослужінь на тиждень:

українською мовою _____ церковнослов'янською мовою _____ іншою мовою (якою?) _____

1.3 Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу?

так ☐ ні ☐

1.4 У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання:

важливі ☐ без особливого значення ☐

1.5 У теперішній ситуації Церков мовне питання відіграє:

важливу роль ☐ ніякої ролі ☐ лише певну роль ☐

1.6 Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій “мовній українізації”?

так значною мірою ☐ більш-менш ☐ майже ні ☐ ні ☐

1.7 Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму?

так значною мірою ☐ більш-менш ☐ майже ні ☐ ні ☐

1.8 Чи вживається сучасна українська літературна мова у Вашому храмі ?

так ☐ ні ☐ інше: ☐

1.9 Якою мовою вірні Вашої / Вашого храму спілкуються між собою?

українською ☐ російською ☐ польською ☐ іншою: ☐

1.10 Якою мовою Ви спілкуєтесь зі священнослужителями Вашої парафії / Вашого храму?

українською ☐ російською ☐ польською ☐ іншою: ☐

1.11 Якою мовою Ви спілкуєтесь з мирянами Вашої парафії / Вашого храму?

українською ☐ російською ☐ польською ☐ іншою: ☐

1.12 Ваше ставлення до української мови як церковної?

позитивне ☐
переважно позитивне ☐
байдуже, переважно негативне ☐
негативне ☐
інше: ☐

1.13 Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування?

так ☐ значною мірою ☐ більш-менш ☐ майже ні ☐ ні ☐

1.14 Чи запровадження народних мов у богослужінні суперечить, на Ваш погляд, духові Православ'я?

так ☐ ☐ ☐ ☐ ні ☐

2 Духовна ідентичність – мовна ідентичність

2.1 Чи в Україні ситуація двомовності відбивається в уживанні мов у Церкві?

так ☐ значною мірою ☐ більш-менш ☐ майже ні ☐ ні ☐

2.2 У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися:

державною мовою ☐ рідною мовою ☐

2.3 Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні?

РКЦ ☐ УАПЦ ☐ УГКЦ ☐ УПЦ КП ☐ УПЦ (МП) ☐ інша: ☐

2.4 Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами?

так ☐ значною мірою ☐ більш-менш ☐ майже ні ☐ ні ☐

2.5 Чи держава повинна вживати заходів для регулювання мовних справ у сфері Церкви?

так

☐

ні

☐

2.6 Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви?

так

☐

ні

☐

2.7 До яких ЗМІ Церкви Ви маєте доступ?

газети

☐

передачі (радіо, телебачення)

☐

веб-сторінки у мережі "Інтернет"

☐

2.8 ЗМІ Церкви Ви читаєте (слухаєте) мовою:

українською

☐

російською

☐

польською

☐

іншою

☐

2.9 Які церковні газети Ви знаєте?

Вірую Католицький щорічник Наша Віра Парафіяльна газета Сопричастя Успенська Вежа

☐
☐
☐
☐
☐
☐

інші:

2.10 Які видавництва релігійних ЗМІ (або релігійної літератури взагалі) Вам відомі?

2.11 Чи відомі Вам якісь наукові заклади, що розвивають діяльність в сфері церковної мови?

так

☐

ні

☐

Які?

3 Українська мова у Церкві

3.1 Що Ви можете сказати про Вашу освіту? Чи мали Ви сприятливі умови для вивчення української мови?

так

☐

переважно

☐

більш-менш

☐

майже ні

☐

ні

☐

3.2 Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні?

так

☐

ні

☐

3.3 Яка мова найбільш придатна для богослужінь?

церковнослов'янська

☐

українська

☐

російська

☐

польська

☐

інша:

☐
☐

3.4 Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте?

церковнослов'янське

☐

українське

☐

російське

☐

польське

☐

інше:

☐

3.5 Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова?

так

☐

ні

☐

3.6 Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою?

так

☐

ні

☐

3.7 Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи?

так

☐

ні

☐

Інша відповідь: _____

3.8 Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання?

так

☐

ні

☐

3.9 Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі?

Куліша

☐

Огієнка

☐

Хоменка

☐

інші: _____

☐

3.10 Ваше ставлення до висловлювання

“Запровадження української мови в богослужіння є питанням справедливості перед українським народом” є:

позитивне

☐

переважно позитивне

☐

байдуже, переважно негативне

☐

негативне

☐

інше: _____

☐

3.11 Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу?

так

☐

ні

☐

3.12 Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови?

так

☐

більш-менш

☐

ні

☐

важко відповісти

☐

3.13 Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків?

так

☐

ні

☐

3.14 Чи “інші” Церкви активно сприяють українській мові?

так

☐

більш-менш

☐

ні

☐

важко відповісти

☐

3.15 Ваше ставлення до висловлювання

“Церква може бути стимулом для “реукраїнізації” тих мас українців, які втратили рідну мову” є:

- позитивне ☐
 переважно позитивне ☐
 байдуже, переважно негативне ☐
 негативне ☐
 інше: _____ ☐

3.16 У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь:

- філологи ☐ богослови ☐ вірні ☐

3.17 Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову?

- так ☐ значною мірою ☐ більш-менш ☐ майже ні ☐ ні ☐

3.18 Ваше ставлення до висловлювання

“Мова Церкви повинна бути мовою самого життя, тим більше в час богослужіння” є:

- позитивне ☐
 переважно позитивне ☐
 байдуже, переважно негативне ☐
 негативне ☐
 інше: _____ ☐

4 Церква та перехід від церковнослов'янської мови до народної

4.1 Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як:

- швидкі ☐ повільні ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐

4.2 У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з:
українською вимовою ☐ російською вимовою ☐

4.3 У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє:
важливу роль ☐ ніякої ролі ☐

лише певну роль ☐

4.4 Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи?

- так ☐ ні ☐

4.5 Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків?

- так ☐ ні ☐

4.6 Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є:
доцільним ☐ недоцільним ☐

4.7 Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою?

так

☐

більш-менш

☐

ні

☐

4.8 Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки?

так

☐

ні

☐

Скільки?

4.9 Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки?

так

☐

ні

☐

Скільки?

4.10 Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є:

позитивним

☐

переважно позитивним

☐

байдуже, переважно негативним

☐

негативним

☐

без різниці

☐

4.11 Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков?

так

☐

ні

☐

інше:

4.12 Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови?

так

☐☐☐☐

ні

☐

4.13 Які частини богослужіння у мовному плані є найменш зрозумілими?

4.14 Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови?

так

☐

ні

☐

4.15 Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати:

за допомогою словника

☐

регулярним відвідуванням богослужінь

☐

іншим способом:

☐

4.16 Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними?

так

☐

більш-менш

☐

ні

☐

4.17 Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння?

так

☐

ні

☐

4.18 Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову?

так ☐ ні ☐

4.19 Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою?

так ☐ частково ☐ ні ☐

4.20 Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто неневісна")?

так ☐ ні ☐

4.21 Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "каменем у фундаменті живої будівлі Церкви"?

так ☐ значною мірою ☐ більш-менш ☐ ні ☐ важко відповісти ☐

4.22 Чи деформується українська сакральна мова заміною церковнослов'янських елементів українськими ?

так ☐ ні ☐

4.23 Чи вважаєте Ви, що московська вимова церковнослов'янської мови асоціюється з російською мовою?

так ☐ ні ☐

4.24 Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є:

позитивне ☐
переважно позитивне ☐
байдуже, переважно негативне ☐
негативне ☐
інше: _____ ☐

5 Церква, мова та національна свідомість

5.1 Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"?

так ☐ ні ☐

5.2 Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства?

РКЦ ☐ УАПЦ ☐ УГКЦ ☐ УПЦ КП ☐ УПЦ (МП) ☐ інша: _____ ☐

5.3 Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності?

так ☐ ні ☐

5.4 Чи вважаєте Ви, що українська національна ідентичність пов'язана з українською мовою?
 так значною мірою більш-менш майже ні ні
☐ ☐ ☐ ☐ ☐

5.5 Національною Церквою України є _____

5.6 Єднання різних Церков є:
 реальним нереальним тривалим процесом
☐ ☐ ☐

5.7 Церква, підпорядкована у мовному плані Москві, є:
 українською антиукраїнською російською
☐ ☐ ☐

5.8 Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є:
 позитивне ☐
 переважно позитивне ☐
 байдуже, переважно негативне ☐
 негативне ☐
 інше: _____ ☐

5.9 Про українську націю можна говорити з часів:
 виникнення Київської Русі ☐
 доби козацької України ☐
 національного відродження початку XX століття ☐

6 Для анкети не обов'язково вказувати Ваше ім'я та прізвище: _____, але дуже прошу зазначити Ваш фах, освіту, вік і Ваш стосунок до Церкви:

6.1
 мирянин ☐ богослов ☐
 мирянка ☐ філолог ☐
 чернець (монах) ☐ культуролог ☐
 черниця (монахиня) ☐ історик ☐
 ієрей ☐ інше: _____ ☐

6.2 Ваш вік, років:
 15 – 20 21 – 30 31 – 40 41 – 50 51 – 60 понад 60
☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

6.4 Ваша освіта:
 неповна середня середня вища Фах за освітою:
☐ ☐ ☐ _____

6.5 Ваша мова повсякденного спілкування:
 російська однаковою мірою обидві мови українська інша: _____
☐ ☐ ☐ ☐

Щиро вдячна Вам за співпрацю! ☺

Anhang 4: Urliste (quantitative Befragung)

Siehe beigefügte CD (liegt der gedruckten Arbeit bei)

Anhang 5: Abfragen (quantitative Befragung)

Basisdaten zur Beschreibung des Samples:

Laien:	alle Probanden, die 6.1.3., 6.1.4., 6.1.5., 6.1.6. nicht ankreuzen
Theologen/Kleriker:	alle Probanden, die 6.1.3., 6.1.4., 6.1.5., 6.1.6. ankreuzen
aktive Christen:	alle Laien, die Frage 1.3. mit „ja“ beantworten
gläubige Laien:	alle Laien, die Frage 1.3. mit „ja“ beantworten und mindestens ein kirchliches Printmedium kennen (mindestens eine Nennung unter Pkt 2.9.)
russophone Probanden:	Probanden, die unter 6.5. das Russische als Sprache der Alltagskommunikation angeben (6.5.1. bzw. 6.5.2.)

A1.	alle Probanden nach Konfession (1.1.)	
A1.1.	Laien nach Konfession (1.1.)	
A1.2.	Theologen nach Konfession (1.1.)	
A2.	alle Probanden nach Alter (6.2.)	
A2.1.	Laien nach Alter (6.2.)	
A2.1.1.	Laien nach Konfession (1.1.) und Alter (6.2.)	= A1.1. + A2.1.
A3.	alle Probanden nach Region	
A3.1.	Laien nach Region	
A3.1.1.	Laien nach Konfession (1.1.) und Region	= A1.1. + A3.1.
A3.1.1.1.	Laien nach Konfession (1.1.) und Alter (6.2.) und Region	= A1.1. + A2.1. +
A3.1.		
A3.2.	Philologen nach Region	
A3.3.	Theologen nach Region	
A4.	alle Probanden nach Bildungsniveau (6.4.)	
A4.1.	Laien nach Bildungsniveau (6.4.)	
A4.1.1.	Laien nach Bildungsniveau (6.4.) und Konfession (1.1.)	= A1.1. + A4.1.
A4.1.1.1.	Laien nach Bildungsniveau (6.4.) und Konfession (1.1.) und Region	= A3.1.1. +
A4.1.		
A5.1.	Theologen nach Konfession (1.1.) und Region	= A1.2. + A3.3.

Anhang 6: Musterauswertungen (quantitative Befragung)

Urliste

ID	01_01_01	02_10	02_11	02_11_02	ID	01_01_01	Oblast	Gruppe	06_02	06_04
19	РКЦ		ні		19	РКЦ	Zentrum	Laie	21-30	середня
20	УПЦ КП		ні		20	УПЦ КП	Zentrum	Laie	21-30	вища
21	УГКЦ	Вірую	ні		21	УГКЦ	Westen	Laie	15-20	вища
22	УГКЦ		ні		22	УГКЦ	Westen	Laie	51-60	вища
23	УГКЦ		ні		23	УГКЦ	Westen	Laie	15-20	вища
24	МЕРФА СН	ніякі	ні		24	МЕРФА СН	Westen	Laie	15-20	середня
25	УГКЦ	Свічадо	ні		25	УГКЦ	Westen	Laie	15-20	середня
26	УГКЦ	Місіонар, Дзвін	так	Церковна семінарія	26	УГКЦ	Westen	Laie	15-20	середня
27	УГКЦ		ні		27	УГКЦ	Westen	Laie	15-20	середня
28	УГКЦ	Свічадо	0	УКУ	28	УГКЦ	Westen	Laie	21-30	вища
29	УГКЦ	Свічадо	так	УКУ	29	УГКЦ	Westen	Laie	15-20	середня
30	УГКЦ	Свічадо	0	УКУ	30	УГКЦ	Westen	Laie	21-30	вища
31	УГКЦ		так	УКУ	31	УГКЦ	Westen	Laie	21-30	середня
32	УГКЦ	Свічадо	0	УКУ, духовна семінарія	32	УГКЦ	Westen	Laie	51-60	вища
33	УПЦ (МП)	багато	так	Духовні семінарії	33	УПЦ (МП)	Zentrum	Laie	21-30	вища
34	УГКЦ	Свічадо	ні		34	УГКЦ	Westen	Laie	21-30	вища
35	РКЦ	-	так	УКУ	35	РКЦ	Westen	Laie	21-30	середня
36	УГКЦ		так	УКУ	36	УГКЦ	Westen	Laie	15-20	середня
37	УГКЦ		ні		37	УГКЦ	Westen	Laie	21-30	середня
38	УГКЦ		ні		38	УГКЦ	Westen	Laie	21-30	вища
39	УАПЦ		ні		39	УАПЦ	Westen	Laie	15-20	середня
40	УГКЦ		ні		40	УГКЦ	Westen	Laie	15-20	середня
41	УПЦ (МП)		ні		41	УПЦ (МП)	Westen	Laie	15-20	середня
42	УГКЦ	Свічадо	ні		42	УГКЦ	Westen	Laie	15-20	середня
43	УПЦ КП	Радіо Благовіст	так	УКУ, духовна семінарія	43	УПЦ КП	Westen	Laie	15-20	середня
44	УПЦ КП	Свічадо	так	УКУ	44	УПЦ КП	Westen	Laie	15-20	середня
45	УПЦ (МП)		так	духовна семінарія, Києво-Печерська Лавра	45	УПЦ (МП)	Zentrum	Laie	41-50	вища
46	УПЦ КП		так	Києво-Могилянська Академія	46	УПЦ КП	Zentrum	Laie	21-30	вища
47	РКЦ	Католицький щорічник	ні		47	РКЦ	Zentrum	Laie	41-50	вища

Katalog

		Zuordnung Kirche (lt. http://www.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/analysis/article;9705/, http://www.risu.org.ua/freedom/resources/library/tolerance04/, http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=13486 http://maidan.org.ua/wiki/index.php/%D0%A0%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96_%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F, webcenter.ru/~libukr/mag.doc, http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8, http://www.kievpatr.org.ua/structura_8.html) - http://www.ortho-rus.ru/cgi-bin/or_file.cgi?91_5246 - http://www.arka.org.ua/newissue8/articles.php3?id_issue=14&id_heading=19 http://forum.ottawa-litopys.org/documents/dos0101_u.htm - "Борysten" http://ofm.org.ua/Links.htm http://www.ichistory.org/ukrsite/pages/links.php http://www.archivum.ws/lpi?idx=Languages&id=32
Katalog 2.10.		
-		
?? Московской патриарх??	видавництва УПЦ МП	видавництво/видання РПЦ
СМ		п.а.
Добра книга	Добра Книжка	видавництво/видання УГКЦ
Добра книжня	Добра Книжка	видавництво/видання УГКЦ
Дух і літера		позаконфесійне видавництво/видання
Духовна Нива	Духовна Нива	п.а.
Духовна нива		п.а.
Духовна нива		п.а.
ly Ember		п.а.
Medmaradni		п.а.
nicht lesbar	п.а.	п.а.
Palotinium		п.а.
WAM		п.а.
АБА		п.а.
Амвон		видавництво/видання УПЦ КП
Аполигет		п.а.
АРІ		видавництво/видання УГКЦ
Арка		видавництво/видання УГКЦ
АСТ		п.а.
багато	різні	різні
багато (певною більшістю) україномовні		різні
Благовісник	Благовісник	видавництво/видання УГКЦ
Благовісник	Благовісник	видавництво/видання УГКЦ
Благодатний вогонь		видавництво/видання УПЦ КП
Боже Слово		видавництво/видання УПЦ КП
Бюлетень	Інформаційний бюлетень Української Право	видавництво/видання УПЦ КП
Вірю		видавництво/видання УГКЦ
в-во ЧСВВ в Жовкві		видавництво/видання УГКЦ
Видавництво студентів та оо. Василіян		видавництво/видання УГКЦ
вид. оо Василіян		видавництво/видання УГКЦ
Видав. РПЦ і т.д.	видавництва РПЦ	видавництво/видання РПЦ
Видавництва Київської мітрополії	видавництва УПЦ КП	видавництво/видання УПЦ КП
видавництва та прес-центри УПЦ МП	видавництва УПЦ МП	видавництво/видання УПЦ МП
Видавництво "Полтава"		позаконфесійне видання/видавництво
Видавництво "Україна Православна"	Україна Православна (УПЦ КП)	видавництво/видання УАПЦ
Видавництво о. Василіян "Добра книжка"		видавництво/видання УГКЦ
видавництво ЧСВВ в Жовкві	Жовква - видавництво ЧСВВ	видавництво/видання УГКЦ
видавництво ЧСВВ в Жовкві	Жовква - видавництво ЧСВВ	видавництво/видання УГКЦ
Видавничий відділ УПЦ КП	видавництва УПЦ КП	видавництво/видання УПЦ КП
видавничий відділ УКУ	видавництва УГКЦ	видавництво/видання УГКЦ
Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату	видавництва УПЦ КП	видавництво/видання УПЦ КП
Видання духовної літератури Мгарський монастир.		видавництво/видання УПЦ МП
Вид-во отців Францисканців	видавництва РПЦ	видавництво/видання РПЦ
Виноградна лоза	Лоза виноградна	видавництво/видання УПЦ КП
Відродження		видавництво/видання УАПЦ
Вірю		видавництво/видання УГКЦ
Вісник Катехита		видавництво/видання УГКЦ
Вічний скарб		видавництво/видання А.С.Д.
Виноградна лоза	Лоза виноградна	видавництво/видання УПЦ КП

Katalog

2.11.	
?Духовна Семінарія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади
Івано-Франківська Духовна Академія ім. свщ. мч. Йосафата	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УГКЦ)
ІФТА	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УГКЦ)
АДА	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
академія УПЦ КП	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Академії	духовні академії і семінарії/навчальні заклади
багато	різні
Біблійний Інститут	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (Християни Віри Євангельської)
Богословська академія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади
Буковинський Біблійний Інститут	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (А.С.Д.)
важко відповісти	к.А.
Всі укр.-кат. Вищі Духовні Семінарії	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УГКЦ)
Дух. Академія УПЦ МП	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ МП)
дух. Ліцей ЧСВВ	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УГКЦ)
Дух. Семінарія УПЦ МП	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ МП)
Духівна академія ім. Теодора Ромжі	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УГКЦ)
духовна семінарія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади
духовна семінарія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади
Духовна семінарія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади
Духовні академії	духовні академії і семінарії/навчальні заклади
Духовні заклади	духовні академії і семінарії/навчальні заклади
Духовні церковні заклади	духовні академії і семінарії/навчальні заклади
духодна семінарія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади
Здебільшого богословські навчальні заклади	духовні академії і семінарії/навчальні заклади
Ів-Франківський релігієзнавч?	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Інститут богословської термінології та перекладів	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УГКЦ)
Інститут богословської термінології та перекладів УКУ	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УГКЦ)
інші	інші
ІФТА	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УГКЦ)
Католицька Духовна Академія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УГКЦ)
КДА	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
КДА	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Києво-Могилянська Академія	позаконфесійні заклади
Києво-Могилянській Академії	позаконфесійні заклади
Києво-Печерська Лавра	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ МП)
Київська Духовна Академія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Київська Дух. Академія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Київська Дух. Академія УПЦ КП	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Київська Дух. Семінарія УПЦ КП	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Київська Духовна Академія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Київська Духовна Академія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Київська духовна академія УПЦ КП	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Київська духовна семінарія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
ЛДА	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
ЛДС	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
ЛДС УПЦ КП	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Львівська Д.А.ю Київськ. Патр.	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Львівська Дух. Академія УПЦ КП	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Львівська Дух. Семінарія УПЦ КП	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Львівська Духовна Академія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Львівська Духовна Академія УПЦ КП	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Львівська Духовна Семінарія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
Львівська Духовна Семінарія УПЦ КП	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ КП)
моя школа ("Християнська етика")	інші
Одеська дух. Семінарія	духовні академії і семінарії/навчальні заклади (УПЦ МП)

Normalisierte Urliste

ID	01_01_01	Gruppe	06_02	02_10						
346	k.A.	Laie	15-20	видавництво/видання УПЦ КП						
24	MEHRFACH	Laie	15-20	k.A.						
394	MEHRFACH	Laie	15-20	k.A.						
418	MEHRFACH	Laie	15-20	k.A.						
352	A.C.D.	Laie	15-20	k.A.						
357	A.C.D.	Laie	15-20	видавництво/видання А.С.Д.						
358	A.C.D.	Laie	15-20	видавництво/видання А.С.Д.						
270	РКЦ	Laie	15-20	видавництво/католицьке видання/видавництво						
39	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
78	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
241	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
284	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
362	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
365	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
367	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
370	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
371	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
372	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
399	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
417	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
419	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
420	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
421	УАПЦ	Laie	15-20	k.A.						
21	УГКЦ	Laie	15-20	видавництво/видання УГКЦ						
23	УГКЦ	Laie	15-20	k.A.						
25	УГКЦ	Laie	15-20	видавництво/видання УГКЦ						
26	УГКЦ	Laie	15-20	видавництво/позаконфесійне видання/видавництво						
27	УГКЦ	Laie	15-20	k.A.						
29	УГКЦ	Laie	15-20	видавництво/видання УГКЦ						
36	УГКЦ	Laie	15-20	k.A.						
40	УГКЦ	Laie	15-20	k.A.						
42	УГКЦ	Laie	15-20	видавництво/видання УГКЦ						
50	УГКЦ	Laie	15-20	видавництво/видання УГКЦ						
52	УГКЦ	Laie	15-20	видавництво/видання УГКЦ						

Musterauswertung

Laien/UGKK 82														
		k.A.	n.a.	видавництво/видання А.С.Д.	видавництво/видання РКЦ	видавництво/видання УАПЦ	видавництво/видання УГКЦ	видавництво/видання КП	видавництво/видання УПЦ МП	інші	католицьке видання/видавництво	позаконфесійне видання/видавництво	різні	
15-20	(n=29)	16	0	0	0	0	13	1	0	0	0	0	1	0
21-30	(n=30)	11	3	0	0	0	18	0	0	1	2	0	1	
31-40	(n=6)	2	1	0	1	1	2	0	1	0	0	0	0	
41-50	(n=3)	1	1	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	
51-60	(n=9)	4	0	0	0	0	3	0	0	0	1	0	1	
понад 60	(n=4)	2	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	
k.A.	(n=1)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	82	37	5	0	1	1	40	1	1	1	3	1	2	
%														
		k.A.	n.a.	видавництво/видання А.С.Д.	видавництво/видання РКЦ	видавництво/видання УАПЦ	видавництво/видання УГКЦ	видавництво/видання КП	видавництво/видання УПЦ МП	інші	католицьке видання/видавництво	позаконфесійне видання/видавництво	різні	
15-20	(n=29)	55%	0%	0%	0%	0%	45%	3%	0%	0%	0%	3%	0%	
21-30	(n=30)	37%	10%	0%	0%	0%	60%	0%	0%	3%	7%	0%	3%	
31-40	(n=6)	33%	17%	0%	17%	17%	33%	0%	17%	0%	0%	0%	0%	
41-50	(n=3)	33%	33%	0%	0%	0%	67%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	
51-60	(n=9)	44%	0%	0%	0%	0%	33%	0%	0%	0%	11%	0%	11%	
понад 60	(n=4)	50%	0%	0%	0%	0%	50%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	
k.A.	(n=1)	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	
		48%	6%	0%	1%	1%	52%	1%	1%	1%	4%	1%	3%	

Formel

VERKETTEN ☒ ☒ ☒ ☒ =ZÄHLENWENN(\$E\$29:\$K\$57;R29)

	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
25	Laien	15-20	k.A.															
26	Laien	15-20	k.A.															
27	Laien	15-20	k.A.															
28	Laien	15-20	k.A.															
29	Laien	15-20	видавництво/видання УГКЦ															
30	Laien	15-20	k.A.															
31	Laien	15-20	видавництво/видання УГКЦ															
32	Laien	15-20	видавництво/позаконфесійне видання/видавництво															
33	Laien	15-20	k.A.															
34	Laien	15-20	видавництво/видання УГКЦ															
35	Laien	15-20	k.A.															
36	Laien	15-20	k.A.															
37	Laien	15-20	видавництво/видання УГКЦ															
38	Laien	15-20	видавництво/видання УГКЦ															
39	Laien	15-20	видавництво/видання УГКЦ															
40	Laien	15-20	k.A.															
41	Laien	15-20	k.A.															
42	Laien	15-20	видавництво/видання УГКЦ															
43	Laien	15-20	видавництво/видання УГКЦ															
44	Laien	15-20	видавництво/видання УГКЦ															
45	Laien	15-20	k.A.															
46	Laien	15-20	k.A.															
47	Laien	15-20	видавництво/видання УГКЦ															
48	Laien	15-20	видавництво/видання УГКЦ															
49	Laien	15-20	видавництво/видання УГКЦ															
50	Laien	15-20	k.A.															
51	Laien	15-20	k.A.															
52	Laien	15-20	k.A.															

Laien/UGKK 82

82 37 5 0 1 1 40 1 1 1 1 3 1 2

%

48% 6% 0% 1% 1% 52% 1% 1% 1% 1% 4% 1% 3%

Laien/UGKK 81

Urtabelle

Musterauswertung

Anhang 7: Zusatzkommentare der Probanden (quantitative Befragung)

Proband Nr. 81:

“Можу висловити не стільки своє ставлення до церкви як що цієї анкети, якщо звичайно воно вас зацікавить? Отже незважаючи на досить детальність анкети чітко простежується її монопольність та маніпулятивність думкою (sic) читача. Дуже на таке запитання як: “Церква підпорядкована у мовному плані Москві, є” з можливістю відповідей “антиукраїнською” вже наводить на думку й до ставлень авторів анкети до Москви. Хоч я звичайно можу і помилятися але я вважаю що висновки та інтерпретації будуть будуватися саме в такому плані тобто анти-російському та патріотично українському з таким же ставленнями (sic) і до мов. Також відходячи від анкети, але залишаючись в межах даної конференції. Хочу звернути (sic) увагу на те що великої уваги на ній було привнесено мас-медіа а саме маніпулятивним впливам. Я вважаю що ця конференція, і ця анкета є тому підтвердження (sic), є не чим іншим як тією самою маніпуляцією. Притому більшою чим все існуюче телебачення (sic), але з набагато меншим результатом. Чому саме так? Подумайте самі!

...Отже що кого болить той про те і мовчить....

з повагою учасник конференції“

Proband Nr. 132:

“Щоб у школах навчали правдиву історію релігії:

приклад.

Хто започаткував Почаївський монастир, і чий (якої конфесії) Почаївський монастир історично є. (хоч історично є греко-католицьким).

На Закарпатті переважно яка конфесія? Свідками є старі храми (греко-католицькі) вік яких сягає за чотириста та п'ятсот років.

Нажаль історики пишуть за православ'я, віддаючи перевагу московській православії, цим самим забуваючи про дійсність історичного єднання з католицькою церквою до 1054р. Тоді як Україна була охрещена 988р. в час коли церква була єдина (католицька).“

Proband 200/180:

“Єдина Св. Непорочна Вселенська Св. Духа Дитинства Божого Христова Церква, котра зберегла всі догми Правди віри всіх діб, часів і всіх днів, котра визнавала Іий Прихід і життям визнає, признає ІІ. Здійснений Прихід І. Христа на рідній нам всім Україні – Середне.“

Proband 243/263:

„К сожалению, анкета составлена неудачно. Многие вопросы сформулированы некорректно, не предусматривают всех возможных ответов или тенденциозные. Ощущается политический заказ.“

Anhang 8: Datentabelle (quantitative Befragung)

Aufbau:

Datentabelle zu Fragen mit 3-stufigen Skalen

Datentabelle zu Fragen mit 5-stufigen Skalen

Datentabelle zu Frage 1.1.

Datentabelle zu Frage 2.7.

Datentabelle zu Frage 2.9.

Datentabelle zu Frage 3.9.

Datentabelle zu Frage 3.16.

Datentabelle zu Frage 4.2.

Datentabelle zu Frage 4.15.

Datentabelle zu Frage 5.9.

Datentabelle zu Frage 6.5. (Laien)

Datentabelle zu Frage 6.5. (Theologen und Kleriker)

Datentabellen zu den abgefragten Sprachen

Datentabelle zu Fragen mit 3-stufigen Skalen

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Konfidenzintervall P

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	(+)	(-)	(+/-)	k.A.
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	andere		19	11	8	n.a.	0	58%	42%	n.a.	0%	95	22,20	22,20		0,00
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	RKK		14	10	4	n.a.	0	71%	29%	n.a.	0%	95	23,66	23,66		0,00
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	UAOK		77	57	19	n.a.	1	74%	25%	n.a.	1%	95	9,79	9,63		2,53
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	UGKK		82	39	41	n.a.	2	48%	50%	n.a.	2%	95	10,81	10,82		3,34
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	RGKK		2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	POK		1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	UOK KP		81	36	44	n.a.	1	44%	54%	n.a.	1%	95	10,82	10,85		2,40
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	UOK MP		33	12	20	n.a.	1	36%	61%	n.a.	3%	95	16,41	16,67		5,85
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	allg.		309	168	136	n.a.	5	54%	44%	n.a.	2%	95	5,55	5,53		1,41
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	andere		19	11	8	n.a.	0	58%	42%	n.a.	0%	95	22,20	22,20		0,00
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	RKK		14	10	4	n.a.	0	71%	29%	n.a.	0%	95	23,66	23,66		0,00
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	UAOK		77	57	19	n.a.	1	74%	25%	n.a.	1%	95	9,79	9,63		2,53
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	UGKK		82	39	41	n.a.	2	48%	50%	n.a.	2%	95	10,81	10,82		3,34
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	RGKK		2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	POK		1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	UOK KP		81	36	44	n.a.	1	44%	54%	n.a.	1%	95	10,82	10,85		2,40
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	UOK MP		33	12	20	n.a.	1	36%	61%	n.a.	3%	95	16,41	16,67		5,85
1.3.			Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	allg.		309	168	136	n.a.	5	54%	44%	n.a.	2%	95	5,55	5,53		1,41
1.4.			У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	alle	Hochschule		207	157	41	n.a.	9	76%	20%	n.a.	4%	95	5,83	5,43		2,78
1.4.			У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	alle	Mittelschule		206	165	39	n.a.	2	80%	19%	n.a.	1%	95	5,45	5,35		1,34
1.4.			У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	alle	nicht abgeschlossen		25	22	2	n.a.	1	88%	8%	n.a.	4%	95	12,74	10,63		7,68
1.4.			У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	15-20		88	73	14	n.a.	1	83%	16%	n.a.	1%	95	7,86	7,64		2,21
1.4.			У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	21-30		101	78	21	n.a.	2	77%	21%	n.a.	2%	95	8,18	7,91		2,72
1.4.			У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	31-40		35	27	7	n.a.	1	77%	20%	n.a.	3%	95	13,91	13,25		5,52
1.4.			У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	41-50		33	22	9	n.a.	2	67%	27%	n.a.	6%	95	16,08	15,20		8,14
1.4.			У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	51-60		28	21	6	n.a.	1	75%	21%	n.a.	4%	95	16,04	15,20		6,87
1.4.			У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	>60		19	18	1	n.a.	0	95%	5%	n.a.	0%	95	10,04	10,04		0,00
1.4.			У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	k.A.		5	4	1	n.a.	0	80%	20%	n.a.	0%	95	35,06	35,06		0,00
1.4.			У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	allg.		309	243	59	n.a.	7	79%	19%	n.a.	2%	95	4,57	4,38		1,66

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
1.5.			У теперішній ситуації Церковне питання відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	allg.		138	109	5	24	0	79%	4%	17%	0%	95	6,80	3,12	6,32	0,00
1.5.			У теперішній ситуації Церковне питання відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	andere		8	1	3	4	0	13%	38%	50%	0%	95	22,92	33,55	34,65	0,00
1.5.			У теперішній ситуації Церковне питання відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	RKK		3	2	0	1	0	67%	0%	33%	0%	95	53,34	0,00	53,34	0,00
1.5.			У теперішній ситуації Церковне питання відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	UAOK		9	9	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
1.5.			У теперішній ситуації Церковне питання відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	UGKK		43	35	0	8	0	81%	0%	19%	0%	95	11,63	0,00	11,63	0,00
1.5.			У теперішній ситуації Церковне питання відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	RGKK		9	3	0	6	0	33%	0%	67%	0%	95	30,80	0,00	30,80	0,00
1.5.			У теперішній ситуації Церковне питання відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	POK		2	2	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
1.5.			У теперішній ситуації Церковне питання відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	UOK KP		60	54	1	5	0	90%	2%	8%	0%	95	7,59	3,24	6,99	0,00
1.5.			У теперішній ситуації Церковне питання відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	UOK MP		4	3	0	1	0	75%	0%	25%	0%	95	42,44	0,00	42,44	0,00
1.8.			Чи вживається сучасна українська літературна мова у Вашому храмі? так ні інше:	alle	RKK		17	11	2	1	3	65%	12%	6%	18%	95	22,72	15,32	11,19	18,12
1.8.			Чи вживається сучасна українська літературна мова у Вашому храмі? так ні інше:	alle	UAOK		86	79	5	1	1	92%	6%	1%	1%	95	5,78	4,95	2,27	2,27
1.8.			Чи вживається сучасна українська літературна мова у Вашому храмі? так ні інше:	alle	UGKK		139	114	14	5	6	82%	10%	4%	4%	95	6,38	5,00	3,10	3,38
1.8.			Чи вживається сучасна українська літературна мова у Вашому храмі? так ні інше:	alle	UOK KP		141	121	11	7	2	86%	8%	5%	1%	95	5,76	4,43	3,59	1,95
1.8.			Чи вживається сучасна українська літературна мова у Вашому храмі? так ні інше:	alle	UOK MP		37	11	21	3	2	30%	57%	8%	5%	95	14,73	15,96	8,80	7,29
1.8.			Чи вживається сучасна українська літературна мова у Вашому храмі? так ні інше:	alle	allg.		447	359	54	18	16	80%	12%	4%	4%	95	3,69	3,02	1,82	1,72
2.11.			Чи відомі Вам якісь наукові заклади, що розвивають діяльність в сфері церковної мови? так ні	Laien	allg.		302	49	218	n.a.	35	16%	72%	n.a.	12%	95	4,16	5,05		3,61
2.2.	1.6.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	allg.		0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95				
2.2.	3.10.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	andere		19	18	1	n.a.	0	95%	5%	n.a.	0%	95	10,04	10,04		0,00
2.2.	3.10.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	RKK		14	14	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
2.2.	3.10.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	UAOK		82	58	17	n.a.	7	71%	21%	n.a.	0%	95	9,85	8,77		0,00
2.2.	3.10.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	UGKK		112	98	13	n.a.	1	88%	12%	n.a.	0%	95	6,13	5,93		0,00
2.2.	3.10.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	RGKK		9	6	3	n.a.	0	67%	33%	n.a.	0%	95	30,80	30,80		0,00
2.2.	3.10.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	POK		3	0	2	n.a.	1	0%	67%	n.a.	0%	95	0,00	53,34		0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
2.2.	3.10.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	UOK KP		137	114	19	n.a.	4	83%	14%	n.a.	0%	95	6,26	5,79		0,00
2.2.	3.10.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	UOK MP		13	12	1	n.a.	0	92%	8%	n.a.	0%	95	14,49	14,49		0,00
2.2.	3.10.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	Osten/Süden		16	14	2	n.a.	0	88%	13%	n.a.	0%	95	16,21	16,21		0,00
2.2.	3.10.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	Westen		311	249	50	n.a.	12	80%	16%	n.a.	4%	95	4,44	4,08		2,14
2.2.	3.10.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	Zentrum		62	57	4	n.a.	1	92%	6%	n.a.	2%	95	6,78	6,12		3,14
2.2.	3.10.	2.2.	У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою	alle	allg.		389	320	56	n.a.	13	82%	14%	n.a.	3%	95	3,80	3,49		1,79
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	allg.		447	366	52	n.a.	29	82%	12%	n.a.	6%	95	3,57	2,97		2,28
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	andere		27	24	2	n.a.	1	89%	7%	n.a.	4%	95	11,85	9,88		7,12
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	RKK		17	17	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	UAOK		86	62	17	n.a.	7	72%	20%	n.a.	8%	95	9,48	8,42		5,78
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	UGKK		125	107	13	n.a.	5	86%	10%	n.a.	4%	95	6,15	5,35		3,44
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	RGKK		11	8	1	n.a.	2	73%	9%	n.a.	18%	95	26,32	16,99		22,79
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	POK		3	0	2	n.a.	1	0%	67%	n.a.	33%	95	0,00	53,34		53,34
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	UOK KP		141	118	16	n.a.	7	84%	11%	n.a.	5%	95	6,10	5,24		3,59
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	UOK MP		37	30	1	n.a.	6	81%	3%	n.a.	16%	95	12,62	5,23		11,88
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	Osten		19	16	2	n.a.	1	84%	11%	n.a.	5%	95	16,40	13,80		10,04
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	Westen		352	282	46	n.a.	24	80%	13%	n.a.	7%	95	4,17	3,52		2,63
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	Zentrum		71	64	4	n.a.	3	90%	6%	n.a.	4%	95	6,93	5,36		4,68
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	k.A. Region		1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)																Konfidenzintervall P				
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	(+)	(-)	(+/-)	k.A.
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z
2.2.			У демократичній Україні кожний вірний повинен мати право молитися: (-) державною мовою (+) рідною мовою (k.A.) mehrfach + k.A.	alle	Süden		4	3	0	n.a.	1	75%	0%	n.a.	25%	95	42,44	0,00		42,44
2.5.	3.15.	2.5.	Чи держава повинна вживати заходів для регулювання мовних справ у сфері Церкви? так ні Wie beantworten jene Probanden, die der Aussage „die Kirche kann zum Stimulus der Reukrainisierung jener Ukrainer werden, die unter dem Einfluss des „großen Bruders“ ihre Muttersprache verloren haben“ „positiv“ oder „überwiegend positiv“ (3.15.1. oder 3.15.2.) gegenüberstehen, Frage 2.5.?	alle	allg.		351	156	191	n.a.	4	44%	54%	n.a.	1%	95	5,20	5,21		1,11
2.5.			Чи держава повинна вживати заходів для регулювання мовних справ у сфері Церкви? так ні	alle	allg.		447	174	262	n.a.	11	39%	59%	n.a.	2%	95	4,52	4,57		1,44
2.5.			Чи держава повинна вживати заходів для регулювання мовних справ у сфері Церкви? так ні	alle	andere		27	7	19	n.a.	1	26%	70%	n.a.	4%	95	16,53	17,22		7,12
2.5.			Чи держава повинна вживати заходів для регулювання мовних справ у сфері Церкви? так ні	alle	RKK		17	2	14	n.a.	1	12%	82%	n.a.	6%	95	15,32	18,12		11,19
2.5.			Чи держава повинна вживати заходів для регулювання мовних справ у сфері Церкви? так ні	alle	UAOK		86	48	36	n.a.	2	56%	42%	n.a.	2%	95	10,50	10,43		3,19
2.5.			Чи держава повинна вживати заходів для регулювання мовних справ у сфері Церкви? так ні	alle	UGKK		125	32	91	n.a.	2	26%	73%	n.a.	2%	95	7,65	7,80		2,20
2.5.			Чи держава повинна вживати заходів для регулювання мовних справ у сфері Церкви? так ні	alle	RGKK		3	3	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
2.5.			Чи держава повинна вживати заходів для регулювання мовних справ у сфері Церкви? так ні	alle	POK		11	1	10	n.a.	0	9%	91%	n.a.	0%	95	16,99	16,99		0,00
2.5.			Чи держава повинна вживати заходів для регулювання мовних справ у сфері Церкви? так ні	alle	UOK KP		141	76	62	n.a.	3	54%	44%	n.a.	2%	95	8,23	8,19		2,38
2.5.			Чи держава повинна вживати заходів для регулювання мовних справ у сфері Церкви? так ні	alle	UOK MP		37	5	30	n.a.	2	14%	81%	n.a.	5%	95	11,02	12,62		7,29
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	alle	allg.		447	294	142	n.a.	11	66%	32%	n.a.	2%	95	4,40	4,32		1,44
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Laien	andere		19	11	7	n.a.	1	58%	37%	n.a.	5%	95	22,20	21,69		10,04
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Laien	RKK		14	13	0	n.a.	1	93%	0%	n.a.	7%	95	13,49	0,00		13,49
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Laien	UAOK		77	38	36	n.a.	3	49%	47%	n.a.	4%	95	11,17	11,14		4,32
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Laien	UGKK		82	45	37	n.a.	0	55%	45%	n.a.	0%	95	10,77	10,77		0,00
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Laien	RGKK		2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Laien	POK		1	0	1	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Laien	UOK KP		81	55	24	n.a.	2	68%	30%	n.a.	2%	95	10,17	9,94		3,38
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Laien	UOK MP		33	19	12	n.a.	2	58%	36%	n.a.	6%	95	16,86	16,41		8,14
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Laien	allg.		309	183	117	n.a.	9	59%	38%	n.a.	3%	95	5,48	5,41		1,87
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Theol./Kler.	k.A.		0	0	0	n.a.	0			n.a.		95				
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Theol./Kler.	Osten		4	3	1	n.a.	0	75%	25%	n.a.	0%	95	42,44	42,44		0,00
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Theol./Kler.	Süden		0	0	0	n.a.	0			n.a.		95				
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Theol./Kler.	Westen		116	93	22	n.a.	1	80%	19%	n.a.	1%	95	7,26	7,13		1,68
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Theol./Kler.	Zentrum		18	15	2	n.a.	1	83%	11%	n.a.	6%	95	17,22	14,52		10,58

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Konfidenzintervall P

Frage Nr. 1 (Verknüpfung)														Frage Nr. 2 (Verknüpfung)														Frage														Kategorie														Sub-kategorie 1														Sub-kategorie 2														n=X														absolut														relativ														Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %														Konfidenzintervall P+/-s*z														Konfidenzintervall P+/-s*z														Konfidenzintervall P+/-s*z														Konfidenzintervall P+/-s*z																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
2.6.			Чи маєте Ви доступ до ЗМІ (засобів масової інформації) Церкви? так ні	Theol./Kler.	allg.		138	111	25	n.a.	2	80%	18%	n.a.	1%	95	6,62	6,43																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)														Konfidenzintervall P									
														absolut	relativ					(+)	(-)	(+/)	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/)	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfi- denzinter- vall P+/-s*z	Konfi- denzinter- vall P+/-s*z	Konfi- denzinter- vall P+/-s*z	Konfi- denzinter- vall P+/-s*z			
3.11.	4.21.		3.11. Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні 4.21. Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "каменем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ні важко відповісти ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	RGKK	RGKK (n=0)	0	0	0	n.a.	0				n.a.	95							
3.11.	4.21.		3.11. Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні 4.21. Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "каменем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ні важко відповісти ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%		n.a.	95	0,00	0,00		0,00			
3.11.	4.21.		3.11. Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні 4.21. Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "каменем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ні важко відповісти ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UOK KP	UOK KP (n=31)	31	29	1	n.a.	1	94%	3%		n.a.	95	8,65	6,22		6,22			
3.11.	4.21.		3.11. Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні 4.21. Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "каменем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ні важко відповісти ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UOK MP	UOK MP (n=24)	24	4	18	n.a.	2	17%	75%		n.a.	95	14,91	17,32		11,06			
3.11.	4.21.		3.11. Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні 4.21. Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "каменем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ні важко відповісти ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	allg.	allg. (n=136)	136	112	20	n.a.	4	82%	15%		n.a.	95	6,41	5,95		2,84			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Laien	andere	andere (n=19)	19	16	1	n.a.	2	84%	5%		n.a.	95	16,40	10,04		13,80			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	13	1	n.a.	0	93%	7%		n.a.	95	13,49	13,49		0,00			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	74	1	n.a.	2	96%	1%		n.a.	95	4,32	2,53		3,55			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	80	2	n.a.	0	98%	2%		n.a.	95	3,34	3,34		0,00			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%		n.a.	95	0,00	0,00		0,00			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%		n.a.	95	0,00	0,00		0,00			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	74	5	n.a.	2	91%	6%		n.a.	95	6,12	5,24		3,38			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	9	21	n.a.	3	27%	64%		n.a.	95	15,20	16,41		9,81			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	269	31	n.a.	9	87%	10%		n.a.	95	3,74	3,35		1,87			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	6	2	n.a.	0	75%	25%		n.a.	95	30,01	30,01		0,00			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	3	0	n.a.	0	100%	0%		n.a.	95	0,00	0,00		0,00			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	9	0	n.a.	0	100%	0%		n.a.	95	0,00	0,00		0,00			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	39	4	n.a.	0	91%	9%		n.a.	95	8,68	8,68		0,00			
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	7	2	n.a.	0	78%	22%		n.a.	95	27,16	27,16		0,00			

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Konfidenzintervall P

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	(+)	(-)	(+/-)	k.A.
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	58	1	n.a.	1	97%	2%	n.a.	2%	95	4,54	3,24		3,24
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	2	2	n.a.	0	50%	50%	n.a.	0%	95	49,00	49,00		0,00
3.11.			Чи Церква повинна сприяти запровадженню української мови у Службу Божу? так ні	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	126	11	n.a.	1	91%	8%	n.a.	1%	95	4,70	4,52		1,42
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	andere	andere (n=19)	19	11	1	3	4	58%	5%	16%	21%	95	22,20	10,04	16,40	18,33
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	8	0	4	2	57%	0%	29%	14%	95	25,92	0,00	23,66	18,33
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	61	2	6	8	79%	3%	8%	10%	95	9,06	3,55	5,99	6,82
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	54	2	14	12	66%	2%	17%	15%	95	10,26	3,34	8,14	7,65
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	0	0	2	0	0%	0%	100%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	49	5	17	10	60%	6%	21%	12%	95	10,65	5,24	8,87	7,16
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	0	19	6	8	0%	58%	18%	24%	95	0,00	16,86	13,16	14,62
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	184	29	52	44	60%	9%	17%	14%	95	5,47	3,25	4,17	3,90
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	3	0	4	1	38%	0%	50%	13%	95	33,55	0,00	34,65	22,92
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	2	0	1	0	67%	0%	33%	0%	95	53,34	0,00	53,34	0,00
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	9	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	20	8	9	6	47%	19%	21%	14%	95	14,91	11,63	12,16	10,36
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	1	2	4	2	11%	22%	44%	22%	95	20,53	27,16	32,46	27,16
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	42	1	14	3	70%	2%	23%	5%	95	11,60	3,24	10,70	5,51
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=k.A.) ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	0	4	0	0	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
3.12.			Чи Ваша Церква активно сприяє запровадженню української мови? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.) ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	79	15	32	12	57%	11%	23%	9%	95	8,25	5,19	7,04	4,70
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Laien	andere	andere (n=19)	19	18	0	n.a.	1	95%	0%	n.a.	5%	95	10,04	0,00		10,04
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	14	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	74	2	n.a.	1	96%	3%	n.a.	1%	95	4,32	3,55		2,53
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	78	4	n.a.	0	95%	5%	n.a.	0%	95	4,66	4,66		0,00
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	79	1	n.a.	1	98%	1%	n.a.	1%	95	3,38	2,40		2,40
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	15	14	n.a.	4	45%	42%	n.a.	12%	95	16,99	16,86		11,14
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	281	21	n.a.	7	91%	7%	n.a.	2%	95	3,20	2,81		1,66
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	7	1	n.a.	0	88%	13%	n.a.	0%	95	22,92	22,92		0,00
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	3	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	9	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	39	4	n.a.	0	91%	9%	n.a.	0%	95	8,68	8,68		0,00
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	6	3	n.a.	0	67%	33%	n.a.	0%	95	30,80	30,80		0,00
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	60	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	3	1	n.a.	0	75%	25%	n.a.	0%	95	42,44	42,44		0,00
3.13.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні української мови під час виховання майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	129	9	n.a.	0	93%	7%	n.a.	0%	95	4,12	4,12		0,00
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	2	0	1	5	25%	0%	13%	63%	95	30,01	0,00	22,92	33,55

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	2	0	1	0	67%	0%	33%	0%	95	53,34	0,00	53,34	0,00
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	3	1	1	4	33%	11%	11%	44%	95	30,80	20,53	20,53	32,46
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	4	9	11	19	9%	21%	26%	44%	95	8,68	12,16	13,04	14,84
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	1	0	4	4	11%	0%	44%	44%	95	20,53	0,00	32,46	32,46
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	0	2	0	0	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	7	17	24	12	12%	28%	40%	20%	95	8,12	11,40	12,40	10,12
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	1	1	0	2	25%	25%	0%	50%	95	42,44	42,44	0,00	49,00
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	20	30	42	46	14%	22%	30%	33%	95	5,87	6,88	7,68	7,87
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Laien	andere	andere (n=19)	19	3	1	4	11	16%	5%	21%	58%	95	16,40	10,04	18,33	22,20
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	2	1	5	6	14%	7%	36%	43%	95	18,33	13,49	25,10	25,92
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	6	32	16	23	8%	42%	21%	30%	95	5,99	11,01	9,06	10,22
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	9	13	19	41	11%	16%	23%	50%	95	6,77	7,91	9,13	10,82
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	0	0	1	1	0%	0%	50%	50%	95	0,00	0,00	69,30	69,30
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Laien	POK	POK (n=1)	1	0	1	0	0	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	5	18	19	39	6%	22%	23%	48%	95	5,24	9,05	9,23	10,88
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	8	0	8	17	24%	0%	24%	52%	95	14,62	0,00	14,62	17,05
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	33	66	72	138	11%	21%	23%	45%	95	3,44	4,57	4,71	5,54
3.14.			Чи "інші" Церкви активно сприяють українській мові? так більш-менш ні важко відповісти (=к.А.)	Philologen	allg.	allg. (n=0)	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95				
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	andere		19	12	6	n.a.	1	63%	32%	n.a.	5%	95	21,69	20,90		10,04
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	RKK		14	5	8	n.a.	1	36%	57%	n.a.	7%	95	25,10	25,92		13,49
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	UAOK		77	50	18	n.a.	9	65%	23%	n.a.	12%	95	10,66	9,45		7,18
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	UGKK		82	39	39	n.a.	4	48%	48%	n.a.	5%	95	10,81	10,81		4,66
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	RGKK		2	1	1	n.a.	0	50%	50%	n.a.	0%	95	69,30	69,30		0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
																	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	POK		1	0	1	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	UOK KP		81	59	19	n.a.	3	73%	23%	n.a.	4%	95	9,69	9,23		4,11
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	UOK MP		33	12	18	n.a.	3	36%	55%	n.a.	9%	95	16,41	16,99		9,81
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	allq.		309	178	110	n.a.	21	58%	36%	n.a.	7%	95	5,51	5,34		2,81
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	UAOK	Hochschule	24	16	3	n.a.	5	67%	13%	n.a.	21%	95	18,86	13,23		16,25
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	UAOK	Mittelschule	39	24	12	n.a.	3	62%	31%	n.a.	8%	95	15,27	14,49		8,36
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	UGKK	Hochschule	35	19	13	n.a.	3	54%	37%	n.a.	9%	95	16,50	16,01		9,27
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	UGKK	Mittelschule	45	20	24	n.a.	1	44%	53%	n.a.	2%	95	14,52	14,58		4,31
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	UOK KP	Hochschule	39	30	7	n.a.	2	77%	18%	n.a.	5%	95	13,22	12,04		6,92
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Laien	UOK KP	Mittelschule	37	26	10	n.a.	1	70%	27%	n.a.	3%	95	14,73	14,31		5,23
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Theol./Kler.	UAOK	Hochschule	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Theol./Kler.	UAOK	Mittelschule	6	2	4	n.a.	0	33%	67%	n.a.	0%	95	37,72	37,72		0,00
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Theol./Kler.	UGKK	Hochschule	27	17	10	n.a.	0	63%	37%	n.a.	0%	95	18,22	18,22		0,00
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Theol./Kler.	UGKK	Mittelschule	16	11	5	n.a.	0	69%	31%	n.a.	0%	95	22,71	22,71		0,00
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Theol./Kler.	UOK KP	Hochschule	34	24	8	n.a.	2	71%	24%	n.a.	6%	95	15,32	14,26		7,91
3.2.			Чи змогли Ви помітити зміни в уживанні мови Вашої Церкви (наприклад, запровадження української мови) у ході трансформації політичної системи в Україні? так ні	Theol./Kler.	UOK KP	Mittelschule	21	13	8	n.a.	0	62%	38%	n.a.	0%	95	20,77	20,77		0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Laien	andere		19	11	5	n.a.	3	58%	26%	n.a.	16%	95	22,20	19,80		16,40
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Laien	RKK		14	2	12	n.a.	0	14%	86%	n.a.	0%	95	18,33	18,33		0,00
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Laien	UAOK		77	58	18	n.a.	1	75%	23%	n.a.	1%	95	9,63	9,45		2,53
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Laien	UGKK		82	63	17	n.a.	2	77%	21%	n.a.	2%	95	9,13	8,77		3,34
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Laien	RGKK		2	0	2	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Laien	POK		1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Laien	UOK KP		81	54	27	n.a.	0	67%	33%	n.a.	0%	95	10,27	10,27		0,00
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Laien	UOK MP		33	0	30	n.a.	3	0%	91%	n.a.	9%	95	0,00	9,81		9,81
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Theol./Kler.	andere		8	1	7	n.a.	0	13%	88%	n.a.	0%	95	22,92	22,92		0,00
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Theol./Kler.	RKK		3	0	3	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Theol./Kler.	UAOK		9	9	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Theol./Kler.	UGKK		43	14	28	n.a.	1	33%	65%	n.a.	2%	95	14,01	14,25		4,50
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Theol./Kler.	RGKK		9	0	9	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Theol./Kler.	POK		2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Theol./Kler.	UOK KP		60	49	11	n.a.	0	82%	18%	n.a.	0%	95	9,79	9,79		0,00
3.5.			Чи вживається українська мова у Вашій Церкві як єдина богослужбова мова? так ні	Theol./Kler.	UOK MP		4	0	4	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Theol./Kler.	andere		8	6	2	n.a.	0	75%	25%	n.a.	0%	95	30,01	30,01		0,00
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Theol./Kler.	RKK		3	2	1	n.a.	0	67%	33%	n.a.	0%	95	53,34	53,34		0,00
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Theol./Kler.	UAOK		9	8	1	n.a.	0	89%	11%	n.a.	0%	95	20,53	20,53		0,00
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Theol./Kler.	UGKK		43	27	14	n.a.	2	63%	33%	n.a.	5%	95	14,45	14,01		6,29
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Theol./Kler.	RGKK		9	4	4	n.a.	1	44%	44%	n.a.	11%	95	32,46	32,46		20,53
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Theol./Kler.	POK		2	0	2	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Theol./Kler.	UOK KP		60	41	16	n.a.	3	68%	27%	n.a.	5%	95	11,77	11,19		5,51
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Theol./Kler.	UOK MP		4	0	4	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Theol./Kler.	allg.		138	88	44	n.a.	6	64%	32%	n.a.	4%	95	8,02	7,78		3,40
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Laien	andere		19	10	5	n.a.	4	53%	26%	n.a.	21%	95	22,45	19,80		18,33
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Laien	RKK		14	10	1	n.a.	3	71%	7%	n.a.	21%	95	23,66	13,49		21,49
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Laien	UAOK		77	44	31	n.a.	2	57%	40%	n.a.	3%	95	11,05	10,95		3,55
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Laien	UGKK		82	64	15	n.a.	3	78%	18%	n.a.	4%	95	8,96	8,37		4,06

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Laien	RGKK		2	1	0	n.a.	1	50%	0%	n.a.	50%	95	69,30	0,00		69,30
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Laien	POK		1	0	1	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Laien	UOK KP		81	59	21	n.a.	1	73%	26%	n.a.	1%	95	9,69	9,54		2,40
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Laien	UOK MP		33	2	27	n.a.	4	6%	82%	n.a.	12%	95	8,14	13,16		11,14
3.6.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову сучасною літературною мовою? так ні	Laien	allg.		309	190	101	n.a.	18	61%	33%	n.a.	6%	95	5,43	5,23		2,61
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	allg.		243	213	11	13	6	88%	5%	5%	2%	95	4,14	2,61	2,83	1,95
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	andere		12	11	0	1	0	92%	0%	8%	0%	95	15,64	0,00	15,64	0,00
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	RKK		8	7	0	1	0	88%	0%	13%	0%	95	22,92	0,00	22,92	0,00
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	UAOK		66	63	2	0	1	95%	3%	0%	2%	95	5,03	4,14	0,00	2,95
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	UGKK		68	60	1	4	3	88%	1%	6%	4%	95	7,66	2,86	5,59	4,88
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	RGKK		2	2	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	POK		1	1	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	UOK KP		67	62	1	3	1	93%	1%	4%	1%	95	6,29	2,90	4,95	2,90
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Laien	UOK MP		19	7	7	4	1	37%	37%	21%	5%	95	21,69	21,69	18,33	10,04
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Theol./Kler.	andere		8	6	2	0	0	75%	25%	0%	0%	95	30,01	30,01	0,00	0,00
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Theol./Kler.	RKK		3	3	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Theol./Kler.	UAOK		9	9	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Theol./Kler.	UGKK		43	39	4	0	0	91%	9%	0%	0%	95	8,68	8,68	0,00	0,00
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Theol./Kler.	RGKK		9	7	1	1	0	78%	11%	11%	0%	95	27,16	20,53	20,53	0,00
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Theol./Kler.	POK		2	2	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Theol./Kler.	UOK KP		60	54	3	2	1	90%	5%	3%	2%	95	7,59	5,51	4,54	3,24
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Theol./Kler.	UOK MP		4	0	3	1	0	0%	75%	25%	0%	95	0,00	42,44	42,44	0,00
3.7.	3.7.	1.4.	3.7. Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні 1.4. У Вашому (як вірного) релігійному житті мовні питання: важливі без особливого значення	Theol./Kler.	allg.		138	120	13	4	1	87%	9%	3%	1%	95	5,62	4,87	2,80	1,42
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien	allg.		309	253	27	22	7	82%	9%	7%	2%	95	4,30	3,15	2,87	1,66
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien	andere		19	17	1	1	0	89%	5%	5%	0%	95	13,80	10,04	10,04	0,00
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien	RKK		14	12	0	2	0	86%	0%	14%	0%	95	18,33	0,00	18,33	0,00
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien	UAOK		77	72	3	1	1	94%	4%	1%	1%	95	5,50	4,32	2,53	2,53
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien	UGKK		82	70	4	5	3	85%	5%	6%	4%	95	7,65	4,66	5,18	4,06
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien	RGKK		2	2	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien	POK		1	1	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien	UOK KP		81	71	2	7	1	88%	2%	9%	1%	95	7,16	3,38	6,12	2,40
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien	UOK MP		33	8	17	6	2	24%	52%	18%	6%	95	14,62	17,05	13,16	8,14
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien gläubig	allg.		155	136	9	7	3	88%	6%	5%	2%	95	5,16	3,68	3,27	2,17
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien gläubig	andere		11	10	0	1	0	91%	0%	9%	0%	95	16,99	0,00	16,99	0,00
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien gläubig	RKK		10	8	0	2	0	80%	0%	20%	0%	95	24,79	0,00	24,79	0,00
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien gläubig	UAOK		52	51	1	0	0	98%	2%	0%	0%	95	3,73	3,73	0,00	0,00
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien gläubig	UGKK		36	31	2	1	2	86%	6%	3%	6%	95	11,30	7,48	5,37	7,48
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien gläubig	RGKK		2	2	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien gläubig	POK		1	1	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien gläubig	UOK KP		33	31	0	1	1	94%	0%	3%	3%	95	8,14	0,00	5,85	5,85

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
3.7.			Чи має українська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні Інша відповідь:	Laien gläubig	UOK MP		10	2	6	2	0	20%	60%	20%	0%	95	24,79	30,36	24,79	0,00
3.8.	3.8.	1.3.	1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так 3.8. Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Laien	andere	andere (n=11)	11	7	3	n.a.	1	64%	27%	n.a.	9%	95	28,43	26,32		16,99
3.8.	3.8.	1.3.	1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так 3.8. Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Laien	RKK	RKK (n=10)	10	5	1	n.a.	4	50%	10%	n.a.	40%	95	30,99	18,59		30,36
3.8.	3.8.	1.3.	1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так 3.8. Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Laien	UAOK	UAOK (n=57)	57	49	4	n.a.	4	86%	7%	n.a.	7%	95	9,02	6,63		6,63
3.8.	3.8.	1.3.	1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так 3.8. Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Laien	UGKK	UGKK (n=39)	39	30	8	n.a.	1	77%	21%	n.a.	3%	95	13,22	12,67		4,96
3.8.	3.8.	1.3.	1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так 3.8. Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	1	0	n.a.	1	50%	0%	n.a.	50%	95	69,30	0,00		69,30
3.8.	3.8.	1.3.	1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так 3.8. Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.8.	3.8.	1.3.	1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так 3.8. Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Laien	UOK KP	UOK KP (n=36)	36	30	6	n.a.	0	83%	17%	n.a.	0%	95	12,17	12,17		0,00
3.8.	3.8.	1.3.	1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так 3.8. Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Laien	UOK MP	UOK MP (n=12)	12	2	8	n.a.	2	17%	67%	n.a.	17%	95	21,09	26,67		21,09
3.8.	3.8.	1.3.	1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так 3.8. Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Laien	allg.	allg. (n=168)	168	125	30	n.a.	13	74%	18%	n.a.	8%	95	6,60	5,79		4,04
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Philologen	allg.	allg. (n=0)	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95				
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	6	0	n.a.	2	75%	0%	n.a.	25%	95	30,01	0,00		30,01
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	1	2	n.a.	0	33%	67%	n.a.	0%	95	53,34	53,34		0,00
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	9	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	30	10	n.a.	3	70%	23%	n.a.	7%	95	13,73	12,63		7,61
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	6	2	n.a.	1	67%	22%	n.a.	11%	95	30,80	27,16		20,53
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ☐ ні ☐	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	48	9	n.a.	3	80%	15%	n.a.	5%	95	10,12	9,04		5,51
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ☐ ні ☐	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	1	3	n.a.	0	25%	75%	n.a.	0%	95	42,44	42,44		0,00
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ☐ ні ☐	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	103	26	n.a.	9	75%	19%	n.a.	7%	95	7,26	6,52		4,12
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ☐ ні ☐	Laien	andere	andere (n=19)	19	9	6	n.a.	4	47%	32%	n.a.	21%	95	22,45	20,90		18,33
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ☐ ні ☐	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	7	3	n.a.	4	50%	21%	n.a.	29%	95	26,19	21,49		23,66
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ☐ ні ☐	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	56	14	n.a.	7	73%	18%	n.a.	9%	95	9,95	8,61		6,42
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ☐ ні ☐	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	44	34	n.a.	4	54%	41%	n.a.	5%	95	10,79	10,66		4,66
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ☐ ні ☐	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	1	0	n.a.	1	50%	0%	n.a.	50%	95	69,30	0,00		69,30
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ☐ ні ☐	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ☐ ні ☐	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	54	23	n.a.	4	67%	28%	n.a.	5%	95	10,27	9,82		4,72
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ☐ ні ☐	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	4	24	n.a.	5	12%	73%	n.a.	15%	95	11,14	15,20		12,23
3.8.			Чи отці душпастирі пояснюють (пояснили) вірним рівновартісність української мови для літургичного вживання? так ☐ ні ☐	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	176	104	n.a.	29	57%	34%	n.a.	9%	95	5,52	5,27		3,25
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. повільні ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	1	1	2	4	13%	13%	25%	50%	95	22,92	22,92	30,01	34,65
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. повільні ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	2	0	1	0	67%	0%	33%	0%	95	53,34	0,00	53,34	0,00
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. повільні ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	1	1	7	0	11%	11%	78%	0%	95	20,53	20,53	27,16	0,00
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. повільні ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	6	3	34	0	14%	7%	79%	0%	95	10,36	7,61	12,16	0,00
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. повільні ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	1	2	6	0	11%	22%	67%	0%	95	20,53	27,16	30,80	0,00
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. повільні ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	0	0	1	1	0%	0%	50%	50%	95	0,00	0,00	69,30	69,30
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. повільні ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	22	2	35	1	37%	3%	58%	2%	95	12,19	4,54	12,47	3,24

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	0	3	1	0	0%	75%	25%	0%	95	0,00	42,44	42,44	0,00
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	33	12	87	6	24%	9%	63%	4%	95	7,12	4,70	8,05	3,40
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐ ☐ ☐ ☐	Philologen	allg.	allg. (n=0)	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95				
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	andere	andere (n=19)	19	6	2	8	3	32%	11%	42%	16%	95	20,90	13,80	22,20	16,40
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	2	0	9	3	14%	0%	64%	21%	95	18,33	0,00	25,10	21,49
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	27	4	43	3	35%	5%	56%	4%	95	10,66	4,96	11,09	4,32
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	32	6	39	5	39%	7%	48%	6%	95	10,56	5,64	10,81	5,18
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	0	0	2	0	0%	0%	100%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	POK	POK (n=1)	1	0	0	0	1	0%	0%	0%	100%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	16	5	55	5	20%	6%	68%	6%	95	8,67	5,24	10,17	5,24
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	5	16	9	3	15%	48%	27%	9%	95	12,23	17,05	15,20	9,81
4.1.			Ви оцінюєте темпи переходу з церковнослов'янської мови як мови богослужіння на українську як: швидкі ☐ повільні ☐ ☐ ☐ Перехід ще не здійснювався. ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	88	33	165	23	28%	11%	53%	7%	95	5,03	3,44	5,56	2,93
4.11.	4.11.	4.10.4.	Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ☐ ні ☐ інше ☐	alle	andere	andere (n=4)	4	1	3	0	0	25%	75%	0%	0%	95	42,44	42,44	0,00	0,00
4.11.	4.11.	4.10.4.	Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ☐ ні ☐ інше ☐	alle	RKK	RKK (n=2)	2	2	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.11.	4.11.	4.10.4.	Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ☐ ні ☐ інше ☐	alle	UAOK	UAOK (n=40)	40	36	0	0	4	90%	0%	0%	10%	95	9,30	0,00	0,00	9,30
4.11.	4.11.	4.10.4.	Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ☐ ні ☐ інше ☐	alle	UGKK	UGKK (n=33)	33	31	1	0	1	94%	3%	0%	3%	95	8,14	5,85	0,00	5,85
4.11.	4.11.	4.10.4.	Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ☐ ні ☐ інше ☐	alle	RGKK	RGKK (n=7)	7	7	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.11.	4.11.	4.10.4.	Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ☐ ні ☐ інше ☐	alle	POK	POK (n=0)	0	0	0	0	0			0%		95				
4.11.	4.11.	4.10.4.	Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ☐ ні ☐ інше ☐	alle	UOK KP	UOK KP (n=65)	65	65	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)															Konfidenzintervall P					
							absolut				relativ					(+)	(-)	(+/-)	k.A.	
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*
4.11.	4.11.	4.10.4.	Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	alle	UOK MP	UOK MP (n=13)	13	13	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.11.	4.11.	4.10.4.	Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	alle	allg.	allg. (n=164)	164	155	4	0	5	95%	2%	0%	3%	95	3,49	2,36	0,00	2,63
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	1	4	n.a.	3	13%	50%	n.a.	38%	95	22,92	34,65		33,55
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	3	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	9	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	39	2	n.a.	2	91%	5%	n.a.	5%	95	8,68	6,29		6,29
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	8	1	n.a.	0	89%	11%	n.a.	0%	95	20,53	20,53		0,00
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	59	1	n.a.	0	98%	2%	n.a.	0%	95	3,24	3,24		0,00
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	3	0	n.a.	1	75%	0%	n.a.	25%	95	42,44	0,00		42,44
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	124	8	n.a.	6	90%	6%	n.a.	4%	95	5,04	3,90		3,40
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Laien	andere	andere (n=19)	19	8	8	n.a.	3	42%	42%	n.a.	16%	95	22,20	22,20		16,40
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	8	3	n.a.	3	57%	21%	n.a.	21%	95	25,92	21,49		21,49
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	67	2	n.a.	8	87%	3%	n.a.	10%	95	7,51	3,55		6,82
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	69	9	n.a.	4	84%	11%	n.a.	5%	95	7,91	6,77		4,66
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	62	16	n.a.	3	77%	20%	n.a.	4%	95	9,23	8,67		4,11
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	27	4	n.a.	2	82%	12%	n.a.	6%	95	13,16	11,14		8,14

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Konfidenzintervall P

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	(+)	(-)	(+/-)	k.A.
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	244	42	n.a.	23	79%	14%	n.a.	7%	95	4,54	3,82		2,93
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	alle	andere	andere (n=27)	27	9	12	n.a.	6	33%	44%	n.a.	22%	95	17,78	18,74		15,68
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	alle	RKK	RKK (n=17)	17	11	3	n.a.	3	65%	18%	n.a.	18%	95	22,72	18,12		18,12
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	alle	UAOK	UAOK (n=86)	86	76	2	n.a.	8	88%	2%	n.a.	9%	95	6,78	3,19		6,14
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	alle	UGKK	UGKK (n=125)	125	108	11	n.a.	6	86%	9%	n.a.	5%	95	6,01	4,97		3,75
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	alle	RGKK	RGKK (n=11)	11	10	1	n.a.	0	91%	9%	n.a.	0%	95	16,99	16,99		0,00
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	alle	POK	POK (n=3)	3	3	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	alle	UOK KP	UOK KP (n=141)	141	121	17	n.a.	3	86%	12%	n.a.	2%	95	5,76	5,37		2,38
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	alle	UOK MP	UOK MP (n=37)	37	30	4	n.a.	3	81%	11%	n.a.	8%	95	12,62	10,01		8,80
4.11.			Чи повинен існувати єдиний варіант літургійних текстів, перекладу Біблії для всіх українських Церков? так ні інше	alle	allg.	allg. (n=447)	447	368	50	n.a.	29	82%	11%	n.a.	6%	95	3,54	2,92		2,28
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	6	0	n.a.	2	75%	0%	n.a.	25%	95	30,01	0,00		30,01
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	3	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	7	2	n.a.	0	78%	22%	n.a.	0%	95	27,16	27,16		0,00
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	36	5	n.a.	2	84%	12%	n.a.	5%	95	11,03	9,58		6,29
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	7	2	n.a.	0	78%	22%	n.a.	0%	95	27,16	27,16		0,00
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	0	2	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	48	11	n.a.	1	80%	18%	n.a.	2%	95	10,12	9,79		3,24
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	2	2	n.a.	0	50%	50%	n.a.	0%	95	49,00	49,00		0,00
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	109	24	n.a.	5	79%	17%	n.a.	4%	95	6,80	6,32		3,12
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Laien	andere	andere (n=19)	19	12	2	n.a.	5	63%	11%	n.a.	26%	95	21,69	13,80		19,80
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	8	1	n.a.	5	57%	7%	n.a.	36%	95	25,92	13,49		25,10
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	65	7	n.a.	5	84%	9%	n.a.	6%	95	8,10	6,42		5,50
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	62	19	n.a.	1	76%	23%	n.a.	1%	95	9,29	9,13		2,38
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Laien	POK	POK (n=1)	1	0	1	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	66	11	n.a.	4	81%	14%	n.a.	5%	95	8,46	7,46		4,72
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	16	13	n.a.	4	48%	39%	n.a.	12%	95	17,05	16,67		11,14
4.14.			Чи вважаєте Ви, що дедалі більше вірних має проблеми з розумінням церковнослов'янської мови? так ні	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	231	54	n.a.	24	75%	17%	n.a.	8%	95	4,84	4,23		2,98
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Laien	andere	andere (n=19)	19	3	2	9	5	16%	11%	47%	26%	95	16,40	13,80	22,45	19,80
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	1	1	6	6	7%	7%	43%	43%	95	13,49	13,49	25,92	25,92
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	48	4	20	5	62%	5%	26%	6%	95	10,82	4,96	9,79	5,50
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	23	7	45	7	28%	9%	55%	9%	95	9,72	6,05	10,77	6,05
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	0	0	2	0	0%	0%	100%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Laien	POK	POK (n=1)	1	0	1	0	0	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	15	19	44	3	19%	23%	54%	4%	95	8,46	9,23	10,85	4,11
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	9	3	20	1	27%	9%	61%	3%	95	15,20	9,81	16,67	5,85
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	99	37	146	27	32%	12%	47%	9%	95	5,20	3,62	5,57	3,15
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	2	0	0	6	25%	0%	0%	75%	95	30,01	0,00	0,00	30,01
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	1	0	2	0	33%	0%	67%	0%	95	53,34	0,00	53,34	0,00
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	3	3	3	0	33%	33%	33%	0%	95	30,80	30,80	30,80	0,00
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	9	12	20	2	21%	28%	47%	5%	95	12,16	13,41	14,91	6,29
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	4	0	5	0	44%	0%	56%	0%	95	32,46	0,00	32,46	0,00
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	0	2	0	0	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	10	12	34	4	17%	20%	57%	7%	95	9,43	10,12	12,54	6,31
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	1	0	3	0	25%	0%	75%	0%	95	42,44	0,00	42,44	0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
4.16.			Чи, на Вашу думку, допоміжні переклади церковнослов'янських текстів є дуже зручними? так більш-менш ні	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	30	29	67	12	22%	21%	49%	9%	95	6,88	6,80	8,34	4,70
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Laien	andere	andere (n=19)	19	2	13	n.a.	4	11%	68%	n.a.	21%	95	13,80	20,90		18,33
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	0	10	n.a.	4	0%	71%	n.a.	29%	95	0,00	23,66		23,66
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	20	53	n.a.	4	26%	69%	n.a.	5%	95	9,79	10,35		4,96
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	12	68	n.a.	2	15%	83%	n.a.	2%	95	7,65	8,14		3,34
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	0	2	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	23	52	n.a.	6	28%	64%	n.a.	7%	95	9,82	10,44		5,70
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	25	6	n.a.	2	76%	18%	n.a.	6%	95	14,62	13,16		8,14
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	83	204	n.a.	22	27%	66%	n.a.	7%	95	4,94	5,28		2,87
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	1	2	n.a.	5	13%	25%	n.a.	63%	95	22,92	30,01		33,55
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	1	2	n.a.	0	33%	67%	n.a.	0%	95	53,34	53,34		0,00
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	1	8	n.a.	0	11%	89%	n.a.	0%	95	20,53	20,53		0,00
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	9	29	n.a.	5	21%	67%	n.a.	12%	95	12,16	14,01		9,58
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	4	4	n.a.	1	44%	44%	n.a.	11%	95	32,46	32,46		20,53
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	23	36	n.a.	1	38%	60%	n.a.	2%	95	12,30	12,40		3,24
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	3	1	n.a.	0	75%	25%	n.a.	0%	95	42,44	42,44		0,00
4.17.	4.17.	1.1.	Чи вважаєте Ви, що церковнослов'янська мова є більш придатною для богослужіння? так ні	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	44	82	n.a.	12	32%	59%	n.a.	9%	95	7,78	8,19		4,70
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Laien	andere	andere (n=19)	19	10	7	n.a.	2	53%	37%	n.a.	11%	95	22,45	21,69		13,80
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	5	5	n.a.	4	36%	36%	n.a.	29%	95	25,10	25,10		23,66
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	29	42	n.a.	6	38%	55%	n.a.	8%	95	10,82	11,12		5,99
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	28	50	n.a.	4	34%	61%	n.a.	5%	95	10,26	10,56		4,66
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Konfidenzintervall P

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	(+)	(-)	(+/-)	k.A.
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	40	36	n.a.	5	49%	44%	n.a.	6%	95	10,89	10,82		5,24
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	26	6	n.a.	1	79%	18%	n.a.	3%	95	13,95	13,16		5,85
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	141	146	n.a.	22	46%	47%	n.a.	7%	95	5,55	5,57		2,87
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	0	3	n.a.	5	0%	38%	n.a.	63%	95	0,00	33,55		33,55
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	2	1	n.a.	0	67%	33%	n.a.	0%	95	53,34	53,34		0,00
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	4	5	n.a.	0	44%	56%	n.a.	0%	95	32,46	32,46		0,00
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	29	13	n.a.	1	67%	30%	n.a.	2%	95	14,01	13,73		4,50
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	6	2	n.a.	1	67%	22%	n.a.	11%	95	30,80	27,16		20,53
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	38	22	n.a.	0	63%	37%	n.a.	0%	95	12,19	12,19		0,00
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	4	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.18.			Чи варто сприяти тому, аби вірні мали більше можливостей вивчати церковнослов'янську мову? так ні	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	85	46	n.a.	7	62%	33%	n.a.	5%	95	8,11	7,87		3,66
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так частково ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	2	2	1	3	25%	25%	13%	38%	95	30,01	30,01	22,92	33,55
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так частково ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	2	1	0	0	67%	33%	0%	0%	95	53,34	53,34	0,00	0,00
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так частково ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	6	0	2	1	67%	0%	22%	11%	95	30,80	0,00	27,16	20,53
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так частково ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	25	6	12	0	58%	14%	28%	0%	95	14,75	10,36	13,41	0,00
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так частково ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	3	2	4	0	33%	22%	44%	0%	95	30,80	27,16	32,46	0,00
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так частково ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	0	2	0	0	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так частково ні	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	37	4	18	1	62%	7%	30%	2%	95	12,30	6,31	11,60	3,24

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)																Konfidenzintervall P				
								absolut				relativ					(+)	(-)	(+/-)	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpf ung)	Frage Nr. 2 (Verknüpf ung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так ні частково	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	1	3	0	0	25%	75%	0%	0%	95	42,44	42,44	0,00	0,00
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так ні частково	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	76	20	37	5	55%	14%	27%	4%	95	8,30	5,87	7,39	3,12
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так ні частково	Philologen	allg.	allg. (n=0)	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95				
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так ні частково	Laien	andere	andere (n=19)	19	8	2	7	2	42%	11%	37%	11%	95	22,20	13,80	21,69	13,80
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так ні частково	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	6	1	4	3	43%	7%	29%	21%	95	25,92	13,49	23,66	21,49
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так ні частково	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	40	17	16	4	52%	22%	21%	5%	95	11,16	9,26	9,06	4,96
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так ні частково	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	58	3	19	2	71%	4%	23%	2%	95	9,85	4,06	9,13	3,34
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так ні частково	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	1	0	1	0	50%	0%	50%	0%	95	69,30	0,00	69,30	0,00
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так ні частково	Laien	POK	POK (n=1)	1	0	1	0	0	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так ні частково	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	44	3	30	4	54%	4%	37%	5%	95	10,85	4,11	10,52	4,72
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так ні частково	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	1	19	11	2	3%	58%	33%	6%	95	5,85	16,86	16,08	8,14
4.19.			Чи доцільно замінити церковнослов'янську мову (як незрозумілу) сучасною укр. літ. мовою? так ні частково	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	158	46	88	17	51%	15%	28%	6%	95	5,57	3,97	5,03	2,54
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто неневісна")? так ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	2	2	n.a.	4	25%	25%	n.a.	50%	95	30,01	30,01		34,65
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто неневісна")? так ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	3	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто неневісна")? так ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	4	5	n.a.	0	44%	56%	n.a.	0%	95	32,46	32,46		0,00
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто неневісна")? так ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	16	25	n.a.	2	37%	58%	n.a.	5%	95	14,45	14,75		6,29

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)																Konfidenzintervall P				
								absolut				relativ					(+)	(-)	(+/-)	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpf ung)	Frage Nr. 2 (Verknüpf ung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	1	7	n.a.	1	11%	78%	n.a.	11%	95	20,53	27,16		20,53
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	0	2	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	12	45	n.a.	3	20%	75%	n.a.	5%	95	10,12	10,96		5,51
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	0	4	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	38	90	n.a.	10	28%	65%	n.a.	7%	95	7,45	7,95		4,33
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Laien	andere	andere (n=19)	19	6	8	n.a.	5	32%	42%	n.a.	26%	95	20,90	22,20		19,80
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	8	1	n.a.	5	57%	7%	n.a.	36%	95	25,92	13,49		25,10
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	28	45	n.a.	4	36%	58%	n.a.	5%	95	10,74	11,01		4,96
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	47	33	n.a.	2	57%	40%	n.a.	2%	95	10,71	10,61		3,34
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	0	2	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.20.			Чи належить замінювати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Laien	POK	POK (n=1)	1	0	1	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)															Konfidenzintervall P					
								absolut				relativ				(+)	(-)	(+/-)	k.A.	
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpf ung)	Frage Nr. 2 (Verknüpf ung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfi- denz- intervall P+/-s+z	Konfi- denz- intervall P+/-s+z	Konfi- denz- intervall P+/-s+z	Konfi- denz- intervall P+/-s+z
			Чи належить заміновати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	35	40	n.a.	6	43%	49%	n.a.	7%	95	10,79	10,89		5,70
4.20.			Чи належить заміновати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	5	22	n.a.	6	15%	67%	n.a.	18%	95	12,23	16,08		13,16
4.20.			Чи належить заміновати в сучасних українських перекладах богослужбових текстів українізовані церковнослов'янські слова (наприклад: "Невісто невенісна")? так ні	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	129	152	n.a.	28	42%	49%	n.a.	9%	95	5,50	5,57		3,20
4.22.			4.22. Чи деформується українська сакральна мова заміною церковнослов'янських елементів українськими ? так ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	1	1	n.a.	6	13%	13%	n.a.	75%	95	22,92	22,92		30,01
4.22.			4.22. Чи деформується українська сакральна мова заміною церковнослов'янських елементів українськими ? так ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	2	1	n.a.	0	67%	33%	n.a.	0%	95	53,34	53,34		0,00
4.22.			4.22. Чи деформується українська сакральна мова заміною церковнослов'янських елементів українськими ? так ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	3	6	n.a.	0	33%	67%	n.a.	0%	95	30,80	30,80		0,00
4.22.			4.22. Чи деформується українська сакральна мова заміною церковнослов'янських елементів українськими ? так ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	16	23	n.a.	4	37%	53%	n.a.	9%	95	14,45	14,91		8,68
4.22.			4.22. Чи деформується українська сакральна мова заміною церковнослов'янських елементів українськими ? так ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	4	5	n.a.	0	44%	56%	n.a.	0%	95	32,46	32,46		0,00
4.22.			4.22. Чи деформується українська сакральна мова заміною церковнослов'янських елементів українськими ? так ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.22.			4.22. Чи деформується українська сакральна мова заміною церковнослов'янських елементів українськими ? так ні	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	20	34	n.a.	6	33%	57%	n.a.	10%	95	11,93	12,54		7,59
4.22.			4.22. Чи деформується українська сакральна мова заміною церковнослов'янських елементів українськими ? так ні	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	3	1	n.a.	0	75%	25%	n.a.	0%	95	42,44	42,44		0,00
4.22.			4.22. Чи деформується українська сакральна мова заміною церковнослов'янських елементів українськими ? так ні	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	51	71	n.a.	16	37%	51%	n.a.	12%	95	8,05	8,34		5,34
4.22.			4.22. Чи деформується українська сакральна мова заміною церковнослов'янських елементів українськими ? так ні	Philologen	allg.	allg. (n=0)	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95				
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	2	2	0	4	25%	25%	0%	50%	95	30,01	30,01	0,00	34,65
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	1	1	1	0	33%	33%	33%	0%	95	53,34	53,34	53,34	0,00
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	2	3	4	0	22%	33%	44%	0%	95	27,16	30,80	32,46	0,00
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	15	3	25	0	35%	7%	58%	0%	95	14,25	7,61	14,75	0,00
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	5	0	4	0	56%	0%	44%	0%	95	32,46	0,00	32,46	0,00
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	13	11	35	1	22%	18%	58%	2%	95	10,42	9,79	12,47	3,24

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Konfidenzintervall P

							absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	(+) Konfi- denz- intervall P+/-s*2	(-) Konfi- denz- intervall P+/-s*2	(+/-) Konfi- denz- intervall P+/-s*2	k.A. Konfi- denz- intervall P+/-s*2	
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2 n=X	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.						
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	3	0	1	0	75%	0%	25%	0%	95	42,44	0,00	42,44	0,00
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	43	20	70	5	31%	14%	51%	4%	95	7,73	5,87	8,34	3,12
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Laien	andere	andere (n=19)	19	6	5	4	4	32%	26%	21%	21%	95	20,90	19,80	18,33	18,33
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	1	3	6	4	7%	21%	43%	29%	95	13,49	21,49	25,92	23,66
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	36	20	20	1	47%	26%	26%	1%	95	11,14	9,79	9,79	2,53
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	13	18	50	1	16%	22%	61%	1%	95	7,91	8,96	10,56	2,38
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	1	0	1	0	50%	0%	50%	0%	95	69,30	0,00	69,30	0,00
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	19	10	46	6	23%	12%	57%	7%	95	9,23	7,16	10,79	5,70
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	21	1	9	2	64%	3%	27%	6%	95	16,41	5,85	15,20	8,14
4.3.			У теперешній ситуації церковнослов'янська мова відіграє: важливу роль ніякої ролі лише певну роль	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	98	57	136	18	32%	18%	44%	6%	95	5,19	4,32	5,53	2,61
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	1	4	n.a.	3	13%	50%	n.a.	38%	95	22,92	34,65		33,55
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	1	2	n.a.	0	33%	67%	n.a.	0%	95	53,34	53,34		0,00
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	1	8	n.a.	0	11%	89%	n.a.	0%	95	20,53	20,53		0,00
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	10	31	n.a.	2	23%	72%	n.a.	5%	95	12,63	13,41		6,29
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	5	4	n.a.	0	56%	44%	n.a.	0%	95	32,46	32,46		0,00
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	20	38	n.a.	2	33%	63%	n.a.	3%	95	11,93	12,19		4,54
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	3	0	n.a.	1	75%	0%	n.a.	25%	95	42,44	0,00		42,44
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	43	87	n.a.	8	31%	63%	n.a.	6%	95	7,73	8,05		3,90
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Laien	andere	andere (n=19)	19	5	10	n.a.	4	26%	53%	n.a.	21%	95	19,80	22,45		18,33
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	1	9	n.a.	4	7%	64%	n.a.	29%	95	13,49	25,10		23,66
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	34	40	n.a.	3	44%	52%	n.a.	4%	95	11,09	11,16		4,32
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	13	68	n.a.	1	16%	83%	n.a.	1%	95	7,91	8,14		2,38
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	1	1	n.a.	0	50%	50%	n.a.	0%	95	69,30	69,30		0,00
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	24	52	n.a.	5	30%	64%	n.a.	6%	95	9,94	10,44		5,24
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	22	7	n.a.	4	67%	21%	n.a.	12%	95	16,08	13,95		11,14
4.4.			Чи має церковнослов'янська мова як мова Церкви великі перспективи? так ні	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	101	187	n.a.	21	33%	61%	n.a.	7%	95	5,23	5,45		2,81

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien gläubig	andere	andere (n=11)	11	3	5	n.a.	3	27%	45%	n.a.	27%	95	26,32	29,43		26,32
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien gläubig	RKK	RKK (n=10)	10	1	6	n.a.	3	10%	60%	n.a.	30%	95	18,59	30,36		28,40
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien gläubig	UAOK	UAOK (n=57)	57	31	24	n.a.	2	54%	42%	n.a.	4%	95	12,93	12,82		4,78
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien gläubig	UGKK	UGKK (n=39)	39	24	15	n.a.	0	62%	38%	n.a.	0%	95	15,27	15,27		0,00
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien gläubig	RGKK	RGKK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien gläubig	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien gläubig	UOK KP	UOK KP (n=36)	36	25	11	n.a.	0	69%	31%	n.a.	0%	95	15,05	15,05		0,00
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien gläubig	UOK MP	UOK MP (n=12)	12	11	0	n.a.	1	92%	0%	n.a.	8%	95	15,64	0,00		15,64
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien gläubig	allg.	allg. (n=168)	168	98	61	n.a.	9	58%	36%	n.a.	5%	95	7,46	7,27		3,40
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	1	3	n.a.	4	13%	38%	n.a.	50%	95	22,92	33,55		34,65
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	1	2	n.a.	0	33%	67%	n.a.	0%	95	53,34	53,34		0,00
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	6	3	n.a.	0	67%	33%	n.a.	0%	95	30,80	30,80		0,00
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	33	10	n.a.	0	77%	23%	n.a.	0%	95	12,63	12,63		0,00
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	8	0	n.a.	1	89%	0%	n.a.	11%	95	20,53	0,00		20,53
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	46	13	n.a.	1	77%	22%	n.a.	2%	95	10,70	10,42		3,24
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	4	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	101	31	n.a.	6	73%	22%	n.a.	4%	95	7,39	6,96		3,40
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien	andere	andere (n=19)	19	10	5	n.a.	4	53%	26%	n.a.	21%	95	22,45	19,80		18,33

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	4	7	n.a.	3	29%	50%	n.a.	21%	95	23,66	26,19		21,49
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	44	29	n.a.	4	57%	38%	n.a.	5%	95	11,05	10,82		4,96
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	44	38	n.a.	0	54%	46%	n.a.	0%	95	10,79	10,79		0,00
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	47	31	n.a.	3	58%	38%	n.a.	4%	95	10,75	10,59		4,11
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	27	3	n.a.	3	82%	9%	n.a.	9%	95	13,16	9,81		9,81
4.5.			Чи навчальні заклади Церкви повинні ставити особливий акцент на досконалому вивченні церковно-слов'янської мови при вихованні майбутніх священиків? так ні	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	179	113	n.a.	17	58%	37%	n.a.	6%	95	5,50	5,37		2,54
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien	andere	andere (n=19)	19	8	7	n.a.	4	42%	37%	n.a.	21%	95	22,20	21,69		18,33
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	3	7	n.a.	4	21%	50%	n.a.	29%	95	21,49	26,19		23,66
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	39	35	n.a.	3	51%	45%	n.a.	4%	95	11,17	11,12		4,32
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	38	44	n.a.	0	46%	54%	n.a.	0%	95	10,79	10,79		0,00
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	36	40	n.a.	5	44%	49%	n.a.	6%	95	10,82	10,89		5,24
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	19	10	n.a.	4	58%	30%	n.a.	12%	95	16,86	15,68		11,14
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	146	143	n.a.	20	47%	46%	n.a.	6%	95	5,57	5,56		2,74
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien gläubig	andere	andere (n=11)	11	1	7	n.a.	3	9%	64%	n.a.	27%	95	16,99	28,43		26,32
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien gläubig	RKK	RKK (n=10)	10	1	5	n.a.	4	10%	50%	n.a.	40%	95	18,59	30,99		30,36

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P			
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		(+)	(-)	(+/-)	k.A.
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien gläubig	UAOK	UAOK (n=57)	57	24	31	n.a.	2	42%	54%	n.a.	4%	95	12,82	12,93		4,78
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien gläubig	UGKK	UGKK (n=39)	39	19	20	n.a.	0	49%	51%	n.a.	0%	95	15,69	15,69		0,00
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien gläubig	RGKK	RGKK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien gläubig	POK	POK (n=1)	1	1	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien gläubig	UOK KP	UOK KP (n=36)	36	18	16	n.a.	2	50%	44%	n.a.	6%	95	16,33	16,23		7,48
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien gläubig	UOK MP	UOK MP (n=12)	12	7	3	n.a.	2	58%	25%	n.a.	17%	95	27,89	24,50		21,09
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Laien gläubig	allg.	allg. (n=168)	168	73	82	n.a.	13	43%	49%	n.a.	8%	95	7,50	7,56		4,04
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	1	4	n.a.	3	13%	50%	n.a.	38%	95	22,92	34,65		33,55
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	2	1	n.a.	0	67%	33%	n.a.	0%	95	53,34	53,34		0,00
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	3	6	n.a.	0	33%	67%	n.a.	0%	95	30,80	30,80		0,00
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	26	16	n.a.	1	60%	37%	n.a.	2%	95	14,61	14,45		4,50
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	7	2	n.a.	0	78%	22%	n.a.	0%	95	27,16	27,16		0,00
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	28	30	n.a.	2	47%	50%	n.a.	3%	95	12,62	12,65		4,54
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	2	1	n.a.	1	50%	25%	n.a.	25%	95	49,00	42,44		42,44
4.6.			Запровадження окремого богослужіння церковнослов'янською мовою є: доцільним недоцільним	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	71	60	n.a.	7	51%	43%	n.a.	5%	95	8,34	8,27		3,66
4.7.	4.7.	6.4.	Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Laien	Konfession	Bildungsniveau	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95				
4.7.	4.7.	6.4.	Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Laien	Konfession	Alter	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95				
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Laien	Konfession		0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95				
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Laien	andere	andere (n=19)	19	0	12	6	1	0%	63%	32%	5%	95	0,00	21,69	20,90	10,04
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	0	12	1	1	0%	86%	7%	7%	95	0,00	18,33	13,49	13,49

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Konfidenzintervall P

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	(+)	(-)	(+/-)	k.A.
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	5	30	41	1	6%	39%	53%	1%	95	5,50	10,89	11,14	2,53
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	0	49	33	0	0%	60%	40%	0%	95	0,00	10,61	10,61	0,00
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	0	0	2	0	0%	0%	100%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Laien	POK	POK (n=1)	1	1	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	12	32	36	1	15%	40%	44%	1%	95	7,74	10,65	10,82	2,40
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	7	8	17	1	21%	24%	52%	3%	95	13,95	14,62	17,05	5,85
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	25	143	136	5	8%	46%	44%	2%	95	3,04	5,56	5,53	1,41
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	0	2	4	2	0%	25%	50%	25%	95	0,00	30,01	34,65	30,01
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	0	2	1	0	0%	67%	33%	0%	95	0,00	53,34	53,34	0,00
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	4	0	5	0	44%	0%	56%	0%	95	32,46	0,00	32,46	0,00
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	17	2	23	1	40%	5%	53%	2%	95	14,61	6,29	14,91	4,50
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	6	0	3	0	67%	0%	33%	0%	95	30,80	0,00	30,80	0,00
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	2	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	34	1	25	0	57%	2%	42%	0%	95	12,54	3,24	12,47	0,00
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	2	0	1	1	50%	0%	25%	25%	95	49,00	0,00	42,44	42,44
4.7.			Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так більш-менш ні	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	65	7	62	4	47%	5%	45%	3%	95	8,33	3,66	8,30	2,80
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	2	2	n.a.	4	25%	25%	n.a.	50%	95	30,01	30,01		34,65
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	2	0	n.a.	1	67%	0%	n.a.	33%	95	53,34	0,00		53,34
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	7	2	n.a.	0	78%	22%	n.a.	0%	95	27,16	27,16		0,00
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	39	3	n.a.	1	91%	7%	n.a.	2%	95	8,68	7,61		4,50
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	9	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	0	0	n.a.	2	0%	0%	n.a.	100%	95	0,00	0,00		0,00
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	46	13	n.a.	1	77%	22%	n.a.	2%	95	10,70	10,42		3,24
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	2	2	n.a.	0	50%	50%	n.a.	0%	95	49,00	49,00		0,00
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	107	22	n.a.	9	78%	16%	n.a.	7%	95	6,96	6,11		4,12
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	andere	andere (n=19)	19	14	5	n.a.	0	74%	26%	n.a.	0%	95	19,80	19,80		0,00
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	9	2	n.a.	3	64%	14%	n.a.	21%	95	25,10	18,33		21,49
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	25	51	n.a.	1	32%	66%	n.a.	1%	95	10,46	10,56		2,53
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	55	27	n.a.	0	67%	33%	n.a.	0%	95	10,17	10,17		0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Konfidenzintervall P

Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	(+)	(-)	(+/-)	k.A.
								(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.		Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z	Konfi- denzin- tervall P+/-s*z
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	POK	POK (n=1)	1	0	1	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	58	21	n.a.	2	72%	26%	n.a.	2%	95	9,82	9,54		3,38
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	18	15	n.a.	0	55%	45%	n.a.	0%	95	16,99	16,99		0,00
4.8.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Отче наш"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	181	122	n.a.	6	59%	39%	n.a.	2%	95	5,49	5,45		1,54
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	1	4	n.a.	3	13%	50%	n.a.	38%	95	22,92	34,65		33,55
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	1	1	n.a.	1	33%	33%	n.a.	33%	95	53,34	53,34		53,34
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	7	2	n.a.	0	78%	22%	n.a.	0%	95	27,16	27,16		0,00
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	39	3	n.a.	1	91%	7%	n.a.	2%	95	8,68	7,61		4,50
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	8	1	n.a.	0	89%	11%	n.a.	0%	95	20,53	20,53		0,00
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	0	2	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	43	16	n.a.	1	72%	27%	n.a.	2%	95	11,40	11,19		3,24
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	4	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	103	29	n.a.	6	75%	21%	n.a.	4%	95	7,26	6,80		3,40
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	andere	andere (n=19)	19	6	12	n.a.	1	32%	63%	n.a.	5%	95	20,90	21,69		10,04
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	7	5	n.a.	2	50%	36%	n.a.	14%	95	26,19	25,10		18,33
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	16	61	n.a.	0	21%	79%	n.a.	0%	95	9,06	9,06		0,00
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	39	42	n.a.	1	48%	51%	n.a.	1%	95	10,81	10,82		2,38
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	2	0	n.a.	0	100%	0%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	POK	POK (n=1)	1	0	1	n.a.	0	0%	100%	n.a.	0%	95	0,00	0,00		0,00
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	37	42	n.a.	2	46%	52%	n.a.	2%	95	10,85	10,88		3,38
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	9	24	n.a.	0	27%	73%	n.a.	0%	95	15,20	15,20		0,00
4.9.			Чи відомі Вам різні варіанти молитви "Богородице Діво"? Якщо так, то скільки? так ні Скільки?	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	116	187	n.a.	6	38%	61%	n.a.	2%	95	5,40	5,45		1,54
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним /нереальним/ тривалим процесом	Laien	andere	andere (n=19)	19	5	5	9	0	26%	26%	47%	0%	95	19,80	19,80	22,45	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним /нереальним/ тривалим процесом	Laien	RKK	RKK (n=14)	14	5	1	8	0	36%	7%	57%	0%	95	25,10	13,49	25,92	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним /нереальним/ тривалим процесом	Laien	UAOK	UAOK (n=77)	77	10	18	49	0	13%	23%	64%	0%	95	7,51	9,45	10,74	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним /нереальним/ тривалим процесом	Laien	UGKK	UGKK (n=82)	82	20	16	45	1	24%	20%	55%	1%	95	9,29	8,58	10,77	2,38
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним /нереальним/ тривалим процесом	Laien	RGKK	RGKK (n=2)	2	1	0	1	0	50%	0%	50%	0%	95	69,30	0,00	69,30	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним /нереальним/ тривалим процесом	Laien	POK	POK (n=1)	1	0	1	0	0	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)																Konfidenzintervall P				
								absolut				relativ					(+)	(-)	(+/-)	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpf ung)	Frage Nr. 2 (Verknüpf ung)	Frage	Kategorie	Sub-kategorie 1	Sub-kategorie 2	n=X	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	(+)	(-)	(+/-)	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z	Konfi- denz- intervall P+/-s*z
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним нереальним тривалим процесом	Laien	UOK KP	UOK KP (n=81)	81	15	17	46	3	19%	21%	57%	4%	95	8,46	8,87	10,79	4,11
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним нереальним тривалим процесом	Laien	UOK MP	UOK MP (n=33)	33	3	16	14	0	9%	48%	42%	0%	95	9,81	17,05	16,86	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним нереальним тривалим процесом	Laien	allg.	allg. (n=309)	309	59	74	172	4	19%	24%	56%	1%	95	4,38	4,76	5,54	1,26
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним нереальним тривалим процесом	Theol./Kler.	andere	andere (n=8)	8	0	7	1	0	0%	88%	13%	0%	95	0,00	22,92	22,92	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним нереальним тривалим процесом	Theol./Kler.	RKK	RKK (n=3)	3	1	0	2	0	33%	0%	67%	0%	95	53,34	0,00	53,34	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним нереальним тривалим процесом	Theol./Kler.	UAOK	UAOK (n=9)	9	3	1	5	0	33%	11%	56%	0%	95	30,80	20,53	32,46	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним нереальним тривалим процесом	Theol./Kler.	UGKK	UGKK (n=43)	43	16	2	25	0	37%	5%	58%	0%	95	14,45	6,29	14,75	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним нереальним тривалим процесом	Theol./Kler.	RGKK	RGKK (n=9)	9	0	0	9	0	0%	0%	100%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним нереальним тривалим процесом	Theol./Kler.	POK	POK (n=2)	2	0	2	0	0	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним нереальним тривалим процесом	Theol./Kler.	UOK KP	UOK KP (n=60)	60	10	16	34	0	17%	27%	57%	0%	95	9,43	11,19	12,54	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним нереальним тривалим процесом	Theol./Kler.	UOK MP	UOK MP (n=4)	4	0	2	2	0	0%	50%	50%	0%	95	0,00	49,00	49,00	0,00
5.6.	5.6.	1.1.	Єднання різних Церков є: реальним нереальним тривалим процесом	Theol./Kler.	allg.	allg. (n=138)	138	30	30	78	0	22%	22%	57%	0%	95	6,88	6,88	8,27	0,00
6.4.			Ваша освіта: вища неповна середня середня k.A.	Laien	andere		19	10	2	7	0	53%	11%	37%	0%	95	22,45	13,80	21,69	0,00
6.4.			Ваша освіта: вища неповна середня середня k.A.	Laien	RKK		14	7	0	7	0	50%	0%	50%	0%	95	26,19	0,00	26,19	0,00
6.4.			Ваша освіта: вища неповна середня середня k.A.	Laien	UAOK		77	24	10	39	4	31%	13%	51%	5%	95	10,35	7,51	11,17	4,96
6.4.			Ваша освіта: вища неповна середня середня k.A.	Laien	UGKK		82	35	1	45	1	43%	1%	55%	1%	95	10,71	2,38	10,77	2,38
6.4.			Ваша освіта: вища неповна середня середня k.A.	Laien	RGKK		2	2	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
6.4.			Ваша освіта: вища неповна середня середня k.A.	Laien	POK		1	1	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
6.4.			Ваша освіта: вища неповна середня середня k.A.	Laien	UOK KP		81	39	4	37	1	48%	5%	46%	1%	95	10,88	4,72	10,85	2,40
6.4.			Ваша освіта: вища неповна середня середня k.A.	Laien	UOK MP		33	9	4	20	0	27%	12%	61%	0%	95	15,20	11,14	16,67	0,00
6.4.			Ваша освіта: вища неповна середня середня k.A.	Laien	allg.		309	127	21	155	6	41%	7%	50%	2%	95	5,49	2,81	5,57	1,54

Datentabelle zu Fragen mit 5-stufigen Skalen

Skala 6																			Konfidenzintervall II															
																					1 +	2	3	4	5	k.A.								

Skala 6																Konfidenzintervall II										
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpf ung)	Frage Nr. 2 (Verknüpf ung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	absolut					relativ					Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	1	2	3	4	5	k.A.		
							1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4			5 -	k.A.	Konfidenz intervall P+/-s*Z	Konfidenz intervall P+/-s*Z	Konfidenz intervall P+/-s*Z	Konfidenz intervall P+/-s*Z	Konfidenz intervall P+/-s*Z	Konfidenz intervall P+/-s*Z
1.12.	1.12.	1.13.	1.12. Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдужа переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	UGKK	31	24	3	0	2	1	1	77%	10%	0%	6%	3%	3%	95	1,96	14,72	10,41	0,00	8,65	6,22	6,22
1.12.	1.12.	1.13.	1.12. Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдужа переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	RGKK	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96						
1.12.	1.12.	1.13.	1.12. Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдужа переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	POK	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96						
1.12.	1.12.	1.13.	1.12. Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдужа переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	UOK KP	41	37	2	0	1	1	0	90%	5%	0%	2%	2%	0%	95	1,96	9,08	6,59	0,00	4,72	4,72	0,00
1.12.	1.12.	1.13.	1.12. Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдужа переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	UOK MP	20	4	1	1	12	1	1	20%	5%	5%	60%	5%	5%	95	1,96	17,53	9,55	9,55	21,47	9,55	9,55
1.12.	1.12.	1.13.	1.12. Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдужа переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	allg.	134	103	7	1	15	3	5	77%	5%	1%	11%	2%	4%	95	1,96	7,14	3,77	1,46	5,34	2,50	3,21
1.12.			Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдужа переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	andere	24	24	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	89%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96	12,57					
1.12.			Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдужа переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	RKK	14	14	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	82%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96	19,97					
1.12.			Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдужа переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	UAOK	80	80	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	93%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96	5,58					
1.12.			Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдужа переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	UGKK	122	122	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	88%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96	5,81					
1.12.			Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдужа переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	RGKK	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96						
1.12.			Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдужа переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	POK	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96						

Skala 6														Konfidenzintervall II													
absolut														relativ													
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpf ung)	Frage Nr. 2 (Verknüpf ung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfiden zintervall P+/-s*2	Konfiden zintervall P+/-s*2	Konfiden zintervall P+/-s*2	Konfiden zintervall P+/-s*2	Konfiden zintervall P+/-s*2	Konfiden zintervall P+/-s*2	k.A.
1.12.			Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже, переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	UOK KP	127	127	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	90%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96	5,20						
1.12.			Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже, переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	UOK MP	12	12	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	32%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96	26,49						
1.12.			Ваше ставлення до української мови як церковної? позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже, переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	allg.	379	379	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	85%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96	3,62						
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? Antworten "tak" oder " значною мірою "	alle	andere	27		7	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.		26%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96			16,53	9,40	42,46		
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? Antworten "tak" oder " значною мірою "	alle	RKK	17		4	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.		24%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96			20,16	3,37	43,69		
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? Antworten "tak" oder " значною мірою "	alle	UAOK	86		43	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.		50%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96			10,57	39,43	60,57		
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? Antworten "tak" oder " значною мірою "	alle	UGKK (inkl. RGKK, POK)	139		51	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.		37%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96			8,01	28,68	44,70		
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? Antworten "tak" oder " значною мірою "	alle	RGKK			n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.		n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96							
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? Antworten "tak" oder " значною мірою "	alle	POK			n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.		n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96							
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? Antworten "tak" oder " значною мірою "	alle	UOK KP	141		56	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.		40%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96			8,08	31,64	47,79		
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? Antworten "tak" oder " значною мірою "	alle	UOK MP	37		27	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.		73%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96			14,31	58,66	87,28		
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? Antworten "tak" oder " значною мірою "	alle	allg.	447		188	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.		42%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96			4,58	37,48	46,63		
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? так значною мірою більш- менш майже ні ні	Theol./Kler.	andere	8	3	0	0	0	4	1	38%	0%	0%	0%	50%	13%	95	1,96	33,55	0,00	0,00	0,00	34,65	22,92	
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? так значною мірою більш- менш майже ні ні	Theol./Kler.	RKK	3	1	0	0	1	1	0	33%	0%	0%	33%	33%	0%	95	1,96	53,34	0,00	0,00	53,34	53,34	0,00	
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? так значною мірою більш- менш майже ні ні	Theol./Kler.	UAOK	9	6	1	0	0	2	0	67%	11%	0%	0%	22%	0%	95	1,96	30,80	20,53	0,00	0,00	27,16	0,00	
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? так значною мірою більш- менш майже ні ні	Theol./Kler.	UGKK (inkl. RGKK, POK)	54	15	5	7	14	10	3	28%	9%	13%	26%	19%	6%	95	1,96	11,95	7,73	8,96	11,69	10,36	6,11	
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? так значною мірою більш- менш майже ні ні	Theol./Kler.	RGKK	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.		n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96							
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? так значною мірою більш- менш майже ні ні	Theol./Kler.	POK	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.		n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96							
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? так значною мірою більш- менш майже ні ні	Theol./Kler.	UOK KP	60	20	6	2	11	20	1	33%	10%	3%	18%	33%	2%	95	1,96	11,93	7,59	4,54	9,79	11,93	3,24	
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? так значною мірою більш- менш майже ні ні	Theol./Kler.	UOK MP	4	3	1	0	0	0	0	75%	25%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	42,44	42,44	0,00	0,00	0,00	0,00	
1.13.			Чи літургійна мова повинна відрізнятися від мови повсякденного спілкування? так значною мірою більш- менш майже ні ні	Theol./Kler.	allg.	138	48	13	9	26	37	5	35%	9%	7%	19%	27%	4%	95	1,96	7,95	4,87	4,12	6,52	7,39	3,12	
1.14.			Чи запровадження народних мов у богослужінні суперечить, на Ваш погляд, духові Православ'я? так ні	Theol./Kler.	andere	8	0	0	0	0	5	3	0%	0%	0%	0%	63%	38%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	33,55	33,55	

						Skala 6											Konfidenzintervall II									
						absolut						relativ									1 +	2	3	4	5	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfidenzintervall P+/-s/z	Konfidenzintervall P+/-s/z	Konfidenzintervall P+/-s/z	Konfidenzintervall P+/-s/z	Konfidenzintervall P+/-s/z	Konfidenzintervall P+/-s/z
1.14.			Чи запровадження народних мов у богослужінні суперечить на Ваш погляд, духові Православ'я? так ні	Theol./Kler.	RKK	3	1	0	0	0	2	0	33%	0%	0%	0%	67%	0%	95	1,96	53,34	0,00	0,00	0,00	53,34	0,00
1.14.			Чи запровадження народних мов у богослужінні суперечить на Ваш погляд, духові Православ'я? так ні	Theol./Kler.	UAOK	9	2	0	1	0	4	2	22%	0%	11%	0%	44%	22%	95	1,96	27,16	0,00	20,53	0,00	32,46	27,16
1.14.			Чи запровадження народних мов у богослужінні суперечить на Ваш погляд, духові Православ'я? так ні	Theol./Kler.	UGKK	54	6	1	3	0	40	4	11%	2%	6%	0%	74%	7%	95	1,96	8,38	3,60	6,11	0,00	11,69	6,99
1.14.			Чи запровадження народних мов у богослужінні суперечить на Ваш погляд, духові Православ'я? так ні	Theol./Kler.	RGKK	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96						
1.14.			Чи запровадження народних мов у богослужінні суперечить на Ваш погляд, духові Православ'я? так ні	Theol./Kler.	POK	0	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	95	1,96						
1.14.			Чи запровадження народних мов у богослужінні суперечить на Ваш погляд, духові Православ'я? так ні	Theol./Kler.	UOK KP	60	8	0	1	0	48	3	13%	0%	2%	0%	80%	5%	95	1,96	8,60	0,00	3,24	0,00	10,12	5,51
1.14.			Чи запровадження народних мов у богослужінні суперечить на Ваш погляд, духові Православ'я? так ні	Theol./Kler.	UOK MP	4	1	0	0	0	3	0	25%	0%	0%	0%	75%	0%	95	1,96	42,44	0,00	0,00	0,00	42,44	0,00
1.14.			Чи запровадження народних мов у богослужінні суперечить на Ваш погляд, духові Православ'я? так ні	Theol./Kler.	allg.	138	18	1	5	0	102	12	13%	1%	4%	0%	74%	9%	95	1,96	5,62	1,42	3,12	0,00	7,33	4,70
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	andere	27	11	8	3	2	2	1	41%	30%	11%	7%	7%	4%	95	1,96	18,53	17,22	11,85	9,88	9,88	7,12
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	RKK	17	4	6	4	3	0	0	24%	35%	24%	18%	0%	0%	95	1,96	20,16	22,72	20,16	18,12	0,00	0,00
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	UAOK	86	54	15	10	4	2	1	63%	17%	12%	5%	2%	1%	95	1,96	10,22	8,02	6,78	4,45	3,19	2,27
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	UGKK	125	63	38	13	8	3	0	50%	30%	10%	6%	2%	0%	95	1,96	8,77	8,06	5,35	4,29	2,68	0,00
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	RGKK	11	3	3	2	0	2	1	27%	27%	18%	0%	18%	9%	95	1,96	26,32	26,32	22,79	0,00	22,79	16,99
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	POK	3	3	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	UOK KP	141	84	32	13	5	7	0	60%	23%	9%	4%	5%	0%	95	1,96	8,10	6,91	4,78	3,05	3,59	0,00
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	UOK MP	37	6	8	9	6	7	1	16%	22%	24%	16%	19%	3%	95	1,96	11,88	13,26	13,82	11,88	12,62	5,23
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	allg.	447	228	110	54	28	23	4	51%	25%	12%	6%	5%	1%	95	1,96	4,63	3,99	3,02	2,25	2,05	0,87
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	Osten (n=19)	19	7	5	3	2	2	0	37%	26%	16%	11%	11%	0%	95	1,96	21,69	19,80	16,40	13,80	13,80	0,00
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	Westen (n=352)	352	180	85	41	23	19	4	51%	24%	12%	7%	5%	1%	95	1,96	5,22	4,47	3,35	2,58	2,36	1,11
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	Zentrum (n=71)	71	39	19	9	3	1	0	55%	27%	13%	4%	1%	0%	95	1,96	11,57	10,30	7,74	4,68	2,74	0,00
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	k.A. (n=1)	1	1	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Skala 6																			Konfidenzintervall II															
absolut																			relativ										1 +	2	3	4	5	k.A.
Frage Nr. (Fb)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2								
			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	Süden (n=4)	4	1	1	1	0	1	0	25%	25%	25%	0%	25%	0%	95	1,96	42,44	42,44	42,44	0,00	42,44	0,00								
1.6.	1.6.	2.2.	1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	allg. (n=447)	447	228	110	54	28	23	4	51%	25%	12%	6%			95	1,96	4,63		3,99	3,02	2,25	2,05	0,87							
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	andere	19	9	6	1	2	0	1	47%	32%	5%	11%	0%	5%	95	1,96	22,45	20,90	10,04	13,80	0,00	10,04								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	RKK	14	4	4	4	2	0	0	29%	29%	29%	14%	0%	0%	95	1,96	23,66	23,66	23,66	18,33	0,00	0,00								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UAOK	77	48	12	10	4	2	1	62%	16%	13%	5%	3%	1%	95	1,96	10,82	8,10	7,51	4,96	3,55	2,53								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UGKK	82	42	23	11	6	0	0	51%	28%	13%	7%	0%	0%	95	1,96	10,82	9,72	7,38	5,64	0,00	0,00								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	RGKK	2	2	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	POK	1	1	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UOK KP	81	44	22	9	4	2	0	54%	27%	11%	5%	2%	0%	95	1,96	10,85	9,69	6,84	4,72	3,38	0,00								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UOK MP	33	6	8	9	4	5	1	18%	24%	27%	12%	15%	3%	95	1,96	13,16	14,62	15,20	11,14	12,23	5,85								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	allg.	309	156	75	44	22	9	3	50%	24%	14%	7%	3%	1%	95	1,96	5,57	4,78	3,90	2,87	1,87	1,09								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	andere	8	2	2	2	0	2	0	25%	25%	25%	0%	25%	0%	95	1,96	30,01	30,01	30,01	0,00	30,01	0,00								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	RKK	3	0	2	0	1	0	0	0%	67%	0%	33%	0%	0%	95	1,96	0,00	53,34	0,00	53,34	0,00	0,00								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UAOK	9	6	3	0	0	0	0	67%	33%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	30,80	30,80	0,00	0,00	0,00	0,00								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UGKK	43	21	15	2	2	3	0	49%	35%	5%	5%	7%	0%	95	1,96	14,94	14,25	6,29	6,29	7,61	0,00								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	RGKK	9	1	3	2	0	2	1	11%	33%	22%	0%	22%	11%	95	1,96	20,53	30,80	27,16	0,00	27,16	20,53								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	POK	2	2	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UOK KP	60	40	10	4	1	5	0	67%	17%	7%	2%	8%	0%	95	1,96	11,93	9,43	6,31	3,24	6,99	0,00								
1.6.			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UOK MP	4	0	0	0	2	2	0	0%	0%	0%	50%	50%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	49,00	49,00	0,00								

Skala 6														Konfidenzintervall II												
						absolut						relativ								1 +	2	3	4	5	k.A.	
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfidenzintervall P1-P2	Konfidenzintervall P1-P2	Konfidenzintervall P1-P2	Konfidenzintervall P1-P2	Konfidenzintervall P1-P2	Konfidenzintervall P1-P2
			1.6. Чи може у теперішній політичній ситуації Церква (зокрема, кожна окрема конфесія) сприяти так званій "мовній українізації"? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	allg.	138	72	35	10	6	14	1	52%	25%	7%	4%	10%	1%	95	1,96	8,33	7,26	4,33	3,40	5,04	1,42
1.6.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	andere	27	15	1	3	3	3	2	56%	4%	11%	11%	11%	7%	95	1,96	18,74	7,12	11,85	11,85	11,85	9,88
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	RKK	17	10	5	1	0	1	0	59%	29%	6%	0%	6%	0%	95	1,96	23,40	21,66	11,19	0,00	11,19	0,00
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	UAOK	86	55	6	7	6	9	3	64%	7%	8%	7%	10%	3%	95	1,96	10,15	5,38	5,78	5,38	6,47	3,88
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	UGKK	125	51	37	16	12	8	1	41%	30%	13%	10%	6%	1%	95	1,96	8,62	8,00	5,86	5,16	4,29	1,56
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	RGKK	11	4	4	2	0	0	1	36%	36%	18%	0%	0%	9%	95	1,96	28,43	28,43	22,79	0,00	0,00	16,99
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	POK	3	0	0	0	0	3	0	0%	0%	0%	0%	100%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	UOK KP	141	72	30	19	12	6	2	51%	21%	13%	9%	4%	1%	95	1,96	8,25	6,76	5,64	4,61	3,33	1,95
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	UOK MP	37	8	9	5	7	6	2	22%	24%	14%	19%	16%	5%	95	1,96	13,26	13,82	11,02	12,62	11,88	7,29
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	alle	allg.	447	215	92	53	40	36	11	48%	21%	12%	9%	8%	2%	95	1,96	4,63	3,75	3,00	2,65	2,52	1,44
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	andere	19	9	1	2	3	3	1	47%	5%	11%	16%	16%	5%	95	1,96	22,45	10,04	13,80	16,40	16,40	10,04
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	RKK	14	8	4	1	0	1	0	57%	29%	7%	0%	7%	0%	95	1,96	25,92	23,66	13,49	0,00	13,49	0,00
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UAOK	77	52	4	6	5	8	2	68%	5%	8%	6%	10%	3%	95	1,96	10,46	4,96	5,99	5,50	6,82	3,55
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UGKK	82	31	23	10	11	6	1	38%	28%	12%	13%	7%	1%	95	1,96	10,50	9,72	7,08	7,38	5,64	2,38
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	RGKK	2	0	1	0	0	0	1	0%	50%	0%	0%	0%	50%	95	1,96	0,00	69,30	0,00	0,00	0,00	69,30
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	POK	1	0	0	0	0	1	0	0%	0%	0%	0%	100%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UOK KP	81	35	20	12	8	5	1	43%	25%	15%	10%	6%	1%	95	1,96	10,79	9,39	7,74	6,50	5,24	2,40
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UOK MP	33	7	8	5	7	4	2	21%	24%	15%	21%	12%	6%	95	1,96	13,95	14,62	12,23	13,95	11,14	8,14
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	allg.	309	142	61	36	34	28	8	46%	20%	12%	11%	9%	3%	95	1,96	5,56	4,44	3,58	3,49	3,20	1,77
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	andere	8	6	1	1	0	0	0	75%	13%	13%	0%	0%	0%	95	1,96	30,01	22,92	22,92	0,00	0,00	0,00
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	RKK	3	2	1	0	0	0	0	67%	33%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	53,34	53,34	0,00	0,00	0,00	0,00
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UAOK	9	3	2	1	1	1	1	33%	22%	11%	11%	11%	11%	95	1,96	30,80	27,16	20,53	20,53	20,53	20,53
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UGKK	43	20	14	6	1	2	0	47%	33%	14%	2%	5%	0%	95	1,96	14,91	14,01	10,36	4,50	6,29	0,00
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	RGKK	9	4	3	2	0	0	0	44%	33%	22%	0%	0%	0%	95	1,96	32,46	30,80	27,16	0,00	0,00	0,00
1.7.			Чи залежить уживання тієї чи іншої мови в богослужінні від бажання парафіян храму? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	POK	2	0	0	0	0	2	0	0%	0%	0%	0%	100%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Skala 6																	Konfidenzintervall II																	
																			1 +	2	3	4	5	k.A.										

Skala 6																			Konfidenzintervall II							
absolut																			relativ							
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpf ung)	Frage Nr. 2 (Verknüpf ung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1	2	3	4	5	k.A.	1	2	3	4	5	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	1	2	3	4	5	k.A.
							+				-		+				-				+				-	
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	RGKK	2	0	1	0	1	0	0	0%	50%	0%	50%	0%	0%	95	1,96	0,00	69,30	0,00	69,30	0,00	0,00
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	POK	1	1	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UOK KP	81	34	24	8	8	6	1	42%	30%	10%	10%	7%	1%	95	1,96	10,75	9,94	6,50	6,50	5,70	2,40
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UOK MP	33	8	9	4	2	9	1	24%	27%	12%	6%	27%	3%	95	1,96	14,62	15,20	11,14	8,14	15,20	5,85
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	allg.	309	110	71	31	41	48	8	36%	23%	10%	13%	16%	3%	95	1,96	5,34	4,69	3,35	3,78	4,04	1,77
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	andere	8	2	0	2	0	3	1	25%	0%	25%	0%	38%	13%	95	1,96	30,01	0,00	30,01	0,00	33,55	22,92
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	RKK	3	0	0	1	1	1	0	0%	0%	33%	33%	33%	0%	95	1,96	0,00	0,00	53,34	53,34	53,34	0,00
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UAOK	9	3	3	1	0	1	1	33%	33%	11%	0%	11%	11%	95	1,96	30,80	30,80	20,53	0,00	20,53	20,53
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UGKK	43	9	10	9	9	6	0	21%	23%	21%	21%	14%	0%	95	1,96	12,16	12,63	12,16	12,16	10,36	0,00
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	RGKK	9	0	1	3	2	3	0	0%	11%	33%	22%	33%	0%	95	1,96	0,00	20,53	30,80	27,16	30,80	0,00
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	POK	2	2	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UOK KP	60	25	14	4	7	8	2	42%	23%	7%	12%	13%	3%	95	1,96	12,47	10,70	6,31	8,12	8,60	4,54
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UOK MP	4	2	0	0	0	2	0	50%	0%	0%	0%	50%	0%	95	1,96	49,00	0,00	0,00	0,00	49,00	0,00
2.4.			Чи мовні проблеми є результатом розбіжностей між Церквами? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	allg.	138	43	28	20	19	24	4	31%	20%	14%	14%	17%	3%	95	1,96	7,73	6,71	5,87	5,75	6,32	2,80
3.1.			Що Ви можете сказати про Вашу освіту? Чи мали Ви сприятливі умови для вивчення української мови? так переважно більш-менш майже ні ні	alle	15-20	100	79	16	4	0	0	1	79%	16%	4%	0%	0%	1%	95	1,96	7,98	7,19	3,84	0,00	0,00	1,95
3.1.			Що Ви можете сказати про Вашу освіту? Чи мали Ви сприятливі умови для вивчення української мови? так переважно більш-менш майже ні ні	alle	21-30	170	124	21	19	1	3	2	73%	12%	11%	1%	2%	1%	95	1,96	6,68	4,95	4,74	1,15	1,98	1,62
3.1.			Що Ви можете сказати про Вашу освіту? Чи мали Ви сприятливі умови для вивчення української мови? так переважно більш-менш майже ні ні	alle	31-40	52	35	3	9	3	2	0	67%	6%	17%	6%	4%	0%	95	1,96	12,75	6,34	10,28	6,34	5,23	0,00
3.1.			Що Ви можете сказати про Вашу освіту? Чи мали Ви сприятливі умови для вивчення української мови? так переважно більш-менш майже ні ні	alle	41-50	52	36	3	6	5	1	1	69%	6%	12%	10%	2%	2%	95	1,96	12,54	6,34	8,68	8,01	3,73	3,73
3.1.			Що Ви можете сказати про Вашу освіту? Чи мали Ви сприятливі умови для вивчення української мови? так переважно більш-менш майже ні ні	alle	51-60	41	29	5	5	1	0	1	71%	12%	12%	2%	0%	2%	95	1,96	13,93	10,02	10,02	4,72	0,00	4,72
3.1.			Що Ви можете сказати про Вашу освіту? Чи мали Ви сприятливі умови для вивчення української мови? так переважно більш-менш майже ні ні	alle	>60	25	16	3	4	2	0	0	64%	12%	16%	8%	0%	0%	95	1,96	18,82	12,74	14,37	10,63	0,00	0,00
3.1.			Що Ви можете сказати про Вашу освіту? Чи мали Ви сприятливі умови для вивчення української мови? так переважно більш-менш майже ні ні	alle	k.A.	7	3	1	1	1	1	0	43%	14%	14%	14%	14%	0%	95	1,96	36,66	25,92	25,92	25,92	25,92	0,00
3.1.			Що Ви можете сказати про Вашу освіту? Чи мали Ви сприятливі умови для вивчення української мови? так переважно більш-менш майже ні ні	alle	Hochschule	207	148	21	26	4	4	4	71%	10%	13%	2%	2%	2%	95	1,96	6,15	4,11	4,51	1,88	1,88	1,88

Skala 6																	Konfidenzintervall II																
																			1 +	2	3	4	5	k.A.									

Skala 6																Konfidenzintervall II																	
absolut																relativ												1 +	2	3	4	5	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfidenzintervall P+/-s*z	Konfidenzintervall P+/-s*z	Konfidenzintervall P+/-s*z	Konfidenzintervall P+/-s*z	Konfidenzintervall P+/-s*z	Konfidenzintervall P+/-s*z							
3.10.			Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	UOK KP	81	53	22	0	2	3	1	65%	27%	0%	2%	4%	1%	95	1,96	10,36	9,69	0,00	3,38	4,11	2,40							
3.10.			Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	UOK MP	33	3	9	4	7	5	5	9%	27%	12%	21%	15%	15%	95	1,96	9,81	15,20	11,14	13,95	12,23	12,23							
3.10.			Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	allg.	309	214	52	8	14	14	7	69%	17%	3%	5%	5%	2%	95	1,96	5,15	4,17	1,77	2,32	2,32	1,66							
3.10.			Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	andere	8	3	2	1	0	1	1	38%	25%	13%	0%	13%	13%	95	1,96	33,55	30,01	22,92	0,00	22,92	22,92							
3.10.			Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	RKK	3	3	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00							
3.10.			Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UAOK	9	8	1	0	0	0	0	89%	11%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	20,53	20,53	0,00	0,00	0,00	0,00							
3.10.			Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UGKK	43	20	12	1	3	5	2	47%	28%	2%	7%	12%	5%	95	1,96	14,91	13,41	4,50	7,61	9,58	6,29							
3.10.			Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	RGKK	9	1	4	0	4	0	0	11%	44%	0%	44%	0%	0%	95	1,96	20,53	32,46	0,00	32,46	0,00	0,00							
3.10.			Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	POK	2	2	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00							
3.10.			Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UOK KP	60	52	7	0	0	0	1	87%	12%	0%	0%	0%	2%	95	1,96	8,60	8,12	0,00	0,00	0,00	3,24							
3.10.			Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UOK MP	4	1	0	0	2	1	0	25%	0%	0%	50%	25%	0%	95	1,96	42,44	0,00	0,00	49,00	42,44	0,00							
3.10.			Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	allg.	138	90	26	2	9	7	4	65%	19%	1%	7%	5%	3%	95	1,96	7,95	6,52	1,99	4,12	3,66	2,80							

Skala 6																	Konfidenzintervall II											
absolut																	relativ						1 +	2	3	4	5	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z		
3.15.	3.15.	3.10.	3.15.: Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: _____ 3.10.: Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння є: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: _____ ☐	Laien	andere	14	8	5	0	1	0	0	57%	36%	0%	7%	0%	0%	95	1.96	25.92	25.10	0.00	13.49	0.00	0.00		
3.15.	3.15.	3.10.	3.15.: Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: _____ 3.10.: Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння є: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: _____ ☐	Laien	RKK	11	3	4	2	0	1	1	27%	36%	18%	0%	9%	9%	95	1.96	26.32	28.43	22.79	0.00	16.99	16.99		
3.15.	3.15.	3.10.	3.15.: Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: _____ 3.10.: Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння є: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: _____ ☐	Laien	UAOK	73	58	7	4	2	0	2	79%	10%	5%	3%	0%	3%	95	1.96	9.27	6.75	5.22	3.74	0.00	3.74		
3.15.	3.15.	3.10.	3.15.: Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: _____ 3.10.: Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння є: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: _____ ☐	Laien	UGKK	78	58	15	2	1	0	2	74%	19%	3%	1%	0%	3%	95	1.96	9.69	8.75	3.51	2.50	0.00	3.51		
3.15.	3.15.	3.10.	3.15.: Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: _____ 3.10.: Ваше ставлення до висловлювання "Запровадження української мови в богослужіння є: питанням справедливості перед українським народом" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: _____ ☐	Laien	RGKK	2	1	1	0	0	0	0	50%	50%	0%	0%	0%	0%	95	1.96	69.30	69.30	0.00	0.00	0.00	0.00		

Skala 6																Konfidenzintervall II										
absolut																relativ										
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpf ung)	Frage Nr. 2 (Verknüpf ung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfiden zintervall P+/-s*2	Konfiden zintervall P+/-s*2	Konfiden zintervall P+/-s*2	Konfiden zintervall P+/-s*2	Konfiden zintervall P+/-s*2	Konfiden zintervall P+/-s*2
			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше:	Theol./Kler.	UAOK	9	7	1	0	0	0	1	78%	11%	0%	0%	0%	11%	95	1,96	27,16	20,53	0,00	0,00	0,00	20,53
3.15.			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше:	Theol./Kler.	UGKK	43	20	14	2	2	3	2	47%	33%	5%	5%	7%	5%	95	1,96	14,91	14,01	6,29	6,29	7,61	6,29
3.15.			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше:	Theol./Kler.	RGKK	9	2	3	1	2	1	0	22%	33%	11%	22%	11%	0%	95	1,96	27,16	30,80	20,53	27,16	20,53	0,00
3.15.			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше:	Theol./Kler.	POK	2	2	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
3.15.			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше:	Theol./Kler.	UOK KP	60	36	13	0	2	2	7	60%	22%	0%	3%	3%	12%	95	1,96	12,40	10,42	0,00	4,54	4,54	8,12
3.15.			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше:	Theol./Kler.	UOK MP	4	0	1	0	2	1	0	0%	25%	0%	50%	25%	0%	95	1,96	0,00	42,44	0,00	49,00	42,44	0,00
3.15.			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше:	alle	15-20	100	48	28	7	8	4	5	48%	28%	7%	8%	4%	5%	95	1,96	9,79	8,80	5,00	5,32	3,84	4,27
3.15.			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше:	alle	21-30	170	97	42	6	15	6	4	57%	25%	4%	9%	4%	2%	95	1,96	7,44	6,48	2,77	4,26	2,77	2,28
3.15.			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше:	alle	31-40	52	35	10	4	3	0	0	67%	19%	8%	6%	0%	0%	95	1,96	12,75	10,71	7,24	6,34	0,00	0,00
3.15.			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше:	alle	41-50	52	31	2	2	6	3	8	60%	4%	4%	12%	6%	15%	95	1,96	13,34	5,23	5,23	8,68	6,34	9,81
3.15.			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше:	alle	51-60	41	28	2	0	4	3	4	68%	5%	0%	10%	7%	10%	95	1,96	14,24	6,59	0,00	9,08	7,97	9,08
3.15.			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше:	alle	>60	25	20	2	1	1	1	0	80%	8%	4%	4%	4%	0%	95	1,96	15,68	10,63	7,68	7,68	7,68	0,00

Skala 6																Konfidenzintervall II															
absolut																relativ															
																Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %		z-Wert		1 +		2		3		4		5		k.A.	
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.			Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2			
			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше:	alle	k.A.	7	5	1	0	0	0	1	71%	14%	0%	0%	0%	14%	95	1,96	33,47	25,92	0,00	0,00	0,00	0,00	25,92				
3.15.			Ваше ставлення до висловлювання "Церква може бути стимулом для "реукраїнізації" тих мас українців, які під впливом "старшого брата" втратили рідну мову" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше:	alle	allg.	447	264	87	20	37	17	22	59%	19%	4%	8%	4%	5%	95	1,96	4,56	3,67	1,92	2,55	1,77	2,01					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	andere	8	3	1	1	1	0	2	38%	13%	13%	13%	0%	25%	95	1,96	33,55	22,92	22,92	22,92	0,00	30,01					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	RKK	3	0	2	0	0	1	0	0%	67%	0%	0%	33%	0%	95	1,96	0,00	53,34	0,00	0,00	53,34	0,00					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UAOK	9	5	4	0	0	0	0	56%	44%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	32,46	32,46	0,00	0,00	0,00	0,00					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UGKK	43	14	19	7	2	1	0	33%	44%	16%	5%	2%	0%	95	1,96	14,01	14,84	11,03	6,29	4,50	0,00					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	RGKK	9	2	1	3	3	0	0	22%	11%	33%	33%	0%	0%	95	1,96	27,16	20,53	30,80	30,80	0,00	0,00					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	POK	2	2	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UOK KP	60	36	17	3	1	0	3	60%	28%	5%	2%	0%	5%	95	1,96	12,40	11,40	5,51	3,24	0,00	5,51					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	UOK MP	4	1	1	1	0	1	0	25%	25%	25%	0%	25%	0%	95	1,96	42,44	42,44	42,44	0,00	42,44	0,00					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Theol./Kler.	allg.	138	63	45	15	7	3	5	46%	33%	11%	5%	2%	4%	95	1,96	8,31	7,82	5,19	3,66	2,43	3,12					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	andere	19	7	5	3	1	2	1	37%	26%	16%	5%	11%	5%	95	1,96	21,69	19,80	16,40	10,04	13,80	10,04					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	RKK	14	8	4	0	1	0	1	57%	29%	0%	7%	0%	7%	95	1,96	25,92	23,66	0,00	13,49	0,00	13,49					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UAOK	77	47	10	10	5	0	5	61%	13%	13%	6%	0%	6%	95	1,96	10,89	7,51	7,51	5,50	0,00	5,50					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UGKK	82	27	32	14	3	3	3	33%	39%	17%	4%	4%	4%	95	1,96	10,17	10,56	8,14	4,06	4,06	4,06					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	RGKK	2	1	1	0	0	0	0	50%	50%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	69,30	69,30	0,00	0,00	0,00	0,00					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	POK	1	1	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00					
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UOK KP	81	36	25	11	4	2	3	44%	31%	14%	5%	2%	4%	95	1,96	10,82	10,06	7,46	4,72	3,38	4,11					

Skala 6																	Konfidenzintervall II									
						absolut						relativ								1 +	2	3	4	5	k.A.	
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2
			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	UOK MP	33	2	7	14	6	2	2	6%	21%	42%	18%	6%	6%	95	1,96	8,14	13,95	16,86	13,16	8,14	8,14
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	allg.	309	129	84	52	20	9	15	42%	27%	17%	6%	3%	5%	95	1,96	5,50	4,96	4,17	2,74	1,87	2,40
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	k.A.	6	4	1	1	0	0	0	67%	17%	17%	0%	0%	0%	95	1,96	37,72	29,82	29,82	0,00	0,00	0,00
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	Hochschule	127	59	31	19	7	6	5	46%	24%	15%	6%	5%	4%	95	1,96	8,67	7,47	6,20	3,97	3,69	3,38
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	Mittelschule nicht abgeschlosse	21	9	6	2	2	0	2	43%	29%	10%	10%	0%	10%	95	1,96	21,17	19,32	12,56	12,56	0,00	12,56
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	Mittelschule	155	57	46	30	11	3	8	37%	30%	19%	7%	2%	5%	95	1,96	7,59	7,19	6,22	4,04	2,17	3,48
3.17.			Чи культурно-національне відродження пов'язане з перекладом Святого Письма та богослужбових текстів на українську мову? так значною мірою більш-менш майже ні ні	Laien	allg.	309	129	84	52	20	9	15	42%	27%	17%	6%	3%	5%	95	1,96	5,50	4,96	4,17	2,74	1,87	2,40
3.18.			Ваше ставлення до висловлювання "Мова Церкви повинна бути мовою самого життя, тим більше в час богослужіння є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	andere	8	7	1	0	0	0	0	88%	13%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	22,92	22,92	0,00	0,00	0,00	0,00
3.18.			Ваше ставлення до висловлювання "Мова Церкви повинна бути мовою самого життя, тим більше в час богослужіння є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	RKK	3	2	0	0	1	0	0	67%	0%	0%	33%	0%	0%	95	1,96	53,34	0,00	0,00	53,34	0,00	0,00
3.18.			Ваше ставлення до висловлювання "Мова Церкви повинна бути мовою самого життя, тим більше в час богослужіння є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UAOK	9	8	1	0	0	0	0	89%	11%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	20,53	20,53	0,00	0,00	0,00	0,00
3.18.			Ваше ставлення до висловлювання "Мова Церкви повинна бути мовою самого життя, тим більше в час богослужіння є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UGKK	43	26	11	2	4	0	0	60%	26%	5%	9%	0%	0%	95	1,96	14,61	13,04	6,29	8,68	0,00	0,00
3.18.			Ваше ставлення до висловлювання "Мова Церкви повинна бути мовою самого життя, тим більше в час богослужіння є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	RGKK	9	2	4	1	2	0	0	22%	44%	11%	22%	0%	0%	95	1,96	27,16	32,46	20,53	27,16	0,00	0,00
3.18.			Ваше ставлення до висловлювання "Мова Церкви повинна бути мовою самого життя, тим більше в час богослужіння є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	POK	2	2	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
3.18.			Ваше ставлення до висловлювання "Мова Церкви повинна бути мовою самого життя, тим більше в час богослужіння є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UOK KP	60	42	16	0	1	0	1	70%	27%	0%	2%	0%	2%	95	1,96	11,60	11,19	0,00	3,24	0,00	3,24
3.18.			Ваше ставлення до висловлювання "Мова Церкви повинна бути мовою самого життя, тим більше в час богослужіння є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UOK MP	4	0	1	1	2	0	0	0%	25%	25%	50%	0%	0%	95	1,96	0,00	42,44	42,44	49,00	0,00	0,00

Skala 6																Konfidenzintervall II																	
																		1 +	2	3	4	5	k.A.										

						Skala 6											Konfidenzintervall II									
						absolut						relativ							1 +	2	3	4	5	k.A.		
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpf ung)	Frage Nr. 2 (Verknüpf ung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfiden zintervall P+/-s*Z	Konfiden zintervall P+/-s*Z	Konfiden zintervall P+/-s*Z	Konfiden zintervall P+/-s*Z	Konfiden zintervall P+/-s*Z	Konfiden zintervall P+/-s*Z
4.10.			4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐	Theol./Klier.	UGKK	43	10	7	3	19	2	2	23%	16%	7%	44%	5%	5%	95	1,96	12,63	11,03	7,61	14,84	6,29	6,29
4.10.			4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐	Theol./Klier.	RGKK	9	2	1	0	5	1	0	22%	11%	0%	56%	11%	0%	95	1,96	27,16	20,53	0,00	32,46	20,53	0,00
4.10.			4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐	Theol./Klier.	POK	2	0	0	0	0	0	2	0%	0%	0%	0%	0%	100%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
4.10.			4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐	Theol./Klier.	UOK KP	60	8	9	3	35	3	2	13%	15%	5%	58%	5%	3%	95	1,96	8,60	9,04	5,51	12,47	5,51	4,54
4.10.			4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐	Theol./Klier.	UOK MP	4	0	0	0	2	1	1	0%	0%	0%	50%	25%	25%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	49,00	42,44	42,44
4.10.			4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐	Theol./Klier.	allg.	138	25	22	6	66	9	10	18%	16%	4%	48%	7%	7%	95	1,96	6,43	6,11	3,40	8,33	4,12	4,33
			4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні ☐	Theol./Klier.	andere	0	0	0	0	0	0	0							95	1,96						
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні ☐	Theol./Klier.	RKK	0	0	0	0	0	0	0							95	1,96						
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні ☐	Theol./Klier.	UAOK	4	0	2	0	1	1	0	0%	50%	0%	25%	25%	0%	95	1,96	0,00	49,00	0,00	42,44	42,44	0,00
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні ☐	Theol./Klier.	UGKK	17	5	4	1	7	0	0	29%	24%	6%	41%	0%	0%	95	1,96	21,66	20,16	11,19	23,40	0,00	0,00
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні ☐	Theol./Klier.	RGKK	6	2	0	0	3	1	0	33%	0%	0%	50%	17%	0%	95	1,96	37,72	0,00	0,00	40,01	29,82	0,00
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні ☐	Theol./Klier.	POK	2	0	0	0	0	0	2	0%	0%	0%	0%	0%	100%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні ☐	Theol./Klier.	UOK KP	34	5	7	0	18	2	2	15%	21%	0%	53%	6%	6%	95	1,96	11,90	13,59	0,00	16,78	7,91	7,91
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні ☐	Theol./Klier.	UOK MP	2	0	0	0	1	1	0	0%	0%	0%	50%	50%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	69,30	69,30	0,00

Skala 6																	Konfidenzintervall II									
							absolut						relativ								1 +	2	3	4	5	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні	Theol./Kler.	allg.	65	12	13	1	30	5	4	3%	3%	0%	7%	1%	1%	95	1,96	3,93	4,09	1,15	6,08	2,56	2,29
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні	Laien	andere	0	0	0	0	0	0	0							95	1,96						
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні	Laien	RKK	0	0	0	0	0	0	0							95	1,96						
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні	Laien	UAOK	5	1	0	1	3	0	0	20%	0%	20%	60%	0%	0%	95	1,96	35,06	0,00	35,06	42,94	0,00	0,00
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні	Laien	UGKK	0	0	0	0	0	0	0							95	1,96						
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні	Laien	RGKK	0	0	0	0	0	0	0							95	1,96						
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні	Laien	POK	1	1	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні	Laien	UOK KP	12	2	2	0	7	0	1	17%	17%	0%	58%	0%	8%	95	1,96	21,09	21,09	0,00	27,89	0,00	15,64
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні	Laien	UOK MP	7	1	0	3	3	0	0	14%	0%	43%	43%	0%	0%	95	1,96	25,92	0,00	36,66	36,66	0,00	0,00
4.10.	4.10.	4.7.	4.10. Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐ - 4.7. Чи володієте Ви церковнослов'янською мовою? так ☐ більш-менш ☐ ні	Laien	allg.	25	5	2	4	13	0	1	1%	0%	1%	3%	0%	0%	95	1,96	4,12	2,62	3,69	6,59	0,00	1,85
4.10.			Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐	Laien	andere	19	4	4	1	2	6	2	21%	21%	5%	11%	32%	11%	95	1,96	18,33	18,33	10,04	13,80	20,90	13,80
4.10.			Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐	Laien	RKK	14	6	2	2	1	2	1	43%	14%	14%	7%	14%	7%	95	1,96	25,92	18,33	18,33	13,49	18,33	13,49
4.10.			Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐	Laien	UAOK	77	22	7	1	38	6	3	29%	9%	1%	49%	8%	4%	95	1,96	10,09	6,42	2,53	11,17	5,99	4,32
4.10.			Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці ☐	Laien	UGKK	82	21	19	8	14	18	2	26%	23%	10%	17%	22%	2%	95	1,96	9,45	9,13	6,42	8,14	8,96	3,34

						Skala 6											Konfidenzintervall II										
						absolut						relativ							1 +	2	3	4	5	k.A.			
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfidenzintervall P1-S*2	Konfidenzintervall P1-S*2	Konfidenzintervall P1-S*2	Konfidenzintervall P1-S*2	Konfidenzintervall P1-S*2	Konfidenzintervall P1-S*2	
			Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці	Laien	RGKK	2	0	0	0	2	0	0	0%	0%	0%	100%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
4.10.			Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці	Laien	POK	1	1	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
4.10.			Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці	Laien	UOK KP	81	10	9	2	30	26	4	12%	11%	2%	37%	32%	5%	95	1,96	7,16	6,84	3,38	10,52	10,17	4,72	
4.10.			Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці	Laien	UOK MP	33	7	6	4	11	4	1	21%	18%	12%	33%	12%	3%	95	1,96	13,95	13,16	11,14	16,08	11,14	5,85	
4.10.			Факт існування різних варіантів найчастіше вживаних молитов є: позитивним ☐ переважно позитивним ☐ байдуже переважно негативним ☐ негативним ☐ без різниці	Laien	allg.	309	71	47	18	98	62	13	23%	15%	6%	32%	20%	4%	95	1,96	4,69	4,00	2,61	5,19	4,47	2,24	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	andere	19	1	0	0	1	16	1	5%	0%	0%	5%	84%	5%	95	1,96	10,04	0,00	0,00	10,04	16,40	10,04	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	RKK	14	1	0	0	0	10	3	7%	0%	0%	0%	71%	21%	95	1,96	13,49	0,00	0,00	0,00	23,66	21,49	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	UAOK	77	6	0	1	2	61	7	8%	0%	1%	3%	79%	9%	95	1,96	5,99	0,00	2,53	3,55	9,06	6,42	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	UGKK	82	10	2	1	3	66	0	12%	2%	1%	4%	80%	0%	95	1,96	7,08	3,34	2,38	4,06	8,58	0,00	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	RGKK	2	1	0	0	0	1	0	50%	0%	0%	0%	50%	0%	95	1,96	69,30	0,00	0,00	0,00	69,30	0,00	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	POK	1	0	0	0	0	1	0	0%	0%	0%	0%	100%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	UOK KP	81	15	2	6	3	53	2	19%	2%	7%	4%	65%	2%	95	1,96	8,46	3,38	5,70	4,11	10,36	3,38	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	UOK MP	33	5	1	5	2	20	0	15%	3%	15%	6%	61%	0%	95	1,96	12,23	5,85	12,23	8,14	16,67	0,00	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	allg.	309	39	5	13	11	228	13	13%	2%	4%	4%	74%	4%	95	1,96	3,70	1,41	2,24	2,07	4,90	2,24	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	k.A.	6	0	0	0	0	5	1	0%	0%	0%	0%	83%	17%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	29,82	29,82	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	Hochschule	127	15	2	4	4	97	5	12%	2%	3%	3%	76%	4%	95	1,96	5,61	2,17	3,04	3,04	7,39	3,38	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	Mittelschule nicht abgeschlosse	21	1	0	1	1	17	1	5%	0%	5%	5%	81%	5%	95	1,96	9,11	0,00	9,11	9,11	16,80	9,11	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	Mittelschule	155	23	3	8	6	109	6	15%	2%	5%	4%	70%	4%	95	1,96	5,60	2,17	3,48	3,04	7,19	3,04	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	allg.	309	39	5	13	11	228	13	13%	2%	4%	4%	74%	4%	95	1,96	3,70	1,41	2,24	2,07	4,90	2,24	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	15-20	88	14	3	6	4	61	0	16%	3%	7%	5%	69%	0%	95	1,96	7,64	3,79	5,27	4,35	9,64	0,00	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	21-30	101	15	2	3	2	74	5	15%	2%	3%	2%	73%	5%	95	1,96	6,94	2,72	3,31	2,72	8,63	4,23	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	31-40	35	3	0	3	3	25	1	9%	0%	9%	9%	71%	3%	95	1,96	9,27	0,00	9,27	9,27	14,97	5,52	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	41-50	33	3	0	1	1	25	3	9%	0%	3%	3%	76%	9%	95	1,96	9,81	0,00	5,85	5,85	14,62	9,81	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	51-60	28	3	0	0	0	22	3	11%	0%	0%	0%	79%	11%	95	1,96	11,46	0,00	0,00	0,00	15,20	11,46	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	>60	19	1	0	0	0	17	1	5%	0%	0%	0%	89%	5%	95	1,96	10,04	0,00	0,00	0,00	13,80	10,04	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	k.A.	5	0	0	0	1	4	0	0%	0%	0%	20%	80%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	35,06	35,06	0,00	
4.12.			Чи під час богослужіння Ви маєте проблеми з розумінням мови? так ☐ ні ☐	Laien	allg.	309	39	5	13	11	228	13	13%	2%	4%	4%	74%	4%	95	1,96	3,70	1,41	2,24	2,07	4,90	2,24	
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ні важко відповісти ☐	Laien	andere	19	2	3	3	6	2	3	11%	16%	16%	32%	11%	16%	95	1,96	13,80	16,40	16,40	20,90	13,80	16,40	
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ні важко відповісти ☐	Laien	RKK	14	1	1	3	2	5	2	7%	7%	21%	14%	36%	14%	95	1,96	13,49	13,49	21,49	18,33	25,10	18,33	
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ні важко відповісти ☐	Laien	UAOK	77	28	14	6	22	5	2	36%	18%	8%	29%	6%	3%	95	1,96	10,74	8,61	5,99	10,09	5,50	3,55	

Skala 6																Konfidenzintervall II										
absolut																relativ										
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	1 +	2	3	4	5	k.A.
			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UGKK	82	16	15	9	23	18	1	20%	18%	11%	28%	22%	1%	95	1,96	8,58	8,37	6,77	9,72	8,96	2,38
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	RGKK	2	0	0	0	0	2	0	0%	0%	0%	0%	100%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	POK	1	1	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UOK KP	81	14	17	5	34	10	1	17%	21%	6%	42%	12%	1%	95	1,96	8,23	8,87	5,24	10,75	7,16	2,40
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UOK MP	33	20	4	1	3	5	0	61%	12%	3%	9%	15%	0%	95	1,96	16,67	11,14	5,85	9,81	12,23	0,00
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	allg.	309	82	54	27	90	47	9	27%	17%	9%	29%	15%	3%	95	1,96	4,92	4,23	3,15	5,07	4,00	1,87
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	andere	8	0	0	0	5	1	2	0%	0%	0%	63%	13%	25%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	33,55	22,92	30,01
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	RKK	3	1	0	0	2	0	0	33%	0%	0%	67%	0%	0%	95	1,96	53,34	0,00	0,00	53,34	0,00	0,00
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	UAOK	9	2	2	2	2	1	0	22%	22%	22%	22%	11%	0%	95	1,96	27,16	27,16	27,16	27,16	20,53	0,00
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	UGKK	43	12	2	4	15	10	0	28%	5%	9%	35%	23%	0%	95	1,96	13,41	6,29	8,68	14,25	12,63	0,00
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	RGKK	9	3	3	0	1	2	0	33%	33%	0%	11%	22%	0%	95	1,96	30,80	30,80	0,00	20,53	27,16	0,00
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	POK	2	2	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	UOK KP	60	20	11	4	21	1	3	33%	18%	7%	35%	2%	5%	95	1,96	11,93	9,79	6,31	12,07	3,24	5,51
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	UOK MP	4	3	0	1	0	0	0	75%	0%	25%	0%	0%	0%	95	1,96	42,44	0,00	42,44	0,00	0,00	0,00
4.21.			Чи згодні Ви, що церковнослов'янська мова є "кам'нянем у фундаменті живої будівлі Церкви"? так значною мірою більш-менш ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	allg.	138	43	18	11	46	15	5	31%	13%	8%	33%	11%	4%	95	1,96	7,73	5,62	4,52	7,87	5,19	3,12
4.23.			Чи вважаєте Ви, що московська вимова церковнослов'янської мови асоціюється з російською мовою? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	andere	8	2	0	0	0	2	4	25%	0%	0%	0%	25%	50%	95	1,96	30,01	0,00	0,00	0,00	30,01	34,65
4.23.			Чи вважаєте Ви, що московська вимова церковнослов'янської мови асоціюється з російською мовою? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	RKK	3	2	0	0	0	1	0	67%	0%	0%	0%	33%	0%	95	1,96	53,34	0,00	0,00	0,00	53,34	0,00
4.23.			Чи вважаєте Ви, що московська вимова церковнослов'янської мови асоціюється з російською мовою? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	UAOK	9	7	0	0	0	1	1	78%	0%	0%	0%	11%	11%	95	1,96	27,16	0,00	0,00	0,00	20,53	20,53
4.23.			Чи вважаєте Ви, що московська вимова церковнослов'янської мови асоціюється з російською мовою? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	UGKK	43	34	0	1	0	6	2	79%	0%	2%	0%	14%	5%	95	1,96	12,16	0,00	4,50	0,00	10,36	6,29
4.23.			Чи вважаєте Ви, що московська вимова церковнослов'янської мови асоціюється з російською мовою? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Klier.	RGKK	9	7	0	0	0	1	1	78%	0%	0%	0%	11%	11%	95	1,96	27,16	0,00	0,00	0,00	20,53	20,53

Skala 6																	Konfidenzintervall II									
																			1 +	2	3	4	5	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																			1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																	</									

Skala 6																Konfidenzintervall II																	
absolut																relativ												1 +	2	3	4	5	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z	Konfidenzintervall P+/-s*Z							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UOK MP	4	0	0	1	2	1	0	0%	0%	25%	50%	25%	0%	95	1,96	0,00	0,00	42,44	49,00	42,44	0,00							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	allg.	138	27	12	20	69	2	8	20%	9%	14%	50%	1%	6%	95	1,96	6,62	4,70	5,87	8,34	1,99	3,90							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	15-20	88	10	13	16	38	5	6	11%	15%	18%	43%	6%	7%	95	1,96	6,63	7,41	8,06	10,35	4,84	5,27							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	21-30	101	24	24	10	30	7	6	24%	24%	10%	30%	7%	6%	95	1,96	8,30	8,30	5,82	8,91	4,95	4,61							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	31-40	35	14	8	5	7	0	1	40%	23%	14%	20%	0%	3%	95	1,96	16,23	13,91	11,59	13,25	0,00	5,52							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	41-50	33	16	4	6	5	0	2	48%	12%	18%	15%	0%	6%	95	1,96	17,05	11,14	13,16	12,23	0,00	8,14							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	51-60	28	7	2	3	12	2	2	25%	7%	11%	43%	7%	7%	95	1,96	16,04	9,54	11,46	18,33	9,54	9,54							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	>60	19	12	1	0	6	0	0	63%	5%	0%	32%	0%	0%	95	1,96	21,69	10,04	0,00	20,90	0,00	0,00							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	k.A.	5	4	0	0	0	0	1	80%	0%	0%	0%	0%	20%	95	1,96	35,06	0,00	0,00	0,00	0,00	35,06							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	allg.	309	87	52	40	98	14	18	28%	17%	13%	32%	5%	6%	95	1,96	5,01	4,17	3,74	5,19	2,32	2,61							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	andere	19	4	2	2	8	0	3	21%	11%	11%	42%	0%	16%	95	1,96	18,33	13,80	13,80	22,20	0,00	16,40							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	RKK	14	1	3	3	0	0	7	7%	21%	21%	0%	0%	50%	95	1,96	13,49	21,49	21,49	0,00	0,00	26,19							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	UAOK	77	41	5	3	24	0	4	53%	6%	4%	31%	0%	5%	95	1,96	11,14	5,50	4,32	10,35	0,00	4,96							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	UGKK	82	20	19	11	25	2	5	24%	23%	13%	30%	2%	6%	95	1,96	9,29	9,13	7,38	9,96	3,34	5,18							
4.24.			Ваше ставлення до висловлювання "Церковнослов'янська мова асоціюється з російською мовою" є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	RGKK	2	0	0	0	2	0	0	0%	0%	0%	100%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00							

Skala 6																Konfidenzintervall II									
																		1 +	2	3	4	5	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
																		1 +	2	3	4	5 -	k.A.		
</																									

Skala 6																	Konfidenzintervall II																	
																	absolut					relativ							1 +	2	3	4	5	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpf ung)	Frage Nr. 2 (Verknüpf ung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfiden zintervall P+/-s*Z	Konfiden zintervall P+/-s*Z	Konfiden zintervall P+/-s*Z	Konfiden zintervall P+/-s*Z	Konfiden zintervall P+/-s*Z	Konfiden zintervall P+/-s*Z	k.A.							
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	POK	1	1	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00						
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UOK KP	36	31	1	0	0	2	2	86%	3%	0%	0%	6%	6%	95	1,96	11,30	5,37	0,00	0,00	7,48	7,48	0,00	0,00						
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UOK MP	12	12	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00						
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	allg.	168	106	5	2	2	32	21	63%	3%	1%	1%	19%	13%	95	1,96	7,30	2,57	1,64	1,64	5,94	5,94	0,00	0,00						
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? ні + k.A.	Laien	andere	8	3	0	1	0	3	1	38%	0%	13%	0%	38%	13%	95	1,96	33,55	0,00	22,92	0,00	33,55	22,92	0,00	0,00						
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? ні + k.A.	Laien	RKK	4	3	0	0	0	1	0	75%	0%	0%	0%	25%	0%	95	1,96	42,44	0,00	0,00	0,00	42,44	0,00	0,00	0,00						
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? ні + k.A.	Laien	UAOK	20	14	1	0	1	3	1	70%	5%	0%	5%	15%	5%	95	1,96	20,08	9,55	0,00	9,55	15,65	15,65	9,55	9,55						
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? ні + k.A.	Laien	UGKK	43	15	1	6	4	16	1	35%	2%	14%	9%	37%	2%	95	1,96	14,25	4,50	10,36	8,68	14,45	14,45	4,50	4,50						
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? ні + k.A.	Laien	RGKK	0	0	0	0	0	0	0							95	1,96														
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? ні + k.A.	Laien	POK	0	0	0	0	0	0	0							95	1,96														
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? ні + k.A.	Laien	UOK KP	45	32	3	2	0	6	2	71%	7%	4%	0%	13%	4%	95	1,96	13,24	7,29	6,02	0,00	9,93	6,02	0,00	0,00						
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? ні + k.A.	Laien	UOK MP	21	16	1	1	0	3	0	76%	5%	5%	0%	14%	0%	95	1,96	18,22	9,11	9,11	0,00	14,97	0,00	0,00	0,00						
5.1.	5.1.	1.3.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? ні + k.A.	Laien	allg.	141	83	6	10	5	32	5	59%	4%	7%	4%	23%	4%	95	1,96	8,12	3,33	4,24	3,05	6,91	3,05	0,00	0,00						
5.3.			Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	andere	8	3	0	0	0	5	0	38%	0%	0%	0%	63%	0%	95	1,96	33,55	0,00	0,00	0,00	33,55	0,00	0,00	0,00						
5.3.			Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	RKK	3	3	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00						
5.3.			Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	UAOK	9	7	1	0	0	0	1	78%	11%	0%	0%	0%	11%	95	1,96	27,16	20,53	0,00	0,00	0,00	0,00	20,53	20,53						
5.3.			Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	UGKK	43	36	2	1	1	2	1	84%	5%	2%	2%	5%	2%	95	1,96	11,03	6,29	4,50	4,50	6,29	4,50	0,00	0,00						
5.3.			Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	RGKK	9	6	0	1	0	0	2	67%	0%	11%	0%	0%	22%	95	1,96	30,80	0,00	20,53	0,00	0,00	0,00	27,16	27,16						
5.3.			Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	POK	2	2	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00						
5.3.			Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	UOK KP	60	55	1	2	1	0	1	92%	2%	3%	2%	0%	2%	95	1,96	6,99	3,24	4,54	3,24	0,00	0,00	3,24	3,24						
5.3.			Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	UOK MP	4	3	0	0	0	1	0	75%	0%	0%	0%	25%	0%	95	1,96	42,44	0,00	0,00	0,00	42,44	0,00	0,00	0,00						
5.3.			Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Чи вважаєте Ви, що Церква відіграє певну роль у консолідації української держави і є захисником національної ідентичності? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Theol./Kler.	allg.	138	115	4	4	2	8	5	83%	3%	3%	1%	6%	4%	95	1,96	6,22	2,80	2,80	1,99	3,90	3,12	3,12	3,12						

Skala 6																		Konfidenzintervall II									
absolut																		relativ									

						Skala 6										Konfidenzintervall II										
						absolut						relativ								1 +	2	3	4	5	k.A.	
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2	Konfidenzintervall P+/-s*2
5.4.			Чи вважаєте Ви, що українська національна ідентичність пов'язана з українською мовою? так значною мірою більше менш майже ні ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UOK KP	81	53	17	6	0	1	4	65%	21%	7%	0%	1%	5%	95	1,96	10,36	8,87	5,70	0,00	2,40	4,72
5.4.			Чи вважаєте Ви, що українська національна ідентичність пов'язана з українською мовою? так значною мірою більше менш майже ні ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	UOK MP	33	11	7	7	5	3	0	33%	21%	21%	15%	9%	0%	95	1,96	16,08	13,95	13,95	12,23	9,81	0,00
5.4.			Чи вважаєте Ви, що українська національна ідентичність пов'язана з українською мовою? так значною мірою більше менш майже ні ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Laien	allg.	292	185	64	27	7	9	0	60%	21%	9%	2%	3%	0%	95	1,96	5,62	4,65	3,24	1,71	1,93	0,00
			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	andere	19	17	1	0	0	0	1	89%	5%	0%	0%	0%	5%	95	1,96	13,80	10,04	0,00	0,00	0,00	10,04
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	RKK	14	9	2	0	1	1	1	64%	14%	0%	7%	7%	7%	95	1,96	25,10	18,33	0,00	13,49	13,49	13,49
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	UAOK	77	69	7	0	0	0	1	90%	9%	0%	0%	0%	1%	95	1,96	6,82	6,42	0,00	0,00	0,00	2,53
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	UGKK	82	80	2	0	0	0	0	98%	2%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	3,34	3,34	0,00	0,00	0,00	0,00
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	RGKK	2	2	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	POK	1	1	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	UOK KP	81	75	4	0	1	0	1	93%	5%	0%	1%	0%	1%	95	1,96	5,70	4,72	0,00	2,40	0,00	2,40
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	UOK MP	33	23	4	2	4	0	0	70%	12%	6%	12%	0%	0%	95	1,96	15,68	11,14	8,14	11,14	0,00	0,00
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Laien	allg.	309	276	20	2	6	1	4	89%	6%	1%	2%	0%	1%	95	1,96	3,44	2,74	0,89	1,54	0,63	1,26
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	andere	8	7	0	0	1	0	0	88%	0%	0%	13%	0%	0%	95	1,96	22,92	0,00	0,00	22,92	0,00	0,00
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	RKK	3	3	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UAOK	9	9	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважно позитивне ☐ байдуже переважно негативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UGKK	43	36	6	0	1	0	0	84%	14%	0%	2%	0%	0%	95	1,96	11,03	10,36	0,00	4,50	0,00	0,00

Skala 6																Konfidenzintervall II																	
absolut																relativ												1 +	2	3	4	5	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpfung)	Frage Nr. 2 (Verknüpfung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	Konfidenzintervall P+/-s*z	Konfidenzintervall P+/-s*z	Konfidenzintervall P+/-s*z	Konfidenzintervall P+/-s*z	Konfidenzintervall P+/-s*z	Konfidenzintervall P+/-s*z							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	RGKK	9	5	3	0	1	0	0	56%	33%	0%	11%	0%	0%	95	1,96	32,46	30,80	0,00	20,53	0,00	0,00							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	POK	2	2	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UOK KP	60	56	3	0	1	0	0	93%	5%	0%	2%	0%	0%	95	1,96	6,31	5,51	0,00	3,24	0,00	0,00							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	UOK MP	4	2	0	1	0	1	0	50%	0%	25%	0%	25%	0%	95	1,96	49,00	0,00	42,44	0,00	42,44	0,00							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	Theol./Kler.	allg.	138	120	12	1	4	1	0	87%	9%	1%	3%	1%	0%	95	1,96	5,62	4,70	1,42	2,80	1,42	0,00							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	15-20	100	92	7	1	0	0	0	92%	7%	1%	0%	0%	0%	95	1,96	5,32	5,00	1,95	0,00	0,00	0,00							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	21-30	170	150	12	0	6	1	1	88%	7%	0%	4%	1%	1%	95	1,96	4,84	3,85	0,00	2,77	1,15	1,15							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	31-40	52	44	6	0	2	0	0	85%	12%	0%	4%	0%	0%	95	1,96	9,81	8,68	0,00	5,23	0,00	0,00							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	41-50	52	43	5	2	1	1	0	83%	10%	4%	2%	2%	0%	95	1,96	10,28	8,01	5,23	3,73	3,73	0,00							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	51-60	41	37	0	0	1	0	3	90%	0%	0%	2%	0%	7%	95	1,96	9,08	0,00	0,00	4,72	0,00	7,97							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	>60	25	24	1	0	0	0	0	96%	4%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	7,68	7,68	0,00	0,00	0,00	0,00							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	k.A.	7	6	1	0	0	0	0	86%	14%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	25,92	25,92	0,00	0,00	0,00	0,00							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	allg.	447	396	32	3	10	2	4	89%	7%	1%	2%	0%	1%	95	1,96	2,95	2,39	0,76	1,37	0,62	0,87							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	Osten (n=19)	19	16	2	1	0	0	0	84%	11%	5%	0%	0%	0%	95	1,96	16,40	13,80	10,04	0,00	0,00	0,00							
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Огієнко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	Süden (n=4)	4	3	1	0	0	0	0	75%	25%	0%	0%	0%	0%	95	1,96	42,44	42,44	0,00	0,00	0,00	0,00							

						Skala 6											Konfidenzintervall II									
Frage Nr. (FB)	Frage Nr. 1 (Verknüpf ung)	Frage Nr. 2 (Verknüpf ung)	Frage	Kategorie	Subkategorie 1	n=x	absolut						relativ					Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) d. Gesamtpopulation in %	z-Wert	1	2	3	4	5	k.A.	
							1 +	2	3	4	5 -	k.A.	1 +	2	3	4	5 -			k.A.	Konfiden zintervall P+/-s*z	Konfiden zintervall P+/-s*z	Konfiden zintervall P+/-s*z	Konfiden zintervall P+/-s*z	Konfiden zintervall P+/-s*z	Konfiden zintervall P+/-s*z
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	Westen (n=352)	352	314	24	2	8	1	3	89%	7%	1%	2%	0%	1%	95	1.96	3.24	2.63	0.79	1.56	0.56	0.96
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	Zentrum (n=71)	71	62	5	0	2	1	1	87%	7%	0%	3%	1%	1%	95	1.96	7.74	5.95	0.00	3.85	2.74	2.74
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	k.A. (n=1)	1	1	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95	1.96	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	allg.	447	396	32	3	10	2	4	89%	7%	1%	2%	0%	1%	95	1.96	2.95	2.39	0.76	1.37	0.62	0.87
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	k.A.	9	8	1	0	0	0	0	89%	11%	0%	0%	0%	0%	95	1.96	20.53	20.53	0.00	0.00	0.00	0.00
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	Hochschule	207	185	14	0	4	2	2	89%	7%	0%	2%	1%	1%	95	1.96	4.20	3.42	0.00	1.88	1.33	1.33
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	Mittelschule nicht abgeschlosse	25	23	1	0	0	0	1	92%	4%	0%	0%	0%	4%	95	1.96	10.63	7.68	0.00	0.00	0.00	7.68
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	Mittelschule	206	180	16	3	6	0	1	87%	8%	1%	3%	0%	0%	95	1.96	4.54	3.66	1.64	2.30	0.00	0.95
5.8.			Ваше ставлення до вислову "Без мови немає народу" (І. Оленко) є: позитивне ☐ переважнопозитивне ☐ байдуже переважнонегативне ☐ негативне ☐ інше: ☐	alle	allg.	447	396	32	3	10	2	4	89%	7%	1%	2%	0%	1%	95	1.96	2.95	2.39	0.76	1.37	0.62	0.87

Datentabelle zu Frage 2.7.

Frage Nr. (FB)		Frage		Kategorie		Subkategorie 2		Skala indiv																Konfidenzintervall II												
								absolut								relativ								Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	k.A.	andere	RKK	UAOK	UGKK	RGKK	POK	UOK KP	UOK MP	alle		
								k.A.	andere	RKK	UAOK	UGKK	RGKK	POK	UOK KP	UOK MP	alle	k.A.	andere	RKK	UAOK	UGKK	RGKK												POK	UOK KP
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Laien	15-20 (n=88)		7	1	15	29	0	0	22	14	88		37%	7%	19%	35%	0%	0%	27%	42%	28%	95	5,38	10,08	5,38	8,27	9,99	0,00	0,00	9,29	10,33	9,43
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Laien	21-30 (n=101)		4	8	21	30	1	0	31	6	101		21%	57%	27%	37%	50%	0%	38%	18%	33%	95	9,65	7,95	9,65	8,69	9,39	9,75	0,00	9,48	7,52	9,15
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Laien	31-40 (n=35)		6	1	9	6	1	0	8	4	35		32%	7%	12%	7%	50%	0%	10%	12%	11%	95	8,53	15,40	8,53	10,64	8,63	16,57	0,00	9,88	10,81	10,50
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Laien	41-50 (n=33)		0	2	14	3	0	0	8	6	33		0%	14%	18%	4%	0%	0%	10%	18%	11%	95	11,94	0,00	11,94	13,16	6,41	0,00	0,00	10,18	13,16	10,54
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Laien	51-60 (n=28)		1	1	5	9	0	1	8	3	28		5%	7%	6%	11%	0%	100%	10%	9%	9%	95	9,54	8,27	9,54	9,13	11,58	0,00	0,00	11,05	10,65	10,63
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Laien	>60 (n=19)		1	1	9	4	0	0	4	0	19		5%	7%	12%	5%	0%	0%	5%	0%	6%	95	11,58	10,04	11,58	14,45	9,69	0,00	0,00	9,74	0,00	10,80
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Laien	k.A. (n=5)		0	0	4	1	0	0	0	0	5		0%	0%	5%	1%	0%	0%	0%	0%	2%	95	0,00	0,00	0,00	19,45	9,62	0,00	0,00	0,00	0,00	11,06
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Laien	allg. (n=309)		19	14	77	82	2	1	81	33	309		100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	alle	15-20 (n=100)		7	3	16	30	0	0	30	14	100		26%	18%	19%	24%	0%	0%	21%	38%	22%	95	7,47	8,59	7,47	7,63	8,37	0,00	0,00	8,02	9,51	8,17
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	alle	21-30 (n=170)		8	9	25	53	6	0	61	8	170		30%	53%	29%	42%	55%	0%	43%	22%	38%	95	7,50	6,86	7,50	6,83	7,43	7,49	0,00	7,45	6,19	7,30
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	alle	31-40 (n=52)		7	1	9	16	4	0	11	4	52		26%	6%	10%	13%	36%	0%	8%	11%	12%	95	6,40	11,91	6,40	8,32	9,08	13,07	0,00	7,29	8,44	8,71
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	alle	41-50 (n=52)		3	2	16	7	0	1	15	8	52		11%	12%	19%	6%	0%	33%	11%	22%	12%	95	8,76	8,54	8,76	10,58	6,25	0,00	12,81	8,38	11,19	8,71
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	alle	51-60 (n=41)		1	1	7	13	0	1	15	3	41		4%	6%	8%	10%	0%	33%	11%	8%	9%	95	7,20	5,78	7,20	8,37	9,34	0,00	14,43	9,44	8,36	8,84
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	alle	>60 (n=25)		1	1	9	5	1	1	7	0	25		4%	6%	10%	4%	9%	33%	5%	0%	6%	95	9,22	7,40	9,22	12,00	7,68	11,27	18,48	8,51	0,00	9,01
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	alle	k.A. (n=7)		0	0	4	1	0	0	2	0	7		0%	0%	5%	1%	0%	0%	1%	0%	2%	95	0,00	0,00	0,00	15,60	6,60	0,00	0,00	8,76	0,00	9,20
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	alle	allg. (n=447)		27	17	86	125	11	3	141	37	447		100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Theol./Kler.	15-20 (n=12)		0	2	1	1	0	0	8	0	12		0%	67%	11%	2%	0%	0%	13%	0%	9%	95	26,67	0,00	26,67	17,78	8,53	0,00	0,00	19,23	0,00	15,94
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Theol./Kler.	21-30 (n=69)		4	1	4	23	5	0	30	2	69		50%	33%	44%	53%	56%	0%	50%	50%	50%	95	11,12	11,80	11,12	11,72	11,77	11,72	0,00	11,80	11,80	11,80
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Theol./Kler.	31-40 (n=17)		1	0	0	10	3	0	3	0	17		13%	0%	0%	23%	33%	0%	5%	0%	12%	95	0,00	15,72	0,00	0,00	20,08	22,41	0,00	10,36	0,00	15,62
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Theol./Kler.	41-50 (n=19)		3	0	2	4	0	1	7	2	19		38%	0%	22%	9%	0%	50%	12%	50%	14%	95	0,00	21,77	0,00	18,69	13,06	0,00	22,48	14,43	22,48	15,49
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Theol./Kler.	51-60 (n=13)		0	0	2	4	0	0	7	0	13		0%	0%	22%	9%	0%	0%	12%	0%	9%	95	0,00	0,00	0,00	22,60	15,79	0,00	0,00	17,45	0,00	15,88
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Theol./Kler.	>60 (n=6)		0	0	0	1	1	1	3	0	6		0%	0%	0%	2%	11%	50%	5%	0%	4%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	12,06	25,15	40,01	17,44	0,00	16,32
1.1.	RKЦ	1.1. Ваша Церква (розташовано за алфавітом): УАПЦ УГКЦ (назва:т)	Ишва	Theol./Kler.	k.A. (n=2)		0	0	0	0	0	0	2	0	2		0%	0%	0%	0%	0%	0%	3%	0%	1%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	24,88	0,00	16,56

[illegible]

Frage Nr. (FB)		Frage	Kategorie	Subkategorie 2	Skala indiv																Konfidenzintervall II													
					absolut								relativ								Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	k.A.	andere	RKK	UAOK	UGKK	RGKK	POK	UOK KP	UOK MP	alle			
					k.A.	andere	RKK	UAOK	UGKK	RGKK	POK	UOK KP	UOK MP	alle	k.A.	andere	RKK	UAOK	UGKK	RGKK												POK	UOK KP	UOK MP
2.3.	Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Laien	UOK KP (n=81)	5	3	10	19	31	n.a.	n.a.	63	33	164	6%	4%	12%	23%	38%	n.a.	n.a.	78%	41%	202%	95	7,16	4,11	7,16	9,23	10,59			9,05	10,70	
2.3.	Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Laien	UOK MP (n=33)	5	0	4	6	8	n.a.	n.a.	18	13	54	15%	0%	12%	18%	24%	n.a.	n.a.	55%	39%	164%	95	11,14	0,00	11,14	13,16	14,62			16,99	16,67	
2.3.	Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Laien	allg. (n=309)	31	13	34	104	129	n.a.	n.a.	128	76	515	10%	4%	11%	34%	42%	n.a.	n.a.	41%	25%	167%	95	3,49	2,24	3,49	5,27	5,50			5,49	4,80	
2.3.	Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	andere (n=8)	5	2	1	0	0	n.a.	n.a.	0	0	8	63%	25%	13%	0%	0%	n.a.	n.a.	0%	0%	100%	95	22,92	30,01	22,92	0,00	0,00			0,00	0,00	0,00
2.3.	Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	RKK (n=3)	0	0	2	1	3	n.a.	n.a.	1	0	7	0%	0%	67%	33%	100%	n.a.	n.a.	33%	0%	233%	95	53,34	0,00	53,34	53,34	0,00			53,34	0,00	
2.3.	Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	UAOK (n=9)	0	0	2	6	0	n.a.	n.a.	1	3	12	0%	0%	22%	67%	0%	n.a.	n.a.	11%	33%	133%	95	27,16	0,00	27,16	30,80	0,00			20,53	30,80	
2.3.	Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	UGKK (n=43)	1	3	10	9	41	n.a.	n.a.	16	13	93	2%	7%	23%	21%	95%	n.a.	n.a.	37%	30%	216%	95	12,63	7,61	12,63	12,16	6,29			14,45	13,73	
2.3.	Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	RGKK (n=9)	0	0	2	3	9	n.a.	n.a.	5	3	22	0%	0%	22%	33%	100%	n.a.	n.a.	56%	33%	244%	95	27,16	0,00	27,16	30,80	0,00			32,46	30,80	
2.3.	Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	POK (n=2)	0	2	0	0	0	n.a.	n.a.	0	0	2	0%	100%	0%	0%	0%	n.a.	n.a.	0%	0%	100%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00			0,00	0,00	0,00
2.3.	Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	UOK KP (n=60)	4	0	3	20	14	n.a.	n.a.	47	19	107	7%	0%	5%	33%	23%	n.a.	n.a.	78%	32%	178%	95	5,51	0,00	5,51	11,93	10,70			10,42	11,77	
2.3.	Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	UOK MP (n=4)	0	0	0	2	1	n.a.	n.a.	3	1	7	0%	0%	0%	50%	25%	n.a.	n.a.	75%	25%	175%	95	0,00	0,00	0,00	49,00	42,44			42,44	42,44	
2.3.	Яка Церква (або: які Церкви) відіграє (відіграють) особливу роль у мовному питанні? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	allg. (n=138)	10	7	20	41	68	n.a.	n.a.	73	39	258	7%	5%	14%	30%	49%	n.a.	n.a.	53%	28%	187%	95	5,87	3,66	5,87	7,62	8,34			8,33	7,51	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Laien	15-20 (n=88)	8	3	1	29	33	n.a.	n.a.	47	2	n.a.	9%	3%	1%	33%	38%	n.a.	n.a.	53%	2%	n.a.	95	2,21	3,79	2,21	9,82	10,12			10,42	3,11	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Laien	21-30 (n=101)	6	5	5	44	48	n.a.	n.a.	59	6	n.a.	6%	5%	5%	44%	48%	n.a.	n.a.	58%	6%	n.a.	95	4,23	4,23	4,23	9,67	9,74			9,61	4,61	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Laien	31-40 (n=35)	0	1	0	20	22	n.a.	n.a.	17	3	n.a.	0%	3%	0%	57%	63%	n.a.	n.a.	49%	9%	n.a.	95	0,00	5,52	0,00	16,40	16,01			16,56	9,27	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Laien	41-50 (n=33)	2	0	2	20	16	n.a.	n.a.	13	4	n.a.	6%	0%	6%	61%	48%	n.a.	n.a.	39%	12%	n.a.	95	8,14	0,00	8,14	16,67	17,05			16,67	11,14	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Laien	51-60 (n=28)	2	1	2	15	16	n.a.	n.a.	14	3	n.a.	7%	4%	7%	54%	57%	n.a.	n.a.	50%	11%	n.a.	95	9,54	6,87	9,54	18,47	18,33			18,52	11,46	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Laien	>60 (n=19)	0	1	1	14	9	n.a.	n.a.	10	0	n.a.	0%	5%	5%	74%	47%	n.a.	n.a.	53%	0%	n.a.	95	10,04	10,04	10,04	19,80	22,45			22,45	0,00	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Laien	k.A. (n=5)	0	0	0	4	1	n.a.	n.a.	0	0	n.a.	0%	0%	0%	80%	20%	n.a.	n.a.	0%	0%	n.a.	95	0,00	0,00	0,00	35,06	35,06			0,00	0,00	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Laien	allg. (n=309)	18	11	11	146	145	n.a.	n.a.	160	18	n.a.	6%	4%	4%	47%	47%	n.a.	n.a.	52%	6%	n.a.	95	2,07	2,07	2,07	5,57	5,56			5,57	2,61	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	andere (n=8)	4	3	0	1	0	n.a.	n.a.	0	0	n.a.	50%	38%	0%	13%	0%	n.a.	n.a.	0%	0%	n.a.	95	0,00	33,55	0,00	22,92	0,00			0,00	0,00	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	RKK (n=3)	0	0	2	1	3	n.a.	n.a.	1	0	n.a.	0%	0%	67%	33%	100%	n.a.	n.a.	33%	0%	n.a.	95	53,34	0,00	53,34	53,34	0,00			53,34	0,00	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	UAOK (n=9)	0	0	0	8	0	n.a.	n.a.	4	0	n.a.	0%	0%	0%	89%	0%	n.a.	n.a.	44%	0%	n.a.	95	0,00	0,00	0,00	20,53	0,00			32,46	0,00	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	UGKK (n=43)	0	0	2	13	40	n.a.	n.a.	24	1	n.a.	0%	0%	5%	30%	93%	n.a.	n.a.	56%	2%	n.a.	95	6,29	0,00	6,29	13,73	7,61			14,84	4,50	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	RGKK (n=9)	1	0	0	4	7	n.a.	n.a.	6	0	n.a.	11%	0%	0%	44%	78%	n.a.	n.a.	67%	0%	n.a.	95	0,00	0,00	0,00	32,46	27,16			30,80	0,00	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	POK (n=2)	0	2	0	0	0	n.a.	n.a.	0	0	n.a.	0%	100%	0%	0%	0%	n.a.	n.a.	0%	0%	n.a.	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00			0,00	0,00	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	UOK KP (n=60)	0	0	1	27	20	n.a.	n.a.	60	0	n.a.	0%	0%	2%	45%	33%	n.a.	n.a.	100%	0%	n.a.	95	3,24	0,00	3,24	12,59	11,93			0,00	0,00	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	UOK MP (n=4)	0	0	0	1	1	n.a.	n.a.	2	2	n.a.	0%	0%	0%	25%	25%	n.a.	n.a.	50%	50%	n.a.	95	0,00	0,00	0,00	42,44	42,44			49,00	49,00	
5.2.	Які традиційні християнські Церкви в Україні є символом українства? РКЦ УАПЦ УГКЦ УПЦ КП УПЦ (МП) інша	Theol./Kler.	allg. (n=138)	5	5	5	55	71	n.a.	n.a.	97	3	n.a.	4%	4%	4%	40%	51%	n.a.	n.a.	70%	2%	n.a.	95	3,12	3,12	3,12	8,17	8,34			7,62	2,43	

Datentabelle zu Frage 2.7.

				Skala 3-4 (geschlossene Fragen)								Konfidenzintervall II					
				absolut				relativ					газети	передачі (радіо, телебачення)	веб-сторінки у мережі "Інтернет"	веб-сторінки у мережі "Інтернет"	
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	газети	передачі (радіо, телебачення)	веб-сторінки у мережі "Інтернет"	к.А.	газети	передачі (радіо, телебачення)	веб-сторінки у мережі "Інтернет"	к.А.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P. (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P _H -s*z	Konfidenzintervall P _H -s*z	Konfidenzintervall P _H -s*z	Konfidenzintervall P _H -s*z	
2.7.	До яких ЗМІ Церкви Ви маєте доступ? газети ☐ передачі (радіо, телебачення) ☐ веб-сторінки у мережі "Інтернет" ☐	Laien	andere (n=19)	15	5	11	4	79%	26%	58%	21%	95	18,33	19,80	22,20	18,33	
2.7.	До яких ЗМІ Церкви Ви маєте доступ? газети ☐ передачі (радіо, телебачення) ☐ веб-сторінки у мережі "Інтернет" ☐	Laien	RKK (n=14)	11	5	8	1	79%	36%	57%	7%	95	21,49	25,10	25,92	13,49	
2.7.	До яких ЗМІ Церкви Ви маєте доступ? газети ☐ передачі (радіо, телебачення) ☐ веб-сторінки у мережі "Інтернет" ☐	Laien	UAOK (n=77)	51	4	39	11	66%	5%	51%	14%	95	10,56	4,96	11,17	7,82	
2.7.	До яких ЗМІ Церкви Ви маєте доступ? газети ☐ передачі (радіо, телебачення) ☐ веб-сторінки у мережі "Інтернет" ☐	Laien	UGKK (n=82)	56	13	45	13	68%	16%	55%	16%	95	10,07	7,91	10,77	7,91	
2.7.	До яких ЗМІ Церкви Ви маєте доступ? газети ☐ передачі (радіо, телебачення) ☐ веб-сторінки у мережі "Інтернет" ☐	Laien	RGKK (n=2)	2	1	1	0	100%	50%	50%	0%	95	0,00	69,30	69,30	0,00	
2.7.	До яких ЗМІ Церкви Ви маєте доступ? газети ☐ передачі (радіо, телебачення) ☐ веб-сторінки у мережі "Інтернет" ☐	Laien	POK (n=1)	0	0	0	0	0%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	
2.7.	До яких ЗМІ Церкви Ви маєте доступ? газети ☐ передачі (радіо, телебачення) ☐ веб-сторінки у мережі "Інтернет" ☐	Laien	UOK KP (n=81)	60	11	43	9	74%	14%	53%	11%	95	9,54	7,46	10,87	6,84	
2.7.	До яких ЗМІ Церкви Ви маєте доступ? газети ☐ передачі (радіо, телебачення) ☐ веб-сторінки у мережі "Інтернет" ☐	Laien	UOK MP (n=33)	19	7	15	7	58%	21%	45%	21%	95	16,86	13,95	16,99	13,95	
2.7.	До яких ЗМІ Церкви Ви маєте доступ? газети ☐ передачі (радіо, телебачення) ☐ веб-сторінки у мережі "Інтернет" ☐	Laien	allg. (n=309)	214	46	162	45	69%	15%	52%	15%	95	5,15	3,97	5,57	3,93	

Datentabelle zu Frage 2.9.

Skala indiv																			Konfidenzintervall II																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
					absolut							relativ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										

Datentabelle zu Frage 3.9.

Skala 3-4 (geschlossene Fragen)															Konfidenzintervall II										
absolut															relativ						Kuliš	Ohjenko	Chomenko	andere	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	Kuliš	Ohjenko	Chomenko	andere	k.A.	Kuliš	Ohjenko	Chomenko	andere	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation lin %	Konfidenzintervall P+H-s²	Konfidenzintervall P+H-s²	Konfidenzintervall P+H-s²	Konfidenzintervall P+H-s²	Konfidenzintervall P+H-s²						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Laien	andere (n=19)	9	11	5	2	3	47%	58%	26%	11%	16%	95	22,45	22,20	19,80	13,80	16,40						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Laien	RKK (n=14)	7	7	1	1	3	50%	50%	7%	7%	21%	95	26,19	26,19	13,49	13,49	21,49						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Laien	UAOK (n=77)	19	49	6	2	12	25%	64%	8%	3%	16%	95	9,63	10,74	5,99	3,55	8,10						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Laien	UGKK (n=82)	33	39	8	4	21	40%	48%	10%	5%	26%	95	10,61	10,81	6,42	4,66	9,45						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Laien	RGKK (n=2)	2	2	1	0	0	100%	100%	50%	0%	0%	95	0,00	0,00	69,30	0,00	0,00						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Laien	POK (n=1)	1	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Laien	UOK KP (n=81)	32	52	5	8	13	40%	64%	6%	10%	16%	95	10,65	10,44	5,24	6,50	7,99						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Laien	UOK MP (n=33)	9	12	6	0	11	27%	36%	18%	0%	33%	95	15,20	16,41	13,16	0,00	16,08						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Laien	allg. (n=309)	112	172	32	17	63	36%	56%	10%	6%	20%	95	5,36	5,54	3,40	2,54	4,49						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Theol./Kler.	andere (n=8)	7	7	7	2	1	88%	88%	88%	25%	13%	95	22,92	22,92	22,92	30,01	22,92						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Theol./Kler.	RKK (n=3)	1	1	0	0	0	33%	33%	0%	0%	0%	95	53,34	53,34	0,00	0,00	0,00						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Theol./Kler.	UAOK (n=9)	6	9	2	0	0	67%	100%	22%	0%	0%	95	30,80	0,00	27,16	0,00	0,00						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Theol./Kler.	UGKK (n=43)	26	26	18	14	4	60%	60%	42%	33%	9%	95	14,61	14,61	14,75	14,01	8,68						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Theol./Kler.	RGKK (n=9)	4	6	4	2	0	44%	67%	44%	22%	0%	95	32,46	30,80	32,46	27,16	0,00						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Theol./Kler.	POK (n=2)	2	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Theol./Kler.	UOK KP (n=60)	38	54	12	15	0	63%	90%	20%	25%	0%	95	12,19	7,59	10,12	10,96	0,00						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Theol./Kler.	UOK MP (n=4)	2	3	1	2	0	50%	75%	25%	50%	0%	95	49,00	42,44	42,44	49,00	0,00						
3.9.	Які з наведених перекладів Святого Письма Вам відомі? Куліша Огієнка Хоменка інші	Theol./Kler.	allg. (n=138)	86	106	44	35	5	62%	77%	32%	25%	4%	95	8,09	7,04	7,78	7,26	3,12						

Datentabelle zu Frage 3.16.

				Skala 3-4 (geschlossene Fragen)								Konfidenzintervall II				
				absolut				relativ					Philo- logen	Theo- logen	Laien	k.A.
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	Philo- logen	Theo- logen	Laien	k.A.	Philo- logen	Theo- logen	Laien	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P. (%) i.d. Gesamtpopulation lin %	Konfidenzintervall P+/s* <i>z</i>	Konfidenzintervall P+/s* <i>z</i>	Konfidenzintervall P+/s* <i>z</i>	Konfidenzintervall P+/s* <i>z</i>
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Laien	andere (n=19)	10	13	8	1	53%	68%	42%	5%	95	22,45	20,90	22,20	10,04
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Laien	RKK (n=14)	10	12	2	0	71%	86%	14%	0%	95	23,66	18,33	18,33	0,00
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Laien	UAOK (n=77)	37	66	7	1	48%	86%	9%	1%	95	11,16	7,82	6,42	2,53
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Laien	UGKK (n=82)	48	62	20	0	59%	76%	24%	0%	95	10,66	9,29	9,29	0,00
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Laien	RGKK (n=2)	2	2	0	0	100%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Laien	POK (n=1)	1	1	1	0	100%	100%	100%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Laien	UOK KP (n=81)	46	68	17	3	57%	84%	21%	4%	95	10,79	7,99	8,87	4,11
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Laien	UOK MP (n=33)	10	24	6	4	30%	73%	18%	12%	95	15,68	15,20	13,16	11,14
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Laien	allg. (n=309)	164	248	61	9	53%	80%	20%	3%	95	5,56	4,44	4,44	1,87
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Theol./Kler.	andere (n=8)	4	4	3	1	50%	50%	38%	13%	95	34,65	34,65	33,55	22,92
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Theol./Kler.	RKK (n=3)	1	3	0	0	33%	100%	0%	0%	95	53,34	0,00	0,00	0,00

				Skala 3-4 (geschlossene Fragen)								Konfidenzintervall II				
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Philo-	Theo-	Laien	k.A.
				Philo-	Theo-	Laien	k.A.	Philo-	Theo-	Laien	k.A.		Konfidenzintervall P _{+/s} *z	Konfidenzintervall P _{+/s} *z	Konfidenzintervall P _{+/s} *z	Konfidenzintervall P _{+/s} *z
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Theol./Kler.	UAOK (n=9)	4	9	1	0	44%	100%	11%	0%	95	32,46	0,00	20,53	0,00
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Theol./Kler.	UGKK (n=43)	31	41	7	0	72%	95%	16%	0%	95	13,41	6,29	11,03	0,00
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Theol./Kler.	RGKK (n=9)	7	9	2	0	78%	100%	22%	0%	95	27,16	0,00	27,16	0,00
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Theol./Kler.	POK (n=2)	0	0	0	2	0%	0%	0%	100%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Theol./Kler.	UOK KP (n=60)	41	57	9	1	68%	95%	15%	2%	95	11,77	5,51	9,04	3,24
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Theol./Kler.	UOK MP (n=4)	2	4	0	0	50%	100%	0%	0%	95	49,00	0,00	0,00	0,00
3.16.	У розробці сучасної літургійної мови повинні брати участь: філологи богослови вірні ☐ ☐	Theol./Kler.	allg. (n=138)	90	127	22	4	65%	92%	16%	3%	95	7,95	4,52	6,11	2,80

Datentabelle zu Frage 4.2.

Skala Sprachen (geschlossene Fragen, JA/NEIN)																Konfidenzintervall II						
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	absolut						relativ						Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Ukr. Konfidenzintervall P+/-s+z	Russ. Konfidenzintervall P+/-s+z	Poln. Konfidenzintervall P+/-s+z	Kslv. Konfidenzintervall P+/-s+z	andere Konfidenzintervall P+/-s+z	k.A. Konfidenzintervall P+/-s+z
				Ukr.	Russ.	Poln.	Kslv.	andere	k.A.	Ukr.	Russ.	Poln.	Kslv.	andere	k.A.							
1.10.	Якою мовою Ви спілкуєтесь зі священнослужителями Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою:	alle	andere (n=27)	15	6	0	n.a.	0	0	56%	22%	0%	n.a.	0%	0%	95	18,74	15,68	0,00		0,00	0,00
1.10.	Якою мовою Ви спілкуєтесь зі священнослужителями Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою:	alle	RKK (n=17)	14	7	4	n.a.	0	0	82%	41%	24%	n.a.	0%	0%	95	18,12	23,40	20,16		0,00	0,00
1.10.	Якою мовою Ви спілкуєтесь зі священнослужителями Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою:	alle	UAOK (n=86)	84	1	0	n.a.	0	1	98%	1%	0%	n.a.	0%	1%	95	3,19	2,27	0,00		0,00	2,27
1.10.	Якою мовою Ви спілкуєтесь зі священнослужителями Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою:	alle	(n=139, inkl. RGKK)	128	3	0	n.a.	6	2	92%	2%	0%	n.a.	4%	1%	95	4,49	2,42	0,00		3,38	1,98
1.10.	Якою мовою Ви спілкуєтесь зі священнослужителями Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою:	alle	UOK KP (n=141)	137	2	0	n.a.	0	2	97%	1%	0%	n.a.	0%	1%	95	2,74	1,95	0,00		0,00	1,95
1.10.	Якою мовою Ви спілкуєтесь зі священнослужителями Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою:	alle	UOK MP (n=37)	20	17	0	n.a.	0	0	54%	46%	0%	n.a.	0%	0%	95	16,06	16,06	0,00		0,00	0,00
1.10.	Якою мовою Ви спілкуєтесь зі священнослужителями Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою:	alle	allg. (n=447)	398	36	4	n.a.	6	5	89%	8%	1%	n.a.	1%	1%	95	2,90	2,52	0,87		1,07	0,97
1.11.	Якою мовою Ви спілкуєтесь з мирянами Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою	alle	andere (n=27)	23	4	0	n.a.	0	0	85%	15%	0%	n.a.	0%	0%	95	13,40	13,40	0,00		0,00	0,00
1.11.	Якою мовою Ви спілкуєтесь з мирянами Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою	alle	RKK (n=17)	13	11	3	n.a.	0	0	76%	65%	18%	n.a.	0%	0%	95	20,16	22,72	18,12		0,00	0,00
1.11.	Якою мовою Ви спілкуєтесь з мирянами Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою	alle	UAOK (n=86)	85	1	0	n.a.	0	1	99%	1%	0%	n.a.	0%	1%	95	2,27	2,27	0,00		0,00	2,27
1.11.	Якою мовою Ви спілкуєтесь з мирянами Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою	alle	UGKK (n=125)	116	3	0	n.a.	5	1	93%	2%	0%	n.a.	4%	1%	95	4,53	2,68	0,00		3,44	1,56
1.11.	Якою мовою Ви спілкуєтесь з мирянами Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою	alle	RGKK (n=11)	8	1	0	n.a.	0	1	73%	9%	0%	n.a.	0%	9%	95	26,32	16,99	0,00		0,00	16,99
1.11.	Якою мовою Ви спілкуєтесь з мирянами Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою	alle	POK (n=3)	3	0	0	n.a.	0	0	100%	0%	0%	n.a.	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00		0,00	0,00
1.11.	Якою мовою Ви спілкуєтесь з мирянами Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою	alle	UOK KP (n=141)	136	5	0	n.a.	0	2	96%	4%	0%	n.a.	0%	1%	95	3,05	3,05	0,00		0,00	1,95
1.11.	Якою мовою Ви спілкуєтесь з мирянами Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою	alle	UOK MP (n=37)	24	18	0	n.a.	0	1	65%	49%	0%	n.a.	0%	3%	95	15,38	16,11	0,00		0,00	5,23
1.11.	Якою мовою Ви спілкуєтесь з мирянами Вашої парафії / Вашого храму? українською російською польською іншою	alle	allg. (n=447)	408	43	3	n.a.	5	6	91%	10%	1%	n.a.	1%	1%	95	2,62	2,73	0,76		0,97	1,07
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Theol./Kler.	andere (n=8)	5	1	0	0	0	2	63%	13%	0%	0%	0%	25%	95	33,55	22,92	0,00	0,00	0,00	30,01
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Theol./Kler.	RKK (n=3)	2	1	1	0	0	0	67%	33%	33%	0%	0%	0%	95	53,34	53,34	53,34	0,00	0,00	0,00
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Theol./Kler.	UAOK (n=9)	8	0	0	0	0	1	89%	0%	0%	0%	0%	11%	95	20,53	0,00	0,00	0,00	0,00	20,53
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Theol./Kler.	UGKK (n=43)	29	0	0	23	5	1	67%	0%	0%	53%	12%	2%	95	14,01	0,00	0,00	14,91	9,58	4,50
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Theol./Kler.	RGKK (n=9)	5	0	0	7	1	2	56%	0%	0%	78%	11%	22%	95	32,46	0,00	0,00	27,16	20,53	27,16
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Theol./Kler.	POK (n=2)	0	0	0	2	0	0	0%	0%	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Theol./Kler.	UOK KP (n=60)	55	0	0	11	0	2	92%	0%	0%	18%	0%	3%	95	6,99	0,00	0,00	9,79	0,00	4,54
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Theol./Kler.	UOK MP (n=4)	0	0	0	4	0	0	0%	0%	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Theol./Kler.	allg. (n=138)	104	2	1	47	6	8	75%	1%	1%	34%	4%	6%	95	7,19	1,99	1,42	7,91	3,40	3,90
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Laien	andere (n=19)	12	2	1	0	0	7	63%	11%	5%	0%	0%	37%	95	21,69	13,80	10,04	0,00	0,00	21,69

Skala Sprachen (geschlossene Fragen, JA/NEIN)										Konfidenzintervall II												
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	absolut						relativ						Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Ukr. Konfidenzintervall P+/s-z	Russ. Konfidenzintervall P+/s-z	Poln. Konfidenzintervall P+/s-z	Kslv. Konfidenzintervall P+/s-z	andere Konfidenzintervall P+/s-z	k.A. Konfidenzintervall P+/s-z
				Ukr.	Russ.	Poln.	Kslv.	andere	k.A.	Ukr.	Russ.	Poln.	Kslv.	andere	k.A.							
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Laien	RKK (n=14)	13	2	9	0	0	1	93%	14%	64%	0%	0%	7%	95	13,49	18,33	25,10	0,00	0,00	13,49
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Laien	UAOK (n=77)	61	0	0	4	0	13	79%	0%	0%	5%	0%	17%	95	9,06	0,00	0,00	4,96	0,00	8,37
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Laien	UGKK (n=82)	63	1	0	8	1	16	77%	1%	0%	10%	1%	20%	95	9,13	2,38	0,00	6,42	2,38	8,58
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Laien	RGKK (n=2)	0	0	0	1	0	1	0%	0%	0%	50%	0%	50%	95	0,00	0,00	0,00	69,30	0,00	69,30
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Laien	POK (n=1)	0	0	0	1	0	0	0%	0%	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Laien	UOK KP (n=81)	60	0	0	10	0	14	74%	0%	0%	12%	0%	17%	95	9,54	0,00	0,00	7,16	0,00	8,23
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Laien	UOK MP (n=33)	3	0	0	25	0	5	9%	0%	0%	76%	0%	15%	95	9,81	0,00	0,00	14,62	0,00	12,23
1.2.	Кількість богослужінь на тиждень: українською мовою церковнослов'янською мовою іншою мовою (якою?)	Laien	allg. (n=309)	212	5	10	49	1	57	69%	2%	3%	16%	0%	18%	95	5,17	1,41	1,97	4,07	0,63	4,32
1.9.	Якою мовою вірні Вашої / Вашого храму спілкуються між собою? українською російською польською іншою:	alle	andere (n=27)	22	6	1	n.a.	1	1	81%	22%	4%	n.a.	4%	4%	95	14,65	15,68	7,12		7,12	7,12
1.9.	Якою мовою вірні Вашої / Вашого храму спілкуються між собою? українською російською польською іншою:	alle	RKK (n=17)	13	14	10	n.a.	10	0	76%	82%	59%	n.a.	59%	0%	95	20,16	18,12	23,40		23,40	0,00
1.9.	Якою мовою вірні Вашої / Вашого храму спілкуються між собою? українською російською польською іншою:	alle	UAOK (n=86)	86	3	0	n.a.	0	0	100%	3%	0%	n.a.	0%	0%	95	0,00	3,88	0,00		0,00	0,00
1.9.	Якою мовою вірні Вашої / Вашого храму спілкуються між собою? українською російською польською іншою:	alle	(n=139, inkl. RGKK)	122	7	0	n.a.	0	2	98%	6%	0%	n.a.	0%	2%	95	2,54	3,82	0,00		0,00	2,09
1.9.	Якою мовою вірні Вашої / Вашого храму спілкуються між собою? українською російською польською іншою:	alle	UOK KP (n=141)	138	9	0	n.a.	0	1	98%	6%	0%	n.a.	0%	1%	95	2,38	4,03	0,00		0,00	1,39
1.9.	Якою мовою вірні Вашої / Вашого храму спілкуються між собою? українською російською польською іншою:	alle	UOK MP (n=37)	23	19	0	n.a.	0	2	62%	51%	0%	n.a.	0%	5%	95	15,63	16,11	0,00		0,00	7,29
1.9.	Якою мовою вірні Вашої / Вашого храму спілкуються між собою? українською російською польською іншою:	alle	allg. (n=447)	404	58	11	n.a.	11	6	90%	13%	2%	n.a.	2%	1%	95	2,73	3,12	1,44		1,44	1,07
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Theol./Kler.	andere (n=8)	7	6	0	n.a.	1	0	88%	75%	0%	n.a.	13%	0%	95	22,92	30,01	0,00		22,92	0,00
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Theol./Kler.	RKK (n=3)	3	1	0	n.a.	1	0	100%	33%	0%	n.a.	33%	0%	95	0,00	53,34	0,00		53,34	0,00
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Theol./Kler.	UAOK (n=9)	9	0	0	n.a.	0	0	100%	0%	0%	n.a.	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00		0,00	0,00
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Theol./Kler.	UGKK (n=43)	43	15	12	n.a.	9	0	100%	35%	28%	n.a.	21%	0%	95	0,00	14,25	13,41		12,16	0,00
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Theol./Kler.	RGKK (n=9)	9	5	1	n.a.	3	0	100%	56%	11%	n.a.	33%	0%	95	0,00	32,46	20,53		30,80	0,00
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Theol./Kler.	POK (n=2)	2	0	0	n.a.	0	0	100%	0%	0%	n.a.	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00		0,00	0,00
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Theol./Kler.	UOK KP (n=60)	60	24	3	n.a.	2	0	100%	40%	5%	n.a.	3%	0%	95	0,00	12,40	5,51		4,54	0,00
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Theol./Kler.	UOK MP (n=4)	3	2	0	n.a.	1	0	75%	50%	0%	n.a.	25%	0%	95	42,44	49,00	0,00		42,44	0,00
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Theol./Kler.	allg. (n=138)	136	53	16	n.a.	17	0	99%	38%	12%	n.a.	12%	0%	95	1,99	8,11	5,34		5,48	0,00
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Laien	andere (n=19)	17	7	1	n.a.	1	0	89%	37%	5%	n.a.	5%	0%	95	13,80	21,69	10,04		10,04	0,00
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Laien	RKK (n=14)	12	11	10	n.a.	2	1	86%	79%	71%	n.a.	14%	7%	95	18,33	21,49	23,66		18,33	13,49
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Laien	UAOK (n=77)	72	6	2	n.a.	1	5	94%	8%	3%	n.a.	1%	6%	95	5,50	5,99	3,55		2,53	5,50
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Laien	UGKK (n=82)	73	6	1	n.a.	1	8	89%	7%	1%	n.a.	1%	10%	95	6,77	5,64	2,38		2,38	6,42
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Laien	RGKK (n=2)	2	0	0	n.a.	0	0	100%	0%	0%	n.a.	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00		0,00	0,00
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Laien	POK (n=1)	1	0	0	n.a.	0	0	100%	0%	0%	n.a.	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00		0,00	0,00
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Laien	UOK KP (n=81)	76	24	2	n.a.	1	3	94%	30%	2%	n.a.	1%	4%	95	5,24	9,94	3,38		2,40	4,11
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Laien	UOK MP (n=33)	21	16	2	n.a.	3	5	64%	48%	6%	n.a.	9%	15%	95	16,41	17,05	8,14		9,81	12,23
2.8.	3МІ Церкви Ви читаете (слухаете) мовою: українською російською польською іншою	Laien	allg. (n=309)	274	70	18	n.a.	9	22	89%	23%	6%	n.a.	3%	7%	95	3,53	4,67	2,61		1,87	2,87

Skala Sprachen (geschlossene Fragen, JA/NEIN)																Konfidenzintervall II						
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	absolut						relativ						Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Ukr. Konfidenzintervall P ₁ /s ₁ z	Russ. Konfidenzintervall P ₂ /s ₂ z	Poln. Konfidenzintervall P ₃ /s ₃ z	Kslv. Konfidenzintervall P ₄ /s ₄ z	andere Konfidenzintervall P ₅ /s ₅ z	k.A. Konfidenzintervall P ₆ /s ₆ z
				Ukr.	Russ.	Poln.	Kslv.	andere	k.A.	Ukr.	Russ.	Poln.	Kslv.	andere	k.A.							
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні 2.9. 1 Nennung	Laien	andere (n=11)	9	2	1	0	0	0	82%	18%	9%	0%	0%	0%	95	22,79	22,79	16,99	0,00	0,00	0,00
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні 2.9. 1 Nennung	Laien	RKK (n=9)	9	6	6	2	0	0	100%	67%	67%	22%	0%	0%	95	0,00	30,80	30,80	27,16	0,00	0,00
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні 2.9. 1 Nennung	Laien	UAOK (n=47)	43	1	1	4	1	1	91%	2%	2%	9%	2%	2%	95	7,98	4,13	4,13	7,98	4,13	4,13
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні 2.9. 1 Nennung	Laien	UGKK (n=33)	30	3	0	5	0	1	91%	9%	0%	15%	0%	3%	95	9,81	9,81	0,00	12,23	0,00	5,85
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні 2.9. 1 Nennung	Laien	RGKK (n=2)	2	1	1	2	1	0	100%	50%	50%	100%	50%	0%	95	0,00	69,30	69,30	0,00	69,30	0,00
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні 2.9. 1 Nennung	Laien	POK (n=1)	0	0	0	1	0	0	0%	0%	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні 2.9. 1 Nennung	Laien	UOK KP (n=30)	26	3	3	16	2	0	87%	10%	10%	53%	7%	0%	95	12,16	10,74	10,74	17,85	8,93	0,00
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні 2.9. 1 Nennung	Laien	UOK MP (n=10)	1	0	0	10	0	0	10%	0%	0%	100%	0%	0%	95	18,59	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні 2.9. 1 Nennung	Laien	allg. (n=143)	120	16	12	40	4	2	84%	11%	8%	28%	3%	1%	95	6,02	5,17	4,54	7,36	2,70	1,92
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	andere (n=11)	9	2	1	0	0	0	82%	18%	9%	0%	0%	0%	95	22,79	22,79	16,99	0,00	0,00	0,00
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	RKK (n=10)	10	6	7	2	0	0	100%	60%	70%	20%	0%	0%	95	0,00	30,36	28,40	24,79	0,00	0,00
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	UAOK (n=57)	53	1	1	4	1	1	93%	2%	2%	7%	2%	2%	95	6,63	3,41	3,41	6,63	3,41	3,41
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	UGKK (n=39)	34	4	0	6	0	1	87%	10%	0%	15%	0%	3%	95	10,49	9,52	0,00	11,32	0,00	4,96
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	RGKK (n=2)	2	1	1	2	1	0	100%	50%	50%	100%	50%	0%	95	0,00	69,30	69,30	0,00	69,30	0,00
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	POK (n=1)	0	0	0	1	0	0	0%	0%	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	Skala Sprachen (geschlossene Fragen, JA/NEIN)						Konfidenzintervall II					
				absolut						relativ					
				Ukr.	Russ.	Pin.	Kslv.	andere	k.A.	Ukr.	Russ.	Pin.	Kslv.	andere	k.A.
				Ukr.	Russ.	Pin.	Kslv.	andere	k.A.	Ukr.	Russ.	Pin.	Kslv.	andere	k.A.
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	UOK KP (n=36)	32	3	3	16	2	0	89%	8%	8%	44%	6%	0%
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	UOK MP (n=12)	1	0	0	11	0	0	8%	0%	0%	92%	0%	0%
3.3.	3.3. Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша 1.3. Чи регулярно Ви відвідуєте Службу Божу? так ні	Laien	allg. (n=168)	141	17	13	42	4	2	84%	10%	8%	25%	2%	1%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	alle	15-20 (n=100)	76	6	3	34	2	3	76%	6%	3%	34%	2%	3%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	alle	21-30 (n=170)	133	13	11	57	13	1	78%	8%	6%	34%	8%	1%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	alle	31-40 (n=52)	43	7	3	17	1	0	83%	13%	6%	33%	2%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	alle	41-50 (n=52)	38	4	2	15	1	0	73%	8%	4%	29%	2%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	alle	51-60 (n=41)	31	4	2	14	0	1	76%	10%	5%	34%	0%	2%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	alle	>60 (n=25)	23	1	1	5	0	1	92%	4%	4%	20%	0%	4%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	alle	k.A. (n=7)	6	1	0	2	0	0	86%	14%	0%	29%	0%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	alle	allg. (n=447)	350	36	22	144	17	6	78%	8%	5%	32%	4%	1%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Theol./Kler.	andere (n=8)	5	5	1	2	1	0	63%	63%	13%	25%	13%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Theol./Kler.	RKK (n=3)	2	0	0	1	1	0	67%	0%	0%	33%	33%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Theol./Kler.	UAOK (n=9)	8	0	0	2	1	0	89%	0%	0%	22%	11%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Theol./Kler.	UGKK (n=43)	35	1	1	17	4	0	81%	2%	2%	40%	9%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Theol./Kler.	RGKK (n=9)	6	1	0	6	0	0	67%	11%	0%	67%	0%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Theol./Kler.	POK (n=2)	0	0	0	1	0	1	0%	0%	0%	50%	0%	50%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Theol./Kler.	UOK KP (n=60)	54	5	3	18	2	0	90%	8%	5%	30%	3%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Theol./Kler.	UOK MP (n=4)	1	0	0	3	0	0	25%	0%	0%	75%	0%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Theol./Kler.	allg. (n=138)	111	12	5	50	9	1	80%	9%	4%	36%	7%	1%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Laien	andere (n=19)	16	3	1	5	0	0	84%	16%	5%	26%	0%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Laien	RKK (n=14)	11	7	8	2	0	0	79%	50%	57%	14%	0%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Laien	UAOK (n=77)	64	1	1	15	1	1	83%	1%	1%	19%	1%	1%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Laien	UGKK (n=82)	71	5	0	13	2	1	87%	6%	0%	16%	2%	1%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Laien	RGKK (n=2)	2	1	1	2	1	0	100%	50%	50%	100%	50%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Laien	POK (n=1)	0	0	0	1	0	0	0%	0%	0%	100%	0%	0%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Laien	UOK KP (n=81)	67	4	4	29	3	1	83%	5%	5%	36%	4%	1%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Laien	UOK MP (n=33)	8	3	2	26	1	2	24%	9%	6%	79%	3%	6%
3.3.	Яка мова найбільш придатна для богослужіння? церковнослов'янська українська російська польська інша	Laien	allg. (n=309)	239	24	17	93	8	5	77%	8%	6%	30%	3%	2%
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	allg. (n=309)	258	17	12	53	4	9	83%	6%	4%	17%	1%	3%

Skala Sprachen (geschlossene Fragen, JA/NEIN)																	Konfidenzintervall II						
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	absolut						relativ						Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P+J/s+Z	Konfidenzintervall P+J/s+Z	Konfidenzintervall P+J/s+Z	Konfidenzintervall P+J/s+Z	Konfidenzintervall P+J/s+Z	Konfidenzintervall P+J/s+Z	
				Ukr.	Russ.	Pin.	Kslv.	andere	k.A.	Ukr.	Russ.	Pin.	Kslv.	andere	k.A.								
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	15-20 (n=88)	73	5	1	17	1	3	83%	6%	1%	19%	1%	3%	95	7,86	4,84	2,21	8,25	2,21	3,79	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	21-30 (n=101)	85	4	6	16	3	3	84%	4%	6%	16%	3%	3%	95	7,12	3,80	4,61	7,12	3,31	3,31	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	31-40 (n=35)	29	2	1	7	0	1	83%	6%	3%	20%	0%	3%	95	12,49	7,69	5,52	13,25	0,00	5,52	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	41-50 (n=33)	24	2	1	7	0	0	73%	6%	3%	21%	0%	0%	95	15,20	8,14	5,85	13,95	0,00	0,00	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	51-60 (n=28)	24	2	2	5	0	2	86%	7%	7%	18%	0%	7%	95	12,96	9,54	9,54	14,19	0,00	9,54	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	>60 (n=19)	19	1	1	1	0	0	100%	5%	5%	5%	0%	0%	95	0,00	10,04	10,04	10,04	0,00	0,00	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	k.A. (n=5)	4	1	0	0	0	0	80%	20%	0%	0%	0%	0%	95	35,06	35,06	0,00	0,00	0,00	0,00	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	allg. (n=309)	258	17	12	53	4	9	83%	6%	4%	17%	1%	3%	95	4,14	2,54	2,15	4,20	1,26	1,87	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	andere (n=19)	16	4	1	1	0	0	84%	21%	5%	5%	0%	0%	95	16,40	18,33	10,04	10,04	0,00	0,00	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	RKK (n=14)	8	4	6	0	1	1	57%	29%	43%	0%	7%	7%	95	25,92	23,66	25,92	0,00	13,49	13,49	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	UAOK (n=77)	72	1	1	6	1	2	94%	1%	1%	8%	1%	3%	95	5,50	2,53	2,53	5,99	2,53	3,55	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	UGKK (n=82)	77	2	2	4	1	0	94%	2%	2%	5%	1%	0%	95	5,18	3,34	3,34	4,66	2,38	0,00	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	RGKK (n=2)	2	0	0	2	0	0	100%	0%	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	POK (n=1)	0	0	0	1	0	0	0%	0%	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	UOK KP (n=81)	75	3	1	18	0	0	93%	4%	1%	22%	0%	0%	95	5,70	4,11	2,40	9,05	0,00	0,00	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	UOK MP (n=33)	8	3	1	21	1	6	24%	9%	3%	64%	3%	18%	95	14,62	9,81	5,85	16,41	5,85	13,16	
3.4.	Якщо маєте можливість вибору – то яке богослуження відвідуєте? церковнослов'янське українське російське польське інше	Laien	allg. (n=309)	258	17	12	53	4	9	83%	6%	4%	17%	1%	3%	95	4,14	2,54	2,15	4,20	1,26	1,87	
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Theol./Kler.	andere (n=8)	1	0	n.a.	n.a.	n.a.	7	13%	0%	n.a.	n.a.	n.a.	88%	95	22,92	0,00				22,92	
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Theol./Kler.	RKK (n=3)	0	1	n.a.	n.a.	n.a.	2	0%	33%	n.a.	n.a.	n.a.	67%	95	0,00	53,34				53,34	
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Theol./Kler.	UAOK (n=9)	9	0	n.a.	n.a.	n.a.	0	100%	0%	n.a.	n.a.	n.a.	0%	95	0,00	0,00				0,00	
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Theol./Kler.	UGKK (n=43)	38	2	n.a.	n.a.	n.a.	3	88%	5%	n.a.	n.a.	n.a.	7%	95	9,58	6,29				7,61	
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Theol./Kler.	RGKK (n=9)	8	0	n.a.	n.a.	n.a.	1	89%	0%	n.a.	n.a.	n.a.	11%	95	20,53	0,00				20,53	
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Theol./Kler.	POK (n=2)	2	0	n.a.	n.a.	n.a.	0	100%	0%	n.a.	n.a.	n.a.	0%	95	0,00	0,00				0,00	
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Theol./Kler.	UOK KP (n=60)	56	4	n.a.	n.a.	n.a.	1	93%	7%	n.a.	n.a.	n.a.	2%	95	6,31	6,31				3,24	
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Theol./Kler.	UOK MP (n=4)	1	2	n.a.	n.a.	n.a.	1	25%	50%	n.a.	n.a.	n.a.	25%	95	42,44	49,00				42,44	
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Theol./Kler.	allg. (n=138)	115	9	n.a.	n.a.	n.a.	15	83%	7%	n.a.	n.a.	n.a.	11%	95	6,22	4,12				5,19	

Skala Sprachen (geschlossene Fragen, JA/NEIN)																Konfidenzintervall II						
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	absolut						relativ						Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Ukr.	Russ.	Plin.	Kslv.	andere	k.A.
				Ukr.	Russ.	Plin.	Kslv.	andere	k.A.	Ukr.	Russ.	Plin.	Kslv.	andere	k.A.		Konfidenzintervall P ₂ /s ₂ z	Konfidenzintervall P ₂ /s ₂ z	Konfidenzintervall P ₂ /s ₂ z	Konfidenzintervall P ₂ /s ₂ z	Konfidenzintervall P ₂ /s ₂ z	Konfidenzintervall P ₂ /s ₂ z
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Laien	andere (n=19)	12	3	n.a.	n.a.	n.a.	4	63%	16%	n.a.	n.a.	n.a.	21%	95	21,69	16,40				18,33
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Laien	RKK (n=14)	7	2	n.a.	n.a.	n.a.	6	50%	14%	n.a.	n.a.	n.a.	43%	95	26,19	18,33				25,92
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Laien	UAOK (n=77)	75	0	n.a.	n.a.	n.a.	2	97%	0%	n.a.	n.a.	n.a.	3%	95	3,55	0,00				3,55
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Laien	UGKK (n=82)	77	1	n.a.	n.a.	n.a.	4	94%	1%	n.a.	n.a.	n.a.	5%	95	5,18	2,38				4,66
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Laien	RGKK (n=2)	2	0	n.a.	n.a.	n.a.	0	100%	0%	n.a.	n.a.	n.a.	0%	95	0,00	0,00				0,00
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Laien	POK (n=1)	1	0	n.a.	n.a.	n.a.	0	100%	0%	n.a.	n.a.	n.a.	0%	95	0,00	0,00				0,00
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Laien	UOK KP (n=81)	70	10	n.a.	n.a.	n.a.	4	86%	12%	n.a.	n.a.	n.a.	5%	95	7,46	7,16				4,72
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Laien	UOK MP (n=33)	11	22	n.a.	n.a.	n.a.	2	33%	67%	n.a.	n.a.	n.a.	6%	95	16,08	16,08				8,14
4.2.	У Вашій Церкві церковнослов'янські тексти читають з: українською вимовою російською вимовою	Laien	allg. (n=309)	255	38	n.a.	n.a.	n.a.	22	83%	12%	n.a.	n.a.	n.a.	7%	95	4,23	3,66				2,87

Datentabelle zu Frage 4.15.

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Konfidenzintervall II

Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P +/- s*Z	Konfidenzintervall P +/- s*Z	Konfidenzintervall P +/- s*Z	Konfidenzintervall P +/- s*Z
				Wörterbuch	regelm. Gottesdienstbesuch	anders	k.A.	Wörterbuch	regelm. Gottesdienstbesuch	anders	k.A.					
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: ☐	Laien	andere (n=11)	3	1	4	3	27%	9%	36%	27%	95	26,32	16,99	28,43	26,32
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: ☐	Laien	RKK (n=10)	1	2	3	4	10%	20%	30%	40%	95	18,59	24,79	28,40	30,36
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: ☐	Laien	UAOK (n=57)	6	26	22	5	11%	46%	39%	9%	95	7,97	12,93	12,64	7,34
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: ☐	Laien	UGKK (n=39)	10	26	9	1	26%	67%	23%	3%	95	13,70	14,80	13,22	4,96
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: ☐	Laien	RGKK (n=2)	0	0	2	0	0%	0%	100%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: ☐	Laien	POK (n=1)	0	1	0	0	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: ☐	Laien	UOK KP (n=36)	10	15	17	1	28%	42%	47%	3%	95	14,63	16,10	16,31	5,37
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: ☐	Laien	UOK MP (n=12)	5	10	2	1	42%	83%	17%	8%	95	27,89	21,09	21,09	15,64

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Konfidenzintervall II

Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Wörterbuch	regelm. Gottesdienstbesuch	anders	k.A.
				Wörterbuch	regelm. Gottesdienstbesuch	anders	k.A.	Wörterbuch	regelm. Gottesdienstbesuch	anders	k.A.		Konfidenzintervall P +/- s*Z	Konfidenzintervall P +/- s*Z	Konfidenzintervall P +/- s*Z	Konfidenzintervall P +/- s*Z
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Laien	allg. (n=168)	35	81	59	15	21%	48%	35%	9%	95	6,14	7,56	7,22	4,31
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Laien	andere (n=8)	0	7	0	1	0%	88%	0%	13%	95	0,00	22,92	0,00	22,92
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Laien	RKK (n=4)	1	3	1	0	25%	75%	25%	0%	95	42,44	42,44	42,44	0,00
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Laien	UAOK (n=20)	1	15	3	1	5%	75%	15%	5%	95	9,55	18,98	15,65	9,55
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Laien	UGKK (n=43)	5	32	6	1	12%	74%	14%	2%	95	9,58	13,04	10,36	4,50
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Laien	RGKK (n=0)	0	0	0	0	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!	95	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Laien	POK (n=0)	0	0	0	0	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!	95	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!	#DIV/0!
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Laien	UOK KP (n=45)	13	25	9	2	29%	56%	20%	4%	95	13,24	14,52	11,69	6,02

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Konfidenzintervall II

Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Wörterbuch	regelm. Gottesdienstbesuch	anders	k.A.
				Wörterbuch	regelm. Gottesdienstbesuch	anders	k.A.	Wörterbuch	regelm. Gottesdienstbesuch	anders	k.A.		Konfidenzintervall P +/- s*Z	Konfidenzintervall P +/- s*Z	Konfidenzintervall P +/- s*Z	Konfidenzintervall P +/- s*Z
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Laien	UOK MP (n=21)	2	17	5	0	10%	81%	24%	0%	95	12,56	16,80	18,22	0,00
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Laien	allg. (n=141)	22	99	24	5	16%	70%	17%	4%	95	5,99	7,55	6,20	3,05
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Theol./Kler.	andere (n=8)	1	1	3	3	13%	13%	38%	38%	95	22,92	22,92	33,55	33,55
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Theol./Kler.	RKK (n=3)	0	1	2	0	0%	33%	67%	0%	95	0,00	53,34	53,34	0,00
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Theol./Kler.	UAOK (n=9)	4	5	2	0	44%	56%	22%	0%	95	32,46	32,46	27,16	0,00
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Theol./Kler.	UGKK (n=43)	12	22	20	0	28%	51%	47%	0%	95	13,41	14,94	14,91	0,00
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Theol./Kler.	RGKK (n=9)	2	6	5	0	22%	67%	56%	0%	95	27,16	30,80	32,46	0,00
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: _____ ☐	Theol./Kler.	POK (n=2)	0	2	0	0	0%	100%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen, JA/NEIN)

Konfidenzintervall II

Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	absolut				relativ				Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Wörterbuch	regelm. Gottesdienstbesuch	anders	k.A.
				Wörterbuch	regelm. Gottesdienstbesuch	anders	k.A.	Wörterbuch	regelm. Gottesdienstbesuch	anders	k.A.		Konfidenzintervall P +/- s*Z	Konfidenzintervall P +/- s*Z	Konfidenzintervall P +/- s*Z	Konfidenzintervall P +/- s*Z
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: ☐	Theol./Kler.	UOK KP (n=60)	18	37	23	2	30%	62%	38%	3%	95	11,60	12,30	12,30	4,54
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: ☐	Theol./Kler.	UOK MP (n=4)	1	3	2	0	25%	75%	50%	0%	95	42,44	42,44	49,00	0,00
4.15.	Проблему незрозумілості церковнослов'янських текстів можна розв'язати: за допомогою словника ☐ регулярним відвідуванням богослужінь ☐ іншим способом: ☐	Theol./Kler.	allg. (n=138)	38	77	57	5	28%	56%	41%	4%	95	7,45	8,29	8,22	3,12

Datentabelle zu Frage 5.9.

Skala 3-4 (geschlossene Fragen)																
Konfidenzintervall II																
				absolut				relativ								
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	Entstehg. der Kyjliwer Rus'	Kosakenzeit	nationalen Wiedergeburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts	k.A.	Entstehg. der Kyjliwer Rus'	Kosakenzeit	nationalen Wiedergeburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i. d. Gesamtpopulation lin %	Konfidenzintervall P+/s'-z	Konfidenzintervall P+/s'+z	Konfidenzintervall P+/s'-z	Konfidenzintervall P+/s'+z
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	k.A. (n=9)	9	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	Hochschule (n=207)	134	43	26	11	65%	21%	13%	5%	95	6,51	5,53	4,51	3,06
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	Mittelschule nicht abgeschlossen (n=25)	17	3	3	3	68%	12%	12%	12%	95	18,29	12,74	12,74	12,74
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	Mittelschule (n=206)	153	40	12	1	74%	19%	6%	0%	95	5,97	5,40	3,20	0,95
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	allg. (n=447)	313	86	41	15	70%	19%	9%	3%	95	4,25	3,65	2,68	1,67
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	andere (n=27)	15	2	7	3	56%	7%	26%	11%	95	18,74	9,88	16,53	11,85
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	gleichermaßen Russisch als auch Ukrainisch (n=57)	30	19	4	3	53%	33%	7%	5%	95	12,96	12,24	6,63	5,80
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	Russisch (n=15)	6	5	3	1	40%	33%	20%	7%	95	24,79	23,86	20,24	12,62
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	Ukrainisch (n=348)	262	60	27	8	75%	17%	8%	2%	95	4,53	3,97	2,81	1,57
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	allg. (n=447)	313	86	41	15	70%	19%	9%	3%	95	4,25	3,65	2,68	1,67

				Skala 3-4 (geschlossene Fragen)				Konfidenzintervall II								
													Entstehg. der Kyjliwer Rus'	Kosakenzeit	nationalen Wiedergeburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts	k.A.
				absolut				relativ								
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	Entstehg. der Kyjliwer Rus'	Kosakenzeit	nationalen Wiedergeburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts	k.A.	Entstehg. der Kyjliwer Rus'	Kosakenzeit	nationalen Wiedergeburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P. (%) i. d. Gesamtpopulation iin %	Konfidenzintervall P+/-s'z	Konfidenzintervall P+/-s'z	Konfidenzintervall P+/-s'z	Konfidenzintervall P+/-s'z
5.9.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 5.9. Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	alle / wenn 5.1.=1 (n=295)	219	58	16	10	74%	20%	5%	3%	95	4,99	4,54	2,58	2,07
5.9.	5.1. Чи згодні Ви, що "Український народ – православний народ"? так ні ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 5.9. Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	alle / wenn 5.1.=5 (n=89)	49	19	16	4	55%	21%	18%	4%	95	10,33	8,51	7,98	4,30
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Laien	andere (n=19)	14	3	1	1	74%	16%	5%	5%	95	19,80	16,40	10,04	10,04
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Laien	RKK (n=14)	7	4	2	1	50%	29%	14%	7%	95	26,19	23,66	18,33	13,49
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Laien	UAOK (n=77)	58	14	3	2	75%	18%	4%	3%	95	9,63	8,61	4,32	3,55
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Laien	UGKK (n=82)	56	14	10	2	68%	17%	12%	2%	95	10,07	8,14	7,08	3,34
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Laien	RGKK (n=2)	2	0	0	0	100%	0%	0%	0%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Laien	POK (n=1)	0	0	0	1	0%	0%	0%	100%	95	0,00	0,00	0,00	0,00
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Руси ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Laien	UOK KP (n=81)	56	18	5	2	69%	22%	6%	2%	95	10,06	9,05	5,24	3,38

				Skala 3-4 (geschlossene Fragen)								Konfidenzintervall II					
													Entstehg. der Kyjliwer Rus'	Kosakenzeit	nationalen Wiedergeburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts	k.A.	
				absolut				relativ									
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	Entstehg. der Kyjliwer Rus'	Kosakenzeit	nationalen Wiedergeburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts	k.A.	Entstehg. der Kyjliwer Rus'	Kosakenzeit	nationalen Wiedergeburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i. d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P ₇ /s ₇ z	Konfidenzintervall P ₄ /s ₄ z	Konfidenzintervall P ₄ /s ₄ z	Konfidenzintervall P ₄ /s ₄ z	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Laien	UOK MP (n=33)	16	11	3	3	48%	33%	9%	9%	95	17,05	16,08	9,81	9,81	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Laien	allg. (n=309)	209	64	24	12	68%	21%	8%	4%	95	5,22	4,52	2,98	2,15	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	15-20 (n=100)	74	17	8	1	74%	17%	8%	1%	95	8,60	7,36	5,32	1,95	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	21-30 (n=170)	113	37	19	6	66%	22%	11%	4%	95	7,10	6,20	4,74	2,77	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	31-40 (n=52)	38	11	3	0	73%	21%	6%	0%	95	12,06	11,10	6,34	0,00	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	41-50 (n=52)	38	7	4	3	73%	13%	8%	6%	95	12,06	9,28	7,24	6,34	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	51-60 (n=41)	29	7	2	4	71%	17%	5%	10%	95	13,93	11,52	6,59	9,08	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	>60 (n=25)	15	6	5	1	60%	24%	20%	4%	95	19,20	16,74	15,68	7,68	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	k.A. (n=7)	6	1	0	0	86%	14%	0%	0%	95	25,92	25,92	0,00	0,00	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	alle	allg. (n=447)	313	86	41	15	70%	19%	9%	3%	95	4,25	3,65	2,68	1,67	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Theol./Kler.	andere (n=8)	6	1	1	0	75%	13%	13%	0%	95	30,01	22,92	22,92	0,00	

				Skala 3-4 (geschlossene Fragen)								Konfidenzintervall II					
				absolut				relativ					Entstehg. der Kyjliwer Rus'	Kosakenzeit	nationalen Wieder- geburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts	k.A.	
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	Ent- stehg. der Kyjliwer Rus'	Kosakenzeit	nationalen Wiedergeburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts	k.A.	Ent- stehg. der Kyjliwer Rus'	Kosakenzeit	nationalen Wiedergeburt zu Beginn des 20. Jahrhunderts	k.A.	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i. d. Gesamtpopulation lin %	Konfidenzintervall P+/-s'z	Konfidenzintervall P+/-s'z	Konfidenzintervall P+/-s'z	Konfidenzintervall P+/-s'z	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Theol./Kler.	RKK (n=3)	2	1	0	0	67%	33%	0%	0%	95	53,34	53,34	0,00	0,00	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Theol./Kler.	UAOK (n=9)	8	0	1	0	89%	0%	11%	0%	95	20,53	0,00	20,53	0,00	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Theol./Kler.	UGKK (n=43)	32	7	4	0	74%	16%	9%	0%	95	13,04	11,03	8,68	0,00	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Theol./Kler.	RGKK (n=9)	6	1	1	1	67%	11%	11%	11%	95	30,80	20,53	20,53	20,53	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Theol./Kler.	POK (n=2)	0	0	0	2	0%	0%	0%	100%	95	0,00	0,00	0,00	0,00	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Theol./Kler.	UOK KP (n=60)	49	11	8	1	82%	18%	13%	2%	95	9,79	9,79	8,60	3,24	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Theol./Kler.	UOK MP (n=4)	1	1	2	0	25%	25%	50%	0%	95	42,44	42,44	49,00	0,00	
5.9.	Про українську націю можна говорити з часів: виникнення Київської Русі ☐ доби козацької України ☐ національного відродження початку XX століття ☐	Theol./Kler.	allg. (n=138)	104	22	17	4	75%	16%	12%	3%	95	7,19	6,11	5,48	2,80	

Datentabelle zu Frage 6.5. (Laien)

Skala 3-4 (geschlossene Fragen)										Konfidenzintervall II												
absolut										relativ												
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	k.A.	gleicher-maßen beide Sprachen	Russisch, Ukrainisch, Polnisch	Russisch	Ukrainisch	Ukrainisch, Ungarisch, transkar-patischer Dialekt	k.A.	gleicher-maßen beide Sprachen	Russisch, Ukrainisch, Polnisch	Russisch	Ukrainisch	Ukrainisch, Ungarisch, transkar-patischer Dialekt	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall P+/-s z	Konfidenzintervall P+/-s z	Konfidenzintervall P+/-s z	Konfidenzintervall P+/-s z	Konfidenzintervall P+/-s z	Konfidenzintervall P+/-s z
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	andere (n=19)	0	5	0	1	13	0	0%	26%	0%	5%	68%	0%	95,00	0,00	19,80	0,00	0,27	7,30	0,00
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	RKK (n=14)	1	6	1	2	4	0	7%	43%	7%	14%	29%	0%	95,00	13,49	25,92	13,49	1,34	3,45	0,00
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	UAOK (n=77)	2	5	0	1	69	0	3%	6%	0%	1%	90%	0%	95,00	3,55	5,50	0,00	0,02	3,12	0,00
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	UGKK (n=82)	1	6	0	3	71	1	1%	7%	0%	4%	87%	1%	95,00	2,38	5,64	0,00	0,08	3,26	0,01
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	RGKK (n=2)	0	0	0	0	2	0	0%	0%	0%	0%	100%	0%	95,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	POK (n=1)	1	0	0	0	0	0	100%	0%	0%	0%	0%	0%	95,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	UOK KP (n=81)	1	13	0	2	65	0	1%	16%	0%	2%	80%	0%	95,00	2,40	7,99	0,00	0,04	3,55	0,00
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	UOK MP (n=33)	0	15	0	4	14	0	0%	45%	0%	12%	42%	0%	95,00	0,00	16,99	0,00	0,69	3,65	0,00
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	allg. (n=309)	6	50	1	13	238	1	2%	16%	0%	4%	77%	0%	95,00	1,54	4,11	0,63	0,05	1,84	0,00
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	k.A. (n=1)	0	0	0	0	1	0	0%	0%	0%	0%	100%	0%	95,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	Osten (n=15)	0	6	1	4	4	0	0%	40%	7%	27%	27%	0%	95,00	0,00	24,79	12,62	3,04	3,04	0,00
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	Süden (n=4)	0	1	0	3	0	0	0%	25%	0%	75%	0%	0%	95,00	0,00	42,44	0,00	16,24	0,00	0,00
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	Westen (n=236)	5	26	0	2	202	1	2%	11%	0%	1%	86%	0%	95,00	1,84	3,99	0,00	0,01	1,96	0,00
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	Zentrum (n=53)	1	17	0	4	31	0	2%	32%	0%	8%	58%	0%	95,00	3,66	12,57	0,00	0,27	3,96	0,00

Skala 3-4 (geschlossene Fragen)										Konfidenzintervall II												
absolut										relativ												
Frage Nr. (FB)	Frage	Kategorie	Subkategorie 2	k.A.	gleicher-maßen beide Sprachen	Russisch, Ukrainisch, Polnisch	Russisch	Ukrainisch	Ukrainisch, Ungarisch, transkar-patischer Dialekt	k.A.	gleicher-maßen beide Sprachen	Russisch, Ukrainisch, Polnisch	Russisch	Ukrainisch	Ukrainisch, Ungarisch, transkar-patischer Dialekt	Wahrscheinlichkeit d. Repräsentanz v. P (%) i.d. Gesamtpopulation in %	Konfidenzintervall $P \pm /s \cdot z$	Konfidenzintervall $P \pm /s \cdot z$	Konfidenzintervall $P \pm /s \cdot z$	Konfidenzintervall $P \pm /s \cdot z$	Konfidenzintervall $P \pm /s \cdot z$	Konfidenzintervall $P \pm /s \cdot z$
6.5.	6.5. Ваша мова повсякденного спілкування: російська однаковою мірою обидві мови українська інша	Laien	allg. (n=309)	6	50	1	13	238	1	2%	16%	0%	4%	77%	0%	95,00	1,54	4,11	0,63	0,05	1,84	0,00

Datentabelle zu Frage 6.5. (Theologen und Kleriker)

[illegible]

Eidesstattliche Versicherung

Ich versichere hiermit, dass ich die vorliegende Arbeit selbstständig ohne fremde Hilfe verfasst und keine anderen als die im Literaturverzeichnis angegebenen Quellen benutzt habe.

Stellen, die wörtlich oder sinngemäß aus veröffentlichten oder noch nicht veröffentlichten Quellen entnommen sind, sind als solche kenntlich gemacht.

Die Zeichnungen oder Abbildungen in dieser Arbeit sind von mir selbst erstellt worden oder mit einem entsprechenden Quellennachweis versehen.

Diese Arbeit ist in gleicher oder ähnlicher Form noch bei keiner anderen Schule eingereicht worden.

Datum, Unterschrift

Curriculum Vitae

Manuela Miklas
(maiden name: Buchmayer)

1. Personal Data

Address Prinz-Eugen-Strasse 76/7
A-1040 Wien

Telephone 43 676 624 70 37

E-Mail manuela@miklas.at

Skype Manuela Miklas

Date of birth February 3rd, 1976

Citizenship Austrian

Marital status Married

2. Professional Experience

Employer	Tasks
Elanor Austria GmbH (Software vendor) 01/08/2007 -	Marketing and Business Development Associate ■ Marketing ■ Business development Central Eastern Europe for a Czech Software Vendor headquartered in Prague
Educational leave 01/10/2007 until July 2008 Mercuri Urval GmbH	Student and Consultant ■ Completion of PHD thesis ■ Project management (both, content and coordination) of personnel consulting projects
HPW Marketing Solutions GmbH (Marketing consultancy) 01/02/2006 – 30/09/2007	Consultant and Team Manager Outbound ■ Project management (both, content and coordination) of marketing consulting projects in Central Eastern and South Eastern Europe ■ Marketing and sales for the owner-managed marketing consulting firm
AWD CEE Holding GmbH (Insurance broker) 01.09.2005 – 31.01.2006	Assistant to the CEO ■ Product management ■ Event management ■ Market research
Wolf Theiss Rechtsanwälte GmbH (Law firm) 01.12.2003 – 30.08.2005	Marketing and Business Development Associate CEE ■ Marketing ■ Pre-sales
World of NGOs 01/09/2003 – 30/11/2003	Project Coordinator ■ Event coordination CEE ■ International project management
Institute of Slavic Studies (Vienna University) 01/09/2001 – 30/08/2003	Project Coordinator and Coauthor of a volume funded by the Austrian scientific fund FWF (Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung)
Schweiztourismus 01/01/1999 – 28/01/1999	■ Translations (Czech - German)
Hotel Baltshug Kempinski Moscow 01.07.1998 – 31.08.1998	■ Translating and interpreting (Russian - German, Russian - English)
Weingut Arkadenhof Buchmayer From an early stage providing support to my parents' winery	■ Accounting, correspondence ■ Customer care, defining and implementing the marketing-mix

3. Education

Period	Institution	Degree
10/2003 – 01/10/2001 – 24/06/2003 01/10/1995 – 17/05/2001	Institute of Slavic Studies (Vienna University) Vienna Business University Institute of Slavic Studies (Vienna University)	Doctoral programme (Ukrainian philology) Academic degree in Marketing and Sales Academic degree in Russian philology and political sciences
01/05/2000 – 30/06/2000 25/09/1997 – 31/03/1998 01/09/1986 – 27/05/1994	National University Kiev State University St. Petersburg Federal Grammar School Horn (Lower Austria)	Exchange program Austria - Ukraine Exchange program Austria - Russia ■ Modern languages ■ Russian (in addition)